Franz Joseph
Jean-Paul Bled
Jean-Pau! Bled ranz Joseph
Traducere din limba franceză de Smaranda Bedrosian
EDITURA TREI
Editori:
MARIUS CHIVU
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU
Redactor: MAGD ALENA POPESCU
Tehnoredactarea şi coperta: CRISTIAN CLAUDIU COBAN
B.C.U. Bucureşti
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României BLED, JEAN-PAUL.
Franz Joseph / Jean-Paul Bled; trad.: Smaranda Bedrosian.
— Bucureşti: Editura Trei, 2002
p.; cm.
Bibliogr.
Index.
ISBN 973 – 8291 – 27 – 5
I. Bedrosian, Smaranda (trad.) 94 (436)" 18" Franz Joseph I
C20031864
Această carte a apărut în cadrul
Balkan History Programme, finanţat de Fund for Central and East European Books Project din Amsterdam, Fundaţia Concept – Soros Open Network România şi de către Next Page Foundation din Sofia.
Tradusă după:
François-Joseph.
Jean-Paul Bled, Librairie Artheme Fayard, 1987
© Librairie Artheme Fayard, 1987
I Editura Trei, 2002, pentru ediţia în limba română
CP. 27 – 40, Bucureşti Tel. /Fax: + 4 021 224 55 26 e-mail: editura-treifx.ro www.editura trei.ro ISBN 973 – 8291 – 27 – 5
Cuprins
Tinereţea (1830 – 1848).
Ambiţiile arhiducesei Sophie
Copilăria

Anii formării
Austria în ajunul revoluţiei de la 1848
Austria, „Camera Pairilor a Europei”.
Statul absolutist
Supravieţuiri feudale
Austria şi Europa
Neajunsurile sistemului
Paralizia puterii guvernamentale
Trezirea opoziţiilor
Pluralismul naţional.
Deficienţe economice
Eşecuri diplomatice.
Urcarea pe tron: „Adio, tinereţea mea!”
Semnele premergătoare
Exploziile revoluţionare
Botezul focului începutul redresării
Zilele lui octombrie
Urcarea pe tron
Restaurarea puterii monarhice (1849 – 1851)
Influenţele
Proiectul de constituţie al parlamentului de la Kremsier
Dizolvarea Reichstagului şi Constituţia de la 4 martie
Frontul ungar
Duelul cu Prusia
Restaurarea absolutismului
Neoabsolutismul (1852 – 1859)
Miniştrii
Birocraţia
Armata
Biserica
Politică de centralizare şi naţionalităţi
Atentatul lui Libenyi
Educaţia sentimentală a lui Franz Joseph întâlnirea cu Elizabeth
Căsătoria
Modernizarea Austriei
Criza orientală
Jean-Paul Bled
Viaţa de cuplu

De la Plombicres la Villafranca
Perspective neliniştitoare
Dintr-o înfrângere în alta (1859 – 1866)
Franz Joseph şi Elizabeth: primele crize
Diploma din octombrie
Şchmerling şi întoarcerea la centralism începutul destinderii cu Ungaria
Noi retrageri în Italia
Faţă în faţă cu ambiţiile prusace
Congresul principilor
Afacerea ducatelor
Veghea armată
Sadova
Vremea schimbărilor (1867 – 1879)
Compromisul austro-ungar încoronarea de la Budapesta
Legile constituţionale din decembrie 1867
Era liberală
Abolirea Concordatului
Avântul opoziţiilor federaliste
Către o apropiere de Franţa
Tragedia mexicană
Apropierea franco-austriacă
Inaugurarea Canalului de Suez
Războiul franco-german.
Articolele fundamentale
Expoziţia universală şi crahul din 1873
Legile confesionale din 1874
Chestiunea orientală
Ruptura cu liberalii
Alianţa austro-germană.
Dolii şi despărţiri
Nunta de argint
Lucrări şi zile
Reşedinţele
Ziua lui Franz Joseph
Franz Joseph şi colaboratorii săi
Gusturile lui Franz Joseph
Curtea lui Franz Joseph

Organizarea curţii
Franz Joseph, şeful familiei imperiale
Viaţa de curte
Călătoriile
Societatea de curte
Franz Joseph 7
Apogeul domniei (1879 – 1889)
Calmul intern
Succese externe
Ascensiunea unor forţe noi
Peregrinările împărătesei
Katharina Schratt
Mayerling înmulţirea pericolelor: singurătatea (1889 – 1908)
Pescăruşul
Gloriettegasse
Moartea Elizabethei
Cultul monarhiei
Căderea lui Taaffe
Lueger, primar al Vienei
Vijelia
Căsătoria lui Franz Ferdinand
Plecarea Katharinei
Guvernul Koerber
Votul universal
Tensiuni cu Ungaria
Noi date internaţionale Anexarea Bosniei-Herţegovina
Sarajevo
Până la capătul puterilor
Presiunea naţionalismelor
Vijelii balcanice
Factori de integrare
Franz Ferdinand
Atentatul
Sfârşitul
Ultimatumul
Marşul spre război
Primele eşecuri
Deschiderea unui al treilea front: defecţiunea Italiei

Redresarea din 1915
Ultimele încercări
Moartea
Concluzie
Cronologie
Note
Arbore genealogic
Bibliografie
Capitolul I

Tinereţea (1830 – 1848)

din ziua când a venit pe lume, 18 august 1830, mi – cui arhiduce Franz Joseph păruse menit celui mai înalt JL destin. Mama lui, arhiducesa Sophie, putea spera că, într-o bună zi, el va domni peste Imperiul Austriac. Ordinea de succesiune nu făcea din fiul ei moştenitorul direct al împăratului Francisc, care domnea pe atunci de peste treizeci şi opt de ani peste ţările Casei de Habsburg. Respectul faţă de tradiţie cerea ca, la moartea suveranului, fiul cel mare, arhiducele Ferdinand, să-i urmeze la tron. Dar, dacă acesta era nevolnic, coroana revenea fratelui următor, arhiducele Franz Karl, tatăl lui Franz Joseph. Şansele nou-născutului de a urca pe tron ar fi fost totuşi grav compromise dacă s-ar fi întâmplat ca Ferdinand, atunci fără urmaşi, să aibă un fiu.

Ambiţiile arhiducesei Sophie

Visul arhiducesei Sophie nu era totuşi nesăbuit. Chiar dacă ordinea de succesiune făcea din arhiducele Ferdinand moştenitorul direct, toţi cei de la curte erau conştienţi de deficienţele lui. Întipărită în trăsăturile feţei, debilitatea îi era agravată de crize dese de epilepsie (uneori, până la douăzeci pe zi), două tare care ar fi făcut din el un monarh bicisnic. Cât despre riscul de a avea urmaşi, acesta părea destul de mic. Fără îndoială, căsătoria lui cu prinţesa Măria-Ana de Savoia, în anul de după naşterea lui Franz Joseph, a îngrijorat-o o clipă pe Sophie.

Dar medicii nu întârziară s-o liniştească. Era improbabil, îşi anunţă ea curând triumfător mama, ca Ferdinand să aibă copii. Măria-Ana va fi mai mult infirmieră decât soţie. În aceste condiţii, Sophiei îi era îngăduit să nutrească speranţa de a deveni viitoarea împărătească a Austriei, ceea ce s-ar fi şi întâmplat dacă, aşa cum lăsa să se presupună starea lui de sănătate, Ferdinand ar fi fost declarat inapt

să domnească. Pe de altă parte, două dintre surorile ei, Elizabeth în Prusia şi Amelia în Saxa, făcuseră căsătorii regale. Şi atunci, de ce să nu viseze şi Sophie un destin strălucit pentru ea însăşi?

După cum era obiceiul, la curţile regale europene ale începutului de secol XIX, Sophie, pe atunci în vârstă de nouăsprezece ani, nu făcuse o căsătorie din dragoste. Născut din a doua căsnicie a împăratului Francisc, arhiducele Franz Karl era un tânăr şters, care nu ieşea în evidenţă prin nicio însuşire a spiritului sau a trupului. Sophie îşi putuse da seama de asta încă de la prima lor întâlnire, în mai 1824, pe malurile lacului Te-gemsee. Dar, în tradiţia legăturilor dintre casele de Habsburg şi de Wittelsbach, această căsătorie răspundea unor calcule ce treceau dincolo de persoana tinerei prinţese. Tatăl ei, regele Maximilian Joseph al Bavariei, avea ambiţia ca, după paşii greşiţi din perioada napoleoniană, să ridice iar prestigiul Bavariei printr-o serie de alianţe cu câteva dintre marile dinastii germane, în vreme ce la Viena se spera ca prin acest mariaj influenţa Austriei în Germania de Sud să fie consolidată. Mai mult, cauza Sophiei fusese pledată călduros de noua împărătească a Austriei, Carolina Augusta, nimeni alta decât sora ei vitregă.

Sophie s-a supus, aşadar, sorţii ce-i fusese hotărâtă. Resemnarea nu i-l făcuse pe Franz Karl mai atrăgător. Înclinaţia ei spre romantism, care i se trăgea din anii adolescenţei petrecute la München, se acomoda greu cu gusturile prozaice ale unui soţ puţin deschis spre treburile spiritului. Aşadar, nu surprinde faptul că, în anii imediat următori instalării ei la Viena, Sophiei îi place compania ducelui de Reichstadt, e adevărat, cu şase ani mai mic decât ea, dar ale cărui farmec şi eleganţă contrastau cu spălăceala plicticoasă a soţului ei. În plus, situaţia lor avea o anume asemănare menită să-i apropie. Transplantată într-un mediu ce-i fusese la început străin, Sophie simpatiza cu acest tânăr care, despărţit de mama lui şi plasat sub stricta supraveghere a lui Metternich, trăia la curtea din Viena într-un soi de exil. îi place să se plimbe cu el prin grădini-le de la Schönbrunn; deseori sunt văzuţi împreună la teatru sau la operă; ducele era şi un perfect cavaler şi tânăra pereche se număra printre cele mai elegante la balurile ce agrementau viaţa societăţii de curte.

Chiar dacă fusese sensibilă la farmecul prieteniei cu ducele de Reichstadt, Sophie era totuşi prea conştientă de îndatoririle rangului ei pentru a da un alt înţeles legăturii lor. Soţul ei părea pe atunci

într-adevăr chemat să fie viitorul împărat al Austriei. Or, în cuplul pe care îl alcătuia cu Franz Karl, totul arăta că ea este polul dominant. Franz Karl nu fusese pregătit pentru exerciţiul puterii. În plus, nu avea o fire de ajuns de autoritară pentru a afla în el însuşi capacitatea de a compensa această lacună. Înclinările îl determinau, dimpotrivă, să prefere o viaţă simplă şi liniştită, departe de constrângerile şi răspunderile puterii. În schimb, marcată de influenţa romantismului de inspiraţie contrarevoluţionară, Sophie avea convingeri ferme. Catolică înflăcărată, ea susţinea cu unghiile şi dinţii monarhia de drept divin şi nutrea o ură înverşunată faţă de liberalism, în care vedea răul absolut. Fixat foarte de timpuriu, acest sistem de gândire nu va înceta să-i călăuzească atitudinile şi alegerile. Ancorată în principii limpede stabilite, Sophie se dovedeşte şi o femeie de caracter care îşi pune energia în slujba convingerilor şi care, în faţa încercărilor, îşi păstrează luciditatea şi hotărârea. Această trăsătură este atât de vădită, încât până la urmă se va spune despre ea că este singurul bărbat din familie. Iată tot atâtea aspecte care ne fac să credem că, dacă Franz Karl ar fi urcat pe tron, Sophie ar fi avut o influenţă mult superioară aceleia pe care o avea de obicei împărăteasa în treburile statului.

Dar, deoarece planurile lui Metternich s-au aşezat de-a curmezişul, Sophie nu şi-a putut împlini prima ambiţie. Pe măsură ce împăratul Francisc înainta în vârstă, devenea tot mai urgentă tranşarea delicatei chestiuni a succesiunii. Or, chiar dacă nu ignora inconvenientele pe care le reprezenta pentru monarhie un suveran incapabil să-şi asume pe deplin răspunderile, Metternich considera totuşi ca fiind mai grea de consecinţe nefaste atingerea adusă principiului de legitimitate, dacă ordinea de succesiune nu era respectată. Îndemnând spre această soluţie, se gândea oare mai ales la interesele proprii, aşa cum l-au acuzat adversarii? Cu un monarh incapabil să se ocupe de treburile statului, evident n-ar fi avut să se teamă pentru puterea lui. Oricare ar fi fost gândurile ascunse ale cancelarului său, argumentul avansat în favoarea legitimităţii a primit adeziunea împăratului, pe care, de altminteri, afecţiunea pentru bietul infirm îl împingea să prefere să nu modifice ordinea de succesiune.

Nu încape îndoială, Sophie a fost decepţionată de această hotărâre ce risca să-i spulbere pentru totdeauna visul de a deveni împărăteasa Austriei. Să credem, în schimb, că va păstra un resentiment statornic faţă de Metternich? Nimic mai puţin sigur. În

această privinţă, nu este indiferent faptul că sistemul de gândire al lui Metternich se potrivea în mare măsură cu acela al Sophiei. În fapt, cancelarul punea în practică o politică ce corespundea dorinţelor arhiducesei. În timpul domniei lui Ferdinand, el şi-a aflat pe lângă ea şi soţul ei sprijinul în sânul familiei imperiale. Dimpotrivă, contele Kolowrat, marele rival, nu se va număra niciodată printre apropiaţii Sophiei. Cum să nu vedem, în sfârşit, o manifestare foarte specială a încrederii faţă de bătrânul cancelar când, mai târziu, pe el îl va alege Sophie pentru a-l iniţia pe Franz Joseph în arta politicii?

Rămâne faptul că hotărârea lui Francisc I a făcut-o pe Sophie să vadă viitorul într-o lumină nouă. Acum, când şansele de a deveni cândva împărăteasa Austriei se spulberaseră, îşi îndreaptă speranţele către fiul cel mare care, când va sosi clipa, i-ar putea urma lui Ferdinand. Perspectiva coincidea, la urma urmelor, cu propria ei analiză asupra situaţiei. După domnia unui suveran bolnăvicios şi şters, va fi nevoie de un împărat tânăr, robust şi sclipitor care să redea strălucire instituţiei monarhice. Or, mai mult ca oricine, Sophie cunoştea limitele soţului ei şi ştia că nu corespunde acestui portret.

Cum soarta voia ca ea să-şi exercite influenţa pe alte căi, Sophie a intrat, aşadar, repede în rolul de mamă a viitorului împărat. Rol în care avea să ocupe de acum înainte avanscena.

Copilăria

După căsătorie, Sophie a trebuit să aştepte şase ani până să devină mamă. În 1826 şi 1827 pierduse două sarcini, astfel că la curte unii începuseră să se întrebe dacă îşi va putea îndeplini misiunea de genitoare. În fine, în 1830, cea de-a treia sarcină ajunge la termen. Pentru a evita orice incident, medicii nu au ezitat, de această dată, s-o ţină izolată pe biata Sophie timp de mai multe luni. Naşterea s-a desfăşurat ca un ceremonial de curte. Din clipa când moaşa a anunţat, în după-amiaza de 16 august, că ziua nu se va încheia fără ca naşterea atât de dorită să aibă loc, camera Sophiei a fost invadată de o mulţime de rude şi curteni.

Contrar previziunilor, a început o lungă aşteptare. Durerile, care au încercat-o pe Sophie abia în dimineaţa următoare, au ţinut nu mai puţin de o zi întreagă. În sfârşit, pe 18 august, la ora zece fără un sfert, spre marea uşurarea a vizitatorilor, epuizaţi de oboseală, Sophie a adus pe lume un băiat. Ultima fază a naşterii s-a desfăşurat în condiţii grele, căci, pentru a scoate copilul, a fost nevoie de forceps. Douăzeci şi

una de lovituri de hin au anunţat numaidecât locuitorilor Vienei fericitul eveniment. Nou-născutului care, de la bun început, a fost primit ca un viitor suveran, îi vor fi date numele Franz Joseph.

Cum se întâmplă totdeauna în familiile princiare, alegerea numelor nu a fost lăsată la voia înclinaţiilor personale. Alăturarea lor, o noutate în tradiţia familiei, anunţa un program politic. Alegerea primului nume răspundea mai întâi grijii de a-l omagia pe bunicul după tată, împăratul Francisc, care urma să fie naşul nou-născutului. Dar Franz fusese şi numele soţului Mariei Tereza, fondatorul dinastiei de Habsburg Lorena. În această asociere, el reprezenta totodată epoca barocă, unul dintre cele mai importante momente ale grandorii austriece şi o componentă majoră a tradiţiei habsburgice. Al doilea nume întruchipa o altă faţetă a moştenirii habsburgice. îi aparţinuse lui Iosif al II-lea a cărui întreagă domnie simbolizase pe deplin devotamentul monarhului faţă de funcţia imperială, ataşamentul Habsburgilor faţă de progres şi primatul statului faţă de interesele personale.

Micul Franzi, cum îi plăcea să-l cheme, era mândria Sophiei. Copilul viguros avea un ten trandafiriu care îl făcea pe vărul lui, ducele de Reichstadt, să spună că seamănă cu o „îngheţată de fragi garnisită cu frişca bătută”. Micului arhiduce i-a fost foarte curând atribuită o curte princiară. Alcătuirea acesteia s-a aflat sub controlul Sophiei care, de-a lungul tuturor acestor ani, avea să supervizeze cu o grijă geloasă tot ceea ce ţinea de educaţia lui Franz Joseph. Alegerea guvernantei se îndreaptă spre baroana Maria von Sturmfeder, alegere fericită care se va repeta şi pentru fraţii mai mici.

Căci, după lunga aşteptare din primii ani, naşterile au urmat una după alta. Sophie i-a dăruit lui Franzi trei fraţi: în 1832 Ferdinand Maximilian, pe care toţi din familie îl vor striga Maxi, Karl-Ludwig în 1833, Ludwig-Victor în 1842. Şi o fetiţă, Anna, vine pe lume în 1836, dar, patru ani mai târziu, este răpită de o febră malignă. Baroana Sturmfeder a ştiut să creeze în jurul copiilor ce îi erau încredinţaţi până la vârsta de şase ani o atmosferă de caldă afecţiune, căreia aceştia îi păstrau o amintire plină de duioşie, după ce o părăseau. Şi pentru ea despărţirea de copii era sfâşietoare. Chiar dacă îşi continua misiunea cu cei mai mici, nu i se mai permitea să se apropie de cei mari din momentul în care aceştia treceau sub autoritatea preceptorului.

În afară de şederile la Ischl, în Alpii Austriei Superioare, unde

Sophie îl duce mai ales în 1831, în timpul epidemiei de holeră, pentru a-l îndepărta de capitală, prima copilărie a lui Franz Joseph se desfăşoară în reşedinţele imperiale din Viena şi din împrejurimi. Dacă unele aripi ale palatelor rămân închise pentru el, în schimb, apartamentele părinţilor, culoarele şi terasele de la Hofburg şi Schönbrunn îi sunt, ca şi camera lui, un univers familiar. Biroul împăratului, pe care îl amuza compania nepotului său, îi era adesea deschis. Micul arhiduce era primit de asemenea şi în salonul albastru în care se reunea familia imperială. El era aici bucuria bunicilor, când venea să se ghemuiască pe canapea între ei, scenă care confirmă că, în intimitate, familia imperială ducea o viaţă simplă, aproape burgheză, foarte diferită de pompa etalată la ceremoniile oficiale.

Dar, dacă lui Francisc îi plăcea compania nepotului său era şi pentru că vedea în el speranţa Monarhiei. Mai multe fapte stau mărturie. Din ordinul împăratului, Franzi avea dreptul la un atelaj cu şase cai atunci când ieşea în trăsură. Alt semn de deosebit respect: la trecerea lui gărzile din posturi trebuiau să-i prezinte onorul, ceea ce dădea naştere la scene caraghioase, atunci când bătrânii soldaţi prezentau arma unui plod ce scâncea în landoul lui. Francisc s-a interesat de educaţia nepotului său chiar înainte ca acesta să fie încredinţat preceptorilor. De cum Sophie îl învaţă să citească, împăratul îi predă primele cunoştinţe de italiană, limbă pe care o îndrăgea în mod deosebit, căci îi amintea de Toscana, unde îşi petrecuse copilăria înainte de a fi chemat la Viena lângă unchiul lui, împăratul Iosif al II-lea.

Afecţiunea care-l lega de bunic explică durerea lui Franz Joseph când acesta moare, la începutul lui martie 1835. împăratul fusese răpus într-o săptămână de o congestie pulmonară. Tratamentul pe care medicii îl aplicaseră augustului bolnav a fost cauza rezistenţei maladiei: îi făcuseră nu mai puţin de opt exsanguinări care, departe de a uşura vindecarea, i-au grăbit sfârşitul. Pentru Franz Joseph, această dispariţie însemna prima experienţă a morţii. E adevărat, ducele de Reichstadt murise deja, doborât de tuberculoza care îl măcina de câţiva ani. Dar Franz Joseph era atunci prea mic ca să-şi aducă aminte. De data aceasta lucrurile stau altfel; acum trebuie să se reculeagă lângă trupul neînsufleţit al bunicului său şi această imagine, împreună cu tot ceremonialul care a însoţit funeraliile împăratului defunct, l-a marcat pentru mult timp.

În aceşti ani se manifestă la Franz Joseph un gust precoce pentru viaţa militară. Ferdinand Waldmuller, marele pictor al Biedermeierului austriac, ne-a lăsat portretul unui copil dulce şi blond, într-un fermecător costum de dantelă albă, cu capul acoperit de o bonetă de grenadier. Înconjurat de instrumente războinice, el ţine într-o mână o puşcă, iar cu cealaltă mângâie un soldat de lemn, în timp ce la brâu îi atârnă o sabie. Băieţel de doi ani, Franzi urmăreşte uimit evoluţiile gărzii de la Hofburg, ale cărei mişcări se străduia apoi să le imite împreună cu tovarăşii lui de joacă, în grădinile de la Schönbrunn. La cinci ani, părinţii i-au făcut bucuria să-i dăruiască de Crăciun un costum de cuirasier. Oricât de neînsemnate ar părea aceste fapte, ele dezvăluie o tendinţă a personalităţii lui Franz Joseph care s-a manifestat chiar înainte de a fi fost încredinţat autorităţii preceptorilor săi.

Anii formării

De la şase ani, pentru Franz Joseph începe o etapă nouă. Baroana Sturmfeder, care-i îndrumase primii paşi, lasă locul unui mare maestru de curte (Obersthofmeister), însărcinat în mod special cu educaţia arhiducelui. Nou exemplu al înţelegerii dintre ei, Metternich şi arhiducesa Sophie cad de acord să-l numească în această funcţie pe contele Heinrich Bombelles.

Acest fiu de emigrant francez le oferea celor doi conservatori uniţi în aversiunea lor faţă de revoluţie cele mai bune garanţii ale unei ortodoxii desăvârşite. Tatăl lui, fost general al armatei regale, se călugărise când rămăsese văduv, apoi, după întoarcerea Burbonilor, îşi încheiase cariera ca episcop de Amiens. Cât despre el însuşi, contele Heinrich servise fidel politica lui Metternich, ca ambasador la Lisabona şi To-rino. Încrederea lui Metternich în protejatul său era atât de mare, încât, în Memoriile lui, îl aşază printre puţinii privilegiaţi care i-ar fi înţeles perfect sistemul de gândire, ceea ce, evident, sub pana sa, trebuie luat ca unul dintre cele mai mari elogii. Această identitate de vederi îl califica, în ochii cancelarului, pentru a-l creşte pe micul prinţ în spiritul principiilor conservatoare şi a-l pregăti să lupte contra revoluţiei. Cât despre Sophie, calităţile lui nu puteau decât să-i dobândească încuviinţarea, atunci când Metternich i-a supus spre aprobare alegerea făcută.

Ca să-l sprijine în sarcina sa, contele Bombelles primeşte ajutorul contelui Johann Coronini, un ofiţer de geniu în vârstă de 42 de

ani, care, sub supravegherea lui, va urmări îndeaproape educaţia dată micului arhiduce. Cu el va avea Franz Joseph, de-a lungul acestor ani, relaţiile cele mai strânse. Faptul îşi are importanţa lui în măsura în care calitatea de ofiţer a lui Coronini stârneşte spontan simpatia elevului şi îi sporeşte astfel autoritatea asupra lui.

Programul de studii pus la punct de Bombelles şi Coronini reprezintă, prin lipsa de măsură, o adevărată provocare faţă de bunul-simţ. Fără îndoială, ştiind că elevul care le fusese încredinţat avea cele mai mari şanse să urce pe tron, ei sunt preocupaţi să-i dea cele mai diversificate cunoştinţe. Dar, oricât de lăudabilă le-ar fi fost intenţia, ea nesocotea în practică vechiul proverb care spune că un cap bine orânduit preţuieşte mai mult decât un cap bine umplut. Dacă programul nu prevedea la început decât treisprezece ore de studiu pe săptămână, progresia este apoi rapidă şi spectaculoasă. Ajungând în anul următor la treizeci şi două de ore, el urcă la cincizeci atunci când Franz Joseph împlineşte treisprezece ani. În continuare, adăugându-se noi materii, acest total a mai crescut.

Programul de sfudii îl supunea pe Franz Joseph unui regim sever. Trezit la şase dimineaţa, rareori îşi termina ziua de lucru înainte de nouă seara. Regimul îi impunea lui Franz Joseph o dură încercare, cu atât mai mult cu cât cadrul lui obişnuit de viaţă era deja, prin el însuşi, insalubru. Nu este vorba doar de confortul palatelor imperiale, destul de rudimentar sub anumite aspecte în raport cu criteriile noastre moderne. Greu de încălzit din pricina înălţimii încăperilor şi a lungimii culoarelor, palatul Schönbrunn era iarna o adevărată gheţărie în care fraţii lui Franz Joseph răceau mai mereu. Franz Joseph însuşi locuieşte în camera unde ducele de Reichstadt luptase mult timp cu tuberculoză. În acest mediu puţin favorabil, în care contractează de altfel o predispoziţie la angine, se afirmă robusteţea constituţiei sale, care va fi cheia unei remarcabile longevităţi. Tot aici capătă şi obişnuinţa unui stil de viaţă care, cu vremea, va sfârşi prin a deveni spartan.

Planul de studii al lui Franz Joseph cuprindea un anumit număr de materii ce aparţineau modului tradiţional de educare a unui tânăr gentilom: scrima, dansul, muzica, desenul. Franz Joseph arăta totuşi puţin interes şi încă şi mai puţine înclinaţii către muzică. În aceasta, se deosebea cu totul de tradiţia familială a Habsburgilor, pentru care muzica avusese totdeauna întâietate. Să ne gândim la Leopold I care

interpreta cu talent şi compunea partituri muzicale. Mai încoace, Francisc I nu se dădea în lături să facă parte din mici orchestre de muzică de cameră, în vreme ce Beethoven aflase într-unul dintre unchii lui Franz Joseph, arhiducele Rudolf, pe unul dintre mecenaţii lui austrieci. Mult mai convingătoare sunt prestaţiile tânărului arhiduce în desen. Aşa cum ne confirmă unele mici lucrări care s-au păstrat până astăzi (ilustraţii de lectură, precum la Robinson elveţianul, scene patriotice, evocări de bătălie), avea o linie bună pe care nu-i va mai fi dată totuşi ocazia s-o exerseze deloc mai târziu.

În afară de disciplinele tradiţionale, învăţarea limbilor era la mare cinste în programul de studii al lui Franz Joseph. Mai întâi, bineînţeles, germana, limba sa maternă, dar o importanţă aproape egală avea franceza, pe atunci koine-ul societăţii aristocratice europene. Independent de zarurile politicii, franceza beneficia de o poziţie solidă la curtea vieneză, unde detronase cândva italiana. Semnificativ este de exemplu faptul că arhiducesa Sophie îşi ţinea jurnalul în această limbă.

Franz Joseph nu se deosebeşte deci de cei din jur, dobândind repede o deplină stăpânire a francezei. În plus, aceasta era de mai bine de un secol limba privilegiată a relaţiilor internaţionale. Ambasadorii o foloseau sistematic în depeşele lor. Curent pe timpul lui Metternich, acest uz va tinde agosiţ dea înapoi, dar în continuare va fi frecvent ca ambasadorii să se adreseze ministrului lor în franceză. În ceea ce-l priveşte, Franz Joseph, care va citi în mod sistematic corespondenţa ambasadorilor, va acorda o importanţă cu totul specială bunei cunoaşteri a francezei de către aceştia. Punându-l să înceapă studierea acestora de la şase ani, Bombelles şi Coronini îl pregăteau, aşadar, pe Franz Joseph să-şi exercite când va sosi clipa meseria de suveran. În schimb, semn al vremii, engleza, pe care, în zilele noastre, ne-o putem cu greu imagina ignorată de un tânăr menit unor înalte responsabilităţi, nu figurează printre materiile predate.

Această parte a planului de studii nu îl deosebeşte totuşi efectiv pe Franz Joseph de alţi tineri principi din timpul său. Originalitatea vine din faptul că, pe lângă franceză, el trebuie să înveţe şi ceha, maghiara, poloneza, italiana, toate limbi vorbite în Imperiul Austriac. Obligaţie această ţinea seama de caracterul multinaţional al statului habsburgic. Ca viitor suveran al unei asemenea monarhii, Franz Joseph trebuia să vorbească principalele limbi ale supuşilor săi. În această

fază a învăţăturii, el manifestă neîndoielnice calităţi, de vreme ce, la încheierea anilor de studii, va fi dobândit stăpânirea acestor limbi diferite. Ungurii se vor putea convinge când, cu prilejul unei călătorii la Pesta, în octombrie 1847, va rosti opt discursuri într-o excelentă maghiară.

În această parte a programului de studii, Franz Joseph se dovedeşte doar un elev silitor. Dar, atunci când vine vorba despre pregătirea militară, aveam de-a face cu entuziasmul. La început, îi fuseseră prescrise numai o serie de exerciţii simple pe care trebuia să le facă o dată la două zile. De la vârsta de 12 ani, lucrurile devin serioase. Franz Joseph este încredinţat atunci autorităţii unui ofiţer, comandantul Franz von Haus-lab, care îi fusese recomandat Sophiei de către arhiducele Carol, învingătorul de la Essling. Hauslab decide să-l pună mai întâi să facă serviciul de simplu copil de trupă. „Cine este chemat să comande, trebuie să fi ştiut mai întâi să se supună", este principiul lui. Pentru ca ucenicia să fie completă, tânărul arhiduce serveşte la trei arme, fiind pe rând infanterist, dragon şi artilerist.

Dar un privilegiu al prinţilor era să nu fie supuşi regulilor obişnuite ale avansării în grad. Perioada de pregătire fiind considerată încheiată după câteva luni, Franz Joseph primeşte, la a treisprezecea aniversare, brevetul de colonel al unui regiment de dragorii. Numirea îl umple de fericire, aşa cum cu ne-ascunsă mândrie afirmă Sophie:

„Franzi este un colonel foarte fericit. Chipul i s-a luminat de o bucurie calmă când şi-a văzut uniforma şi când i-am înmânat brevetul de ofiţer. Nu-i voi uita niciodată expresia de indescriptibilă fericire când a venit mai târziu la mine pentru a se prezenta în ţinuta de colonel. Când pentru prima oară a coborât scara în uniformă, toată casa a dat fuga să-l vadă. Chiar şi bucătăreasa copiilor s-a strecurat tiptil din bucătărie într-o ţinută neglijentă2".

Franz Joseph ia foarte în serios înaintarea la gradul de colonel. Ca dovadă, vizitele pe care le face în anii următori la regimentul lui staţionat pe atunci în Moravia. Prima întâlnire are loc în septembrie 1844, la Prossnitz. Aici, însoţit de vărul său, arhiducele Albert, aflat la comanda regiunii militare a Moraviei, trece în revistă trupele şi, cu o mare plăcere, le comandă diverse manevre. Doi ani mai târziu, o nouă inspecţie, de data aceasta la Olmiitz, de unde îi scrie mamei despre bucuria de a purta uniforma. Aceste vizite îi dau ocazia să frecventeze o lume care îl atrăgea de multă vreme şi în mijlocul căreia se simte în

largul lui. În armată află de asemenea modelul unei societăţi în care raporturile se întemeiază pe principiul ierarhiei şi pe spiritul de ascultare. Lecţia nu va fi în van. Se va vedea când, o dată ajuns la putere, va începe prin a încerca să reorganizeze societatea civilă după acest model.

Cea de-a treisprezecea aniversare nu i-a adus lui Franz Joseph doar brevetul de ofiţer. Mai există şi un alt motiv pentru care ea contează în mod deosebit. Într-adevăr, în ajun, Franz Joseph fusese lăsat să participe la prima lui vânătoare. Este începutul unei adevărate pasiuni pentru acest sport, pe care îl va practica până la o vârstă înaintată, atâta vreme cât i-o vor îngădui puterile. În privinţa aceasta seamănă perfect cu tatăl lui care, mulţi ani la rând de altminteri, îi va fi partener la vânătoare.

În acest timp, Franz Joseph îşi continuă studiile conform progresiei stabilite de responsabilii cu educaţia sa. Programul se îmbogăţeşte cu noi materii: astronomie, drept, filosofie. Formaţia sa filosofică îi este încredinţată abatelui Joseph Othmar von Rauscher. Evident aprobată atât de arhiducesa Sophie, cât şi de prinţul Metternich, alegerea acestuia nu este lipsită de semnificaţie, după cum nu va fi lipsită nici de consecinţe. Teolog de renume, director al Academiei orientale de la Viena, Rauscher era recunoscut deja ca una dintre personalităţile puternice ale clerului austriac, în sânul căruia reprezenta curentul restauraţiei catolice care se dezvoltase, de la începutul secolului, ca reacţie la josefinism. Ca unul dintre liderii acestei tendinţe, el predica abolirea legislaţiei promulgate odinioară de Iosif al II-lea, care supusese Biserica Statului, şi propunea puterii în schimb alianţa cu Biserica, a cărei independenţă ar fi fost recunoscută în lupta împotriva liberalismului. Această poziţie, care îi adusese simpatia partidului zelot de la curte, îl recomanda firește preferinţei Sophiei şi a lui Metternich, amândoi partizani ardenţi ai unei redefiniri a raporturilor dintre Tron şi Altar.

În postul în care fusese numit, Rauscher nu întârzie să-şi formeze elevul în spiritul acestor convingeri. Între toţi preceptorii, a fost cu siguranţă unul dintre cei care au exercitat asupra lui influenţa cea mai durabilă. Devenit împărat al Austriei, Franz Joseph nu va întârzia să reaşeze relaţiile dintre biserică şi stat prin dărâmarea legislaţiei josefiniste. În plus, nu-şi va precupeţi dovezile de încredere faţă de fostul lui profesor. Numit arhiepiscop al Vienei în 1853,

Rauscher va fi însărcinat să negocieze cu Roma termenii Concordatului care va consfinţi această schimbare de direcţie.

Ca o încoronare a programului de educaţie, mai rămânea ca tânărul arhiduce să fie iniţiat în arta de a guverna oamenii şi de a conduce treburile statului. Metternich şi-a rezervat această sarcină, sub privirea binevoitoare a arhiducesei Sophie, pentru care nu putea exista un maestru mai bun. Timp de aproape un an, îi va preda, aşadar, lui Franz Joseph principiile care ghidaseră politica lui, adică, după el, regulile oricărei politici conservatoare. Şi de această dată lecţia va fi bine învăţată. Franz Joseph va păstra mereu în minte afirmaţia lui Metternich potrivit căreia o constituţie bazată pe principiul reprezentativ ar fi incompatibilă cu natura pluralistă a monarhiei austriece. Chiar dacă presiunea evenimentelor nu îi va îngădui întotdeauna să-şi conformeze politica acestui principiu, griparea progresivă a maşinăriei constituţionale austriece din ultimii ani ai domniei sale îl confirmă încă o dată în această convingere.

Oricum am judeca-o, educaţia primită de Franz Joseph are meritul coerenţei. Diversele discipline cu conţinut ideologic înscrise în programul său i-au fost predate în acelaşi spirit. Întotdeauna s-a pus problema ca Franz Joseph să fie crescut în aversiune faţă de liberalism şi să fie pregătit pentru un mod autoritar de exercitare a puterii. Acest aspect al educaţiei va lăsa asupra lui o amprentă de neşters. Suveranul deceniului care va urma înăbuşirii revoluţiei de la 1848 se va strădui să aplice Austriei schema unei autocraţii în care nicio limitare nu ştirbea puterea monarhului. Fără îndoială, evenimentele îl vor constrânge să intre pe calea concesiilor făcute liberalismului, în pofida sentimentelor lui profunde, va sfârşi prin a se resemna să adopte forme constituţionale. Dar, în afară de faptul că va şti să păstreze aceste concesii între graniţe destul de strâmte, va şti de asemenea să ţină sub control propriu, practic fără nicio atingere din partea adunărilor, cele două domenii socotite de el vitale pentru Monarhie: Afacerile Externe şi Apărarea.

Alt fapt care atrage atenţia este dificultatea programului de studii. Se vede bine că tânărului arhiduce nu-i rămânea decât puţin timp pentru joacă" sau destindere. Nu că nu i-ar fi plăcut să se zbenguie cu fraţii lui, atunci când se ivea prilejul. Dar asemenea clipe erau rare. Covârşit de povara unui astfel de regim, cum să mai găsească răgazul de a citi pentru el însuşi altceva decât textele ce-i

erau date ca temă? Nedeprinzând acest obicei din prima tinereţe, nu va simţi nevoia s-o facă nici mai târziu. Între suveranii epocii sale, va fi probabil unul dintre cei cu o foarte limitată cultură literară.

Această dificultate a programului ţinea pe de o parte de specificul monarhiei habsburgice. Ea impunea preceptorilor lui Franz Joseph să-i includă în orar principalele limbi vorbite în Imperiu, iar învăţarea lor nu putea decât să sporească volumul de lucru pretins. Constatarea nu schimbă însă în mod sensibil fondul situaţiei. Masa de cunoştinţe predată într-un număr impresionant de discipline nu-i îngăduia să facă acel pas înapoi necesar pentru a deosebi esenţialul de accesoriu, pentru a sesiza liniile de forţă care structurează ansamblurile.

Exemplul formării lui militare este reprezentativ pentru defectele unei asemenea educaţii. Aici, preceptorii au ţinut seama mai ales de formele exterioare ale comandamentului, dar s-au dovedit în schimb mult mai discreţi în privinţa tacticii, a fortiori a strategiei. Gravitatea lacunei se va vedea în ziua cea mare când Franz Joseph va hotărî, în iunie 1859, după înfrângerea de la Magenta, să preia comanda armatei din Italia. Va fi nevoit atunci să-şi constate propria inaptitudine în a-şi asuma această responsabilitate supremă, din pricina lipsei unei educaţii militare potrivite.

Speranţă a monarhiei, Franz Joseph începe să deţină un rol de reprezentare chiar înainte de a-şi fi încheiat studiile. Tinereţea lui constituia un atu pentru monarhie, căreia îi conferea o imagine mai seducătoare decât bietul împărat bolnăvicios. Apariţiile lui, se credea la curte, îi vor întări pe supuşi în lo-ialismul lor şi vor revigora fidelităţile, acolo unde ele tindeau să şovăie. Primele misiuni îl duc în 1847 în Ungaria. Semn că va fi chemat probabil în viitor la responsabilităţi şi mai înalte, Franz Joseph este ales pentru a-l reprezenta pe împărat la funeraliile Palatinului, arhiducele Joseph, apoi la instalarea succesorului acestuia, fiul defunctului, arhiducele Ştefan, în funcţia de Obergespan al comitatului Pesta.

Franz Joseph se achită cu bine de aceste misiuni care nu se desfăşurau fără dificultate, din cauza climatului tensionat ce apăsa pe atunci asupra relaţiilor dintre Viena şi Ungaria. Eleganţa aiurii, calitatea limbii în care se exprima, grija de a purta uniforma husarilor maghiari îi aduce bineînţeles un renume favorabil din care, e adevărat, doi ani mai târziu nu va mai rămâne nimic sau aproape nimic.

Aceste misiuni anunţau altele. În cursul anilor următori, Franz Joseph ar fi fost cu siguranţă chemat să-şi asume din plin funcţia de reprezentare, în aşteptarea momentului când îi va urma lui Ferdinand. Totuşi, evenimentele vor decide altfel, într-adevăr, revoluţia de la 1848 avea să precipite scadenţele. O schimbare a suveranului părând partidului la putere condiţia prealabilă a redresării puterii monarhice, Franz Joseph va fi urcat pe tron când abia împlinise 18 ani.

Capitolul II

Austria în ajunul revoluţiei de la 1848

rimă var a popoarelor" sau „anul nebun", revoluţia de ia 1848 nu a izbucnit pe un cer senin. Pe de altă"» Îl parte, nici monarhia Habsburgilor nu era cadavrul viermănos pe care critica liberală s-a complăcut deseori să-l descrie. Altfel, cum ar fi putut rezista cutremurului care a zgâlţâit-o din temelii, ameninţând s-o dărâme? Dacă a reuşit să reziste, a fost deoarece a ştiut să găsească în ea însăşi forţele necesare pentru a depăşi această încercare, chiar dacă a fost nevoită să facă apel la un ajutor extern pe unul dintre teatrele de intervenţie ale armatei imperiale. Totuşi, se înţelege de la sine că furtuna fusese precedată de nori prevestitori. În spatele faţadei încă strălucitoare a Monarhiei, forţele schimbării, care vor sfârşi prin a destabiliza imperiul, începuseră să lucreze. Întărită de vecinătatea fenomenelor revoluţionare din Europa, conjuncţia lor va produce în ţările habsburgice explozia de la 1848.

Austria, „Camera Pairilor a Europei".

La ieşirea din războaiele revoluţiei şi imperiului, Austria încarna politica de restauraţie care, atât pe frontul interior, cât şi în relaţiile dintre state, pretindea că opune liberalismului un dig de care să se spargă asalturile acestuia. Deja, alegerea Vienei ca loc de desfăşurare a congresului unde suveranii şi miniştrii lor urmau să remodeleze faţa Europei, era un omagiu pentru aportul Habsburgilor la lupta împotriva Franţei napoleoniene şi la victoria Aliaţilor. Or, Austria nu ieşise din acest congres doar confirmată în rangul ei de mare putere, ci se şi erijase în gardian al noii ordini internaţionale, la naşterea căreia contribuise din plin.

Această politică, de care Metternich şi-a legat numele, i-a asigurat mult timp o influenţă dominantă în afacerile europene. Dar, pentru a-şi putea păstra rolul de pivot al ordinii europene, trebuia să ofere ea însăşi modelul unei societăţi organizate conform principiilor

conservatoare. În această dublă calitate, Austriei îi revenise, după spusele lui Metternich, rolul de „Cameră a Pairilor a Europei".

Statul absolutist

Monarhie de drept divin, Imperiul Austriei are un regim care, în principiu, răspunde definiţiei de absolutism princiar. Depozitar al suveranităţii, împăratul este sursa puterii. Spre deosebire de regele Angliei, care se mulţumeşte să domnească, el dă impulsuri, urmăreşte îndeaproape rezolvarea problemelor, le examinează din nou dacă necesitatea vrea ca ele să urce iar până la el. Un asemenea sistem nu interzice, evident, ca suveranul să fie înconjurat de miniştri influenţi care să-şi pună amprenta pe mersul lucrurilor. Cancelarul Kaunitz fusese consilierul ascultat a doi mari monarhi, Maria Tereza, apoi Iosif al II-lea. La fel, Metternich este maestrul necontestat al politicii externe a Monarhiei, fără a-şi întrerupe atribuţiile în ziua retragerii.

Este adevărat că realitatea îşi poate lua unele libertăţi faţă de teorie. Atent la lucrurile mici, ca şi la cele mari, Francisc I îşi făcea efectiv meseria de suveran cu o conştiinciozitate scrupuloasă. Gelos pe propria-i autoritate, nu şi-ar fi lăsat niciodată un ministru, fie el Metternich, să ia o decizie fără să-l fi consultat în prealabil. După exemplul lui Iosif al II-lea, îşi rezerva o parte importantă a timpului citirii dosarelor şi s-a dovedit întâiul birocrat al imperiului său, cum va fi, mai apoi, şi nepotul lui. În schimb, odată cu Fredinând, schimbarea este completă. Chiar dacă, prin voinţa tatălui său, ajunsese la demnitatea imperială, deficienţele fizice, ca şi carenţele intelectuale îl împiedicau să-şi exercite prerogativele. Cădea în sarcina responsabililor imperiului şi administraţiei să compenseze acest deficit, pentru ca ficţiunea unei puteri monarhice solide să fie prezervată.

Statul austriac rămâne fidel politicii de centralizare desfăşurate de Maria Tereza după războiul de succesiune a Austriei, politică accentuată mai apoi de Iosif al II-lea. Monarhia Habsburgilor se născuse, într-adevăr, prin unirea unor entităţi politice la origine independente unele faţă de altele. La început, singurul liant de solidaritate dintre ele era faptul că aveau acelaşi suveran. Juxtapuse unele cu altele, fără să fie supuse unei puteri centrale comune, îşi păstraseră intacte instituţiile respective.

O evoluţie naturală trebuia totuşi să-i împingă pe Habsburgi să vrea să mute raportul dintre diversele lor posesiuni din stadiul de

uniune personală în cel de uniune organică. Realizarea acestui obiectiv era legată de înfiinţarea unor instituţii care să-şi extindă autoritatea peste toate ţările habsburgice. Corelativ, trebuia ca puterea centrală să reducă la neputinţă instituţiile reprezentative organizate după sistemul tradiţional al Ordinelor –, pe care se sprijinea identitatea fiecăreia dintre aceste ţări. Început de mult – bătălia de la Muntele Alb din 1620 marcase o dată capitală pe calea spre constituirea unui ansamblu austro-boemian integrat – procesul se accelerează sub domniile Mariei Tereza şi a lui Iosif al II-lea.

Ţările Habsburgilor, un agregat de provincii încă disparate la urcarea pe tron a Mariei Tereza, se transformă, sub impulsul celor doi mari suverani, în mai puţin de cincizeci de ani, într-un ansamblu politic dotat cu structuri statale solide, conforme cu normele epocii. Autonomia părţilor constituive ale Monarhiei va fi redusă progresiv în beneficiul instituţiilor centrale, al căror număr creşte şi ale căror competenţe se lărgesc. Ilustrare a acestei politici, cancelaria Boemiei, în care se încarna suveranitatea regatului Sfântului Wenceslas, se uneşte cu cancelaria Austriei.

În acelaşi timp, teritoriul Monarhiei este acoperit de o reţea de funcţionari direct supuşi autorităţii birourilor vieneze. „Stările" cu care, la începutul secolului, suveranul încă trebuia să negocieze, tind să fie reduse la o simplă funcţie onorifică. Socotind că este mai abil să le menţină, din grija de a salva aparenţele, puterea centrală se simte de acum înainte destul de consolidată pentru a le ignora prerogativele. Deşi constituţiile lor le recunosc votarea impozitului, puterea se abţi

Monarhia habsburgică între Congresul de la Viena şi Primul Război Mondial

Harta politică şi

SERBIE

(1817)

frontierele Monarhiei habsburgice frontierele între Austria şi Ungaria limitele ţărilor cisleithaniene limitele Bosniei-Herţegovina teritoriile pierdute de Austria

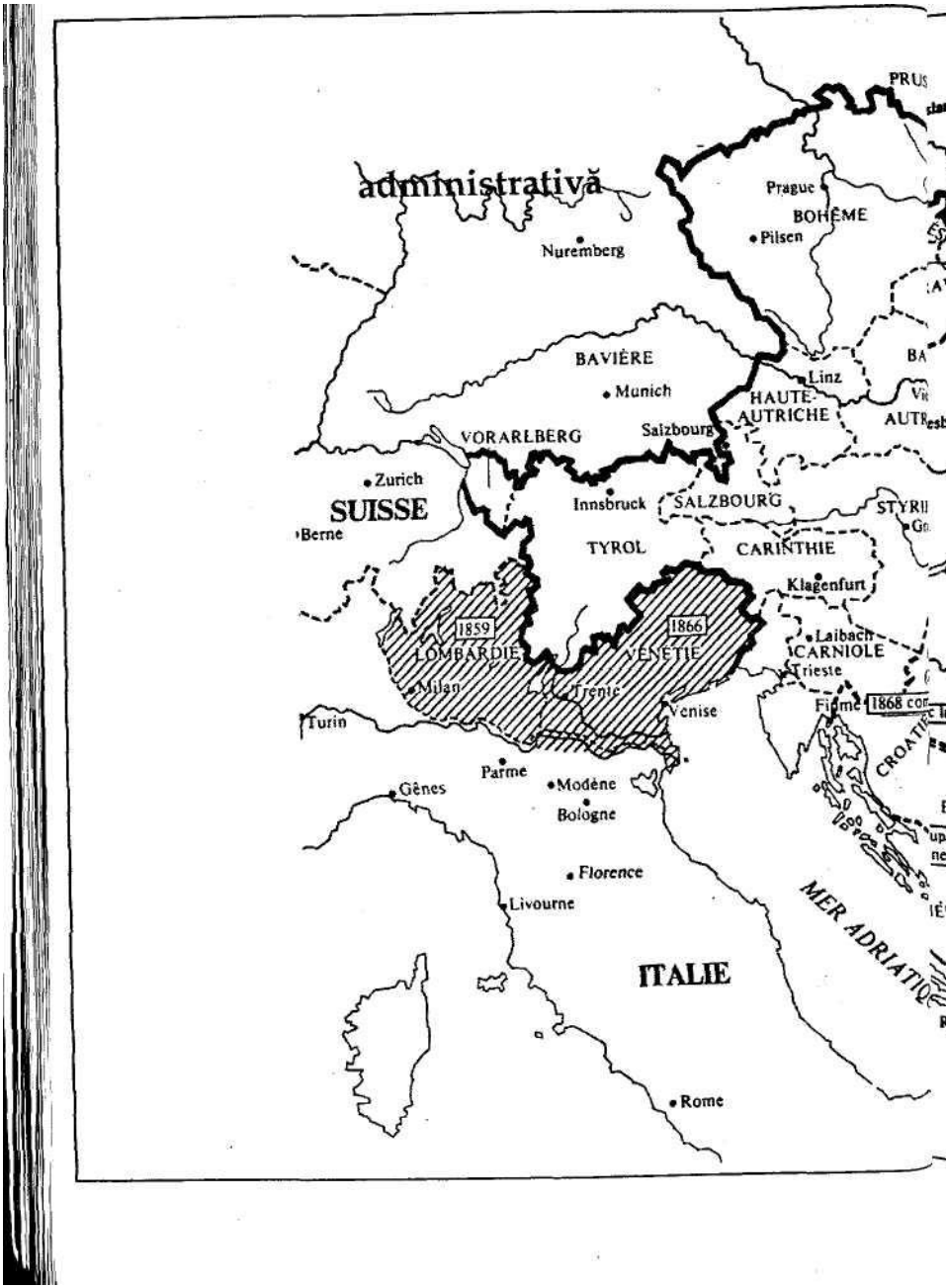

ne până şi să convoace vreme de mai mulţi ani unele diete, fără să sufere vreun inconvenient.

În afara unor modificări de detaliu hotărâte de Leopold al II-lea,

care urmăreau mai ales să ofere dietelor unele satisfacţii de amor propriu, sub domniile următoare nu au fost aduse schimbări acestei politici de centralizare. Francisc I nu înţelege să pună în discuţie achiziţiile centraliste ale erei terezo-iosef inis-te. Cât despre responsabilii domniei lui Ferdinand I, aceştia se e vor menţine pe linia trasată din deceniile precedente. Dietele continuă deci să vegeteze în starea de estompă la care le condamnase absolutismul. Atunci când consimte să le convoace, puterea centrală veghează ca ele să nu-şi depăşească rolul de camere de înregistrare. Despuiate de prerogative, deposedate de drepturile lor pe care Viena se mulţumeşte să le lase să cadă în desuetudine, dietele ajung să fie reduse la o funcţie onorifică.

Este adevărat că procesul nu atinsese peste tot aceeaşi amploare. Foarte avansat deja în ansamblul austro-boemian, accentuat la sfârşitul secolului al XVIII-lea prin alipirea Galiţiei, parte a Poloniei primită de Austria, nu progresase în schimb decât mediocru în Ungaria. Motivele acestui dualism defacto, înscris în realitatea habsburgică cu mult înainte de compromisul de la 1867, sunt diverse. Principalul motiv este totuşi acela că Ungaria cunoscuse o evoluţie istorică diferită de aceea a altor componente ale Monarhiei. Cea mai mare parte a teritoriului ungar fusese efectiv separată de restul ţărilor habsburgice mai bine de un secol şi jumătate, perioadă în care stătuse sub suveranitate otomană. Numai după eşecul celui de-al doilea asediu asupra Vienei, în 1683, Habsburgii pot să-şi reia ofensiva şi să recucerească în totalitate regatul Sfântului Ştefan. Or, tocmai în această perioadă, în celelalte ţări habsburgi-ce fuseseră aşezate primele jaloane ale unei politici de centralizare, pregătind terenul pentru Maria Tereza şi Iosif al II-lea, care îşi vor fixa drept obiectiv transformarea posesiunilor lor într-o monarhie unitară.

Nimic asemănător în Ungaria unde, pentru a-şi instaura autoritatea, Habsburgii sunt constrânşi, după recucerire, să confirme instituţiile tradiţionale ale regatului. Această specificitate se accentuează şi mai mult prin aceea că se vor afla în faţa unei nobilimi înflăcărate să apere, dincolo de propriile privilegiile politice, suveranitatea Ungariei. Este o situaţie foarte diferită de cea întâlnită în Boemia, unul dintre ceilalţi poli ai Monarhiei, unde nobilimea importată după execuţiile şi exilările ce au urmat bătăliei de la Muntele Alb, nu era în stare să se opună serios voinţei puterii centrale.

Habsburgii nu puteau totuşi să nu încerce să reducă Ungaria la

rangul celorlalte posesiuni. Dar, de fiecare dată când; pentru a reuşi, au recurs la forţă, s-au lovit de o rezistenţă îndârjită şi, în cele din urmă, victorioasă. Dacă Maria Tereza, ferindu-se de orice atac frontal, a ştiut să marcheze puncte, Io-sif al II-lea a făcut o crudă experienţă atunci când, fără să ţină seama de Constituţia maghiară, în care vedea o simplă relicvă a trecutului, a încercat să supună Ungaria direct autorităţii de la Viena, pentru a o integra într-un stat austriac construit după normele raţiunii. Faţă în faţă cu o ţară în pragul secesiunii, a fost obligat, cu puţin timp înainte de a muri, să anuleze, neglorios, aceste măsuri.

Francisc I a cunoscut la rândul lui un eşec, chiar dacă ştiuse să evite ca relaţiile cu Ungaria să ia o întorsătură la fel de dramatică. S-a străduit, de fapt, să lase drepturile regatului să cadă în desuetudine, abţinându-se să convoace, din 1812, cele două camere care alcătuiau Dieta maghiară. Dar, când, după treisprezece ani, s-a hotărât să le întrunească, a trebuit să constate că acestea nu erau dispuse a se mulţumi să înregistreze cererile Vienei.

Departe de a se atenua, nesupunerea va merge crescând până în 1848. În vreme ce fronda care, tot atunci, agita alte diete nu tulbura defel autorităţile austriece, rezistenţa Ungariei reprezenta pentru ele un motiv de reală îngrijorare. Şi asta deoarece Ungaria se sprijinea pe o constituţie foarte vie care, în ciuda eforturilor Habsburgilor de a o nimici, respectiv aboli, continua să le guverneze relaţiile cu naţiunea maghiară, grupată îndărătul nobilimii ei.

În ajunul lui 1848, Imperiul Austriac, port-drapel al absolutismului în Europa, prezintă, aşadar, paradoxul de a fi nevoit să tolereze, pe o parte a teritoriului său, un regim constituţional. Dacă celelalte posesiuni ale sale sunt perfect supuse autorităţii unei puteri absolutiste, Ungaria face excepţie, iar Viena nu poate, fără riscuri majore, să ocolească negocierea cu ea.

Statul austriac al Restauraţiei şi al perioadei Vonnarz* se vrea moştenitorul erei terezo-iosefiniste. Ca atare, preia oficial

* în traducere literală: „Înaintea lui martie". Termenul Vormarz este aplicat de istoricii austrieci unei perioade care se întinde, după unii, de la 1830, după alţii, de la moartea lui Francisc I, până la revoluţia de la 1848, care, în ţările habsburgice, a izbucnit în luna martie.

În contul lui ideologia despotismului luminat care îşi asuma

drept misiune să lucreze pentru bunăstarea supuşilor săi, să-i facă să profite de binefacerile progresului, dar fără a-i lăsa să participe la conducerea treburilor de stat.

Totuşi, realitatea diferă sensibil de imaginea despre sine pe care statul încearcă s-o promoveze. Marea teamă stârnită de Revoluţia franceză modificase profund perspectivele şi ştersese progresiv dimensiunea reformistă care fusese pecetea iose-finismului. De acum înainte, prioritară nu va mai fi transformarea sau, în termeni mai modeşti, amenajarea societăţii, ci pacea civilă şi ordinea, Ruhe und Ordnung, care devin într-un fel deviza regimului.

Sub Francisc I şi Ferdinand I, statul evitase, desigur, să renunţe la mijloacele de acţiune pe care i le lăsase moştenire despotismul luminat. Se ştie de-acum că el doar continua politica de centralizare începută sub domniile precedente. La fel, nici cenzura şi nici poliţia politică, care devin pilonii regimului, nu sunt invenţiile lui. Iosif al II-lea o dezvoltase pe una şi o crease pe cealaltă. Diferenţa nu se referă deci la structuri. Dar dacă iosefinismul văzuse în absolutism instrumentul unei politici de reforme, conducătorii austrieci îl consideră acum un mod de guvernare pretins de lupta împotriva revoluţiei, considerată inamicul principal.

Presiunea cenzurii şi a poliţiei sporeşte după 1815. Conducerea lor este încredinţată contelui Sedinitzky care, beneficiind de încrederea lui Metternich cu care lucra în strânsă relaţie, va rămâne în funcţie până la revoluţie. Rolul lui era să facă astfel încât supuşii Casei de Austria să nu poată intra în contact cu ideile liberale care, desigur, fuseseră învinse, dar despre care la Viena se ştia bine că nu fuseseră nimicite.

Acţiunea lor este îndreptată mai întâi spre interior. Primă ţintă, presa este obiectul unei griji vigilente. Nu puteau apărea decât jurnalele şi revistele care primiseră în prealabil autorizaţie. Era evident exclus ca aceasta să fie acordată unor publicaţii care ar afişa simpatii liberale. Şi literatura era aşezată sub înaltă supraveghere. În sferele diriguitoare nu fusese uitat rolul scriitorilor şi filosofilor în procesul de maturizare care precedase Revoluţia franceză. Câteva lucrări care lăsaseră să se audă o voce critică cad sub loviturile cenzurii. Este cazul, în 1831, Plimbărilor unui poet vienez, o culegere de poeme în care Anastasius Griin, pseudonim sub care se ascundea un mare nume al aristocraţiei, contele Anton von Auersperg, lua în

derâdere viciile sistemului politic din Austria absolutistă. Nici teatrul nu a fost scutit. Willhelm Teii al lui Schiller nu a fost pus în scenă decât după expurgarea pasajelor ostile Habsburgilor. Alte câteva lucrări ale lui Schiller şi Goethe au fost de asemenea revizuite şi corectate după aceeaşi metodă. Franz Grillparzer, marele dramaturg austriac al epocii, a trebuit şi el să suporte hărţuielile cenzorilor.

Sperând să fie eficientă, cenzura trebuia să depună strădania de a împresura Austria cu un soi de cordon sanitar, veghind ca scrierile socotite periculoase să nu poată pătrunde pe teritoriul Monarhiei. Căci autorii loviţi de cenzură credeau că găsesc o soluţie publicându-şi scrierile în străinătate. Unii editori din Germania şi Elveţia se specializaseră de altminteri în tipărirea operelor interzise în Austria. Astfel, Plimbările unui poet vienez apar în Germania. La fel şi una dintre marile opere ale literaturii politice austriece din perioada Vormärz, Austria şi viitorul ei, în care baronul Andrian-Werburg cheamă la o revitalizare a dietelor. Dar este vorba şi despre raptul că teritoriul Monarhiei trebuia închis şi pentru acele lucrări străine care vehiculau idei considerate vătămătoare de către autorităţile austriece. Asemenea interdicţii vizează îndeosebi scrierile publicate în diferitele limbi vorbite înăuntrul frontierelor imperiului. Mai ales literatura emigraţiei poloneze şi publicaţiile în italiană reţin atenţia lui Metternich, care vede în polonism una dintre feţele revoluţiei şi se teme, pe de altă parte, pentru posesiunile austriece din Italia.

Dar, mai presus de orice, vigilenţa cancelarului se mobilizează asupra chestiunii germane. Având în vedere poziţiile dominante ocupate de germani în Monarhie, de aici, crede el, poate veni principalul pericol. Astfel, confruntată cu avântul ideilor liberale, în scurt timp democratice, şi naţionale în Germania, îşi refuză orice îngăduinţă faţă de literatura care le propagă, de teamă ca, în lipsa unui baraj sever care să li se opună, acestea să nu contamineze opinia publică austriacă.

Un asemenea baraj prezenta totuşi nişte neajunsuri. Cum altfel, ţinând seama de întinderea frontierelor Monarhiei? Autorităţile nu au avut întotdeauna câştig de cauză în lupta împotriva contrabandei. În ciuda vigilenţei lor, numeroase lucrări interzise reuşesc să pătrundă în Austria şi să circule aici pe sub mână, ceea ce sporeşte îngrijorarea lui Metternich şi truda poliţiei.

Ne vom feri totuşi să vedem Austria lui Metternich sub

trăsăturile unui regim totalitar. Ar fi de altfel un anacronism corn-plet. Niciun stat european al secolului al XIX-lea, inclusiv Rusia ţaristă, nu dispunea de instrumentele totalitarismului. Dacă forţa lui de intervenţie cu siguranţă crescuse, aparatul de stat, chiar absolutist, nu prezenta încă formele tentaculare al Levia-tanilor contemporani, ceea ce asigura individului o sferă de autonomie necunoscută în regimurile totalitare. În plus, era mijloacelor de comunicare moderne, care permit tiranilor să-şi domesticească popoarele acaparându-le sufletele, nu era încă nici măcar în stadiu de gestaţie. La urma urmelor, un asemenea obiectiv nu intra câtuşi de puţin în ambiţiile conducătorilor Austriei din vremea Restauraţiei şi a perioadei Vormarz. Ei nu urmăreau să inculce întregii populaţii o ideologie oficială. Le era de ajuns ca ordinea să fie asigurată şi ca societatea să fie la adăpost de ameninţările unei comoţii revoluţionare.

Ar fi de asemenea inexactă reprezentarea Austriei din acei ani ca un deşert cultural. Este de la sine înţeles că mijloacele de coerciţie puse în practică de regim împiedicau libertatea de gândire şi puteau stânjeni creaţia artistică. Dar severitatea lor întâlnise deja nişte praguri în bornele fixate intervenţiilor statului într-o societate care începea să intre în era tehnică, situaţie la care se adăuga şi faptul că o anume formă de nepăsare, frecvent întâlnită la austriac, putea atenua şi ea severitatea regimului. În plus, vigilenţa cenzorilor se îndrepta mai ales spre lucrările cu conţinut politic, dar, chiar dacă deosebirea dintre cele două categorii nu era întotdeauna uşor de stabilit, celorlalte le era lăsată în principiu cale liberă, în ceea ce-l priveşte, Metternich, sub impulsul căruia se desfăşura această mare hăituiala a ideilor liberale, era totodată un om de cultură al cărui salon era deschis oamenilor de litere, erudiţilor şi savanţilor. Cu siguranţă, nu avea intenţia să împiedice orice expresie artistică pe teritoriul Monarhiei, în ansamblu, cenzura a stingherit, desigur, creaţia artistică, dar nu a sterilizat-o.

Altfel, cum s-ar explica mulţimea creatorilor din genuri foarte diferite, cu care acei ani se pot mândri? De exemplu, Grillparzer a fost nevoit să suporte hărţuielile cenzurii, dar ele nu l-au împiedicat, fără a fi a optat să se exileze vreodată, să compună atunci majoritatea dramelor în care s-a manifestat ca herald al patriei sale austriece. Tot în această epocă scena vieneză a fost dominată de doi mari autori cu o bogată facon-dă populară, Raimund şi Nestroy, care se numără şi astăzi printre clasicii literaturii austriece.

Fenomenul nu se limitează doar la regiunile de limbă germană. Aceiaşi ani sunt în egală măsură contemporani, după caz, cu renaşterea sau cu trezirea conştiinţelor naţionale, mai ales la popoarele slave. Or, aceste mişcări, adeseori la începuturi tatonante, nu s-ar fi putut dezvolta dacă s-ar fi bizuit doar pe tradiţiile orale. Oricât de importante ar fi fost acestea, a trebuit să fie consemnate într-o serie de lucrări imprimate, dicţionare, tratate de gramatică şi de ortografie, cronici istorice, care au pus popoarele respective în posesia fundamentelor identităţii proprii: limba şi trecutul lor. Astfel, „deşteptătorii" naţiunii cehe, Dobrovsky, Jungmann, Palacký, Šafařik, şi-au putut publica rezultatele cercetărilor filologice, literare, istorice, fără să atragă asupra lor fulgerele. Literatura de ficţiune care, pe urmele acestor fondatori începe să ia avânt, nu mai este nici ea hărţuită, iar Mácha şi Celakovsky scriu primele pagini ale noii poezii cehe.

Nu se poate spune despre constrângerile unui regim poliţienesc nici că ar fi înăbuşit creaţia muzicală. Este adevărat că, dintre toate artele, muzica este cea care dă cel mai puţin de lucru cenzurii. Este de asemenea adevărat că, marcate de moştenirea barocă, ţările dunărene ofereau prin excelenţă un mediu favorabil dezvoltării muzicii, care găsea aici atât gustul aristocratic, cât şi seva tradiţiilor populare. Aşa că rigorile din Austria acelor ani nu au secat inspiraţia creatorilor, nici nu au împiedicat naşterea unor mari lucrări.

Viena rămâne în continuare una dintre capitalele muzicii europene. Deşi a trebuit să îndure aici condiţii de viaţă deseori grele – publicul îi va rezerva mai ales triumfuri postume –, Beethoven se stabileşte definitiv la Viena, unde va locui până la moarte, în 1827. Tot în Viena Restauraţiei înfloreşte geniul lui Franz Schubert, a cărui discretă melancolie se acordează cu tonalitatea în seminuanţe a Austriei Biedermeier. Afortiori maeştrii valsului, Joseph Larmer şi Johann Strauss, care domină muzica vieneză din perioada Vormarz, nu pun probleme de conştiinţă cenzorilor. Muzica lor, pe care vienezii dansau cu frenezie, nu era oare făcută pentru a-i abate de la preocupări politice nesănătoase? în orice caz, autorităţile nu erau îngrijorate de popularitatea compozitorilor, de care dă seama cortegiul de aproape 20.000 de persoane, care a urmat în 1843 carul mortuar al lui Larmer. Într-un alt registru, muzica îşi aduce contribuţia la trezirea sensibilităţilor naţionale. Viitor creator al Patriei mele şi al Miresei

vândute, Smetana este cel dintâi dintr-un prestigios şir de muzicieni cehi.

Viaţa ştiinţifică prezintă acelaşi bilanţ contrastant. Universităţile austriece nu se pot compara desigur cu rivalele lor germane, al căror renume se impunea pe atunci în Europa. Închisă într-un sistem de constrângeri rigide, organizarea lor nu se preta dezvoltării unei ştiinţe de înalt nivel. Era normal să nu rămână fără consecinţe faptul că profesorii erau privaţi de libertatea conţinutului celor predate. Din această cauză, cursurile lor se cantonau cel mai adesea între graniţele unui conformism sclerozant. Autorităţile, care se temeau că, după exemplul omoloagelor germane, universităţile austriece vor deveni nişte focare ale liberalismului, vedeau în această regulă o garanţie împotriva riscului unor devieri primejdioase. Le preocupa mai puţin faptul că ea ar putea avea efecte negative asupra calităţii învăţământului, căci universităţilor li se cerea în primul rând să formeze supuşi buni şi loiali, apţi să-l slujească pe împărat.

Existau totuşi sectoare ale ştiinţei austriece care scăpau acestei triste realităţi. Pe urmele precursorilor din secolul al XVIII-lea, facultăţile de medicină, mai ales cea din Viena, se puteau lăuda cu un nivel european. Mari profesori, cum ar fi Rokitansky şi Škoda, au menţinut renumele şcolii medicale vieneze. Austria din perioada Vormarz, dar de această dată în afara cadrului universitar, numără şi orientalişti iluştri ca Ham-mer-Purgstall şi Prokesch von Osten, care va fi multă vreme ambasadorul aproape inamovibil al lui Franz Joseph pe lângă Înalta Poartă. În fine, acest regim, de multe ori etichetat drept obscurantist, astupând o lacună moştenită de la domniile precedente, a întemeiat în 1846, la iniţiativa lui Metternich, Academia de ştiinţe, care, începând din acel moment, va reuni la Viena principalii savanţi ai epocii, repartizaţi pe mai multe secţiuni.

Supravieţuiri feudale

Societatea austriacă încă mai prezenta o puternică tentă feudală. Nu că nobilimea nu ar fi intrat deja într-un proces de declin. Mai întâi să cădem de acord asupra termenului „declin". El trebuie înţeles ca un fenomen ce vizează nu indivizi izolaţi, ci nobilimea luată în ansamblu. Pierderea influenţei dietelor lovise mai ales nobilimea care le ţinea sub controlul ei. Aceasta îşi poate verifica evidenţa declinului şi pe propriile domenii.

Până la marile reforme ale Mariei Tereza şi ale lui Iosif al II-lea,

suveranul nu avea relaţii directe cu supuşii săi. În afară de oraşe şi de câteva cazuri marginale, acesta nu venea în contact decât cu nobilimea care, pe senioriile organizate ca unităţi autonome, exercita în numele suveranului o autoritate, pe care statul, din pricina subţirimii aparatului său, nu-şi putea permite să şi-o asume direct. Încetul cu încetul s-a instalat totuşi, mai ales în jurul căpităniilor cercurale instituite de Maria Tereza, o administraţie locală ţinând de Viena care, penetrând în interiorul domeniilor pentru a. aplica legislaţia statului, atacase totodată puterea nobilimii. În ajunul lui 1848, transferul autorităţii seniorului către stat era foarte avansat, chiar dacă nu încă încheiat. Printre prerogativele care rămăseseră nobilimii pe domeniile ei mai contau doar puterile de mică poliţie şi de mică justiţie.

Chiar dacă sistemul seniorial intrase în criză, nobilimea deţinea încă o mare parte din puterea economică. Economia Monarhiei rămăsese în continuare dominant agrară. Or, senioria reprezenta, în majoritatea ţărilor austriece, celula organizării rurale, cu diviziunea ei clasică între dominical şi rustical. E adevărat, sistemul prezenta diferenţe notabile. Mai întâi cele privind suprafaţa domeniilor. Exista o diferenţă considerabilă între unităţile de mici dimensiuni, numeroase în ţările alpine, şi imensele moşii ale magnaţilor maghiari şi ale aristocraţilor boemieni sau polonezi. Diferenţa sporea şi mai mult dacă ţinem seama că marile familii se află aproape totdeauna în fruntea mai multor seniorii. Domeniile ramurii principale a familiei Schwarzenberg acopereau ele singure în Boemia 640.000 de hectare. Pentru familia Liechtenstein, totalul atingea 145.000 de hectare. Mai modestă, suprafaţa domeniilor familiei Thun-Hohenstein de Tetschen, din nordul Boemiei, se ridica la 57.000 de hectare. Asemenea contraste se puteau de altfel întâlni şi în interiorul aceleiaşi zone geografice. Vastele domenii ale aristocraţiei maghiare se învecinau cu proprietăţi de talie modestă ale micii nobilimi.

Diferenţe existau şi în modurile de exploatare. Micile unităţi din ţările alpine practicau deseori o agricultură învechită. Unele mari moşii, mai ales în Ungaria şi Galiţia, prezentau aspectul unor spaţii latifundiare, în parte lăsate în paragină sau cultivate extensiv, cu randament scăzut. Acest arhaism nu trebuie să facă uitat faptul că existau, mai ales în Boemia şi Moravia, mari domenii care dădeau exemplul unei agriculturi dinamice, deschisă culturilor moderne şi orientată spre producţiile profitabile. Exploatate prin metode

raţionale, ele indicau direcţia de urmat eliminând progresiv pârloagele prin extensia plantelor furajere, ameliorând rasele de animale, introducând noi culturi, precum sfecla de zahăr, dobândind terenuri pentru cultură printr-o politică de îmbunătăţiri funciare.

Dezvoltarea acestui sector dinamic depinde mult de personalitatea proprietarilor de moşii. Frecventarea unor societăţi de agricultură, mai ales Patriotisch-Okonomische Gesellschaft în Boemia, nu numai că le-a îmbogăţit acestora cunoştinţele în materie de agronomie, dar i-a şi pregătit pentru adoptarea unei atitudini pozitive faţă de progresul economic. Sejururi în Europa Occidentală, mai ales în Anglia, care reprezentau adesea un punct de referinţă pentru aristocraţia ţărilor habsburgice, ca exemplu de regat în care puterea economică permitea nobilimii să-şi păstreze o mare parte din puterea politică, i-au pus de asemenea pe unii dintre ei în contact cu o agricultură modernă, care mai apoi le-a servit drept model.

Călătoriile în Anglia reprezentând momente privilegiate în procesul de maturizare, îl determină pe contele István Sze-chenyi să propună Ungariei un proiect de reînnoire economică, de care agricultura trebuie, firește, să profite. Contele Franz Anton Thun hotărăşte, ca o completare a anilor de studii, să-i trimită în Anglia pe cei doi fii ai săi mai mari, dintre care Leo va deveni ministrul lui Franz Joseph. Contele Thun este un exemplu reprezentativ pentru acea aristocraţie deschisă exigenţelor progresului economic. O demonstrase deja alegându-şi administratori ieşiţi din cele mai bune şcoli de agricultură de pe continent, pentru a-i conduce domeniul Tetsjehen, privilegiind, aşadar, competenţa drept criteriu de selecţie. Cu ajutorul acestor colaboratori, senioria Tetschen cunoaşte, sub administrarea sa, o dezvoltare remarcabilă. Rezultatele sunt atât de convingătoare, încât valoarea terenului ajunge să depăşească cu 60% nivelul pe care îl atingea în medie în restul Boemiei.

Participarea nobilimii la avântul economic nu se limitează la agricultură. Ea se asociază şi dezvoltării industriale a Monarhiei. Fără îndoială, amploarea fenomenului nu trebuie exagerată. Numai o minoritate din pătura bogată a aristocraţiei are interese în industrie. În plus, în anii aceştia se cască o breşă, în materie de producţie industrială, între monarhia habsburgică şi statele Europei Occidentale. Totuşi, deşi ritmul de dezvoltare este aici mai puţin rapid, curentul pornit din Anglia nu se oprise la graniţele Monarhiei.

Consecinţă logică a legăturilor sale strânse cu agricultura, interesul nobilimii se îndreaptă mai întâi spre sectorul industriei alimentare în care, prin tradiţie, deţinea poziţii solide. Este cazul fabricării berii, mai ales în Boemia, unde mulţi mari proprietari deţin pe domeniile lor fabrici de bere. Introdusă sub presiunea blocadei continentale, cultura sfeclei de zahăr îşi are o prelungire firească în dezvoltarea unei industrii a zahărului. Şi în acest caz, rafinăriile sunt cel mai adesea amplasate pe domeniile pe care se producea materia primă. Cea dintâi a fost construită în 1828 de către contele Dalberg, pe domeniul Dat-schitz din Moravia. Exemplul lui este curând urmat de contele Czernin la Chudenitz şi de prinţul de Thun und Taxis, la Dobrawitz.

Nobilimea nu neglijează totuşi, din acest motiv, investiţiile în sectoarele a căror dezvoltare este direct legată de revoluţia industrială. Unul dintre ele este industria textilă. Meritul dezvoltării ei nu revine desigur doar nobilimii. În aceşti ani, familii burgheze, cum ar fi Schoeller în Moravia sau Skene în Boemia, edifică importante ansambluri manufacturiere. Dar aristocraţia nu lipseşte din această dezvoltare, dovadă fiind prinţul Salm-Reifferscheidt care adaugă şi filaturi averii sale funciare. Mai importantă este totuşi participarea ei în industria siderurgică şi metalurgică. Proprietară a subsolului moşiilor, nobilimea deţine multe zăcăminte de huilă în Boemia şi Silezia, ceea ce o determină să investească în industria respectivă. Astfel, câteva mari nume ale aristocraţiei se numără printre proprietarii forjelor din bazinul Pilsen.

Diversificarea intereselor determină nobilimea să se arate atentă la posibilităţile deschise de transformările care bulversează mijloacele de transport. Profitul pe care l-ar putea obţine din extinderea reţelei feroviare nu scapă nobililor celor mai implicaţi în procesul de dezvoltare economică. Avantajele creşterii navigaţiei fluviale, devenită şi ea posibilă prin folosirea motorului cu aburi, le reţin atenţia în egală măsură. Cazul cel mai spectaculos este cu siguranţă cel al contelui István Sze-chenyi, proprietar al Companiei de navigaţie pe Dunăre (Do-nanschiffahrisgesellschaft) care, fondată în 1830, leagă Viena de Pesta şi trebuia să contribuie, printr-o mai bună conectare la marile trasee de schimb, la modernizarea Ungariei.

Fără îndoială, nobilimea nu constituie un ansamblu omogen şi, în fapt, lărgirea câmpului intereselor sale economice presupune un

suport financiar care, în genere, lipseşte micii nobilimi. În orice caz, aceasta indică, la o parte a aristocraţiei, o capacitate de adaptare care lasă să se întrevadă, în spatele marelui senior feudal, pe şeful de întreprindere al erei capitaliste.

Cu siguranţă, viitorul comportă necunoscute. Austria nu se află deocamdată decât în stadiul de pornire al unei noi ere economice. Rămâne de văzut dacă această capacitate de adaptare va fi suficientă când procesul se va accelera. Dar, pe moment, puterea ei economică, unită cu forţele tradiţiei, permite nobilimii să continue să-şi pună amprenta pe societatea ţărilor habsburgice, şi asta în ciuda declinului influenţei sale politice.

Austria şi Europa

Ca şi în interior, Austria Restauraţiei şi a Vormärz-ului se străduieşte să-şi conformeze politica externă principiilor conservatoare. La drept vorbind, are convingerea că ar fi dificil să separe cele două teatre de acţiune. Deşi în mod diferit, în ambele cazuri este vorba de combaterea aceluiaşi adversar, spiritul revoluţionar, ale cărui manifestări sunt multiforme. În acest scop, era convenabil ca relaţiile dintre state să fie organizate în aşa fel încât revoluţiei să nu i se dea nicio posibilitate de acţiune.

În toată această perioadă, Metternich a fost maestrul incontestabil al politicii externe a monarhiei. El îi defineşte regulile, el o conduce, în conformitate cu aceste principii. Metternich atribuie Austriei rolul de pivot al sistemului internaţional, al cărui principal arhitect fusese el însuşi când, la prăbuşirea Imperiului napoleonian, suveranii fuseseră obligaţi să reconstruiască Europa.

Metternich vrusese să întemeieze noua ordine europeană pe principiul echilibrului, potrivit definiţiei pe care, educat la şcoala secolului al XVIII-lea, Friedrich von Gentz, devenit apoi secretarul lui, i-o dădea la 1805:

„Echilibrul sau balanţa puterilor este sistemul stabilit între state vecine sau având raporturi mai mult sau mai puţin strânse, conform căruia niciunul dintre ele nu poate atenta la independenţa sau la drepturile esenţiale ale celuilalt fără să se lovească de o rezistenţă efectivă şi, în consecinţă, fără a se pune el însuşi în pericol1”.

Fusese deci vorba ca, după deceniul dominat de Franţa napoleoniană, să se instaureze între state un asemenea raport de forţe, încât niciunul dintre ele să nu-şi poată asigura o poziţie hegemonică,

această necesitate referindu-se îndeosebi la relaţiile dintre cele cinci mari puteri ale continentului, ale căror diferende puteau pune în pericol pacea şi ruina echilibrul european. Iată de ce perenitatea sistemului presupunea în acelaşi timp înţelegerea dintre aceste mari puteri. Interpretând astfel Sfânta Alianţă visată de ţarul Alexandru I, Metternich prevăzuse să li se încredinţeze misiunea de a veghea împreună la respectarea echilibrului. În acest scop, directoratului îi revenea misiunea de a se concerta regulat pentru a face faţă în comun oricărei crize ce ar fi riscat să perturbe echilibrul, convocarea periodică a congresului putând răspunde acestui obiectiv.

În acest sistem pentarhic, Metternich rezervase Austriei un loc privilegiat. Ei îi revenea de fapt rolul de a aduna sub egida sa Europa Centrală. Care, în viziunea lui Metternich, se întindea de la Germania până la Italia, imperiul Habsburgilor ţinându-i, evident, loc de pivot. Organizarea centrului Europei într-un ansamblu coerent permitea Austriei să-şi asume misiunea civilizatoare în slujba ordinii europene. Şi chiar să ţină în frâu cele două tendinţe care, manifestându-se în vestul şi în estul continentului, îi ameninţau echilibrul. În vest, pericolul venea dinspre Franţa, în continuare bântuită de mâncărime revoluţionară. Dacă nu i se opunea o stavilă, exista teama că răul va contamina încetul cu încetul şi celelalte state. La est, Metternich se temea ca Rusia să nu cadă în ispita expansionismului, în plus, presimţea că hegemonia acesteia ar fi expus Europa la ameninţarea unui despotism oriental. Or, singură Austria, datorită aşezării ei în inima Europei, putea fi un obstacol în calea celor două tendinţe. Metternich o destina, aşadar, rolului de paznic al echilibrului european.

Austria n-ar fi fost totuşi în măsură să-şi îndeplinească misiunea de pol stabilizator al relaţiilor internaţionale, decât cu condiţia de a se sprijini pe Germania şi pe Italia, ceea ce presupunea ca ea să exercite în cele două ţări o influenţă dominantă. Timp de secole, Habsburgii purtaseră coroana electivă a Sfântului Imperiu Roman de naţiune germană. Dar, oricare ar fi fost prestigiul de care rămăsese înconjurată această demnitate, ea fusese treptat deposedată de puterile pe care deţinătorul ei le avea, la origine, asupra celorlalţi principi germani.

La sfârşitul acestui proces, Habsburgii îşi datorau puterea mai degrabă posesiunilor ereditare, decât unui titlu, desigur glorios, dar în mare parte golit de substanţa lui. După ce fusese alungată din

Germania în 1806, când Napoleon abolise pur şi simplu Sfântul Imperiu, Austria se ferise să menţină, în 1815 proiectul de restaurare a demnităţii imperiale în Germania. Între timp, prin crearea Imperiului Austriei în 1804, Francisc I pusese de acord dreptul cu faptele. Nu căutase prin urmare nicio clipă să-şi pună o a doua coroană, care ar fi fost întrucâtva devalorizată faţă de prima.

Metternich preferase să organizeze Germania ca pe o confederaţie, al cărei preşedinte să fie împăratul Austriei. Aşa se născuse Confederaţia germană* (Deutscher Bună), formată din treizeci şi nouă de state, în care monarhia habsburgică intrase cu ansamblul austro-boemian, prelungit până la Trieste.

Metternich pretindea Confederaţiei să asigure coeziunea lumii germanice, care îi era necesară pentru a face faţă responsabilităţilor europene. În schimb, ţinuse ca această structură să rămână suplă, astfel încât să nu atingă suveranitatea statelor respective şi să nu împiedice altcumva libertatea de mişcare a Monarhiei. În afară de preeminenţa de drept pe care i-o recunoştea funcţia prezidenţială, Austria îşi bizuia influenţa în sânul Confederaţiei pe relaţiile privilegiate pe care le întreţinea cu curţile Germaniei de Sud şi cu alte state, precum Ha-novra şi Saxa.

Supremaţia ei era legată şi de calitatea relaţiilor cu Prusia. Metternich îşi dădea seama, de fapt, că dualismul austro-pru-sac contribuise, în perioada Sfântului Imperiu, la subminarea poziţiilor Casei de Habsburg în Germania. Lecţiile trecutului îl învăţaseră că regatul Hohenzollernilor risca să cedeze din nou ispitei puterii şi să-şi dorească să realizeze în jurul său unitatea Germaniei. Pentru a-l deturna, trebuia vegheat ca acesta să fie menţinut în legăturile unei alianţe strânse. În toţi

— Vezi harta de la pagina???

aceşti ani, uniunea dintre cele două monarhii constituise una dintre axele diplomaţiei lui Metternich, care vedea în solidaritatea lor nu doar condiţia sporirii coeziunii ansamblului germanic, ci şi mijlocul de a controla Prusia şi deci de a asigura preeminenţa Austriei în Germania.

Câmp de intervenţie tradiţional al puterii habsburgice, Italia era cealaltă piesă majoră a dispozitivului austriac în Europa. După prăbuşirea dominaţiei napoleoniene, Austria redobândise în zonă o influenţă care chiar o depăşea pe aceea deţinută înainte de Revoluţia

franceză. Metternich se gândise o clipă să reunească statele italiene în sânul unei ligi asupra căreia împăratul, în calitatea sa de rege al Lombardiei-Veneţia, să-şi exercite preşedinţia. Lega Italica ar fi fost corespondentul Confederaţiei germane. Opoziţia anumitor mari puteri, mai ales a Angliei şi a Franţei, împiedicase însă proiectul să prindă viaţă, dar hegemonia pe care Austria reuşise să şi-o asigure în peninsulă nu-l făcuse pe Metternich să-i pară deloc rău.

Dominaţia din Italia avea diverse forme. Mai întâi administrarea directă în Lombardia şi Veneţia, asupra cărora se exercita suveranitatea Austriei. Apoi, ramuri colaterale ale Habsburgilor se instalaseră la Florenţa şi Modena, în vreme ce Mărie-Luise primise ducatul Parmei în compensaţie pentru pierderea coroanei imperiale a Franţei. Mai la sud, statele pontificale şi Regatul celor Două Sicilii erau puternic legate de sistemul austriac. Adeziunea fără rezerve a Sfântului Scaun la o politică de inspiraţie contrarevoluţionară făcea, în principiu, din el un aliat sigur. Cât despre regele Neapolelui, deşi un Bourbon, se angajase printr-un acord secret să nu modifice instituţiile regatului fără să se fi consultat în prealabil cu Viena. Rămâneau Piemontul-Sardinia, asupra cărora tutela Austriei nu apăsa la fel de greu, dar aversiunea regelui lor faţă de liberalism părea să îndepărteze riscul unei politici prea independente. Mai mult, la Viena se spera ca mariajul prinţesei Măria-Anna cu moştenitorul tronului să ajute la consolidarea relaţiilor dintre cele două monarhii.

Europa lui Metternich semăna cu un mecanism savant şi, ca atare, fragil. Diferitele lui piese se angrenau strâns, modificarea oricărui element riscând să blocheze ansamblul. Aici funcţiona a doua idee-forţă a diplomaţiei lui Metternich. Principiul legitimităţii venea în sprijinul principiului echilibrului. Erijând respectarea tratatelor drept regulă a relaţiilor internaţionale, principiul se aplică, după 1815, sistemului european, în forma pe care i-o dăduse Congresul de la Viena, având drept corolar menţinerea integrităţii statelor în limitele trasate atunci.

Convocarea regulată a congresului trebuia să răspundă acestui obiectiv. Mai era necesar ca el să nu se întrunească doar pentru a emite doleanţe, ci şi pentru a lua decizii şi a le executa. Păzitoare a ordinii europene, Austria lui Metternich se complăcuse în rolul de braţ secular al marilor puteri. Este adevărat că Metternich avusese grijă să limiteze aceste intervenţii la zonele în care interesele Monarhiei erau direct

puse în joc. Lucrul se vede limpede atunci când, după congresul de la Troppau, din decembrie 1820, un corp expediţionar austriac înăbuşă revoluţia izbucnită la Neapole, restabilind acolo absolutismul.

Nicăieri nu împinsese Metternich aplicarea principiului legitimităţii atât de departe ca în Balcani. Şi asta nu pentru că ar fi nutrit, în nume personal, vreo simpatie pentru Sublima Poartă şi regimul pe care aceasta îl impunea posesiunilor sale europene. Dar el considera o axiomă ideea că orice atingere adusă integrităţii teritoriale a Imperiului Otoman ar servi drept justificare pentru alte modificări de frontiere şi pentru răsturnări politice în restul Europei, care n-ar întârzia să antreneze în cele din urmă o repunere în discuţie a ansamblului sistemului rezultat în urma Congresului de la Viena. Politica lui Metternich se baza şi pe convingerea că eliminarea progresivă a Imperiului Otoman din Europa va pune, mai devreme sau mai târziu, Austria şi Rusia faţă în faţă în Balcani. Numai menţinerea Constantinopolului în posesiunile sale europene, ca tampon între cele două imperii, permitea evitarea unei confruntări cu consecinţe dramatice. Metternich nu ignora nici faptul că formarea statelor naţionale, care s-ar crea pe ruinele Imperiului Otoman, ar reprezenta un grav pericol pentru Monarhie, în măsura în care acest lucru ar favoriza apariţia unor tendinţe separatiste la popoarele austriece.

Din exemplul politicii balcanice, se poate vedea că diplomaţia lui Metternich permite două interpretări distincte, dar nu contradictorii. Mai întâi, justificarea pe care i-o dădea el însuşi când, situându-se la nivel de principii, declara că este dictată de interesele superioare ale Europei. Nimic nu ne îngăduie să ne îndoim că Metternich nu ar fi avut cu adevărat această preocupare. Era prea marcat de tradiţia secolului al XVIII-lea pentru a nu se putea ridica la nivelul unei viziuni de ansamblu asupra destinului Europei şi a o face să intre printre determinantele diplomaţiei sale.

Totuşi, ar însemna să exagerăm dacă am rămâne la acest nivel, căci politica lui Metternich avea în chip foarte legitim drept resort interesele statului habsburgic. O ilustrare a acestui fapt este felul în care a apărat statu-quo-ul din Balcani. Ce să mai spunem despre intervenţiile întreprinse de Austria în numele luptei împotriva Revoluţiei? Cum să nu observăm că ele s-au desfăşurat toate în interiorul zonei austriece de influenţă, în Italia şi Germania, deci acolo unde interesele puterii habsburgice erau direct puse în cauză?

Neajunsurile sistemului

Ca edificiu intelectual, sistemul căruia îi este în mod obişnuit asociat numele lui Metternich are cu siguranţă meritul cp-erenţei. Logica internă face din el o „frumoasă totalitate". În rest, Metternich n-a încetat să se complacă în rolul de apologet al principiilor care îi dirijau politica.

Dar e puţin spus că aceasta nu a întrunit unanimitatea contemporanilor săi. Literatura de inspiraţie liberală sau naţională nu a încetat să denunţe Austria Restauraţiei şi a Vormarz-u-lui ca pe „închisoarea Popoarelor". Să-l ascultăm, de exemplu, pe Charles Sealsf ield, un supus austriac emigrat în Statele Unite, rostind în 1828 o condamnare fără drept de apel contra regimului politic austriac – „un absolutism atât de perfect şi atât de rafinat ca absolutismul austriac n-a mai existat probabil în nicio altă ţară civilizată" – şi biciuindu-l pe Metternich:

„Niciun om n-a fost atât de urât şi atât de temut ca Metternich. De la Marea Nordului până în Pirinei, de la granife-le Turciei până în Olanda, un singur glas se face auzit referitor la acest ministru: cel al dezgustului3".

E de la sine înţeles că nici autosatisfacţia lui Metternich, nici filipicele răzbunătoare ale opozanţilor nu au valoare probatorie pentru istorici. Mai simplu, ei trebuie să-şi pună problema dacă această frumoasă construcţie nu era de fapt fragilă, în pofida aparentei sale coerenţe, şi dacă a rezistat la proba faptelor. Or, suntem obligaţi să constatăm că, în ciuda faţadei lui strălucitoare, edificiul nu era lipsit de deficienţe.

Paralizia puterii guvernamentale;

Regimul se afundă, pe măsura trecerii anilor, într-o letargie crescândă. Prima cauză trebuie căutată în schimbarea de direcţie operată sub efectul traumatismului provocat de Revoluţia franceză. Deşi fidel practicii absolutiste a puterii şi cuceririlor centralizării, Francisc I renunţă totuşi la politica de reforme care fusese cealaltă faţă a acţiunii predecesorilor săiv

În virtutea acceleraţiei dobândite, unele reforme au fost desigur în continuare decise. Dar ritmul lor descreşte rapid şi, în curând, cuvântul de ordine al domniei devine refuzul schimbării de teama ca cea mai mică alterare a statu-quo-ului să nu antreneze prăbuşirea întregului edificiu. Metternich însuşi trecuse prin această experienţă.

Fără a le opune un refuz direct, Francisc se abţinuse să dea curs diverselor propuneri de reforme care-i erau înaintate. Confirmând că aceasta este regula de aur pe care trebuie s-o respecte conducătorii Monarhiei, îi prescrie lui Ferdinand, în testamentul redactat anume pentru acesta în februarie 1835, „să nu se atingă cu nimic de temeliile Statului4".

Certuri personale contribuie şi ele la agravarea acestei paralizii. Cea mai funestă îl opune pe Metternich contelui Franz Kolowrat. Numit în 1826 în fruntea secţiunii politice a Consiliului de Stat, Kolowrat îşi dă silinţa să-l împiedice pe Metternich să controleze treburile interne ale monarhiei, tot aşa cum conduce diplomaţia. Fără îndoială, Metternich exagerează întrucâtva în această privinţă când mai apoi declară: „Am condus poate câteodată Europa, dar niciodată Austria". Nu este însă mai puţin adevărat că, pe terenul politicii interne, s-a lovit sistematic de Kolowrat.

Conflictul pornea în parte de la divergenţe politice. Fără a pune la socoteală că era şi purtătorul de cuvânt al aristocraţiei, Kolowrat reprezenta în sânul aparatului guvernamental austriac curentul josefinist, în vreme ce Metternich credea în necesitatea de a mlădia politica religioasă într-o direcţie mai favorabilă intereselor catolice. Diferendul depăşeşte foarte curând cadrul strict politic, pentru a se transforma în înfruntarea dintre două personalităţi puternice. La urma urmelor, împăratului nu-i displace să-i pună faţă în faţă, căci rivalitatea lor, scutindu-l de a fi plasat sub tutela unui ministru prea puternic, îi îngăduie să păstreze conducerea jocului.

La moartea bătrânului împărat, duelul părea să încline în favoarea cancelarului. În testamentul său, Francisc îi recomanda într-adevăr fiului său să nu ia decizii fără a se consulta în prealabil cu Metternich, „servitorul şi prietenul său fidel". Ultimele sale dorinţe mergeau spre instalarea unei diarhii formate din fratele mai mic al lui Ferdinand, arhiducele Ludwig, şi Metternich, care ar fi fost gstfel chemaţi să suplinească împreună deficienţele noului împărat. Sugerată de Metternich, o asemenea soluţie i-ar fi dat iarăşi pe mână realitatea puterii, căci nu încape îndoială că, în acest cuplu, el ar fi fost elementul dominant. Alt avantaj al acestei soluţii ar fi fost înlăturarea fraţilor împăratului defunct, arhiducele Karl şi arhiducele Johann, care nu-şi ascundeau ostilitatea atât faţă de politica, cât şi faţă de persoana lui Metternich. Dar victoria a fost de scurtă durată. Opoziţia lui Kolowrat

şi a partidului josefinist se dovedeşte prea puternică pentru ca sistemul să poată fi aplicat. Până la urmă, s-a ajuns la un compromis, sub forma creării unui consiliu de regenţă, Staatskonferenz, în care cei doi rivali se regăsesc faţă în faţă, alături de arhiducele Ludwig.

Acum când suveranul, chiar dacă făcea act de prezenţă, nu mai era în măsură să-şi exercite cu adevărat puterea de arbitraj, înfruntarea dintre cei doi nu putea decât să accentueze şi mai mult paralizia aparatului guvernamental, mai ales că, fenomen agravant, în jurul protagoniştilor se organizează coterii antagonice. Maşinăria guvernamentală se vede astfel acţionată de forţe contradictorii care, echilibrându-se, se neutralizează. În lipsa unei autorităţi care să se afirme, administraţiei îi revine sarcina de a remedia această carenţă, situaţie care tinde în mod natural să-i sporească puterea.

Complexitatea structurii guvernamentale agravează confuzia, numeroasele modificări ce-i sunt aduse de-a lungul acestei perioade necontribuind deloc la simplificarea ei. Austria nu ţinea în continuare seama de organizarea guvernamentală modernă după model francez sau britanic. Existau destui înalţi funcţionari de rang ministerial, dar nicio autoritate colectivă de tipul unui Consiliu de miniştri. Adevărata instanţă decizională o reprezenta un consiliu reunit în jurul suveranului, Konfe-renzrat sub Francisc I, Staatskonferenz sub Ferdinand I, el însuşi asistat de un Consiliu de Stat, divizat în mai multe secţiuni.

Trebuie subliniat din nou că Monarhia nu cunoştea un regim de unitate administrativă. Teritoriul ei era împărţit între câteva cancelarii (cancelaria unificată a ţărilor austro-boemiene, cancelaria Ungariei şi Transilvaniei, cancelaria Galiţiei, cancelaria Lombardiei-Veneţia). În cazul Ungariei şi al Lombardiei-Veneţia, această diviziune putea traduce un statut de relativă autonomie. Pentru Galiţia, era vorba mai ales de o satisfacţie dată amorului propriu al polonezilor, care disimula cu greu un regim de administrare directă, comparabil de fapt cu acela impus ansamblului austro-boemian.

Inconvenientele dispersării centrelor de putere puteau fi parţial mascate atunci când monarhul, spre care convergea totul, deţinea rolul de coordonator între aceste diferite organe. Dar era de ajuns ca suveranul să fie redus la un mai mult decât o simplă ficţiune pentru ca toate consecinţele dispersării să se deruleze. Învârtindu-se în gol, maşinăria aceasta greoaie şi arhaică dădea complet pe faţă faptul că

era un instrument impropriu pentru o acţiune guvernamentală coerentă.

Această carenţă nu întârzie, firește, să-i îngrijoreze pe cei mai lucizi. Estimând că reformarea statului trebuie să preceadă renovarea Monarhiei pe care o considera indispensabilă, tânărul Leo Thun nu se teme să-i anunţe lui Alexis de Tocqu-eville iminenţa unor evenimente grave, dacă unele mijloace moderne de acţiune nu vor fi puse rapid în slujba puterii guvernamentale. El îi scrie:

„Am ajuns la trista convingere că forma de guvernare care s-a instalat ca urmare a caracterului neîncrezător al împăratului Francisc şi a indolenţei aşa-zişilor noştri oameni de stat este de asemenea natură încât face absolut imposibilă soluţionarea problemelor importante. E un mecanism extrem de complicat alcătuit din organe esenţialmente incapabile. Nu se poate guverna aşa, cu alte cuvinte dirijând curenţii vremurilor, care pătrund încetul cu încetul şi la noi, ca şi peste tot aiurea. Dacă o schimbare considerabilă în maniera de a trata problemele nu are loc în câţiva ani, dacă (după opinia mea) nu se ajunge la formarea unor ministere şi a unui consiliu de miniştri, care să acţioneze conform unor principii ferme, vom avea de îndurat o perioadă foarte periculoasă, atât pentru existenţa monarhiei, cât şi pentru starea socială5”.

Trezirea opoziţiilor

Din acest imobilism rezultă că statul se dovedea tot mai puţin capabil să răspundă nevoilor unei societăţi frământate de forţele schimbării. Aşa cum lăsa să se înţeleagă scrisoarea lui Leo Thun, situaţia respectivă favoriza ridicarea unei opoziţii. Prezent încă din 1830, când Austria este atinsă de unda de şoc care parcurgea atunci Europa, fenomenul se accentuează în ultimii ani ai perioadei Vormarz.

În acord cu stadiul de dezvoltare a societăţii habsburgice, care abia începea să fie atinsă de revoluţia industrială, opoziţia avansează revendicări cel mai adesea moderate, ceea ce ar fi făcut posibilă o evoluţie fără sincope, dacă puterea nu ar fi împiedicat-o, din pricina fobiei ei faţă de schimbare. Cu excepţia câtorva grupări marginale, opoziţia se plasa în cadrul monarhiei habsburgice. Cerându-i transformarea, ea sublinia ferm că nu intra în intenţiile sale să-i pună în discuţie existenţa. Cât despre program, acesta nu trecea dincolo de instalarea unei monarhii constituţionale care, chiar dacă ar garanta claselor avute o participare la conducere, i-ar păstra suveranului largi

prerogative.

În mişcarea de opoziţie, dietele ocupau o poziţie centrală. Deşi reduse adesea la o funcţie onorifică, ele rămăseseră, în aceste ţări supuse cenzurii, o tribună de la care se puteau exprima opiniile. În plus, chiar dacă puterile le fuseseră diminuate, aceste adunări provinciale supravieţuiseră. Astfel, ele ofereau opozanţilor unul dintre punctele de sprijin pentru proiectele lor de reformare a organizării Monarhiei şi asta, cu atât mai mult, cu cât mai bine de un secol şi jumătate de centralizare nu reuşise să înăbuşe patriotismele locale. Permanenţa identităţilor locale contribuie în rest la a explica de ce opoziţia faţă de regimul din perioada Vormarz nu are un aspect omogen.

Cum o ilustrează şi cazul Boemiei, opoziţia poate lua trăsăturile unei reacţii nobiliare. Este vorba aici, pentru vechea nobilime feudală, să recupereze, prin intermediul Dietei, privilegiile politice de care fusese deposedată în favoarea birourilor vieneze şi să se revină asupra politicii care redusese Boemia la rangul unei simple provincii austriece. Cercetând trecutul, nobilimea observă că răscoala din 1620 nu anulase de drept libertăţile şi privilegiile Stărilor. Chiar ignorate, acestea nu fuseseră totuşi abolite după aceea. Rezulta de aici îndeosebi că, în pofida practicii care, din vremea Mariei Tereza, a tins să se generalizeze, nicio lege nu putea fi promulgată, niciun impozit nu putea fi colectat în interiorul regatului, fără consimţământul prealabil al Dietei de la Praga.

Vorbind astfel, nobilimea boemiană opunea arbitrarului suveranului dreptul istoric, iar absolutismului – un regim întemeiat pe un contract între principe şi stări, expresie politică a regatului. Dieta nu întârzie de altfel să pună în aplicare aceste concluzii atunci când, în 1847, refuză o parte din impozitele ce-i erau cerute, apoi protestează solemn împotriva deciziei Vienei de a nesocoti această rezistenţă. Guvernul nu ţine, aşadar, deloc seama de ceea ce el considera a fi un act de insubordonare, dar, dând o formă oficială şi colectivă opoziţiei faţă de regimul absolutist, Dieta Boemiei lasă de înţeles că vremea supunerii este de-acum depăşită.

Era totuşi greu de crezut că rolul dietelor ar creşte fără ca reforma să fie însoţită de o lărgire a componenţei lor. Practic neschimbată de secole, organizarea acestora era oglinda unei societăţi feudale şi fundamental agrare. Cu siguranţă, aceasta nu dispăruse, dar

grupurile pe care se sprijinea trebuiau să facă faţă acum, odată cu dezvoltarea burgheziei, apariţiei unei forţe noi, ale cărei prime semne se manifestaseră în epoca Luminilor şi pe care perioada de mutaţii în care intrase economia austriacă tindea s-o consolideze.

Deşi această fază nu se afla decât la începuturile ei, fenomenul era suficient de avansat în câteva ţări pentru ca aici să se fi format o burghezie avută care, conştientă de forţa ei, aspira, aliată cu burghezia culturală, să joace un rol politic pe măsura influenţei sale economice crescânde. O remarcă similară este valabilă şi pentru pătura de sus a ţărănimii, care se putuse dezvolta acolo unde o parte dintre pământuri scăpaseră deja din sistemul seniorial.

Până atunci deţinătoare a unor majorităţi confortabile în diete, nobilimea nu poate eluda problema deschisă de această transformare a corpului social. Chiar dacă ştia că era imposibilă menţinerea dietelor într-o alcătuire care nu mai corespundea stadiului societăţii, trebuia hotărât până unde ar accepta ea să meargă într-un proces ce risca s-o facă să treacă de la un sistem de ordine la un sistem de tip reprezentativ în care, fără îndoială, ar deveni minoritară.

Răspunsul dat de nobilimea boemiană este restrictiv. Alianţa ei cu burghezia naţională cehă împotriva centralismului vie-nez o face disponibilă eventualităţii ca reprezentarea oraşelor în diete să fie mărită. Memoriul cerut de contele Friedrich Deym lui František Palacký în 1846 conchide în acest sens. În schimb, nobilimea se declară ostilă intrării ţăranilor. Şi asta pentru că sistemul seniorial, deşi ştirbit, rămăsese solid în Boemia, iar majoritatea ţărănimii era aici în continuare supusă nobilimii prin legături de dependenţă.

În Austria şi viitorul ei, baronul Andrian-Werburg se arată în schimb favorabil unei mai mari deschideri, sperând totuşi că nobilimea va şti să profite de reactivarea dietelor pentru a-şi recupera influenţa politică. Propunând lărgirea dietelor spre pături ale populaţiei care nu participaseră încă la ele decât slab sau fuseseră chiar ţinute departe de acestea, dar care, în urma evoluţiei economice şi a mişcării ideilor, îşi aveau locul în ele, înţelegea prin aceasta o creştere a reprezentării burgheziei orăşeneşti şi o deschidere a Stărilor pentru ţărănime care, în afara Tirolului, rămăsese până atunci absentă.

Unul dintre principalele centre ale opoziţiei faţă de regimul Vormärz, Stările Austriei Inferioare, care îşi aveau sediul în capitala Monarhiei, adoptă aceeaşi atitudine. Mai slabă economic decât

aristocraţia boemiană, nobilimea este aici mai puţin legată de tradiţia feudală. Impactul ideilor liberale este în aceeaşi măsură mai mare în mediile din care se recrutează deputaţii Dietei. Liberalismul găseşte la Viena relee active, într-o serie de societăţi a căror existenţă, abia dacă stânjenită de supravegherea poliţiei, indică de-acum înainte care sunt limitele caracterului opresiv al regimului.

Este cazul Concordiei, frecventată mai ales de scriitori, artişti, actori, cum ar fi Grillparzer şi Nestroy. Şi mai mare este influenţa societăţii de lectură juridico-politică] uridisch-Poli-tischer Leseverein, în care deputaţii Dietei stau cot la cot cu înalţi funcţionari, profesori ai Universităţii din Viena, avocaţi, medici, toţi critici ai sistemului politic Vormărz. Raportate la ansamblul populaţiei vieneze, asemenea cercuri rămân din punct de vedere numeric strict minoritare. Dar, recruţaţi din elita averii şi a „inteligenţei", pentru a relua termenul folosit pe atunci în Franţa lui Ludovic Filip, membrii societăţii Jiiridisch-Politischer Verein au în comun faptul că sunt nişte notabilităţi a căror influenţă o depăşeşte pe aceea a propriei persoane. Frecventarea acestor locuri de schimburi şi reflecţii politice îi familiarizează cu temele şi tezele liberalismului, fără ca totuşi întârzierea care separă societatea austriacă de Europa Occidentală să-şi tocească vârful. A fortiori, era imunizată împotriva riscului tentaţiilor democratice.

Găsim un ecou al acestui liberalism temperat în cerinţa formulată de stările Austriei Inferioare, care doresc convocarea unui Parlament central la Viena, emanat din diete şi care, cu ocazia unei sesiuni anuale, să voteze impozitele şi să ajute coroana cu sfaturile sale. Cel mai îndrăzneţ din epocă, acest program vizează de fapt să aducă Austria la o formă de monarhie constituţională, totuşi înapoiată în raport cu stadiul atins deja de Anglia, Belgia şi chiar Franţa.

Pluralismul naţional.

Austria Vormărz-ului asistă de asemenea la avântul mişcărilor naţionale care, deseori asociate liberalismului, contribuie să-i confere o tonalitate originală. Monarhia habsburgică se definea într-adevăr în primul rând ca un imperiu multinaţional. Aceasta era marca ei specifică, deosebind-o de celelalte mari puteri europene.

Este adevărat că nici alte state nu prezentau o omogenitate naţională perfectă. Dar dacă Prusia număra şi polonezi printre supuşii săi, cine îndrăznea să conteste că ea era un stat german? Imperiul rus

adăpostea în interiorul frontierelor sale numeroase minorităţi, dar poporul rus era de departe majoritar. În schimb, în monarhia habsburgică nu exista un popor dominant, cel puţin nu în termeni numerici. Cei mai numeroşi, germanii, nu reprezentau nici măcar un sfert din populaţie (24, 8% în 1851*), astfel încât denumirea de minoritate era greu apli

— Acest procentaj nu ţine cont de Lombardia-Veneţia. împreună cu ea, scade la 21, 6%.

cabilă majorităţii celorlalte naţionalităţi reunite sub autoritatea Habsburgilor.

Pluralismul naţional îmbracă mai multe forme. Lucru foarte normal, căci cele 35 de milioane de locuitori ai Imperiului Austriac se împart în nu mai puţin de unsprezece grupuri naţionale. Aceste naţionalităţi sunt repartizate în câteva mari familii etnice (germani, maghiari, slavi, latini). Dar asemenea clasificări pot acoperi atâtea diferenţe, respectiv opoziţii, încât e dificil să ne limităm la acest nivel. Astfel, slavii se împart în slavii de nord şi slavii de sud, primii cuprinzând patru grupuri distincte (cehi, slovaci, polonezi, ruteni), ceilalţi trei grupe (sloveni, croaţi, sârbi). Apartenenţa la o aceeaşi familie nu antrenează obligatoriu şi o solidaritate de destin. Cele două ramuri ale familiei latine, italienii şi românii, sunt prea depărtate una de cealaltă pentru a fi unite prin legături strânse. Cât despre simpatie, ea poate de asemenea să lipsească. Polonezii şi rutenii nu încetează să se înfrunte dur. Pluralismul lingvistic aruncă şi el în aer aceste clasificări. Dacă germanii şi maghiarii formează ansambluri omogene, slavii şi latinii numără tot atâtea limbi câte popoare.

La această diversitate se adaugă pluralismul religios. Consecinţă a Contrareformei, a cărei amprentă rămăsese puternică în ţările danubiene, popoarele Monarhiei sunt, ca şi dinastia, în majoritatea lor catolice. Dar imperiul posedă şi minorităţi protestante, aparţinând celor două mari confesiuni. De altminteri este vorba adesea de grupuri influente în sânul comunităţii lor naţionale, cum sunt calviniştii la maghiari, luteranii la slovaci. În sfârşit, la graniţele de răsărit, românii şi sârbii sunt credincioşi ai creştinătăţii ortodoxe.

Istoria intervine şi ea ca factor al pluralismului, chiar dacă împărţirea clasică între „popoare istorice" şi „popoare neistorice" pare deseori artificială. Din raţiuni diferite, cehii, maghiarii, croaţii se puteau reclama de la o continuitate statală care trecuse, firește, prin

multe vicisitudini, dar se menţinuse de-a lungul secolelor. Continuau să existe un regat al Boemiei, ca şi un regat al Ungariei şi un regat al Croaţiei, cărora împăratul le era suveran şi care îşi păstraseră vechile constituţii, chiar dacă în practică acestea au fost deseori încălcate.

În comparaţie cu cei de mai sus, cazul polonezilor prezenta o anumită particularitate. Prin voinţa puterilor copartajante, regatul Poloniei fusese şters de pe harta Europei, dar dispariţia lui nu i-a înăbuşit amintirea, care rămăsese vie în inimonarhia habsburgică între Congresul de la Viena şi Primul Război Mondial

Harta naţionalităţii

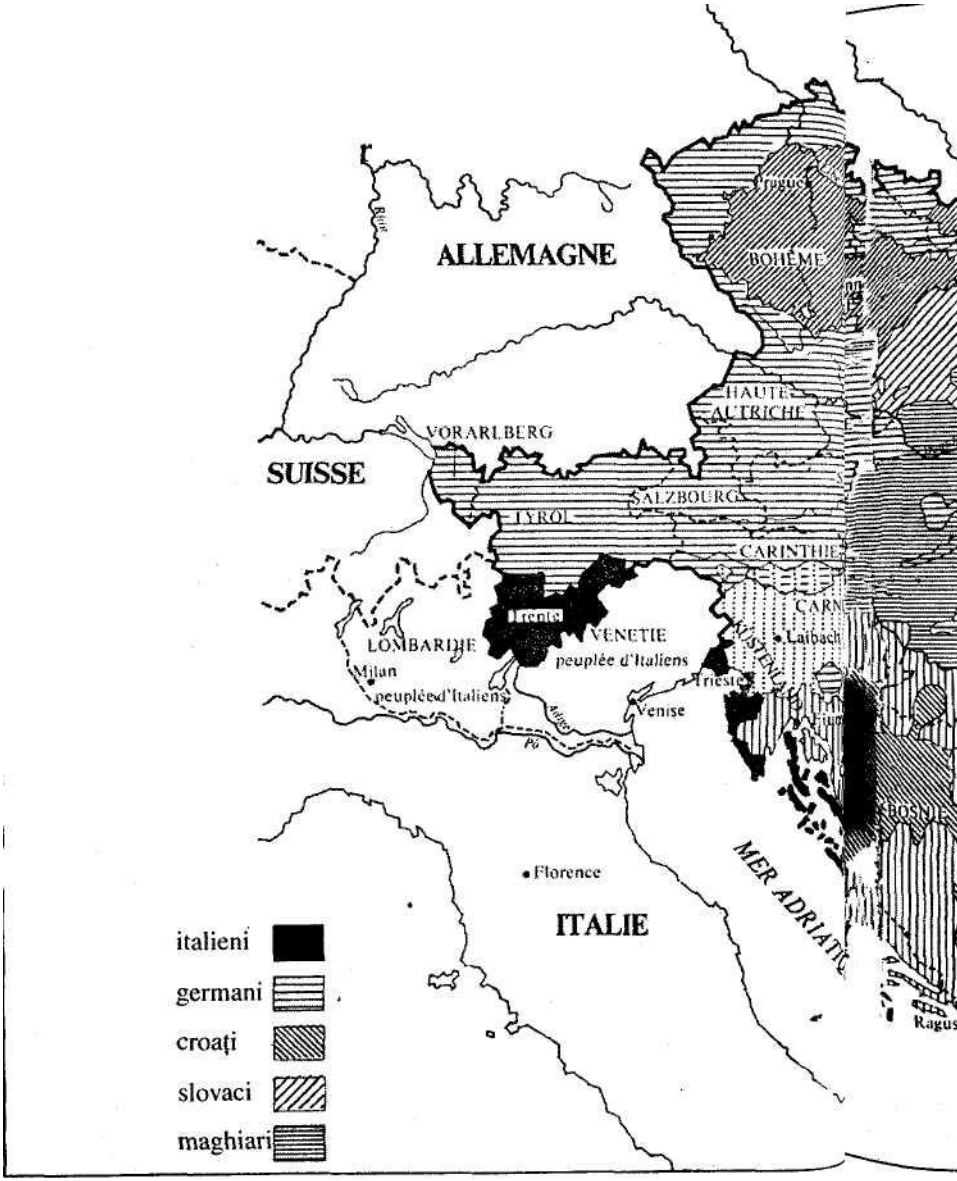

mile tuturor polonezilor. Aceste popoare mai aveau în comun faptul că erau depozitarele unei culturi naţionale, formate de-a lungul timpului, care le putea şi ea servi ca suport al afirmării identităţii, chiar şi acolo unde cunoscuse o perioadă de aţipire, ca în cazul cehilor după bătălia de la Muntele Alb.

Exista şi o a doua categorie de popoare care, precum slovacii,

slovenii sau rutenii, nu participaseră până atunci la istorie ca entităţi naţionale constituite. În acest caz, nu exista o tradiţie statală de care să se poată agăţa, nicio cultură modelată de secole întregi, din care să se poată adăpa o identitate naţională. Menţinându-se mult timp la nivel de potenţialităţi istorice, aceste popoare abia începeau să intre într-un proces de deşteptare naţională.

Tot la istorie trebuie să facem apel pentru a explica de ce unele popoare nu erau reunite în totalitatea lor înăuntrul frontierelor Monarhiei. Fără îndoială, cehii şi slovacii nu aveau această soartă. Dar să nu-i uităm pe germani, polonezi, români, sârbi, italieni şi ruteni care numărau cu toţii conaţionali în unul sau câteva dintre statele vecine. Pe termen scurt, cu excepţia italienilor, situaţia aceasta nu creează Monarhiei probleme grave. Dar se putea în schimb dovedi rapid plină de primejdii, dacă aceste popoare începeau să aspire la realizarea unităţii naţionale.

Ultim factor de complexitate, circumscripţiile administrative ale Monarhiei nu erau identice cu traseul teritoriilor locuite de naţionalităţile respective. Ele reproduceau posesiunile dobândite treptat de Habsburgi, independent de vreo preocupare pentru omogenitatea naţională. Deseori amestecate, aceste popoare nu formau nici ansambluri dintr-o singură bucată, aşa încât o hartă a repartiţiei naţionalităţilor în imperiu oferea aspectul unui veritabil mozaic.

În afara Austriei Inferioare, Austriei Superioare şi regiunii Salzburgului, populate de germani, heterogenitatea naţională era regula generală. Dacă situaţia cea mai obişnuită era aceea a dualismului naţional (germani şi cehi în Boemia şi Moravia, germani şi italieni în Trrol, germani şi sloveni în Stiria şi Carintia, polonezi şi ruteni în Galiţia), unele ţări reunesc trei, respectiv patru naţionalităţi. Aşa sunt Silezia (germani, polonezi, cehi), Dalmaţia (italieni, croaţi, sârbi), Bucovina (germani, polonezi, români, ruteni), Transilvania (maghiari, secui, români, saşi).

Mulţimea acestor variabile ar da de înţeles că fiecare dintre aceste popoare prezenta un profil specific. Totuşi, simultaneitatea mişcărilor naţionale sugerează şi că ele răspundeau unor cauze generale comune. Mai mulţi factori contribuie la avântul lor. În acest proces, josefinismul intervine ca un fenomen propriu monarhiei habsburgice. Reacţiile de apărare provocate de punerea în practică a

centralizării statului terezo-jo-sefinist au favorizat cu siguranţă afirmarea conştiinţelor naţionale. Dar influenţa josefinismului nu se manifestase doar într-un chip oarecum negativ. Opera sa de instruire, instrument de lărgire a difuzării ştiinţei şi de vulgarizare a ideilor Iluminismului, politica sa de organizare a societăţii austriece permiseseră apariţia, la fiecare dintre aceste popoare, a unei pături de intelectuali capabili să însufleţească mişcările de renaştere sau trezire naţională, dar şi să servească drept legătură a centrului cu aceste populaţii.

Spre deosebire de josefinism, romantismul a acţionat ca o cauză externă, influenţa venind acum din Germania. Ea s-a putut manifesta cu atât mai puternic cu cât toţi aceşti părinţi ai mişcărilor naţionale stăpâneau la perfecţie germana. Pentru unii dintre ei, contactul se făcuse direct, datorită stagiilor în universităţile germane. Astfel, printre deşteptătorii poporului ceh, Kollâr frecventase Universitatea din Jena, unul dintre principalele leagăne ale romantismului german. În ceea ce-l priveşte, Palacký a luat cunoştinţă pe alte căi de învăţământul care se preda acolo. Romantismul pusese această generaţie în contact cu un sistem de gândire care înscria fenomenul naţional în câmpul său de reflecţie. Ea a putut găsi în el o întreagă gamă de argumente, cum ar fi tema Volksgeist, poporul conceput ca un organism viu şi valorizarea limbii ca suport al identităţii naţionale. Lectura lui Herder îi revelase totodată o apologie a slavilor, descrişi ca o rasă apropiată de natură şi paşnică, imagine ce premerge portretul poporului ceh din Istoria Boemiei a lui Palacký.

În ciuda stavilei pe care autorităţile caută să le-o opună, ideile răspândite de Revoluţia franceză nu încetează să marcheze prin impactul lor mişcările naţionale din sânul Monarhiei. Ele le învaţă că, pentru un popor, dezvoltarea personalităţii naţionale este un drept natural. Franţa putuse să-şi împrăştie şi singură seminţele printre slavii de sud, căci, în urma păcii de la Viena din 1809, reunise sub suveranitatea ei sudul Croaţiei, Carniola, Carintia şi Istria, regrupate, împreună cu Dalmaţia, în Provinciile Ilirice. Prezenţa franceză nu durase, dar începutul de unitate astfel realizat lăsase urme. Amintirea lui va inspira mişcarea ilirismului care viza reunirea tuturor slavilor de sud şi susţinea efortul lui Ljudevit Gaj de a le da, prin sârbo-croată, o limbă comună.

În acest tablou, germanii din Austria ocupau un loc aparte,

nefiind afectaţi de asemenea mişcări la fel ca alte popoare din Monarhie. Aveau, fără îndoială, conştiinţa faptului că formau o comunitate culturală cu germanii din Bund. Dar erau puţini printre ei aceia care să împărtăşească aspiraţia spre unitatea politică a Germaniei. îi resimţeau cu atât mai puţin nevoia cu cât, prost informaţi asupra procesului în gestaţie la alte naţionalităţi, nu-şi puteau imagina Austria decât ca pe o putere germană. Dovadă, posturile cheie din diverse sectoare de activitate, care erau în majoritate ocupate de germani. Chiar dacă Ungaria şi Lombardia-Veneţia formau entităţi aparte, ele erau totuşi bine ancorate de corpul Monarhiei. Şi atunci, de ce ar fi devenit germanii din Austria activişti ai unei mişcări ce risca să spargă unitatea imperiului?

Pentru cehi (12, 8% din populaţia imperiului), problemele se puneau în termeni diferiţi. În acest caz era vorba de o renaştere naţională după eclipsa care urmase bătăliei de la Muntele Alb. Pentru a se dezvolta, renaşterea cehă a profitat de conjuncţia mai multor factori, care, fără să fie proprii Boemiei, au avut acolo o vigoare deosebită: pătrunderea ideilor Iluminismului, puternică în Boemia, care a favorizat formarea unei elite locale, aptă să preia conducerea unei mişcări naţionale; apropierea de Germania, care a facilitat influenţa romantismului; în fine, amploarea rezistenţei faţă de politica de centralizare care a creat condiţiile unei înţelegeri între curentul naţional şi o fracţiune a nobilimii. Operă a erudiţilor, scriitorilor, istoricilor, această reînnoire naţională îmbrăcase la început o dimensiune pur culturală. Nu au întârziat însă să apară şi conotaţii politice.

Lucru ce nu se întâmplă încă realmente în cazul glorificării familiei popoarelor slave incluzând Rusia, întreprinsă de Kollâr. În ciuda aparenţelor, el nu s-a făcut propagandistul unui panslavism politic centrat pe Rusia. Unitatea al cărei apostol vibrant era se voia în chip esenţial una de ordin spiritual, fără vreo aplicare pe teren politic. Simpatia faţă de Rusia se va număra multă vreme printre componentele sentimentului naţional ceh. Dar, deocamdată, Palacký şi jurnalistul Havlicek le dezvăluie compatrioţilor lor adevărata faţă a imperiului Romanovilor şi le spulberă iluzia unei emancipări obţinute cu ajutorul acestuia. În schimb, voinţa de a lega mişcarea naţională de tradiţia husită capătă repede implicaţii politice, căci ea a dus la distanţarea faţă de catolicism şi a îndrumat-o, urmând o pantă

naturală, spre liberalism. Teza lui Palacký care interpretează trecutul Boemiei din unghiul unui antagonism germano-ceh acţionează în acelaşi sens.

Deşi unele dintre aceste orientări îngrijorau nobilimea, renaşterea cehă a beneficiat de patronajul cel puţin a unei părţi a ei. Aceasta susţinea de fapt un patriotism boemian care integra ambele componente naţionale ale regatului. Privind cu simpatie eforturile deşteptătorilor poporului ceh, ea era, aşadar, în acord cu sine însăşi. Procedând astfel, nu pierdea din vedere nici energia pe care o putea dobândi din rezistenţa faţă de centralizarea vieneză. Tot ce contribuie la consolidarea personalităţii Boemiei vine în sprijinul intereselor nobilimii, cu atât mai mult cu cât nu se îndoia că va păstra controlul asupra mişcării.

Renaşterea cehă s-a folosit astfel de diferitele instituţii patriotice întemeiate de nobilimea boemiană, precum Muzeul naţional din Praga, creat în 1818 la iniţiativa conţilor Sternberg, a cărui revistă este însărcinat să o editeze Palacký. Tot Palacký este ales de Stări ca istoriograf şi, la cererea lor, scrie Istoria Boemiei, care va deveni cartea de căpătâi a poporului ceh. Aşa se conturează un front ce uneşte nobilimea şi burghezia cehă, nobilimea aşteptând de la partenera ei să-i susţină programul politic de luptă împotriva centralismului, burghezia cehă contând pe sprijinul aliatei sale în privinţa revendicărilor naţionale. Deşi o fracţiune a mişcării cehe se ţine departe de ea, această alianţă, chiar dacă traversând mereu perioade tensionate, va rămâne mult timp unul dintre datele politicii boemiene.

Viitorul lor destin comun ne determină să ne ocupăm de slovaci imediat după cehi. Încă din această epocă, există la slovaci un curent favorabil unirii celor două popoare. Deşi de origine slovacă, Kollâr şi Safaâik aleg să se exprime în cehă. Argumentul lingvistic pare într-adevăr să pledeze pentru asemenea soluţie. La începutul secolului al XIX-lea, limba slovacă nu era încă fixată. Or, dialectele slovace sunt înrudite cu ceha. Opţiunea ceho-slovacă găseşte o vreme partizani printre protestanţii din Slovacia care folosesc Biblii editate în cehă. Dualismul confesional limitează totuşi progresia acestei soluţii, catolicii, majoritari, preferând, ca reacţie faţă de riscul unei dominaţii protestante, să acţioneze pentru afirmarea identităţii naţionale slovace. De altfel, istoria s-a însărcinat să-i ţină separaţi pe cehi şi slovaci. Dacă cehii făceau parte din ansamblul austro-boemian,

teritoriile slovace aparţineau regatului Ungariei. Unirea celor două popoare nu ar fi fost deci posibilă decât dacă s-ar fi adus atingere integrităţii Ungariei.

Slovacii nu se gândeau încă la asta. Victime ale politicii de maghiarizare dusă în privinţa lor în ultimii ani ai perioadei Vormarz de către autorităţile ungare, ei îi răspund, catolici şi protestanţi laolaltă, printr-un program de autonomie naţională. Partizanii folosirii limbii cehe, sfârşind prin a admite caracterul nerealist al tezei lor, cad de acord asupra alegerii dialectului din regiunea Turciansky Svăty Martin ca limbă naţională. Dar nu se gândesc să se despartă de regatul Ungariei, protestanţii trebuind să recunoască ei înşişi că beneficiază aici de o mai mare libertate religioasă decât în celelalte ţări austriece. Eşecul tendinţei ceho-slovace putea fi un motiv de satisfacţie pentru maghiari. Totuşi, s-ar fi păcălit dacă nu ar fi rămas preocupaţi de avântul mişcării naţionale slovace care, ţinută încă între bornele loialismului, risca să le pună în viitor probleme dificile.

Dacă nu se îndoieşte că rămâne stăpân pe situaţie în Boe-mia, dacă ivirea unei conştiinţe naţionale slovace nu îl îngrijorează, cele mai mari griji vin pentru guvernul austriac, ca întotdeauna, dinspre Ungaria. În ciuda perioadelor de răgaz, unda de şoc provocată de tentativa de a pune la punct Ungaria sub domnia lui Iosif al II-lea nu se stinsese. Singularitatea Ungariei în raport cu restul Monarhiei tindea chiar să se accentueze.

Una dintre datele noi este înverşunarea opoziţiei. Până atunci, aceasta se plasase în cadrul Constituţiei istorice a regatului Sfântului Ştefan pe care o înălţa, ca pe un meterez al libertăţilor ungare, împotriva iniţiativelor absolutiste ale Vienei. De-acum înainte, sub influenţa ideilor liberale care pătrund în Ungaria mai ales după cutremurul revoluţionar din 1830, opoziţia susţine un program care nu mai face un articol de credinţă din intangibilitatea Constituţiei. Considerând depăşit sistemul oligarhic tradiţional, ea cere, în afară de abolirea privilegiului de franciză fiscală al nobilimii, instaurarea unei reprezentări populare prin lărgirea dreptului de sufragiu şi revendică instalarea unui guvern ungar răspunzător în faţa Dietei. Sub impulsul unor oameni noi dintre care se detaşa deja figura lui Lajos Kossuth, opoziţia face progrese în opinia publică până în punctul de a câştiga majoritatea, la alegerile din 1847, în Camera inferioară a Dietei.

Presiunea este atât de mare încât, sperând să păstreze sub

control situaţia, guvernul se vede constrâns să arunce lest. După ce încercase să împiedice avântul opoziţiei folosindu-se de represiune – Kossuth este încarcerat timp de patru ani – renunţă la forţă şi lasă să se desfăşoare dezbaterea politică. Cu riscul de a-şi pierde orice credibilitate, partizanii guvernului trebuie să devină la rândul lor campionii unui program de reforme. Cu acest preţ se evita ce era mai rău. Guvernul îşi păstrase majoritatea în Camera Magnaţilor şi încă deţinea o minoritate puternică în Camera inferioară.

Şi totuşi, la acest început al anului 1848, cine ar fi putut să nu presimtă că viitorul este încărcat de ameninţări? Port-dra-pel oficial al contrarevoluţiei în Europa, statul austriac se vede în incapacitatea de a împiedica faptul ca, pe o parte a teritoriului supus suveranităţii sale, viaţa politică să se conformeze, în practică, treptat, regulilor liberalismului. Forţele politice intră într-un proces de organizare care tinde să le transforme în adevărate partide, cel puţin după criteriile epocii. Înfruntarea dintre ele domină viaţa publică în timpul alegerilor, în dezbaterile Dietei sau în presă.

Dezvoltarea unei prese de opoziţie este chiar un semn izbitor al acestui recul al guvernului. Sub privirea neputincioasă a cenzurii, opoziţia atacă fără preget în ziarele ei, mai ales în Resti Hirlap (Jurnalul de Pesta). Săgeţile aprinse pe care le azvârle de aici Kossuth contribuie în mod deosebit la popularitatea lui. Chiar dacă e adevărat că Ungaria reprezentase întotdeauna un caz aparte în ansamblul habsburgic, autorităţile austriece nu pot totuşi să nu se întrebe dacă restul Monarhiei nu este ameninţat de un fenomen de molipsire.

La fel de gravă este şi revendicarea referitoare la formarea unui guvern maghiar. Cei mai lucizi opozanţi, ca Ferenc Deák sau baronul Cotvos, nu consideră că destinul Ungariei ar putea fi separat de al Austriei, dar cei mai înfocaţi, printre care şi Kossuth, nu s-ar da în lături din faţa acestei soluţii extreme, dacă Viena ar încerca să se opună realizării programului lor. Chiar dacă s-ar găsi o formulă de compromis, legăturile între Ungaria şi restul Monarhiei ar fi iremediabil slăbite. În această eventualitate, riscul ar fi şi mai mare, fiind vorba doar de o etapă spre secesiunea completă a Ungariei.

Rezistenţa la politica de centralizare a lui Iosif al II-lea stimulase dezvoltarea unui naţionalism maghiar care ia rapid forme extreme. Tradiţia luptelor împotriva Vienei nutreşte acest naţionalism, dar se mai adaugă şi o dimensiune lingvistică care îi conferă o nouă

tonalitate. Până atunci Naţio Hungarica, termen prin care trebuia înţeleasă clasa politică ungară, cu alte cuvinte nobilimea, cuprindea, cel puţin în teorie, mai multe naţionalităţi, folosirea latinei în Dietă şi în administraţie confirmând această supranaţionalitate. În realitate, înainte chiar de zorii secolului al XIX-lea, acest pluralism naţional rămăsese doar o amintire aproape. Cu excepţia Croaţiei, nobilimile celorlalte popoare se lăsaseră progresiv maghiarizate.

Lucrurile au luat o altă întorsătură atunci Iosif al II-lea a încercat să înlocuiască latina cu germana. După eşecul tentativei, care s-a prăbuşit odată cu tot restul politicii sale, adoptarea maghiarei ca limbă folosită în Dietă şi în administraţie va deveni una dintre principalele revendicări ale clasei politice maghiare, care va primi satisfacţie pe etape. În paralel, cu ajutorul influenţei romantismului, tindea să se impună postulatul că cetăţenia ungară este legată de cunoaşterea limbii maghiare.

Atâta vreme cât corpul politic se reducea la nobilime, răul era minim. De altfel, e semnificativ că protestele către Dietă veneau din partea croaţilor. Nu la fel se va întâmpla când liberalismul va pretinde să fie asociate la viaţa politică noi pături ale societăţii. Ele putând include şi reprezentanţi ai altor naţionalităţi, logica acestei interpretări a conceptului de cetăţenie merge spre a-l transforma în maghiarizator. Chiar dacă nimeni nu ar fi fost împiedicat să-şi folosească idiomul matern în viaţa de zi cu zi, capacitatea politică ar fi trebuit să fie legată de stăpânirea limbii maghiare.

Fără îndoială, naţionaliştii nu aveau încă mijloacele de a impune acest program, deşi maghiarizarea progresivă a învăţământului secundar servea deja acestui obiectiv, dar acesta ar fi fost pentru celelalte naţionalităţi ale regatului Sfântului Ştefan un grav motiv de îngrijorare, dacă evenimentele i-ar aduce pe naţionalişti la putere. Mai ales că ponderea numerică era în favoarea maghiarilor. Faţă de celelalte naţionalităţi, ei formau, în Ungaria, un bloc care regrupa deja 36, 5% din populaţie, în timp ce, în ansamblul imperiului, procentajul lor atingea 15, 5%.

Naţionalismului maghiar i-a răspuns ca reacţie un naţionalism croat care adoptă şi el un ton virulent. Ljudevit Gaj, fondatorul naţionalismului croat, nu separă, e adevărat, destinul poporului său de acela al celorlalţi slavi de sud. Marcat de amintirea prezenţei franceze şi influenţat de învăţăturile lui Kollâr, el cheamă la unirea tuturor

slavilor de sud sub autoritatea Habsburgilor. De la început, această acţiune e îndreptată împotriva maghiarilor, deoarece majoritatea croaţilor şi sârbilor din Monarhie aparţineau regatului Sfântului Ştefan, iar succesul ei ar fi avut drept consecinţă despărţirea lor de regat.

Odată cu crearea unei limbi comune pentru croaţi şi sârbi, pornindu-se de la dialectul din Ragusa, Gaj obţine un rezultat care pregătea viitorul. Dar trebuia să accepte şi inconveniente, în munţii lor din Stiria, Carintia şi Carniola, slovenii, care ţin direct de autoritatea de la Viena, rămân deoparte faţă de această mişcare. Arhivist la Viena, unde beneficiază de protecţia lui Metternich, Bartholomäus Kopitar fixează limba slovenă într-o formă care o ţine depărtată de sârbo-croată. În plus, uniunea lingvistică dintre sârbi şi croaţi nu e totală, fiecare dintre cele două popoare păstrându-şi alfabetul. Această nedefinitivare demonstrează că nu ajunseseră să depăşească întru totul antagonismul tradiţional, el însuşi un reflex al frontierei istorice care îi separa, aceea care împărţea Europa de Sud între latinitate şi lumea greco-bizantină, între catolicism şi creştinătatea ortodoxă.

Vecinătatea principatului autonom al Serbiei putea spori şi ea complexitatea dosarului. Ecoul deocamdată limitat al ilirismului a avut drept efect concentrarea câmpului de acţiune al naţionalismului croat pe terenul politicii ungare unde, afirmând drepturile Croaţiei, se opunea cu înverşunare naţionalismului maghiar. Problema nu era doar aceea de a susţine utilizarea limbii latine. Apăruse deja voinţa de a sustrage Croaţia de sub autoritatea Ungariei, ceea ce prevestea confruntările viitoare.

Românii nu stârneau maghiarilor aceleaşi griji. Deşi reprezentând ei singuri mai mult de jumătate din populaţia Transilvaniei, erau lipsiţi de orice drept politic şi, ca atare, absentau din Dietă. În mare majoritate ţărani, trăiau cel mai adesea în condiţii mizere, supuşi autorităţii marilor proprietari maghiari, în lipsa unei nobilimi naţionale, nu-şi puteau găsi personalităţi decât într-o burghezie încă embrionară şi mai ales în clerul ortodox. Impulsul le vine de la principatele dunărene, Moldova şi Valahia, care, continuând să aparţină de drept Imperiului Otoman, dobândiseră în 1829 un statut de autonomie şi aveau să joace, din acel moment, rolul de vatră a conştiinţei naţionale române. Dar, deocamdată, revendicările românilor din Transilvania nu treceau dincolo de o ameliorare a sorţii

lor în cadrul Monarhiei, având ca prioritate recunoaşterea existenţei lor politice. Această unică dorinţă era suficientă pentru a-i face suspecţi în ochii maghiarilor.

Polonezii şi rutenii alcătuiau un alt cuplu conflictual. Chiar dacă polonezii erau încă minoritari (40, 9% faţă de 50%), acest raport numeric, care se va inversa curând (51, 5% şi 42, 9% în 1880), maschează diferenţe importante în repartizarea celor două naţionalităţi pe teritoriul Galiţiei. În timp ce Galiţia de apus este populată aproape exclusiv de polonezi, rutenii domină net în partea orientală a provinciei. Pe deasupra, cele două popoare prezintă profiluri contrastante. Şi la unii, şi la alţii, ţărănimea constituie baza populaţiei, dar, în Galiţia orientală, ţăranii ruteni au drept seniori mari proprietari polonezi, ceea ce adaugă diferendului polono-rutean şi o componentă socială. Ca şi românilor din Transilvania, rutenilor le lipseşte sprijinul unei nobilimi naţionale. Clerul uniat, grupat în jurul consiliul de canonici al catedralei Sfântul Gheorghe din Lwów (Lemberg), nu poate compensa de unul singur această absenţă, în schimb, deşi dominată de nobilime, societatea poloneză este deja suficient de diversificată pentru a dispune de o încadrare mai largă.

Spre deosebire de polonezi, depozitari ai unei vechi culturi naţionale, rutenii îşi pun încă întrebări relative la conţinutul identităţii lor naţionale. Trebuie să se definească oare ca o ramură a naţiunii ucrainene sau ca o prelungire a poporului rus? Sau formează ei o naţiune distinctă, bogată prin propria-i originalitate? Stadiile diferite din dezvoltarea lor naţională accentuează distanţa dintre cele două popoare. Care este mărită şi de influenţa polonezilor asupra sistemului şcolar. Chiar dacă polonezii încă nu deţin controlul asupra administraţiei din Galiţia, dominaţia lor culturală şi socială stârneşte ostilitatea rutenilor, o ostilitate surdă, dar în stare, încorsetată fiind, de dezlănţuiri care să dea frâu liber unei violenţe fruste. Dovadă stă marea răscoală din 1846 care a devastat satele, mai ales în partea de răsărit a provinciei, şi în cursul căreia au fost asasinaţi sau răniţi mai mult de 1.500 de nobili polonezi.

În ceea ce-i priveşte, italienii se împart între câteva ţări ale Monarhiei. Populează Trentino, sunt numeroşi în Istria şi Trieste, formează burghezia oraşelor de pe litoralul dalmat. Dar ei ridică problemele cele mai serioase guvernului austriac în Lombardia-Veneţia. Punerea în valoare a Lombardiei-Veneţia poate fi

înscrisă în bilanţul guvernului austriac. Dintre toate regiunile Italiei, aceasta cunoaşte cea mai puternică dezvoltare economică. Totuşi meritul îi revine unei administraţii la care participarea italienilor este mică.

Preocuparea de a ţine seama de specificitatea italiană a determinat mai întâi guvernul austriac să recunoască o formă de autonomie internă pentru Lombardia-Veneţia. Dar aceasta n-a durat decât câţiva ani. După prima alertă, autonomia a fost redusă la un simulacru. De atunci, deşi italiana fusese în continuare folosită pe plan intern, administraţia regatului a fost treptat invadată de funcţionari originari din alte părţi ale imperiului. Oricât de cinstită şi eficace putea fi această administraţie, ea prezenta neajunsul de a fi încredinţată unor străini cărora opinia publică le aplica, dispreţuitoare, fără alegere, eticheta tedeschi.

Iată o situaţie care nu a întârziat să apese asupra relaţiilor dintre italieni şi Habsburgi. Rănindu-le mândria, ea tinde să le şteargă multora din minte avantajele materiale pe care Lombardia-Veneţia le obţinuse din prezenţa austriacă şi să nu-i sensibilizeze decât la faptul că trăiau sub dominaţie străină. La drept vorbind, această nemulţumire îi atingea destul de puţin pe ţărani, până la urmă satisfăcuţi de relativa prosperitate pe care le-o asigura administraţia austriacă. În schimb, dominant la nobilime şi burghezie, acest sentiment de frustrare pregătise elitele sociale spre a fi receptive la aspiraţia către unitatea naţională, care câştigă teren în toată Italia.

Această mişcare de spirit era încă uşor de ţinut în frâu pentru poliţia austriacă, căreia i se adaugă cele mai bune regimente ale armatei imperiale, aflate sub comandamentul mareşalului Radetzky. Lombardia-Veneţia este totuşi una dintre posesiunile Habsburgilor care risca să ia foc sub influenţa patimilor naţionale, dacă o criză majoră ar fi zguduit pe alte fronturi capacitatea de apărare a Monarhiei.

Per total, departe de a se lăsa reduse la o formulă simplificatoare, problemele naţionale din monarhia habsburgică prezenta mai multe faţete. Nu putem acuza Austria că nu a îmbrăţişat principiul statului-naţiune susţinut de o parte a liberalilor europeni. Cum s-ar fi putut aventura în aşa ceva fără să-şi rostească totodată propria condamnare la moarte? Acest refuz nu înseamnă totuşi că, faţă de avântul conştiinţelor naţionale, ea a practicat o politică sistematic

represivă. Ar fi inexact să atribuim Austriei Restauraţiei şi Vormiirz-ului o voinţă de germanizare.

De netăgăduit, germana îşi păstrează, în raport cu alte limbi, o poziţie preeminentă. Ceea ce chiar îi obligă pe unii dintre „deşteptătorii" celorlalte naţionalităţi ale Monarhiei să o aleagă pentru a-şi scrie o parte din lucrări. Astfel, Palacký publică mai întâi în germană primul volum al Istoriei Boemiei. Dar, în acelaşi timp, limbile naţionale progresează în mod sensibil în sistemul şcolar. Acolo unde autoritatea Vienei se exercită fără piedici, ele sunt folosite în şcolile primare şi deseori figurează ca discipline cu normă întreagă în programele de învăţământ secundare şi în universităţi. S-ar putea desigur obiecta că germana rămânea limba în care se preda totul, o dată depăşit stadiul instrucţiei primare. Aceste breşe nu dovedesc însă mai puţin că, în faţa fenomenului de dezvoltare a personalităţilor naţionale, guvernul austriac nu se închista într-o atitudine negativă.

Deşi nu răspundea încă unei reguli generale, linia de conduită oficială era mai degrabă aceea de a nu lua faţă de aceste mişcări o atitudine dinainte ostilă, atâta vreme cât ele rămâneau pe teren cultural. Este adevărat că această frontieră era încălcată cu uşurinţă. Dar, chiar şi atunci, autorităţile de la Viena reacţionau de la caz la caz, în funcţie de cum erau evaluate interesele Monarhiei. Ceea ce este evident atunci când, în speranţa de a-i slăbi astfel pe maghiari, îl autorizează în 1835 pe Gaj să publice o revistă de inspiraţie iiiriană.

La urma urmelor, atunci când acţiunea lor trecea pe teren politic, rari erau aceia care, cu excepţia unor italieni din Lombardia-Veneţia şi a câtorva unguri şi polonezi, îşi imaginau că destinul propriului lor popor s-ar putea împlini în afara cadrului monarhiei Habsburgilor. Palacký nu avusese încă ocazia să-şi lanseze faimosul „dacă Austria n-ar fi existat, ar fi trebuit inventată", dar majoritatea îl gândeau deja. Pe scurt, majoritatea acestor mişcări aspirau la o transformare a Monarhiei, adaptată naturii sale multinaţionale, şi nu la spulberarea ei.

Ne-am înşela şi dacă am presupune că problemele naţionale ale Austriei se reduceau la relaţiile dintre Viena şi alte naţionalităţi. În Ungaria, ele erau direct legate de maghiari. Or, departe de a dovedi aceeaşi supleţe, ungurii le aplicau deja, în limitele autonomiei de care se bucura regatul Sfântului Ştefan, o politică ce se străduia să supună dominaţiei maghiare celelalte popoare, ceea ce explică de ce mişcările

naţionale au căpătat aici o puternică tonalitate an-timaghiară.

Desigur, guvernul austriac nu priveşte aceste antagonisme ca spectator dezinteresat. Opoziţia Ungariei fiind întotdeauna un obstacol pentru transformarea imperiului într-un ansamblu unitar, guvernul putea fi tentat să sprijine rezistenţa naţionalităţilor. Este la fel de adevărat că sprijinul a rămas discret şi, pe de altă parte, a cunoscut perioade de eclipsă. Eforturile întreprinse de Metternich în ultimii ani ai Vormărz-ului spre a întări tabăra conservatoare din Ungaria îl îndepărtează de această soluţie. Rămânea totuşi ca Viena să se poată folosi mereu de ameninţarea unei alianţe cu naţionalităţile pentru a-i opri pe maghiari să-şi împingă prea departe revendicările. În orice caz, dacă relaţiile cu Ungaria s-ar fi degradat până la o criză majoră, formarea unui front comun cu naţionalităţile ar fi fost cu atât mai uşor de plănuit cu cât acestea vedeau încă în împărat pe protectorul natural împotriva uneltirilor maghiare.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că, în unele ţări, tensiunile provocate de coabitarea a două popoare măreau complexitatea problemelor naţionale. Monarhia avea astfel de-a face cu mai multe perechi conflictuale, germanii şi cehii în Boemia, polonezii şi rutenii în Galiţia, croaţii şi italienii în Dalmaţia. Or, aceste conflicte asigurau guvernului o libertate de mişcare care îi îngăduia să fie pe deplin stăpânul. Dacă nu ea le crease, Monarhia putea cel puţin să tragă foloase din aceste divizări, pentru a-şi stabiliza puterea.

În această privinţă, exemplar este cazul Galiţiei unde, în 1846, autorităţile întârzie să intervină pentru a opri masacrele săvârşite de ţăranii ruteni. Nicidecum dictată de simpatie, această atitudine răspundea calculului că marea teamă stârnită astfel în rândurile nobilimii poloneze o va reţine pe viitor să se lanseze în comploturi contra suveranităţii austriece.

Pe moment, Viena păstrează controlul global asupra acestor mişcări care, unele dintre ele, abia depăşiseră faza de gestaţie şi care, pe de altă parte, nici nu se dezvoltaseră într-o manieră concertată, atunci când nu se opuneau de-a dreptul unele altora. Nu este mai puţin adevărat că mişcările naţionale erau încărcate de o tensiune explozivă, în măsura în care eliberau forţe redutabile al căror control putea scăpa în viitor responsabililor Monarhiei. Şi asta pentru că se bizuiau pe un principiu care, împins până la capătul propriei lui logici, venea în contradicţie cu însăşi natura monarhiei habsburgice.

Atâta timp cât o formă de compromis va reuşi să împace exigenţele statului multinaţional şi aspiraţiile naţionale, pericolul va putea fi stăvilit. Dar dacă acest echilibru se va rupe, ca efect al nedibăciei puterii, al exasperării patimilor naţionale, al influenţelor exterioare sau al tuturor acestor cauze conjugate, se va adeveri foarte repede că ameninţarea risca să fie fatală pentru Monarhie.

Deficienţe economice

Slăbiciunile de care suferea economia tindeau şi ele să plaseze Austria Vbnnarz-ului într-o stare de vulnerabilitate. În sectorul agricol care folosea el singur trei sferturi din populaţia activă a Monarhiei, marea acuzată era claca, a cărei menţinere reprezenta un obstacol în calea dezvoltării satelor. Fără îndoială, obligativitatea clăcii nu apăsa la fel asupra tuturor ţăranilor din Monarhie. Erau zone, ca Austria Inferioară şi Austria Superioară, Stiria, Carintia, Tirolul, unde ea nu mai exista decât sub o formă reziduală, şi zone din care dispăruse complet. În alte părţi, claca rămânea totuşi o regulă.

Or, mediocritatea muncii prestate în clacă era aceea care o condamna. Contele Szechenyi i-a evaluat randamentul la o treime din cel al muncii libere şi unele estimări erau încă şi mai severe. De altfel, mai ales în Boemia, încep să fie numeroşi marii proprietari care, înţelegând că aceasta constituie o frână în modernizarea domeniilor, admit necesitatea de a o aboli şi ar dori s-o înlocuiască cu un sistem de salarizare agricolă, al cărui randament ar fi net superior. Câteva diete se fac de altminteri ecoul acestei dorinţe în ultimii ani ai Vbrmă rz-ului.

Dacă lucrurile rămân deocamdată cum erau, responsabilitatea revine mai puţin nobilimii decât puterii care, alergică la reforme, se temea ca o astfel de decizie să nu antreneze prăbuşirea întregului ansamblu al edificiului social. Totuşi, în pofida acestor temeri, tocmai menţinerea corvezii era de natură să întreţină la sate un climat de tensiune. Acolo unde îi este încă impusă, claca este unanim detestată de ţărănime. Regimul absolutist nu se pretează, firește, exprimării opiniilor. Dar, chiar dacă şi alte cauze ar putea-o explica, marea răscoală care zguduie Galiţia în 1846 îi serveşte puterii drept avertisment, indicându-i profunzimea nemulţumirii ţărăneşti şi subliniind urgenţa unei soluţii.

Dincolo de corvoadă, procesul atinge ansamblul sistemului patrimonial care, supravieţuire a epocii feudale, guvernează în bună măsură organizarea lumii rurale şi asta cu atât mai mult cu cât efectele

sale nu se limitează la lumea satului. De fapt, întreg sistemul economic austriac îi suportă, mai mult sau mai puţin, consecinţele.

Nimic uimitor aici, deoarece, în raport cu puternica dominantă agrară a societăţii austriece, dezvoltarea altor sectoare de activitate este în mod necesar legată de prosperitatea satelor. Statisticile, ca şi relatările călătorilor subliniază existenţa unei ţărănimi înstărite. Ponderea acesteia este chiar mai mare în regiunile occidentale ale imperiului, dar nu există zonă din care ea să fie complet absentă. Unii mari proprietari considerau şi ei ca fiind de datoria, ca şi în interesul lor să încerce să ridice nivelul de trai al ţăranilor. Familiarizarea cu metode moderne de exploatare, îmbunătăţirea metodelor de cultivare, introducerea de noi plante puteau, în egală măsură, să contribuie la asta.

Această pătură a ţărănimii nu reprezintă totuşi decât o minoritate. Dimensiunile minuscule ale arendelor ţărăneşti constituie, de fapt, fenomenul dominant. Consecinţă a presiunii demografice, majoritatea loturilor cunoscuse, de-a lungul timpului, un proces de subdiviziune. Astfel, în Austria Inferioară, totuşi una dintre regiunile cele mai favorizate, din 133 048 de arende, numai 20 442 erau suprafeţe care şi-au păstrat unitatea, 27119 reprezentau jumătate dintr-un lot de arendă, 23 556 un sfert, în timp ce 62 131, adică aproape jumătate, se situa chiar sub aceste dimensiuni. Posesorii unor exploatări atât de mici puteau fi totuşi consideraţi nişte privilegiaţi!

În satele Monarhiei trăia, încă şi mai jos pe scara socială, o masă de ţărani care nu aveau, cu totul şi cu totul, în jurul bordeiului, decât o grădină minusculă pe care s-o cultive. În sfârşit, trebuie să avem în vedere şi o ultimă categorie, cea a ţăranilor fără pământ, uneori chiar fără un acoperiş deasupra capului, care-şi închiriau forţa de muncă unui senior sau unui ţăran mai înstărit, contra unei slabe retribuţii în natură. Statisticile permit evaluarea acestor ultime două categorii în raport cu restul populaţiei ţărăneşti. Astfel, în Austria Inferioară, ele reprezintă ceva mai mult de o treime din totalul familiilor ţărăneşti. În alte ţări, ele sunt chiar majoritare, ca în Ungaria unde, faţă de 624 134 de exploatanţi, se numără 913 962 de ţărani de acest tip, dintre care 32 120 cultivă câteva pogoane de pământ, 773 528 au doar o cocioabă umilă şi 108 314 nu au nici măcar un acoperiş.

Tabloul lasă să se întrevadă o puternică diferenţiere în sânul satelor austriece. Departe de a forma o masă omogenă sub autoritatea

marilor proprietari, ţărănimea se prezenta mai degrabă ca un ansamblu foarte stratificat. Singura adevărată unitate consta în aspiraţia diverselor sale componente la eliberarea din sistemul arendelor şi din constrângerile la care le supunea regimul seniorial. Dar suntem îndreptăţiţi să credem că, o dată înlăturată această verigă, stratificarea parţial camuflată de ecranul sistemului seniorial va ieşi deasupra şi va acţiona în sensul formării de clase sociale la sate.

Deocamdată, în afară de minoritatea înstărită, dimensiunile reduse ale majorităţii exploatărilor nu asigurau celor mai mulţi dintre ţărani decât venituri modeste, cu atât mai mult cu cât acestea erau amputate de impozitele vărsate către stat şi de arendele datorate seniorului. Cât despre ţăranii fără pământ, soarta lor este o existenţă mizeră, sub minimumul vital, chiar calculat cu zgârcenie.

Consecinţa unei asemenea stări de lucruri este că piaţa internă nu poate fi susţinută de o puternică cerere a satelor. Contracţia pieţei interne afectează în special industria austriacă, care în plus trebuie să sufere din cauza menţinerii pe domenii a unei părţi a mâinii de lucru de care ar avea nevoie ca să se dezvolte. N-ar trebui totuşi să deducem că perioada se plasează sub semnul stagnării. Ea cunoaşte desigur crize, ca aceea de după instalarea păcii, când produsele britanice pot iar să pătrundă pe continent, sau ca aceea de dinainte de explozia din 1848. Dar tendinţa generală a industriei austriece este una de creştere.

Impulsul nu vine decât rareori din partea statului care, împărţit între mai multe filosofii economice, ajunge cu greu la definirea unei politici industriale coerente. Dacă mercantilismul îşi păstrează partizanii, unii dintre înalţii demnitari ai administraţiei imperiale reuşesc să se convingă de virtuţile liberalismului economic. Alţii, respingând şi una, şi cealaltă dintre aceste căi, se tem, în logica orientării contrarevoluţionare a regimului de consecinţele sociale pe care ar risca să le antreneze o puternică mişcare de industrializare.

Capitalurile necesare dezvoltării industriei provin, în parte, de la aristocraţi care, dornici să-şi diversifice sursele de profit, hotărăsc să investească şi în acest sector. Evident, fenomenul nu se limitează la vechea nobilime. Unele bănci sunt deja strâns legate de dezvoltarea industrială a Monarhiei. Astfel, baronul Salo-mon Rothschild este punctul de plecare al construcţiei reţelei feroviare austriece, în vreme ce rivalul său, baronul Şina, primeşte după aceea concesiunea liniilor VLena-Pesta şi Viena-Trieste.

Anii aceştia sunt de asemenea martorii întemeierii dinastiilor burgheze, a căror avere va avea la bază industria. Monarhia mai primeşte şi străini, în special nemţi şi englezi, care construiesc pe teritoriul ei întreprinderi. Ridicarea interdicţiei care închidea graniţele imperiului pentru maşinile străine favorizează cu siguranţă acest curent. Alături de producţii tradiţionale (sticlărie, pielărie), se dezvoltă industrii noi. Marii proprietari încep să-şi instaleze pe domenii fabrici de zahăr. Semn că Monarhia nu rămâne în afara revoluţiei industriale, industria textilă cunoaşte o creştere rapidă. Deşi încă la începuturi, construcţia feroviară antrenează şi ea efecte pozitive, stimulând creşterea extracţiei de cărbune în bazinele Boemiei şi şi-l eziei şi dezvoltarea industriilor siderurgice.

Această înflorire nu trebuie totuşi să disimuleze limitele procesului de industrializare a Austriei. Repartizată inegal în imperiu, aceasta lasă să se întrevadă disparităţi între diferitele ţări ale Monarhiei. Dezvoltarea industrială se concentrează de fapt în câteva regiuni, ca Boemia-Moravia, Lombardia-Veneţia, Viena şi împrejurimile ei, în timp ce altele, cum ar fi Ga-liţia şi Transilvania, abia dacă sunt atinse de acest proces.

Limitele sale se precizează şi mai mult, dacă evaluăm fenomenul în context european. Partea populaţiei active care lucrează în industrie şi în artizanat nu este, în Austria lui 1846, decât de 16, 73%. Cifra include şi un anume artizanat tradiţional legat de lumea rurală, foarte depărtat de industria modernă. În orice caz, ea arată că, dacă prin unele dintre regiunile sale, considerate individual, Austria participă cu fiecare dintre cele două ansambluri, ca întreg ea ocupă o poziţie de mijloc între ţările Europei de Vest, deja avansate pe calea industrializării, şi Europa orientală, încă subindustrializată.

Relativa fragilitate a industriei austriece sileşte autorităţile să continue să împresoare Monarhia cu bariere vamale înalte. Teama de a înfrunta concurenţa străină îşi spune cuvântul atunci când Austria trebuie să se pronunţe asupra unei eventuale participări la Zollverein, Uniunea vamală care, creată în 1834 din iniţiativa Prusiei, reuneşte majoritatea statelor germane, împotriva părerii lui Metternich, îngrijorat de consecinţele politice ale unui refuz, guvernul cedează la presiunile industriaşilor care se tem că intrarea Monarhiei în Zollverein va provoca prăbuşirea economiei, deschizând larg piaţa internă pentru produsele străine.:

Eşecuri diplomatice i.

Insistenţa cu care Metternich susţine teza intrării Austriei în Zollverein ne dă de înţeles că, în această afacere, miza nu era doar una economică. Eşecul său ne face de asemenea să ghicim că sistemul de relaţii internaţionale al cărui arhitect fusese prinţul a fost nimicit. Prin Uniunea vamală, Prusia putea dobândi în Germania o libertate de manevră care, până la urmă, îi va permite să se emancipeze de tutela austriacă şi să se afirme ca polul spre care vor privi patrioţii germani.

Nu este aceasta prima înfrângere suferită de cancelar. Sistemul lui Metternich care nu recunoaşterea decât statele consacrate de istorie era, se ştie, radical antinomic faţă de principiul statului-naţiune. Or, perioada tocmai asista la avântul forţelor naţionale. Acestea repurtează succese spectaculoase pe câteva fronturi. În 1829, este obţinută independenţa Greciei, cu ajutorul Angliei, Franţei şi Rusiei. Un an mai târziu, izbucneşte revoluţia la sfârşitul căreia Belgia se desparte de Ţările de Jos şi devine stat independent. În ambele cazuri, schimbările au loc împotriva voinţei diplomaţiei austriece.

Şi mai grav încă, chiar şi zonele de influenţă tradiţională ale Austriei sunt zguduite de acest avânt al naţionalismelor. În Germania, statu-quo-ul nu este ameninţat doar de revendicările constituţionale. Depăşind cadrul manifestărilor studenţeşti, care stârniseră deja neliniştea lui Metternich şi îl deciseseră să acţioneze cu asprime la Conferinţa de la Carlsbad din 1819, ideile naţionale au un larg ecou în rândurile burgheziei liberale, ca să nu mai vorbim de democraţii ce visează la o Republică Germană. Tot mai numeroşi sunt germanii pe care structura confederală vrută de Metternich în 1815 nu îi mai mulţumeşte şi mulţi, mai ales dintre protestanţi, investesc Prusia cu misiunea de a realiza în jurul ei unitatea Germaniei.

Şi în Italia, aspiraţia la unitate câştigă teren. Pericolul era fără îndoială atenuat de divizările dintre patrioţii italieni, cărora li se deschideau mai multe căi. Se va realiza această unitate în jurul Piemontului care va juca astfel în Italia rolul atribuit de mulţi Prusiei în Germania? Se va organiza în jurul papei, aşa cum sugerează abatele Gioberti? Sau va lua forma unei republici, după dorinţa lui Mazzini? Pentru cauza italiană, aceste divizări erau un factor de slăbiciune. Ele întăresc convingerea lui Metternich că Italia este o simplă „expresie geografică”. Totuşi, cum ar putea ele să-l înşele în privinţa realităţii ameninţării? Dincolo de dezacordurile dintre ele, diferitele curente ale

Risorgimen-fo-ului împărtăşeau o ostilitate comună faţă de Austria şi împlinirea obiectivului lor naţional trecea obligatoriu prin înlăturarea hegemoniei pe care Monarhia şi-o asigurase în peninsulă.

Pentru a se opune avântului naţionalismelor, în care el vedea unul dintre chipurile Revoluţiei, Metternich nu se mai putea bizui pe sistemul pentarhic care trebuia să garanteze ordinea europeană născută la Viena. Dacă întrunirea mai multor congrese între 1817 şi 1822 păruse la început să-i confere acestuia o oarecare materialitate, Anglia fusese prima care, după moartea lui Castlereagh, se desolidarizase de el. Fusese la scurt timp imitată de Franţa. Chestiunea grecească, apoi chestiunea belgiană veniseră să confirme că directoratul marilor puteri îşi trăise traiul.

Constatând decesul sistemului pentarhic, Metternich recursese la înlocuirea lui printr-un front comun al celor trei mari monarhii conservatoare din Europa Centrală şi de Nord. Acordul Prusiei, încă strâns legată de Austria, nu punea probleme. Nu la fel stăteau lucrurile în privinţa Rusiei. Metternich nu avusese niciodată relaţii bazate cu adevărat pe încredere cu Alexandru I, la care îl îngrijora nu numai pofta de putere, dar şi accesele de liberalism. Relaţiile cu Nicolae I, al cărui ataşament fată de autocraţie nu punea problema unor devieri periculoase, făgăduiau să fie mai bune.

Este adevărat că sprijinul adus de ţar cauzei independenţei greceşti alterase la început aceste relaţii. Criza revoluţionară din 1830 şi insurecţia poloneză contribuiseră totuşi la o apropiere între cele două imperii, apropiere căreia întâlnirea dintre Francisc I şi Nicolae I la MIA – nehengraetz, în septembrie 1833, îi conferise o consacrare oficială.

De acum înainte, în faţa avântului liberalismului, prevalează comunitatea intereselor conservatoare. Rămâne întrebarea dacă această nouă linie de apărare este eficientă. Căci ceea ce nu putuse fi păstrat în cinci cum va putea fi păstrat mai bine în trei? Cu atât mai mult cu cât există îndoieli asupra solidităţii noului front comun. Cele două partenere ale Austriei ameninţă să fie şi ele contaminate de febra naţională. Deja, odată cu formarea Zolhierein-ului, Prusia lasă să i se străvadă dorinţa de a construi în jurul ei unitatea Germaniei. Cât despre Rusia, apropierea de Austria o făcuse, desigur, să pună frâu expansionismului în Balcani.

Dar cine ar putea afirma cu certitudine că nu era vorba aici

decât de un răgaz? Metternich trebuie deci să ia în calcul forţe care, atât la Berlin cât şi la Sankt-Petersburg, acţionau spre a-i convinge pe suverani să practice o politică de mare putere care ar prejudicia în mod necesar interesele austriece. Nu poate să-i scape nici faptul că, în ultimii ani ai perioadei, avea el însuşi din ce în ce mai puţină înrâurire asupra cursului evenimentelor. Chestiunea elveţiană îi oferă o ultimă ilustrare a situaţiei, când, în războiul civil contra cantoanelor liberale, sprijinul pe care îl dă cantoanelor catolice şi conservatoare este insuficient să le salveze, în 1847, de la dezastru.

Acestea erau tot atâtea fapte care puteau fi interpretate ca semne prevestitoare ale unei crize grave. Pe diverse fronturi, Austria era constrânsă la defensivă. Şi, înainte de toate, culmea paradoxului pentru un regim absolutist, ea suferea că nu mai era cu adevărat guvernată.

Din pricina nevolniciei sărmanului Ferdinand, arăta ca o „monarhie fără monarh", factor de slăbiciune prin excelenţă într-un ansamblu politic a cărui coeziune se baza în primul rând pe loialismul dinastic. Această aberaţie explică, printre altele, scepticismul afişat de Nicolae I în privinţa viitorului Austriei. În schimb, ea constituţie un atu pentru Franz Joseph, pe care tinereţea îl desemna ca pe o salvare, dacă Monarhia ar fi intrat într-o perioadă de criză.

Dar, pe moment, răul este cu atât mai adânc cu cât, lipsită de impulsul care ar fi trebuit să vină de la vârful statului, maşinăria guvernamentală tinde să se învârtă în gol, gri-pajul ei fiind şi mai agravat de certurile personale. Deconectarea de la realitate, consecinţă naturală a acestei paralizii, îi face pe responsabilii Monarhiei incapabili să găsească o soluţie pentru problemele societăţii austriece. Acest imobilism zădărniceşte orice speranţă într-un compromis cu opoziţia. Chiar şi atunci când ea afişează revendicări modeste, este totuşi prea mult pentru un regim care şi-a făcut un crez din ostilitatea faţă de liberalism.

Inactivitatea guvernamentală sporeşte nemulţumirea şi la sate, unde constrângerile sistemului seniorial sunt din ce în ce mai greu suportate. Modalităţile de exercitare a puterii, organizarea societăţii, iată probleme care se pun, sub forme diferite, tuturor statelor. Legată de structura sa multinaţională, originalitatea Austriei face ca acestea să se complice cel mai adesea şi cu o componentă naţională.

Nu avem intenţia să reţinem imaginea simplistă a unor popoare

îngenuncheate sub povara unei puteri germanizatoare. De altfel, într-o mare parte a Monarhiei, criticile care au drept obiect autorităţile de la Viena îşi greşesc ţinta, căci ele ar trebui mai degrabă să fie adresate maghiarilor. Una dintre dimensiunile destinului Austriei, chestiunea naţională, îmbracă aici caracterul eterogenităţii. Mulţimea variabilelor are drept rezultat faptul că fiecare popor posedă un profil particular. Puterea poate cu siguranţă să profite de această diversitate pentru a-şi consolida autoritatea. Dar, faţă de aceste popoare care, departe de a constitui un front comun, întreţin deseori raporturi de ostilitate, ea joacă şi rolul unui federator. În rest, curentele separatiste nu cunosc aici decât o audienţă limitată.

Totuşi, ameninţarea unui derapaj este evidentă, căci o dezvoltare nestăpânită a ideii naţionale nu va întârzia să submineze temelia pe care se sprijină Austria multinaţională. Ar fi de ajuns ca impulsul să pornească de la una dintre naţionalităţi pentru ca, urmare a unor reacţii în lanţ, ansamblul să ia foc şi să se declanşeze astfel un proces în cele din urmă necontrolabil. Mai ales că tocmai ideea naţională este cea pe care Monarhia trebuie s-o înfrunte pe diferitele fronturi pe care se angajase diplomaţia ei. Or, ea este nevoită să Wregistreze, în aceşti ani, câteva eşecuri grave. Propriile ei sfere de influenţă fuseseră contaminate. Dacă principiul statului-naţiune ar fi triumfal în aceste zone, spaţiul habsbur-gic nu ar fi rămas mult timp scutit de contaminare.

La sfârşitul perioadei, Austria nu-şi pierduse complet strălucirea care o înconjura în 1815, dar poziţia ei slăbise vizibil. Metternich încetase de mult să tragă sforile politicii europene, ba chiar, diplomaţia lui se vedea acum redusă la apărare, în interior, sub vopseaua decorului, edificiul crăpa.

Totuşi, Monarhia nu ducea lipsă de atuuri. Deşi străpunse, forţele conservatoare rămân puternice, dar carenţele sistemului le ştirbesc capacitatea de rezistenţă, afortiori de acţiune. Per total, în ajunul revoluţiei, Austria pare prost înarmată ca să răspundă provocărilor unor vremuri noi. Pentru Franz Joseph, dacă va urca pe tron, moştenirea ameninţă să fie grea.

Capitolul III

Urcarea pe tron: „Adio, tinereţea mea!

Numeroşi sunt contemporanii care, în zorii anului J 1848, sunt convinşi de iminenţa unor evenimente % grave. Contele Karl Vizthum,

un tânăr diplomat saxon în post la Viena, crede că poate anunţa „viitoarea erupţie a vulcanului pe care trăim neliniştiţi de treizeci şi trei de ani1". Carl Moering, un ofiţer de geniu care, sub titlul Sibyllinische Biicher aus Osterreich (Cărţile sibiline ale Austriei), tocmai publicase un viguros pamflet contra regimului Vonnărz, vede anul 1848 „greu de pericole, încărcat de furtuni2". Cât despre Grill-parzer, acesta este bântuit de un sentiment de angoasă în faţa nenorocirilor care îi ameninţă patria.

Semnele premergătoare

Deteriorarea rapidă a situaţiei interne în cursul ultimilor doi ani pare să justifice aceste previziuni. Răscoala care, în februarie 1846, zguduise Galiţia, provocase un traumatism profund în mediile diriguitoare ale Monarhiei, ca şi în rândurile nobilimii. Temându-se de o extindere a mişcării, guvernul se decisese în sfârşit să iasă din imobilismul în care se închistase până atunci. Decretul din 18 decembrie 1846 prevede, în schimbul vărsării unei rente în bani sau contra unei răscumpărări, abolirea tuturor poverilor care îi apăsau pe ţărani. Aplicarea măsurii este totuşi suspendată cu acordul ambelor părţi. Aşa că ea nu poate rezolva cu adevărat problema ţărănească. Dezvoltarea unei mişcări de refuz a corvezii în cursul anului următor tinde să o demonstreze. Guvernul trebuie, aşadar, să facă faţă la începutul anului 1848 mai degrabă unei agravări a crizei agrare.

Nemulţumirea de la sate este amplificată şi de seria de recolte proaste de după anul 1845, la care se adaugă inundaţiile din Galiţia, Ungaria şi Lombardia. Consecinţele acestor calamităţi lovesc întreaga societate austriacă. Preţurile bunurilor alimentare cunosc rate de creştere insuportabile (aproape se dublează în decurs de doi ani) pentru păturile defavorizate ale populaţiei urbane.

Situaţia este cu atât mai serioasă cu cât, legată de prăbuşirea cererii de produse manufacturate la sate, contracţia pieţei interne antrenează o puternică creştere a şomajului în zonele industriale. Aşa stau lucrurile mai ales în Boemia şi şi-l ezia, unde este afectată în special industria textilă. Viena nu este nici ea scutită. În afară de populaţia lucrătoare permanentă, ea atrage şi o migraţie a mizeriei. Sunt deja numeroşi muncitorii, adesea originari din Boemia sau Moravia, care cedează mirajului capitalei. S-a terminat cu relativa securitate pe care populaţia Vienei încă o cunoştea în primii ani ai Vormârz-ului. Sărăcia devine destinul unui număr tot mai mare de

cetăţeni.

Criza are drept consecinţă şi favorizarea tendinţelor radicale în opinia publică. În Boemia, liberalii de felul lui Palacký nu mai reprezintă singuri vocea poporului ceh. Ideile democratice câştigă teren printre muncitori, victime ale dificultăţilor economice, şi în rândurile micii burghezii. În Ungaria, opoziţia tocmai câştigase majoritatea în Camera inferioară a Dietei. Pe de altă parte, Croaţia caută să se separe de Ungaria. Să-bor-ul, dieta din Agram (Zagreb), votează o rezoluţie prin care cere unirea Croaţiei cu Dalmaţia, cu frontierele militare şi cu Fiume. Chiar dacă nu a avut nicio urmare, rezoluţia mărturiseşte o voinţă de ruptură, încărcată de ameninţări pe viitor.

În Italia, agitaţia creşte în toată ţara după ce monseniorul Mastaï fusese ridicat, în iunie 1846, pe tronul Sfântului Petru, sub numele de Pius al IX-lea. Spre deosebire de predecesorii săi, care se transformaseră în campioni ai contrarevoluţiei, primele lui gesturi îi aduc, spre consternarea lui Metternich, reputaţia de liberal şi patriot. Piemontul nu-şi mai ascunde intenţia de a se aşeza în fruntea unei cruciade pentru unificarea Italiei de îndată ce se va ivi ocazia. Teritoriile administrate direct de Austria sunt şi ele afectate. La sfârşitul lui decembrie 1847, la Milano izbucnesc manifestaţii de stradă. Pentru a face faţă acestei navale a pericolelor, Viena nu poate desfăşura în Italia decât o armată ale cărei efective nu încetaseră să fie diminuate, din raţiuni de economie. Conducând-o din 1831, bătrânul mareşal Radetzky – avea în 1848 nu mai puţin de 82 de ani! – ştiuse să facă din ea un instrument militar de calitate, dar dispunând cu totul şi cu totul doar de 34.000 de oameni, cum să nu se îndoiască de şansele de a menţine numai cu aceste forţe poziţiile austriece din Italia, dacă ar fi fost nevoit să înfrunte o revoltă generalizată?

La începutul anului 1848, care îi va precipita destinul, Franz Joseph nu ignora aceste probleme, dar nu era încă investit cu vreo responsabilitate care să-i permită să acţioneze asupra lor. Abia întors din călătoria în Ungaria, îşi reia studiile. Cunoştinţele ce-i sunt predate, mai ales în filosofie, drept constituţional şi istorie, îi întăresc, firește, ostilitatea fermă faţă de liberalism. Dar singurul său contact adevărat cu politica imediată vine de la lecţia pe care o face cu Metternich în fiecare dimineaţă.

Franz Joseph are, prin urmare, ocupaţiile unui tânăr principe

detaşat de grijile politice. Acestea nu exclud răgazuri de destindere. La începutul lui februarie, interpretează rolul principal într-o comedie de Kotzebue, Der Wirrwarr (Confuzia), care se joacă în faţa întregii curţi. Această alegere nu era poate lipsită de unele intenţii politice. Nu făcea oare autorul, căzut de curând sub loviturile unui student fanatic, figură de martir al contrarevoluţiei?

Exploziile revoluţionare

Primă manifestare a marii comoţii menite să zguduie Europa până în străfunduri, mişcarea care va ruina complet regimul Vormărz porneşte din Italia. Unda de şoc provocată de revolta care izbucneşte în ianuarie în Sicilia se întinde progresiv în întreaga peninsulă. Unii după alţii, principii se resemnează să le acorde supuşilor lor constituţii, în timp ce Carol-Al-bert, regele Piemontului-Sardiniei, se grăbeşte să-şi maseze trupele la frontiera cu Lombardia-Veneţia, unde, la 22 februarie, Radetzky decretează legea marţială. Pericolul se agravează şi mai mult când, preluând ştafeta, zilele de februarie instalează la Paris Republica şi ameninţă, datorită rolului tradiţional al Franţei de vatră revoluţionară a continentului, să confere rapid fenomenului o dimensiune europeană.

Influenţa evenimentelor din Paris, al căror deznodământ este aflat la Viena la 29 februarie, nu întârzie să-şi facă simţite efectele înăuntrul Monarhiei. Impulsul este dat de Kossuth care, la 3 martie, cere, într-un discurs înflăcărat în faţa Dietei, formarea unui guvern maghiar. Apoi este rândul Boemiei să înceapă să se mişte. Întrunită la Praga, la iniţiativa unor elemente radicale, o adunare decide, la 11 martie, să remită guvernului o adresă în care să fie aşternute revendicările Boemiei.

Viitorul acestor mişcări depindea de primirea pe care le-o va rezerva Viena. Or, când ajunge în capitală, delegaţia boe-miană găseşte drept interlocutor o nouă putere. Totul se jucase în trei zile, după ce Viena fusese, la rândul ei, cuprinsă de febra revoluţionară. Ziua de 13 martie vede puse faţă în faţă o putere dezorientată, divizată, ezitând să-şi ducă până la capăt decizia de a menţine ordinea prin forţă, şi o mulţime în care stau cot la cot burghezi, muncitori şi studenţi, uniţi prin ostilitatea comună faţă de absolutism. Soluţia fermităţii pare să triumfe o clipă. Trupele intervin pentru a împrăştia mulţimea, dar nu reuşesc s-o facă fără să-şi folosească armele. Sub gloanţele soldaţilor, primele victime ale revoluţiei cad în Her-rengasse, la câţiva metri de

Hofburg.

Înspăimântată de mersul evenimentelor, curtea începe prin a hotărî retragerea trupelor şi, la căderea serii, manifestanţii rămân stăpânii străzii. De teamă ca, după modelul parizian, mişcarea să nu se transforme într-o adevărată insurecţie, familia imperială se resemnează să arunce o parte din lest. Cum altfel, gândesc ei, ar putea linişti mai bine mulţimea, decât sacrificându-i-l pe Metternich, simbolul regimului detestat, a cărui plecare era cerută de toţi? Fiindu-le dată această satisfacţie, de ce lucrurile n-ar reveni la normal?

Abandonat, ca să zicem aşa, de toţi, bătrânul cancelar nu are altă soluţie decât să-şi dea demisia. Pentru cel care, timp de treizeci şi nouă de ani, dirijase politica externă a Monarhiei, iată că venise vremea singurătăţii. Fără ca familia imperială să se preocupe de soarta lui, nu va putea să ia, puţin după aceea, drumul exilului decât cu ajutorul vechiului său complice, baronul Salomon Rothschild, care se oferă să-i asigure mijloacele financiare necesare.

Deocamdată, calculele curţii nu se adeveresc decât în parte. Anunţarea demisiei lui Metternich provoacă în oraş o explozie de bucurie, dar manifestanţii nu-şi slăbesc presiunea doar pentru atâta lucru. Într-adevăr, ce sens ar avea plecarea cancelarului, dacă totul s-ar mărgini doar la acoperirea vechiului sistem cu un nou veşmânt? Numai o promisiune solemnă din partea suveranului că va acorda o constituţie ar fi acum în măsură să reinstaleze calmul. Putem fi convinşi de aceasta de vreme ce anunţul, în ziua de 14, că se va crea o gardă civică şi că se va aboli cenzura nu este de ajuns pentru a satisface mulţimea.

Pasul decisiv este săvârşit în după-amiaza zilei de 15. Mai devreme, Ferdinand se arătase vienezilor săi, însoţit de fratele lui, Franz Karl, şi de Franz Joseph. Aclamaţiile ce-i sunt adresate ajută familia imperială să se resemneze cu inevitabilul. La puţin timp după întoarcerea din această plimbare prin vechiul oraş, Palatul anunţă că Maiestatea Sa a luat măsurile necesare pentru convocarea în cel mai scurt timp a unei Adunări reprezentative a ţărilor Monarhiei, cu misiunea de a elabora o constituţie.

Noutatea acestor concesii are efectul scontat. În săptămânile următoare, situaţia pare să se stabilizeze. După modelul statelor constituţionale, este numit un nou guvern, format însă în principal din notabilităţi ale regimului defunct, ceea ce reprezenta o garanţie de

loialism şi de moderaţie. În aşteptarea întrunirii Constituantei, curtea putea, prin urmare, să se felicite că ieşise din încercare fără prea multe daune, dacă zilele lui martie n-ar fi dat drumul unor forţe asupra cărora puterea nu mai reuşea să-şi restabilească autoritatea cu adevărat. Pericolul nu venea atât de la garda civică. Chiar şi atunci când aceasta a cerut instaurarea libertăţilor constituţionale, burghezia se arată foarte suspicioasă gândindu-se la dezordine.

În schimb, printre studenţii care jucaseră un rol în prim plan în zilele lui martie domină ideile extremiste. Neînchipuindu-şi că revoluţia ar putea să se termine la 15 martie, şi-o doresc democratică. Or, reuniţi într-o Legiune academică, ei scapă aproape complet de sub controlul guvernului. Găsesc aliaţi printre meseriaşii şi muncitorii capitalei care, în zilele lui martie, îşi demonstraseră şi ei forţa, ocupând cartiere, je-fuindu-le, dând foc la fabrici. Chiar dacă accesul de febră se potolise, rămăsese totuşi aici o masă de manevră pentru aripa radicală a revoluţiei vieneze. Fără îndoială, aceste izbucniri băgaseră frica în burghezie. Când ea avea să-şi ridice iar capul, partidul ordinii va putea exploata în avantajul lui această frică.

Pentru asta va trebui totuşi să aştepte ca evenimentele să fi îndepărtat acea parte a opiniei publice de o revoluţie care avea să ia, definitiv, pentru ea înfăţişarea violenţei şi a anarhiei. Dar, pe moment, forţele democratice reprezentau un fel de contra-putere care limita libertatea de acţiune a guvernului. Studenţii, mai ales, se străduiau să întreţină un climat de agitaţie mocnită, căreia guvernul nu avea nici forţa, nici voinţa să-i pună capăt.

Pentru oamenii însărcinaţi cu conducerea statului, situaţia devenea, din zi în zi, tot mai dificil de ţinut în mână. La pierderea autorităţii guvernului de la Viena se adaugă ameninţările ce apasă asupra unităţii şi integrităţii imperiului. Mai întâi, Ungaria tinde să transforme relaţiile cu Austria într-o simplă uniune personală. Sub şocul evenimentelor de la Viena, împăratul autorizase, la 17 martie, formarea unui guvern ungar, în fruntea căruia Palatinul îl numeşte pe contele Batthyány. Prezenţa printre miniştri a unor înţelepţi ca Deák şi Szechenyi poate fi înţeleasă ca o garanţie de moderaţie. Dar cât va cântări influenţa lor în faţa lui Kossuth, care se află şi el în guvern şi care, sigur de popularitatea sa, riscă să-l antreneze pe căi extremiste? În orice caz, Ferdinand, însoţit din nou de Franz Karl şi de Franz Joseph, se duce la 11 aprilie la Presburg pentru a sancţiona legile

votate de Dietă, care nu numai că stabilesc în Ungaria un regim constituţional croit după o schemă liberală, dar şi recunosc regatului Sfântului Ştefan un statut de semisu-veranitate în sânul ansamblului habsburgic.

Exemplul maghiar ameninţă să devină molipsitor. După ce, la început, nu primiseră decât promisiuni vagi, cehii se întorc la atac. De data aceasta cu succes. Prin Carta din 8 aprilie, guvernul răspunde în mare măsură revendicărilor lor. Chiar dacă lăsa viitoarei Adunări a imperiului grija de a se pronunţa asupra unificării Boemiei cu Moravia şi Silezia sub autoritatea unei administraţii comune la Praga, Carta prevedea numai pentru Boemia ca deputaţii aleşi în oraşe şi sate să se alăture Stărilor, care vor avea în competenţa lor toate problemele interne ale regatului. La toate acestea se adăuga proclamarea egalităţii complete dintre germani şi cehi, atât în administraţie, cât şi în domeniul educaţiei. Totuşi, perspectivele nu păreau aici la fel de ameninţătoare ca în Ungaria.

Pe atunci, predomina printre cehi convingerea că o secesiune îi va pune fie la discreţia germanilor, aflaţi pe punctul de a se reuni, fie a puterii ruseşti. Interesul lor îi determina deci să rămână solidari cu Monarhia, în speranţa că, într-un imperiu reconstruit pe principiul egalităţii, slavii vor câştiga o influenţă politică proporţională cu numărul lor. Este teza care subîntinde refuzul lui Palacký de a participa la Comisia celor Cincizeci, organul chemat să reprezinte naţiunea germană până la alegerea unui parlament, şi care îi inspiră celebra frază: „Cu adevărat, dacă Austria n-ar exista de atâta vreme, ar trebui ca, în interesul Europei şi chiar al umanităţii, să ne grăbim s-o creăm3". Chiar luând culorile austroslavismului, această profesiune de credinţă părea să pună Monarhia la adăpost de riscul unei devieri a autonomiei acordate Boemiei.

În alt fel încărcat de primejdii este procesul de unificare a Germaniei care, început încă din primele zile ale lui martie, prinde fiinţă la sfârşitul lui aprilie şi începutul lui mai, prin alegerea unui parlament constituant. Vrând să includă teritoriile austriece care aparţinuseră Confederaţiei germane, această mişcare ameninţa pur şi simplu să dezintegreze imperiul. Integrarea unei părţi a Monarhiei într-un stat german unitar ar fi avut drept consecinţă ineluctabilă disocierea ei de restul posesiunilor habsburgice. Nu ar fi rămas prea mult de aşteptat pentru ca evoluţia separată să le ducă la ruptură.

Or, dacă la început fusese absentă, febra naţională nu întârzie să pună stăpânire pe revoluţia din teritoriile germane ale Austriei. Cu atât mai mult cu cât intrarea în noua Germanie ar fi consolidat şansele democraţiei în Austria. După ce studenţii încep să arboreze cocarda neagră, roşie şi aurie, moda se extinde rapid în stânga vieneză. La 2 aprilie, drapelul în culorile revoluţiei germane este înălţat pe catedrala Sfântul Ştefan. Curând, umilinţă supremă, Ferdinand trebuie să accepte ca această emblemă, simbol al unor idei greu compatibile, cel puţin la nivel de principiu, cu însăşi existenţa monarhiei Habsburgilor, să fluture deasupra Hofburgului. Mişcarea de unificare a Germaniei se dovedeşte rapid un factor de tensiune în sânul imperiului. Alegerile pentru parlamentul din Frankfurt cristalizează în Boemia opoziţia dintre germani şi cehi, primii Participând la alegeri, ultimii boicotându-le. În plus, ca o ri-Postă faţă de întrunirea acestei Adunări, Palacký ia iniţiativa de a convoca la Praga un congres al tuturor slavilor din monarhia dunăreană.

Situaţia este la fel de critică în Italia unde, ca ecou al evenimentelor ce zguduiau monarhia, Milano nu întârzie să se răscoale. Decât să-şi epuizeze trupele în lupte de stradă care ar risca să le rupă de ariergardă, Radetzky ia hotărârea, la sfârşitul lui martie, să se retragă, însoţit de ceea ce mai rămăsese din armată, în Cadrilater, fortăreaţă naturală învecinată cu Peschiera, Verona, Mantua şi Legnano. În afară de acest ultim bastion, restul peninsulei iese de sub autoritatea Austriei. La 21 martie, Veneţia recuzase suveranitatea habsburgică. La 23 martie, luând conducerea cruciadei antiaustriece, Carol-Albert intrase cu armata în Lombardia, iar trupe venind din alte state italiene se alăturau războiului de eliberare naţională. În faţa acestei mobilizări generale, Radetzky, retras în Cadrilater, nu poate face altceva decât să-şi reorganizeze forţele şi să aştepte zile mai bune.

Botezul focului

Aici vine Franz Joseph să-i stea alături la 29 aprilie. Guvernul decisese, cu puţin înainte de promulgarea Cartei din 8 aprilie, să-l numească Statthalter (guvernator) al Boemiei.

Totuşi, în loc să se ducă la Praga, unde l-ar fi chemat noile sale funcţii, Franz Joseph ia drumul Italiei. Decizia îi revine, în principal, arhiducesei Sophie. Franz Joseph, crede ea, nu ar avea nimic de câştigat, în contextul actual, din asumarea unor responsabilităţi politice care l-ar compromite iremediabil odată cu revoluţia. Trebuia,

dimpotrivă, să-şi păstreze mâinile libere pentru ziua în care va urca pe tron.

În aceste condiţii, n-ar fi indicat să-l lase pe prinţ să plece la Praga. Dar aceleaşi motive pretindeau să-l îndepărteze de Viena, unde pericolul era cel puţin la fel de mare. Şi atunci care alegere ar fi mai bună decât să-l încredinţeze armatei din Italia? în clipa când totul se clatină, armata este ultimul dig pe care Monarhia ar putea spera să se sprijine. Aşa interpretează şi Radetzky soluţia aleasă de Sophie, atunci când îi răspunde la scrisoare: „Alteţa voastră imperială mi-a dat mie, ca şi armatei, cea mai înaltă dovadă de încredere, atunci când ni l-a încredinţat pe scumpul vostru fiu, pe care se bizuie viitorul şi speranţa Monarhiei".

Atunci când Franz Joseph pleca spre Italia, părerea lui despre revoluţie era deja făcută. Sentimentele lui – să ne mirăm? – erau după chipul şi asemănarea acelora ale mamei sale. Deşi a trebuit să se resemneze plecarea lui Metternich, Sophie nutrea de la sine o aversiune totală faţă de revoluţie. În conformitate cu sistemul ei de gândire, îi era imposibil să o înţeleagă altfel decât ca pe o agresiune faţă de ordinea monarhică, o dezlănţuire a forţelor răului.

Jurnalul ei dezvăluie anxietatea în care o scufundă mersul evenimentelor. Are imediat vorbele cele mai aspre pentru zilele lui martie: „Zile groaznice, dezastruoase, care mi-au lăsat în inimă o durere, o amintire sfâşietoare ce nu se va şterge niciodată şi o ruşine pentru scumpa mea Viena, devenită teatrul unei revoluţii sistematic organizate, copleşitoare şi atât de umilitoare5!" La 19 martie, se plânge că vede peste tot acţionând „spiritul de dezordine şi de răzvrătire6". Puţin mai târziu, notează: „Venirea primăverii, care m-a bucurat întotdeauna, mă lasă indiferentă, acum când sunt atât de agitată, atât de tristă şi fără niciun loc de răgaz pentru inima mea7!"

La curte, fermitatea convingerilor face din Sophie sufletul partidului, faimoasa „camarilla", atât de denunţată de extrema stângă vieneză, pe care o scandaliza slăbiciunea arătată faţă de revoluţie şi care aspira deja să şteargă concesiile ce-i fuseseră smulse lui Ferdinand. Sprijinită de împărăteasa Măria-Anna şi de văduva lui Francisc I, sora ei vitregă, împărăteasa Carolina Augusta, Sophie nu osteneşte să încurajeze rezistenţa conducătorilor Monarhiei.

Franz Joseph nu reacţionează altfel. Educat să identifice în ea răul absolut, fiul arhiducesei Sophie, elevul prinţului Metternich, nu

poate să nu sufere în faţa spectacolului revoluţiei victorioase. Chiar dacă nu luase încă aspecte extremiste, ea îi răneşte simţul ordinii şi al autorităţii monarhice. În orice caz, acum, când a părăsit Viena, nu-şi mai ţine în frâu sentimentele, aşa cum o dovedesc scrisorile către mama lui.

Sosit în Tirol, Franz Joseph respiră deja alt aer. E bucuros să laude imediat minunatul spirit al gărzii naţionale din Inns-bruck şi să sublinieze că se deosebeşte de cel a omoloagei sale din Viena. În Târol, acest munte Ararat al Austriei, cum spunea prinţul Friedrich von Schwarzenberg, găseşte o provincie care nu oscilase efectiv niciodată în fidelitatea ei monarhică. Acest prim contact cu realitatea austriacă din afara Vienei îi îngăduie şi să descopere că, cel puţin în ţările germane ale Monarhiei, revoluţia rămăsese un fenomen izolat. De fapt, în afară de Graz, care se făcea regulat ecoul Vienei, provincia nu era decât rareori câştigată de agitaţia capitalei.

Oprirea la Innsbruck nu însemna decât o scurtă haltă pe drumul spre Verona, unde Franz Joseph trebuia să se prezinte în faţa lui Radetzky. Perspectiva de a regăsi armata îl încântă. Această bucurie este în acord cu atracţia pe care, încă din prima copilărie, nu încetase s-o exercite asupra lui mediul militar. Exultă la ideea că, probabil, va avea ocazia să primească botezul focului. Chiar înainte de a ajunge la destinaţie, se arată convins că situaţia din Italia nu este atât de critică pe cât se credea în general la Viena. Acum, când şi-a refăcut forţele, la adăpostul Cadrilaterului, bătrânul mareşal va putea relua ofensiva şi va deschide drumul spre Milano unde, Franz Joseph nu se îndoieşte, „vom fi primiţi cu braţele deschise8".

În febra lui războinică, Franz Joseph chiar vede armata imperială păstrându-şi avantajul până la Torino. În aceste condiţii, nu trebuia ca elanul militarilor să fie stăvilit prin deciziile politicienilor. Or, el ştie bine că mulţi dintre noii responsabili politici ai Monarhiei considerau Lombardia pierdută şi ar fi fost gata să o cedeze Piemontului. Se proiecta chiar o acţiune diplomatică pentru încheierea unui acord în acest sens. E de la sine înţeles că pe tânărul principe îl revolta o asemenea intenţie, care ar pune capăt prezenţei multiseculare a Austriei în Italia:

„În numele Cerului (protestează pe lângă mama sa), să nu negociem pe teren diplomatic! Ar fi o infamie. Datorăm onoarei noastre, patriei noastre, poziţiei noastre faţă de întreaga Europă, să nu

ne oprim înainte de a-i alunga din provinciile noastre pe piemontezi şi de a aşeza în Torino vulturul nostru cu două capete9".

Sosit la Verona, Franz Joseph este totuşi obligat să constate că situaţia este mai puţin favorabilă decât prevăzuse. Dispozitivul militar austriac suferea încă presiunea inamicului. În aşteptarea întăririlor, Radetzky rămăsese în defensivă. O primă victorie asupra piemontezilor este totuşi obţinută la 6 mai, la Santa Lucia, la porţile Veronei. Era vorba însă de o angajare limitată de trupe. Importanţa ei nu era însă mai puţin considerabilă, căci avantajul începea în sfârşit să-şi schimbe tabăra.

Semnificaţia acestei victorii chiar depăşeşte cadrul conflictului austro-piemontez. Acest prim succes al Monarhiei după o lungă serie de înfrângeri putea să redea încrederea tuturor partizanilor bătrânei Austrii, care tăceau mâlc de la jumătatea lui martie, dar aşteptau o ocazie potrivită ca să ridice iar capul. Altă lecţie este că această zvâcnire venise de la armată, confirmată astfel în funcţia ei de meterez al Monarhiei. Dacă astăzi se angajase pentru a apăra integritatea imperiului, n-ar putea să servească mâine drept spadă pentru restaurarea puterii monarhice? Unii o şi gândeau deja. În ce-l priveşte, din acest moment Radetzky nu respinge, eventualitatea. îi mărturiseşte lui Franz Joseph că e gata să meargă asupra Vienei, o dată terminat războiul din Italia.

Tot la Santa Lucia, Franz Joseph, afectat corpului de armată al baronului de Aspre, primeşte botezul focului. Bineînţeles, se grăbeşte să-i anunţe vestea cu mândrie mamei sale: „Pentru prima dată am auzit şuierând în jurul meu ghiulelele de tun şi sunt extraordinar de fericit10". Abia după trei zile îi povesteşte cu multe amănunte desfăşurarea bătăliei. Însă se fereşte s-o alarmeze, abţinându-se să-i descrie pericolele la care s-a expus în aşa măsură, încât un glonţ a explodat chiar lângă el, înspăimântându-i calul, care fusese cât pe ce să-l arunce din şa. Baronul de Aspre nu a aşteptat să i se spună de două ori: cu acordul mareşalului, s-a grăbit să-l readucă în ariergardă, de teamă ca un nou incident să nu se transforme într-o catastrofă.

Plecarea în Italia nu îl împiedică pe Franz Joseph să urmărească îndeaproape cursul evenimentelor de la Viena. Acestea iau o turnură din ce în ce mai îngrijorătoare. Publicarea, la 25 aprilie, a proiectului de Constituţie elaborat de ministrul de Interne, baronul Pillersdorf, relansează agitaţia. Deşi se inspira din constituţiile din Belgia şi din

Baden, care serveau drept referinţă liberalismului european, şi afirma libertăţile fundamentale, mediile radicale o judecă în unanimitate ca fiind prea conservatoare.

Pillersdorf prevăzuse de fapt instaurarea unui sistem bicameral, în care Cameră superioară ar fi compusă în parte din membri numiţi de împărat, iar pe de altă parte din mari proprietari funciari desemnaţi de egalii lor. Dacă adăugăm că rezervase dreptul de veto pentru suveran, nu e dificil să ne dăm seama că erau acolo destule motive de iritare pentru toţi cei ce visau la instaurarea unui regim democratic.

Puseul de febră care urmează îşi atinge punctul culminant la 15 mai, când guvernul prezintă legea electorală potrivit căreia urma să fie aleasă Camera inferioară. Excluzând de la dreptul de vot muncitorii plătiţi cu ziua sau cu săptămâna, servitorii şi asistaţii sociali, cu alte cuvinte o clientelă din care democraţii puteau spera să-şi recruteze alegătorii, guvernul dă foc la pulbere. Determinarea lui nu rezistă unei noi zile revoluţionare, în care studenţii se dovedesc a fi din nou vârful de lance. Sub presiunea străzii, guvernul se resemnează să retragă proiectul de Constituţie şi să revină asupra dispoziţiilor ce restrângeau dreptul de vot.

Aceste evenimente îi stârnesc indignarea lui Franz Joseph. Mânia lui se îndreaptă spre acei „vienezi fără de credinţă", care pun în pericol siguranţa familiei imperiale şi ameninţă, prin acţiunile lor, să ruineze autoritatea statului. Ea nu-i ocoleşte nici pe miniştrii a căror lipsă de fermitate ar explica, s-ar crede, continua degradare a situaţiei. Scrisorile lui Franz Joseph abundă în critici la adresa lor. Într-un loc, el le impută acestor „incredibili miniştri" răspunderea pentru repetarea zilelor lui martie.11 în altă parte, nu ezită, mergând până la a-i face „laşi", să-i acuze că, mânaţi doar de grija pentru propriul interes, se arată indiferenţi faţă de siguranţa familiei imperiale.

Cât despre atitudinea ce trebuie adoptată faţă de noua criză, e uşor de ghicit care este preferinţa tânărului principe. Asemenea izbucniri nu mai trebuie tolerate. Doar o politică de fermitate, care să nu excludă, dacă e necesar, recurgerea la forţă, le poate veni de hac: „Ar fi în sfârşit timpul, insistă pe lângă mama sa care, de altfel, nu are câtuşi de puţin nevoie să fie convertită la această idee, să punem capăt acestor excese care au loc într-un stat constituţiona112", afirmaţie care, ea singură, spune multe despre sentimentele lui legate de perspectiva intrării Austriei într-un regim constituţional. Dar ce putea

să spere de la o putere civilă care, în ultimele două luni, îşi demonstrase din plin carenţele? Franz Joseph este pe bună dreptate încântat să-i opună energia şi eficienţa de care armata dă dovadă când intervine împotriva provocatorilor de turbulenţe: „Aici se guvernează mai energic decât la Viena. Cel care nu ascultă, chiar dacă e vorba de un prinţ sau de un om al bisericii, este arestat şi pedepsit energic13".

Asemenea impresii îl vor marca durabil. Ele nu se mărginesc doar la a-i spori înclinaţia spre instituţia militară. îl conving şi mai mult de superioritatea societăţii militare „care îi

Franz Joseph 8 7

oferă un model de coeziune în sânul unei structuri ierarhizate. Totodată, îi alimentează şi un sentiment de neîncredere faţă de mediile civile de care nu se va dezbăra nicicând pe deplin şi care, în orice caz, îi va influenţa soluţiile din primul deceniu al domniei. Constatând incapacitatea guvernului de a readuce populaţia vieneză între graniţele datoriei, nu vede altă speranţă pentru familia imperială de a-şi recăpăta libertatea de acţiune decât părăsind Viena. Dacă s-ar decide, Tirolul, crede el că poate anunţa, ar primi-o cu entuziasm şi şi-ar pune onoarea în joc pentru a-i servi drept pavăză.

Sunt de imaginat bucuria şi uşurarea lui când află că familia imperială hotărâse să fugă după ziua de 15 mai şi, pe 19 mai, ajunsese cu bine la Innsbruck:

„Nu pot (îi scrie imediat mamei sale) să vă descriu bucuria mea când am fost trezit azi dimineaţă la şase pentru a primi un ofiţer din Kaiserjäger, care mi-a adus fericita veste că împăratul şi voi toţi sunteţi la Innsbruck şi că i-aţi abandonat sorţii lor pe vienezii infideli14".

Franz Joseph nu uită, evident, să-i raporteze arhiducesei satisfacţia arătată de Radetzky când aflase că familia imperială se pusese la adăpost de ameninţările revoluţiei. Acum, după ce fusese făcut pasul decisiv, prealabil restaurării ordinii monarhice, îi imploră pe ai săi să nu cedeze presiunilor celor care le cer să se întoarcă la Viena, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Aici sunt vizaţi în mod special miniştrii care, nefiind înştiinţaţi de intenţia familiei imperiale, nu o însoţiseră la Innsbruck şi acum insistau, garantându-i respectarea siguranţei, să se întoarcă la Viena. Luând o asemenea hotărâre, nu numai că s-ar dezice de propriile fapte, dar s-ar şi condamna să îndure soarta rezervată cândva monarhiei franceze după Varennes. Întoarsă la Viena, familia imperială ar fi aici prizoniera revoluţiei, la discreţia

căreia s-ar afla cu totul: „Ar fi, cu siguranţă, subliniază Franz Joseph, o repetare a revoluţiei dacă, cedând acestor cereri, împăratul s-ar lăsa adus la Viena, de unde n-ar mai avea nicio speranţă să iasă15”.

Refuzul dat invitaţiilor guvernului îl eliberează pe Franz Joseph de temerile lui. Dar acum, când familia imperială îşi găsise un refugiu la Innsbruck, prezenţa lui pe lângă armata din Italia îşi pierdea o bună parte din justificare. Mai ales că, ştiind acum ce pericole a înfruntat fiul său în lupta de la Santa Lucia, Sophie dorea, în acord cu Radetzky, să evite ca viaţa viitorului împărat să fie din nou expusă. Franz Joseph este, aşadar, chemat, pe 5 iunie, la Innsbruck.

Deşi nu protestează, se supune acestei decizii cu moartea în suflet. Într-adevăr, îi displăcea să se întoarcă la o viaţă civilă care, după exaltarea săptămânilor petrecute în mijlocul ofiţerilor şi soldaţilor armatei din Italia, îi părea de-a dreptul fadă. Odată cu această plecare se încheia o perioadă care, deşi scurtă, se va număra printre cele mai fericite ale vieţii lui. Cum evoluţia evenimentelor de la Praga îl împiedică să-şi preia funcţia de guvernator al Boemiei, Franz Joseph se întoarce în sânul familiei imperiale şi rămâne cu ea la Innsbruck, până când, la începutul lunii august, este hotărâtă întoarcerea la Viena.

ÎNCEPUTUL REDRESĂRII

Atunci când are loc, această întoarcere nu mai pare o manifestare de slăbiciune, ceea ce încă ar fi fost cu două luni mai devreme. Din punctul de vedere al curţii, situaţia evoluase de atunci favorabil pe mai multe fronturi. Fuga familiei imperiale avusese drept efect accelerarea divizării taberei revoluţiei între cei care ar fi mers până la capăt şi fracţiunea moderată, preocupată de un acord cu coroana. Alegerile pentru Adunarea constituantă confirmaseră izolarea radicalilor, de vreme ce partizanii liniei centriste, adunând laolaltă toate tendinţele, repurtaseră o victorie netă.

Deşi tensionate în continuare, relaţiile cu Ungaria nu atinseseră încă un punct fără de întoarcere. La Frankfurt, desemnarea unui Habsburg, arhiducele Johann, ca vicar general al imperiului, în aşteptarea alegerii viitorului suveran, nu avea doar valoarea unui omagiu adus unui prinţ cu reputaţie liberală, ci demonstra şi că majoritatea Parlamentului nu intenţiona să alunge Austria din Germania. Dar, lucru fără îndoială încă şi mai important pentru familia imperială, forţele contrarevoluţiei erau de acum în marş.

În Italia, după ce ştiuse să convingă guvernul să pună capăt

încercărilor lui de apropiere, în vederea rezolvării conflictului pe cale diplomatică, Radetzky zdrobise armata piemon-teză la 25 iulie, la Custozza. Câteva zile mai târziu, campania a se încheia prin armistiţiul pe care Carol-Albert se vedea nevoit să-l ceară.

Răsunetul acestei victorii a fost considerabil, în opinia publică, mai întâi pentru că ea demonstra că Austria nu este condamnată să se supună evenimentelor, ci că mai are încă puterea de a le face faţă şi de a le domina. Forţele conservatoare putea de asemenea să tragă de aici concluzia că roata începuse să se întoarcă. Nu e vorba numai de aceia care nu acceptaseră niciodată revoluţia şi care aşteptaseră mereu momentul propice din care ar deveni posibilă anularea concesiilor smulse puterii începând cu luna martie. Trebuie să-i adăugăm şi pe toţi cei dezamăgiţi de revoluţie, cu alte cuvinte acea parte a opiniei publice care începuse prin a simpatiza cu ea, dar pe care excesele acesteia sfârşiseră prin a o obosi şi acum aspirau la o întoarcere rapidă la ordine, sperând în acelaşi timp că aceasta nu va lua forma absolutismului.

Pentru aceşti austrieci, conservatori şi patrioţi în culorile „negru şi galben" ale Monarhiei, armata, aureolată de succesele ei, tinde să apară ca suprema speranţă. Este ceea ce vrea să zică Grillparzer, exemplu tipic al acestor dezamăgiţi ai revoluţiei, în versurile rămase faimoase pe care i le adresează lui Radetzky:

În tabăra ta se află Austria.

Noi, noi nu suntem decât ruinele ei16.

Or, în mod foarte evident, victoria de la Custozza modificase raportul de forţe. Deşi Veneţia nu căzuse încă, ea face disponibile nişte trupe care, în caz de necesitate, ar putea fi folosite pe frontul intern.

Şi în Boemia roata începuse să se învârtă. Procesul de revenire la ordine debutase aici chiar înainte ca orizontul să se însenineze în Italia. În vreme ce în Lombardia armata lupta cu un duşman extern, aici era angajată pentru prima dată împotriva revoluţiei, chiar în interiorul Monarhiei. Cauza contrarevoluţiei îşi găseşte paladinul în prinţul Alfred Windischgraetz care comandă trupele staţionate în Boemia.

Cu mult înainte de 1848, acest aristocrat, provenit din una dintre cele mai mari familii ale Boemiei, dobândise convingerea că armata va fi chemată să slujească Monarhiei şi ordinii sociale drept ultim meterez. Încă din 1830, el îi scrie lui Frie-drich von Gentz: „Nu

mai există siguranţă, garanţie de orice fel decât într-o forţă armată bine organizată17". Altă dată, îi mărturiseşte lui Metternich: „De organizarea acestei armate depinde viitorul nostru şi poate că ea este singura garanţie ce ne mai rămâne18".

Când izbucneşte furtuna, Windischgraetz îşi vede confirmată certitudinea. Începând din 13 martie, când fusese unul dintre puţinii responsabili ai Monarhiei care trecuse de partea lui Metternich şi se afirmase imediat ca susţinător al unei politici ferme, se credea investit cu misiunea de a anihila revoluţia. După ce îşi rosese mult timp căpăstrul, considera că i-a venit clipa atunci când controlul asupra Congresului slav scapă din mâna înţelepţilor partidului naţional ceh. Organizatorii aşteptau de la această manifestare o susţinere fără echivoc a austroslavismului, al cărui avocat se făcuse Palacký în scrisoarea de la Frankfurt. Or, aceştia sunt foarte repede copleşiţi de elementele extremiste, dintre care unii, ca Bakunin şi o parte dintre polonezi, erau chiar străini în Monarhie. Dacă mai întâi fusese vorba despre afirmarea solidarităţii slavilor din Austria, acest obiectiv trece treptat pe al doilea plan în favoarea unei fraternităţi mai vaste, lărgită la nivelul tuturor slavilor. Expresie a acestui radicalism, Congresul sfârşise prin a adopta un manifest din care mai multe puncte, ca, de exemplu, protestul solemn împotriva împărţirii Poloniei, erau complet inacceptabile pentru Monarhie.

Prezenţa partizanilor declaraţi ai revoluţiei printre participanţi trezise în mod evident vigilenţa lui Windischgraetz. Pe deasupra, desfăşurarea congresului coincidea cu o criză economică provocată de o recesiune în industria textilă, ale cărei efecte loveau dureros populaţia muncitoare din Praga. Conjugarea acestor mişcări, distincte la origine, favoriza ivirea unei agitaţii revoluţionare. Ceea ce îi oferă lui Windischgraetz pretextul de a lansa la Praga acţiunea de restaurare a ordinii, pe care visa să o extindă apoi în tot imperiul. Când, la 12 iunie, agitaţia degenerează în revoltă, când au loc primele încăierări şi când, în fine, bătrânul oraş se umple de baricade, Windischgraetz inaugurează, bombardând Praga după ce o izolase, o tactică specială care, reluată de Thiers, îşi va demonstra din nou eficienţa, douăzeci şi trei de ani mai târziu, împotriva Comunei.

După ce, înăbuşind răscoala, instituise legea marţială în Boemia, Windischgraetz, întărâtat de victoria lui, îşi dorea să exploateze fără întârziere avantajul, mărşăluind imediat asupra Vienei pentru a lichida

şi revoluţia de acolo. Refuzul id".

aratului îi retează totuşi elanul şi alte încercări de smulgere a consimţământului acestuia nu au o soartă mai bună. Sub influenţa împărătesei şi a arhiducesei Sophie, care îl presează să alcătuiască un dispozitiv aplicabil în caz de urgenţă, Ferdinand sfârşeşte prin a ceda, la mijlocul lui august, adică la câteva zile doar după întoarcerea familiei imperiale la Viena. Un ordin secret despre care ministrul de Război şi, afortiori, guvernul nu au cunoştinţă, decide instalarea lui Windischgraetz în fruntea tuturor forţelor armate ale Monarhiei, mai puţin armata din Italia, şi acordarea de puteri depline în cazul unei situaţii excepţionale, prin care trebuia înţeleasă o nouă explozie revoluţionară, de natură să ameninţe siguranţa familiei imperiale, înainte de a se întoarce în Boemia, Windischgraetz are grijă să lase în preajma împăratului pe unul dintre apropiaţii lui, prinţul Lobkowitz. Acesta trebuia să vegheze asupra familiei imperiale şi avea drept misiune, ca de îndată ce circumstanţele ar părea să o ceară, să o conducă, potrivit unui plan dinainte convenit, la Olmiitz, unde să fie încredinţată protecţiei armatei.

În timpul sejurului lui Windischgraetz la Viena, nu se pusese doar porblema acestei eventualităţi. În mici cercuri închise începuse să se vorbească serios despre posibilitatea unei abdicări a lui Ferdinand în favoarea nepotului său Franz Joseph. În cele din urmă, această soluţie a fost dată la deoparte, fiind considerată prematură. Pare totuşi să se fi căzut de acord asupra necesităţii unei abdicări a lui Ferdinand care, pentru că se legase faţă de revoluţie prin diverse angajamente, nu putea fi suveranul erei ce se anunţa, aceea a restaurării ordinii monarhice. A prevalat totuşi ideea că, având loc prea devreme, ascensiunea la tron l-ar condamna pe Franz Joseph să se compromită odată cu revoluţia, ceea ce ar fi contravenit scopului urmărit. Dimpotrivă, trebuia ca noul suveran să fie scutit de această ipotecă, pentru a avea mână liberă, la momentul oportun, în reorganizarea imperiului, în jurul principiului autorităţii monarhice.

Când se desparte de familia imperială, Windischgraetz poate, pe bună dreptate, să se socotească mulţumit. Revoluţia fusese pusă sub înaltă supraveghere. Ba mai mult, schimbarea monarhului era înscrisă în logica planului care tocmai fusese hotărât. La Olmiitz, la adăpost de orice compromis cu revoluţia, sub protecţia armatei, Ferdinand putea abdica, ar Franz Joseph putea fi urcat pe tron, într-un context care

aşeza de la început noua domnie sub semnul contrarevolu în rest, Windischgraetz nu face un secret din intenţiile sale. Expunându-i lui Lobkowitz etapele după care, o dată familia imperială ajunsă la Olmiitz, s-ar derula planul său, nu îi mărturiseşte el oare: „Atunci aş pune mâna pe Viena, apoi Maiestatea Sa ar abdica în favoarea nepotului ei, arhiducele Franz Joseph, iar eu aş cuceri Buda 19”?

Zilele lui octombrie

Nu a trebuit să se aştepte mult pentru ca evenimentele să antreneze punerea în aplicare a planului lui Windischgraetz. La mai puţin de două luni, ca urmare a unei noi zile revoluţionare, familia imperială părăseşte Viena pentru a se stabili la Olmiitz. Acalmia care păruse să se aştearnă la începutul verii fusese de fapt foarte fragilă. Îndepărtând de revoluţie o parte crescândă a populaţiei, cursul evenimentelor consolidase, neîndoielnic, partida ordinii. Dimpotrivă, izolarea îi împinsese pe partizanii democratizării politice şi sociale să se îndârjească. În plus, contradicţiile dintre revendicările anumitor naţionalităţi se exacerbau săptămână de săptămână.

Este adevărat că anumite măsuri votate de Reichstag ar fi putut contribui la destinderea climatului politic, mai ales când, la 7 septembrie, acesta aboleşte ansamblul sistemului seniorial. În afara puterilor poliţieneşti şi judecătoreşti ale senioriilor, sunt suprimate toate drepturile feudale şi toate arendele care apăsau asupra ţărănimii. Decizia anunţa şi o vastă reformă agrară, ţăranii urmând să aibă dreptul, în schimbul unei indemnizaţii către vechiul lor senior, la proprietatea asupra terenurilor săteşti pe care le lucraseră înainte. Aceste măsuri readuc calmul la sate, unde ţăranii începuseră deja să se sustragă obligaţiei corvezii. Contrar calculelor celor care sperau că ţăranii îşi vor identifica eliberarea cu cauza revoluţiei, aceştia sfârşesc prin a o lega de partida ordinii, în aşa măsură încât putem considera abolirea sistemului seniorial ca fiind data de naştere a conservatorismului politic al ţărănimii.

Sprijinul popular al revoluţiei tinde în cele din urmă să se micşoreze ca o piele de sagri şi, în curând, se reduce aproape doar la bastionul vienez. Şi aici, acest sprijin trebuia să facă fată unei opoziţii crescânde în rândurile burgheziei. Până la sfârşitul lui august, revoluţia dispusese de o importantă masă de manevră în proletariatul vienez, întărit de contingentele de şomeri sosite din provincie. În oraşul de reşedinţă a împăratului şi a societăţii de curte, ale cărui

industrii erau orientate mai ales spre fabricarea articolelor de lux, revoluţia trebuia să provoace negreşit o criză economică de mare amploare, ea însăşi generând o rată crescută a şomajului.

În faţa sporirii rapide a acestei armate de şomeri, s-a decis acordarea unei alocaţii pentru muncitorii fără lucru, în schimbul unei ipotetice participări la lucrări de interes public. Versiune bastardă a atelierelor naţionale pariziene, sistemul a avut drept efect scăderea şi mai mare a producţiei industriale şi, mai ales, atragerea spre Viena a altor şomeri. Numărul beneficiarilor de alocaţie a ajuns repede la 50.000. Se pot ghici sentimentele pe care acest aflux al unei populaţii de multe ori fruste le stârnise în burghezia vieneză. Ceea ce nu a făcut decât s-o convingă şi mai mult de urgenţa unei soluţii autoritare.

Neliniştit de riscurile pe care această mulţime excesivă le prezenta pentru pacea publică, guvernul sfârşeşte prin a reacţiona. Decizia lui de a retrage beneficiul alocaţiei pentru femei şi copii, înţeleasă ca un preludiu la suprimarea generală a sistemului, pune gaz pe foc. La 23 august izbucnesc incidente serioase, împotriva cărora guvernul se hotărăşte să facă apel la forţa armată. Bilanţul intervenţiei este grav: pentru a rămâne stăpână pe teren, trupa trăsese asupra mulţimii, din care sunt ridicaţi 18 morţi. La 11 şi 12 septembrie, este rândul meseriaşilor, ei înşişi atinşi direct de criza economică, să manifestze, dar de această dată fără ca situaţia să degenereze. Spre deosebire de ceea ce se petrecuse în primele luni ale revoluţiei, puterea a reuşit, aşadar, să păstreze controlul situaţiei, fără a ceda nimic manifestanţilor.

Exploatând avantajul, guvernul se grăbeşte să ia o serie de măsuri care, adăugate altora, indică de ce parte înclină acum raportul de forţe. După revoltele din august, guvernul nu se teme să declare indezirabili aproape 30.000 de muncitori asistenţi din capitală şi să-i expedieze la o respectabilă distanţă de a. Garda civică este plasată sub autoritatea directă a puterii. În fine, măsură de neimaginat cu câteva săptămâni mai devreme, Universitatea este închisă. Asemenea decizii au fără îndoială drept efect slăbirea extremei stângi vieneze, dar, în acelaşi timp, ele o provoacă frontal, mai ales că tensiunea socială rămăsese acută. Totul lasă să se creadă că este iminentă o înfruntare decisivă.

Evenimentele din Ungaria servesc ca detonator al acestei ultime crize. Fără a mai pune la socoteală alţi câţiva figuranţi, tragedia ungară

poate fi definită ca o piesă cu trei personaje principale: Austria, Ungaria, unde rolul de căpătâi îl are Kos-suth, şi Croaţia, încarnată de noul ei ban, colonelul, apoi generalul Josip Jellacic.

Până în august, politica guvernului austriac faţă de Ungaria se caracterizase prin absenţa unei linii directoare coerente, ezitările, ambiguităţile ei nefiind de altfel decât reflexul îngustimii spaţiului său de manevră. Incapabilă să combată aici frontal revoluţia, Viena se străduise mai întâi să menajeze Ungaria. Mobilizat pe mai multe fronturi, guvernul austriac era dispus să accepte o sporire a autonomiei Ungariei, dacă aceasta continua să participe la efortul militar al Monarhiei, să rămână solidară cu diplomaţia acesteia şi, în fine, să nu încerce să se emancipeze pe plan financiar.

În raporturile cu guvernul contelui Batthyány, Viena dispunea de un aliat obiectiv în Croaţia care, foarte repede, şi-a concretizat ostilitatea faţă de Ungaria rupând, la 19 aprilie, orice relaţie cu aceasta. Chiar şi atunci când părea să încline în favoarea Ungariei, împăratul putea să folosească oricând arma croată ca mijloc de presiune. În funcţie de la 23 martie, Jellacic număra mulţi şi influenţi susţinători la curte, unde ostilitatea faţă de maghiari era un sentiment foarte răspândit. Arhiducesa Sophie nu era cea mai puţin înfocată în a-i considera nişte rebeli. Fără îndoială că discursul ei a contribuit la fasonarea imaginii cu totul negative pe care Franz Joseph şi-o face atunci despre Ungaria. Această aparenţă de duplicitate se va manifesta perfect în iunie, când Batthyány şi Jellacic sunt primiţi pe rând de împărat, la interval de câteva zile. Dacă Ferdinand începe prin a-i da satisfacţie lui Batthyány, îndepărtându-l pe Jellacic din toate funcţiile, este de ajuns să-şi facă apariţia şi croatul pentru ca măsura să fie anulată.

Lucrurile iau o întorsătură decisivă când, la cererea lui Kos-suth, Dieta hotărăşte, la începutul lui august, mobilizarea unei arinate de 200.000 de oameni, care va fi formată şi echipată pornind de la surse maghiare de finanţare. Dacă adăugăm faptul că, puţin mai înainte, Ungaria intrase în relaţii diplomatice cu Parlamentul de la Frankfurt, fără să anunţe Ministerul de Externe de la Viena, cum să nu considere guvernul austriac că pragul inacceptabilului fusese astfel trecut? Prin aceste măsuri, Ungaria încerca, incontestabil, să înhaţe ultimele atribute ale suveranităţii care încă îi mai lipseau.

Pentru responsabilii imperiului, a nu reacţiona ar fi însemnat să

lase să se instaleze o situaţie care ar fi deschis cale largă spre independenţa Ungariei. Or, acum când Radetzky readusese Lombardia sub autoritatea monarhiei, când Windi-schgraetz ţinea ferm sub control Boemia, când revoluţia încetase să facă legea la Viena, le era cu putinţă să facă faţă provocării. Astfel, refuzând crearea unei armate ungare, Ferdinand anunţă că, guvernul austriac nedându-şi acordul, legile din aprilie nu au pentru el nicio valabilitate. Puţin mai târziu, ca o confirmare a acestui viraj, Jellacic va fi în mod oficial confirmat în funcţie.

După care evenimentele se precipită. Considerându-se dezavuat, contele Batthyány demisionează. La 11 septembrie, Jellacic invadează Ungaria în fruntea unei armate întărite cu regimentele croate de care Radetzky nu mai avea nevoie în Italia. Sârbii care, încă din luna mai, ceruseră crearea unui voievodat autonom şi intraseră de atunci în disidenţă, lansează la rândul lor ofensiva, în vreme ce, în nordul Ungariei, agitaţia cuprinde comitatele slovace.

În faţa acestui aflux de pericole care ameninţau nu numai revoluţia, dar şi integritatea regatului, Dieta reacţionează prin crearea, sub preşedinţia lui Kossuth, a unui Comitet de apărare naţională investit cu puteri aproape dictatoriale. Un fel de comitet de salvare publică, acest organism are drept misiune să conducă războiul pe care Ungaria trebuia să-l poarte pe câteva fronturi. Ca ripostă, administrând astfel un ultim afront care desăvârşea risipirea oricărei speranţe de compromis, Ferdinand hotărăşte, la 3 octombrie, să pună sub comanda lui Jellacic toate trupele staţionate în Ungaria.

Pentru maghiari, pericolul venea tot de la vest, căci guvernul de la Viena pregătea o intervenţie armată. Tocmai revolta unuia dintre regimentele care urmau să plece în Ungaria provoacă, la 6 octombrie, explozia care va duce la ultima confruntare dintre forţele conservatoare şi revoluţia vieneză. Situaţia degenerează rapid. Guvernul nu reuşeşte de această dată să înăbuşe răscoala care nu întârzie să pună stăpânire pe oraşul vechi.

Ireparabilul se comite atunci când contele Latour, care, în calitate de ministru de Război, dăduse ordinul de plecare, este prins şi omorât în condiţii înspăimântătoare, de către o populaţie dezlănţuită. Cadavrul lui, oribil mutilat, rămâne mai multe ore atârnat ca o paiaţă de un felinar. Constatându-şi incapacitatea de a restabili ordinea, contele Auersperg, comandantul garnizoanei capitalei, hotărăşte să

replieze trupele rămase loiale dincolo de metereze, în grădinile palatului Schwarzenberg şi la Belvedere, unde vor fi la adăpost de contagiunea revoluţionară.

Faţă de aceste evenimente, prinţul Lobkowitz nu are nicio ezitare. Venise clipa să aplice instrucţiunile lui Windis-chgraetz. În dimineaţa zilei de 7 octombrie are loc plecarea de la Schönbruiin. Însoţită de o escortă militară de 7.000 de oameni, familia imperială îşi părăseşte din nou capitala şi se îndreaptă spre Olmütz, unde armata va veghea la siguranţa ei.

Franz Joseph pleacă, bineînţeles, şi el. Călărind lângă trăsura părinţilor lui, simte fără îndoială această plecare ca pe o umilinţă şi este întărit în aversiunea lui faţă de revoluţie. Dar, în acelaşi timp, acesta era drumul care îl conducea spre întâlnirea cu destinul.

Urcarea pe tron înainte de a fi săvârşit actul decisiv care îl va sui pe Franz Joseph pe tron, trebuie ca alte două să se realizeze în prealabil. În primul rând este important ca revoluţia să fie definitiv înăbuşită la Viena. Aceasta va fi sarcina lui Windischgraetz. Fără îndoială, rămânea apoi ca Ungaria să fie readusă sub autoritatea puterii imperiale. Dar aici era vorba doar de o parte a imperiului, pe când Viena era chiar centrul lui. Semnificaţia schimbării monarhului ar fi fost ştirbită dacă oraşul-capitală al Monarhiei se va afla încă în mâinile insurgenţilor. În al doilea rând, trebuia să fie alcătuit un nou guvern care să nu mai datoreze nimic revoluţiei. Terenul astfel eli frerat, Franz Joseph va putea fi atunci investit cu demnitatea imperială.

Înainte de a se gândi să hotărască modalităţile acestei contraofensive, familia imperială trebuia să-şi instaleze cartierul general la Olmiitz, unde sosise la 14 octombrie. Perechea imperială şi părinţii lui Franz Joseph se instalează în palatul prinţului arhiepiscop, unul dintre cei mai bogaţi oameni ai Monarhiei. Cât despre Franz Joseph, el este oaspetele primului canonic al catedralei. Pentru câteva luni, Olmiitz devine adevăratul centru politic al Monarhiei.

Plecarea împăratului a dat la Viena semnalul unei vaste migraţii, în zilele următoare, capitala se goleşte de o parte a burgheziei care, în aşteptarea armatei lui Windischgraetz, se stabileşte în localităţile vecine. În schimb, la Olmiitz sosesc curând oamenii politici. Aici se află majoritatea miniştrilor, cărora li se adaugă persoane, precum prinţul Felix von Schwar-zenberg, baronul Kiibeck, Alexander von Hubner, care nu pactizaseră niciodată cu revoluţia şi aveau să fie chemate să

joace roluri de prim rang în noul regim. Majoritatea deputaţilor îl urmează de asemenea pe împărat în Moravia, astfel că ceea ce mai rămâne din Reichstag la Viena are aerul unui parla-ment-noadă. Totuşi s-a avut grijă ca cei veniţi să fie ţinuţi departe de Olmiitz. Vor fi cantonaţi la Kremsier, un orăşel unde vor fi mai uşor de supravegheat.

Încă de la anunţarea acestor evenimente, Windischgraetz se pusese în mişcare cu grosul armatei sale. Curând, face joncţiunea cu trupele lui Auersperg şi poate conta pe Jellacic care, după ce fusese învins într-o primă înfruntare cu maghiarii, hotărâse să se replieze spre Viena. La 20 octombrie, atunci când încercuirea este realizată, lansează o proclamaţie prin care îi somează pe insurgenţi să se predea.

Era agonia revoluţiei. În provincii nu se contura nicio mişcare serioasă de solidaritate în favoarea ei. Mai mult, redusă la ea însăşi, se abandonează confuziei. În faţa numărului şi a puterii armelor, curajul şi idealismul, lipsite de sprijinul unei °rganizări coerente, sunt condamnate la neputinţă. Destinul Vienei pare deci pecetluit chiar înainte de începerea bătăliei. Desfăşurarea ei o confirmă.

În a cincea zi a luptelor, devenise limpede că nu exista altă ieşire decât capitularea. Aceasta fiind hotărâtă, ar fi putut însemna sfârşitul luptei, dacă apropierea unei armate ungare venind pe urmele lui Jellacic n-ar fi redat brusc insurgenţilor speranţa. Grija propriului interes îi împinsese pe unguri să sară în ajutorul revoluţiei vieneze. Ştiau bine că, o dată Viena căzută, venea apoi inevitabil şi rândul lor.

Speranţa le va fi totuşi de scurtă durată. Curând, de la înălţimea catedralei Sfântul Ştefan pot fi văzuţi croaţii lui Jellacic respingând armata ungară pe câmpia Schwechat. Pentru asediaţi, încercările vor fi şi mai crâncene. Reluând tactica izbutită la Praga, Windischgraetz trage cu tunurile asupra oraşului. Când, în sfârşit, ultima rezistenţă a încetat şi drapelul negru-galben al Monarhiei a înlocuit pretutindeni emblema revoluţiei germane, a venit vremea represiunii. Prin proclamarea stării de asediu, Viena este supusă autorităţii militare. Din rândurile învinşilor sunt arestaţi în jur de 2000 de arestări, dintre care 25 vor fi executaţi. Printre cei împuşcaţi se numără şi un deputat al parlamentului din Frankfurt, Robert Blum, pe care adunarea lui îl delegase pe lângă Windischgraetz pentru a-l invita să-şi oprească ofensiva şi care, după ce fusese dat afară, se alăturase din nou insurgenţilor.

Windischgraetz era convins de la sine de necesitatea acestei

atitudini de mână fermă. îl încuraja şi cumnatul lui, prinţul Felix von Schwarzenberg, care, la recomandarea lui, va fi numit prim-ministru la sfârşitul lui octombrie. De altfel, când îl consultase asupra sorţii rezervate lui Robert Blum, primise sfatul să execute sentinţa. Odată cu numirea lui Schwarzenberg, pare să fie necesară curând satisfacerea celei de-a doua condiţii, înainte de a se putea proceda la schimbarea suveranului. Aceasta este definitivată la 21 noiembrie, când Schwarzenberg îşi termină de constituit echipa guvernamentală.

Când fusese chemat să alcătuiască guvernul, care avea să fie primul din domnia lui Franz Joseph, Schwarzenberg nu datora faptul doar favorii lui Windischgraetz, chiar dacă acesta spera că ruda şi protejatul lui va face politica pe care i-o va sugera el. Departe de a se limita la rolul în care cumnatul lui ar fi vrut să-l îngrădească, Schwarzenberg înţelege să-şi exercite din plin funcţia de şef al guvernului.

Fiu al uneia dintre cele mai ilustre familii din aristocraţia boemiană, Schwarzenberg, pe atunci în vârstă de 49 de ani/ avea înapoia lui o dublă carieră de diplomat şi soldat. Ca diplomat, servise începând cu 1824 în principalele state europene. Totuşi, din 1838, Metternich îl specializase în problemele italiene. Astfel, a reprezentat Austria, mai întâi la Torino, apo> la Neapole. În acelaşi timp, urcase treptele carierei militare.

Primele luni ale revoluţiei îl găsesc în această dublă postură, de soldat şi diplomat. Întors de la Neapole, se grăbeşte să se alăture armatei lui Radetzky, unde serveşte cu gradul de general de brigadă. În acest cadru are loc prima întâlnire dintre prinţ şi Franz Joseph. De la început, calmul şi determinarea (ui Schwarzenberg fac impresie asupra tânărului bărbat.

Schwarzenberg are ocazia să-şi demonstreze şi talentele de negociator atunci când Radetzky îl mandatează pe lângă guvernul austriac pentru a-l convinge să nu-şi pună în aplicare planul de a ceda Lombardia. Misiunea are un succes deplin, căci el îi face pe miniştri să renunţe la proiectul lor şi să-i lase mână liberă lui Radetzky pe teren. După Custozza, exercită pentru scurt timp funcţia de guvernator la Milano. Dar, la sfârşitul lui septembrie, în faţa degradării situaţiei din capitală, alege, cu binecuvântarea lui Radetzky, să se întoarcă la Viena, apoi, după plecarea familiei imperiale, ajunge repede la Olmiitz.

Aşa arată deci trecutul omului chemat să ridice, pe ruinele

revoluţiei, o nouă ordine monarhică. îl pregătise acest trecut cu adevărat pentru a reuşi în sarcina lui? întrebarea nu este fără rost, căci, la drept vorbind, deoarece trăise, din 1824, mai mult în afara Monarhiei, nu avea decât o cunoaştere relativ sumară a realităţii interne austriece. De asemenea, dreptul public îi era oarecum străin şi nu era deloc familiarizat cu rotiţele subtile ale maşinăriei administrative. Cunoaşterea dosarelor europene putea în schimb să se dovedească preţioasă în momentul când restaurarea puterii externe a Monarhiei va cere ca diplomaţia ei să fie condusă cu mână fermă. Decizia lui Schwarzenberg de a-şi rezerva portofoliul Afacerilor externe confirmă importanţa pe care o acorda acestei ramuri a acţiunii guvernamentale.

Acest „grande" al Austriei era şi un om cu autoritate, foarte legat de instituţia militară. În acest sens, numirea lui poate fi interpretată şi ca o manifestare a recunoaşterii rolului jucat de armată în restabilirea puterii monarhice, precum şi a rolului care îi va reveni în noua Austrie. De altfel, mediile militare nu-şi ascund satisfacţia, cum reiese din această scrisoare în e<re Radetzky îl felicită pe Schwarzenberg pentru numirea lui:

„Încrederea mea în noul guvern ţine în mare măsură de vestea că Excelenţa Voastră face parte din el… Rănile scumpei noastre patrii sunt adânci şi numai oameni atât de nobili şi de energici le pot vindeca20".

Dacă acest aristocrat de rasă are în el şi ceva de jucător, Schwarzenberg este totodată omul unei voinţe politice. Deşi îl slujise pe Metternich mai bine de douăzeci de ani, gândirea sa nu era o simplă copie după aceea a bătrânului cancelar. Căutarea echilibrului european, grija de a armoniza între ele statele conservatoare, apărarea legitimităţii, toate aceste idei-for-te ale politicii lui Metternich îl preocupau mai puţin decât puterea monarhiei habsburgice. Pătruns de grandoarea Austriei, Schwarzenberg îşi fixează drept obiectiv prioritar restaurarea puterii acesteia în Europa, restabilind pentru început întâietatea ei în inima continentului.

Tonul care se face auzit la prima sa declaraţie oficială este acela al unui prim-ministru care nu va permite să fie lezate drepturile Austriei. Parlamentarilor din Frankfurt care, în proiectul lor de constituţie, avuseseră îndrăzneala să programeze dezintegrarea Monarhiei între o parte ce va fi integrată în Germania unificată şi o a

doua care va fi separată de aceasta, le răspunde: „Menţinerea Austriei ca stat unitar este o exigenţă atât germană, cât şi europeană21". În concepţia lui Schwarzenberg, realizarea acestui obiectiv va trece printr-o politică de centralizare în interior. Este vorba de transformarea Austriei într-un ansamblu unitar, astfel încât nimeni să nu poată miza pe divizările ei interne, ci, dimpotrivă, ea să fie în măsură să-şi folosească întreaga pondere în jocul relaţiilor dintre puteri.

Rămânea de aflat dacă edificarea acestui stat unitar se va putea realiza în cadrul unui regim constituţional sau va fi necesară întoarcerea la absolutism. Prezentându-şi guvernul la 27 noiembrie, în faţa deputaţilor reuniţi la Kremsier, Schwar-zenbrg declară: „Dorim în mod sincer şi fără restricţie monarhia constituţională22".

Declaraţie de circumstanţă? Posibil. Schwarzenberg crede poate că necesităţi tactice îl obligau încă să tragă pe sfoară. În această ipoteză, va aştepta ca timpurile să fie potrivite pentru a-şi abandona masca. La drept vorbind, mersul evenimentelor pare să confirme o astfel de interpretare. Nu trebuie totuşi exclusă posibilitatea ca adevărul să fie mai nuanţat. Schwarzenberg se înconjură de miniştri care sunt cu toţii partizani sinceri a instaurării unui regim constituţional, chiar dacă înţeleg ca drepturile coroanei să fie păstrate. Unul dintre ei, Alexander Bach, fusese chiar la un moment dat una dintre figurile proeminente ale democraţiei vieneze, înainte de a se ralia partidului ordinii. Pe de altă parte, majoritatea miniştrilor, precum contele Stadion de la Interne şi baronul Bruck de la Comerţ, erau de părere să fie menţinut dialogul cu Reichstagul. În orice caz, dacă se menţine îndoiala cu privire la ultimele sale intenţii, ne-am înşela bănuind la noul şef al guvernului o voinţă reacţionară.

Schwarzenberg nu-şi propunea câtuşi de puţin să reînvie regimul Vormiirz. Era prea conştient că lipsa de fermitate a conducătorilor din epocă nu era de ajuns pentru a explica rapiditatea cu care revoluţia l-a înlăturat. Prăbuşirea lui nu putea fi înţeleasă în afara arhaismului în sine al regimului. Ar însemna, aşadar, să dea dovadă de superficialitate dacă ar acţiona ca şi cum nicio criză nu zguduise Monarhia, încercările recente pretindeau responsabili care să se străduiască până la ultimul strop de energie să împiedice renaşterea pericolului revoluţionar. Dar, sigur de lecţiile evenimentelor, Schwarzenberg vrea să dea Austriei şi o nouă înfăţişare,

transformând-o în sensul modernizării. Adresându-se deputaţilor, el vorbeşte despre „întinerire". În ce cadru instituţional se va săvârşi această reînnoire? Fără îndoială, Schwarzenberg nu hotărâse încă. Dar avea măcar certitudinea că succesul acţiunii presupunea o întărire a mijloacelor de acţiune ale Statului.

Acum, când autoritatea monarhică nu mai trebuia să se teamă de contra-puterea de la Viena, când guvernul prinţului Schwarzenberg intrase în funcţiune, se putea desfăşura ultima fază a planului conceput la mijlocul verii. În discursul program, Schwarzenberg subliniase necesitatea unei întineriri. Aceste cuvinte puteau anunţa iminenţa urcării pe tron a lui Franz Joseph. Într-adevăr, cum să ilustrezi mai bine această voinţă, decât dând un exemplu în fruntea statului?

Decizia definitivă este luată în primele zile ale lui noiembrie, în Amintirile sale, Hiibner, apropiat colaborator al lui Schwarzenberg, povesteşte că acesta îl anunţase la 8 noiembrie. Aşa cum reiese din Jurnalul arhiducesei Sophie, hotărârea fusese precedată de numeroase conciliabule în sânul familiei imperiale, la care Schwarzenberg era frecvent asociat. Mai uitâi, au trebuit să-l convingă pe Ferdinand să se resemneze să abdice. Această sarcină i-a revenit împărătesei Marie-Arme, de multă vreme convinsă că povara era prea grea pentru so-jul ei. Totuşi acordul lui nu era de ajuns. Trebuia ca şi Franz „" "1 să renunţe la exercitarea drepturilor sale şi să accepte să se dea la o parte din calea fiului său. Aici arhiducesa Sophie a ştiut să găsească argumentele.

Mai rămânea de ales numele pe care-l va purta Franz Jo-seph ca împărat. Într-adevăr, nu era de la sine înţeles că îşi va păstra cele două prenume. Ca dovadă, pentru a omagia memoria bunicului patern, la început s-a luat în considerare posibilitatea de a nu-l păstra decât pe primul. Schwarzenberg reuşeşte totuşi să înlăture această soluţie care ar fi putut lăsa să se creadă că noua domnie îşi fixa drept obiectiv restaurarea regimului Vormarz. Până la urmă, sub influenţa lui Schwarzenberg, este luată hotărârea de a păstra ambele prenume. În această asociere, „Franz" insistă asupra continuităţii şi respectării tradiţiei. „Joseph" trimite, după cum se ştie, la un alt patronaj, cel al lui (Iosif al II-lea), marele împărat reformator. Această soluţie anunţă totodată intenţia de a construi un imperiu unitar, aşa cum îşi propusese cândva Iosif al II-lea.

Ceremonia de predare a puterilor are loc, în dimineaţa zilei de 2

decembrie, în sala de festivităţi a palatului arhiepiscopal din Olmiitz. Această soluţie fusese cu siguranţă impusă de circumstanţe, căci nu se punea încă problema întoarcerii curţii la Viena. Nicio sală din Olmiitz nu se potrivea mai bine cu solemnitatea evenimentului. Dar această decizie prezenta şi avantajul de a sublinia legătura privilegiată care unea dinastia şi Biserica, sub protecţia căreia va fi astfel aşezată, încă de la început, domnia lui Franz Joseph.

Secretul a fost bine păzit. Cercul iniţiaţilor se reducea la câteva persoane. Nu era totuşi greu de bănuit că se pregătea un eveniment de primă importanţă. Cum altfel se poate interpreta faptul că membrii familiei imperiale şi ai curţii, mareşalul Windischgraetz şi generalul Jellacic, miniştrii, înalţii funcţionari şi ofiţerii superiori fuseseră convocaţi în acea dimineaţă la palatul prinţului arhiepiscop? Numai un motiv major putea explica o asemenea întrunire. Mai mult, garnizoana din Olmiitz primise, noaptea, ordinul de a fi gata pentru paradă la ora nouă.

Ceremonia începe la opt, când familia imperială îşi face intrarea în sala unde asistenţa se adunase deja. Pentru ultima sa apariţie oficială, Ferdinand, credincios obiceiului său, îmbrăcase un costum civil, spre deosebire de nepotul lui care poartă uniforma (tunică albă şi pantalon roşu) de ofiţer general al armatei imperiale. Cât despre arhiducesa Sophie, în cinstea este zile în care vedea împlinirea visului ei, este foarte de-a e îşi descrie ea însăşi toaleta în Jurnal:

„Rochie de moar alb; pieptănătură în blond, roz şi alb; colierul şi cerceii de turcoaz şi diamante pe care mi i-a dăruit soţul meu la naşterea dragului meu Franzi; un buchet de turcoaz şi diamante pe corsaj; eşarfă indiană roşu şi auriu23".

Misterul care înconjura această reuniune este curând înlăturat atunci când, cu voce nesigură, Ferdinand dă citire documentului prin care îşi anunţă decizia de a abdica în favoarea nepotului său Franz Joseph:

„Motive imperioase ne-au condus la hotărârea irevocabilă de a renunţa la coroana imperială şi aceasta în favoarea nepotului nostru mult iubit, Alteţa Sa imperială arhiducele Franz Joseph, pe care l-am declarat major, după ce fratele nostru mult iubit, Alteţa Sa arhiducele Franz Karl, tatăl Alteţei Sale arhiducele Franz Joseph, a declarat că renunţă irevocabil în favoarea fiului său la dreptul de succesiune care îi revenea conform legilor în vigoare ale dinastiei şi statului24".

O dată terminată lectura diferitelor acte oficiale de către prinţul Schwarzenberg, cel care de acum înainte este noul împărat al Austriei se apropie de unchiul său şi îngenunchează în faţa lui. Dând o notă de bonomie ceremoniei, Ferdinand îl mângâie pe cap şi, ridicându-l, îi spune: „Dumnezeu să te binecuvânteze! Rămâi bun, Dumnezeu te va ocroti. Am acţionat din toată inima”.

Primul gest al lui Franz Joseph este să onoreze armata în persoanele lui Windischgraetz şi Jellacic. Prin asta, vrea să-şi manifeste recunoştinţa pentru trecut şi să sublinieze că vede în ea cel mai bun sprijin al tronului. Lui Windischgraetz îi declară: „Vă datorăm tot ceea ce este şi există încă”, în timp ce lui Jellacic îi strânge mâna călduros, o dovadă de simpatie pe care nu o va rezerva, de-a lungul celor şaizeci şi opt de ani de domnie, decât unui foarte mic număr de slujitori ai Monarhiei.

Chiar dacă, reţinut la Milano, nu putuse asista la ceremonie, Radetzky nu fusese uitat. O scrisoare trimisă imediat ex-Primă recunoştinţa noului suveran. Franz Joseph nu aşteaptă Prea mult nici ca să-şi aleagă primul aghiotant. Pentru această funcţie îl desemnează pe contele Karl Griinne, un protejat al arhiducesei Sophie care, în timpul verii, îl înlocuise deja pe lângă el pe contele de Bombelles. Griirme, care va deveni una dintre figurile centrale ale următorului deceniu, va fi aşezat şi în fruntea cancelariei militare a împăratului.

Sunt primiţi şi miniştrii. Franz Joseph le dezvăluie deviza pe care a hotărât-o pentru domnia lui. Va fi Viribus unitis („Cu forţele noastre unite”). Prin această formulă, în care se ghiceşte uşor influenţa lui Schwarzenberg, vrea să dea de înţeles că are voinţa de a transforma Austria într-un stat unitar. În sfârşit, prin trecerea în revistă a garnizoanei din Olmiitz, armata este din nou asociată manifestării care încheie partea oficială a acestei prime zile de domnie.

Nu sunt greu de închipuit sentimentele care-l stăpânesc pe Franz Joseph, mai ales că nu învăţase încă arta de a-şi controla emoţiile. Nu s-a aruncat el oare, la sfârşitul ceremoniei, în braţele mamei lui? Sophie mărturiseşte în Jurnal:

„Scumpul meu copil a pus un genunchi în pământ în faţa tatălui său, apoi în faţa mea, pentru a ne cere binecuvântarea. Mi s-a aruncat la piept plângând şi m-a strâns mult timp în braţe. Era atât de emoţionant25”.

Mai puţin cuprins de beţia puterii, pe Franz Joseph îl bântuie un

sentiment confuz de angoasă. Iată-l, pe neaşteptate, la vârsta de 18 ani, numit şef al celei mai auguste dinastii din Europa şi pus în fruntea unui vast imperiu. Cum să nu fie stăpânit de o neliniște surdă în faţa responsabilităţilor ce vor apăsa de acum încolo asupra lui? Este adevărat că întreaga sa educaţie fusese orientată să-l pregătească pentru această zi şi el însuşi nu ignora asta. Dar această posibilitate rămăsese până atunci întrucâtva teoretică. Acum nu poate să nu-şi dea seama că destinul lui basculase, că, pentru el, începea o nouă viaţă, o viaţă de responsabilităţi, reprezentare şi singurătate. Această conştientizare dureroasă îi smulge un suspin: „Adio, tinereţea mea!”

Capitolul IV

Restaurarea puterii monarhice (1849 – 1851)

— p aţă, aşadar, că circumstanţele şi voinţa unui cerc restrâns au adus la putere un foarte tânăr bărbat. Kriehuber „& unul dintre cei mai buni portretişti ai epocii, ni-l prezintă, la puţin timp după ce fusese investit cu demnitatea imperială, impecabil îmbrăcat în uniforma sa de ofiţer general. În ciuda străduinţei pictorului de a da modelului său o înfăţişare marţială, atrage atenţia mai ales aspectul tineresc şi graţios al lui Franz Joseph. Silueta este înaltă, talia subţire. Încă imberbă, figura prelungă se distinge prin trăsături regulate. Deşi cărnoase, buzele sunt fin tivite. Uşor încovoiat, nasul puţin cam mare nu alterează graţia chipului. Sub sprâncenele drepte, privirea e limpede. O frunte înaltă poartă părul pieptănat cu grijă. Mai presus de orice, portretul degajă o impresie de eleganţă aristocratică şi, mai mult decât un soldat, sugerează imaginea unui făt-frumos la care visau cândva fetele.

Influenţele încă de la urcarea pe tron, Franz Joseph se arată aşa cum va rămâne de-a lungul întregii sale domnii. Se dedică imediat meseriei de suveran cu o rigoare, un simţ al datoriei care ar surprinde la acest tânăr de 18 ani, dacă nu ar fi dovedit dinainte aceleaşi calităţi de seriozitate în domeniul studiilor. Sunt rare clipele de relaxare, ca acelea descrise de Sophie când ni-l arată jucând mingea cu fraţii lui:

„Împăratul era atât de vesel jucând mingea cu fraţii lui şi aplicând lovitura de graţie unui geam de la uşa mea care dădea spre dormitor, pe care Karl îl spărsese cu mingea. Bucăţile de sticlă cădeau în cioburi spre marea bucurie a tineretului1-”.

Capacitatea de muncă a lui Franz Joseph este cu adevărat impresionantă. Într-o scrisoare către Metternich, Schwarzenberg

povesteşte că nu lucra mai puţin de zece ore pe zi. Dintr-odată, Franz Joseph manifestă şi un gust pronunţat pentru autoritate. Citirea dosarelor, care-i ocupă deja o bună parte din timp, nu este pentru el o simplă formalitate. O dovedesc numeroasele adnotări scrise de mâna lui pe marginea rapoartelor. Tot aşa, notează Schwarzenberg, deseori le înapoiază cerând ca informaţiile să fie completate.

Şi totuşi, chiar dacă vrem să admitem că trăsăturile dominante ale caracterului său erau deja fixate, chiar dacă e adevărat că avea grijă să-şi rezerve decizia finală, cum să ne închipuim că nu s-au exercitat înrâuriri asupra acestui suveran care, din cauza vârstei, nu fusese asociat niciodată înainte la conducerea afacerilor de stat, nu avea, aşadar, nicio experienţă a lor practică şi ale cărui cunoştinţe rămâneau mai ales livreşti? Oricât de gelos ar fi putut fi pe prerogativele sale, un asemenea monarh, încă neexperimentat, are nevoie în jurul lui de sfătuitori atenţi, care să-i călăuzească primii paşi.

Ne gândim imediat la arhiducesa Sophie, al cărei rol politic nu se încheiase în ziua în care Franz Joseph a urcat pe tron. De altfel, admiţând că lucrurile ar fi stat aşa, încă ar fi potrivit să-i evocăm influenţa, de vreme ce educaţia primită de Franz Joseph era în mare parte opera ei. Sistemul de idei şi de valori care îi fusese insuflat atunci tânărului arhiduce i-a şlefuit personalitatea într-un mod de neşters. Chiar şi dacă viitorul îi va aduce retuşuri, nu o va remodela.

Dar acum, când ţelul ei cel mai scump fusese atins, Sophie nu se dezinteresează câtuşi de puţin de treburile statului. Chiar dacă nu are ambiţia să guverneze sub influenţa ei, datoria de mamă îi impune, consideră ea, să încerce să-şi ajute fiul, „acest suflet tânăr atât de pur şi devotat îndatoririlor sale”, să poarte povara care i s-a dat în sarcină. Aparent, rolul ei e discret. Oficial, nu este asociată la luarea deciziilor. Nu participă la Consiliile de miniştri, nu asistă la audienţe, nu cunoaşte dosarele.

Şi totuşi, influenţa ei este reală. Originea acesteia se află în tipul de relaţii pe care Franz Jopeph le păstrează cu mama lui chiar şi după ce devenise primul om din stat. Copil fiind, se purtase întotdeauna ca un fiu ascultător, ca împărat, nu rupe acest obicei şi continuă să se întoarcă spre mama lui. Pietatea filială cu care o înconjură, respectul pe care i-l poartă, încrederea pe care o are în siguranţa judecăţii ei îl fac să pună cel mai mare preţ pe părerile şi sfaturile ei. În schimb, nu pare să fi existat o legătură de acelaşi fel între tată şi fiu. Acum, când

Franz Joseph a urcat pe tron, Franz Karl se ţine departe de afacerile de stat, iar relaţiile lor cu adevărat personale par să se limiteze la partidele de vânătoare pe care le place să le facă împreună.

În timpul zilei, mama şi fiul au mai multe prilejuri să se întâlnească. Micul dejun se ia în familie. Franz Joseph vine de multe ori la arhiducesă la ceai. Arunci când este despărţit de părinţi, nu uită să-i scrie regulat, ca să-i povestească în amănunt cum se desfăşoară zilele, dar şi ca să-i raporteze evoluţia problemelor cu care se confruntă în exercitarea meseriei de suveran. O face, fără îndoială, în postura de fiu, dar e lesne de bănuit că, privind nu fără teamă întinderea responsabilităţilor cu care a fost brusc investit, caută totodată în mama lui o confidentă şi un sprijin.

Din vremea când superviza educaţia fiului ei cel mare, Sophie nu-şi schimbase sentimentele şi influenţa ei se exercitase mereu în aceeaşi direcţie. Convinsă că ordinea monarhică răspunde economiei planului divin, ştiuse să-i insufle lui Franz Joseph sentimentul înalt al funcţiei imperiale, care va deveni pentru el o a doua natură. Ca urmare, orice tentativă de a limita puterile suveranului îi pare un atentat odios. Dacă mai era nevoie, revoluţia de la 1848 n-a putut decât să o întărească în ura ei faţă de liberalism.

Sophie se face astfel în chip firesc avocata soluţiilor autoritare. E de la sine înţeles că nu simte nicio simpatie pentru Reichstag, chiar epurat de elementele lui extremiste. Parlamentul de la Frankfurt devine sub pana ei „dieta infamă de la Frankfurt4". Nu-i poate suferi nici pe maghiari, în care vede Pur şi simplu nişte rebeli. îl va încuraja, prin urmare, pe Franz Joseph să aplice o fermitate exemplară acestor diferite expresii ale revoluţiei şi va aplauda loviturile ce le vor fi date.

Dar, vijelia o dată trecută, vor trebui să vegheze în continuare pentru a o împiedica să se repete. Ca să înlăture pericolul revoluţiei, Sophie doreşte de multă vreme o alianţă strânsă între Stat şi Biserică. Înrâurirea religiei trebuie să apere sufletele de influenţele vătămătoare care-i abat pe supuşi de la îndatoririle lor. Arhiducesa Sophie va susţine, aşadar, în faţa lui Franz Joseph, cu toată greutatea autorităţii ei morale, soluţia care, în vederea unei redefiniri a relaţiilor dintre Biserică şi Stat, reclamă abolirea legislaţiei josefiniste şi cheamă la încheierea unui concordat cu Roma. Politica ce, începând din 1849, se angajează pe acest drum îi datorează, cu siguranţă, foarte mult.

Capitală este şi influenţa prinţului Schwarzenberg, singurul

dintre prim-miniştrii lui Franz Joseph pentru care acesta a nutrit un sentiment în care se îmbinau afecţiunea şi admiraţia. Aici nu era vorba de o legătură familială, ci de ascendentul unei personalităţi puternice. Încă de la prima lor întâlnire, tânărul arhiduce fusese impresionat de calmul şi siguranţa rece a prinţului. Deşi numirea lui Schwarzenberg în funcţia de prim-ministru s-a făcut fără contribuţia lui, alegerea acestuia n-a putut decât să-i fie pe plac. Într-adevăr, înţelegerea dintre cei doi este excelentă.

Dar, în acest cuplu, Schwarzenberg era polul activ. După cunoştinţele teoretice pe care Franz Joseph le primise de la preceptorii săi, lui îi revine acum misiunea de a-l iniţia în meseria de suveran şi de a-i îndruma primii paşi. Pentru Franz Joseph, Schwarzenberg este îndeosebi un profesor plin de energie care, atunci când alţii suportă evenimentele, el ştie să le domine şi să le imprime amprenta sa. În afara forţei de caracter, ideea sa despre grandoarea Austriei, care îi inspiră atât politica internă, cât şi pe cea externă, îl seduce pe imperialul lui elev. Dispreţul pe care îl poartă revoluţiei se potriveşte de asemenea vizibil cu sentimentele lui Franz Joseph. Ca şi Sophie, prinţul îi întăreşte gustul pentru autoritate, căci, chiar dacă ideea lui asupra organizării viitoare a Austriei nu este deocamdată conturată, ştie de pe acum că o va edifica astfel încât să instaleze preeminenţa puterii monarhice. În plus, iritarea pe care i-o provoacă lucrările Adunării de la Kremsier, sarcasmele cu care copleşeşte discursurile deputaţilor nu sunt de natură să crească prestigiul instituţiei parlamentare în ochii lui Franz Joseph.

La fel, mult mai mult chiar decât Metternich, a cărui diplomaţie se baza pe principii pentru care nu avea întotdeauna la dispoziţie mijloace, Schwarzenberg crede în virtuţile forţei ca sprijin al unei politici şi ca fundament al puterii. Dacă ideea de echilibru, scumpă lui Metternich, nu trezeşte în el niciun ecou, prinţul, tot atât soldat cât şi diplomat, este convins că raporturile de forţe reglează relaţiile dintre state. Această manieră de a vedea lucrurile flatează la Franz Joseph tendinţa de a se socoti mai întâi soldat şi a considera drept un postulat ideea că un imperiu se poate guverna la fel cum se comandă o armată. Aşa că nu-i displace deloc faptul că, pentru a-şi impune vederile, primul său ministru nu ezită să agite ameninţarea cu forţa şi ştie, atunci când se iveşte ocazia, să se folosească de ea.

Soldat ca şi Schwarzenberg, dar fără strălucirea acestuia,

contele Griinne ocupă o poziţie cheie pe lângă Franz Joseph. Bucurându-se de protecţia arhiducesei Sophie, cu care împărtăşeşte aversiunea faţă de liberalism şi dorinţa de a restaura o putere monarhică eliberată de constrângeri constituţionale, fusese numit prim-aghiotant al împăratului, încă de la urcarea lui Franz Joseph pe tron. În această funcţie, stă în fiecare zi cot la cot cu tânărul suveran şi îi câştigă repede încrederea. De altfel, se pare că e folosit şi pentru alte nevoi. La curte se şopteşte că are sarcina să-i procure lui Franz Joseph „amante igienice". Influenţa îi este confirmată de numirea în fruntea cancelariei militare a împăratului, deşi nu a avut niciodată comanda în luptă. Acest post îi permite să-şi asigure treptat controlul asupra armatei, mai ales că Ministerul de Război, care s-ar fi putut pune de-a curmezişul ambiţiilor sale, va fi desfiinţat în 1853. Sigur de această poziţie dominantă în sânul instituţiei militare, Griinne nu se va da în lături să încerce să-şi extindă zona de influenţă la domeniul politic.

Devotamentul lui Griinne faţă de tânărul lui stăpân nu intră în discuţie. Mai contestabilă este însă influenţa pe care o poate avea asupra lui. Filosofia politică a acestuia se reducea la a susţine că este suficient să aplici societăţii civile regulile disciplinei militare, pentru a o curăţa de orice înclinare spre subversiune şi a o ţine în limitele ascultării. Departe de a-l vindeca pe Franz Joseph de acest simplism, Griinne i-l întreţine, vorbindu-i astfel în limbajul pe care dorea să-l audă. Exaltarea spiritului militar, redus la devotamentul faţă de ierarhie şi la supunere, are drept corolar respingerea valorilor considerate ca apanaj al lumii civile. Aici era vizată mai ales cultura, cu atât mai disprețuită, cu cât era bănuită a fi unul dintre vehiculele liberalismului.

În primii ani ai domniei, acest dispreţ se exprimă la Franz Joseph într-o manieră de-a dreptul caricaturală. Astfel, trebuind să asiste la o reprezentaţie cu Torquato Tasso, cu ocazia celei de-a o sută aniversări a naşterii lui Goethe, se aşteaptă să se plictisească groaznic şi adaugă: „Ne-am fi putut lipsi de această sărbătorire inutilă; există cauze mai înalte şi personaje mai bune de celebrat5".

Responsabilitatea pentru această îngustime de spirit nu îi revine numai lui Griinne. În schimb, el nu poate fi absolvit de reproşul că a flatat la Franz Joseph o tendinţă spre care îl împingea preferinţa lui pentru instituţia militară, înţeleasă ca antiteză a societăţii civile şi care, contribuind la închistarea lui într-un univers rupt de curentele de

gândire şi de schimbările epocii, risca să-l stânjenească în exercitarea meseriei de suveran.

Chiar dacă se exercită în moduri diferite, aceste influenţe se ordonează în jurul unui numitor comun. Toate se străduiesc să-i creeze lui Franz Joseph o concepţie autoritară despre puterea monarhică. Lecţia va fi ascultată, din moment ce îi va inspira comportamentul de-a lungul întregii domnii. Franz Joseph avea să restabilească curând absolutismul. Cu siguranţă, circumstanţele îl vor constrânge mai târziu să intre pe calea concesiilor faţă de liberalism. Dar, chiar şi atunci, va şti să păstreze preeminenţa puterii monarhice, nelăsându-se deposedat de acele prerogative considerate de el fundamentale şi veghind ca instituţiile parlamentare să fie menţinute într-o poziţie subalternă. Şi în acest nou context, se va dovedi în continuarea demnul elev al mentorilor din tinereţea sa.

Proiectul de constituţie al parlamentului de la kremsier

Deocamdată se punea prioritar problema organizării Monarhiei, în manifestul care îi inaugurează domnia, Franz Joseph nu revine asupra promisiunii predecesorului său de a acorda popoarelor sale o constituţie şi confirmă programul guvernamental prezentat cu câteva zile înainte. Departe de ascoate din joc, declară că aşteaptă de la Reichstag să-i supună cât mai curând spre examinare un proiect de Constituţie.

Dar, într-o balanţă abil echilibrată, fixează acum şi graniţele înăuntrul cărora va trebui să se situeze această viitoare Constituţie. Deşi se declară „gata de a împărţi drepturile Noastre cu reprezentanţii popoarelor Noastre", îşi afirmă totodată voinţa de a nu lăsa să pălească strălucirea coroanei şi, dacă dă asigurări că vrea să lucreze împreună cu reprezentanţii popoarelor Monarhiei, nu neglijează să precizeze mai înainte că se bizuie de asemenea pe sprijinul lui Dumnezeu. Anticipând, îşi anunţă şi intenţia de a transforma imperiul într-un stat unitar. Prin aceasta, închide uşa unei federalizări a Monarhiei şi dă de înţeles că se va opune oricărei idei separatiste.

Confirmat astfel în misiunea sa, Reichstagul se pune repede pe treabă. Proiectul iniţial, elaborat în comisii, este discutat în plen începând cu 4 ianuarie 1849. Deşi se desolidarizase de revoluţie în forma ei radicală, majoritatea Reichstagului rămâne credincioasă convingerilor sale şi elaborează un proiect de Constituţie inspirat din tezele liberalismului. Afirmând că orice putere vine de la popor,

Reichstagul proclamă de la început principiul suveranităţii populare. Este adevărat că monarhul nu e redus la o funcţie decorativă. În sistemul gândit de parlamentul de la Kremsier, împăratul deţine prerogative largi. El păstrează conducerea diplomaţiei, numeşte şi revocă miniştrii, are dreptul de dizolvare. În plus, îi este recunoscut un drept de veto la proiectele de lege votate de Parlament.

Exercitarea acestor puteri este totuşi supusă unor reguli care le fixează limite stricte. Astfel, este introdus principiul responsabilităţii ministeriale. Pe de altă parte, o serie de garanţii protejează Parlamentul faţă de riscul unei întoarceri la absolutism, în caz de dizolvare, noul parlament trebuie să se reunească în termen de trei luni şi împăratul nu poate proceda la o nouă dizolvare înainte de un an; Reichstagul nu poate fi amânat mai mult de o lună; dacă între cele două puteri apare un conflict, ultimul cuvânt revine Camerelor; în fine, suveranul nu poate intra în funcţie înainte de a fi jurat pe Constituţie.

Deputaţii urmează schemele liberalismului şi atunci când stabilesc egalitatea tuturor în faţa legii. Aceasta e concepută ca o redută a libertăţilor individuale. În fapt, îi revine rolul de a apăra individul împotriva arbitrarului statului. Proiectul enumeră deci o lungă listă de libertăţi individuale, a căror respectare ar aşeza Austria la nivelul marilor state liberale ale Europei Occidentale: libertatea presei, libertatea de expresie, de ponătiinţă, de asociere, de circulaţie, libertatea învăţământului, principiul egalităţii se aplică şi relaţiilor între naţionalităţi. Articolul 21 din proiectul de Constituţie afirmă dreptul popoarelor Monarhiei la respectarea identităţii lor naţionale, recunoscându-li-se mai ales folosirea limbii în şcoli şi administraţie.

Acest articol ilustrează preocupareaa constituanţilor de a nu eluda problemele rezultate din structura multinaţională a Austriei. O dovedeşte modul de organizare a Monarhiei, asupra căruia deputaţii sfârşesc prin a cădea de acord. El traduce voinţa lor de a găsi o formulă care să permită coabitarea armonioasă a acestor popoare în sânul aceluiaşi ansamblu politic. Soluţia găsită după lungi dezbateri ia înfăţişarea unui compromis între partizanii centralismului şi apărătorii federalismului. La un moment dat, Palacký propusese un plan de reorganizare a Monarhiei după criterii naţionale. Acela ar fi avut în special drept consecinţă destrămarea Boemiei, ale cărei regiuni germanofo-ne s-ar fi alipit Austriei germane, în timp ce cehii şi slovacii ar fi rămas reuniţi în acelaşi ansamblu. În faţa ostilităţii celorlalţi

deputaţi cehi, care detestau să aducă atingere integrităţii Boemiei, Palacký nu insistase. Până la urmă, proiectul de Constituţie rămâne la o structură care păstrează ţările Monarhiei în configuraţia teritorială moştenită de la istorie.

Ţările ca individualităţi istorico-politice îşi fac apariţia tocmai în sistemul bicameral prevăzut de parlamentarii de la Krem-sier. În vreme ce prima dintre camere ar fi aleasă direct de popor, cea de a doua, după modelul Senatului american, ar emana din diete, expresie politică a acestor ţări. Constituanţii aleg să trateze problema naţională la eşalonul imediat inferior, al cercului (Kreis). Datorită mărimii sale, respectiva circumscripţie e caracterizată de faptul că prezintă în general o mai mare omogenitate naţională. Avantaj ce o recomandă parlamentarilor de la Kremsier ca suport al unei politici de autonomie naţională. Soluţia poate să-i satisfacă şi pe susţinătorii centralismului, căci consolidarea cercurilor ar avea drept rezultat reducerea ponderii instituţiilor provinciale. Se decide astfel să li se remită cercurilor o parte din competenţe care, altfel, ar fi aparţinut dietelor, administrarea lor fiind încredinţată unui executiv local, el însuşi desemnat de o adunare aleasă.

Desigur, nu este deloc uşor să judeci un text care nu a fost confruntat cu proba faptelor. Va fi mereu posibil să pretinzi că el ar fi scutit Austria de nenorocirile care o vor lovi mai târziu. Proiectul elaborat la Kremsier nu era o simplă copie a constituţiilor de inspiraţie liberală aflate deja în vigoare în Europa sau în Statele Unite. Marea lui originalitate a fost că lua în calcul pluralismul naţional al monarhiei habsburgice şi propunea soluţii care se străduiau să-i fie adecvate. Pentru reprezentanţii popoarelor Monarhiei, acest text avea semnificaţia unui act de adeziune la Austria ca stat multinaţional. Voinţa de a trăi împreună i-a ajutat, în ciuda poziţiilor de plecare deseori îndepărtate, să caute un teren de înţelegere şi până la urmă să cadă de acord asupra unui compromis acceptabil pentru toate părţile.

Fără îndoială, un asemenea efort era mai uşor de făcut într-o epocă în care antagonismele naţionale nu atinseseră gradul de exacerbare la care vor ajunge la sfârşitul secolului. Aplicarea acestui compromis ar fi împiedicat oare relaţiile dintre naţionalităţi să intre într-un fatal proces de degradare? Sau ar fi sfârşit prin a fi înlăturat de presiunea pasiunilor naţionale? Singura certitudine este că această şansă nu a fost încercată.

Dizolvarea Reichstagului şi Constituţia de la 4 martie

Evident, putem regreta că noii conducători ai Monarhiei au ales să îngroape proiectul. Dar n-ar mai fi fost ei înşişi dacă acesta i-ar fi satisfăcut. Cum se poate imagina, de fapt, că o constituţie bazată pe principiul suveranităţii populare ar fi găsit îngăduinţă în ochii lui Franz Joseph şi ai consilierilor săi?

Prin temperament, ca şi din convingere, Franz Joseph era cu siguranţă cucerit, în forul său interior, încă de la urcarea pe tron, de ideea restabilirii absolutismului. Poziţia lui Schwar-zenberg era probabil mai nuanţată. Dar, chiar dacă nu excludea, poate, eventualitatea de a încerca o experienţă constituţională, nu era dispus să tolereze un text care consacra principiul suveranităţii populare. Cât despre ultraiştii contrarevoluţiei, ei nu înţelegeau de ce guvernul nu dizolvă Reichstagul: „Atâta timp cât durează scandalul de la Kremsier, exclamă Windischgraetz, şi sursa răului persistă, nu se pune problema unei reale ameliorări a situaţiei noastre6”.

Guvernul nu întârzie să ia această hotărâre. Ruptura intervine la începutul lui ianuarie, când proiectul de Constituţie elaborat în comisii este făcut cunoscut. Referirea la suveranitatea populară a fost resimţită ca un scandal de toţi miniştrii, chiar şi de cei mai deschişi faţă de ideile liberale, cum era contele Stadion. De altfel, Stadion este cel care, declanşând în acelaşi timp un teribil scandal, aduce la cunoştinţa deputaţilor indignarea guvernului. La 20 ianuarie, Consiliul de miniştri face pasul decisiv şi hotărăşte principiul dizolvării Reichstagului. Deşi decizia trebuia să rămână secretă, conflictul ajunge repede public, miniştrii încetând imediat să mai ia parte la lucrările Adunării. Dacă măsura dizolvării nu intervine decât la 7 martie, este pentru că guvernul are nevoie de timp pentru a elabora textul Constituţiei pe care înţelege să-l substituie proiectului Reichstag-ului. În plus, Schwarzenberg trebuie să obţină şi acordul lui Windischgraetz, faţă de care se angajase să-i ceară acordul pentru orice decizie importantă. Situaţia nu este simplă, căci acum se dovedeşte că cei doi au poziţii divergente.

Windischgraetz aşteaptă de la Constituţie să restabilească nobilimii fosta influenţă: „O monarhie nu poate exista fără nobilime, îi scrie el lui Schwarzenberg. A încerca să găseşti alte elemente pentru a sprijini elementul monarhic este, după mine, o iluzie7”. După el, burghezia nu poate avea acest rol, căci loialitatea ei este îndoielnică.

Cât despre ţărănime, Windischgraetz, înrădăcinat în tradiţia feudală, nu îi imaginează alt destin decât acela de a fi reprezentată de vechii ei seniori. Planul lui vizează deci instalarea unei monarhii aristocratice. Dietele ar păstra aproape aceeaşi componenţă ca şi înainte de 1848. Format din deputaţi aleşi de diete, Senatul, singura cameră prevăzută de Windischgraetz, s-ar afla de asemenea sub controlul nobilimii. Această restaurare presupunea de asemenea să nu fie adusă atingere puterii economice a nobilimii la sate. Încă din ajunul urcării pe tron a lui Franz Joseph, Windischgraetz îl pusese în gardă asupra pericolului reprezentat de deposedarea nobilimii de o parte din pământuri. Mai târziu, revine la atac alături de Schwarzenberg, ca să protesteze împotriva împărţirii moşiilor.

Analiza lui Schwarzenberg este complet diferită. Deşi poartă unul dintre cele mai mari nume ale aristocraţiei austriece, el se arată mai mult decât sceptic cu privire la capacităţile politice ale egalilor săi: „Aristocraţia noastră este inutilizabilă8", îi va mărturisi mai târziu lui Metternich. Aşa că ar fi o gravă eroare să vrei să faci din ea principalul pilon al sistemului monarhic. Schwarzenberg se gândeşte mai degrabă la o alianţă între clasele posedante. Revoluţia a trezit burghezia la realitate şi a adus-o de partea soluţiei ordinii. La sate, emancipata va fixa ţărănimea pe poziţii conservatoare. Din acel moment, ea va putea face front comun cu nobilimea.

Probabil că opoziţia oricui altcuiva în afară de Windisch-graetz nu l-ar fi oprit pe Schwarzenberg. Dar era vorba despre omul care contribuise la salvarea Monarhiei şi îl adusese pe Franz Joseph pe tron. Datorită strălucirii serviciilor sale, nu se poate pune problema să fie tratat cu dezinvoltură, chiar şi dacă maniera lui de-a face pe tutorele începea să-i irite pe împărat şi pe primul lui ministru. Schwarzenberg are nevoie de mult timp şi de răbdare pentru a veni de hac rezistenţei cumnatului său şi a-l face să aprobe Constituţia pregătită sub autoritatea lui de Stadion. Şi încă, această încuviinţare a fost dată doar din vârful buzelor. Fără îndoială, Windischgraetz era bucuros că textul guvernamental îi reda monarhului poziţia centrală în stat. Dar, dacă sfârşeşte prin a ceda, este mai ales pentru că are convingerea că, răspunzând numai unei necesităţi tactice, această Constituţie nu va fi probabil niciodată aplicată.

O dată obstacolul îndepărtat, devine posibilă trecerea la ultima fază a planului hotărât pe 20 ianuarie. Situaţia e urgentă, căci

Reichstagul alesese data de 15 martie pentru a-şi face textul public. Guvernul o ia deci înainte, dând la 7 martie o dublă lovitură de forţă. După ce, cu trei zile mai înainte, Constituţia acordată fusese promulgată de împărat, se anunţă printr-o proclamaţie dizolvarea Reichstagului.

Bucurie enormă în tabăra contrarevoluţiei. Pentru această aripă, orice opinie ar fi avut despre Constituţie, dizolvarea Reichstagului marchează ultima revanşă pentru umilinţele îndurate între martie şi octombrie. Arhiducesa Sophie dă tonul, notând în Jurnal:

„Împăratul mi-a înmânat magnificul şi tulburătorul lui manifest – cel al miniştrilor – şi Constituţia care a apărut: în care, în fine, Dieta a fost închisă!… Dumnezeu fie binecuvântat de o mie de ori!… La slujba de la ora 10, l-am urmat pe preot şi i-am adus ofrandă lui Dumnezeu mulţumirile mele pentru evenimentele de azi9".

Pentru a-şi sublinia cum se cuvine totala aprobare faţă de iniţiativa fiului ei, arhiducesa decide să apară seara alături de el, la teatrul din Olmiitz, unde, îi plăcea mai apoi să povestească, împăratul este obiectul unor ovaţii entuziaste.

În comparaţie cu textul elaborat de defunctul Reichstag, Constituţia acordată de Franz Joseph prezintă o răsturnare de perspectivă. Nu se află, cu siguranţă, la antipozi. Chiar însoţite de restricţii, libertăţile fundamentale sunt reafirmate aici. Deşi formulat într-o manieră mai generală, dreptul popoarelor Monarhiei la dezvoltarea personalităţii naţionale este repetat şi aici.

Principiul descentralizării puterilor, altă idee forţă a proiectului Reichstagului, nu fusese abandonat de Stadion. Chiar dacă nu mersese până la a suprima paravanul reprezentat de ţară (Land), aşa cum vrusese la un moment dat, se străduise cel puţin să menţină instituţiile provinciale într-un rol subaltern. Beneficiul descentralizării este repartizat între cele trei eşaloane inferioare (cerc, arondisment, comună) ale structurii piramidale reţinute de Stadion. Convins, ca şi Tocqueville, că autonomia locală este seva libertăţii – Constituţia postulează: „Comuna liberă este fundamentul statului liber" –, le lăsase acestora gestionarea propriilor probleme, prin adunările lor alese.

Totuşi, dominant rămâne faptul că monarhul redevine figura centrală a sistemului politic austriac. Evident, orice referinţă la suveranitatea populară a dispărut. Bineînţeles, suveranul trebuie să jure pe Constituţie la începutul domniei, dar aceasta îi conferă

asemenea puteri, încât gestul are aerul unei simple formalităţi, fără riscuri pentru autoritatea sa. De acum înainte împăratul deţine cu adevărat întreaga putere executivă. Chiar dacă o exercită împreună cu miniştrii, aceştia nu răspund decât în faţa lui. Dreptul lui de veto la proiectele de lege votate de adunări încetează să fie doar suspensiv. Dreptul de dizolvare pe care i-l recunoştea proiectul parlamentului de la Kremsier nu mai este supus nici celei mai mărunte limitări. În fine, în afara sesiunilor parlamentare, împăratul poate legifera prin ordonanţe, dacă circumstanţe excepţionale o pretind.

În perioade normale, împăratul împarte puterea de legiferare cu adunările. Dar, pe de altă parte, prerogativele recunoscute monarhului sunt atât de mari, încât raporturile dintre cele două părţi nu pot fi echilibrate. Aplicând ideile lui Schwarzenberg, modul de alegere a celor două camere care formează Reichstagul intenţiona să favorizeze apariţia acelei coaliţii a forţelor conservatoare chemate să servească drept sprijin Monarhiei. S-a sfârşit, aşadar, cu sufragiul universal. Pentru Camera inferioară este instaurat un regim censitar care exclude de la jep de vot masele populare. În loc să creeze o adunare după modelul Camerei Lorzilor sau al Camerei Pairilor, averea este folosită din nou drept criteriu de selecţie. Ştacheta fiind fixată mult prea sus, Camera superioară a Reichstagului va fi rezervată elitei bogăţiei, adică nobilimii şi burgheziei la un loc.

Constituţia creează în sfârşit statul unitar dorit de Schwar-zenberg. Măsurile de descentralizare prevăzute de Stadion nu trebuie să ne inducă în eroare. Dintre colectivităţile teritoriale, ele nu se referă decât la eşaloanele inferioare. Dimpotrivă, la vârful statului centralizarea devine regula. Spre deosebire de proiectul pus la punct de Adunarea de la Kremsier, Constituţia din 4 martie înscrie Ungaria în câmpul ei de aplicare. Această voinţă de a o integra pur şi simplu în statul unitar austriac explică şi întârzierea pe care şi-a impus-o guvernul înainte de a promulga Constituţia. Schwarzenberg a dorit să aştepte până la redresarea situaţiei militare, după cum părea să fie cazul în acel început de martie.

Este adevărat, Constituţia maghiară nu fusese abrogată. Dar ce mai rămâne din ea, de vreme ce de acum înainte nu mai există decât o singură coroană, aceea a Imperiului Austriei, iar ungurii sunt chemaţi să-şi trimită reprezentanţi în Reichstagul austriac? Pe deasupra, unitatea regatului Sfântului Ştefan fusese tăiată în bucăţi. Transilvania,

care se unise cu Ungaria în 1848, este desprinsă. Ca preţ pentru serviciile aduse cauzei Austriei Mari, Croaţia-Slavonia este ridicată larangul de ţară a coroanei, în timp ce voievodatului sârb pare să-i fie promisă aceeaşi favoare într-un viitor apropiat. Pe scurt, deposedată de drepturi, dezmembrată, Ungaria este aşezată pe acelaşi plan cu celelalte provincii ale Monarhiei, fără să se ţină seama de specificitatea ei istorică şi constituţională.

Acum, când autoritatea împăratului este restaurată pe baze solide şi armata ţine ferm sub controlul ei ansamblul austro-bo-emian, va deveni curând posibilă întoarcerea la Viena. Apropierea frontului ungar, unde Franz Joseph arde de nerăbdare să ajungă, grăbeşte şi ea întoarcerea. Lucru realizat la 5 mai, că-l puţin pentru Franz Joseph, căci restul familiei mai aşteaptă câtva timp la Olmiitz.

Rămăsese departe acea zi din octombrie când tânărul prinţ fusese nevoit să fugă din faţa revoltei populare, nesigur de ziua de mâine. Atât la Schönbrunn, cât şi pe colina de unde asistă la o paradă a trupelor, Franz Joseph este aclamat de o Mulţi numeroasă, asupra căreia face impresie eleganţa mândră a tânărului suveran şi al cărei amor propriu este măgulit că Viena fusese readusă la rangul de reşedinţă imperială. Vienezii sunt totodată tentaţi să interpreteze întoarcerea împăratului ca semn că perioada de tulburări s-a încheiat definitiv şi deci ca anunţare a apropiatei ridicări a stării de urgenţă, în vigoare din noiembrie 1848.

Franz Joseph îi relatează mamei lui fără să insiste despre primirea ce i-a fost rezervată. În schimb, arhiducesa descrie în termeni lirici entuziasmul manifestat de populaţia vieneză:

„Nimeni nu se îndoia de sosirea lui la Viena şi la Schönbrunn; curând zvonul şi veselia, şi bucuria s-au răspândit; o mulţime de omnibuze, trăsuri, pietoni au dat fuga la Schönbrunn; ferestrele erau în permanenţă asaltate de oameni care încercau să-l vadă… După-amiază, o depeşă telegrafică m-a anunţat că la parada de dimineaţă şi la liturghia militară era o mulţime de oameni, ca şi pe străzile Vienei, pe care împăratul le-a traversat călare şi unde aclamaţiile de bucurie şi iubire nu au contenit nicio clipă10”.

Frontul ungar

Deşi îl scutise de o adunare care luase prea în serios misiunea pentru care fusese aleasă, lovitura de forţă de la 7 martie nu înseamnă pentru guvern sfârşitul perioadei de încercări. Din anumite puncte de

vedere, contribuind la măsurarea adevăratei dimensiuni a mizei, ea are drept efect accentuarea antagonismelor de pe fronturile unde Austria era în continuare angajată.

Frontul italian cunoaşte o înteţire brutală când, la 13 martie, Carol Albert denunţă armistiţiul încheiat în august trecut şi reia ostilităţile. Totuşi în acest caz nu e vorba decât de o vâlvătaie de scurtă durată. Radetzky nu are nevoie decât de câteva zile pentru a administra armatei piemonteze, la Novară, o nouă înfrângere răsunătoare, care spulberă visul lui Carol Albert de a rămâne în istorie ca părinte al unităţii italiene. DeZ" amăgit, hotărăşte să abdice, chiar în seara bătăliei, în favoarea fiului său Victor-Emmanuel.

După această ultimă zvâcnire a Piemontului, Austria şi-a recuperat, în cea mai mare parte a peninsulei, hegemonia pe care o deţinuse înainte de revoluţiile de la 1848. În Italia de jsjord, doar Veneţia scapă încă autorităţii ei. Dar numai pentru puţin timp. Încercuită din toate părţile, Veneţia dădea o bătălie pentru onoare, acum când îi era interzisă orice speranţa într-un ajutor din afară. Când cade, la 22 august, lucrul fusese demult înţeles.

Mai gravă este ameninţarea căreia Austria trebuie să-i facă faţă în Ungaria. Promulgarea Constituţiei părea să fi pecetluit soarta Ungariei. Mai trebuia ca, pe teren, recucerirea să fie dusă efectiv până la capăt. Or, problema maghiară va rămâne până în vară un motiv de neliniște pentru guvernul prinţului Schwarzenberg.

Windischgraetz crezuse la început că această campanie va fi o simplă promenadă militară. Şi, de fapt, primele săptămâni păruseră să-i dea dreptate. După ce, la jumătatea lui decembrie, armata se pusese în mişcare, la 5 ianuarie Buda căzuse. Dar, în loc să-şi continue înaintarea, comandantul-şef întârziase să negocieze cu reprezentanţii aristocraţiei maghiare, aceia care aveau să fie numiţi acum „bătrânii conservatori", pentru stabilirea termenilor unui acord care, chiar confirmând victoria asupra revoluţiei, să respecte personalitatea ungară. Discuţii zadarnice, căci Schwarzenberg refuza să ia în considerare orice altă soluţie în afară de alinierea Ungariei la restul Monarhiei. Presat de guvern să reînceapă ofensiva, Windischgraetz repurtase, la sfârşitul lui februarie, un succes local la Kapolna, succes de care Schwarzenberg s-a putut folosi pentru promulgarea Constituţiei.

Repliat la Debreţin, guvernul ungar al lui Kossuth se folosise de

această întârziere pentru a-şi reface forţele. Generalul Gorgey, noul comandant al armatei, ştiuse să transforme armata, honve d, într-un instrument militar de calitate. Aşa că atunci când reia ofensiva, îşi asigură foarte repede avantajul pe mai multe fronturi. În timp ce Bem, un polonez trecut în serviciul revoluţiei ungare, recucereşte Transilvania, Gorgey i respinge pe austrieci dincolo de Buda. La jumătatea lui apri-„e/ aproape tot teritoriul maghiar este pierdut de imperiali, care nu mai ocupă decât zona de frontieră cu Austria.

Acum, când situaţia militară se redresase, revoluţia ungara poate să ridice mănuşa aruncată de Constituţia lui Schwar-zenberg. Într-o primă fază, reacţionase la urcarea pe tron a lui Franz Joseph, considerând-o nulă şi neavenită şi continuând să-l considere pe Ferdinand, regele încoronat, drept suveran legitim. După promulgarea Constituţiei, mai urcă o treaptă în escaladare şi, la 14 aprilie, proclamă căderea în dizgraţie a dinastiei Habsburg-Lorena.

Această brutală deteriorare pretinde măsuri de urgenţă din partea guvernului austriac. Din cauza amplorii înfrângerilor militare, se pune problema comandamentului-şef al armatei, într-adevăr, întârzierile lui Windischgraetz le îngăduiseră maghiarilor să întoarcă în folosul lor o situaţie care părea totuşi disperată. În continuare, Windischgraetz nu făcuse altceva decât să se supună evenimentelor. Schwarzenberg ar fi dorit totuşi să evite sancţionarea aceluia care, în ciuda greşelilor sale, rămânea salvatorul Monarhiei. De aceea începuse prin numirea, pe lângă comandamentul-şef, a unui consilier, în persoana baronului Kiibeck, însărcinat să-l asiste. Dar, în afară de faptul că îl iritase pe Windischgraetz şi îi dăduse de înţeles că nu se mai bucura de întreaga încredere a guvernului, această jumătate de măsură se dovedise fără efect pe plan militar.

Când honved-ul se apropie de frontiera austro-ungară, scrupulele lui Schwarzenberg dispar. La 12 aprilie, guvernul hotărăşte să ceară lui Franz Joseph să-i ridice lui Windischgraetz comanda armatei. Două zile mai târziu, acesta este informat de destituirea sa. La drept vorbind, chiar înainte ca Schwarzenberg să decidă această măsură, poziţia lui Windischgraetz dinaintea lui Franz Joseph fusese serios zdruncinată de intervenţiile lui Griinne, a cărui influenţă se verifică astfel.

Făcând presiuni pentru înlăturarea lui Windischgraetz, Griinne era purtătorul de cuvânt al unui puternic curent din mediile militare,

care îl asaltează pe împărat pentru a-i arăta că armata din Ungaria nu va putea scăpa de dezastru, dacă la conducerea ei nu intervine cât mai rapid o schimbare. Dovadă această scrisoare fără ocolişuri a colonelului Schobeln, totuşi aghiotant al lui Windischgraetz:

„Feldmareşalul şi-a pierdut deja reputaţia şi nu e departe de a-şi încheia ruşinos strălucita carieră militară. Toate experienţele trecute nu l-au învăţat să nu dispreţuiască niciun adversar; supraevaluându-se până la punctul de a afişa o morgă revoltătoare, şi-a fixat un ţel pe care nu mai este capabil să îl atingă… Dacă se vrea ca armata să-şi schimbe starea de spirit, să capete un nou elan, îi trebuie un nou comandant11".

Se poate imagina că lui Franz Joseph i-a fost greu să ia această hotărâre. Într-adevăr, ştia bine ce datorie de recunoştinţă leagă dinastia de Windischgraetz. O dovedesc cuvintele pe care i le-a spus chiar în ziua urcării pe tron. Sentimentele tânărului împărat nu sunt totuşi făcute dintr-o bucată. Săptămână de săptămână, suportase tot mai greu ca Windischgraetz să se poarte de parcă serviciile pe care le adusese Monarhiei îl autorizau găi fie ca un tutore. Raţiunea de stat este suficientă ca să explice hotărârea lui Franz Joseph. Dar trebuie luat în consideraţie şi arierplanul psihologic al deciziei sale, mai ales că, în alt context, un scenariu aproape identic se va repeta câţiva ani mai târziu, când va respinge zgomotos tutela lui Nicolae I.

Cât despre Windischgraetz, acesta primeşte ca pe un afront măsura care îl loveşte. Nu-i va ierta niciodată cumnatului său că l-a sfătuit pe împărat să-i ia comanda armatei. Iar relaţiile pe care le va avea mai târziu cu Franz Joseph vor arăta că rana nu s-a cicatrizat niciodată. Prinţul îşi rămâne fidel lui însuşi. Reacţionează la revocarea din funcţie cu orgoliul, dar şi cu panaşul marelui feudal care nu abdică de la libertatea cuvântului nici măcar în relaţiile cu suveranul. În răspunsul său, i se adresează lui Franz Joseph pe un ton pe care foarte puţini supuşi şi l-ar fi permis fără să atragă asupra lor fulgerele împăratului. Nu ezită să-i scrie:

„Sacrificiile pe care le-am făcut pentru Casa imperială, devotamentul absolut cu care am slujit-o pe Maiestatea Voastră, Dinastia Voastră, Monarhia şi armata şi, aş putea spune, tot ceea ce am realizat nu mă autorizează să port însemnele a ceea ce, în ciuda acestor fapte, nu ezitaţi să-mi retrageţi. Aşa că rog pe Maiestatea Voastră să mă ierte, iar lumea să nu mă judece greşit dacă mă văd constrâns să depun la picioarele Voastre titlurile şi decoraţiile pe care le am de la Casa

imperială12”.

Concedierea lui Windischgraetz, care cumula funcţia de comandant al armatei austriece, în afară de aceea din Lombar-dia-Veneţia, cu aceea de comandant al armatei din Ungaria, făcea inevitabilă o reorganizare totală a înaltului Comandament austriac. Dintre cele două posturi, Franz Joseph şi-l atribuie pe primul. Pentru armata Ungariei, alegerea se opreşte asupra generalului Welden, soldat de un desăvârşit devotament, dar lipsit de geniu, care se va dovedi în scurt timp incapabil să redreseze situaţia militară. Inferioritatea numerică în care se găseau imperialii în raport cu armata ungară le interzicea să spere într-o victorie, dacă nu primeau rapid întăriri. Dar cum să le aştepte de la restul Monarhiei? Radetzky considera că nu poate lipsi Italia de niciunul dintre regimentele ei, în timp ce o altă parte a armatei era reţinută pentru păstrarea ordinii în ţările austro-boemiene şi în Galiţia.

Rămânea de jucat cartea Rusiei. Într-adevăr, cum putea să refuze să ajute Austria Nicolae I, când susţinea sus şi tare că este campionul contrarevoluţiei? Pe de altă parte, nu-i scăpa faptul că, în cazul în care revoluţia ar ieşi victorioasă în Ungaria, exista riscul ca Polonia vecină să se molipsească numaidecât.

Pentru responsabilii austrieci este cu siguranţă o hotărâre greu de luat. O intervenţie rusă ar aplica în mod cert o lovitură severă prestigiului Monarhiei. Solicitând-o, aceasta şi-ar admite implicit neputinţa de a rezolva singură o criză internă. Iată de ce Schwarzenberg respinsese la început sugestia, atunci când, pe la jumătatea lui martie, Windischgraetz i-o avansase. Putea încă presupune că pasa proastă nu va fi decât temporară şi că propriile forţe vor fi de ajuns Austriei pentru ca în cele din urmă să recucerească Ungaria.

O lună mai târziu, evoluţia războiului nu mai îngăduia această speranţă. De acum era limpede că nu exista altă ieşire decât chemarea Rusiei în ajutor. Încă din iarnă, ţarul masase trupe de-a lungul frontierei cu Galiţia. În februarie, un corp expediţionar rus chiar intrase în Transilvania pentru a lupta alături de austrieci împotriva armatei lui Bem. Dar acolo fusese vorba de o operaţiune limitată. De acum înainte, gravitatea situaţiei pretindea o intervenţie de o cu totul altă amploare. Franz Joseph şi Schwarzenberg se hotărăsc cu moartea în suflet să se adreseze lui Nicolae I. Acesta nu-şi lasă aşteptat

răspunsul. Cererea îi fusese trimisă la 1 mai şi-ca să zicem aşa, el îşi face cunoscut acordul chiar în scrisoarea de răspuns.

Puţin mai târziu, Franz Joseph pleacă la Varşovia însoţi de primul său ministru, ca să afle modalităţile intervenţiei fuseşti hotărâte de Nicolae I. Chiar dacă Franz Joseph suferea & amorul său propriu că trebuia să facă această călătorie, nu w5 să se întrevadă nimic în corespondenţa cu Sophie. Dimp? vă laudă aici ordinea, forţa şi eficacitatea pe care gazda sa străduise să i le demonstreze. Trenurile, notează el, stileşi confortabile; trupele trecute în revistă prezintă o re impecabilă. Impresii rapide, evident superficiale, care se lasă captivate de aparenţe, căci Franz Joseph nu pare să se întrebe dacă ele corespundeau stării reale a imperiului lui Nicolae I, dar care lasă să se bănuie că vedea în autocraţia rusă un soi de model: „Aici totul, încheie el cu o satisfacţie nuanţată de invidie, este atât de coordonat şi de calm încât îmi face bine13".

Din întâlnirea cu Nicolae I, Franz Joseph obţine rezultate tangibile care pecetluiesc în fapt soarta revoluţiei ungare. Chiar dacă nu trebuia să înceapă decât la jumătatea lui iunie, intervenţia rusă, cu o armată de peste 100.000 de oameni, avea să fie masivă. Sub comanda ducelui de Varşovia, generalul Pas-kievici, ofensiva rusă se va desfăşura pe malul stâng al Dunării. Alegerea în sine a lui Paskievici, omul care, în 1831, înăbuşise – şi cu ce brutalitate! – insurecţia poloneză, avea valoarea unui program asupra căruia Kossuth şi partizanii săi nu se puteau înşela. Paskievici le va aplica lecţia pe care le-o dăduse şi polonezilor. În fine, soluţie ce exprimă corect raportul dintre cei doi parteneri, armata rusă nu se va supune înaltului Comandament austriac şi va păstra, în interiorul zonei sale de intervenţie, o deplină libertate de acţiune.

Prin repartizarea sarcinilor între cei doi aliaţi, armata austriacă va opera pe malul drept al Dunării. Înainte de lansarea contraofensivei, intervine totuşi o schimbare la conducerea acesteia, unde bietul Welden, evident depăşit de situaţie, este înlocuit cu unul dintre generalii armatei din Italia, baronul von Haynau. Numirea acestui general, pe care Radetzky îl considera drept unul dintre cei mai buni locotenenţi ai săi, era menită să dea armatei un nou elan. Dar Haynau nu se remarcase în Italia doar prin înflăcărare războinică. Făcând parte din rasa de şefi pentru care scopul scuză mijloacele, se evidenţia-Se şi printr-o cruzime rece, mai ales la cucerirea Bresciei, de de i-a şi rămas

porecla „hiena din Brescia”. Venind în Ungaria, nu avea de gând să-şi dezmintă reputaţia. În fine, în sud, ei’acic va mărşălui în fruntea croaţilor săi şi îşi va aduce ast-el contribuţia la victorie.

„Lanul campaniei austro-ruse prevedea deci o mişcare în

menită să încercuiască duşmanul până la a-l sili să ca-ze. Dezechilibrul numeric, atât în oameni, cât şi în arma-Ce se dădea aliaţilor cele mai mari şanse să-şi atingă ţelul.

1280.000 de soldaţi şi cele 12.000 de tunuri ale aliaţilor se opuneau la numai 150.000 de soldaţi şi 450 de guri de foc de partea maghiară.

O dată lansată contraofensiva pe diferitele fronturi, Franz Joseph nu rezistă plăcerii de a lua parte la bătălie. Cuprins de bucuria de a se reîntâlni cu viaţa de campanie, el uită că, pentru un monarh, este o greşeală să intervină personal împotriva unor insurgenţi care, chiar aflaţi pe o cale greşită, rămâneau supuşii lui. Mai întâi, la 28 iunie participă la lupta de la Raab (Gyor); puţin mai târziu, în timpul confruntărilor de la Komorn (Komârom), se implică atât de tare încât se repetă o scenă comparabilă cu incidentul de la Santa Lucia, petrecut cu un an înainte, când un obuz explodase la câţiva metri de el. Schwrazenberg pune repede capăt ardorii războinice a lui Franz Joseph. Considerând că meseria de suveran este prea serioasă pentru a continua să-şi pună viaţa în pericol atât de nesăbuit, îl convinge pe împărat să se îndepărteze de zona de luptă.

Aşa că desfăşurarea ultimei faze a războiului Franz Joseph o urmăreşte de la Viena. Pentru unguri, victime ale inferiorităţii numerice, situaţia devine în scurt timp disperată. Deşi nu este distrus, honved-ul este împins la începutul lui august în sud-estul Ungariei, în vreme ce chemările la salvare publică nu găsesc niciun ecou într-o ţară epuizată de război. Socotind că ar fi inutil să continue o luptă rămasă de acum fără obiect, Gorgey hotărăşte atunci să capituleze.

Alegând să se predea lui Paskievici şi nu lui Haynau, Gorgey le provoacă totuşi austriecilor, până şi în înfrângere, un ultim inconvenient. Franz Joseph resimte, fără îndoială, cu durere acest gest care îl lipseşte de satisfacţia de a accepta predarea unor supuşi infideli. Dar, mai ales, el îi aduce aminte că nu-şi datorează victoria decât unui ajutor străin. Departe de a-i obloji rana, termenii aleşi de Paskievici pentru a anunţa ţarului capitularea lui Gorgey, la 13 august, la Vilâgos – „Nimeni altul nu este învingătorul decât Voi, Sire; Ungaria zace la

picioarele voastre şi războiul s-a terminat" –, sunt făcuţi să-i răsucească cuţitul în rană. Pentru Kossuth, cealaltă mare figură a revoluţiei, a sosit timpul exilului. După ce îngropase coroana Sfântului Ştefan în pământ unguresc, pentru a evita ca ea să cadă în mâinile austriecilor, se refugiază în Turcia de unde pleacă apoi în Anglia.

Acum, că pacea fusese restabilită, Franz Joseph se găseşte la răscruce de drumuri. De hotărârile pe care le va lua depinje în bună măsură viitorul relaţiilor cu Ungaria. Poate opta pentru o politică de pacificare, care s-ar aplica spre vindecarea rănilor provocate de revoluţie şi de război căutând o formulă care să integreze Ungaria în statul austriac, dar fără s-o violenteze. Poate alege de asemenea calea represiunii.

Această cale se potrivea mai bine cu starea lui de spirit. jsjici oamenii cei mai apropiaţi nu-l îndemnau la clemenţă. Schwarzenberg are tendinţa să vadă în toţi maghiarii, fără deosebire, „nişte rebeli care trebuie distruşi, împiedicaţi pentru totdeauna să mai facă vreun rău14". La fel îi blesteamă şi arhiducesa Sophie, iar ostilitatea contelui Grunne la adresa lor nu este cu nimic mai prejos. Aşa că va fi urmată cea de-a doua cale. Se decide pedepsirea exemplară a acelor unguri care au luat parte, în funcţii de răspundere, la declanşarea şi desfăşurarea războiului. Mai ales ofiţerii superiori care, în ciuda jurământului faţă de împărat, au servit în honved, nu trebuiau să se aştepte la nicio indulgenţă. Lui Haynau i se dă chiar mână liberă pentru aplicarea sentinţelor capitale pronunţate împotriva ofiţerilor trădători. Această hotărâre luată de Franz Jo-seph la sfatul lui Schwarzenberg deschidea calea unei justiţii expeditive, căci trecutul său lăsa de bănuit că Haynau o va interpreta în spiritul celei mai mari severităţi.

Dacă, pentru că se predase armatei ruse, Gorgey se bucură de protecţia personală a ţarului, alţi generali nu au aceeaşi şansă. Treisprezece dintre ei sunt executaţi la Arad, la 6 octombrie. În aceeaşi zi, mai mulţi civili împărtăşesc aceeaşi soartă, printre care şi contele Batthyány, fost şef al guvernului maghiar, care totuşi demisionase în vara lui 1848 şi se desolidarizase atunci de Kossuth. În total vor fi astfel executate 114 persoane, iar alte 2000 vor fi condamnate la închisoare. Se ajunge chiar până la a spânzura în efigie 75 de unguri compromişi în revoluţie care izbutiseră să fugă în străinătate. Ironia destinului face ca printre ei să se numere şi contele Gyula Andrâssy, viitor negociator al compromisului din 1867 şi ministru de Externe al

lui Franz Joseph, pe care, în amintirea acestui eveniment, înalta societate se va amuza să-l poreclească «frumosul spânzurat".

Duritatea represiunii anunţa şanse reduse pentru îmbunătăţirea relaţiilor Ungariei cu Monarhia. Or, exista un partid care, deşi redus la tăcere când extremiştii se aflau la putere, era favorabil unui compromis cu Habsburgii. „Bătrânii conservatori", singurii unguri care, datorită legăturilor cu aristocraţia austriacă, se puteau apropia pe atunci de cercurile diriguitoare de la Viena, încă mai sperau că forma definitivă a acestor relaţii nu fusese dată prin Constituţia din martie şi că, restabilindu-se pacea, guvernul va accepta să reexamineze dosarul. Fără îndoială, ei erau de acord ca şefii revoluţiei să fie trataţi cu severitate. De altfel, unii dintre ei luptaseră în rândurile imperialilor. Dar contestau că ar fi legitim şi, la urma urmei, înţelept ca întreaga naţiune maghiară să fie obligată să suporte consecinţele acestor crime. Ostilitatea faţă de legile constituţionale din aprilie 1848 nu-i transformase în partizani ai absolutismului. În numele principiului de legitimitate al cărui soldat Austria vrusese să fie, îi cer acesteia să reînnoade continuitatea istorică, restaurând Constituţia ungară în forma în care era în vigoare înainte de furtuna revoluţionară.

Magnaţii maghiari găsesc aliaţi printre unii conservatori din ţările austro-boemiene. Cauza le este pledată dinaintea lui Schwarzenberg de avocaţi prestigioşi, precum Windischgraetz şi bătrânul prinţ Metternich. Considerând nerealistă abolirea unei constituţii care avea de partea ei consfinţirea secolelor, Windischgraetz continuă, chiar şi după demiterea lui, să-i predice cumnatului său calea moderaţiei.

Metternich împărtăşeşte aceleaşi păreri. Fiind împotriva unei politici de forţă, condamnată, după el, să eşueze aşa cum se întâmplase mai înainte şi cu tentativa lui Iosif al II-lea de a îngloba Ungaria în corpul Monarhiei, recomandă, oricât de dificilă ar fi această sarcină, căutarea unei înţelegeri cu elementele rezonabile, reprezentate, după părerea lui, de conservatorii pe care se sprijinise în ultimii ani ai Vormărz-ului:

„Repet, îi mărturiseşte lui Hubner după întoarcerea din exil, că nu reuşesc să înţeleg cum vom ajunge vreodată să pacificăm Ungaria fără participarea ungurilor şi că singurul mijloc de a atinge acest scop este să ne punem de acord cu acei bravi oameni pe care, orice s-ar zice, ţara îi are, e adevărat, în număr mic15".

Asemenea argumente nu au priză nici la Franz Joseph, nici la Schwarzenberg. Franz Joseph era înclinat să vadă pe atunci ungurii doar ca pe niște rebeli. Chiar și pe aristocrații maghiari nu-i privea cu bunăvoință: „Conservatorii fac mult rău în Ungaria, se indignează el. Nu sunt decât niște agitatori, ca și ceilalți, și trebuie tratați ca atare16". Cât despre Schwarzenberg, cum să-l clatine aceste opinii, când își dorea tocmai să profite de circumstanțe, pentru a relua proiectul la care Iosif al II-lea fusese constrâns să renunțe cu puțin înainte de moarte, și să absoarbă Ungaria într-un stat unitar?

Soarta rezervată Ungariei după înfrângerea revoluției agravează și mai mult dispozițiile înscrise în Constituția din martie. Aceasta făcea încă referire la Constituția maghiară. Ultimul obstacol este înlăturat de Bach, noul ministru de Interne, înlocuitorul lui Stadion, al cărui echilibru nervos nu rezistase tensiunilor la care fusese supus. Bach convinge de fapt guvernul să folosească drept argument proclamația de cădere în dizgrație a Habsburgilor, dată de Dieta din Debrețin, pentru a se considera dezlegat de angajamentelesale.

În aceste condiții, sub autoritatea unui guvernator militar, în ocurență Haynau, Ungaria va fi tratată ca țară cucerită. Teritoriul ei este împărțit în cinci districte, în fruntea cărora sunt numiți militari. În plus, orice urmă de autonomie locală dispare. Odinioară controlate de nobilime, comitatele sunt reduse la rangul de simple circumscripții administrative. Haynau, al cărui comportament începuse să-l irite pe Schwarzenberg, va fi în scurt timp eliberat din funcție. Dar succesorul lui, arhiducele Albert, este tot un ofițer general, partizan al unei politici de fermitate.

Acțiunea de aliniere a Ungariei la restul Monarhiei continuă și în alte domenii. O dovedesc două măsuri spectaculoase: introducerea sistemului fiscal austriac și abolirea vămilor interioare, care separau Ungaria de celelalte țări ale Monarhiei. Decisă sub impulsul lui Karl von Bruck, dinamicul ministru al Comerțului din cabinetul lui Schwarzenberg, care aspira să facă din Austria inima unei vaste uniuni vamale, întinzându-se de la Marea Nordului la Adriatica și de la Rin la Carpați, această ultimă reformă tinde spre unificarea economică a Monarhiei, ca pandant al unității politice.

Pe diverse căi, politica aceasta urmărește absorbirea Ungariei în ansamblul austriac. După dispariția regatului Sfântului Ștefan ca entitate politică autonomă, acesta nu mai există, cel Puțin în litera

legilor, decretelor şi ordonanţelor, decât ca o componentă a statului austriac.

Duelul cu Prusia

Germania este celălalt front pe care e angajată monarhia habsburgică. Şi aici, tot Schwarzenberg conduce jocul. Desigur, politica lui primise în prealabil aprobarea lui Franz Jo-seph. Acesta preia în plus partea sa de povară, mai ales în timpul întâlnirilor unde discută cu diverşi suverani asupra viitorului Germaniei.

Dar, Schwarzenberg deţine cu siguranţă rolul principal. investit cu încrederea lui Franz Joseph, el inspiră şi conduce politica germană a Austriei. Pe acest teren îşi dă întreaga măsură, chiar dacă, la sfârşit, rezultatele obţinute sunt mai prejos decât aşteptările. Aici nu există nicio intervenţie străină soli-citabilă în caz de catastrofă. În schimb, sprijinul diplomatic al Rusiei, cu alte cuvinte ameninţarea cu ajutorul armat, îi foloseşte drept atu împotriva Prusiei. În problemele germane, Schwarzenberg desfăşoară o diplomaţie voluntaristă, în conformitate cu firea lui. Practicând strategia riscului calculat, nu ezită să se folosească de ameninţarea forţei pentru a-şi face adversarul să se încline, dar nu este pregătit să dea înapoi în faţa încercării unei confruntări armate, dacă i s-ar părea că aceasta nu poate fi evitată. Poate că în sinea lui îşi doreşte chiar ca dualismul austro-prusac să fie tranşat printr-un război.

Politica lui Schwarzenberg îşi fixează drept obiectiv maximal intrarea întregii monarhii habsburgice într-o Confederaţie germană renovată. Mai mult decât virtuţile trecute, forţa numerică ar asigura astfel Austriei întâietatea în Germania. Acest proiect al „Austriei Mari" explică şi structura unitară pe care Schwarzenberg înţelegea să o dea imperiului. De asemenea, unificarea vamală a spaţiului habsburgic trebuie şi ea înţeleasă ca o etapă premergătoare intrării Austriei în Zollverein. Proiectul dovedeşte că politica lui Schwarzenberg este animată de dorinţa de putere şi nu de preocupări naţionale, din moment ce, în ciuda aspiraţiei la unitate a Germaniei, ansamblul astfel creat ar reuni slavi, maghiari şi latini alături de nemţi-Schwarzenberg prevedea totuşi o soluţie de repliere pentru cazul în care opoziţiile faţă de planul său s-ar arăta prea puternice. S-ar fi mulţumit atunci cu o restaurare a fostei Confederaţii, a cărei preşedinţie i-ar reveni Austriei, dar în care aceasta nu ar intra decât cu o parte din posesiunile ei.

În schimb, existau două soluţii la care Schwarzenberg era

hotărât să se opună până la ultima picătură de energie: instalarea unui parlament naţional şi instaurarea unei organizări a Germaniei dominate de Prusia.

Dintre cele două ameninţări, prima este cea cu care Austria se confruntă imediat, dar foarte repede se dovedeşte că Prusia i-o va lua înainte. Specificând că limitele imperiului german ar corespunde celor ale Confederaţiei germane şi că un stat membru nu ar putea fi asociat cu ţări non-germane decât prin legăturile unei uniuni personale, primele articole ale proiectului de Constituţie, adoptat la sfârşitul lui octombrie 1848 de parlamentul din Frankfurt, nu lăsau Austriei, dacă accepta acest plan, decât o singură soluţie: să-şi sacrifice propria unitate. Galiţia, Ungaria, Dalmaţia, Lombardia-Veneţia, adică mai mult de jumătate din teritoriul Monarhiei, ar fi fost automat înlăturate din acest ansamblu politic. Pe de altă parte, un refuz însemna excluderea Austriei din corpul german.

Schwarzenberg nu era pregătit să se lase oprit de această dilemă. La 9 martie, adică la doar două zile de la promulgarea Constituţiei care transforma Imperiul Austriei într-un stat unitar, aduce la cunoştinţa parlamentului din Frankfurt planul său de reorganizare a Germaniei. Acesta avea aerul unei provocări. Aplicând ideea principală a lui Schwarzenberg, el prevedea intrarea monarhiei Habsburgilor, cu toate posesiunile ei, într-un imperiu de 70 de milioane de locuitori. Parlamentul naţional va fi înlocuit de o cameră a stărilor, alcătuită din 70 de membri, dintre care 38 numai pentru Austria. Procedând astfel, Viena îşi dădea cărţile pe faţă şi anunţa fără cale de întoarcere intenţia de a-şi reface hegemonia în Germania.

Neîndoielnic, Schwarzenberg nu se iluziona cu privire la reacţia parlamentului de la Frankfurt. Era de neimaginat ca acesta să aprobe un plan atât de îndepărtat de schema lui de gândire, atât de contrar ideologiei statului-naţiune. Aşa că nu este de mirare că Schwarzenberg considera inevitabil conflictul cu parlamentul din Frankfurt şi credea că realizarea obiectivului – Austria Mare" va trece prin eliminarea acestui obstacol.

Constatând că redresarea Austriei făcuse dificilă aplicarea soluţiei pentru care votase deja, Adunarea începe să-şi reconsidere poziţia. Preşedintele ei, Heinrich von Gagern, reuşise să impună, la jumătatea lui ianuarie, teza unei uniuni restrân-Se/ în care Prusia ar juca rolul de pol şi care ar semna cu Aus-fria un tratat de alianţă.

Oficializarea planului lui Schwarzenberg precipită deznodământul. La 27 şi 28 martie, Adunarea reacţionează la provocare, confirmându-şi opţiunea pentru o Germanie mică şi oferind coroana imperială regelui Prusiei, Friedrich Wilhelm al IV-lea.

Pentru Austria, situaţia ameninţa să devină critică dacă monarhul îşi dădea acordul. Armata ei fiind imobilizată pe alte fronturi, ar fi fost incapabilă să intervină militar pentru a-şi apăra interesele în Germania. Este adevărat că Schwarzenberg credea că se poate bizui pe un refuz al regelui Prusiei. Educat iac nu făcuse un secret din intenţiile lui, expunând deja programul unei unificări cu două viteze. Nota din 10 mai, care ficializează planul prusac, nu ia deci prin surprindere guver-iul austriac. Oricât ar încerca Friedrich Wilhelm al IV-lea să mulgă încuviinţarea lui Franz Joseph, propunându-i preşe-linţia Uniunii lărgite, soluţie care ar prezenta pentru el avan-ijul de a împăca grija respectării regulilor de etică feudală cu lorinţa de putere a Hohenzollernilor, Schwarzenberg, convins a asta ar însemna să dea cioara din mână pe vrabia de pe ard, rămâne de piatră. Refuzul lui nu împiedică totuşi Pruân spiritul romantismului, nostalgic al Evului Mediu creştin gă încerce realizeze ima te-a rOgramuiu [Friedrich Wilhelm al IV-lea dovedea de fapt un viu ataşament chiar înaint/ca cele să frunte deschis, faţă de valorile eticii feudale. Astfel că se simţea legat printr-un raport de vasalitate de moştenitorul împăraţilor Sfântului Imperiu. În acelaşi timp, nu voia să primească doar de la egalii lui o demnitate ce s-ar întinde asupra întregii Germanii Aşa că este în acord cu el însuşi atunci când declară că nu poate accepta o coroană „făcută din noroi şi argilă", cu alte cuvinte, dezonorată de originea ei populară. Acest răspuns pecetluieşte soarta Adunării.

La 5 aprilie, ca reacţie la votul intervenit cu câteva zile mai devreme, Schwarzenberg retrage deputaţii austrieci de la Franki furt. Urmare logică a deciziei lui Friedrich Willhelm al IV-lea) guvernul prusac adoptă, la jumătatea lunii mai, aceeaşi atitudine. Dezmembrată, curând alungată din Frankfurt, Adunai rea, reunită la Stuttgart, mai duce un timp o viaţă exsangmna-Desfă ea evenimentelor pare să răspundă la începuttă, înainte de a sfârşi sub loviturile trupelor wurtembergheze deoarece un con af suveranilor, întrunit la Ber-Acest obstacol fund înlăturat, Schwarzenberg mai are de & constitufrea Uniunii/ încredinţează Prusiei înfruntat ambiţiile prusace. De fapt,

refuzul lui nu însemna ce dinţi, a directoratului chemat să o conducă, precum şi co-Friedrich Wilhelm al IV-lea era imun la tentaţia puterii. Chiar? dacă se declarase vasalul Habsburgilor, nu nutrea mai puţir aspiraţii care aminteau în mod straniu de planul lui von Ga gern. Se vedea în fruntea unei Uniuni restrânse unde, în locu ustria a încercat totuşi să deschidă nişte contrafronturi. Efor-Iirile ei se îndreaptă mai întâi spre statele Germaniei de Sud, a care întreţinea în mod tradiţional relaţii privilegiate. Chiar [acă aceste relaţii nu sunt întotdeauna senine, nici Bavaria, dei Würtembergul nu doreau să se găsească singure faţă în aţă cu Prusia, fără contraponderea Austriei. Refuzul lor de a de-a la o Uniune retrânsă administrează, aşadar, Prusiei un irim eşec. Dar aceasta se poate măcar lăuda cu acordul cu re-atele Saxei şi Hanovrei, cu care la 26 mai 1849 încheie o înţeîgere. Astfel, neputând să domine imediat întreaga Germa-le, îşi păstrează speranţa de a o controla până la Main, ceea e reprezenta deja o lărgire apreciabilă a sferei sale de influntă.

parlamentului ales prin vot popular, să fie chemat de cei principi germani. Această Uniune restrânsă s-ar asocia cu Austria în cadrul unei Uniuni lărgite. Deşi părea să corespund; d t et cor anda supremă a armatei. De altfel, cine ştie dacă nu cumva accesul acţiunii nu va avea un efect de antrenare şi va sfârşi rin a înfrânge rezistenţa Bavariei şi a Württembergului, mai les că Prusia dispunea deja, prin marele ducat Bade, de un pod în Germania de Sud? Această speranţă este totuşi; scurtă durată. Prudente, Saxa şi Hanovra îşi condiţionase participarea de acordul Bavariei şi Wurtenbengului. Refudorinţei Austriei de a intra în întregime într-un nou pact cor Münchenului ţal Stuttgartului le dezleagă, aşadar, de an-federal, acest plan o excludea de fapt iarăşi dintr-o Germani.

dominată de acum înainte de Prusia. Ca atare, el era inaccep. pe duj Bă dezertaree raportul de forţe se mdink) în tabil pentru Schwarzenberg.: tombrie, în avantajul Austriei. E adevărat că Prusia nu reconducătorii austrieci ştiau de multă vreme la ce să sc. 7, (ectul d Dar care fi perspectivele de viitor pen.

trepte în această privinţă. Încă de la primele schimburi de a g acum când egte de COncursul celor un fe?

sori de după urcarea lui Franz Joseph pe tron, guvernul pru r v v

5

În vreme ce nu mai poate conta decât pe state de mai mică

importanţă, majoritatea cliente ale ei tradiţionale, trebuie să facă faţă unui front antiprusac consolidat cu Saxa şi Hanovra.

La care se adaugă faptul că Austria era, din vară, eliberată de ipotecile ungară şi italiană. Astfel că poate să maseze în Boemia trupe care-i vor servi drept mijloc de presiune. În fine, Rusia se hotărăşte în privinţa afacerilor germane, despre care Franz Joseph şi Nicolae I discutaseră deja în timpul întâlnirii de la Varşovia. Ca şi în cazul Ungariei, Rusia optează pentru Austria, căreia istoria îi legitima preeminenţa în Germania, în timp ce Prusia, care luase pe cont propriu aspiraţia către unitatea naţională, îi părea că se compromite primejdios cu liberalismul.

Poziţiile Prusiei nu încetează să se degradeaze. Cele două rivale cad de acord asupra unei soluţii tranzitorii, prin crearea unei Comisii confederale provizorii, chemată să funcţioneze până la 1 mai 1850. Formula oferea avantajul de a lăsa uşa deschisă unui compromis, dar mai ales îngăduia celor două puteri să câştige timp, şi una, şi cealaltă intrând în comisie fără să renunţe la ambiţiile proprii: Prusia nu fusese nevoită să sacrifice Uniunea restrânsă; dimpotrivă, Austria putea vedea în această decizie începutul unei restaurări a Confederaţiei germane.

Aceste intenţii ascunse fac ca înfruntarea austro-prusacă să nu cunoască răgaz. Dar iniţiativa trecuse acum de partea Austriei, şi Prusia se vedea tot mai mult obligată la defensivă. Deja pretenţia Prusiei de a împărţi preşedinţia Comisiei şi de a i se recunoaşte astfel un statut de paritate cu Austria se izbise de veto-ul lui Schwarzenberg. Când vine scadenţa de la 1 mai 1850 situaţia cunoaşte o altă escaladare. Acţionând în calitate de preşedinte al Confederaţiei germane, Austria decide convocarea Adunării confederale la Frankfurt, în forma şi potrivit modalităţilor prevăzute de vechea Constituţie a Bumf-ului.

Pentru Prusia, care nu poate împiedica punerea ei în aplicare, această iniţiativă este plină de ameninţări, căci ea înseamnă că în faţa Uniunii restrânse se ridică o contra-putere care, bazându-şi autoritatea pe legitimitate şi consolidată prin sprijinul Austriei şi al aliaţilor ei, se va strădui să sufoce Prusia-Pe moment, ea ascute şi mai mult antagonismele, Germania găsindu-se divizată astfel între două tabere ostile: pe de o parte statele rămase fidele Uniunii restrânse, pe de altă parte cele care, răspunzând chemării Austriei, acceptă să ia

parte la Dieta de la Frankfurt.

Consecinţele acestei duble structuri nu se lasă aşteptate. Criza izbucneşte arunci când, intrat în conflict cu propria Dietă, contestat până şi de propria administraţie şi armată, ameninţat până la urmă să fie alungat de o revoluţie, prinţul de fiesse-Cassel îşi propune să ceară ajutorul Bunrf-ului. Problema ar fi fost relativ simplă, dacă Hesse-Cassel n-ar fi făcut parte şi din Uniunea restrânsă. Prusia reacţionează imediat, contestând Dietei federale dreptul de a se amesteca în problemele unui stat membru al Uniunii. Opoziţia ei este cu atât mai viguroasă, cu cât Hesse-Cassel separă vechea Prusie de Prusia renană. Estimând că sunt în joc interesele ei vitale, Prusia consideră că o intervenţie federală ar ameninţa securitatea comunicaţiilor ei cu posesiunile occidentale. Poziţia Austriei este, se înţelege de la sine, exact inversă.

Deşi nu el a provocat-o, Schwarzenberg vede în această criză ocazia de a tranşa definitiv conflictul austro-prusac, constrângând Berlinul, fie pe cale diplomatică, fie chiar prin forţă, să renunţe la ambiţiile lui. Nu se mulţumeşte, aşadar, să aducă la cunoştinţa cabinetului prusac, la 27 septembrie, faptul că Austria va susţine orice guvern care va face apel la Confederaţie. Nelăsându-se intimidat de protestele Berlinului, pune la punct modalităţile de acţiune militară destinate să restabilească ordinea în Hesse-Cassel. Acestea sunt hotărâte la 12 octombrie, la Bregenz, unde Franz Joseph se întâlneşte cu regii Bavariei şi Württembergului.

Convenţia militară semnată de cei trei parteneri prevede că Bavaria va fi însărcinată cu operaţiunea. Dacă Prusia i se va opune, Austria şi Würtemberg vor interveni la rândul lor. Rolul principal va fi atunci jucat, sub comanda lui Radetzky, de cele cinci corpuri de armată masate în Boemia, piesa principală a dispozitivului austriac, care, întărite de armata saxona, ar avea drept misiune să lovească Prusia direct în inimă. Devenită oficială la 15 octombrie, decizia Hesse-Casselului de a cere ajutor Confederaţiei trebuia să antreneze punerea în aplicare a primei părţi a acestui plan. Aşa că atunci când, luându-le-o înainte, Prusia ocupă principatul zece zile mai târziu, oricine se poate gândi la iminenţa unui război.

În ciuda fermităţii astfel afişate, Prusia are motive de îngrijorare, căci i se confirmă izolarea, iar Schwarzenberg culege acum roadele preparativelor lui. În pofida eforturilor ei, Prusia nu mai poate

conta pe simpatia Rusiei. Nicolae l, care la 25 °ctombrie se întâlneşte din nou cu Franz Joseph, la Varşovia, arbitrează în favoarea Austriei. Acest ajutor nefiind compensat de sprijinul nici uneia dintre celelalte mari puteri europene, Prusia înfruntă de una singură ultima fază a conflictului. Izolarea diplomatică, superioritatea militară a Austriei şi a aliaţilor ei care, mai avansaţi în pregătiri, vor putea alinia, la sfârşitul lui noiembrie, aproape 130.000 de oameni, faţă de numai 50.000 de prusaci, o vor constrânge să intre pe calea concesiilor.

Este adevărat că acest recul nu are loc decât treptat. Conducătorii prusaci sunt de fapt divizaţi în privinţa politicii pe care trebuie s-o urmeze. Dacă unii doresc să fie găsiţi termenii unui compromis onorabil, alţii sunt gata să împingă confruntarea până la un conflict armat, a cărui miză ar fi supremaţia în Germania. Disensiunile au drept rezultat faptul că, trasă în direcţii contrare, politica prusacă progresează, în cursul acestor săptămâni, în salturi.

Chiar dacă influenţa sa tinde să descrească, partida rezistenţei este încă destul de puternică pentru a părea, în unele momente, că preia conducerea. Ea înregistrează desigur un eşec atunci când, la sfârşitul unui consiliu de miniştri în care partizanii celor două teze se înfruntă, Friedrich Wilhelm al IV-lea trece, la 2 noiembrie, de partea căutării unei soluţii paşnice şi se declară pregătit să dizolve Uniunea restrânsă. Această ameliorare nu este totuşi decât de scurtă durată, căci, în paralel, Prusia continuă să refuze evacuarea principatului Hesse-Cas-sel şi, pentru a-şi apăra drepturile aici, decretează, la 6 noiembrie, mobilizarea generală. Nici pe teren nu bătuse ceasul destinderii: soldaţii prusaci şi cei bavarezi se găsesc curând faţă în faţă şi, la 8 noiembrie, au loc primele schimburi de focuri.

Această alertă este totuşi urmată de un nou gest al Prusiei care, după ce îi admisese principiul, dizolvă oficial la 15 noiembrie Uniunea restrânsă. Încă de neimaginat cu câteva săptămâni mai devreme, concesia aceasta are bineînţeles pentru Schwar-zenberg semnificaţia unei victorii de primă importanţă. Pacea nu era sigură de vreme ce prusacii continuau să campeze pe poziţiile lor din Hesse-Cassel. Succesul abia obţinut nu-l face pe Schwarzenberg să se arate mai înţelegător. Dimpotrivă, hotărăşte să-şi înteţească presiunea asupra guvernului prusac pentru a-l constrânge la o cedare completă. În consecinţă, la 25 noiembrie Austria adresează Prusiei un ultimatum, prin care îi cere să se supună deciziilor federale în termen de patruzeci

şi opt de ore.

Evenimentele iau arunci o întorsătură neaşteptată, interpretată diferit, atât de contemporani, cât şi de istorici. Ca răspuns la ultimatumul austriac, Friedrich Wilhelm al IV-lea anunţă trimiterea primului său ministru, baronul von Manteuffel, la Qjmtz. Austria ar fi putut refuza, considerând că era vorba de o manevră menită doar să câştige timp. Şi totuşi, departe de a-l refuza, Schwarzenberg acceptă să-l primească pe Manteuffel.

Este adevărat că, ştiindu-se pe poziţii de forţă, Austria îşi putea permite un gest de bunăvoinţă. Dar această atitudine se explica şi prin intervenţia lui Franz Joseph care de data aceasta nu se mai mulţumeşte să dea ascultare primului său ministru, ci îşi pune amprenta personală asupra evenimentelor. Cu siguranţă, s-ar fi resemnat la un război cu Prusia, dacă s-ar fi confirmat că nu exista altă ieşire din criză, dar, crescut în tradiţia înţelegerii austro-prusace, dorea să fie epuizate mai întâi toate şansele de salvare a păcii. În plus, se temea că un conflict armat între cele două mari state conservatoare va face în final jocul liberalismului, adică, după părerea lui, jocul revoluţiei, care fără îndoială fusese învinsă, dar care ar risca să profite de circumstanţe pentru a scoate iar capul.

Conducătorii austrieci trebuiau să ţină seama şi de poziţia Rusiei. Aceasta ar susţine cu siguranţă Austria, dacă Prusia ar persista în refuzul ei de a evacua Hesse-Cassel. Dar Nicolae I vedea şi el războiul ca pe o ultimă soluţie extremă. Dorinţa lui se îndrepta mai degrabă către reconstituirea unui front comun al celor trei mari puteri conservatoare din Europa de Nord şi Centrală, singura soluţie cu adevărat compatibilă cu lupta împotriva revoluţiei.

Discuţiile dintre Schwarzenberg şi Manteuffel care, fapt semnificativ, se desfăşoară în prezenţa baronului Meyendorff, ambasadorul Rusiei la Viena, se încheie printr-un acord între cele două părţi. Tradiţia a reţinut formule ca „retragerea" sau „umilirea" de la Olmiitz, care par să nu de-a dreptul la nicio îndoială asupra semnificaţiei deznodământului acestei crize. Mai nuanţat, Heinrich von Srbik, marele istoric al unităţii germane, a crezut totuşi că poate afirma că acest acord nu lăsa „nici învingător, nici învins17".

Bilanţul întâlnirii poate, de fapt, să dea loc mai multor interpretări. În afacerea Hesse-Cassel, Austria înregistrează un succes de netăgăduit, Prusia acceptând în fine să lase liberă trecerea trupelor

bavareze. Pe de altă parte, armata prusacă va reveni ta nivelul anterior mobilizării generale. În schimb, acordul încheiat între cei doi prim-miniştri nu conţine vreo reglementare de ansamblu a problemei germane. Aici, Schwarzenberg a acceptat ca decizia să fie amânată. Pentru a da o nouă formă organizării politice a Germaniei, s-a prevăzut organizarea în curând la Dresda a unei conferinţe la care să participe toate statele.

Rămâne de explicat relativa moderaţie a lui Schwarzenberg, căci rezultatele cu care s-a mulţumit la Olmiitz sunt mai modeste decât obiectivele pe care şi le propusese. Este adevărat că spera poate să-şi impună ideile la Dresda şi, mai ales, să obţină formarea acelui ansamblu politic de 70 de milioane de locuitori, în care Austria ar fi intrat în întregime.

Ar fi totuşi insuficient să rămânem la acest nivel. Factorii care determinaseră Austria să accepte întrevederea de la Olmiitz intervin şi în decizia ei de a-şi tempera exigenţele. Starea finanţelor, care nu încetase să fie îngrijorătoare, o descurajează să se lanseze într-un război, dacă putea obţine aceleaşi avantaje printr-o negociere. Schwarzenberg nu ignoră nici faptul că perspectiva unui conflict armat cu Prusia nu stârnea deloc entuziasmul mediilor militare. Corpul ofiţeresc nu recunoaşterea aici schema pe care o ştia atât din Ungaria, cât şi din Italia, cea a luptei împotriva revoluţiei. Mai mult, el încă trăia cu amintirea fraternităţii de arme contra Franţei napoleoniene, iar Radetzky, numit generalissim, nu uitase că a fost şeful de stat major al mareşalului Schwarzenberg în bătălia de la Leipzig.

Aceste rezerve nu au scăpat observatorului atent care era baronul Meyendorff:

„Armata austriacă, îi raportează el ministrului său, s-ar bate cu siguranţă foarte bine, dar nu-şi ascunde sila faţă de un război absurd şi nelegiuit. Clam, Lichtenstein, Montenuo-vo, toate numele acoperite de o glorie recentă, s-au dat peste cap să intre în armata din Boemia; totuşi, aceiaşi oameni nu mai dovedesc elanul care-i anima, atunci când trebuia să salveze monarhia, fie în Italia, fie în Ungaria. Însuşi bătrânul mareşal, deşi se ţine drept sub dubla povară a anilor şi a laurilor, nu-mi pare mai nerăbdător să-şi expună gloria, decât era la bătrâneţe Frederic cel Mare18”.

Unii deplâng faptul că Austria îşi oprise braţul tocmai când Prusia se afla la cheremul ei. Aceştia se tem că s-a pierdut o şansă

istorică, care riscă să nu se mai repete, de a rezolva în favoarea ei pe termen lung problema germană, reducând Prusia la un nivel de la care ar înceta să mai fie o ameninţare.

Schwarzenberg este, se pare, primul care o gândeşte: „V-aţi fi dorit să ne descurcăm, şi eu la fel", îi mărturiseşte lui de Beust 19. Pe de altă parte, von der Pfordten, primul-ministru bavarez, crede că poate prezice: „Conflictul pentru hegemonia Germaniei s-a tranşat şi Austria a pierdut.20" Beust avea să afirme mult şi bine, după 1866, când Austria va fi fost alungată din Germania, că „drumul de la Olmiitz duc la König-eratz*21"Cu toate acestea Olmiitz, interpretat sau nu ca o ocazie pierdută, a reprezentat pentru Austria un apogeu al relaţiilor ei cu Germania o dată trecut acest prag, va începe un declin care, în ciuda pauzelor, sau mai degrabă a salturilor, nu se va opri până la ruptura din 1866.

Acordul de la Olmiitz a fost totuşi resimţit de majoritatea prusacilor ca o umilinţă. Rana nu va rămâne fără urmări. Ea va lăsa mai ales în largi sectoare ale opiniei publice un profund resentiment la adresa Austriei şi va alimenta o dorinţă de revanşă, menită să tulbure inevitabil relaţiile dintre cele două monarhii. Confirmând cuvintele lui Beust, principele Prusiei, viitorul Wilhelm I, nu va considera spălată pata decât în seara zilei de la Sadova. La prima vedere, această reacţie poate surprinde în comparaţie cu preocuparea lui Franz Joseph de a ajunge la o înţelegere şi cu relativa moderaţie manifestată în consecinţă de Schwarzenberg. La urma urmei, la Olmiitz Prusia nu fusese tratată de Austria aşa cum o făcuse Napoleon, a doua zi după lena. Nicio bucăţică de pământ nu-i fusese luată, nicio despăgubire nu-i fusese impusă.

Motivul acestui sentiment de umilire se află altundeva. Pentru mulţi era de neîndurat ideea că Austria izbutise să împiedice Prusia să suie pe primul loc în Germania. Fără îndoială, problema germană nu-şi găsise soluţia definitivă. Conferinţele de la Dresda vor avea misiunea de a-i defini termenii. Poate că Prusia va reuşi să contracareze voinţa Austriei de a intra în întregime în Confederaţia germană. În schimb, orice speranţă de a-şi realiza în viitorul apropiat programul Uniunii restrânse îi este de acum interzisă. Aşa că episodul de la Câmiitz n-a tranşat în profunzime dualismul austro-prusac. Doar i-a amânat scadenţa. Dar a şi oprit ascensiunea Prusiei şi tocmai acest lucru nu-l vor putea ierta Austriei mulţi patrioţi prusaci.

Numele german al orăşelului, cunoscut în Franţa sub denumirea cehă Sadova, în apropierea căruia se va desfăşura, la 3 iulie 1866, bătălia ce va decide soarta Germaniei.

În conformitate cu planul hotărât între Austria şi Prusia, negocierile se reiau în aprilie 1851, la Dresda, de data aceasta într-o atmosferă mai senină, riscul unui război fiind acum înlăturat. Destinderea disimulează totuşi rău faptul că între cei doi rivali duelul continuă. Fiecare dintre ei merge la Dresda cu propriile ambiţii şi cu propriile gânduri ascunse.

Schwarzenberg crede că va mări, cu ajutorul aliaţilor Austriei, breşa deja făcută la Olmiitz. Obiectivul său era dublu. Era vorba în continuare de a obţine ca Imperiul Austriei să intre cu toate posesiunile sale în noua Germanie. Această decizie va fi completată prin lărgirea Zollverein-uhxi către Monarhie, luată aici ca întreg. În acest fel va vedea lumina zilei, sprijinit pe doi piloni, unul politic, celălalt economic, vastul imperiu de 70 de milioane de locuitori, ţelul ultim al politicii lui Schwarzenberg, care va instala hegemonia Austriei în inima Europei. Dimpotrivă, Prusia înţelegea să dejoace un plan care, dacă ar deveni realitate, i-ar interzice pentru mult timp să-şi reia mersul înainte. În cel mai bun caz, ea ar accepta intrarea întregii Austrii în corpul politic german, dacă aceasta şi-ar însuşi proiectul Uniunii restrânse.

Dar nici acum Schwarzenberg nu este dispus să se preteze unui aranjament care ar însemna însăşi negarea întregii sale politici. Prusia nu are de fapt intenţia să faciliteze intrarea Austriei în Zollverein. Pe un plan pozitiv, dacă nu putuse realiza Uniunea restrânsă, va depune eforturi pentru ca instituţiile confederale să-i recunoască un statut de paritate cu Austria. Dar şi aceasta este o revendicare pe care Schwarzenberg refuză să o satisfacă. Per total, poziţiile sunt prea depărtate pentru ca între cei doi rivali să se poată încheia mai mult decât un acord de circumstanţă.

Adevărul este că Schwarzenberg eşuează în tentativa de a învinge rezistenţa Prusiei, mai ales că aceasta reuşise să iasă din izolare. Unele state germane, care susţinuseră Austria în lupta contra hegemoniei prusace, se împotrivesc atunci când ea pare să dorească, la rândul ei, să-şi extindă dominaţia asupra Germaniei. Poate că Schwarzenberg ar fi reuşit până la urmă să depăşească impasul dacă nu s-ar fi lovit în exterior de opoziţii puternice. Nici Anglia lui

Palmerston, nici Franţa prinţului-preşedinte nu priveau cu ochi buni un proiect care ar fi provocat o bulversare a raportului de forţe pe continent. Palmerston îi aduce la cunoştinţa lui Schwarzenberg că o asemenea modificare nu poate avea loc fără acordul părţilor semnatare ale Tratatului de la Viena. Cât despre Ludovic-Napoleon, el bănuieşte că naşterea acestui ansamblu politic ar îndepărta, după toate probabilităţile, speranţa Franţei de a obţine revizuirea tratatelor din 1815, revizuire din care făcuse obiectivul politicii sale.

Dar mai ales atitudinea Rusiei îl convinge pe Schwar-zenberg să aleagă calea prudenţei. Dacă Rusia se opusese planului Prusiei de a realiza în jurul ei unitatea Germaniei, nu o făcuse pentru a permite acum Austriei să se aşeze în fruntea unui ansamblu mai mare şi mai puternic care, o dată constituit, ar împiedica-o să-şi exercite influenţa asupra cursului problemelor germane şi ar risca să se pună de-a curmezişul expansiunii ruseşti în Balcani. Oricât ar costa-o, Austriei îi este dificil să ignore voinţa aliatului datorită căruia îşi restabilise autoritatea în Ungaria şi apoi învinsese rezistenţa Prusiei la Olmiitz.

Deşi Schwarzenberg nu şi-a impus programul, soluţia la care ajung statele germane poate, în principiu, să-i mulţumească pe toţi, căci le oferă avantajul de a nu compromite viitorul. De fapt, se hotărăşte pur şi simplu restaurarea Confederaţiei germane cu vechea ei Constituţie şi în limitele teritoriale din 1848. Este acesta pentru Austria un semieşec sau un semisucces?

Aranjamentul corespundea soluţiei minimale proiectate de Schwarzenberg atunci când preluase conducerea diplomaţiei austriece. Dacă nu se mai punea problema ca Austria să intre cu toate posesiunile ei în Confederaţie, măcar se putea felicita că îngropase proiectul Uniunii restrânse. Dar nu reuşise să forţeze porţile Zollverein-ului. Totuşi, nu pierduse orice speranţă, căci se prevăzuse ca dosarul să fie reexaminat în februarie 1858. Austria va putea profita de aceşti Şapte ani pentru a-şi pregăti economia ca să înfrunte concurenţa cu celelalte ţări germane. Dar cum să nu-şi dea seama că Prusia nu dădea aceeaşi semnificaţie amânării? Pentru Berlin, era vorba mai întâi să amâne scadenţa, în speranţa că, Peste şapte ani, raportul de forţe va fi evoluat suficient în 5 vantajul său pentru a-i permite să interzică Austriei intrarea 10 Zolherein.

Franz Joseph fusese confirmat în rangul său de prim principe german, ceea ce era atât pentru el, cât şi pentru primului ministru un

motiv de satisfacţie. Dar, după trei ani de înruntări, deznodământul nu rezolvase cu adevărat diferendul Ustro-prusac. Avea doar meritul de a fi asigurat celor doi protagonişti un răgaz înainte de a reîncepe lupta. Departe de a fi dispărut, dualismul austro-prusac continua să-i provoace decepţii lui Franz Joseph.

Restaurarea absolutismului

Acum, când Ungaria reintrase sub autoritatea Vienei şi statu-quo-ul fusese restabilit în Germania, mai rămânea de restaurat deplinătatea puterii monarhice. De data aceasta în chestiune era soarta Constituţiei din martie 1849. La doi ani de la promulgare, ea încă nu fusese pusă în aplicare. Starea de asediu la care erau supuse, pe lângă Viena şi Praga, Galiţia şi Transilvania, şi regimul de dictatură militară impus Ungariei şi Lombardiei-Veneţia puteau să justifice în aparenţă această întârziere.

Trebuie oare să mergem mai departe şi să credem că diriguitorii Austriei deciseseră de la început să trateze Constituţia ca pe o simplă bucată de hârtie? Cu siguranţă, nu aceasta fusese intenţia contelui Stadion, principalul ei artizan. Dar, răpus de boală, el dispăruse repede din guvern. Mulţi dintre miniştri, chiar şi după plecarea lui, rămân partizanii unui regim constituţional. Dovadă stau demisiile lui Schmerling, ministrul Justiţiei, în ianuarie 1851, apoi, în mai 1851, a lui Bruck, care preferă să se retragă când îşi văd neputinţa de a împiedica reîntoarcerea la absolutism. Ceilalţi miniştri, ostili acestei orientări, opun o rezistenţă de aproape şase luni înainte de a ceda.

Rămâne cazul prinţului Schwarzenberg. Deşi nu era genul de om care să fie reţinut de scrupule, nimic nu dovedeşte că ar fi ales, încă din martie 1849, să treacă de partea întoarcerii la absolutism. Fără îndoială, nu-şi făcuse o religie din Constituţia lui Stadion şi era câştigat de ideea de a o revizui, la momentul oportun. Astfel că, în noiembrie 1849, când evocă ij1 faţa prinţesei Sandor perspectivele viitorului, nu-i ascunde ca (aşa cum arată ea pe hârtie, Constituţia din martie nu va fi în tra niciodată în vigoare. Totuşi, ca alternativă, nu vorbeşte dec* despre realizarea unei alte constituţii, chiar dacă regimurile „excepţie aplicate în acea perioadă în câteva zone ale Monar hiei îl scutesc de grija de a-i preciza conţinutul.

Convins că sistemul monarhic trebuie de acum să se sprijine pe o alianţă a claselor posedante, care ar reuni în primul rând nobilimea şi burghezia, Schwarzenberg poate considera preferabil ca Austria să

rămână un stat constituţional. Poziţia lui este în fond foarte apropiată de cea a miniştrilor, pe care de altfel avusese grijă să-i aleagă din rândurile „conservatorilor liberali" şi nu dintre susţinătorii unei reacţii sălbatice. Dar, dacă procesul de restaurare a absolutismului începea fără voia lui, este la fel de adevărat că el îi rezistă mai puţin decât unii dintre miniştri şi că până la urmă i se raliază destul de rapid. Poate că a considerat, fiind mai puţin sensibil la principii, decât la raporturile de forţe, că fenomenul nu mai putea fi oprit şi că, din acel moment, devenea preferabil să i se asocieze pentru a-l controla mai bine.

Impulsul pentru hotărârea de a îngropa Constituţia vine de la Franz Joseph, ceea ce reprezintă fără îndoială o altă cheie a comportamentului lui Schwarzenberg. Tânărul suveran dovedise, în chestiunile germane, că nu se mulţumea să-şi urmeze primul-ministru în orice circumstanţe, dar că, în ciuda intervenţiei sale de la Olrmitz, Schwarzenberg rămăsese acela care inspira şi conducea politica Monarhiei.

De data aceasta Franz Joseph nu se mai ascunde în spatele lui Schwarzenberg, ci ţine frâiele cu putere şi lui îi revine responsabilitatea instalării unui regim cu tendinţă autocratică. Helmut Rumpler poate susţine cu oarecare aparenţă de justeţe că, dintre toţi conducătorii austrieci, suveranul este singurul despre care se ştie sigur că, după 1848, era hotărât să revină la absolutism. Franz Joseph a manifestat întotdeauna numai aversiune faţă de constituţionalismul modern. Educaţia îl predispunea la asta şi, ofensându-i simţul demnităţii monarhice, spectacolul revoluţiei triumfătoare i-a accentuat şi mai mult sentimentul. Aşa că a considerat promulgarea Constituţiei din martie doar o concesie dictată de circumstanţe, dar care nu îl angaja nicidecum Pentru viitor.

Până la sfârşitul lui 1850, în ciuda temperamentului care *" ar fi împins probabil să bruscheze scadenţele, Franz Joseph poate acţiona precipitat din cauza crizei germane. Între sta-e-e aliate cu Austria, câteva aveau regim constituţional. Re-eriind prea devreme asupra promisiunilor înscrise în Consti-j-a din martie, Austria ar fi riscat să-şi compromită şansele

Germania. La începutul lui 1851, atunci când criza părea aproape de deznodământ, acest obstacol cade şi Franz Joseph poate considera că are mâinile libere.

Este adevărat că el a şi fost sfătuit în acest sens. Cu siguranţă,

arhiducesa Sophie şi Griinne nu l-au descurajat să apuce pe această cale. Dar, în faza de gestaţie a întoarcerii la absolutismul monarhic, primul rol este deţinut fără îndoială de baronul von Kiibeck.

Când Franz Joseph îl cheamă lângă el, acest înalt funcţionar al Vormărz-ului avea înapoia lui o lungă şi strălucită carieră. Provenind dintr-o familie de oameni de rând, Kiibeck ştiuse să contracareze dezavantajul naşterii prin calităţi personale de inteligenţă şi competenţă. Administrator priceput, bun cunoscător al dosarelor financiare şi economice, avansase treptat în aparatul de stat. În 1840, fusese numit în fruntea Hof-kammer-ei, post care îi dăduse pe mână finanţele Monarhiei, în afară de Ungaria, iar, în ultimii ani ai Vormărz-ului, se consacrase de asemenea dezvoltării unei reţele feroviare sub controlul statului.

Filosofia lui politică este aceea a unui josefinist conservator. Kiibeck consideră că statului îi revine să difuzeze şi să sporească bunăstarea, fără ca pentru aceasta să fie nevoie de participarea poporului la treburile publice. De la originile sale plebeie, provenea sentimentul de antipatie pentru vechea nobilime, care îl face să nu aibă încredere în corpurile intermediare, toate aceste dispoziţii împingându-l să devină campionul absolutismului monarhic. Dacă fusese înlăturat la începutul revoluţiei, pentru care a nutrit numaidecât un sentiment de aversiune, nu întârzie să-şi reia funcţiile după cotitura de la 2 decembrie 1848.

În funcţia de preşedinte al Reichsratului (Consiliul Imperial), Kiibeck îl încurajează şi îl secondează pe tânărul său suveran în planurile de a restabili absolutismul. La întoarcerea de la Frankfurt, unde reprezentase Monarhia în Comisia federală provizorie, Franz Joseph îl însărcinează, la 19 octombrie 1850, cu pregătirea statutului Reichsratului, organism a cărui creare fusese prevăzută de Constituţia din martie. Predându-şi raportul la 1 noiembrie, după ce primise aprobarea împăratului, Kiibeck este numit preşedinte al Reichsratului.

Analiza lui este interesantă pentru că îşi ia drept ţintă guvernul. Kiibeck denunţă Consiliul de miniştri ca fiind un ifl port occidental ce stă în calea puterii absolute a suveranului-Abil, îl asociază cu Constituţia. Jurământul miniştrilor pe Cfl

stituţie îi împiedică să răspundă numai în faţa suveranului şi interzice guvernului să fie doar un organ de execuţie a voinţei împăratului, aşa cum consideră Kiibeck că trebuie să fie principala lui

funcţie. Restaurarea autorităţii personale a monarhului trece, aşadar, prin diminuarea rolului Consiliului de miniştri, care ar trebui chiar să dispară ca instanţă colectivă autonomă. Pentru asta, Kiibeck propune ca Reichsratul să-l asiste pe împărat cu sfaturi. În acest scop, orice proiect pregătit de guvern ar fi mai întâi supus examinării Reichsratului. Prevăzut cu acest aviz, împăratul ar putea să tranşeze printr-un act de deplină suveranitate.

Important este că, după ce ia cunoştinţă de aceste idei, Franz Joseph hotărăşte să-l numească pe Kiibeck în fruntea Reichsratului. Această decizie dă de înţeles că, în ciuda admiraţiei pentru Schwarzenberg, suporta din ce în ce mai greu tutela pe care guvernul credea că o are asupra lui. Perspectivele deschise de acest plan îl seduc exact în măsura în care îi promiteau că va guverna fără frâne.

Pentru a contracara, guvernul încearcă să intervină serios în elaborarea statutelor Reichsratului. Deoarece crearea acestuia nu mai putea fi împiedicată, se punea problema menţinerii lui într-o situaţie subalternă.

Zadarnic! Miniştrii nu au fost asociaţi la lucrările comisiei chemate să dea o formă definitivă proiectului de statut. Astfel că soluţia adoptată în final îşi însuşeşte punctul de vedere al lui Kiibeck, ridicând în faţa guvernului o instanţă rivală menită să-i limiteze puterile. După ce membrii lui au fost desemnaţi, la propunerile lui Kiibeck, care a avut grijă să-i aleagă dintre înalţii funcţionari ai Vormarz-ului, ca şi el hotărât ostili revoluţiei, dar la fel de rezervaţi cu privire la guvern, Reichsratul a intrat oficial în activitate, la 13 aprilie 1851.

În relaţiile dintre împărat şi guvern, întorsătura decisivă are loc la 10 iunie 1851 când Franz Joseph prezidează, pentru prima oară, Consiliul de miniştri. În cei doi ani care trecuseră, i se întâmplase să asiste la consilii, dar fără a conduce dezbaterile. Acum se făcea un pas suplimentar, despre care dă seanţa protocolul oficial, subliniind că s-a ţinut un Consiliu de miniştri „sub preşedinţia Maiestăţii Sale împăratului”. Această decizie condamna funcţia de preşedinte al Consiliului. Dacă titlul nu-i putea, evident, îl retras lui Schwarzenberg, devenea totuşi problematic că el va avea un succesor, când va sosi momentul.

Pe un plan mai general, intenţia lui Franz Joseph este limpede. Hotărând să-şi asume personal preşedinţia Consiliului de miniştri,

dorea să arate că, departe de a exista independent de el, această instanţă îi este subordonată. Situaţia este, aşadar, înţeleasă chiar înainte ca o nouă etapă spre restaurarea absolutismului să fie depăşită la 17 august următor. Acum s-a decis ca miniştrii să nu mai fie de aici înainte responsabili decât în faţa împăratului. Nu era totuşi vorba de o abrogare în bună regulă a Constituţiei. Dar cine se putea îndoi că zilele ei nu erau numărate?

În intervenţia sa dinaintea Consiliului de miniştri, Franz Joseph nu face de altfel o taină din obiectivul lui ultim, amintind că sistemul constituţional după model francez sau englez este total inaplicabil Austriei. Oricum, era conştient că esenţialul fusese făcut şi, în scrisoarea în care îi anunţa mamei sale vestea cea bună, lasă să-i izbucnească bucuria:

„Am azvârlit peste bord principiul constituţional şi Austria nu mai are de-aici înainte decât un stăpân. Acum trebuie să lucrăm cu şi mai mare ardoare. Să-i mulţumim lui Dumnezeu că în trei ani aproape că am ajuns acolo unde trebuia22".

Ieşirea lui Franz Joseph în prima linie a fost primită cu entuziasm de mediile contrarevoluţionare. De obicei zgârcit în complimente la adresa lui, Windischgraetz îi scrie: „Mă socotesc fericit că pot acum saluta pe Maiestatea Voastră ca pe împăratul meu*3". Metternich, care, alt semn al schimbărilor aflate în curs, era gata să se întoarcă în Austria, vede în manifestul care, la 20 august, făcea publice hotărârile luate cu trei zile mai înainte „actul cel mai important al noii ere24".

Prompt în a-l considera protejatul lui, Nicolae I nu-şi precupeţeşte felicitările adresate lui Franz Joseph. Satisfacţia lui era cu atât mai vie cu cât tânărul împărat părea să ia drept model Rusia autocrată. Tocmai aceasta este analiza baronului Me-yendorff căruia îi face plăcere să sublinieze în una dintre depeşele sale:

„Aici se crede că îl imită pe împăratul nostru, ceea ce se cheamă, cu un cuvânt nou, nikolaisiren, şi ca atare toţi găsesc în aceasta mai multe de lăudat decât de blamat, fiecare sin1" tind şi zicând sus şi tare că nu ar fi putut lua un model bun. Această imitare este la el rezultatul unei admiraţii şi al unei recunoştinţe foarte vii 2S".

Îi mai rămânea totuşi de dat estocada, căci, aşa cum subliniază Bach, manifestul din 20 august „a suspendat virtual Constituţia, dar nu i-a pronunţat oficial abrogarea 26". Franz Jo-seph aştepta doar ocazia

propice pentru a desăvârşi lucrarea întreprinsă şi aceasta apare atunci când, în urma loviturii de stat de la 2 decembrie, Ludovic-Napoleon instaurează în Franţa un regim de dictatură. Profitând de contextul favorabil, Franz Joseph nu întârzie să abolească Constituţia. Fapt realizat odată cu patenta din 31 decembrie 1851 care, în chip de cadou de sfârşit de an făcut supuşilor Monarhiei, suprimă ultimul obstacol legal din calea absolutismului.

Exact la trei ani după urcarea pe tron, Franz Joseph are motive să se felicite pentru drumul parcurs. În decembrie 1848, Monarhia nu mai era, poate, ameninţată cu descompunerea, dar, deşi revoluţia fusese înfrântă în Boemia şi la Viena, focul mocnea sub cenuşă; chiar dacă, urmându-l pe împărat în Moravia, îşi demonstrase loialitatea, majoritatea Reichstagului nu renunţase să doteze Austria cu o Constituţie liberală; lucru şi mai grav, Ungaria ieşise cu totul de sub autoritatea Vienei. Pe fronturile externe, situaţia era tot atât de îngrijorătoare: Piemontul plănuia un război de revanşă, iar, în Germania, poziţiile Monarhiei păreau grav compromise. Or, în mai puţin de trei ani, Austria reuşise să opereze o redresare spectaculoasă.

Ordinea era acum reinstaurată pe întreg teritoriul Monarhiei; mişcările separatiste fuseseră spulberate, în vreme ce opoziţiile liberale şi democratice erau reduse la tăcere; toate obstacolele din faţa exercitării absolutismului monarhic, Adunarea parlamentară, Constituţia, tutela unui Consiliu de miniştri prea influent, fuseseră înlăturate şi, aşa cum Franz Joseph se complăcuse să-i scrie mamei sale, Austria nu mai avea decât un singur stăpân. În exterior, puterea austriacă fusese de asemenea restabilită. În Germania, ascensiunea Prusiei fusese oprită şi împăratul Austriei îşi recâştigase un primat, teoretic Poate din perspectiva planului susţinut de Schwarzenberg, dar care îi permitea să continue să fie cel dintâi dintre principii germani.

Indiscutabil, acest bilanţ comporta şi zone de umbră. Austria nu putuse să recucerească Ungaria decât cu ajutorul unei puteri străine, iar Franz Joseph fusese rănit în mâândria lui ci trebuise să solicite această asistenţă în nişte conodiţii până la urmă puţin glorioase pentru un stat care înţelegea să joace un rol de mâna întâi în Europa.

Ordinea care domnea din nou asupra întregii IMonarhii nu era cumva destul de şubredă? Nu era de temut cea soluţiile de forţă pe care le prefera Franz Joseph să poarte în «ele germenii unor noi crize? Chiar dacă mobilizarea armatei e» ontra inamicului din interior şi

vigilenţa poliţiei împiedicau orice opoziţie să se exprime, spiritul de libertate va putea fi imultă vreme înăbuşit?

Ungaria fusese readusă în sânul Monarhiei, dar condiţiile în care fusese înfrântă revoluţia maghiară, apoi brutalitatea represiunii nu riscau să ridice împotriva Austriei întreaga naţiune maghiară? în peninsula italiană, raporturile de forţă erau foarte asemănătoare cu acelea de până la 1848, dar sentimentul naţional nu fusese extirpat, ba chiar câştigase teren. În Germania, statu-quo-ul fusese restabilit, dar, resimţind întrevederea de la Olmiitz ca pe o umilinţă, mulţi prusaci, fără a fi totuşi revoluţionari, visau la revanşă.

Pe scurt, succesele repurtate pe aceste diverse fronturi s-ar putea dovedi nişte victorii à la Pirrus. Dar, deocamdată departe de a fi bântuit de îndoială, Franz Joseph se lasă mai degrabă acaparat de beţia puterii. Din aceşti trei ani, el reţine că obiectivele pe care şi le propusese fuseseră atinse-Era, aşadar, deschisă calea perioadei neoabsolutiste, în cursul căreia, în acord cu sistemul lui de gândire, Franz Joseph avea să exercite o putere neîmpărţită.

Capitolul V

Neoabsolutismul (1852 – 1859)

Kye-am înşela dacă ne-am reprezenta regimul acelor ani ca o simplă restaurare a absolutismului, în for – ma lui anterioară anului 1848. Franz Joseph dispune în realitate de puteri pe care niciunul dintre predecesorii săi nu le-a avut vreodată. Dacă această perioadă este numită cântecul de lebădă al absolutismului în Austria, ea poate fi interpretată şi ca rezultatul unui proces secular.

Începută încă din secolul al XVII-lea, mişcarea de domesticire a dietelor s-a accelerat odată cu domnia Mariei Tereza. Totuşi, ea nu fusese dusă până la capăt, de vreme ce guvernul se mai izbea, în ajunul lui 1848, cu o frondă a câtorva adunări provinciale. Dietele puteau constitui încă o contrapondere, oricât de timidă, la atotputerea imperială. Or, prin inhibarea ultimelor vestigii ale autonomiei provinciale, această posibilitate de frânare dispărea.

În acelaşi mod, senioria, celulă a sistemului feudal, constituise până în 1848 un paravan între împărat şi supuşii săi. Mana Tereza începuse să deschidă aici breşe şi, cu timpul, acestea se tot lărgiseră. Dar nici în acest caz acţiunea nu fusese dusă până la capăt. Anumite puteri ale poliţiei şi justiţiei, deţinute în continuare de seniorii, scăpau încă de sub controlul statului. Abolirea sistemului patrimonial punea

capăt acestei anomalii şi statul se substituise structurii defuncte, mai ales că politica de descentralizare anunţată de Stadion rămăsese în stadiu de proiect.

Câmpul său de intervenţie devenind atât de mare, statul neoabsolutist, sprijinit pe un corp de funcţionari şi mai compact, dispune acum de mijloace de acţiune mai puternice decât ale domniilor precedente.

Ar însemna să simplificăm şi chiar să denaturăm faptele dacă am identifica neoabsolutismul cu un act de reacţiune. Chiar dacă el comportă trăsături reacţionare, nu are totuşi ambiţia de a restabili sistemul Vonnărz. Este deja semnificativ faptul că nu revine asupra abolirii sistemului feudal. Patenta din 31 decembrie 1851 avusese grijă să confirme această măsură care asigura pacea la sate şi lega ţărănimea de regim.

Pe plan mai general, printre resorturile neoabsolutismului figurează cu siguranţă şi o voinţă de modernizarea a Monarhiei, care contrastează cu imobilismul epocii Vormarz. O dovedesc mai multe axe ale politicii interne (avânt economic, dezvoltarea mijloacelor de comunicaţie, transformarea peisajelor urbane, reforme şcolare şi universitare). De altfel, statul neoab-solutist nu a renunţat la planul lui Schwarzenberg de a face regimul să se sprijine şi pe o burghezie mulţumită de întoarcerea la ordine, după angoasele în care o azvârlise radicalizarea revoluţiei. Cadrul instituţional în care se va desăvârşi această alianţă nu mai este cel prevăzut de Constituţia din martie, dar puterea se bazează pe faptul că burghezia va găsi în progresul material o compensaţie pentru absenţa participării la treburile de stat şi, la drept vorbind, acest calcul se va verifica atâta vreme cât situaţia economică va rămâne satisfăcătoare.

Sub toate aceste diverse aspecte, neoabsolutismul prezintă analogii cu faza autoritară a celui de Al Doilea Imperiu, apropiere care, de altfel, nu scapă contemporanilor. Reaşezat în continuitatea istoriei austriece, el reia în parte tradiţia jose-i inismului, versiune habsburgică a despotismului luminat, care îi oferă modelul unei politici de reforme conduse de stat, în afara oricărei participări a poporului la putere. Această filiaţie se regăseşte în voinţa neoabsolutismului de a transforma Austria într-un imperiu unitar.

Miniştrii

Pentru a-şi realiza politica, Franz Joseph se sprijină în prin; mul

rând pe miniştrii care, firește, se numărau printre cei mai apropiaţi colaboratori ai săi. Manifestul din 20 august 1851 a dorit cu siguranţă să le reducă importanţa, tinzând să-i transforme în simpli agenţi de executare a voinţei imperiale. Dai în practică, oricât de constrângător ar fi, sistemul nu împiedica personalităţile dinamice ca, în interiorul cadrului definit de împărat, să conceapă şi să aplice o politică ce le poartă semnătura. Nu toţi miniştrii au totuşi libertate de acţiune. Cum Franz Joseph consideră diplomaţia un domeniu rezervat, ministrul de Externe este, după dispariţia lui Schwarzenberg, mai presus de orice un executant fidel al voinţei împăratului. În schimb, ceilalţi colegi ai lui dispun de o marjă de manevră mai largă, chiar dacă nicio decizie de o anume importanţă nu poate fi, bineînţeles, luată fără ca împăratul să fi examinat dosarul respectiv şi să-şi fi dat asentimentul.

Unii dintre miniştri sunt personalităţi puternice, în stare să-şi pună amprenta asupra acţiunii guvernamentale din domeniul încredinţat responsabilităţii lor. Schwarzenberg, primul dintre ei, nu va mai ocupa mult timp avanscena. Fulgerat de o criză cardiacă, moare la 5 aprilie 1852.

Franz Joseph resimte dureros această pierdere, dovadă epistola, scrisă sub şoc, în care aduce defunctului un elogiu sincer şi îi mărturisește mamei sale emoţia şi în acelaşi timp tulburarea:

„O încercare teribilă m-a lovit, ne-a lovit pe noi toţi. Este imposibil de închipuit o pierdere mai mare şi mai greu de înlocuit decât aceea pe care am suferit-o ieri atât de brutal. Omul care, de la începutul domniei mele, mi-a stat alături cu o fidelitate mai presus de orice şi un ataşament orb, cu o determinare de fier şi o energie de nezdruncinat, a murit şi unul ca el nu va mai fi vreodată. Încă nu pot concepe că s-a întâmplat aşa ceva şi trebuie să mă stăpânesc ca să nu-mi pierd şirul, să privesc cu curaj un viitor dificil şi să păstrez cu fermitate principiul care nu trebuie să coboare în mormânt împreună cu acest mare om1”.

Schwarzenberg este singurul dintre miniştrii săi a cărui dispariţie i-a provocat lui Franz Joseph o asemenea descumpănire şi i-a smuls o astfel de mărturisire. Ceea ce se explică mai întâi prin legăturile care se înnodaseră treptat între cei doi. Fără îndoială, relaţiile lor evoluaseră de-a lungul anilor. În acest început de primăvară a lui 1852, trecuse vremea când Schwarzenberg era maestrul şi Franz Joseph doar elevul, lanărul împărat căpătase încetul

cu încetul încredere în sine. În unele împrejurări, ştiuse chiar să-şi impună propriul punct de vedere. În faza care precedase abolirea Constituţiei, rolul principal îl deţinuse Kubeck şi nu prirruul-mmistru. Franz Joseph nu încetase însă să-i poarte lui Schwarzenberg un sentiment în care se amestecau admiraţia şi afecţiunea. Era deci normal să-i plângă sincer pierderea. w.

Dar împăratul nu îi era recunoscător lui Schwarzenberg pentru că îi călăuzise primii paşi. Timpul nu alterase încrederea pe care o avea în el şi, chiar dacă relaţiile dintre ei se modificaseră treptat, ştia că se poate întotdeauna sprijini pe el. Or, prin dispariţia lui Schwarzenberg, Franz Joseph se regăseşte singur şi această singurătate îl înspăimânta. Conştiinţa amplorii sarcinii căreia trebuie să-i facă faţă, fără ajutorul aceluia care, încă de la urcarea pe tron, îi fusese cel mai apropiat colaborator, explică şi ea descumpănirea pe care o manifestă atunci… T”…

Este adevărat că această reacţie nu durează mult. Nouă zile mai târziu, Franz Joseph îşi revenise Pe cât de mult prima scrisoare către Sophie îi trăda tulburarea, pe atât u dovedea hotărârea de a conduce singur imperiul aceea pe care l-o adresează la 14 aprilie: „Va trebui să fac să mai multe prin nune însumi, îi scrie. De acum înainte nu pot să mă bizui pe nimeni aşa cum puteam face cu Schwarzenberg. Dar asta are şi părţi-lp pl bunG

la pl bunG

Într-adevăr, aşa cum era uşor de ghicit după decizia lui Franz Joseph de a prezida el însuşi Consiliul de miniştri, Schwarzenberg nu are cu adevărat un succesor. Desigur, este înlocuit la conducerea diplomaţiei imperiale de contele Karl von Bucl-Schauenstein care, înainte de a fi numit la Londra, reprezentase Austria pe lângă Nicolae I, între 1848 şi 1851. Legăturile pe care Buci le înnodase în timpul şederii sale la Sankt-Petersburg au pledat cu siguranţă în favoarea lui. Cât despre Nicolae I, el e înclinat să interpreteze aceasta numire ca semn al voinţei lui Franz Joseph de a contaua o politică de colaborare strânsă cu Rusia. Noul ministru de Externe prezintă şi avantajul de a cunoaşte bine Germania, un alt câmp de acţiune prioritară a diplomaţiei austriece, având în vede re că ocupase acolo mai multe posturi înainte de 1848 şi w şese ales de Schwarzenberg pentru a-l însoţi la conferinţei de la Dresda. A, „O!

Chiar dacă Schwarzenberg îşi văzuse în el succesorul, W nu avea

totuşi nici autoritatea, nici carisma acestuia. În timp celor şapte ani cât va rămâne în funcţie, Franz Joseph nu trebui să se teamă de ascendentul ministrului său de Externe. În rolul pe care i-l va atribui, Buci va fi înainte de toate un fidel (şi uneori stângaci) executant al politicii dictate de suverancât despre conducerea guvernului, aceasta îi scapă complet.

Alexander Bach, ministrul de Interne, dovedea o personalitate mai puternică. După ce a fost chemat să-i urmeze lui Stadion, a devenit una dintre figurile centrale ale guvernului. Strălucit avocat al baroului din Viena, Bach se numărase, în ultimii ani ai perioadei Vormärz, printre pilonii organizaţiei Juri-disch-Politischer Leseverein. Începutul revoluţiei îl găsise în prima linie şi, susţinut de reputaţia sa de liberal, în iulie 1848 intrase în guvernul format de prietenul său, baronul Dobihoff.

Chiar dacă această numire fusese interpretată la început ca un gest de bunăvoinţă faţă de democraţia vieneză, ea reprezenta începutul unei evoluţii care-l va conduce, treptat, pe Boch la slujirea neoabsolutismului. Ruptura lui cu mediile democrate se consumase încă de când raliase Reichstagul la teza indemnizării marilor proprietari deposedaţi de o parte din pământurile lor. După ce Schwarzenberg îl păstrează în guvern, Bach avalizează, una după alta, măsurile care duc la reinstalarea absolutismului, spre deosebire de colegii lui, Schmerling şi Bruck, care sfârşesc prin a demisiona. Pofta de putere îi îndoise oare şira spinării până la a-l face să accepte evoluţii opuse convingerilor sale? Mai târziu, Bach îşi va justifica adeziunea la neoabsolutism susţinând că, pe ruinele regimului Vormärz, guvernul avea drept sarcină prioritară, după tulburarea revoluţionară, să reclădească Austria pe baze noi. Pentru a fi dusă cu bine la capăt, acţiunea de reconstrucţie pretindea ca Statul să fie dotat cu mijloace excepţionale, dar nu ar fi vorba decât de o fază tranzitorie, obiectivul final rămânând instaurarea unui regim constituţiona13.

Enunţate târziu, după ce neoabsolutismul dispăruse demult, aceste argumente trebuie privite cu circumspecţie. În ciuda pledoariei pro domo, nimic nu susţine serios teza potrivit căreia neoabsolutismul ar fi avut drept scop zidirea fundaţiei Pe care mai apoi să se edifice un stat constituţional. Cu siguranţă, nu aceasta era intenţia lui Franz Joseph. În schimb, pare foarte plauzibil ca Bach, la unison cu importante sectoare ale burgheziei, să fi fost dus treptat de cursul

evenimentelor spre spluţia ordinii. În acest caz, nu ar fi corect să-l etichetăm că ne-Slncer.

Poate că atitudinea lui Bach se explică şi prin preocuparea de a desăvârşi opera de unificare a sistemului administrativ austriac, căreia i se consacră de la venirea sa la Ministerul de Interne. El secondează aici plin de zel planul lui Schwarzenberg de a transforma Austria într-un imperiu unitar. În perfect acord cu şeful guvernului, crede efectiv că natura pluralistă a Monarhiei impune aplicarea unui regim puternic centralizat. Nu va ajunge el să susţină că „împăratul îşi va distruge tronul în ziua când va renunţa la acest principiu4"?

În această stare de spirit, Bach pornise la reorganizarea sistemului administrativ austriac, devenită posibilă şi necesară prin abolirea sistemului feudal. Lucrare imensă care face din el, întrucâtva, părintele statului austriac modern. Pe măsură ce ponderea acestei administraţii pe care el o comandă de la Viena se consolidează, Bach devine, după moartea lui Schwar-zenberg, ministrul cel mai puternic din guvern, astfel încât numele lui este deseori asociat cu regimul.

În schimb, ca principal responsabil al politicii interne, ministrul de Interne îşi atrage antipatii solide, ca să nu spunem un durabile. Pentru democraţi şi pentru aceia dintre liberali care nu s-au alăturat neoabsolutismului, el rămâne prin excelenţă un renegat. La cealaltă extremă, este ţinut în carantină de o mare parte a vechii nobilimi care nu-i iartă trecutul. În acele medii unde în general este privit ca un iacobin camuflat, lumea este sensibilă mai întâi la aspectele politicii lui ostile elitelor tradiţionale. Nerecunoscând marii proprietăţi funciare un statut special, care ar fi sustras-o sferei de competenţă a noilor autorităţi administrative, politica lui Bach ilustra voinţa puterii de a deposeda nobilimea de influenţa ei pe plan local. Tot nobilimea este cea atinsă în interesele ei prin îngrădirea dietelor. Faptul că Bach, în calitate de ministru de Interne, are şi sarcina aplicării reformei agrare, măreşte antipatia al cărei obiect era în aceste medii.

În fine, în ţările maghiare în care numele lui simbolizează subordonarea totală a Ungariei faţă de autoritatea de la Viena, Bach este cu siguranţă una dintre personalităţile cele mai impopulare ale Austriei neoabsolutiste. Funcţionarii care acoperă Ungaria cu o reţea strânsă sunt numiţi aici „husarii lui Bach", mod de a sublinia că sunt auxiliarii forţei armate care ţine ţara la respect.

Baronul Karl von Bruck este un alt ministru pe care cercurile

cele mai conservatoare ale societăţii austriece îl privesc cu r gpiciune. Fiu al unei familii din mica burghezie renană, el Hevine în 1832, la Trieste, preşedintele fondator al lui Osterreichischer Lloyd, simultan companie de asigurări, de comerţ şi je transporturi maritime, corespunzând tipului de seif made ynan, din care istoria capitalismului în formare oferea în acea perioadă numeroase exemple. Acest discipol al lui Friedrich List îşi afirmase deja, la conducerea companiei austriece Lloyd, convingerea că viitorul aparţine marilor spaţii economice. În această optică, făcuse din Trieste unul dintre principalele sedii ale comerţului internaţional, ca loc de schimb între Europa de Nord şi Centrală şi bazinul mediteranean. În acest plan se întrevede ideea de a uni Zollverein-n\ şi Imperiul Austriac într-un vast ansamblu comercial integrat. Dacă, în funcţia de ministru al Comerţului din cabinetul Schwarzenberg, eşuează în tentativa de a forţa porţile Zollverein-ului, Austria are cel puţin câştigul de a se transforma într-un spaţiu vamal omogen.

Deşi, după plecarea din guvern, în mai 1851, Bruck îşi reia funcţia de director la Lloyd, nu rămâne mult timp departe de afacerile de stat. Curând este însărcinat să negocieze cu Zoll-verein-ul tratatul comercial din februarie 1853, care se mulţumeşte să decidă o mică scădere a tarifelor vamale între cele două părţi, dar, din punctul de vedere al Austriei, are meritul de a lăsa viitorul deschis. Puţin mai târziu, este trimis ca reprezentant al Austriei la Constantinopole, unde poate medita la mijloacele de a lega economic, şi deci politic, Imperiul Otoman de Europa dunăreană. A doua zi după războiul Crimeei, este rechemat în guvern ca ministru de Finanţe, cu misiunea de a reduce deficitul bugetar care, de-a lungul anilor, luase proporţii alarmante şi se mărise şi mai mult sub povara cheltuielilor militare legate de criza internaţională.

Oricât de prioritară, această sarcină nu îl împiedică să-şi desfăşoare din nou activitatea reformatoare. Convins că dezvoltarea economică a Monarhiei ar fi stimulată astfel, Bruck sprijină iniţiativele care ajung să întărească reţeaua bancară şi continuă să aibă vederi novatoare, susţinând de exemplu pro –ectul de străpungere a istmului de Suez, care se acordă cu viziunea unei organizări a Europei Centrale, a cărei influenţă comercială s-ar întinde, începând de la Trieste, până în Orientul Apropiat şi chiar mai departe.

Prezenţa lui Bruck în guvern ilustrează ascensiunea bur-Sheziei

de afaceri. Neoabsolutismul marchează astfel distanţa care îl separă de Vechiul Regim. Este adevărat că această promovare nu i-a adus lui Bruck doar prietenii. Omul banului continua să fie privit cu suspiciune în rândurile vechii nobilimi, chiar dacă aceasta admitea că este vorba de un rău necesar. Astfel, Bruck devine ţinta multor bârfe şi zvonuri care aruncă îndoiala asupra onorabilităţii sale. Franz Joseph însuşi nu a rămas insensibil la această campanie, în faţa luxului etalat bucuros de Bruck:

„Situaţia financiară este în acest moment foarte critică, i-ar fi mărturisit el ministrului Poliţiei, dar am aflat că şi-ar fi cumpărat două domenii. La modul general, nu este ireproşabil în această privinţă şi nici în trecut nu era 5".

Ca şi Bach, Bruck este bănuit că ar fi păstrat simpatii liberale. În sfârşit, responsabilii armatei nu îi iartă că impusese reduceri sumbre ale cheltuielilor militare, pentru micşorarea deficitului bugetar. După înfrângerile din 1859, nu se vor da în lături să-i impute responsabilitatea.

Spre deosebire de Bach şi Bruck, şi unul, şi celălalt de origine plebee, contele Leo Thun, ministrul Cultelor şi al Instrucţiunii, provine dintr-o veche familie de aristocraţi aparţinând marii nobilimi boemiene. De timpuriu, are preocupări şi ia poziţii care îl fac cunoscut ca pe un conservator reformist. Încă din anii de formare, când este marcat de dubla influenţă a tradiţiei josefiniste şi a gândirii filosofului Bolzano, capătă convingerea că nobilimea este investită cu o funcţie socială, profesând totodată un catolicism încrezător în raţiunea umană şi deschis ideii de progres. Încrederea în capacitatea de perfecţionare a omului explică de ce aşază în centrul interesului său ameliorarea sistemului de învăţământ.

Deşi foarte rezervat în privinţa regimului Vonnarz, căruia îi critică imobilismul, Leo Thun urcă rapid treptele administrative, ajutat fiind de buna cunoaştere a problemelor slave-Revoluţia din 1848 îl proiectează în avanscenă. În aprilie, guvernul îl trimite la Praga unde va avea misiunea să-l ajute pe tânărul arhiduce Franz Joseph în funcţia sa de guvernator ai Boemiei. Deoarece Franz Joseph este îndrumat până la un? 13 spre Italia, Leo Thun îl înlocuieşte pe perioada absenţei-l" vestit cu această responsabilitate, se străduieşte să orientez cursul evenimentelor din Boemia. îmbrăţişând cauza austroslavistă, el acţionează pentru unirea nobilimii cu aripa i*10 jerata a partidului

naţional ceh de sub conducerea lui Palacký şi a ginerelui acestuia, Rieger. Folosind ca pretext fuga familiei imperiale la Innsbruck, ajunge să constituie, la sfârşitul lui mai, fără măcar să consulte guvernul de la Viena, un guvern boemian în care stau umăr la umăr reprezentanţi ai nobilimii şi ai burgheziei cehe. Dar insurecţia din iunie face să sucombe această tentativă.

Demis în iunie din funcţie, Leo Thun trece printr-o scurtă perioadă de retragere care ia sfârşit la 28 iulie 1849, prin intrarea în cabinetul Schwarzenberg, ca ministru al Cultelor şi Instrucţiunii. Va păstra acest portofoliu timp de unsprezece ani, în cursul cărora îşi va lega numele de elaborarea Concordatului şi de refacerea sistemului şcolar şi universitar.

Participarea lui la guvernul erei neoabsolutiste poate surprinde. Oare nu fusese el în Boemia campionul unui federalism istoric, care se potrivea greu cu politica de centralizare sistematică dusă de noul regim? Aşa este, dar reflecţia sa personală asupra revoluţiei, în anul cât fusese ţinut departe de treburile publice, neîndoielnic îl făcuse să-şi modifice poziţia. Pe de altă parte, Thun aparţinea acelei generaţii de tineri nobili care, conştienţi de stagnarea la care regimul Vormärz condamna Monarhia, adoptaseră faţă de el o atitudine critică. De aceea acceptă să colaboreze la o acţiune care, plecând de la aceeaşi constatare, îşi propunea să modernizeze Austria. Întârzierile acumulate de Monarhie de-a lungul câtorva decenii şi amploarea cutremurului care o făcuse să se clatine justificau nevoia puterii centrale de a dispune de mijloace de acţiune viguroase, pentru a permite Austriei să-şi recupereze echilibrul şi pentru a promova reformele trebuitoare reînnoirii ei.

Este la fel de adevărat că Leo Thun se apropie, de-a doua zi după revoluţia de la 1848, de Restauraţia catolică care, prelungire a învăţăturilor romantismului contrarevoluţionar şi a Predicilor părintelui izbăvitor Klemens Hofbauer, respingea josefinismul şi tradiţia Iluminismului. Ardoarea pe care o pune „J negocierea Concordatului, înţelegerea pe care nu încetează să o manifeste pentru punctul de vedere roman atestă realitatea acestei evoluţii. Din acest motiv, multor liberali le apare ca zelot.

w şi totuşi, Leo Thun nu merge până la a rupe complet leaturile cu josefinismul. Reformele prin care reorganizează ternul şcolar şi universitar demonstrează permanenţa aces-ei influenţe. Ambiţia care

inspiră reforma universitară ţine de un conservatism luminat ce îi aduce critici printre catolicii cei mai intransigenţi. Nu era vorba oare de-a face din universităţile austriece sprijinitoarele unui catolicism aliat cu ştiinţa, care va fi astfel mai în măsură să înfrunte provocarea liberalismului?

Birocraţia în afară de individualităţile marcante, neoabsolutismul se sprijină pe o serie de corpuri şi instituţii care erau pe atunci stâlpii tradiţionali ai regimurilor autoritare din Europa. Sigur de susţinerea birocraţiei, armatei şi Bisericii, statul neoabsolutist se consideră în stare să ţină piept oricărei noi ofensive revoluţionare.

Prin măsurile centralizatoare ale Mariei Tereza şi ale lui Iosif al II-lea se instalase deja în ţările ansamblului austro-boemian un aparat administrativ care reuşise să pătrundă chiar şi în interiorul senioriilor. Odată cu abolirea sistemului feudal, se trecuse la o nouă etapă. Punând definitiv statul în locul administraţiei senioriilor care, într-un interval de altfel scurt, cedaseră locul marii proprietăţi funciare, reformele lui Bach încheiau un proces început cu un secol înainte.

În plus, zăvorul maghiar se spărsese. Ungaria care, în ciuda loviturilor violente ale lui Iosif al II-lea, îşi păstrase controlul asupra propriei administraţii, se aliniase regimului comun. Conjugată cu lărgirea câmpului ei de intervenţie până la graniţele Monarhiei, această extindere a sarcinilor administraţiei antrenează o creştere a numărului de funcţionari imperiali mulţi fiind recrutaţi până la urmă dintre vechii angajaţi ai senioriilor. Husarii lui Bach nu acoperă doar Ungaria cu o plasă cu ochiuri mici, ei sunt prezenţi şi în celelalte ţări, la toate nivelurile piramidei administrative.

Extrem de ierarhizată – numără nu mai puţin de 12 trepte – birocraţia nu constituie un corp omogen. Ce pot avea îij comun guvernatorul unei provincii, şeful de departamefl dintr-un minister şi un simplu scrib de birou? Diversitate nu exclude totuşi caracteristicile comune. Administraţia auă triacă nu poate fi comparată cu birocraţia rusă, aşa descrie Gogol. În primul rând pentru că aici, deşi păturile ei inferioare trăiesc în condiţii de viaţă precare, corupţia este absentă.

Folosirea limbii germane ajută şi ea la unificarea administraţiei austriece. Deşi deseori se întâmplă ca administraţilor să li se vorbească în propria limbă, germana este prin excelenţă limba internă a administraţiei. Dar membrii ei nu sunt nici pe departe recrutaţi doar dintre germani. Astfel, în timp ce în general populaţia crede că are de-a

face cu nemţi, în Ungaria husarii lui Bach numără în rândurile lor mulţi cehi. În acest imperiu multinaţional, comunitatea limbii joacă rolul unui factor în acelaşi timp de identificare şi de integrare. Datorită valorilor ce-i sunt asociate, folosirea germanei poate favoriza un proces de germanizare.

Deşi creaţie literară – dar ficţiunea se potriveşte aici cu realitatea –, familia von Trotta din Marşul lui Radetzty şi din Cripta Capucinilor este reprezentativă pentru aceste transferuri de naţionalităţi, de vreme ce slujirea împăratului în armată şi administraţie a avut drept rezultat germanizarea acestor descendenţi ai unor ţărani sloveni.

Loialitatea monarhică şi sentimentul faţă de stat sunt exact virtuţile cardinale ale acestei administraţii. Ea şi le asumă cu atât mai mult cu cât, după Iosif al II-lea, Franz Joseph dă exemplu şi se comportă el însuşi ca primul slujbaş al statului. Foarte repede va deveni proverbial faptul că este considerat „primul birocrat al imperiului". Regula servirii statului, încarnată în persoana împăratului, subliniază impactul valorilor josefinismului asupra corpului funcţionăresc. Această influenţă dă de înţeles şi că acţiunea lor îmbracă, în neoabsolutism, un dublu aspect.

Pe de o parte, cade în sarcina lor să acţioneze ca o prelungire a voinţei absolutiste a lui Franz Joseph pe întreg teritoriul Monarhiei şi să facă regimul să prindă rădăcini acolo. Acest aspect al datoriei lor face să fie asociaţi uneori la sarcini de represiune. Dar pe de altă parte, obişnuiţi să se considere insfrumente ale unei politici de ameliorare a societăţii, ei servesc S1 acţiunii de modernizare încercată de neoabsolutism.

Mai presus de orice, birocraţia – şi în acest sens ea încă se a ca un bastion al josefinismului – este legată, atât din gere, cât şi din interes, de programul unei Austrii uni – căreia, în ciuda avatarurilor istoriei, îi rămâne credincioa-sa Până în ultimele zile ale Monarhiei.

Armata zelitative cu prinv

nicerii încă iată/ Pe interveni discuţi6 al; tnata

emată bineînţeles să ocupe un loc privileybsolutist. Acesta dobândeşte trăsăturile unui. – flitar, cât şi civil. Adversarii regimului nu se d vrea să stabilească tipurile umane repreabsolutism, Friedrich Schwarzenberg, văr dar şi una dintre vocile opoziţiei aristoace; categorie condamnabilă pe „icni i „*

poate

Vormarz, armata imperială fusese anga-i, împotriva revoluţiei. Dar atunci înde operaţiuni externe unde nu era pusă în „da Monarhiei. În schimb, în 1848 şi 1849, să lupte înăuntrul imperiului, pentru isamblului habsburgic. În vreme ce ceilalţi jortali ai ei lipseau sau se arătau paralizaţi, depăşească această încercare numai datei sale. La terminarea revoluţiei, armata ntimentul că salvase imperiul. Adresându-se na când totul se clătina în jurul augustului tron, voi vrWnat" A? acum valurile mării dezlănţuite de furtua! de stânci, trădarea, sperjurul, revolta s-au spart

sparge astre piepturi7".

bilele am

duşmanului intern aveau pei asupra instituţiei militare. Încă mult îna-„a \tP* t – erul austriac se considera soldatul legitimi-jrite de 8, ori-yevoluţiei. Experienţa îl învăţase că aparţine taţii şi a, ontr ce încarna cu adevărat unitatea Monarhiei-singuru-i corp je la 1848 şi 1849, trăsese concluzia că ar-pin evervtote; bastion al dinastiei împotriva forţelor care, mata p ţ şi în exterior, lucrează pentru ruinarea atât! {} n-erior.

Austrielnă nu se sfârşise odată cu zdrobirea revo

Isiu reamt = fel inevine misiunea de a apăra palea civi luţiei-Aţ-Nmaro* fusege posibilă acţiunea ei. starea de la a care-l >şi-a = * tă la Vienar Graz j, Praga până – în septein-asediu remen îşi ijOmbardia-Venetia nu este ridicată decgt în mai 1854, în timp ce în Transilvania mai este prelungită câteva luni. Abrogarea treptată a stării de asediu nu însemna de altfel că misiunea internă a armatei s-a încheiat. Obsesia vrăjmaşului interior rămânea vie.

Dovadă stă dispozitivul militar prevăzut pentru ţinerea la aspect a Vienei, suspectă mereu de ispitiri periculoase. În apropiere de Siidbahnhof (Gara de Sud) este ridicat un imens arsenal, pe o înălţime care domină oraşul. În plus, capitala este înţesată cu o reţea de cazărmi construite în zone strategice, din care trupele să poată interveni rapid la nevoie. În fine, regimentele staţionate în Viena sunt puse să defileze fără încetare, pentru ca nimeni să nu ignore decizia puterii de a reprima orice veleitate de dezordine: „Duminica viitoare, îi scrie Franz Joseph mamei sale, are loc pe colină o mare paradă, ca să le arătăm scumpilor noştri vienezi că încă mai există trupe şi tunuri8".

Poziţia privilegiată a armatei în statul neoabsolutist nu s-ar

explica şi fără o referire la legăturile care o unesc cu Franz Joseph. Cursul evenimentelor de după 1848 nu putuse decât să-l confirme în ataşamentul manifestat faţă de armată încă din fragedă copilărie şi, mai ales, să-i întărească certitudinea că este singura instituţie ce nu va fi contaminată de fermenţii disoluţiei care atacau corpul Monarhiei. Cum armata fusese ultimul scut al Casei de Austria, Franz Joseph este înclinat să vadă în ea o armă esenţialmente dinastică. Cu alte cuvinte, concepţia împăratului rămânea în mare măsură feudală.

Aceste legături se întăresc şi mai mult în anii neoabsolutismului, când Franz Joseph hotărăşte să exercite el însuşi comanda supremă a armatei. O asemenea practică era neobişnuită în istoria dinastiei. Deşi unii arhiduci fuseseră investiţi cu responsabilităţi militare, precum arhiducii Karl şi Johann fi* timpul războaielor revoluţiei şi ale imperiului, suveranii se ţinuseră de obicei deoparte. Înainte de Franz Joseph, numai fosif al II-lea îl precedase în asemenea funcţie. Această autoritate Franz Joseph o exercită prin intermediul cancelariei militare controlată de contele Griinne, mai mult ca oricând omul lui de încredere.

Cancelaria militară a împăratului nu încetează să-şi spo –aşa efectiv influenţa an după an, până la a deveni adevăratul centru de decizie. Moştenire a revoluţiei din 1848, Ministerul de Război, care amintea neplăcut perioada în care arma-a trebuia să jure pe Constituţie, a fost desfiinţat în 1853. Această dispariţie nu era la drept vorbind o surpriză, căci nu făcea decât să pună în acord organizarea societăţii militare cu soluţiile aplicate statului de la sfârşitul lui 1851. Pe de altă parte, generalul Hess, fostul şef de stat major al lui Radetzky în Italia, care fusese numit trezorier general, funcţie ce părea să oblige la dezvoltarea unui stat major general investit cu largi responsabilităţi, se vede marginalizat treptat în favoarea atotputernicului Griinne.

Tutela imperială nu prezintă doar aspecte pozitive. Franz Joseph aspira, firește, să formeze armata după propria-i imagine. Trebuie să amintim aici cuvintele sale, deseori citate: „Valoarea armatei mele nu stă în ofiţeri cultivaţi, cât în ofiţeri curajoşi şi cavaleri9”. Ar fi prea uşor să luăm o asemenea declaraţie în derâdere, pretinzând că aflăm aici dovada că Franz Joseph propovăduia armatei sale obscurantismul. Ofiţerul spre care s-ar îndrepta preferinţa lui nu ar fi atunci oare acel fanfaron, care va face mai apoi deliciul literaturii antimilitariste?

O asemenea concluzie nu ar fi totuşi convingătoare. Afirmaţia lui Franz Joseph aparţine de fapt concepţiei lui feudale, pentru care valoarea armatei se întemeiază în primul rând pe legăturile de fidelitate care o unesc cu suveranul. Ofiţerul austriac nu ar fi atunci decât urmaşul cavalerului care lupta odinioară pentru suzeranul său. Această concepţie despre armată nu este lipsită de o anume grandoare. Ea presupune mai ales ca ofiţerii să aibă incontestabile virtuţi morale, iar conflictele viitoare vor confirma că majoritatea ofiţerilor nu duceau lipsă de ele. Trebuie totuşi să ne întrebăm dacă o asemenea etică este suficientă să pregătească armata austriacă pentru războaiele timpurilor moderne, când arta militară este obligată tot mai mult să-şi integreze tehnica legată de revoluţia industrială.

Chiar dacă în proba focului, Franz Joseph îşi demonstrase curajul fizic, el nu avea nici experienţa, nici competenţele teoretice sau practice cerute de comanda supremă. Cunoştinţele lui asupra războiului se mărgineau la cele câteva lupte la care asistase fără a exercita comanda. Formaţia sa militară îl făcea să pună preţ pe buna ordine a unei parade, pe alinierea unei trupe, pe ţinuta uniformelor, în schimb, nu-l pregătise să conceapă o strategie de ansamblu.

Asemenea concepţii au drept consecinţă faptul că, de-a lungul acestor ani, armata austriacă rămâne în urma majorităţii omoloagelor sale europene, mai ales în urma armatei prusace. Armamentul evoluează puţin, în timp ce studiile strategi-ce sunt aproape neglijate. Fără îndoială, unii ofiţeri superiori fuseseră formaţi de Radetzky pentru frontul mobil, dar rareori ei se aflau la curte, pe lângă Griinne. Cât despre Radetzky, învins de vârstă, moare în 1858, după ce fusese înlăturat de la comanda armatei din Italia în favoarea unui protejat al lui Grunne, contele Gyulai, desigur mai tânăr – bătrânul mareşal avea pe atunci nu mai puţin de nouăzeci şi unu de ani! – dar incompetent, aşa cum o va dovedi viitorul.

Pe scurt, ofiţerul austriac va putea străluci în fapte de arme în care se vor manifesta calităţile lui morale, în schimb nu va poseda decât rar capacitatea de a conduce ansambluri. Este adevărat că pe atunci acesta nu era un caz izolat. Campaniile din 1859 şi 1870 vor arăta că armata franceză suferea de aceeaşi pauperitate a gândirii strategice. Dar, în Austria, ca şi în Franţa, consecinţele nu se vor simţi decât mai târziu. După înăbuşirea revoluţiei ungare, Monarhia a beneficiat de un deceniu de pace. Carenţele, ce se vor dovedi

dezastruoase faţă de duşmanii externi, nu au împiedicat armata să îndeplinească sarcinile la care era chemată acum pe frontul intern.

Biserica

Regimul neoabsolutist găseşte în biserica catolică un alt susţinător al lui. Astfel se încheia un lung proces început la sfârşitul secolului al XVIII-lea, după ce Iosif al II-lea instaurase tutela statului asupra Bisericii şi eliberase catolicismul austriac din lanţurile devoţiunii baroce.

Deşi continua să se situeze în cadrele revelaţiei, josefinismul propusese credincioşilor o religie foarte depărtată de formele de expresie ale credinţei cu care ţările habsburgice erau obişnuite după victoria Contrareformei. Această politică provocase în unele medii catolice un fenomen de respingere care, profitând, sub şocul Revoluţiei franceze, de mişcarea de repunere în discuţie a ideilor Iluminismului, găsise o puternică ştafetă în părintele Hofbauer, fondatorul ordinului redemptori-ştilor din Austria, şi în romantismul vienez. Acest curent opunea josefinismului un program de restauraţie catolică, care cerea încetarea aservirii Bisericii şi propovăduia o religie ce asocia tradiţia tridentină cu inferioritatea romantică.

În afară de grupul care, unit în jurul lui Anton Günther, hotărâse să-şi menţină reflecţia pe terenul teologiei, dar aluneca de fapt treptat spre o formă de catolicism liberal, restauraţia catolică luase destul de repede o orientare contrarevoluţionară şi îi propusese statului din perioada Vormărz să se alieze cu el, în schimbul abolirii legislaţiei josefiniste. În ciuda câtorva succese punctuale, Biserica nu reuşise încă, înainte de 1848, să schimbe politica religioasă a puterii. În pofida unor declaraţii de intenţie încurajatoare, Francisc I preţuia prea tare avantajele sistemului existent ca să vrea să-l distrugă. Cât despre birocraţie, ea rămânea în mare măsură ataşată principiilor jose-finismului. Restauraţiei catolice nu-i lipseau atuurile. Ea număra aliaţi în persoana lui Metternich şi în anumite medii de la curte şi, ceea ce era esenţial, tocmai în postulatele ei fusese crescut Franz Joseph, sub influenţa arhiducesei Sophie.

Victoria contrarevoluţiei la sfârşitul anului 1848 consolidează poziţiile acelora dintre catolici care, precum monseniorul Rauscher, aruncă anatema asupra liberalismului şi susţin ideea unei alianţe cu statul absolutist. Într-adevăr, situaţia nu fusese niciodată mai prielnică realizării tezelor lor. Cum s-ar putea ca, după furtuna revoluţionară,

noua putere să nu fie interesată de sprijinul pe care i-l propunea Biserica? Influenţa pe care aceasta şi-o păstrase în sânul societăţii austriece, mai ales la sate, o recomanda statului ca pe un aliat preţios în acţiunea lui de reconstrucţie a ordinii monarhice.

Ierarhia ecleziastică nu se dă în lături să exploateze acest argument pentru a obţine de la responsabilii civili concesiile aşteptate: „Dacă opera de salvare şi reînnoire vrea să reuşească, insistă Rauscher, e nevoie ca puterea spiritului să se unească cu puterea săbiei10". Limbajul acesta îi era familiar lui Franz Joseph, de mult pregătit să accepte o politică favorabilă Bisericii. Fără îndoială, în sânul guvernului se manifestau divergenţe privind amploarea revizuirii ce trebuia întreprinsă. Pre domina totuşi convingerea că circumstanţele făceau inevitabilă o reamenajare a relaţiilor dintre Biserică şi Stat. Nu declara Bach, legat totuşi prin formaţia lui de tradiţia josefinistă,» cându-se ecoul lui Rauscher, că este necesară „colaborarea Sta'tului şi Bisericii pentru apărarea celor mai sfinte interese ale umanităţii11"?

Programul hotărât de episcopatul austriac în iunie 1849 cu prinde un catalog de revendicări maximale ce reclamau n1 mai mult, nici mai puţin decât dărâmarea sistemului josefir11

gniscopii doresc ca biserica să-şi recapete libertatea de a se organiza după propriile reguli şi de a-şi administra bunurile, fără tutela Statului. Preocupaţi să poată comunica direct cu Roma, ei cer şi abolirea placet-ului care, din timpul domniei lui Iosif al II-lea, era un obstacol în relaţiile lor cu Sfântul Scaun. De asemenea, trebuia să li se redea dreptul de a se întruni şi de a organiza sinoade diocezane fără a fi obligaţi să ceară în prealabil autorizaţia puterii politice.

Dar programul prevedea deopotrivă şi subordonarea societăţii civile la influenţa Bisericii. Realizarea acestui obiectiv s-ar fi făcut prin alinierea legislaţiei căsătoriei la prevederile dreptului canonic. Organizarea învăţământului reţinea şi ea în mod deosebit atenţia episcopilor, care revendicau pentru Biserică controlul asupra învăţământului primar, ca şi responsabilitatea instruirii religioase în învăţământul secundar. Pe de altă parte, stabilind regula că elevii nu vor fi încredinţaţi decât unor profesori ale căror convingeri religioase şi morale erau ireproşabile, ei cereau să le fie recunoscut dreptul de control asupra numirii profesorilor.

Episcopatului i se va da satisfacţie în doi timpi, mai întâi prin ordonanţele imperiale din 18 şi 23 aprilie 1850, apoi prin Concordatul

din 18 august 1855. Franz Joseph este implicat direct în aceste decizii. Nemulţumindu-se doar să urmărească îndeaproape dosarul, intervine în mod decisiv în hotărârile luate atunci. Dovadă stă faptul că impune guvernului reticent măsurile pregătite de contele Leo Thun, care prevedeau îndeosebi restaurarea jurisdicţiilor ecleziastice şi eliminarea placet-ului.

Acest proiect, şi mai ales dispoziţiile ce restabileau libertatea de comunicare între episcopi şi papă, are parte de o primire amestecată, uneori chiar ostilă pe faţă din partea miniştrilor care, reacţie tipică josefiniştilor, se temeau că pierderea acestor prerogative ar putea afecta autoritatea statului. Trezindu-se singur în faţa colegilor săi – până şi Schwarzenberg avea unele rezerve – Thun se gândeşte o clipă să demisioneze. În faţa festei opoziţii, era nevoie nici mai mult, nici mai puţin decât intervenţia împăratului pentru ca obstacolul să fie înlăturat. Astfel este de ajuns ca el să se situeze de partea lui Thun, 11 timpul Consiliului de miniştri din 14 martie 1850, pentru ca Situaţia să fie soluţionată. Ordonanţele din 18 şi 23 aprilie re-jau măsurile susţinute de Thun. În afară de aceasta, se anun-i ca problemele rămase în suspensie îşi vor găsi rezolvarea fr-un concordat negociat cu Sfântul Scaun.

Semnat la 18 august 1855, ziua aniversară a împăratului. Concordatul satisface, în esenţă, revendicările episcopatului, desăvârşind demolarea sistemului josefinist şi redând Bisericii o influenţă dominantă asupra câtorva sectoare majore ale vieţii sociale. Ordonanţelor din aprilie 1850 el le adaugă transferarea problemelor matrimoniale către jurisdicţiile ecleziastice şi reorganizarea învăţământului conform dorinţei episcopilor. Concordatul pune de fapt învăţământul primar sub tutela Bisericii şi stabileşte regula ca numai profesorii catolici să fie autorizaţi să predea în instituţiile şcolare frecventate de catolici, dispoziţie care, având în vedere repartizarea confesiunilor în cadrul Monarhiei, se aplică în realitate majorităţii şcolilor, în fine, el recunoaşte în fapt un drept de cenzură al Bisericii, guvernul având obligaţia să interzică publicarea sau difuzarea cărţilor condamnate de aceasta.

Episcopii erau, aşadar, îndreptăţiţi să se felicite pentru privilegiile acordate prin Concordat Bisericii, iar cardinalul Schwarzenberg, arhiepiscopul Pragăi, se face interpretul lor pentru a le exprima pe lângă Franz Joseph gratitudinea. Şi printre laici

predomină satisfacţia, întruchipată de bătrânul prinţ Metternich care salută în Concordat „cel mai important eveniment al vremurilor noastre12". Atât din convingere, cât şi din necesitate, neoabsolutismul îi redase deci Bisericii o libertate de acţiune pe care aceasta o pierduse la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Nu este vorba totuşi de o separaţie între Biserică şi Stat, separaţie care de altfel nu era dorită de niciunul dintre cei doi parteneri. Statul se dă la o parte din faţa Bisericii în anumite sectoare, dar în primul rând vede în ea un aliat de la care aşteaptă un sprijin nelimitat pentru politica lui. În ceea ce o priveşte, Biserica recunoaşte în Stat garantul influenţei sale asupra corpului social. Raporturile lor trebuie să fie acelea dintre două puteri distincte, dar strâns solidare.

Ruptura cu josefinismul nu este nici ea completă. Alegerea lui Rauscher ca negociator pentru Austria ilustrează acest lucru. Fără îndoială, el se număra prin apropiaţii lui Franz Joseph, care îl cunoştea şi îl preţuia încă din anii de şcoală. & 1 plus, câteva personalităţi laice, precum contele Leo Thun, sun* asociate, în planul al doilea, la discuţiile cu Sfântul Scaun. Rămâne totuşi faptul că Franz Joseph desemnase un prelat să reprezinte statul austriac la negociere. Această alegere Qe", monstrează că josefinismul era încă destul de viu, în clipa caiu' se punea problema definitivării unui tratat destinat în prifil; piu să-i pronunţe actul de deces. În această decizie se pot citi limitele emancipării Bisericii.

În timp ce Concordatul trebuia să elibereze Biserica de constrângerile care o apăsau, Franz Joseph, în tradiţia predecesorilor săi, continuă să vadă în ecleziaşti nişte servitori ai statului. În rest, Rauscher onorează încrederea ce i-a fost acordată, îndeplinind cu scrupulozitate misiunea pentru care îl alesese Franz Joseph, el nu ezită, în câteva rânduri, să se opună pretenţiilor Sfântului Scaun, pe care le consideră excesive în raport cu interesele statului austriac. Prin prisma acestei atitudini, este evident că josefinismul marcase prea adânc mentalităţile pentru a nu-şi păstra o puternică influenţă asupra Bisericii austriece. Influenţa aceasta inspiră mai ales unele comportamente ale episcopatului, a cărui aspiraţie spre independenţă este temperată de loialitatea faţă de coroană, la a cărei înrădăcinare contribuiseră atât tradiţia Contrareformei, cât şi aproape un secol de josefinism. De unde preocuparea de dialog şi de înţelegere cu statul care va determina în continuare numeroşi episcopi, chiar în situaţii

conflictuale, să-şi interzică atitudini tranşante ce riscau să închidă calea unor compromisuri.

Concordatul nu a întrunit totuşi unanimitatea opiniei publice. Dacă printre catolici dominase satisfacţia, reacţia liberalilor a fost cu totul diferită. Ei văd în Concordat o tară de neiertat ce descalifică regimul, produsul unui clericalism agresiv şi, ca atare, complet contrar spiritului vremii care, spre deosebire de calea aleasă, cheamă la o secularizare crescândă a societăţii. Pe deasupra, sunt indignaţi şi de transferul de suveranitate pe care puterea neoabsolutistă a lăsat să-i fie smuls. Unul dintre aceştia, contele Anton Auersperg, evocând mai târziu prima sa reacţie faţă de Concordat, va declara în faţa Reichsratului: „Patriotismul meu s-a revoltat şi acest tratat mi s-a părut o Canossa… prin care Austria secolului al XIX-lea trebuia să ispăşească josefinismul secolului al XVIII-lea13".

Constrângerile care împiedicau pe atunci libera exprimare a opiniilor nu permiteau încă liberalilor să-şi manifeste zgomotos opoziţia. Dar, imediat ce neoabsolutismul avea să cedeze locul unei ordini constituţionale, ei vor face din Concordat una dintre ţintele privilegiate şi nu vor înceta până ce nu va fi abolit.

Exemplul Concordatului arată, în orice caz, că, deşi statul neoabsolutist se putea bizui pe loialitatea lor, forţele care îl sprijină nu alcătuiesc un ansamblu monolitic. Astfel, josefinismul îşi păstrase poziţii solide atât în birocraţie, ceea ce este evident, cât şi în armată. De aceea, în timp ce Biserica se felicită pentru un tratat care îi conferă un statut privilegiat în sânul societăţii, în aceste medii cei care îl deplâng sunt numeroşi. Conservatori de inspiraţie josefinistă, ei se tem, mai presus de orice, că, cedând presiunilor ierarhiei ecleziastice, statul lăsase să se aducă o gravă atingere autorităţii sale. Rezumându-le sentimentele, contele Hartig spune: „cu greu s-ar fi putut încheia un tratat mai funest14". Cât despre bătrânul Kiibeck, ale cărui avertismente nu fuseseră ascultate, el se consolează la gândul că „vârsta îl va scuti să vadă consecinţele Concordatului15".

Divergenţele acestea nu vor rămâne fără efect. Când Austria va fi intrat în era constituţională, ele aveau să contribuie la crearea unei rupturi între forţele pe care se sprijinise neoab-solutismul. Deocamdată, nu au cu adevărat vreo consecinţă. Concordatul poate fi prost primit în anumite sectoare ale administraţiei şi ale armatei, dar reacţia nu trece mai departe de câteva manifestări, de cele mai multe

ori private, ale nemulţumirii. Cine să-şi imagineze că până la urmă aceste două corpuri, a căror datorie era slujirea statului, se vor lăsa antrenate în mişcări de opoziţie? Aprecierile divergente asupra politicii religioase a puterii lăsau totuşi să se bănuie şi un alt aspect al relaţiilor dintre diferiţii sprijinitori ai regimului.

De fapt, aceste raporturi pot să nu fie scutite de tensiuni. Administraţia şi armata împărtăşeau un sentiment de iritare faţă de influenţa crescândă a Bisericii. Se întâmpla uneori ca militarii să nu aibă judecăţi prea amabile la adresa birocraţiei. De unde neîncrederea lor permanentă faţă de ansamblul societăţii civile. Dar îi iritau şi intervenţiile administraţiei în domenii pe care le considerau rezervate autorităţii lor. Aşa că aceste relaţii erau adesea concurenţiale. Numeroşi responsabili militari deplângeau, de exemplu, ridicările treptate ale stării de asediu care, pe lângă alte consecinţe, provocau şi o anumită diminuare a influenţei lor. La fel, când o autoritate civilă independentă de armată a fost instalată în Lombardia-Veneţia, primirea pe care i-o face înaltul Comandament este cel puţin lipsită de căldură. În fine, pe teren, relaţiile dintre husarii lui Bach şi armată sunt departe de a fi mereu cordiale.

Oricât de dezagreabile, aceste fricţiuni nu erau totuşi de natură să pună în pericol regimul neoabsolutist. Dimpotrivă/. frontul de forţe care, fiecare în aria sa de intervenţie, îi aduc sprijinul, îl ajuta să armonizeze societatea austriacă şi se va dovedi în general eficace, atâta timp cât nu va fi confruntat cu încercarea unei crize economice sau a unor ameninţări externe majore.

Politică de centralizare şi naţionalităţi în cursul acestor ani, statul neoabsolutist îşi extinde ascendentul asupra societăţii şi sistematizează regimul de centralizare. Patenta din 17 martie 1849 care instituia autonomia colectivităţilor teritoriale, de la cerc până la comună, nu înregistrase, înainte de abolirea Constituţiei, decât un timid început de aplicare prin alegerea consiliilor municipale. După întoarcerea la absolutism, acestea sunt ţinute sub înaltă supraveghere şi autoritatea politică se străduieşte să le limiteze competenţele.

În plus, se punea mai puţin ca niciodată problema ca adunările cercurilor şi districtelor să fie alese. Chiar dacă statutele din anumite ţări (landuri) fuseseră deja elaborate de Ministerul de Interne, ele rămân doar pe hârtie şi nu a fost aleasă nici măcar o singură dietă în această perioadă. Bineînţeles, ţări (landuri), cercuri, districte au fost

menţinute, dar numai ca nişte diviziuni administrative. Aceşti ani sunt marcaţi tocmai de o sporire a puterilor administraţiei. Este abrogată legea care stabilea independenţa justiţiei şi introducea instituirea juriului. Ca urmare a abrogării, administraţia ţine acum sub control nu doar întreg ansamblul piramidei judiciare, de vreme ce fusese restabilită pe poziţiile deţinute în timpul Vbmwrz-ului, dar se substituie şi curţilor de justiţie senioriale care nu fuseseră restaurate.

În acelaşi timp, acţiunea de centralizare progresează. Este continuată integrarea Ungariei în imperiul unitar. Ca şi în restul Monarhiei, germana este şi aici folosită ca limbă internă a administraţiei. De asemeni, Ungaria este supusă regulamentului comun şi împărţită în cercuri şi districte, în dispreţ faţă de vechea ei organizare administrativă. Nici teritoriile desprinse din Ungaria nu sunt tratate mai bine. Contorm dorinţei exprimate de sârbii din Monarhie, se crease înfr-adevăr un voievodat sârb. Dar gestul va rămâne lipsit de Consecinţe. În practică, voievodatul a fost doar o simplă uniate administrativă. Autorităţile nu înţeleg nicio clipă să-l considere o vatră naţională.

Rigoarea politicii de centralizare nu-i ocoleşte nici pe croaţii ale căror regimente, sub comanda lui Jellacic, ajutaseră totuşi la salvarea Monarhiei. La rândul ei, Croaţia este împărţită în districte supuse direct autorităţii birourilor vieneze. Având în vedere această stare de fapt, ungurii le pot spune, cu oarecare dreptate, croaţilor: „Ceea ce noi am primit ca pedeapsă, voi aţi primit drept recompensă".

Politica şcolară a neoabsolutismului merge şi ea în direcţia centralizării. Şi aici, tinde să fie aplicat un sistem uniform pentru întreaga Monarhie. Rolul crescând rezervat limbii germane favorizează fenomenul. Nu pentru că această politică ar fi fost inspirată de o voinţă deliberată de germanizare. Apărându-se de o asemenea acuzaţie, Leo Thun precizează: „Dacă o altă limbă, oricare ar fi ea, s-ar afla într-o situaţie la fel de favorabilă ca germana, ar trebui să-i recunoaştem aceleaşi avantaje. Acţiunea noastră nu este dictată de simpatie16".

În tradiţia josefinismului, statul neoabsolutist, care proclamă egalitatea naţionalităţilor, se doreşte a-naţional. Preferinţa acordată germanei nu vizează, aşadar, slujirea intereselor unuia dintre popoarele austriece, ci răspunde unui obiectiv raţional. Unitatea imperiului cere efectiv ca fiecare supus să cunoască, în afară de propria sa limbă, măcar noţiunile elementare ale uneia dintre limbile

vorbite în Monarhie. Fără îndoială, învăţământul primar se făcea adesea în limba maternă. Astfel Leo Thun, al cărui patriotism boemian integrează cele două culturi ale regatului Sfântului Wences-las, sprijină dezvoltarea unui învăţământ primar în limba cehă. Dar, de la acest nivel, se manifestă evoluţii diverse. Numărul „şcolilor mixte", în care limba naţională şi germana sunt folosite concomitent, creşte treptat. Pe de altă parte, ponderea germanei sporeşte în instituţiile de învăţământ secundar, în care devine pretutindeni o disciplină obligatorie şi este chiar deseori folosită ca limbă de predare şi în afara ţărilor germane ale Monarhiei. În fine, procesul de germanizare ajunge şi în învăţământul superior. îi scapă doar universităţile din Lombardia-Veneţia.

Deşi guvernul nu şi-a fixat drept obiectiv privilegierea unuia dintre popoarele imperiului, este greu ca celelalte naţionfilităţi să nu-l bănuiască de acest gând ascuns. Desigur, nernuţumirea rămâne surdă. Aparatul militar şi poliţienesc care ac°, peră Monarhia face imposibilă nu numai orice agitaţie, dar şi orice exprimare organizată de opinie. Fără a mai pune la socoteală că represiunea care urmase victoriei contrarevoluţiei jăpersase sau făcuse neputincioase cadrele ce ar fi putut să însufleţească această opoziţie. În plus, zguduitura revoluţionară era prea recentă pentru ca spiritele să se fi eliberat de traumatismul provocat de ea. Trebuie să admitem şi că, în burghezie, şi nu doar în ţările germane, mulţi erau recunoscători regimului pentru că reinstaurase pacea civilă şi pentru era de prosperitate ce părea să se anunţe. Această satisfacţie avea cu siguranţă darul să tempereze iritarea provocată de politica lingvistică a puterii.

Este adevărat că Ungaria scapă acestei tentaţii. Aici puţinii partizani ai regimului se aflau izolaţi într-o populaţie ostilă. Ungurii nu iertau neoabsolutismului că, în dispreţ faţă de dreptul istoric, distrusese regatul Sfântului Ştefan şi impusese legi şi o administraţie străine în ceea ce rămăsese din ţara lor. Cu siguranţă, şi aici, ca pretutindeni, opoziţia revoluţionară se dezorganizase. Este, aşadar, vorba de o rezistenţă pasivă, dar care acoperea întreaga ţară şi niciodată pe parcursul acestei perioade regimul nu va reuşi să prindă rădăcini în Ungaria. Deşi Franz Joseph pare să nu fie conştient de asta – din când în când o anunţy pe mama sa că situaţia se îmbunătăţeşte –, problema ungară nu fusese tranşată.

Calea forţei, aleasă de guvern şi aprobată de Franz Joseph, nu

aduce decât o soluţie aparentă. Nu pentru că şansele unei reconcilieri s-ar fi spulberat. Deşi numele lui Kossuth dobândise valoarea unui mit, mulţi unguri, respingând extremismul acestuia, ca baronul Cotvos, discipol al lui Tocqueville, sau ca Ferenc Deák, înţeleptul naţiunii, rămăsese favorabili unui compromis care ar garanta drepturile Ungariei, respectând totuşi imperativele puterii austriece. Dar vremurile nu erau coapte încă, iar Franz Joseph va trebui să se confrunte cu numeroase crize înainte de a se ralia acestei politici.

Atentatul lui Libenyi

Nemulţumirile acumulate în Ungaria împotriva Austriei j. * Putut avea drept consecinţă curmarea brutală a domniei 18 f k2 J.osePn-Căci el va fi, efectiv, victima unui atentat, la ebruarie 1853, când se plimba, având drept companie doar pe unul dintre aghiotanţii săi, contele O'Donell, pe meterezele care înconjurau încă oraşul vechi al Vienei.

Aparent nesemnificativ, acest ultim fapt este totuşi bogat în învăţăminte. El dezvăluie limitele aparatului poliţienesc, de atâtea şi atâtea ori imputat regimului neoabsolutist. Personajul pe care l-am fi putut crede cel mai bine protejat din întregul imperiu se plimba fără escortă. Austria neoabsolutistă nu avea, la acest capitol, nici obsesiile, nici rafinamentele statelor noastre moderne. Nu existau pe atunci nici protecţie personală, nici gărzi de corp pentru a asigura apărarea suveranului. Cu alte cuvinte, acesta era o ţintă uşoară.

De fapt, Franz Joseph îşi datorează salvarea intervenţiei destinului, căci o femeie, văzând că un bărbat înarmat cu un cuţit se îndreaptă spre un ofiţer general, scoate un strigăt. Strigătul îl face pe împărat să se întoarcă, tocmai când se aplecase să privească soldaţii care făceau exerciţii pe povârniş, la poalele meterezelor. Mişcarea aceasta l-a salvat. Lovitura care ar fi trebuit să-l izbească în spate îi atinge ceafa, unde a fost amortizată de gulerul mantalei şi de cureaua chipiului. împiedicat să lovească a doua oară de către contele O'Donell, care reuşeşte să-l prindă de brâu, agresorul este imobilizat cu ajutorul vecinilor alarmaţi de strigăte.

Se dovedeşte că autorul atentatului este un tânăr ungur, un ucenic croitor pe nume János Libenyi. Partizan al lui Kossuth, dorise să lovească în acela pe care-l socotea răspunzător de nenorocirile patriei sale. De altfel, în clipele imediat următoare atentatului, se ridică întrebarea dacă nu cumva acţiunea îi reuşise, căci plaga sângera din

abundenţă, ceea ce isca temeri pentru ce-i mai rău. La examinare, se va vedea totuşi că rana era mai mult spectaculoasă, decât profundă, aşa cum povesteşte Sophie în Jurnal:

„În cele din urmă, bietul meu copil veni împreună cu Kafl Liechtertstein… M-am azvârlit pierdută în braţele lui; nu se gândea decât cum să mă liniştească. L-am culcat.

Chirurgul Wattemann i-a examinat rana după ce i-a a iar părul. Din fericire nu este periculoasă, largă de jumata-te de deget, dar nu adâncă, cuţitul foarte subţire la vârf îndoindu-se în clipa loviturii, dar şocul a fost foarte violent? 1 are nevoie de multă grijă, de odihnă, scumpul bolnav, bie ţii lui ochi frumoşi au suferit mult din zguduitură; nu vedea decât ca prin ceaţă… Săracul meu Franzi, după prin".

Aufregung*, a fost foarte liniştit toată ziua… I-am spus lui Griinne că ar trebui să ordone un Te Deum în biserici la ora 6, pentru salvarea împăratului din mâinile asasinului17".

Chiar dacă situaţia s-a dovedit până la urmă mai puţin gravă decât păruse la început, convalescenţa îl va ţine totuşi imobilizat câteva săptămâni pe Franz Joseph.

Emoţia pe care atentatul o stârnise în populaţie îi conferă lui Franz Joseph, ca prim efect, o popularitate ce-i lipsise foarte tare de la începutul domniei. Supuşii lui îl învinovăţeau automat pentru constrângerile care le erau impuse, mai ales acolo unde starea de asediu era în vigoare. Pe de altă parte, Franz Joseph se manifestase deseori cu o anume rigiditate în atitudinea exterioară care nu era câtuşi de puţin apreciată, mai ales de vienezi, obişnuiţi de bunicul lui, ca să nu mai vorbim de sărmanul Ferdinand I, cu mai multă bonomie. Sub impulsul emoţiei, aceste supărări tind acum să se estompeze. Rămâne de văzut dacă fenomenul avea să fie durabil. Anumite manifestări de ostilitate faţă de însăşi persoana lui Franz Joseph, atât în 1859, cât şi în 1866, vor da de înţeles că popularitatea lui va mai cunoaşte eclipse.

Unul dintre monumentele Vienei imperiale perpetuează amintirea atentatului lui Libenyi. El se află la originea construirii bisericii votive Votivkirche, care se ridică astăzi în apropierea Universităţii. Paternitatea proiectului de a construi o biserică, ca mulţumire adusă ocrotirii divine care salvase viaţa împăratului, îi revine fratelui său, Ferdinand-Max. Iniţiativa a fost lansată într-un apel publicat la 2 martie:

„Fie ca o noapte eternă să acopere această crimă! Dar recunoştinţa noastră şi bucuria noastră trebuie să ridice un monument care să depună o vrednică mărturie până în viitorul cel mai îndepărtat… În Casa Domnului am sărbătorit salvarea Maiestăţii Sale, o biserică va fi cel mai frumos monument pentru a arăta lumii recunoştinţa şi bucuria Austriei18”.

După ce Franz Joseph şi-a dat acordul, prima piatră, alea-şa din grota de pe Muntele Măslinilor, a fost aşezată la 26 apri-le 1856. În istoria arhitecturii austriece, această construcţie Marchează o dată importantă. Operă a lui Heinrich Ferstel, le-Primul şoc trecut.

sit învingător într-un concurs în care se înfruntaseră şaptezeci şi cinci de proiecte, Votivkirche este primul edificu oficial pe – tru care s-a ales stilul neogotic. De acum înainte, ea va consfinţi victoria acestui „stil istoric”, care îi va inspira curând pe arhitecţii Ringului.

Educaţia sentimentală a lui Franz Joseph

Dacă era cât pe ce să înceapă cu o dramă, anul 1853 se sfârşeşte cu bucuria logodnei lui Franz Joseph. Aşa cum se obişnuia adesea în familiile princiare, iniţierea lui amoroasă nu fusese neglijată. Contele Griinne era, după cum se zvonea, cel însărcinat să-i procure „amante igienice”. Dar pentru Franz Joseph, aceştia sunt şi anii educaţiei lui sentimentale.

Foarte repede după întoarcerea împăratului de la Olmiitz, marile familii din aristocraţie se întorc şi ele în palatele lor din Viena şi, odată cu acestea, viaţa de la curte îşi reintră în drepturi. Mai mult, ea cunoaşte un antren ce nu-i fusese familiar în timpul domniei lui Ferdinand I. Dacă marea teamă provocată de cutremurul revoluţionar poate explica această febră a distracţiilor acum când ordinea s-a reinstalat, nici tinereţea noului suveran nu-i este străină. Franz Joseph onorează în mod regulat cu prezenţa lui balurile şi petrecerile care animă viaţa de la curte. Înveşmântat în frumoasa lui uniformă de ofiţer general, este ţinta tuturor privirilor şi nu doar o singură inimă de tânără fată bate în taină pentru acest împărat care are trăsăturile şi ţinuta unui făt-frumos. Este visul tuturor tinerelor contese de la curte să aibă onoarea de a fi alese să danseze cu el.

Astfel, ce bucurie pentru micuţa contesă Elizabeth Ugarte când Franz Joseph dansează cu ea nu mai puţin de nouă valsuri şi două cotilioane! Bârfele nu întârzie să circule, mai ales că cei doi s-au retras într-o seră cu palmieri care dădea în altă încăpere. Este mai mult decât

poate suporta Sophie care, fire? te, nu avusese nimic de zis împotriva „iubirilor igienice" ale fiului ei, dar dezaprobă o aventură care poate lua o turnură oficială. Pentru a pune capăt acestui început de legătură, contesa este anunţată că bătrânul ei părinte din provincie are ne voie numaidecât de îngrijirile ei!

Situaţia devine mai serioasă când Franz Joseph pare să se îndrăgostească lulea de una dintre verişoarele lui, arhiducesa Elizabeth, fiica arhiducelui Joseph, fostul palatin al Ungariei. centimentele lui nu pot fi puse la îndoială. Ce altă semnificaţie se poate da plimbărilor a doi tineri, dimineaţa, prin Prater? Iar privirea drăgăstoasă pe care i-o aruncă Franz Joseph verişoarei sale nu are oare valoarea unei mărturisiri? Nu a fost el văzut în trei rânduri, în public, ducând mâna Elizabethei la buze?

Nici această iubire nu se bucură de favorurile Sophiei. Într-adevăr, o căsătorie este greu de imaginat, deşi existau precedente ale unor căsătorii între membrii familiei de Habsburg. Dar tradiţia vrea ca împăratul să se însoare cu o principesă străină. Pe deasupra, Elizabeth era văduvă de doi ani. În afară de aceasta, aparţinea unei ramuri a familiei peste care apăsa un soi de dizgraţie. Tatăl ei, în exerciţiul funcţiei de palatin, arătase Ungariei o simpatie care, până la moartea lui, nu se dezminţise vreodată. Apoi fratele ei, arhiducele Ştefan, care îmbrăţişase cauza maghiară în 1848. Desigur, slujind drept mediator între Austria şi Ungaria, nu crezuse că-şi încalcă datoria de loialitate faţă de împărat. Purtarea lui fusese totuşi pedepsită printr-un exil în afara graniţelor Monarhiei. Dacă mai era nevoie de ceva, această maghiarofilie a sfârşit prin a o discredita complet pe Elizabeth în ochii Sophiei care, din nou, intervine cu obişnuita ei hotărâre.

Profitând de o absenţă a lui Franz Joseph, Sophie se duce la Elizabeth pentru a-i pune în vedere că trebuie să se recăsătorească cât mai curând posibil, ceea ce tânăra femeie interpretează ca pe un ordin al împăratului. La întoarcere, Franz Joseph află că verişoara lui părăsise Viena. La scurt timp, va trebui, în calitate de şef al familiei, să aprobe proiectul de căsătorie dintre Elizabeth şi arhiducele Ferdinand Karl. Culme a ironiei, între îndatoririle sale se afla şi aceea de a adresa logodnicilor o scrisoare de felicitare!

Întâlnirea cu Elizabeth

Faptul că Franz Joseph se supusese fără să protesteze, arată care era încă natura relaţiilor sale cu arhiducesa Sophie. Chiar dacă, în

calitate de împărat al Austriei, domneşte prin mila lui Dumnezeu şi se număra printre cei mai puternici suverani ai Europei, continua să fie un fiu supus influenţei mamei lui.

O demonstrează faza pregătitoare a logodnei sale. Sophie însăşi este aceea care dirijează căutările unei prinţese germane. Această alegere era conformă cu una dintre orientările fundamentale ale politicii austriece. După conferinţele de la Olmiitz şi Dresda, Germania rămăsese unul dintre spaţiile privilegiate ale acţiunii externe a Monarhiei. Mai mult ca niciodată, Austria continua să se vrea prima putere germană. În plus, restaurarea Constituţiei Confederaţiei germane îi permitea să emită de drept această pretenţie. Căsătoria cu o prinţesă germană ar fi avut drept avantaj consolidarea unei poziţii predominante.

În acest scop, arhiducesa pune în acţiune reţeaua de relaţii personale pe care o întreţinea la curţile germane, mai ales datorită câtorva dintre surorile ei. Preferinţa ei se îndrepta spre un mariaj prusac, ce ar fi consfinţit oficial reconcilierea dintre Viena şi Berlin, dar ar fi confirmat şi raportul de forţe în avantajul Austriei. Cu toate că Sophie primeşte ajutor de la sora ei Elise, soţia lui Friedrich Wilhelm al IV-lea, proiectul eşuează repede, în timpul unei călătorii la Berlin, Franz Joseph a fost izbit de farmecul uneia dintre nepoatele regelui, prinţesa Anna, dar o asemenea uniune nu intra în proiectele conducătorilor prusaci care, simţind capcana, nu doresc să-şi lege ţara de Austria. Sophie face sondaje discrete şi la curtea din Dresda unde se poate bizui pe ajutorul reginei Maria, altă sora a ei. Legăturile dintre Austria şi Saxa, una dintre aliatele tradiţionale ale monarhiei habsburgice în Germania, ar pleda în favoarea acestei soluţii. Dar prinţesa Sidonia, la care se gândise, are o sănătate fragilă şi, argument decisiv, Franz Joseph o găseşte dizgraţioasă.

Mulţumită surorii ei Ludovica, măritată cu ducele Max al Bavariei, Sophiei nu îi este greu să se gândească numaidecât la o altă partidă. Soţia destinată lui Franz Joseph ar fi verişoara lui Hélène, fiica cea mare a ducelui şi a ducesei. Fără îndoială, era vorba de o uniune mai puţin prestigioasă. Familia ducelui de Bavaria nu era decât o ramură secundară a dinastiei Wittelsbach şi părinţii Hélènei trăiau retraşi cât mai mult timp posibil pe domeniul lor Possenhofen, departe de curtea din München. Evident, Sophie ştia toate aceste lucruri. Dar ea aştepta de la această căsătorie, în fond modestă pentru un în parat al

Austriei, să lege şi mai strâns Bavaria de Monarhie şi să întărească astfel poziţiile Vienei în Germania de Sud, pi1011 tradiţional al influenţei ei în Germania. >?

Pentru realizarea proiectului, Sophie poate conta pe spriinul precipitat al ducesei Ludovica, pe care o umple de bucurie perspectiva de a-şi mărita fiica cea mare cu împăratul Austriei. Pe deasupra, nu s-ar fi dat în lături s-o mărite pe oiica ei Elizabeth cu unul dintre fraţii mezini ai lui Franz Joseph, poate arhiducele Karl Ludwig, care părea să nutrească un sentiment tandru pentru verişoara lui. Dar pe Sophie o interesa pe atunci prea puţin soarta Elizabethei. În schimb, fusese informată că Hélène deţine calităţile ce se cer unei împărătese a Austriei. Cea mai mare dintre cinci fete, ea era menită în principiu să facă cel mai strălucit mariaj. În consecinţă, mama ei veghease să primească o educaţie îngrijită sau cel puţin ceea ce se înţelegea prin asta pentru o tânără fată din societatea aristocratică. Firea ei serioasă, poate puţin cam prozaică, pledează în favoarea ei. Se poate presupune că are capacitatea morală şi intelectuală de a-şi da seama de responsabilităţile ce i-ar reveni, dacă ar trebui să împărtăşească destinul lui Franz Joseph. Credinţa ei catolică solidă o recomanda şi mai mult atenţiei Sophiei, căci evident, nu ar fi fost de imaginat ca o împărătească a Austriei să-şi neglijeze îndatoririle religioase.

La curtea din Viena, Hélène ar trebui să se adapteze unui tip de existenţă mult diferit de stilul de viaţă ţinut la mare cinste în familia ei. Într-adevăr, părinţii ei detestau amândoi constrângerile protocolului şi ale etichetei. Această respingere îi făcea să se retragă deseori pe domeniul Possenhofen, de pe malul lacului Starnberger See, unde puteau duce o viaţă pe gustul lor. Semn al libertăţii îmbinate cu simplitatea, Ludovica purta costumul Dimditracht al ţărăncilor bavareze, mai degrabă decât rochiile somptuoase, dar greoaie, ale doamnelor de la curte. Dar la Possenhofen avea mai ales răgazul să se consacre din plin copiilor ei, principalul, dacă nu cumva singurul ei centru de interes.

Cât despre Max, soţul ei, el se simţea bine în rolul gentilomului de ţară. Societăţii de la curte îi prefera compania câtorva prieteni, majoritatea oameni de rând. Dacă pe Ludovica nu o interesează politica, Max afişează cu dragă inimă idei liberale, în rest, are reputaţia unui excentric. Nu ţinuse oare, în juftl unei călătorii, să cânte la ţiteră, în vârful piramidei lui? Se ştia de asemenea că şi-a instalat în palatul

din chen un circ unde se putea dedica dresării cailor. Excen-tricităţile, ca şi opiniile lui nu făceau din el socrul ideal al împăratului Austriei, dar, la urma urmei, n-ar fi obligatoriu sg fie scos în faţă. Gustul lui pentru independenţă dădea de sperat că, în afara unor împrejurări excepţionale în care i-ar fi necesară prezenţa, nu va încerca să şi-o impună.

Sophie şi Ludovica au pus împreună la cale un scenariu care trebuia să ducă la logodnă. Aniversarea lui Franz Joseph la 18 august, oferea pretextul ideal pentru o reuniune de familie la Ischl, într-un cadru mai puţin scorţos decât la Viena la sfârşitul acestui sejur logodna celor doi tineri se va anunţa oficial. Un fapt mărunt, căruia deocamdată nimeni nu-i acordă atenţie, va da peste cap planul celor două surori.

Pentru a o face să uite o primă suferinţă din dragoste, Ludovica hotărâse s-o aducă şi pe Elizabeth, pe care toţi cei din familie o strigă cu diminutivul „Sissi". Or, ceea ce nimeni nu prevăzuse, când s-a aflat în prezenţa verişoarelor sale, Franz Joseph nu a avut ochi decât pentru Sissi. Deşi ştia bine care este scopul întâlnirii, purtarea pe jumătate afectată, pe jumătate imitată a Hélènei nu-i face nicio impresie. Elizabeth, care nu este obişnuită nici cu acest gen de situaţie, nici de societate, nu se simte pesemne mai în largul ei decât Hélène, dar nu e nevoită să-şi joace destinul în câteva ceasuri şi, mai ales, are o prospeţime care-l fascinează pe Franz Joseph. Abia împlinită, Elizabeth era la o vârstă incertă – doar 15 ani – la care tânăra fată nu a rupt, nici fizic, nici comportamental, ultimele legături cu copilăria. Cu pletele ei lungi, are o graţie care mai păstrează ceva copilăresc, dar tocmai acest farmec fără pretenţii îl subjugă pe Franz Joseph.

Impresia pe care Sissi i-o face împăratului nu scapă martorilor scenei. Astfel, pentru fratele lui, Karl Ludwig, „din prima clipă când împăratul a zărit-o pe Sissi, a lăsat să-i apară pe chip o asemenea expresie de satisfacţie că nu mai era nevoie să ne întrebăm spre cine se va îndrepta alegerea lui 19". De altfel, Franz Joseph nu încearcă să-şi ascundă în vreun fel sentimentele. Jurnalul Sophiei povesteşte în ce cuvinte şi-a mărturisit, imediat după prima întâlnire, entuziasmul:

„Ce delicioasă e Sissi, visează el ni voce tare. E proaspătă ca o mig dală care se desface şi ce splendidă cunună de păr îi împodobeşte capul! Ce ochi frumoşi şi blânzi are! Şi buzele ei cum sunt ca nişte fragi

Dacă mai existau unele îndoieli cu privire la intenţiile lui Franz Joseph, desfăşurarea balului unde cei doi tineri se re „tâlr» est ajunge

să le spulbere. O alege ca parteneră de dans i nelăsându-i Hélènei altă posibilitate decât să-şi păs jg p g p

Sissi, nelăsându-i Hélènei altă posibilitate decât să-şi păstreze cumpătul. Tot lui Sissi îi oferă buchetul lui, gest a căgeânruficaţie este înţeleasă de toţi, în afară, se pare, de cea căreia i se adresează. A doua zi, ziua aniversării, o însărcinează, fără să mai aştepte, pe mama lui să afle care sunt sentimentele lui Sissi. Fără îndoială, are grijă să-i ceară să nu se facă nicio presiune, pentru ca ea să-şi poată asculta doar glasul sentimentelor, adăugând: „Sarcina mea este atât de grea încât, Dumnezeu o ştie, nu va fi o plăcere s-o împartă cu mine21…”

Aceste scrupule îi fac cinste lui Franz Joseph, dar ce alt răspuns afară de consimţământ ar fi putut să-i dea Sissi împăratului Austriei? Când este întrebată asupra sentimentelor ei, răspunde cu o candoare aproape copilărească: „Cum s-ar putea să nu-l iubeşti22?” Reacţia ei lasă totuşi să se întrevadă că e năucită de ceea ce i se întâmplă: „Cum se poate gândi la mine? se întreabă. Sunt atât de neînsemnată23!” Dar mai presus de toate nu se poate împiedica să încerce un sentiment de anxietate: „Îl iubesc atât de mult pe împărat, suspină ea, numai măcar de n-ar fi împărat24!”

Lacrimile lui Sissi curg din belşug în timpul sejurului la Ischl, dar nu sunt numai de bucurie, ci, fără îndoială, şi de nelinişte în faţa unui viitor despre care nu are în mod cert decât noţiuni foarte vagi, dar despre care bănuie oarecum că nu era pregătită să-l înfrunte. De altfel, cum ar fi putut să fie pregătită? Educaţia ei nu fusese concepută în perspectiva unui destin atât de înalt. Viaţa îi fusese până atunci scutită de constrângerile de la curte, de care vârsta şi decizia părinţilor o ţinuseră departe. Gusturile şi visurile ei erau acelea ale unei adolescente romantice, îndrăgostită de natură, fascinată de singurătate şi înclinată spre melancolie.

Aşa că nu avem de ce ne mira că Elizabeth se simte descumpănită în faţa acestei schimbări care intervine atât de brusc viaţa ei, ca şi în faţa responsabilităţilor care se anunţă. Multe tinere de rangul ei, confruntate cu aceeaşi situaţie, s-ar fi s-mţit, ca şi ea, pierdute. La drept vorbind, era în logica condiţiei lor să poată fi chemate la un asemenea destin. Majoritatea reuşeau totuşi să depăşească criza şi să se adapteze noii *°r identităţi. Drama Elizabethei nu stă în faptul că trece printr” Un moment de confuzie – cu aproape treizeci de ani mai de Vreme, şi Sophie îl traversase –, ci că nu va reuşi

niciodată să intre în pielea personajului pe care această întorsătură a destinului ei a chemat-o să-l joace.

Căsătoria între logodnă şi căsătorie se scurg opt luni, în cursul cărora Franz Joseph o vizitează de trei ori pe Sissi la München. Dacă Elizabeth continuă să fie împărţită între bucurie şi îndoială, Franz Joseph cunoaşte o fericire neumbrită. Încercarea acestor prime despărţiri îi sporeşte şi mai tare iubirea, aşa cum îi mărturiseşte mamei sale: „Nu voi putea niciodată să vă mulţumesc îndeajuns că aţi aşezat pentru mine temelia acestei mari fericiri. În fiecare zi o iubesc şi mai tare pe Sissi şi mă conving din ce în ce mai adânc că nimeni nu mi s-ar potrivi mai bine ca ea25".

Răgazul este folosit şi pentru a încerca recuperarea timpului pierdut şi a o pregăti pe Elizabeth pentru exercitarea viitoarelor îndatoriri de împărătească. În câteva luni, trebuia mai ales să înveţe franceza, a cărei cunoaştere era de la sine înţeleasă în Europa aristocratică a epocii. Se punea accentul şi pe istoria noii sale patrii. Pentru a i-o preda, a fost chemat un erudit maghiar, contele Johann Mailath care, în ciuda absolutei lui fidelităţi faţă de Habsburgi, tindea să privilegieze punctul de vedere maghiar, ceea ce nu va rămâne fără influenţă asupra elevei sale.

Se depun strădanii şi pentru familiarizarea lui Sissi cu regulile de comportament şi cu subtilităţile protocolului în uz la curtea din Viena. Până şi unele principii de igienă trebuie să i se inculce. Astfel, au grijă să nu uite să se spele regulat ge dinţi/ lucru pe care Sophie observase că neglijează să-l facă. În acest sens, Franz Joseph poate de altfel să constate reale progrese şi nu se abţine s-o informeze pe mama lui: „Mulţumită dumneavoastră, îi scrie, dinţii ei au devenit albi de tot, aşa că e într-3 devăr adorabilă26".

Aceste luni sunt ocupate şi cu un anumit număr de acf oficiale preliminare căsătoriei. Elizabeth trebuie să renunţe u1 primul rând la dreptul ei de succesiune la coroana Bavaflel: Şi mai importantă pentru viitor este încheierea unui contraj de căsătorie conform căruia Elizabeth va primi un capital o150.000 de florini, din care o treime va proveni de la tatăl ei, iar celelalte două treimi de la Franz Joseph. Pe deasupra, acesta se angajează să-i constituie o listă civilă anuală de 100.000 de florini, fiind de la sine înţeles că cheltuielile curente vor sta în sarcina împăratului. Trebuie pregătit şi trusoul tinerei mirese, al cărui conţinut va umple douăzeci şi cinci de cufere, ceea ce poate părea

mult, dar de fapt este relativ modest în comparaţie cu obiceiurile societăţii aristocrate austriece, mai ales având în vedere faptul că majoritatea bijuteriilor erau daruri de la Franz Joseph sau de la Sophie. În acest timp, arhiducesa se ocupă de amenajarea apartamentului destinat tinerei perechi la Hofburg. Pentru mobilarea şi decorarea celor şase camere din care este alcătuit sunt mobilizate colecţiile imperiale.

Data căsătoriei este fixată la 24 aprilie. Zilele care o preced o supun pe Elizabeth la o serie de obligaţii cărora se străduieşte să le facă faţă cât mai bine cu putinţă, dar care o aduc într-o stare de mare oboseală, atât nervoasă, cât şi fizică. Pentru călătoria care trebuie să o conducă până în capitala imperiului, s-a hotărât că va coborî pe Dunăre. Astfel, are posibilitatea să descopere unele dintre cele mai frumoase peisaje ale noii ei patrii, dar, mai ales, poate fi văzută de toţi aceia dintre viitorii ei supuşi care vor da fuga s-o aclame.

La Linz, unde logodnicul ei a venit să o întâmpine, Elizabeth a luat pentru prima dată contact cu Austria şi a gustat, totodată, din obligaţiile ce-i vor reveni în timpul călătoriilor de-a lungul imperiului, când îşi va întovărăşi soţul. Seara, în oraşul iluminat în cinstea ei, va trebui să se împartă între o reprezentaţie teatrală, o retragere cu torţe şi cântecele unui cor. A doua zi îşi va relua coborârea triumfală spre Viena, dar fără Franz Joseph, care se întorsese în capitală pentru a-şi întâmpina logodnica acolo. De-a lungul întregului traseu, va trebui, fără a-şi trăda vreodată oboseala, să se arate mulţimilor care se înghesuie pe malurile fluviului.

Dar iată, în sfârşit, sosirea la Nursdorf, de unde Elizabeth. Se va îndrepta apoi în trăsură spre Schönbrunn. Hiibner descrie scena în Memoriile sale:

„Nici nu atinsese bine vaporul cheiul că tânărul împărat a şi năvălit spre viitoarea lui soţie, cu care s-a întâlnit pe pasarelă şi a sărutat-o, coram populo. Prinţesa, înaltă, zveltă, cu o ţinută maiestuoasă şi trăsături clasice, dar încă o fetiţă aproape, a cucerit într-o clipă toate inimile. Pe mal se aflau cete de ţărani, dar puţine personaje de la curte şi din înalta societate. O emoţie blândă şi voioasă se zugrăvea pe toate feţele. Fiecare părea să se simtă fratele, vărul perechii imperiale27”.

Sosirea nu a pus capăt obligaţiilor oficiale ce-i reveneau Elizabethei. La Schönbrunn îi sunt prezentaţi, unul câte unul, membrii

familiei imperiale, apoi înalţii demnitari ai curţii. După care trebuie să ia parte şi la un mare dineu de gală. A doua zi, duminică 23 aprilie, are loc, în sfârşit, în dangătul clopotelor de la toate bisericile capitalei, intrarea solemnă în Viena, într-o caleaşca trasă de opt cai lipiţani.

„Intrarea solemnă a tinerei împărătese (continuă Hiibner) s-a desfăşurat cu toată pompa prescrisă de tradiţie şi de etichetă şi a fost, într-adevăr, magnifică. Participarea şi entuziasmul publicului au fost de neînchipuit28".

Iat-o, aşadar, pe Sissi în ajunul căsătoriei, la capătul a patru zile istovitoare, care îi puseseră nervii la grea încercare. Din primele clipe petrecute în Austria, îşi dăduse seama că nu-şi mai aparţine. Ştiindu-se ţinta tuturor privirilor, a trebuit să-şi compună atitudini, să arboreze un surâs de comandă, să descopere chipuri noi, să înveţe să respecte orare, să-şi schimbe toaleta de câteva ori pe zi, şi toate acestea în vreme ce era asaltată de confuzie şi de nedumeriri la apropierea evenimentului chemat să marcheze o ruptură în destinul ei individual.

După toate aceste preliminarii, căsătoria a fost în sfârşit celebrată în seara de 24 aprilie, în biserica Augustinilor, de arhiepiscopul Vienei, cardinalul Rauscher. Hiibner ne este din nou un martor preţios:

„Aproape cincizeci de episcopi înconjurau altarul principal. Cardinalul Rauscher, arhiepiscopul Vienei, a rostit cuvântarea, socotită de toţi prea lungă şi care i-a adus porecla de cardinal plauscher (limbut) chiar înainte să-şi fi încheiat panegiricul, împăratul şi împărăteasa alcătuiau o pereche încântătoare. Bărbaţii străluceau datorită somptuozităţii uniformelor; femeile datorită staturii lor înalte, multe dintre ele datorit8 frumuseţii, aproape toate datorită nobleţei ţinutei lor, boga'ţiei şi splendorii bijuteriilor. La ora opt şi jumătate, salve de artilerie au vestit oraşului că schimbarea inelelor se făcuse2

ga uuimiiuj pe tat pe fiul meu găsit-o spunâni moşul chip inc cum o pasăre's

Această scenă ni noastre moderne. C puţin s-o supună pe ţin avusese intenţia a fost mult maisim Prejurare la anumite Părăteasa încetaser, redobândeşte o din Pus s-o persecute, S ocrotită de prezenţa care se consuma căsătoria. Dar oricare i-ar fi fost intenţiile, acest ceremonial a rănit cu siguranţă sensibilitatea Elizabethei. Poate că aici se şi află originea crizei prin care va trece relaţia dintre ele.

Modernizarea Austriei

Oraşul pe care Elizabeth tocmai îl descoperise îşi păstra fizionomia tradiţională, aşa cum o descrisese în 1840 Gerard de Nerval după sejurul său la Viena:

„Traversezi foburguri întinse cu clădiri uniforme; apoi, în mijlocul unei centuri de promenade, în spatele unei incinte de şanţuri şi ziduri, descoperi în fine oraşul, nu mai mare decât un cartier al Parisului. Închipuie-ţi că decupezi arondismentul Palatului Regal şi că, înzestrându-l cu ziduri de citadelă şi cu bulevarde largi, de un sfert de leghe, laşi de jur-împrejur suburbiile în toată întinderea lor şi vei avea astfel o imagine completă asupra situării Vienei, asupra bogăţiei şi dinamismului ei32".

Totuşi pe vremea aceea se vorbea intens de demolarea meterezelor care încingeau oraşul vechi. Aceste fortificaţii îşi pierduseră de mult orice rost militar. În asemenea condiţii, Austria neoabsolutistă, care trăia cu obsesia unei noi explozii revoluţionare, îşi putea dori să croiască artere largi unde ar fi fost uşor, în cazul unei revolte, să se tragă cu tunul. Parcelarea unei părţi a colinei ar fi fost şi ea de natură să contribuie la rezolvarea crizei de locuinţe, deja acută într-un oraş care atrăgea o parte importantă a fluxului migrator intern.

Asemenea argumente nu sunt totuşi suficiente pentru a explica hotărârea lui Franz Joseph, anunţată prin ordonanţa din 20 decembrie 1857, de a desfiinţa fortificaţiile. Într-adevăr, planul lui se izbeşte de un puternic curent de opoziţie în anumite cercuri militare care, dimpotrivă, se tem că măsura le-ar fi mai curând de folos revoluţionarilor. Cu privire la decizia lui Franz Joseph, Kempen, şeful poliţiei, îşi mărturiseşte dezolarea în Jurnalul său:

„Toţi republicanii exultă, ziarele îl cădelniţează pe împărat pentru decizia lui. Cred totuşi că urmaşii Habsburgilor vor măsura mai judicios această grabă şi o vor deplânge33".

Cât despre reglementarea crizei de locuinţe, parcelarea colinei nu va fi vreodată altceva decât un paliativ. Rezervate unei clientele avute, luxoasele imobile ce aveau să se înalţe în aceste noi cartiere nu vor fi accesibile populaţiei de la periferii, aceea care suferea cu adevărat din pricina penuriei de locuinţe şi insuficienţei habitatului.

Decizia lui Franz Joseph răspundea în primul rând voinţei de-a face din Viena metropola imperiului unitar pe care neoab-solutismul şi l-a fixat ca ambiţie de a-l făuri. Realizarea acestui proiect trecea prin raderea meterezelor care ţineau oraşul ca într-un lanţ şi se opuneau

dezvoltării lui organice. O dată înlăturat obstacolul, va fi posibil de aplicat în Viena un program de renovare urbană şi de înfrumuseţare, care o va ridica în rândul altor mari metropole, precum Parisul sau Londra, în rest, cum să nu bagi de seamă că această decizie era contemporană cu marile lucrări, care, sub conducerea baronului Haussmann, tocmai schimbau faţa Parisului?

Că acesta era întâiul resort al planului, o confirmă intenţia anunţată prin ordonanţa din 20 decembrie 1857 de a construi o serie de monumente, destinate să adăpostească instituţii culturale indispensabile unei mari metropole: operă, arhive, biblioteci, galerii, muzee. Marele bulevard circular, viitorul Ring-strasse, care trebuie să înconjure oraşul vechi, participă la aceeaşi finalitate. investit cu o funcţie de reprezentare, el este conceput ca o arteră de prestigiu, care trebuie să ateste măreţia redobândită a Austriei.

După ce voinţa imperială a devenit publică, lucrările de demolare au început fără întârziere. Această zonă avea să fie transformată pentru aproape douăzeci de ani într-un vast şantier. Noua înfăţişare a Vienei nu avea să se deseneze decât foarte încet. Dar impulsul fusese dat, iar decizia avea valoare de simbol, căci ea ilustra acea politică a modernizării care a fost una dintre feţele neoabsolutismului.

Manifestare a aceluiaşi proces de modernizare, economia austriacă intră în aceşti ani într-o fază dinamică. Dezvoltarea economică se numără printre obiectivele prioritare ale puterii neoabsolutiste. Acţionând astfel, ea intră în acord cu una dintre tendinţele majore ale timpului. Dar, de la progresul material şi de la creşterea bunăstării, puterea mai aşteaptă şi ca ele să abată burghezia de la vechile tentaţii politice şi să consolideze acea coaliţie a proprietarilor pe care şi-o dorea ca bază sociologică a regimului. Nu-i scapă nici faptul că forţa economică se numără printre instrumentele puterii politice. Privilegiind interesele materiale, această nouă eră ar putea izbuti, pe deasupra, să-i sustragă pe supuşii lui Franz Joseph de sub influenţa naţionalismelor.

De fapt, conjunctura economică serveşte în primul rând scopurile neoabsolutismului, de vreme ce acesta beneficiază între 1849 şi 1857 de o fază de expansiune. Înscriindu-se într-un context internaţional favorabil, dezvoltarea este totodată rezultatul unei acţiuni voluntariste. Regimul alege pentru acest domeniu liberalismul

economic care contrastează cu orientările lui din domeniul politic. Mai întâi este vorba despre opţiunea pentru liberul schimb, consacrat prin desfiinţarea graniţelor interne şi prin crearea unui spaţiu comercial comun, apoi prin începerea micşorării taxelor externe faţă de Germania. Vin la rând deschiderea agriculturii spre legile pieţei şi instaurarea în etape a libertăţii economice. Şi încă un aspect al acestei politici: ordonanţa din 14 septembrie 1854 încredinţează unor societăţi private construirea şi gestionarea reţelei feroviare.

Decizia în favoarea liberalismului economic nu înseamnă că statul renunţa la orice putere de intervenţie şi îndrumare. Aplicarea reformei agrare ne oferă o demonstraţie: nu numai că neoabsolutismul nu i-a pus în discuţie principiul, dar s-a străduit s-o ducă la bun sfârşit, în intervale scurte. Astfel, în Boemia, una dintre ţările unde sistemul seniorial rămăsese puternic, aplicarea reformei a durat doar patru ani. Începută în august 1849, se încheiase, sub imboldul lui Bach, în octombrie 1853.

Reforma intervine ca factor de eliberare a forţelor de producţie, mai întâi la sat, dar efectele ei se răsfrâng asupra tuturor sectoarelor economice. Primul rezultat este transformarea raporturilor juridice dintre nobilimea de ţară şi ţărănime, chiar dacă, marcate de veacuri de feudalitate, mentalităţile nu evoluează totdeauna în acelaşi ritm. Odată cu transferul pământurilor de la vechiul rustical la ţărănime, arendaşii de odinioară acced la condiţia de proprietari.

De această mutaţie nu beneficiază toţi ţăranii în mod egal-Ea tinde chiar să ascută adesea diferenţierea socială care era oricum o realitate a lumii agrare austriece înainte de 1848. Dar, în orice caz, a favorizat dezvoltarea unei ţărănimi înstărite, a unei „burghezii rurale", cum spun unii istorici, care s-a afirmat ca un pol de dezvoltare la sate. Abrogarea corvezii joacă şi ea rolul unui factor de evoluţie. Acolo unde odinioară dispuneau de o mână de lucru la un preţ de nimic, dar puţin zeloasă la muncă, marii proprietari funciari folosesc acum mână de lucru salariată. Cheltuielile financiare sunt, poate, mai mari, dar mai ales randamentul a crescut.

Marii proprietari de pământ sunt, tocmai ei, ceilalţi beneficiari ai reformei, în pofida aparenţelor şi contra previziunilor alarmiste ale anumitor interesaţi. Într-adevăr, o întreagă partidă din rândurile nobilimii reacţionase acuzând guvernul că vrea să-i spolieze. Prinţul Windischgraetz, principalul lor purtător de cuvânt, a mers până la a-i

scrie lui Franz Joseph: „Ceea ce guvernul Maiestăţii Voastre pune în practică, cel mai convins comunist n-ar fi îndrăznit nici măcar să spere34!" Aceşti adversari ai reformei scot în evidenţă, firește, faptul că, amputată de pământurile rusticalului, suprafaţa domeniilor a fost diminuată. La fel de adevărat este că pătura inferioară a nobilimii, care-şi extrăgea altă dată esenţa veniturilor din renta funciară, a fost grav atinsă în interesele ei de această mutaţie. Unii nobili mărunţi s-au prăbuşit chiar într-o situaţie de strâmtorare şi materială, şi morală.

Dar probabil că suferinţa cea mai mare a aristocraţiei ţinea de faptul că fusese despuiată de puterile de a comanda pe care încă le mai deţinea înainte de 1848 şi prin care îşi impunea influenţa la sate. Este vorba aici de rang, nu de avere, căci, judecată în termeni economici, reforma agrară, departe de a slăbi, a tins global să consolideze puterea nobilimii. Ea a accelerat, de fapt, procesul de transformare a marilor domenii în întreprinderi orientate spre profit, cu corolarul că, fără a rupe cu etica feudală, nobilimea agrară a adoptat tot mai mult mentalitatea productivistă a erei capitaliste.

Substituirea corvezii prin munca salariată explică în parte fenomenul. Care nu poate fi totuşi separat de indemnizaţiile vărsate marilor proprietari funciari în schimbul pierderii rusticalului. Or, sumele primite cu titlu de despăgubire au fost considerabile. Doar pentru ansamblul alcătuit din Boemia, Moravia şi Silezia, totalul acestor indemnizaţii s-a ridicat la J2 250.000 de florini, împărţiţi între 1 912 persoane. E de la sine oţeles că repartizarea banilor a ţinut seama de mărimea şi numărul domeniilor, ceea ce înseamnă că a privilegiat marile familii. Astfel, numai familia Schwarzenberg primise 2 212 290 de florini, Lobkowitz – 1 205 429, Waldstein – 875.000. Departe de a rămâne imobilizate, aceste capitaluri au servit adesea la modernizarea domeniilor, mărturie stând, de-a lungul acestor ani, creşterea numărului de maşini agricole, utilizarea sporită de îngrăşăminte şi plante furajere şi, în genere, accelerarea orientării spre o agricultură speculativă. Tendinţa aceasta determină un număr de mari exploatări să se constituie în unităţi de producţie integrate, care asociază funcţiuni agrare şi industriale. Dezvoltarea, pe domeniile din Boemia şi Moravia, a culturii sfeclei de zahăr şi a unei industrii de distilare furnizează în acest sens o excelentă ilustrare.

Avântul unor asemenea industrii este doar unul dintre aspectele dezvoltării industriale din Austria anilor 1850. Anumite producţii

tradiţionale, cum era sticlăria de Boemia, a căror reputaţie dăinuia de multă vreme atât în afară, cât şi înăuntrul Monarhiei, îşi conservaseră dinamismul. Dar expansiunea lor se bizuia în primul rând pe sectoarele direct legate de revoluţia industrială, ca şi de revoluţia în transporturi, mai ales industriile textilă şi siderurgică. În vreme ce mecanizarea celei dintâi continuă să progreseze, dezvoltarea celei de-a doua e stimulată de accelerarea construirii reţelei feroviare. Acţiunea statului nu e străină de fenomen, cum o dovedeşte programul de mari lucrări, care, sub direcţia lui Karl von Ghega, ajunge să biruie obstacolul Sommeringului şi să facă astfel posibilă legătura dintre Viena şi Trieste. Fenomenul se amplifică însă după ordonanţa din 14 septembrie 1854. Construcţia feroviară va drena în curând până la o cincime din investiţiile private.

Aristocraţia este asociată la dezvoltarea acestor diverse sectoare în care îşi plasează o parte din capitalurile primite ca despăgubire a reformei agrare. Mari nume ale aristocraţiei se numără printre patronii topitoriilor din Boemia, precum Fürstenberg, Kolowrat, Metternich, Nostitz, Sternberg, Thun und Taxis, Waldstein. Aristocraţia este de asemenea prezentă în companiile feroviare care apar după 1854. Dar în niciuna dintre aceste ramuri nu deţine o situaţie de monopol-Coabitează aici cu familii din burghezie, dintre care unele, precum Hombostel sau Schoeller, devin veritabile dinastii. În afara anumitor industrii alimentare pe care reuşeşte să le păstreze sub controlul ei, influenţa aristocraţiei tinde chiar să apună treptat.

Această fază este contemporană cu avântul şi diversificarea sistemului bancar austriac, concomitentă care, evident, nu este întâmplătoare. Tradiţionalelor bănci de depuneri vin să li se adauge bănci de afaceri care îşi fixează ca obiect să participe la finanţarea dezvoltării economice. Creată în 1855 după modelul Creditului Mobiliar al fraţilor Pereire, cea mai importantă dintre ele este Osterreichische Credit-Anstalt fur Mandel und Gewerbe (Institutul de credit austriac pentru comerţ şi industrie), al cărei nume are valoare de program. Alcătuirea consiliului de administraţie ilustrează alianţa de fapt care se înnodase între fracţiunea cea mai dinamică a aristocraţiei şi marea burghezie. Credit-Anstalt şi-l alege ca preşedinte pe prinţul Johann Adolf Schwarzenberg, şeful ramurii principale a acestei ilustre familii din aristocraţia boemiană. Acesta e asistat în funcţie de alte mari nume ale aristocraţiei, prinţul Vin-zenz Auersperg,

prinţul Max Egon von Fürstenberg, contele Otto Chotek. Dar ei stau umăr la umăr cu reprezentanţii finanţei internaţionale, precum Ansekn Rothschild şi Ludwig von Haber, sau cu industriaşi de vază, precum Theodor Hombos-tel şi Alexander Schoeller.

De dezvoltarea economică, este adevărat, nu beneficiază nici toţi producătorii, nici toate regiunile Monarhiei. O tendinţă spre concentrare se manifestă deja în sectorul agricol unde, pentru mulţi fermieri, satisfacţia de a fi devenit proprietari este de scurtă durată. Exploatările lor situându-se sub pragul de rentabilitate, mulţi sunt repede prinşi în spirala îndatorărilor. La sfârşitul acestui proces nu vor avea altă alegere decât să-şi vândă pământul şi să îngroaşe rândurile proletariatului agricol, dacă nu cumva cedează mirajului oraşului unde, cred ei, îi aşteaptă condiţii mai bune de existenţă, sau dacă nu aleg soluţia emigrării.

Fenomenul concentrării loveşte la fel de dur sectorul industrial. El este foarte evident în ramura industriilor textile, a căror producţie era asigurată în parte de mici artizani. Aceştia se dovedesc acum foarte des incapabili să reziste la concurenţa marilor întreprinderi, care au mijloace financiare ca să-şi procure maşini performante şi să producă în serie, deci la preţuri mai mici. Dar o disparitate asemănătoare se observă şi pe plan regional. Polii dezvoltării industriale se limitează la câteva zone: nordul Boemiei, Moravia, aglomerările urbane ca Viena şi Praga, văile alpestre din Stiria. Restul Monarhiei cunoaşte în schimb o stare adesea apropiată de subindustrializare.

Aceste disparităţi explică per total de ce, în ciuda incontestabilei expansiuni economice din aceşti ani, Austria nu izbuteşte să anuleze întârzierea acumulată în prima jumătate a secolului faţă de statele Europei occidentale. În ciuda lansării economice, ea continuă să ocupe o poziţie intermediară între Europa aflată pe calea-industrializării în Vest şi Europa de Est încă subdezvoltată. În vreme ce unele regiuni, precum nordul Boemiei, o ataşează, prin nivelul dezvoltării lor, Europei de Vest, economia stagnantă din Galiţia, Bucovina, Transilvania, anumite zone ale Ungariei o leagă de Europa de Est.

Condusă de Leo Thun, renovarea sistemului universitar exprimă şi ea voinţa de modernizare a neoabsolutismului. Reforma este dictată aici de eşecul constatat al politicii universitare din perioada Vormiirz. Întârzierea acumulată în aceşti ani, mai ales în raport cu universităţile germane, se datora în primul rând preocupării de a izola inteligenţa

austriacă de influenţele străine. Ea se mai explică şi prin misiunea încredinţatăprioritar Universităţii de a forma servitori docili ai statului. În consecinţă, universităţile fuseseră închise într-un tipar rigid, atât în privinţa organizării interne, cât şi în stabilirea programelor sau în alegerea disciplinelor de învăţământ. Evenimentele din 1848 scoseseră în evidenţă falimentul sistemului. Departe de a susţine ordinea existentă, studenţii se număraseră printre vârfurile de lance ale revoluţiei.

În loc de a se închide în ea însăşi, noua universitate trebuia să aibă drept cuvânt de ordine deschiderea şi libertatea. Să ţii elita într-un ghetou intelectual însemna s-o condamni la a nu putea face faţă ideilor noi, mai ales liberalismului. Dimpotrivă, universităţile trebuiau deschise spre lumea exterioară, puse în contact cu marile curente de gândire ale timpului. Această soluţie va avea drept consecinţă ridicarea calităţii învăţământului şi, de aici, a nivelului cultural şi intelectual al studenţilor. Libertatea se arată ca indispensabilul corolar al acestei deschideri: urmând modelul german, universităţile austriece se erijează în instituţii autonome, autorizate să se administreze singure; pe de altă parte, regimul studiilor recunoaşte profesorilor libertatea de conţinut a materiei lor.

Chiar dacă Universitatea germană a avut pentru Thun rolul de model, el nu doreşte totuşi s-o reproducă servil. Universitatea pe care vrea s-o edifice în Austria trebuie să fie catolică şi conservatoare. Ea va fi vehiculul unei gândiri conservatoare de inspiraţie catolică, care va scoate elita austriacă de sub autoritatea morală a josefinismului şi o va capaci-ta să reziste atracţiei liberalismului.

Universitatea mai primeşte şi misiunea de a forma elitele în spiritul unui patriotism care să transcendă legăturile et-no-lingvistice. Acestei finalităţi îi răspunde crearea, în 1855, a Institutului pentru Studierea Istoriei austriece (Institut fur osterreichische Geschichtforschung). Thun vede în fondarea acestui institut o exigenţă pretinsă de interesul superior al Monarhiei. Dacă imperiul se clătinase din temelii la prima scuturătură, a fost din pricină că generaţia creată în epoca Vormärz nu primise de la profesorii ei o instrucţie adecvată care s-o educe în spiritul unui patriotism austriac; acest vid favorizase, pe cale de consecinţă, dezvoltarea sentimentelor naţionale cu tendinţe centrifugale la popoarele adunate sub sceptrul Habsburgilor. Institutul va avea, aşadar, drept obiectiv prioritar să lucreze pentru a face să

înflorească un sentiment patriotic. Ceea ce Thun subliniază într-un raport către Franz Joseph: „Un studiu aprofundat al istoriei austriece va stimula patriotismul, loialismul, fidelitatea şi ataşamentul faţă de dinastie35”. Acest patriotism se va sprijini pe o „istorie naţională a Austriei Mari”. Ideea naţională la care se face referire aici are valoarea unui concept politic, care, evident, nu trebuie luat într-un sens etnic. Ea coincide cu ţelul neoabsolutismului de a edifica un imperiu unitar. Interpretată în această perspectivă, istoria Monarhiei va pune în lumină ideea că „Austria Mare este o necesitate providenţială”, ca spaţiu de întâlnire a „culturilor occidentală şi orientală, a popoarelor latino-germanice şi greco-slave”, şi va demonstra astfel ce avantaj extrage fiecare componentă din apartenenţa sa la acest vast ansamblu36.

Or, pentru a-şi duce la bun sfârşit politica, Thun are nevoie de sprijinul lui Franz Joseph, căci trebuie să facă faţă unor opoziţii numeroase. Mulţi universitari privesc cu neîncredere nişte reforme care îi obligă să rupă cu vechile lor obişnuinţe. În cercurile guvernamentale, aceleaşi reforme dau naştere la critici, mai ales în rândul Reichsratului, unde bătrânilor funcţionari ieşiţi din Vormärz le este greu să se acomodeze unui sistem care introduce principiul libertăţii în instituţia universitară. S-a ajuns chiar până acolo încât unii catolici, înşelându-se complet asupra intenţiilor lui Thun, l-au bănuit că încearcă să livreze liberalismului învăţământul superior austriac, sub pretextul că se inspiră din modelul prusac.

Dacă, pe de o parte, Thun a reuşit să înfrângă aceste diverse opoziţii, copilul al cărui părinte era nu va răspunde, totuşi, decât imperfect aşteptărilor sale. În ciuda eforturilor, nu va izbuti să facă din universitatea austriacă un bastion al catolicismului. Liberalismul împotriva căruia vrusese să ridice o stavilă avea să-şi asigure rapid în ea o poziţie dominantă. Există totuşi o altă modalitate de a evalua opera lui Thun. Aceasta avea, într-adevăr, să-i supravieţuiască. Thun este întemeietorul Universităţii austriece moderne. Lui mai ales îi revine meritul de a o fi ridicat, după anii sumbri ai Vormärz-u-lui, la un nivel internaţional. După el, marile universităţi ale Monarhiei, Viena, Praga, în curând Budapesta, aveau să devină sau să redevină centre ale culturii europene.

Criza orientală

Dacă, la mijlocul deceniului, Franz Joseph putea să constate că

Austria o luase, în interior, pe calea redresării, evoluţia conjuncturii internaţionale îi rezerva, dimpotrivă, serioase decepţii. Monarhia era, în chip firesc, preocupată de criza orientală care se declanşează în 1853 şi domină scena diplomatică până la Congresul de la Paris, din 1856.

Pe măsură ce tensiunea creşte, dosarul tinde să-l acapareze pe Franz Joseph, cum se şi plânge în mai multe rânduri mamei sale. Pentru a înfrunta criza, poate găsi în moştenirea lui Metternich liniile de forţă ale unei politici. De la bătrânul cancelar, a învăţat că interesul Austriei, ca şi preocuparea pentru echilibrul european pretind, ambele, respectarea integrităţii Imperiului Otoman. A o pune din nou sub semnul întrebării ar însemna a redeschide Balcanii penetraţiei ruseşti şi ar sfârşi prin a pune faţă în faţă, mai devreme sau mai târziu, Austria şi Rusia. După chestiunea grecească, Metternich reuşise să îndepărteze Rusia de acest câmp de expansiune. În urma reorientării politicii ruseşti, se putuse încheia o alianţă strânsă între cele două imperii, a cărei soliditate fusese verificată când Nicolae I răspunsese chemării în ajutor a lui Franz Joseph.

Dar intervenţia rusă în Ungaria crease o nouă realitate, de natură să modifice relaţiile dintre cele două puteri. Acum, când era legată de Rusia printr-o datorie de recunoştinţă, cum putea Austria să se opună redeschiderii chestiunii orientale? Cel puţin acesta pare a fi calculul lui Nicolae I când îi propune lui Franz Joseph să împartă între ei rămăşiţele Imperiului Otoman, la fel cum încercase odinioară Ecaterina a II-a să-l ralieze la un plan asemănător pe Iosif al II-lea.

Demersul ţarului îl pune pe Franz Joseph în faţa unui grav caz de conştiinţă. El nu ignoră ceea ce Monarhia datorează Rusiei şi, personal, rămâne favorabil unei alianţe între cele două imperii în numele solidarităţii de interese conservatoare. Trebuie să ţinem seama şi de relaţiile personale dintre cei doi suverani, Nicolae I nutrind faţă de Franz Joseph o afecţiunea părintească, în timp ce tânărul împărat are faţă de mai vârstnicul suveran o sinceră deferentă. Dar, pe de altă parte, se poate asocia Austria unei politici vădit contrare intereselor ei vitale? împărţirea Balcanilor în sfere de influenţă ar sfârşi, după toate probabilităţile, prin crearea unor state naţionale satelite ale Sankt-Petersburgului în zona controlată de Rusia. Cum să nu se teamă că acest precedent nu avea să servească drept exemplu slavilor din sud, supuşi ai Monarhiei, şi nu va stârni printre ei

o mişcare de contagiune?

Franz Joseph este de altminteri obligat să integreze în reflecţia sa şi imbricarea unor interese ale marilor puteri. O ofensivă a Rusiei în direcţia Strâmtorilor s-ar izbi de opoziţia Angliei şi, totodată, a Franţei, ale căror interese în Mediterana s-ar vedea direct ameninţate. Situându-se de partea Rusiei, Monarhia s-ar expune, prin urmare, unui conflict cu cele două puteri. Ar trebui atunci să-şi facă griji pentru posesiunile ei din Italia, căci Napoleon al III-lea nu ar ezita probabil să se folosească de arma naţionalismului italian pentru a slăbi Austria. Ungaria ar fi şi ea în pericol, Anglia şi Franţa având în Kossuth o carte pe care ar putea fi ispitite s-o joace cu scopul de a destabiliza monarhia habsburgică. În raport cu aceste considerente, cât puteau atârna scrupulele legate de amintirea intervenţiei Rusiei în Ungaria?

Bănuind că cele două imperii se vor afla, mai devreme sau mai târziu, faţă în faţă, în Balcani, Schwarzenberg lăsase deja de înţeles care va fi alegerea Austriei, când mărturisise în particular: „Vom uimi lumea prin nerecunoştinţa noastră". Prins între datoria de recunoştinţă şi interesele vitale ale Monarhiei, Franz Joseph, la rândul lui, nu va ezita multă vreme. Primit în audienţă, în aprilie 1854, Hiibner va constata că hotărârea împăratului fusese luată:

„Împăratul priveşte chestiunea dintr-un punct de vedere just şi înalt. Simpatiile sale pentru persoana lui Nicolae I, de altfel profund diminuate, nu par să-i influenţeze deloc modul de judecată şi, exprimându-se, firește, cu o extremă delicateţe asupra naturii relaţiilor sale personale cu împăratul Rusiei, a discutat respectivele interese în limbajul limpede, precis şi prozaic al unui om de afaceri. Regretă sincer ruptura, nu a uitat marile servicii aduse de intervenţia rusă în 1849, dar exageratele scrupule de conştiinţă nu-l vor împiedica să-şi facă datoria faţă de popoarele sale37".

După ce s-a derobat de oferta lui Nicolae I, Franz Joseph încearcă mai întâi să-l convingă să renunţe la politica sa de expansiune în Balcani. Cursul evenimentelor ia asupră-şi să-i demonstreze ca ţarul nu ţine câtuşi de puţin seama de argumentele lui. În iulie 1853, trupele ruseşti ocupă principatele dunărene ale Moldovei şi Valahiei. Dar, sprijinită de Anglia şi de Franţa, Sublima Poartă refuză să recunoască faptul împlinit şi declară război Rusiei. Când, ca răspuns la distrugerea flotei otomane la Sinope, o escadră franco-britanică trece prin Dar-danele şi intră în Marea Neagră, internaţionalizarea conflictului

pare iminentă.

În acelaşi timp, tonul misivelor dintre Franz Joseph şi Nicolae I urcă treptat. Fiecare dintre cei doi parteneri rămâne pe poziţia lui, fără însă a renunţa să-l aducă pe celălalt la punctul său de vedere. Riscul intrării Angliei şi Franţei în război presează Rusia să-i ceară Austriei să adopte în sfârşit o atitudine. Franz Joseph, dimpotrivă, vede în ameninţarea de internaţionalizare a conflictului un motiv suplimentar de a păstra distanţa. Nemaimarginindu-se doar să împartă cu dărnicie sfaturi cărora, evident, nu li se dă ascultare, la 7 ianuarie 1854, îi dă de înţeles ţarului că se va lovi de opoziţia Austriei, dacă va persevera în intenţiile lui:

„Cât despre raporturile politice dintre provinciile europene ale Turciei, îi scrie el, îţi vei aduce aminte, scumpe prieten, că ţi-am explicat în câteva rânduri, atât verbal cât şi în scris, că emanciparea acestor ţări ar aduce atingere intereselor noastre reciproce. Aşadar, repet, nu aş putea niciodată consimţi la aceasta din motivele pe care ţi le-am expus atunci38".

În faţa extinderii conflictului, Austria ar putea hotărî păstrarea unei stricte neutralităţi. Este atitudinea recomandată de bătrânul Metternich care, chiar dacă acum contemplă teatrul lumii ca un simplu „spectator în loja sa", nu-şi interzice totuşi de a-i face pe împărat şi pe miniştri să beneficieze de sfaturile lui. Austria pare a se angaja pe această cale când, la 20 aprilie 1854, încheie un tratat de alianţă cu Prusia. Astfel, cu consensul partenerilor din Confederaţia germană, s-ar constitui în mijlocul Europei un bloc de state care, pentru că nu se compromisese cu niciuna dintre tabere, ar păstra posibilitatea de a juca un rol diplomatic în soluţionarea crizei. Foarte curând totuşi, se observă că Viena nu vedea în această alianţă decât un instrument în serviciul unei politici ostile faţă de Rusia.

Această modificare a politicii austriece găseşte avocaţi într-o partidă care, respingând la rândul ei dogma intangibilităţii frontierelor Imperiului Otoman, nu ar da înapoi din faţa unei confruntări cu Sankt-Petersburgul. Monarhia trebuie să profite, apreciază respectiva partidă, de dificultăţile Rusiei pentru a dobândi o poziţie dominantă în Balcani. Această partidă reuneşte câteva dintre personalităţile marcante ale regimului: contele Buci, ministrul de Externe, Bach, ministrul de Interne, baronul Hiibner, care reprezintă Austria pe lângă Napoleon al III-lea, baronul Prokesch von Osten, fostul ambasador al

lui Schwarzenberg la Berlin, acum în post la Frankfurt.

Este sigur că aceşti oameni au încercat să-l câştige pe Franz Joseph de partea punctului lor de vedere. În calitatea sa de şef al diplomaţiei austriece, Buci era cel mai bine plasat pentru a încerca să-i îndrume deciziile. De aceea, împotriva lui se vor concentra criticile adversarilor acestei politici, numeroşi mai ales în cercurile militare care dezaprobau ruptura cu aliatul de ieri. Astfel, contele Grunne îl acuză că dovedeşte, în mijlocul furtunii, „o seninătate vecină cu dobitocia" şi nu se sfieşte să-l facă „măgar" 39.

Este adevărat că orice ministru de Externe îşi imprimă sigiliul personal activităţii diplomatice pe care este chemat s-o dirijeze. În cazul lui Buci, acesta ar fi dorit probabil chiar să-şi antreneze suveranul într-un conflict cu Rusia, alături de puterile occidentale, deznodământ pe care Franz Joseph nu era gata să-l accepte decât în ultimă instanţă. Nu este mai puţin adeoseph era veritabilul inspirator al poliţai Monarhiefâne-za orientală şi că Buci era doar executorul. Diplomaţia figura în prima linie a treburilor care ţineau de dome-Su rezervat împăratului, şi ar fi fost de " g să-şi permită o iniţiativă semnificativă care să nu fi primit în Prealabil aprobarea acestuia…

Soluţiile lui Franz Joseph răspund convingem la care ajunsese aa-şi că în Orient, Rusia este de totdeauna mamicul nostă natrait consecinţă, îşi fixează ca obiecta facă puterea şi influenţa Rusiei să reintre între acele l-ite din cf doar slăbiciunea şi divizările din trecut i-au îngăduit să iasă41. Aceastăă şi această ambiţie trasează linia directoare a poto Monarhiei La 3 iulie 1854, Viena somează §" 15 e din Principate. Când, de teama de a nu trebui STE un al doilea front, aceasta dfJe-l austriacă ce fusese masată pe graniţele de răsărit ale im pă XOXĂ la rândul ei Molcâova şi Valahi". vreme ce francezii şi englezii asediază Sevastopolul mimi Această intervenţie lasă să se gheasca intenţiile ale Austriei. Pentru ea nu este vorba doar de a opri planurile ei intră şi ideea de a i se substitui. Chiar daca părea Principatelor de către Austria se făcuse-aX tanbulul, devine limpede că acum ea nu mai gritatea Imperiului Otoman o dogma intangibplăcea, probabil să păstreze pentru sine aceste t F Pe termen scurt, politica Vienei servea în mod teresele puterilor maritime. Forţele austriece staţionate cipateimobilizau o parte din dispozitivul-us fel, nu putea fi folosit în Crimeea o dată când Monarhia încetează să mai Franţei şi Angliei. Sancţionând refuzul Ruae M p de soluţionare a crizei care îi fusese

mamată cele t J ieri – planul impunea oprirea expansiunii ruse în Bai prevedea un ansamblu de garanţii destinate impţdi luarea – Monarhia încheie, la 2 decembrie 185 alianţă cu Franţa şi Anglia care ar fi trebuit, în obliee să intre la rândul ei în conflict. Nu va merge Teăătul acestui revirixnent. Căderea Sevastopol tea lui Nicolae I, încetarea ostilităţilor aveau inte ca ea să-şi onoreze semnătura.

Politica lui Franz Joseph poate fi judecata perspective. Tendinţa actuală ar fi să trecem

Austriei reuşita de a fi scutit Europa de un incendiu general. Dacă Monarhia s-ar fi alăturat Rusiei, Napoleon al III-lea ar fi încercat să lovească în Italia şi pe Rin. Dacă, dimpotrivă, Monarhia s-ar fi angajat militar de partea Franţei şi Angliei, noi fronturi ar fi fost deschise în Principate şi, probabil, în Galiţia. Printr-un efect de înlănţuire, imbricarea intereselor statelor europene ar fi provocat o conflagraţie generală. Problemele rămase în suspensie din 1815 sau 1848 ar fi revenit inevitabil la suprafaţă, fiecare văzând în acest război prilejul de a modifica raportul de forţe în avantajul său sau de a câştiga puncte.

Din remodelarea ordinii europene, Austria ar fi riscat să nu iasă neatinsă atât în privinţa integrităţii, cât şi a echilibrului intern. Tocmai de aceea politica ei şi-a fixat ca obiectiv să pună nişte limite conflictului şi să acţioneze pentru restabilirea păcii, singura socotită compatibilă cu interesele ei. Când face să planeze asupra Rusiei ameninţarea unei intervenţii militare, procedează astfel în primul rând pentru a o determina să negocieze. Dimpotrivă, deşi mai avea încă timp, amână momentul intrării în război pentru a-şi obliga aliaţii să recurgă la moderaţie.

Aşadar, este adevărat că Austria nu ieşise din neutralitatea ei. Dar aceasta îşi schimbase natura de la lună la lună. Evoluţie care ne autorizează să facem o altă evaluare a politicii austriece, de data aceasta mai negativă. Într-o scrisoare către mama sa, din 24 octombrie 1854, Franz Joseph îşi afirma convingerea că din criza orientală Monarhia nu putea scoate decât avantaje. Or, la încheierea războiului, suntem obligaţi să constatăm că bilanţul era categoric mai puţin pozitiv decât se scontase. Congresul de la Paris, chemat să dea, în 1856, o concluzie conflictului politic, nu recunoaşte Austriei posesiunea asupra Prin Clpatelor dunărene. Dimpotrivă, chiar dacă aceste teritorii rămâneau teoretic în aria de suveranitate otomană,

acum se de-o anşa procesul care va duce la naşterea României independente.

Dar din această criză Monarhia iese mai ales grav izolată Pe plan diplomatic. Apropiindu-se de Franţa, sperase să-şi projeze posesiunile italiene. Ezitările lui Franz Joseph sfârşesc rrin a-l irita pe Napoleon al III-lea, fapt de care Austria îşi va seama în timpul Congresului de la Paris. Curând va avea Wirmarea erorii sale de calcul. Departe de a-i fi recunoscă Pentru ajutorul indirect pe care i-l dăduse, împăratul francezilor avea să joace cartea Piemont-Sardinia care, fie şi simbolic, trimisese un corp expediţionar în Crimeea; tot el decisese cu Cavour un plan de reorganizare a Italiei, din care Monarhia era exclusă.

Aşadar, Austria nu recâştigă în vest ceea ce pierduse în est, căci atitudinea adoptată de diplomaţia ei în această criză are repercusiuni grave asupra relaţiilor cu Rusia. Înţelegerea care unise cele două imperii în epoca Vormărz şi care îşi pusese amprenta şi pe începutul domniei lui Franz Joseph se rupsese. În Rusia, atitudinea Austriei era socotită o trădare. Date fiind relaţiile privilegiate care îl legau de Franz Joseph, Nicolae I o resimte şi ca pe un afront personal. Cu ostentaţie, pune să fie scos din biroul său portretul lui Franz Joseph şi zice despre el însuşi că este un nebun, care, salvând Viena, nu se alesese, ca şi odinioară Jan Sobieski, decât cu ingratitudine.

Încercările de a restaura înţelegerea dintre cele două puteri nu vor izbuti să risipească neîncrederea care s-a instalat de atunci în raporturile dintre ele. Ruşii nu-i vor ierta niciodată Austriei comportarea din vremea războiului Crimeei. Diplomaţii austrieci în post la Sankt-Petersburg vor putea depune mărturie despre profunzimea resentimentului al cărui obiect era Monarhia. Astfel, contele Friedrich Revertera, care reprezintă Austria între 1864 şi 1868, notează în Memoriile sale: „Pentru Austria, nu există nici iertare, nici indulgenţă, nimic altceva decât o răceală până în adâncul inimii şi o aversiune nedisimulată42”.

În relaţiile dintre Viena şi Sankt-Petersburg, criza din 1853 – 1855 constituie o cotitură fatală. Austria şi Rusia au intrat de atunci într-o eră de rivalitate care, în pofida unor perioade de destindere, nu va înceta să se accentueze până la explozia din 1914. Austria nu trebuia, prin urmare, să aştepte de la Rusia nici înţelegere, nici sprijin pe diversele fronturi unde era angajată.

În Germania, războiul Crimeei redeşteptase diferendul

austro-prusac, dacă acesta aţipise cumva vreodată. Guvernanţii prusaci nu apreciaseră faptul că Viena încercase să deturneze alianţa din aprilie 1854 de la obiectul ei şi s-o transforme în instrument al unei politici îndreptate contra Rusiei. Prusia nu ar fi acceptat să urmeze Austria pe această cale decât în schimbul unor concesii substanţiale, care să-i aducă, în Germania/ recunoaşterea unui statut de paritate cu Austria. Cum Franz Joseph, ca şi oricare dintre miniştrii săi, nu e gata să plătească achiziţii în Europa de Sud-Est printr-un recul în Germania, Prusia refuză să-i acorde sprijinul aşteptat, susţinută în această atitudine de majoritatea statelor germane, ai căror principi erau adesea uniţi prin legături de familie cu Romanovii.

Războiul Crimeei tinde, aşadar, să modifice raportul de forţe dinăuntrul Confederaţiei germane. Prestigiul Austriei iese slăbit, în vreme ce creditul moral al Prusiei, dimpotrivă, crescuse. În ce o priveşte, Rusia îi era recunoscătoare Prusiei pentru atitudinea de neutralitate loială pe care o păstrase tot timpul conflictului, în ciuda diverselor solicitări care o asaltaseră, în plus, îi mai este recunoscătoare şi că frânase Austria când aceasta o împingea spre o politică intervenţionistă. La momentul oportun, Prusia poate spera să conteze pe sprijinul unei Rusii care nu s-ar supăra prea tare să se răzbune în Germania pe trădarea austriacă. Scrutând viitorul, baronul Me-yendorff crede verosimilă această ipoteză:

„Pacea o dată încheiată… vom susţine Prusia în chestiunea europeană, ca şi în cea germană, în vreme ce Austria, mai mult ca oricând certată cu naţionalităţile ei, ameninţată în Italia, desconsiderată în Germania şi neputând să conteze decât pe dispreţul nostru, va recădea la rangul de putere de mâna a doua43…”

Astfel, războiul Crimeei a avut drept rezultat crearea condiţiilor pentru o axă Berlin-Sankt-Petersburg – pe care Bis-marck va şti, în continuare, s-o cimenteze şi s-o pună în slujba politicii sale. Pe scurt, la ieşirea din criza orientală, pentru Austria lui Franz Joseph situaţia diplomatică se arată într-o lumină puţin favorabilă.

Viaţa de cuplu în timp ce orizontul internaţional se acoperea de nori, avea °are parte Franz Joseph, măcar în viaţa conjugală, de bucurii? i de o seninătate care să-l ajute să-şi păstreze echilibrul moral, necesar în înfruntarea acestor dificultăţi? Toate mărturiile concordă în a sublinia că împăratul avea pe atunci înfăţişarea Ur>ui bărbat ce radia de fericire. Ştiind bine că informaţia va circula pe la toate curţile

europene, Sophie nu se dă în lături să le descrie surorilor ei, în termeni înduioşători, iubirea pe care şi-o poartă unul altuia tinerii soţi. Relatând apariţiile lor oficiale, ziarele se întrec în emfază ridicând în slăvi frumuseţea şi armonia perechii imperiale. Simple convenienţe? Nu este de imaginat, evident, că s-ar fi putut adopta un alt limbaj.

Tot atât de adevărat este însă că, pentru Franz Joseph, aceşti ani reprezintă perioada fericită a căsniciei sale. Că era profund îndrăgostit, e neîndoielnic, iar Sissi era la fel de îndrăgostită de el. Mai multe fapte stau mărturie. Bineînţeles, cei trei copii pe care Elizabeth i-i dăruie, două fete, Sophie în 1855 şi Gisela în 1856, şi un fiu, Rudolf în 1858. Firește, se poate spune că astfel ea doar îşi îndeplinea funcţia de genitoare căreia îi era menită prin condiţia de împărătească, fără a trebui să vorbim neapărat şi de dragoste. Exemplele altor cupluri princiare pot veni în sprijinul acestui argument. Dar în cazul special al lui Franz Joseph şi al Elizabethei, argumentul nu rezistă la analiză. Totodată, tânărul împărat primeşte şi alte dovezi neîndoielnice ale iubirii lui Sissi. Cu siguranţă că din dragoste pentru soţul ei se străduieşte, la începutul căsniciei, să-şi învingă timiditatea şi aversiunea pentru a se încadra în sistemul de curte austriac şi a-şi ocupa locul care îi era atribuit aici. Că nu va reuşi aproape deloc nu înseamnă că nu şi-a dat realmente osteneala.

Încă o dovadă de dragoste îi dă Elizabeth lui Franz Joseph când, în 1857, îl însoţeşte în Lombardia-Veneţia, fără a încerca să se derobeze de niciuna dintre ceremoniile sau manifestările oficiale care se succed de-a lungul celor patru luni cât durează sejurul. Or, era vorba de o călătorie care nu numai că avea pentru împărat o importanţă de prim ordin, dar care a fost tot timpul împresurată de anumite pericole, din pricina tensiunii ce persista în aceste teritorii. În ciuda' desfăşurării unui dispozitiv militar şi poliţienesc impresionant, nu erau de exclus un atentat sau manifestări ostile. Şi totuşi, în pofida acestor riscuri, Elizabeth rămâne, tot timpul călătoriei, ostentativ alături de Franz Joseph. De asemenea, îşi asistă soţul, cu prezenţa şi farmecul ei, în timpul călătoriei pe care perechea imperială o face, imediat după, în Ungaria, o altă posesiune sensibilă a Monarhiei.

Nu toate călătoriile prezentau acelaşi indice de risc şi aceeaşi tensiune. Unele erau mai senine şi mai tradiţionale; cum a fost aceea din septembrie 1856, în care Franz Joseph şi Elizabeth au străbătut Stiria şi Carintia şi nu au încercat câtuşi de puţin să-şi ascundă

fericirea de a fi împreună. Fericire sporită de bucuria de a se întâlni cu acele ţinuturi muntoase pentru care şi unul, şi celălalt aveau o predilecţie specială. Departe de curte, aşadar, scutită oarecum de regulile protocolului, Elizabeth poate, în mijlocul oamenilor obişnuiţi şi dinaintea unor peisaje măreţe, să creadă că respiră acelaşi aer de libertate ca şi la Possenhofen, iar Franz Joseph se lasă cucerit de spontaneitatea ei. Dacă n-ar fi fost doliul care îi loveşte pe cei doi soţi în timpul călătoriei în Ungaria, când micuţa Sophie moare din pricina unei febre maligne, Franz Joseph s-ar fi putut considera atunci un soţ şi un tată perfect împlinit.

Şi totuşi, după mai multe semne pe care, într-adevăr, lui Franz Joseph i-a fost greu să le ia în seamă, se putea bănui criza, care va izbucni la începutul anilor 1860. Elizabeth a făcut, cu siguranţă, eforturi să-şi învingă teama pe care i-o stârnea sistemul de curte şi să se adapteze la constrângerile lui. Dar tot atât de adevărat este că nu a reuşit niciodată să-şi depăşească crisparea şi să se integreze unei lumi care îi rămânea străină. Nu izbutea să-şi înăbuşe sentimentul că la Viena se află în exil. Poemele ei, adică acea parte din ea însăşi la care ţinea cel mai mult, pentru că era cea mai tainică, sunt foarte limpezi în această privinţă. Versurile scrise încă din primele săptămâni de căsnicie mărturisesc o melancolie uimitoare la o soţie considerată în culmea fericirii. Nostalgia o întoarce mereu cu gândul în Bavaria şi la Possenhofen:

Mi-e dor de soarele din patria mea.
Mi-e dor de malurile harului44.

Şi mai grav, nostalgia se împleteşte cu tema pierderii libertăţii:

Ce bine ar fi fost să nu fi pierdut calea
Care m-ar fi dus până la libertate…
M-am trezit într-o cuşcă
Şi mâinile îmi erau încătuşate
Şi dorul meu mereu mai puternic.
Şi libertate! Te-ai întors de la mine 45.

Fără îndoială, este vorba de imagini şi teme foarte convenţionale. Nu e greu de desluşit aici ecoul unor amintiri literare, mai ales al lecturii unor poeţi care fermecau pe atunci tinerele fete romantice. Dar problema nu este aceea a originalităţii versurilor. Alături de iubirea ce-o poartă soţului ei, Elizabth e bântuită de un sentiment incontestabil. Ce se va întâmpla când iubirea nu va mai arde

cu aceeaşi vâlvătaie, iar asupra vieţii de familie îşi va face simţite efectele obişnuinţa? Departe de a se şterge, această crispare avea să se accentueze, până la a deveni cvasi-obsesională: o respingere definitivă şi ireversibilă a sistemului de la curte.

Criza a fost înlesnită de starea de singurătate morală în care se scufundase Elizabeth. Fără a-i face neapărat din aceasta o vină lui Franz Joseph, nu găseşte în el sprijinul de care ar fi avut nevoie ca să depăşească acest impas dificil. Încă de-a doua zi după nuntă, Franz Joseph fusese din nou absorbit de treburile de stat. Din nefericire, pe lângă obligaţiile din zilele obişnuite, primii doi ani ai căsniciei lor corespund crizei orientale şi aceasta acaparează o bună parte din timpul pe care împăratul, în alte circumstanţe, i l-ar fi consacrat Elizabethei.

Situaţia atinsese paroxismul în timpul „lunii de miere" a perechii imperiale, petrecută la castelul Laxenburg, situat la câţiva kilometri de Viena. În fiecare dimineaţă, foarte devreme, Franz Joseph se întorcea la Viena unde lucra la dosarul oriental. Silită să rămână singură zile întregi, Elizabeth cădea pradă plictisului.

Dar, când soţul ei lipseşte, Elizabeth se simte, mai ales, căzând pradă supravegherii şi dominaţiei arhiducesei Sophie, care însoţise cuplul la Laxenburg. Încă din aceşti ani se conturează conflictul care le va opune pe cele două femei. Cu riscul de a nu ajunge până la adevăratele resorturi, trebuie să ne ferim totuşi de versiunea în alb şi negru, vehiculată de o anume tradiţie populară. Dacă am merge pe urmele ei, totul s-ar reduce la instrumentarea unui proces împotriva arhiducesei, zugrăvită ca o femeie diabolică, dar şi oarecum ridicolă, care s-ar fi complăcut s-o facă să sufere pe nora ei şi nu ar fi avut altă ambiţie decât s-o supună ascultării ei. Adevărul este, totodată, mai simplu şi mai adânc. Conflictul nu a constat într-o înfruntare dintre frumuseţe şi rău, ci în ciocnirea a doua temperamente şi a doua logici contrare.

Oricare ar fi fost motivele, efect al timidităţii, reacţie de pudoare, convingeri profunde, Elizabeth suferea, mai presus de orice, că trebuia să-şi sacrifice libertatea. Ar fi dorit să limiteze la strictul necesar sacrificiile pe care i le prescriau regulile vieţii de curte şi să-şi poată rezerva un spaţiu de libertate în „dividuală, asupra căruia să deţină o stăpânire completă.

Pentru Sophie, prioritatea era cu totul alta, căci credea c3 forţei

sistemului monarhic îi era trebuitor ca suveranii să fie înconjuraţi de un prestigiu care să marcheze distanţa ce-i separă de restul societăţii. Or, socotea ea, acest prestigiu presupunea respectarea scrupuloasă a protocolului şi a etichetei, care au drept scop tocmai evidenţierea maiestăţii persoanelor imperiale. În aceste condiţii, nici nu-i trecea prin minte că Elizabeth s-ar putea deroba de îndatoririle ei. Totuşi, cunoscând mediul în care nora ei fusese crescută, ştia bine că Elizabeth nu era familiarizată cu subtilităţile sistemului monarhic austriac. Astfel, aşa cum supraveghease odinioară educarea fiului ei, ar fi vrut să-şi călăuzească nora până în clipa când îndatoririle de curte i-ar fi devenit o a doua natură. Dar, departe de a o accepta, Elizabeth resimţea dureros această tutelă. De aceea, suferea că este mereu dojenită când comportamentul ei se abătea de la regulile protocolului. Urmarea va fi că avea să facă o adevărată fixaţie în privinţa Sophiei, în care ajunge să vadă „o femeie rea", aşa cum îi va mărturisi mai târziu fiicei ei, Marie-Valerie.

Conflictul se deschide din clipa când fiecare dintre protagoniste e convinsă de dreptatea ei. Elizabeth se agaţă de visul ei imposibil şi refuză, ca să spunem aşa, să devină adultă. Pentru Sophie, interesele aflate în joc depăşesc persoana Elizabethei. Viaţa sa privată fiind subordonată obligaţiilor incumbate de condiţia ei, o împărătească a Austriei nu-şi mai aparţine sieşi. Monarhia are, aşadar, trebuinţă nu de o tânără fată visătoare, ci de o suverană pătrunsă de obligaţiile sale. Având în vedere importanţa respectivelor interese, Sophie se socoteşte autorizată să-şi asume educarea Elizabethei, până la a face din ea o împărătească conştientă de responsabilităţile sale.

Această incompatibilitate a punctelor de vedere şi a umorilor nu putea sfârşi decât printr-un conflict ascuţit, dacă fiecare dintre cele două femei s-ar fi închistat în propria ei logică. Elizabeth resimte intervenţiile soacrei ei ca tot atâtea nedrepte şi imposibile vexaţiuni. Anumite iniţiative ale Sophiei o ating în ce are ea mai scump, impietând asupra tărâmului tainic pe care încearcă să şi-l rezerve chiar şi la Hofburg sau la Schönbrunn. Astfel, când, socotind un asemenea capriciu ftedemn de o împărătească a Austriei, Sophie porunceşte să fie scoşi din camera Elizabethei papagalii pe care îi adusese cu ea de la Possenhofen, neîndoielnic că aceasta a fost profund afectă. Era aici o nouă ilustrare a puterii pe care şi-o arogase h de a decide pentru nora ei până în cele mai mărunte detalii ale existenţei, mai ales că tovărăşia

acestor păsări îi amintea de Bavaria ei natală şi o ţinea legată de copilărie. Elizabeth nu dă încă opoziţiei sale forma unei revolte făţişe. Dar indispoziţiile repetate prin care trece, chiar şi în afara perioadelor de sarcină, şi de care Franz Joseph face mereu caz în scrisorile adresate mamei lui, se pot şi ele interpreta ca simptome ale unui rău lăuntric.

Relaţiile dintre soacră şi noră se mai deteriorează puţin, când, după naşterea primei sale nepoate, Sophie hotărăşte că fetiţa va fi crescută sub supravegherea ei. În anul următor, Gi-sela trebuie să vină lângă sora ei mai mare, în încăperile amenajate anume pentru ele de Sophie deasupra apartamentelor imperiale. Ca să-şi justifice hotărârea, Sophie scoate în evidenţă mai ales faptul că, beneficiind de o mai bună expunere la soare, aceste camere sunt tocmai potrivite pentru copii. Este totuşi de bănuit că acesta era doar un motiv marginal. Trebuie atunci să credem că, luând o asemenea hotărâre, Sophie considerase că Elizabeth nu ar avea timp să se ocupe de copii cu grija cuvenită? Sau socotise că nora ei nu avea maturitatea pretinsă de creşterea lor?

Oricare ar fi fost motivul, această hotărâre o revoltă pe Elizabeth care avea să lupte pentru a-i fi daţi înapoi copiii şi va face presiuni asupra lui Franz Joseph ca să tranşeze el în acest sens. Or, pentru întâia oară, împăratul trece de partea soţiei lui. Nici până atunci nu manifestase faţă de Elizabeth severitatea cu care o trata mama lui. Iubirea îl îndemna spre indulgenţă. Dar formaţia lui nu îl făcea capabil să adopte punctul de vedere al Elizabethei. La şcoala Sophiei, unul dintre postulate cerea ca, în condiţia de suveran, persoana să se dea deoparte dinaintea funcţiei, iar constrângerile impuse de protocol îi deveniseră demult o a doua natură. Până atunci, Franz Joseph îi dăduse, aşadar, tot timpul dreptate Sophiei.

Dar acest nou conflict se pune în termeni diferiţi. Niciun articol din protocol nu prevedea, efectiv, ca mama împăratului să-şi aroge privilegiul de a creşte copiii perechii imperiale. Văzând cât de tare răneşte această decizie sentimentul matern al Elizabethei, Franz Joseph poate tranşa, de această dată, în favoarea naturii. Dar nu o face fără să fi ezitat, căci avea grijă să nu-i aducă un afront mamei lui. Pentru a se decide, în finee să ia o atitudine în această ceartă, a fost nevoie de călătoria în Stiria şi Carintia, care l-a depărtat de curte şi în timpul căreia buna înţelegere dintre cei doi soţi le-a sărit în ochi tuturor. La întoarcere, Franz Joseph îi aduce la cunoştinţă Sophiei

hotărârea lui printr-o scrisoare, în care se străduieşte să fie ferm, totuşi preocupat să menajeze susceptibilităţile mamei lui:

„După o examinare adâncită şi după ce am mai discutat problema cu Sissi, am ajuns la ferma convingere că este de preferat ca fetele să locuiască în aripa Radetzky, unde vor fi instalate foarte bine şi foarte convenabil. Argumentul principal, în legătură cu soarele, nu ne sperie nici pe Sissi, nici pe mine, căci în oraş sunt puţini copiii care au parte de soare şi totuşi se dezvoltă bine. Noi înşine ne-am petrecut cea mai mare parte a copilăriei în camerele prea puţin însorite de sub încăperile Radetzky. Ai ghicit numaidecât, scumpă mamă, motivele care ne fac să dorim această schimbare. Te rog stăruitor să o judeci pe Sissi cu indulgenţă, căci, dacă poate fi o mamă prea geloasă, este totuşi o soţie şi o mamă atât de devotată! Dacă ai bunătatea să priveşti calm chestiunea, vei înţelege poate îngrijorarea noastră de a ne vedea copiii în apartamentul domniei-tale cu o anticameră plină de lume, în vreme ce biata Sissi trebuie să urce scările… pentru a nu-i găsi decât rareori singuri şi a vedea în jurul lor străini cărora ai bunăvoinţa să li-i arăţi, ceea ce micşorează şi mai mult scurtul răgaz pe care mi-l petrec cu ei – fără a mai pune la socoteală că îmi displace cu totul prezentarea copiilor cu riscul de a face din ei nişte vanitoşi, aspect în care poate că nu am dreptate. Oricum ar sta lucrurile, lui Sissi nici nu i-a trecut prin cap să-ţi ia copiii şi ea însăşi m-a rugat să-ţi scriu că ei vor fi oricând la dispoziţia domniei-tale, cum s-a întâmplat totdeauna la Schönbrunn şi la Laxenburg.46”.

Victoria este totuşi de scurtă durată. Intervine un eveniment tragic care o pune din nou în evidenţă. Elizabeth hotărâse s-o ia pe micuţa Sophie cu ea în Italia, unde perechea imperială trebuia să-şi petreacă iarna lui 1857. Cum călătoria trebuia să dureze mai multe luni, Elizabeth refuza să se despartă atâta vreme de fiica ei. Soacra ei o avertizase desigur că aceste deplasări vor obosi fetiţa. Dar asemenea obiecţii reprezentau, tocmai ele, un motiv suplimentar pentru Elizabeth să persiste în hotărârea ei. Nu cumva Sophie va căuta să profite de despărţire pentru a lua copilul din nou în stăpânire?

Călătoria în Italia s-a desfăşurat fără ca sănătatea micu-îei să fie afectată. Dar, la puţină vreme după sosirea în Ungaria, fetiţa se îmbolnăveşte şi, în ciuda diagnosticelor medicilor care se vor liniştitoare, starea ei continuă să se înrăutăţească. Scrisorile şi telegramele devin din ce în ce mai alarmante, în fine, la 29 mai 1859,

cade vestea fatală: „Micuţa noastră este un înger în cer, telegrafiază Franz Joseph rudelor sale. După o lungă luptă, a sfârşit prin a-şi da sufletul în pace. Suntem zdrobiţi47".

Această moarte brutală îi tulbură multă vreme pe cei doi soţi. Câteva luni mai târziu, Franz Joseph îi scria mamei lui:

„Biata Sissi e cutremurată de amintirile care o asaltează aici (Viena) peste tot şi plânge mult. Ieri când Gisela s-a aşezat, în birou, pe micul fotoliu al sărmanei noastre micuţe am plâns amândoi48".

Dar, probabil, că moartea micuţei Sophie lasă cele mai adânci urme Elizabethei. După doliu, ea abandonează lupta care o opunea soacrei sale. Este de bănuit că era pradă unui sentiment de vinovăţie pentru că nu ţinuse seama de avertismentele arhiducesei?

Purtarea ei dă oricum de înţeles că îndoiala îi cuprinsese sufletul. Închizându-se în ea însăşi, se abandonează melancoliei şi pare să se dezintereseze brusc de soarta Giselei. Câtă vreme luptase să-şi asigure păstrarea copiilor, nu se mulţumise să i se recunoască doar drepturile legitime de mamă, ci arătase şi că se străduieşte să intre în personajul pe care i-l destina funcţia. Brusca ei resemnare lasă să se înţeleagă că renunţase şi la cea din urmă. Traumatismul provocat de moartea micuţei Sophie are, aşadar, pentru Elisa-beth efectul unei rupturi, anunţând criza care va izbucni la începutul anilor 1860. Confirmarea se iveşte chiar în anul următor, când nu-l mai dispută soacrei ei pe noul născut, arhiducele Rudolf.

Naşterea băiatului a fost totuşi un eveniment considerabil. Franz Joseph îşi iubea, evident, cele două fiice, dar, ° dată cu Rudolf, Elizabeth îi dăruia un moştenitor. Naştere8 micului arhiduce e urmată de hotărâri semnificative. Alege rea prenumelui e prin ea însăşi încărcată de înţelesuri „re numele lui trimite la ilustrul străbun care, la încheierea C1 relui interregn, a fost primul Habsburg încununat cu c0*° na Sfântului Imperiu. Astfel, prin el se afirma voinţa ca A tria să rămână credincioasă misiunii sale germane.

Pe de altă parte, Franz Joseph pune în leagănul fiului său daruri eminamente politice. Când încă mai era doar un prunc ce scâncea, primea, odată cu gradul de colonel, proprietatea asupra unui regiment de infanterie. Prin acest gest neobişnuit – el însuşi nu intrase în posesia unui regiment decât la vârsta de 13 ani – Franz Joseph vrea să sublinieze legătura dintre armată şi dinastie. Şi recunoaşte totodată poziţia privilegiată pe care o ocupă instituţia militară în statul

neoabsolutist. Ordinul de zi prin care Franz Joseph îşi face cunoscută decizia este lipsit de orice ambiguitate sub acest aspect:

„Vreau ca fiul care mi-a fost dat prin mila lui Dumnezeu să aparţină, încă de la venirea sa pe lume, bravei mele armate. Prin urmare, îl numesc colonel al regimentului 19 de infanterie de linie, care, începând cu această zi, va purta numele de «Kronprinz» 49".

Intenţia de a omagia armata este ilustrată şi de alegerea baronesei Henriette von Welden ca guvernantă a micului Rudolf. Este evident că aceasta nu fusese desemnată pentru meritele ei personale, de vreme ce nu avusese, în trecut, prilejul să se ocupe de copii. Dar, urmând sfatul mamei lui, Franz Joseph ţine să aducă un omagiu memoriei soţului baroanei, unul dintre generalii contrarevoluţiei de la Viena şi din Ungaria.

De la Plombières la Villafranca

Arhiducele vine totuşi pe lume într-un moment când trecuseră de-acum frumoasele zile ale erei neoabsolutiste. Mobi-a

vreme de luni întregi, o parte a armatei pe picior de război, criza orientală agravase deficitul bugetar, care atingea acum proporţii uriaşe. În speranţa de a resorbi datoria publi – a Statul lansase în 1854 un împrumut de 500 de milioane de °rini. Operaţiunea se încheiase printr-un succes, de care Franz Joseph s-a felicitat călduros, văzând în el un semn al stării de fie a Monarhiei. Dar cea mai mare parte din această sumă îl deturnată de la obiectivul ei pentru a fi absorbită de cheltuielile militare. Culme a ghinionului, criza finanţelor publice a coincis cu faza de depresie economică ce lovise Europa începând cu 1857. Dificultăţile stimulează un curent de nemulţumire în rândurile burgheziei, care se acomodase cu regimul câtă vreme îi dăduse satisfacţii materiale, dar se vedea acum pornită să-l critice. Şi, peste toate, orizontul internaţional continua să se înnegureze.

Frontul italian era cel ce ameninţa să ia foc în viitorul apropiat. Fără îndoială, armata austriacă ţinea sub control Lombar-dia-Veneţia. Importanţa acestui dispozitiv militar nu-l scutise totuşi pe Radetzky de-a face faţă unor comploturi. Mai grav încă decât asemenea conspiraţii, repede înăbuşite, este faptul că Austria nu dispunea în Lombardia-Veneţia de niciun sprijin popular. Dacă ţărănimea rămânea în genere departe de febra naţională, restul societăţii, în zdrobitoare majoritate, îi era ostilă Austriei şi îşi întorcea privirile spre Piemont.

Printr-o suită de gesturi, Franz Joseph încercase să redreseze

situaţia. În 1854, starea de asediu este ridicată. Trei ani mai târziu, are loc călătoria perechii imperiale în posesiunile italiene ale Monarhiei. Franz Joseph spera să reînvioreze prin prezenţa lui loialismul populaţiilor. Măsuri de pacificare au însoţit, pe deasupra, această călătorie. A fost promulgată o amnistie vizând pe condamnaţii şi exilaţii politic. Dacă bunurile le-au fost confiscate, le sunt acum restituite. În fine, când, biruit de vârstă, bătrânul mareşal Radetzky fusese îndepărtat de la comandament, treburile civile şi militare, până arunci conjugate, au fost separate şi Franz Joseph îl numise pe fratele lui, Fer-dinand-Max, în fruntea administraţiei din Lombardia-Veneţia. Alegerea unei rude apropiate trebuia, credea el, să fie interpretată numaidecât ca un semn al voinţei de ameliorare a relaţiilor dintre Viena şi supuşii ei italieni. Grija pentru destindere nu intenţionase să fie, evident, începutul unei dezangajări a Austriei din Italia, chiar dacă cercurile militare se arătau neliniştite de consecinţele acestor măsuri. Dacă posesiunea asupra teritoriilor italiene i-ar fi fost disputată, nu există îndoială că Franz Joseph ar fi răspuns provocării prin arme.

Franz Joseph nu obţine totuşi din această călătorie beneficiul pe care îl sperase. Primirea rezervată cuplului imperial rămâne rece. Înalta societate face mofturi când este poftită la ceremonii, în sfârşit, populaţia nu se lasă sedusă de avansurile lui Franz Joseph. Pe scurt, după, ca şi înainte de călătorie, Austria campează în Lombardia-Veneţia ca într-un teritoriu ina-Franz Joseph 207

mic. Ferdinand-Max nu întârzie să-şi dea seama de situaţie, astfel încât între cei doi fraţi se ivesc divergenţe. Când Ferdinand-Max îi sugerează să acorde Lombardiei-Veneţia un statut de autonomie, Franz Joseph îi ţine pe loc o lecţie:

„Categoric, nu se poate pune problema şi nici nu se va pune vreodată problema unui guvern italian care să fie independent de administraţia centrală de la Viena… O astfel de instituţie era posibilă acum o sută de ani, dar astăzi ar echivala cu o secesiune completă a provinciilor italiene… Nu trebuie să uităm niciodată că soliditatea poziţiei şi influenţei noastre în Italia se bizuie nu atât pe importanţa şi dezvoltarea provinciilor noastre italiene, cât pe ponderea Monarhiei în totalitatea ei50”.

Franz Joseph ar fi putut, probabil, privi viitorul fără excesivă îngrijorare dacă regatul Piemont-Sardinia nu şi-ar fi consolidat puterea şi nu şi-ar fi sporit creditul internaţional, la imboldul lui

Cavour, prim-ministru din 1852. Întărit prin succesele sale, Piemontul înlocuieşte pas cu pas în sufletul italienilor celelalte soluţii care li se oferiseră pentru a realiza unitatea peninsulei şi devine speranţa acelora dintre lombarzi şi veneţieni care visau să-i alunge pe austrieci. Şi totuşi, în pofida câştigurilor politicii lui Cavour, ce-ar fi putut face acesta împotriva puterii austriece dacă ar fi trebuit s-o înfrunte de unul singur? Chiar şi fără Radetzky, armata austriacă avea cele mai mari şanse să repete victoriile din 1848 şi 1849.

Dar, din experienţa acelor ani, Cavour trăsese cu siguranţă învăţătura că o politică întemeiată pe lozinca Italia fard da se ar duce inevitabil mişcarea italiană la eşec. Pentru a trece proba unui conflict cu Austria, Piemontul trebuia să conteze pe alianţa cu una dintre marile puteri europene. Lui Cavour nu-i luase mult timp să priceapă că acest sprijin nu putea veni decât de la Franţa. Pe lângă datele geografice, nu ignora simpatia lui Napoleon al III-lea pentru cauza italiană. Nu făcuse acesta parte, în tinereţe, din mişcarea carbonarilor?

Cavour aspira mai ales să anuleze tratatele din 1815, ceea ce, mai devreme sau mai târziu, îl va pune în conflict cu Austria, oşteanul tradiţional al legitimităţii în Europa. Înfipsese un prim jalon, trimiţând în Crimeea un corp expediţionar care jucase, fără îndoială, doar un rol secundar, dar a cărui intervenţie îngăduise Piemontului să participe la Congresul de la Paris. Napoleon al III-lea nu se dovedise ingrat, de vreme ce l-a susţinut pe Cavour când acesta a vrut să ridice problema italiană în faţa acestui areopag al puterilor europene.

Sprijinul diplomatic nu avea încă semnificaţia unei alianţe militare. Pasul hotărâtor e făcut atunci când Napoleon al III-lea şi Cavour se întâlnesc, la 20 şi 21 iulie 1858, în mica staţiune din Vosgi, Plombières. În timpul plimbărilor, cei doi bărbaţi cad de acord asupra unui plan care prevedea intervenţia militară franceză în favoarea Piemontului, dacă acesta ar fi fost victima unei agresiuni austriece. În caz de victorie, cele două state se înţeleg să reorganizeze Italia împreună. În nord, Piemontul s-ar fi mărit cu Lombardia şi Veneţia; Italia centrală s-ar fi constituit într-un regat destinat prinţului Napoleon-Jerome căruia, manifestare publică a strângerii legăturilor dintre Paris şi Torino, împăratul francezilor este hotărât să-i acorde mâna prinţesei Clotilda de Savoia, fiica lui Victor-Emma-nuel al II-lea; în sud, regatul Neapolelui ar fi fost luat Bourbonilor şi înmânat prinţului Murat. Statele italiene aveau să fie apoi reunite în sânul unei

confederaţii, a cărei preşedinţie va fi exercitată de papă.

Dacă ar fi fost integral aplicat, acest plan ar fi izbutit să elimine Austria din Italia. Viena şi-ar fi pierdut nu doar posesiunile, dar şi toate celelalte baze pe care se întemeia preponderenţa ei în peninsulă. În vreme ce regatul Neapolelui ar fi ieşit de sub influenţa ei, ramurile colaterale ale Habsburgilor ar fi fost alungate din ducatele Italiei centrale. Neîndoielnic, ca să obţină de la Napoleon al III-lea promisiunea unei intervenţii militare, Cavour a trebuit să-i admită condiţiile. Fără a mai pune la socoteală cedarea Nişei şi a Savoiei, acceptase ca Franţa să-şi asigure o influenţă dominantă în Italia datorită mai ales celor doi napoleonizi care aveau să fie instalaţi în centrul peninsulei şi la Neapole. Tot atât de bine se putea spune că un asemenea plan se aşeza şi de-a curmezişul intenţiei Piemontului de a realiza unificarea Italiei în beneficiul său. Doar dacă nu s-ar fi aplicat vreodată în fapt, deoarece Cavour spera că evenimentele vor lua o altă întorsătură. De altfel, dacă va fi necesar, le va ajuta el să devieze, la timpul potrivit, de la linia trasată la Plombières.

Ca urmare a încheierii acestei înţelegeri, relaţiile dintre Austria şi Franţa intră într-un proces de degradare. La 1 ianuarie 1859, în timpul recepţiei protocolare a corpului diplomatic, Napoleon al III-lea conferă acestei deteriorări o consacrare oficială prin ceea ce-i spune lui Hubner: „Îmi pare rău că relaţiile noastre nu sunt atât de bune pe cât aş dori, dar vă rog să scrieţi la Viena că sentimentele mele personale faţă de împărat rămân aceleaşi 51”.

La Viena, supărarea este mare contra lui Napoleon al III-lea. Franz Joseph nu se dă în lături să spună despre el, între patru ochi, că este „un tip murdar” (Schlechter Kerl). Cercurile conducătoare vieneze tind să vadă în el pe dirijorul revoluţiei europene, dacă nu cumva îl cred chiar pe el manipulat de revoluţie. Dacă Hubner le dă sfatul să nu-l provoace ca să nu-l lege definitiv de Cavour, Franz Joseph şi Buci optează în schimb pentru o politică fermă prin care sunt convinşi că-l vor determina să nu persiste în planurile lui. În afară de aceasta, sunt convinşi că, în eventualitatea unui conflict, pot conta pe sprijinul Prusiei şi al statelor din Confederaţia germană. Responsabilii prusaci avuseseră totuşi grijă să le aducă aminte că Berlinul nu era obligat să asiste militar Austria, dacă atacul Franţei s-ar fi îndreptat spre un teritoriu exterior Confederaţiei, ceea ce chiar era cazul cu Lombardia-Veneţia. Dar Franz Joseph nu voia să creadă că Prusia ar

lăsa Austria să înfrunte singură o agresiune franceză.

Cât despre sentimentele austriecilor faţă de Piemont, ele erau lipsite de nuanţe. Pentru că devenise unul dintre focarele revoluţiei europene, îl considerau nedemn să participe la concertul internaţional. Bătrânul prinţ Metternich dă măsura dispreţului lor, numind Piemontul „o prăvălie incalificabilă52".

Ţinând seama de termenii acordului de la Plombières, Cavour trebuia să provoace Austria până în punctul când aceasta îşi va pierde sângele rece şi va comite un act care s-o pună în poziţia de agresor. „Acel micuţ act destul de agresiv", pe care prinţul Napoleon-Jerome îl îngloba printre dorinţele lui, avea să stârnească ezitările lui Napoleon al III-lea. După ieşirea spectaculoasă de la începutul anului, acesta păruse să se răzgândească şi să prefere unei soluţii militare reglarea situaţiei pe cale diplomatică. În acest scop lansase ideea unui congres european care să se reunească pentru a discuta reorganizarea Italiei. Iniţiativa a provocat iritarea lui Cavour pentru care ideea unui atare congres nu era decât „o farsă", bineînţeles una proastă, căci Piemontul nu putea spera de aici câştiguri comparabile cu acelea pe care i le-ar fi adus o victorie militară. Cât despre Austria, ea primise ideea fără entuziasm. Nu-i era greu să bănuie că în faţa acestui areopag ar apărea în calitate de acuzat. Chiar dacă ar fi limitat anvergura concesiilor la care ar fi fost constrânsă, ar fi ieşit inevitabil slăbită din congres.

Austria nu înţelege, prin urmare, să compară în faţa unui tribunal care să-i instrumenteze procesul. Dimpotrivă, ea vrea să tragă un folos din criză pentru a administra Piemontului o lecţie usturătoare, care să-l facă neputincios pentru mult timp. Cum tensiunea creştea, cele două state recurg la masarea de trupe de-a lungul frontierelor. Viena începe prin a înştiinţa că participarea ei la congres este condiţionată de prealabila demobilizare a Piemontului. Somaţia aceasta se dovedeşte insuficientă, aşa că Buci îl convinge pe Franz Joseph să recurgă la mijloace extreme. La 19 aprilie, decide să fie adresat Piemontului un ultimatum, somându-l să dezarmeze, altfel Austria va fi obligată să se considere în stare de război.

Cercurile militare, cu Griinne în frunte, au prilejul favorabil de a obiecta că o decizie de mobilizare generală ar fi trebuit să preceadă imperativ trimiterea ultimatumului. Dacă se vrea efectiv încolţirea până la supunere a Torino-ului, trebuie ca Austria să facă realmente o demonstraţie de forţă şi să-şi afişeze decizia de a se servi de forţă,

atunci când este necesar, în eventualitatea că Torino nu se va supune, este indispensabil ca Austria să-şi poată utiliza neîntârziat totalitatea dispozitivului militar pentru a lovi inamicul înainte de sosirea armatei franceze.

Încredinţat de asigurările ministrului său de Externe, Franz Joseph nu reţine aceste argumente. Buci se pricepuse să-l facă părtaş la convingerea că Piemontul nu va avea altă soluţie decât să cedeze. Deşi Prusia nu-şi luase decât angajamentul de a apăra teritoriul Confederaţiei germane, ceea ce, chiar în ziua hotărârii de trimitere a ultimatumului, i se reamintise arhiducelui Albert, aflat în misiune la Berlin, Franz Joseph nu se îndoieşte că ea va lua totuşi armele în caz de conflict. Atunci, pentru a evita un război cu întreaga Germanie, Napoleon al III-lea îl va sfătui pe Cavour să se supună. Părăsit de aliatul său, Piemontul va fi silit să cedeze. Astfel, fără să fi scos spada din teacă, Austria va repurta un succes complet, care, pu*nând-o pentru multă vreme la adăpost de orice ameninţare, îi va consolida influenţa.

Foarte repede totuşi, iluziile pe care fusese întemeiată această politică aveau să se spulbere. În doar câteva zile, Franz Joseph va afla adevărata măsură a greşelilor comise. Departe de a ceda panicii, Cavour exultase la primirea ultimatumului. Acum, că Austria fusese potcovită, planul hotărât la Plombières putea fi pus în practică. Condiţia pentru intervenţia franceză fusese satisfăcută, ultimatumul plasând Piemontul în postura de agresat. Cavour poate, aşadar, fără teama de a fi dezavuat de Napoleon al III-lea, să respingă ultimatumul Vienei. Austria culegea acum roadele lipsei ei de prevedere. Din vizuina lui, Metternich îl sfătuise totuşi pe Buci să-şi păstreze sângele rece în faţa manevrelor Piemontului. Ar fi însemnat să cadă în capcana lui Cavour dacă ar fi răspuns la provocări. Pentru că nu ascultase acest sfat, Austria trebuia acum să suporte oprobriul de a apărea ca agresor în judecata cancelariilor şi în faţa opiniei publice.

Pentru Viena, preţul de plătit este înăsprirea izolării. Relativ favorabil până atunci Austriei prin opoziţie cu intenţiile Franţei privind Italia, cabinetul de la Londra se derobează. Exista desigur un dram de ipocrizie în unele reacţii de indignare. Astfel, cercurile conducătoare prusace se arată, fireşte, furioase că Austria le pusese încă o dată în faţa faptului împlinit. Dar nici Wilhelm, prinţul regent care îl reprezenta pe fratele său, Friedrich Wilhelm al IV-lea, cu sănătatea şubredă, nici guvernul nu erau dispuse de fapt să vâre Prusia

în război alături de Austria. Inițiativa nefericită a diplomației austriece chiar le ușura acum situația, căci le dădea un argument de mare pondere pentru a opune solicitărilor Vienei un refuz pe care altfel le-ar fi fost greu să-l justifice.

Franz Joseph interpretează acest război ca pe un nou episod al luptei dintre bine și rău. Statele cu a căror provocare se confruntă nu aveau ele oare drept scop răsturnarea ordinii europene? Cum o făcea mereu din 1789, Franța reprezenta foalele care aţâţă focul. În ce-l privește pe împăratul francezilor, Franz Joseph îl judecă sever. Fără să se încurce în vorbe, îl socotește „pur și simplu o canalie". Napoleon al III-lea nu se mărginise doar să sprijine Piemontul. Iată-l acum că intră în cârdășie cu subversiunea europeană. Ca să lovească mai bine în Austria, nu ezită să joace cartea lui Kpssuth, promițându-i ajutorul dacă reușește să ridice Ungaria. În spatele armatei din Italia, acest rol îl va juca Garibaldi, în care Franz Joseph nu vede neapărat un patriot italian, ci un aventurier neguros, devotat cauzei anarhiei.

În manifestul în care înfățișează popoarelor lui motivele și versiunile proprii asupra faptelor, Franz Joseph nu uită să sublinieze că el este totodată și spada Germaniei, căci, potrivit imaginii epocii, Rinul trebuie apărat și pe Pad. În ciuda refuzurilor brutale deja primite, el nu-și pierduse speranța că, mobilizând sentimentul național german sub conducerea Austriei, va sili Prusia să ia armele.

Deoarece crezuse că Piemontul se va supune, Monarhia se găsea într-o gravă lipsă de pregătire militară. Dictat de natura adversarilor, planul austriac de campanie pare să se impună. O apreciere lucidă a datelor militare ale conflictului sugera exploatarea răgazului care, cu siguranță, va separa începerea oficială a ostilităților de sosirea armatei franceze pe teatrul de operațiuni. După ce îi vor fi zdrobit pe piemontezi, austriecii se vor ocupa de francezi. Dacă, dimpotrivă, vor lăsa forțele inamice să-și opereze joncțiunea, șansele riscau să devină problematice. Or, pentru că Franz Joseph nu decretase mobilizarea generală înainte de a trimite Piemontului ultimatumul, Austria se condamnase să piardă o parte din acest avantaj.

La toate acestea se adăuga mediocritatea înaltului stat major. Generalissimul, contele Gyulai, nu avea stofa unui Radetzky. Protejat de Griinne, își datora numirea mai mult favoarei decât propriilor merite. De altminteri nu a întârziat să facă dovada incompetenței. După ce îi fuseseră trimise întăririle, a lăsat timpul să treacă, nu a

încercat să profite de superioritatea sa numerică şi s-a ferit să-i atace pe piemontezi dincolo de Ticino; la 4 iunie, este învins la Magenta; patru zile mai târziu, Napoleon al III-lea şi Victor-Emmanuel intră triumfători în Milano.

După Magenta, situaţia este dintre cele mai critice pentru Austria. Nu numai că pierduse Lorrvbardia. Dar tot sistemul pe care se bizuia dominaţia ei în Italia părea pe cale să se surpe. Una după alta, dinastiile domnitoare în Italia centrală sunt alungate de revoluţie. În pofida acestui şir de eşecuri, Franz Joseph nu este decis să părăsească lupta. Stau dovadă măsurile pe care le hotărăşte după Magenta. Lui Gyulai, a cărui incompetenţă crease condiţiile înfrângerii, i se ia comanda:

„Armata (îi scrie Franz Joseph Elizabethei) nu a fost bine condusă. Gyulai n-a răspuns aşteptărilor mele. Retragerea dincolo de Ticino nu era necesară. În loc de aceasta, ar fi fost prferabilă trecerea la ofensivă54".

Întorcându-se la cartierul general din Viena, Franz Jp lăsase militarilor răspunderea bunului mers al războiului

Campania din 1859

100 km armata franceză şi piemonteza armata austriacă limitele statelor limitele Lombardiei-Veneţia

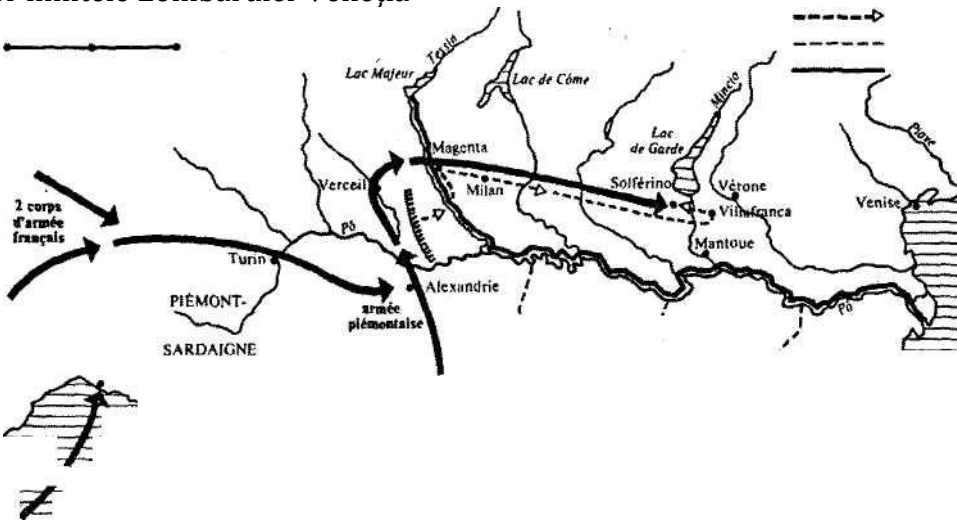

DUC116, Parroc» /
Dfil ARME! M°îtm; GJnes \N / DUCHĂ.
««. \, e*V ce modenel

ÉTATS ADRIATTQVE – S... – emM «me*/tiM-k\%".
— MER MÉDITERRANÉE
Fiorence.
Livoorne
GRAND DUCH6
DE TOSCANE
PONTIFICAUX

Dar acum, când Gyulai fusese înlăturat, hotărăşte să-şi asume el însuşi comanda supremă. E de bănuit că se iluziona în privinţa calităţilor lui de strateg? Ne-ar lăsa poate s-o credem faptul că de mult visa să comande, soiul de fascinaţie pe care îl exercita asupra lui instituţia militară, atenţia privilegiată pe care o acorda armatei. Dar, în plus, voia să-şi sublinieze, prin acest gest spectaculos, determinarea de a nu ceda adversităţilor şi să-i aducă inamicului la cunoştinţă voinţa lui de a continua lupta. În ce-l privea, încerca totodată să redea încrederea în ea însăşi trupei, pe care înfrângerea o demoralizase. Ştiindu-se comandaţi de împăratul însuşi, oamenii vor fi ca şi galvanizaţi şi vor redobândi gustul victoriei.

Franz Joseph nu ignora totuşi atuurile de care dispunea inamicul, aşa cum şi reiese dintr-o scrisoare trimisă atunci mamei lui: „Situaţia noastră este cu siguranţă grea. Avem de-a face cu un inamic superior ca număr şi curaj, pentru care toate mijloacele, chiar şi cele mai rele, sunt potrivite, care are drept scop revoluţia şi îşi trage de aici forţe noi54". Această ultimă aluzie viza direct legiunea maghiară, pe care Kossuth fusese autorizat s-o strângă şi pe care Napoleon al III-lea se pregătea s-o lanseze în spatele Austriei, cu misiunea de a ridica Ungaria împotriva suveranităţii habsburgice.

Totuşi, Franz Joseph mai credea încă posibilă răsturnarea cursului evenimentelor. Armata austriacă fusese bătută la Mă-genta, dar nu fusese zdrobită. Se retrăsese în ordine şi, când avea să-şi adune forţele, putea să reia lupta:

„Trupele sunt bune (continuă el), însufleţite de cea mai vajnică stare de spirit, foarte dornice să se bată. Şi eu, încrezător în bunul Dumnezeu şi în justeţea cauzei noastre, am nădejde... Trupele trebuie să se odihnească, să aştepte întăririle. Avem nevoie de o pauză. De aceea după bătălia de la Magenta, retragerea până la la Mincio a fost foarte potrivită şi necesară. Privesc viitorul cu calm şi sunt hotărât să continui lupta până la ultima limită55".

Nu vrea nici să excludă ideea că Prusia, antrenând apoi pe urmele ei tot restul Germaniei, va sfârşi prin a decide să iasă din expectativă şi să-şi facă datoria: „Sper, adaugă el, că germanii şi bastarzii aceia de prusaci ne vor susţine probabil în ultimul moment56”. Vehemenţa afirmaţiei dovedeşte totuşi ca, şi dacă persevera să creadă într-o zvâcnire a Berlinului, îndoiala pusese stăpânire pe cugetul lui. Tot ea dă seama şi de severitatea amărăciunii lui în faţa comportamentului Prusiei, în care nu era departe de a vedea o trădare.

De-a lungul acestor săptămâni când se juca soarta prezenţei austriece în Italia, Franz Joseph nu este scutit de povara grijilor domestice. Elizabeth îl hărţuia cu scrisori, rugându-l s-o lase să vină la el. Nu atât dorinţa de a împărtăşi încercările soţului ei o împingea să insiste. De când împăratul plecase în Italia, era cu desăvârşire singură, lipsită de orice sprijin la curte, mediu pe care ajunsese să-l urască, şi trecea printr-o nouă perioadă de demoralizare. Pentru a scăpa de această atmosferă sufocantă, se gândeşte să se ducă la soţul ei, la Verona. Franz Joseph îşi dă silinţa să-i explice că, oricât de grea le-ar fi despărţirea, nu poate fi de acord cu rugămintea ei. Locul împărătesei nu este în armată. Mai ales că rămânând la Viena l-ar ajuta mai mult. În loc să se izoleze de lume, trebuie să se arate în public pentru a ridica moralul populaţiei, pe care veştile de la Magenta l-au putut clătina. Astfel, Franz Joseph o îndeamnă să-şi ţină firea şi să-şi îndeplinească rolul ce-i revine:

„Trebuie să rămâi la postul tău (îi scrie el din Verona) unde, în aceste vremuri grele, poţi să ne ajuţi atât de mult, prin prezenţa ta alături de copii. Te implor, în numele iubirii pe care mi-ai promis-o, vino-ţi în fire, ieşi în oraş câte o dată, vizitează instituţii. Nici nu ştii în ce măsură mă poţi ajuta astfel. Aceasta ar revigora moralul vienezilor şi ar întreţine starea bună de spirit de care am atâta nevoie58”.

Peste câteva zile, Franz Joseph îi mărturiseşte satisfacţia sa:

„Am fost deja informat din Viena de excelenta impresie pe care o face apariţia ta mai frecventă şi de felul în care reînvii curajul tuturor şi îmbărbătezi pe oricare59”.

Elizabeth se dovedea, în schimb, mult mai puţin maleabilă când era vorba de sănătatea ei. Regimul de slăbire la care se supunea era altă temă de îngrijorare pentru Franz Joseph, alarmat de obiceiul ei de a-şi scurta somnul. Într-o vreme când nu ar fi trebuit să aibă ca unică

preocupare decât soarta războiului, capriciile Elizabethei îi stârnesc noi neliniști: „Menajează-te din dragoste pentru mine, îi scrie la 15 iunie, dormi şi mănâncă suficient ca să nu slăbeşti prea tare60”. Dacă trei săptămâni mai târziu revine asupra subiectului, fiind de această dată mai insistent, înseamnă că dojana lui nu fusese ascultată:

„Detestabilele obişnuinţe de viaţă (îşi reia el asaltul) pe care ţi le-ai creat şi care nu vor întârzia să distrugă scumpa ta sănătate mă fac să-mi pierd complet speranţa. Te conjur, renunţă numaidecât la această viaţă şi dormi noaptea, aşa cum vrea natura ca noaptea să fie consacrată somnului, nu cititului sau scrisului61”.

Când Franz Joseph scria această scrisoare, războiul se apropia de deznodământ. În seara unui uriaş carnagiu, armata austriacă suferă, la 26 iunie, o a doua înfrângere, la Solferino. Evident, nu fusese zdrobită. Semănând cu două mase enorme, armatele duşmane se înfruntaseră fără ca, de o parte sau alta, să fie manevrate de vreo idee directoare. Încă o dată, soldatul austriac dăduse dovadă de bravură şi istoria militară a Monarhiei se îmbogăţise cu noi fapte de arme. Dar retragerea armatei austriece, la încheierea bătăliei, dă dreptul franco-piemontezilor, care suferiseră şi ei pierderi grele, să-şi atribuie o victorie pe care Franz Joseph nici nu se gândeşte de altfel să le-o conteste. Fusese o înfrângere pe care, fără a încerca să-i mascheze realitatea, i-o anunţă numaidecât Elizabethei: „Este trista istorie a unei zile teribile în care s-a făcut mult, dar norocul nu ne-a surâs. Sunt acum mai bogat cu multe experienţe şi am aflat ce înseamnă starea de spirit a unui general învins62”.

Nu fusese, aşadar, de ajuns ca împăratul să treacă în fruntea armatei pentru ca desfăşurarea evenimentelor să ia alt curs. Ar fi fost de altfel posibil în doar trei săptămâni? Adânci şi vechi, cauzele acestei serii de eşecuri nu puteau fi anulate într-un timp atât de scurt. Pe lângă consecinţele politice, înfrângerea, datorită condiţiilor în care avusese loc, avea să lase asupra lui Franz Joseph o amprentă de neuitat. Nefericita experienţă de comandant suprem îi dezvăluise propriile limite ca strateg şi, oricât de penibil i-a fost să accepte evidenţa, se va feri, cu multă înţelepciune, s-o repete.

Deocamdată, noul eşec îl clatină moralmente pe Franz Joseph, aşa cum reiese din scrisoarea către Elizabeth. Eşecul nu numai că îl obliga să-şi pună întrebări în raport cu propria capacitate, dar făcea ca perspectivele imediate să fie şi mai întunecate. Richard Metternich, fiul

fostului cancelar pe care moar-Franz Joseph 217

tea tocmai îl scutise de durerea de a vedea această înfrângere, rezuma sentimentul multora când scria: „Doar o minune ne piai poate salva acum63".

Şi totuşi, chiar şi după Solferino, pe Franz Joseph nu-l părăseşte speranţa că soarta armelor se va întoarce. Armata austriacă se repliase în Cadrilater. S-o dezlocuiască de acolo ar fi fost o operaţiune foarte riscantă pentru un inamic slăbit el însuşi de război. Pe de altă parte, situaţia conflictului s-ar fi putut modifica şi dacă Prusia se decidea să răspundă chemării Austriei. De aici era de aşteptat să vină minunea în stare să salveze Monarhia. Desigur, încetineala calculată a guvernanţilor prusaci stârnise furia lui Franz Joseph, dar el nu voia să se recunoască învins înainte de a încerca, pentru ultima oară, să-i convingă să renunţe la neutralitate.

În acest scop, Franz Joseph îl trimite la Berlin pe bătrânul mareşal Windischgraetz. Pentru misiunea ultimei şanse, îl alesese pe omul, care, de la îndepărtarea lui de la comanda armatelor din Ungaria, nu încetase să încarneze una dintre forţele opoziţiei faţă de neoabsolutism şi al cărui discurs franc se învecinase adesea cu irevenţiozitatea. Poate că îi venise greu să recurgă la serviciile lui. Însă, datorită trecutului său, numele lui Windischgraetz avea şi valoarea unui simbol. Mai bine decât oricine altcineva, el putea ilustra interpretarea pe care Franz Joseph o dădea acestui război. Cine altul decât acest erou al contrarevoluţiei ar fi putut să-i determine pe guvernanţii prusaci să recunoască reala dimensiune a unui conflict care opunea din nou revoluţiei legitimitatea? Dacă izbutea să-i convingă de importanţa mizei, ar mai putea Prusia să-i refuze multă vreme Austriei sprijinul ei armat, mai ales acum când aceasta risca să sucombe sub loviturile Franţei şi Piemontului? în plus, fidel tradiţiei politicii lui Metternich, Windischgraetz se afirmase mereu ca un fervent apărător al unei alianţe strânse între Austria şi Prusia. De aceea diplomaţia lui Buci nu găsise niciodată înţelegere în ochii lui. În negocierile cu Berlinul, unde °uol lăsase amintiri proaste, acesta putea fi un atu.

Asemenea argumente, ideologice şi emoţionale totodată, nu erau totuşi suficiente pentru a obţine adeziunea guvernanţilor prusaci. Prinţul-regent nu era insensibil la apelurile la so-hdaritate conservatoare contra revoluţiei, dar se voia în primul rând garantul

intereselor prusace. Pentru el nici nu se punea problema să accepte o soluţie prin care Prusia ar fi ajutat Austria să-şi restaureze influenţa în Italia, fără să obţină în schimb substanţiale avantaje. Recompensele le reclama în Germania. Ca măsură de securitate masase deja două corpuri de armată pe Rin. Dar nu se gândea să meargă mai departe fără concesii prealabile din partea Austriei.

Or, fie că Prusia pretindea să fie pus sub autoritatea ei ansamblul forţelor confederate, altele decât cele austriece, fie că se mulţumea cu un sistem în care să împartă comanda cu Austria, ştacheta era aşezată foarte sus. Asemenea condiţii erau de fapt incompatibile cu menţinerea supremaţiei austriece în Germania şi tocmai aşa le şi interpretează Franz Joseph. El ştie acum că nu mai poate spera să salveze Lombardia şi Veneţia decât cu preţul sacrificării hegemoniei habsburgice în Germania. Confruntat cu această dilemă, nu ezită mult. Aşa cum odinioară respinsese, în numele misiunii germane a Austriei, planurile lui Friedrich Wilhelm al IV-lea, respinge acum propunerile prinţului regent şi alege să trateze cu Napoleon al III-lea.

Evenimentele decurg foarte repede. Windischgraetz nu părăsise încă Berlinul când la 11 iulie, soseşte vestea încheierii armistiţiului dintre Franţa şi Austria, la Villafranca. Cu siguranţă, pe Franz Joseph îl costase mult să adopte această atitudine. Azi, ca şi ieri, Napoleon al III-lea rămânea pentru el „o canalie", aşa cum îi reaminteşte şi Elizabethei, dar numai pentru a adăuga numaidecât, evocând iminenţa unei întâlniri cu acesta: „Mi-ar fi neplăcut, dar dacă asta ar putea fi de folos Monarhiei, atunci trebuie să înghit şi pilula aceasta64".

Din clipa când decisese să nu mai îngăduie aducerea nici unei atingeri influenţei Austriei în Germania, Franz Joseph nu avea altă cale decât să caute să negocieze cu Napoleon al III-lea, doar dacă nu voia să continue singur lupta, ceea ce, din punct de vedere militar, ar fi fost posibil, dar n-ar fi fost suportabil multă vreme pentru finanţele Monarhiei, fără a mai lua în calcul riscurile unei crize interne. De curând sosit la Viena, vărul lui, arhiducele Rainer, vrusese chiar să-l convingă să-şi amâne întoarcerea în capitală. Pe deasupra, se temea ca nu cumva să izbucnească tulburări în Ungaria dacă s-ar fi prelungit la nesfârşit conflictul.

Şansa lui Franz Joseph a fost că principalul său adversar se afla într-o dispoziţie asemănătoare. Napoleon al III-lea se declara, firește, hotărât să înteţească lupta până la zdrobirea Austriei, dacă aceasta

refuza să depună armele, şi ameninţa că va lansa împotriva ei legiunea ungară pornită din Dalm—ţia. În realitate, aceste declaraţii războinice îi disimulează prost dorinţa de a ajunge la un acord care să-i permită încheierea rapidă a războiului. Ştia că a-l continua înseamnă timp mult şi costuri mari în vieţi omeneşti. Nu înceta să fie preocupat totodată de concentrarea trupelor prusace pe Rin. Iată un motiv suficient ca să-şi dorească o înţelegere cu Franz Joseph înainte de a trebui să facă faţă întregii Germanii.

Chiar şi în Italia, evenimentele luaseră o întorsătură diferită faţă de ce fusese plănuit la Plombières. Comitetele revoluţionare, care se substituiseră în ducate fostelor autorităţi, erau în favoarea soluţiei piemonteze, iar statele pontificale dădeau semne că vor fi şi ele prinse de contagiune. Napoleon al III-lea putea avea, prin urmare, neplăcuta impresie că situaţia îi scapă de sub control, dar trebuia să ţină seama mai ales de emoţia pe care evenimentele din Italia o stârneau la catolicii francezi, aflaţi în fruntea susţinătorilor regimului. Grija de a nu pierde sprijinul acestora îl silea să găsească repede o ieşire din conflict care, chiar dacă dădea satisfacţie sentimentului naţional italian, ocolea torentul revoluţiei. Pentru Franz Joseph, nevoia în care se găsea Napoleon al III-lea de a încheia războiul într-un răstimp scurt constituia un atu. Ea îi îngăduia să spere că Franţa nu va încerca să-i impună condiţii draconice de pace.

Astfel, când, la 8 iulie, Napoleon al III-lea îi propune să se întâlnească, Franz Joseph îşi dă acordul imediat. Întrevederea dintre cei doi împăraţi are loc trei zile mai târziu la Villafran-ca şi se încheie prin semnarea unui protocol ale cărui clauze trebuia să fie ulterior confirmate şi precizate într-un tratat redactat după toate regulile.

La vederea acestui acord, Franz Joseph se poate socoti, pe bună dreptate, mulţumit. Nu trebuia să cedeze Piemontului decât Lombardia. Austria păstrase şi Mantua, şi Pescara, ceea ce însemna că păstrase Cadrilaterul. Monarhia salvase, prin urmare, Veneţia, pe care francezii şi piemontezii prevăzuseră la început să i-o retragă. Prin aceasta, nu fusese alungată din Italia şi avea să facă parte din Confederaţia statelor italiene, a cărei preşedinţie va fi chemat s-o exercite papa.

Şi nu era totul: Napoleon al III-lea consimţise chiar la reîntoarcerea în ducate a suveranilor legitimi. În fine, Franz Joseph se putea felicita că fusese scutit de ameninţarea unei intervenţii a lui

Kossuth în Ungaria. Kossuth şi-a dat seama atunci că nu fusese decât un pion în mâna lui Napoleon al III-lea, care l-a abandonat imediat ce căzuse la înţelegere cu Franz Joseph. În rest, furia lui Cavour în faţa clauzelor unui acord pe care nu-i stătuse în putere să-l împiedice şi dinaintea căruia Victor-Emmanuel al II-lea nu avusese altă soluţie decât să se încline, deoarece nu putuse să continue lupta singur, are de ce să-l liniştească. Este cea mai bună unitate de măsură pentru judecarea acestor preliminarii de pace.

Pe ansamblu, doar Monarhia suferise un incontestabil eşec, dar îi limitase amploarea. Rămăsese o putere în Italia şi, mulţumită cărţilor pe care continua să le aibă în mână, putea spera să-şi redobândească în cele din urmă o substanţială influenţă în peninsulă, cu atât mai mult cu cât Franz Joseph nu renunţase la ideea de a recuceri teritoriile pierdute, dacă se va ivi prilejul.

Perspective neliniştitoare

Ce era mai rău fusese, aşadar, evitat. Menajată, sub presiunea necesităţii, de principalul ei adversar, Austria reuşise să limiteze amploarea înfrângerii. Totuşi, Franz Joseph nu putea să-şi ascundă evidenţa că războiul riscase să dea o lovitură severă puterii austriece şi că viitorul era încărcat de incertitudini.

Nu se punea problema credibilităţii armatei imperiale, zguduită de eşecuri. În Italia, reglementarea asupra căreia cei doi împăraţi căzuseră de acord rămânea în mare măsură doar teoretică. Recurgerea la forţă fusese de fapt exclusă, pentru reinstalarea suveranilor ducatelor din Italia centrală pe tronurile lor. Cum se putea însă închipui că noile autorităţi aveau să se dea singure la o parte, dacă nici Franţa, nici Austria nu puneau la dispoziţie mijloacele practice de aplicare a deciziilor? Pe deasupra, Cavour, care se socotea trădat de Napoleon al III-lea, jurase să împiedice punerea în practică a acordului Pentru a-şi sublinia dezaprobarea, îşi dăduse demisia din funcţia de prim-ministru, dar, pe sub mână, tot el continua să conducă treburile Piemontului.

Pe de altă parte, războiul confirmase izolarea Austriei, ia* deznodământul nu-i dădea nicio speranţă că avea să iasă repede din ea. Prima grijă a Angliei era acum să nu lase Italja sub dominaţie franceză, dar, mai ales după reluarea puterii de către liberali, în frunte cu Palmerston, nu mai avea intenţia să ajute Austria ca să-şi restaureze aici vechea influenţă. În ce o priveşte, Prusia contempla cu o secretă

jubilaţie înfrângerile austriece în care vedea o pedeapsă a Providenţei. Cu atât mai mult Austria nu aştepta sprijin de la Franţa. Motive de circumstanţă îl putuseră determina pe Napoleon al III-lea să scurteze războiul, totuşi în intenţiile lui nu intra ideea de a încerca să constituie o axă Paris-Viena, chiar dacă nişte tentative de deschidere ar putea provoca o schimbare în cursul anilor următori. Abia după Sadova, se va gândi serios la o alianţă cu Austria.

În sfârşit, războiul avusese ca efect aţâţarea diferendului austro-prusac. Desigur, pactul confederal nu obliga Prusia să intervină militar, dar Franz Joseph nu se socotea mai puţin trădat. Acest resentiment riscă să apese de-acum înainte relaţiile dintre cele două state. Pe deasupra, condiţiile puse de autorităţile prusace la intrarea ţării lor în război confirmaseră faptul că acestea aspiraseră totdeauna la o revizuire a organizării Germaniei. Cum Franz Joseph alesese să trateze cu Napoleon al III-lea tocmai ca să împiedice revizuirea, era uşor de bănuit că, chestiunea germană avea să ocupe avanscena în cursul anilor următori. Or, acum, când era atât de izolată în Europa, Austria trebuia să abordeze această nouă fază în condiţii care se degradaseră mult faţă de vremea când, cu zece ani mai înainte, se opusese pretenţiilor prusace.

Unda de şoc nu s-a oprit aici. Seria de eşecuri avea să atingă chiar şi regimul neoabsolutist. După înăbuşirea revoluţiei, neoabsolutismul îşi afirmase ambiţia de a redresa puterea dinastiei. Dar ce se mai poate spune despre această politică, acum când se dovedise că Austria nu suportase încercarea războiului? Pentru mulţi, înfrângerile nu se explicau doar prin greşeli militare. De condamnat era ansamblul sistemului.

Nu rareori un război pierdut joacă rolul de detonator şi, prin efect de recul, provoacă în interior mutaţii politice decisive. Cu câţiva ani înainte, războiul Crimeei dăduse, în Rusia, impulsul acelei mişcări care avea să ducă la marile reforme de la începutul anilor ’60. După Magenta şi Solferino, Austria lui Franz Joseph avea să cunoască un fenomen similar, chiar dacă nu de aceeaşi amploare. El nu făcea decât să accentueze o schimbare declanşată în opinia publică încă dinainte de război. Recesiunea economică care, după 1857, lovise Austria, ca şi restul continentului, începuse să depărteze de regim acea Parte a burgheziei ce avusese încredere în el.

Răsturnarea conjuncturii anulează termenii compromisului

tacit stabilit în trecut între cele două părţi. În rândurile burgheziei, se ivise din nou ideea binefacerilor unei constituţii care ar asocia-o la treburile statului. Firește, înfrângerile militare au agravat şi mai mult nemulţumirile. Agitaţia spiritelor câştigă şi unele naţionalităţi. Maghiarii, care, încă de la instaurarea lui, nu aderaseră niciodată la neoabsolutism, sunt acum, desigur, primii molipsiţi. Expediţia lui Kossuth fusese, firește, oprită chiar înainte de a fi început, dar opoziţia internă profită de slăbirea Austriei pentru a ridica iar capul şi a întreţine o fierbere mocnită.

Franz Joseph îşi dădea seama oare de amplitudinea crizei? Rugăminţile repetate adresate Elizabethei pentru a o convinge să se arate în public dovedesc că dădea importantă mişcărilor opiniei publice şi era conştient de ameninţare. În timpul seriei de înfrângeri, sporirea nemulţumirilor nu-i scăpase. Era de asemenea informat că propria lui persoană nu fusese ocolită de impopularitate.

Împăratul nu rămâne pasiv în faţa degradării situaţiei interne. Primul lui gest este să sacrifice personalităţile cele mai vizibile ale regimului. Puţin după începerea războiului care consacra eşecul politicii sale, Buci fusese deja înlocuit de la conducerea diplomaţiei austriece cu contele Rechberg, un fost colaborator al lui Metternich. După consumarea înfrângerii, au fost îndepărtaţi din funcţie, rând pe rând, câţiva înalţi demnitari ai neoab-solutismului: Bach, simbol, dacă exista vreunul, al regimului, Grunne, căruia i se impută lipsa de pregătire a armatei, Kem-pen, şeful poliţiei. Aceste demiteri pot fi interpretate ca anunţ al unei apropiate schimbări de direcţie. Într-adevăr, abia întors din Italia, Franz Joseph publică, la 15 iulie, un manifest în care promite popoarelor sale reforme. Este adevărat că nu propune nicio răsturnare. Regimul întemeiat pe neoabsolutism rămânea acela care corespundea cel mai bine principiilor şi temperamentului său. Scopul lui este să nu acorde decât concesii de amănunt pentru a salvgarda mai bine esenţialul.

Şi totuşi, nimic nu avea să mai fie vreodată ca înainte. Folosind breşa deschisă, se declanşează acum o evoluţie care avea să ducă la stabilirea unui regim constituţional, fie el şi temperat. Pe câmpurile de luptă ale Lombardiei, pentru neoabsolutism bătuse în dungă clopotul. O eră nouă se deschidea în domnia lui Franz Joseph.

Capitolul VI

Dintr-o înfrângere în alta (1859 – 1866)

Franz Joseph, anii care încep cu Solferino şi se termină cu dezastrul de la Sadova sunt un lung şir de decepţii. Pe frontul intern, prins între programele antagonice ale tendinţelor centralistă şi federalistă, supus presiunii maghiarilor, el caută un echilibru care, după neoabsolutism, să dea o nouă formă organizării puterilor. E vremea tatonărilor, dar şi a experienţelor avortate. Din eşec în eşec, Franz Joseph se vede periodic constrâns să-şi pună iar opera pe picioare, fără a reuşi să găsească o soluţie durabilă. Dificultăţile interne nu întârzie să compromită poziţia internaţională a Monarhiei, slăbită deja de înfrângerile din 1859.

În afară, Franz Joseph nu e mai fericit. În Italia, compromisul hotărât la Villafranca e repede depăşit. Stimulată de succesele ei, monarhia de Savoia îşi fixează mai perseverent ca oricând obiectivul de a alunga Austria din Veneţia. În Germania, duelul dintre Viena şi Berlin intrase în faza decisivă şi, oricât îşi reafirma sus şi tare Franz Joseph drepturile de prim principe german, raportul de forţe, politice, economice, morale chiar, se înclină treptat în favoarea Prusiei.

Franz Joseph şi Elizabeth: primele crize

Franz Joseph nu are consolarea de a găsi în viaţa privată compensaţii pentru asemenea incertitudini şi decepţii. În anii aceştia, căsnicia lui este zguduită de o primă criză, iar relaţii, ie cu Elizabeth încep să se degradeze. Trebuie incriminate fap. te noi? Zvonuri insistente lasă să se înţeleagă că Franz Joseph nu mai era un soţ ireproşabil.

Oricare ar fi aceste zvonuri, ele nu întârzie să ajungă la Elizabeth şi s-o închisteze şi mai tare în sentimentul ei de solitudine. Până atunci, Franz Joseph fusese singurul ei sprijin adevărat la curte. Dragostea lor îi dăduse Elizabethei puterea de a suporta o viaţă şi un mediu care, încă de la început, nu o atrăseseră câtuşi de puţin. Chiar dacă Franz Joseph nu-şi sacrificase niciodată pentru ea datoriile de suveran, ea ştiuse să găsească în preajma lui un refugiu. Or, iată că acum se vedea ameninţată că-l va pierde. Această teamă îi sporeşte dezorientarea şi sfârşeşte prin a o fixa în convingerea că este doar o străină la Viena. Totuşi, chiar dacă zvonurile erau adevărate, Franz Joseph nu-şi schimbase sentimentele. Dar, an de an, deosebirile dintre cei doi soţi se acutizaseră. Odată cu ele, se instalase neînţelegerea. Franz Joseph îşi pricepea tot mai puţin soţia, a cărei natură complexă îi scăpa. Distanţarea progresivă dintre ei tinde, aşadar, să accelereze maturaţia

unei crize care mocnea de mai mulţi ani.

Amploarea crizei este pusă în evidenţă printr-un fascicol întreg de semne. Anumite bizarerii ale stilului de viaţă al Elizabethei sunt primul indiciu. Mai întâi, regimul alimentar de o frugalitate drastică pe care şi-l impunea împotriva oricărei raţiuni, căci în pofida celor trei sarcini venite una după alta, departe de a se îngreuna, păstrase o siluetă excepţional de zveltă: la o înălţime de 1, 72 m, greutatea ei nu trecuse niciodată de 50 de kilograme. Franz Joseph poate s-o îndemne mult şi bine la moderaţie, degeaba. Carenţele alimentare îi pun şi ele echilibrul nervos la grea încercare.

Ca să-şi calmeze nervii, Elizabeth se dedă exerciţiilor fizice pe care le împinge până la pragul epuizării; lungi curse călare, plimbări pe jos, în care doamnele de companie abia se ţii1 după ea, şedinţe istovitoare de gimnastică. Spre stupefacţia generală, mai trebuie oare spus? ordonă să se instaleze, pentru folosinţa ei personală, o sală de gimnastică la Hofburg-Această nouă nesăbuinţă îl dezolează pe Franz Joseph, dar, încă o dată, strigătele lui de alarmă rămân fără efect. Nu este de mirare că sănătatea Elizabethei se resimte după un asetf1 nea regim. De când venise la Viena, suferea de accese de tuş în scrisorile către mama lui, Franz Joseph se arătase preocupat în multe rânduri din această cauză. Or, iată, chintele de tuse apar din nou.

provocările pe care Elizabeth nu le ocoleşte sunt un alt simptom al agravării crizei, care o face acum, după ce suferise atâta din cauza lui, să respingă în bloc sistemul de curte în care încercaseră s-o integreze. Astfel, când se apucă să fumeze chiar şi în trăsură, cum să nu-şi dea seama că-i va scandaliza pe toţi cei din jur? Cine şi-ar fi închipuit că George Sand îşi va găsi un emul la curtea de la Viena, chiar în persoana împărătesei Austriei? La fel, micile baluri pe care le organizează în apartamentele ei degajă un aer de sfidare, cu atât mai mult cu cât iniţiativa are loc tocmai atunci când curtea se afla încă sub şocul înfrângerii.

Elizabeth nu-şi doreşte de-acum decât să părăsească Viena. Prinde ocazia în iulie 1860 când, însoţită de Gisela, pleacă la Possenhofen. Călătoria, ducând-o departe de mediul în care se simţise ţinută ca în colivie, seamănă cu un soi de repetiţie generală de dinaintea marilor plecări. Printre ai săi, în mijlocul priveliştilor copilăriei, redescoperă, pentru câteva săptămâni, o fericire uitată. Ca să se hotărască să se întoarcă în Austria, trebuie să se apropie

aniversarea lui Franz Joseph, ziua de 18 august, tradiţional celebrată în familie, la Ischl, de la care nu putea lipsi fără să provoace un scandal.

Dar abia întoarsă la Viena, efectele binefăcătoare ale regimului de pe malul lacului Starnberger See dispar. La Possenhofen, încetase aproape numaidecât să tuşească. Revenind la Viena, chintele violente reîncep şi starea sănătăţii ei pare să se înrăutăţească. Chemat s-o consulte, profesorul Škoda, unul dintre marile nume ale medicinii austriece, se arată categoric: viaţa împărătesei riscă să fie în pericol, dacă nu părăseşte imediat Viena şi nu-şi petrece iarna într-un ţinut cu o climă mai Windă. Pentru acest sejur de aproape şase luni, alegerea ei se îndreaptă nu spre Coasta de Azur sau spre Riviera italiană, unde ar fi găsit cele mai bune structuri de primire, ci spre de Părtata insulă Madera. Aici însorirea era garantată. Neîndolelnic, Elizabeth încerca astfel să pună între ea şi Viena cea mai? are distanţă posibilă. Care ar proteja-o de vizite inoportune. Poate că asta l-ar împiedica chiar şi pe Franz Joseph să facă o Călătorie atât de lungă.

Reluată de presa austriacă şi străină, ştirea despre apropia – a plecare a împărătesei aruncă în stupoare o opinie publică Ce nu bănuise gravitatea răului. Regina Victoria ajunge chiar să-şi ofere iahtul personal pentru transportarea bolnavei. Cei de la curte nu sunt cu toţii convinşi că Elizabeth este atât de suferindă pe cât afirmă Facultatea. Unora dintre oaspeţii ei care se aşteptau s-o găsească abătută, li se arată în formă excelentă, preocupată cu totul de apropiatul voiaj. Impresia cea mai răspândită în cercurile curţii nu este aceea că trebuiau să tremure pentru viaţa Elizabethei, pe care nu o credeau cu adevărat ameninţată, ci mai degrabă să-l compătimească pe Franz Joseph, părăsit, lăsat singur cu copiii, de către o soţie care şi-a uitat datoriile. Arhiducesa Theresa dă tonul. Rezervându-şi mila pentru împărat, îi scrie tatălui ei, arhiducele Albert: „fi plâng nespus că are o asemenea soţie, care decât să ducă o viaţă liniştită la Viena, cum i-au şi recomandat medicii, preferă să-şi părăsească pentru şase luni bărbatul şi copiii1”.

Plecată în noiembrie, Elizabeth îşi petrece iarna la Madera, iar, ca să se întoarcă, va aştepta să se facă frumos la Viena. Departe de Viena şi de curte, la fel ca şi în anul precedent la Pos-senhofen, pare să-şi recapete sănătatea. Totodată se precizează acum una dintre trăsăturile personalităţii sale. Plictiseala nu întârzie s-o cuprindă pe această insula ale cărei posibilităţi erau totuşi limitate. Foarte curând,

visează la noi plecări:

„Mai presus de toate, mi-ar plăcea [îi mărturisește ea lui Griinne] să plec mereu mai departe. Orice corabie pe care o văd îmi stârnește dorința să mă aflu pe ea – că plutește spre Brazilia, spre Africa sau spre Cap, ce-mi pasă! Totul e să nu rămân prea mult în același loc2!"

Mărturisirea lămurește unul dintre resorturile cele mai intime ale comportamentului Elizabethei. Pentru ea nu este vorba doar să fugă din Viena, a răspunde chemării de a călători înseamnă, neîndoielnic, într-un fel, să fugă de ea însăși! Când se apropie întoarcerea la Viena, sentimentele îi sunt împărți; te în timpul lungii despărțiri, nu fusese scutită de dorul de ai săi, mai ales, se pare, de copii. Pe de altă parte, perspectiva de a o revedea pe arhiducesa Sophie o îngheață: „La A… îi mărturisește tot lui Griinne, nu mă gândesc decât cu spaimă, iar depărtarea mi-o face și mai detestabilă3".

Întoarcerea îi rezervă Elizabethei o nouă dezamăgire. Bucuria reîntâlnirii nu durează mult. Foarte curând, își fac apa' riția simptomele unui rău misterios, care, ciudat, o roade p împărătească de cum respiră aerul vienez: crize de tuse, pus je febră, pierderea poftei de mâncare, insomnii repetate. Diagnosticul doctorului Škoda, imediat chemat la consult, este categoric: Elizabeth este atinsă de ftizie galopantă și starea ei face necesara plecarea neîntârziată într-o țară uscată și caldă.

Anunțarea acestei noi plecări provoacă un șoc în opinia publică: cu doar câteva zile mai înainte, toți o revăzuseră pe împărătească aparent sănătoasă. La curte, dezolare! Toți cei care, prima oară, rămăseseră perplecși sau sceptici, încep acum să se alarmeze, cu atât mai mult cu cât, în clipele de depresie care o asaltează, Elizabeth credea ea însăși că e pe moarte. În ceasul despărțirii, în ultimele zile ale lui iunie, mulți se întreabă dacă nu o salută pentru ultima oară.

Pentru acest nou sejur dincolo de granițele imperiului, Elizabeth alege tot o insulă: Corfu, unde corabia care o aducea în Europa ancorase cu câteva săptămâni mai înainte și ale cărei peisaje le admirase atunci. Dar, mai mult decât frumusețea insulei, ceea ce o hotărăște pentru Corfu este că e vorba de o insulă, adică de un spațiu deschis spre larg unde, mai ușor decât oriunde altundeva, poate visa la absolut și la infinit. Primele vești nu sunt deloc liniștitoare. Mâncând mereu la fel de puțin, Elizabeth continuă să se anemieze. Tușea nu

încetează, iar starea depresivă persistă. Când vine s-o viziteze, Hélène, sora ei mai mare, se îngrozeşte găsind-o cu obrajii scobiţi şi tenul palid.

Această vizită îi provoacă Elizabethei acel zvâcnet necesar care îi va permite să depăşească, cel puţin provizoriu, criza. Ştirile din Corfu se îmbunătăţesc repede! Elizabeth continuă să tuşească, dar, cel puţin, acceptă să se hrănească normal. Franz Joseph evidenţiază cu satisfacţie înrâurirea binefăcătoare a Hélènei, care reuşise s-o convingă să mănânce din nou carne şi să bea bere dimineaţa şi seara. Când, pe drumul de stoarcere, se opreşte la Viena, cumnata lui poate să-i confirme, prin viu grai, ameliorarea. Se terminase cu mesele constând din câteva fructe. Elizabeth mănâncă acum carne de trei Ori pe zi şi bea bere de patru ori. În urma acestor măsuri bune, a prins culoare în obraji şi şi-a redobândit veselia. Franz Jo-Seph crede că a sosit momentul să se ducă el însuşi în Corfu.

La sosire, o găseşte pe Elizabeth aşa cum i-o descrisese f-lene. Raportul pe care i-l trimite Sophiei e optimist. Elisapeth şi-a recăpătat puterile şi chipul ei nu mai poartă urmele

cercărilor prin care tocmai trecuse. Încă mai tuşeşte puţin, ar durerile de piept au dispărut. Liniştit în privinţa sănătăţii lui, Franz Joseph se lasă cucerit de frumuseţea acestui is terestru":

I prea unor panorame magnifice.

că e bucuros s-o 8 ase-se-mi° X °t» servă totuşi că tuşeşte încă Arhiducele al trupelor staţionate în Veneţia, şi soţia lui m şi ei s-o vadă. Dar Elbabeth F

mamei ei, ducesa Ludovica. Aceasta comandant Hildevizirf aturti i avansată, lucru confirmat de care r picioarele îi sunt atât de umflate, încât nu poate merge fără ajutor. Ceea ce înseamnă că tratamentul urmat până atunci nu mai e potrivit, presupunând că fusese vreodată. S-a terminat cu marile călătorii, cu peregrinările depărtate! Pentru a veni de hac răului, dr Fischer îi prescrie Elizabethei o cură de ape la Bad Kissingen.

Noua medicaţie amână întoarcerea la Viena. În mai 1862, Elizabeth pleacă, aşadar, la Bad Kissingen. Cura prescrisă de dr Fischer se dovedeşte într-adevăr benefică. Dacă la sosire abia putea să meargă, Elizabeth recuperează foarte repede şi acum poate merge aproape normal. Ameliorarea se explică totuşi şi prin cauze psihologice. La Bad Kissingen, Sissi se regăseşte în Bavaria, înconjurată de familia ei.

Părinţi, fraţi şi surori alcătuiesc împrejuru-i un cerc afectiv care o ajută să-şi recapete echilibrul moral şi fizic. Apoi, când cura se termină, ea hotărăşte să se oprească şi la Possenho-fen, ceea ce îi furnizează un nou pretext de a-şi amâna întoarcerea la Viena.

În cele din urmă, Elizabeth îşi face apariţia la Viena puţin înainte de 18 august. Se pare că relaţiile ei cu curtea au intrat atunci într-o fază de stabilizare. Sănătatea împărătesei nu mai cunoaşte căderi. Prin urmare, nici plecări precipitate spre destinaţii îndepărtate. E totuşi greu de vorbit despre o întoarcere la normalitate. Dacă cel mai adesea se supune obligaţiilor oficiale ale rolului său, Elizabeth păstrează totuşi un gust pronunţat pentru singurătate. Pe deasupra, dr Fischer îi prescrisese şi un tratament care îi impunea un regim de continenţă sexuală. Va trebui, se pare, să vină anul 1865 pentru ca cei doi soţi să-şi reia relaţiile complet. Pe de altă parte, în toţi aceşti ani, Elizabeth dobândise o siguranţă de sine care nu o lasă să se mai supună evenimentelor. Face în acest sens o demonstrare când se revoltă împotriva tipului de educaţie impus micu-hi Rudolf.

La vârsta de cinci ani, arhiducele fusese luat, conform uzanţelor, de lângă guvernanta lui, baroana Welden, pentru a fi încredinţat autorităţii unui preceptor. Pentru această mi

une, alegerea lui Franz Joseph se îndreptase spre un ofiţer e tradiţie, contele de Gondrecourt. Acesta primise recomanarea de a privilegia formaţia militară a elevului său, de a-l

P.regăti să fie soldat, călindu-i, în acest scop, atât corpul, cât caracterul. Gondrecourt nu avea, aşadar, impresia că de

est instrucţiunile când, nemulţumindu-se cu a-i impune un stil de viaţă spartan, îl supunea pe copil unor exerciţii fi. zice sistematice, împinse până la limita epuizării. Un astfel de regim ajunsese la un rezultat invers celui care fusese scontat. Departe de a-i fortifica trupul şi spiritul, el compromitea sănătatea băieţelului, îi tulbura nervii şi îi provoca crize de angoasă.

Cum Rudolf îndura tratamentul fără a protesta, astfel încât Elizabeth nu-şi putea da singură seama de gravitatea pericolului, a trebuit să fie informată de unul dintre subordonaţii lui Gondrecourt, colonelul Latour, pe care metodele acestuia îl revoltaseră. Înţelegând că viaţa fiului ei poate fi în joc, Elizabeth reacţionează numaidecât, intervenind pe lângă Franz Joseph. Trebuie, cere ea, ca Gondrecourt să fie îndepărtat, abandonându-se acest sistem pervers de educaţie.

Pentru a-şi atinge scopul, recurge la un procedeu pe care nu-l folosise până atunci. Adresează soţului ei un adevărat ultimatum. Arhivele au păstrat acest text uimitor, care emite un ton nou, imperios, aproape dominator:

„Doresc să-mi fie recunoscute puteri depline în tot ce-i priveşte pe copiii mei, alegerea anturajului lor, locul instalării lor, orientarea completă a educării lor, într-un cuvânt, îmi revine să hotărăsc singură totul până la majoratul lor. În plus, doresc să mi se recunoască dreptul de a decide eu însămi în tot ceea ce are atingere cu treburile mele personale, printre altele, alegerea anturajului meu, locul instalării mele, dispoziţiile relative la casa mea.

Elizabeth, Ischl, 27 august 18655".

Această scrisoare a cărei secitate a eliminat orice urmă de afecţiune are semnificaţia unui act de emancipare. În relaţiile dintre cei doi soţi, ea anunţă chiar, până într-un anume punct, o inversare a raportului de forţe, căci Elizabeth, care se afla atunci în deplina strălucire a frumuseţii ei, nu ignora puterea pe care aceasta i-o dădea asupra lui Franz Joseph şi era hotărâtă să se folosească de-acum de avantaj. Ghiceşte şi că Franz Joseph va îngădui să i se smulgă concesii, ca să evite scandalul unei noi plecări pentru care nu s-ar fi putut formula cu seriozitate niciun motiv legat de sănătatea ei. Calculul i se coiv firmă. Chiar dacă hotărârea nu-i este agreabilă, Franz Josep" se înclină şi acceptă să-l concedieze pe Gondrecourt, îl uif du-l cu Latour.

Dincolo de miza lui punctuală, episodul marchează o cotitură în relaţiile dintre împărat şi împărătească. Pentru a obţine câştig de cauză, Elizabeth nu ezitase să recurgă la arma şantajului, ameninţându-l implicit pe Franz Joseph că-l va părăsi dacă Gondrecourt nu era înlăturat. Se înţelege de la sine că n-ar fi îndrăznit aşa ceva cu câţiva ani mai înainte. Dar separările repetate, distanţarea psihologică pe care acestea o sporiseră între cei doi soţi o ajutaseră să dobândească o formă de autonomie şi, odată cu ea, acea siguranţă de sine care odinioară îi lipsea. Intuiţia sau experienţa i-au permis, pe deasupra, să înţeleagă perfect caracterul soţului ei:

„Când cineva, i se va confesa mai târziu uneia dintre doamnele de companie, îi prezintă o cerere în termeni respectuoşi, iar el nu-i poate da o soluţionare favorabilă, ştie să spună nu cu amabilitatea care îi este proprie. În schimb, dacă cineva i se adresează fără menajamente şi cu insistenţă, această manieră neobişnuită îl deconcertează în

asemenea măsură încât, într-un fel, se lasă intimidat şi cedează6".

În orice caz, lecţia a avut efect. Deoarece, iubirea şi teama de scandal îl convinseseră deopotrivă pe Franz Joseph să cedeze, Elizabeth nu avea să-şi mai interzică folosirea acestei arme ori de câte ori va intenţiona să-şi impună împăratului voinţa proprie. După o sumedenie de peripeţii, izbutise în sfârşit să-i asigure acea sferă de libertate la care nu încetase să aspire. În viitor, ea nu-i va mai fi contestată. Rămâne totuşi să ne întrebăm dacă acest rezultat servea cauza imperiului. În cazul special al sistemului de educare a lui Rudolf, intervenţia ei fusese benefică. Dar exigenţele ei aveau să fie cu timpul mult mai mari. Pe deasupra, mijlocul de care se folosise ca să obţină satisfacţie nu o pregătea să-şi joace rolul de împărătească mai bine. Dimpotrivă, dobândit în asemenea condiţii, succesul nu putea decât să-i încurajeze înclinaţia spre capriciu, lipsa de grijă faţă de obligaţiile funcţiei sale.

Cealaltă lecţie extrasă din acest episod este reculul influentei arhiducesei Sophie. Pe vremuri, n-ar fi lăsat-o pe Elizabeth să-şi impună vrerea fără să lupte. Or, fapt este că acum nu reacţionase. Ar trebui să vedem aici un efect al vârstei care îi înmuiase hotărârea? Poate. Dar tot atât de adevărat este că poliza austriacă trecea atunci printr-o evoluţie care o dezola pe hid şi-i dezvăluia, în acest plan, declinul influenţei sale.

Diploma din octombrie

Prin urmare, nu într-un climat familial deosebit de senin se confruntă Franz Joseph cu crizele politice, interne şi externe, care, de-a lungul acestor ani, asaltează Monarhia. Organizarea puterilor în stat este cea dintâi dintre problemele cu care se confruntă după întoarcerea din Italia. Părerea generală era atunci că, după înfrângere, zilele neoabsolutismului sunt numărate. Burghezia se detaşase complet de regim. Mediile conservatoare îi contrapuneau acestuia programul unui federalism istoric, în favoarea aristocraţiei.

Dar, mai presus de toate, departe de a se potoli după instalarea păcii, agitaţia câştigă teren în Ungaria. Franz Joseph recunoaşte el însuşi imposibilitatea de a menţine statu-quo-ul. Prin intermediul manifestului de la Laxenburg, anunţase, începând cu 15 iulie, „îmbunătăţiri în legislaţie şi administraţie". Formularea rămânea totuşi vagă. Intenţionat, de altminteri, căci a doua zi după Villafranca, Franz Joseph nici nu se mai gândea să pună în discuţie refacerea

globală a neoabsolutismului. Avea intenţia mai puţin ca oricând să introducă în Austria un regim constituţional după model occidental. Era dispus cel mult să aducă modificări de amănunt unui sistem care în fond îl satisfăcea prea bine.

Astfel va trebui să treacă mai bine de un an pentru ca Franz Joseph să decidă tranşarea, iar criza politică internă să pară a-şi găsi deznodământul. Până la urmă, alege să cadă la înţelegere cu partida nobiliară născută din alianţa conservatorilor maghiari cu o fracţiune a vechii aristocraţii din ţările austro-bo-emiene. Şansa acestui partid a fost că, la capătul celor zece ani în cursul cărora orice activitate politică fusese sistematic înăbuşită, el constituia singura forţă organizată. Astfel că Franz Joseph putea fi tentat să şi-l alieze în vederea stabilirii unei noi ordini instituţionale. Fără a mai pune la socoteală că nobili mea, prin poziţiile pe care le deţinea la curte, avea posibilii" tea să-l abordeze direct pe împărat şi dispunea de reţele de influenţă în cercurile conducătoare ale Monarhiei. Urgenţa de a găsi o soluţie problemei maghiare reprezenta un atu în plur pentru acest partid. Cum fierberea spiritelor în Ungaria p-l să excludă menţinerea stan-quo-ului aici, conservatorii nv ghiari, ştiind bine că împăratul respingea constituţionalistf11 modern, se vor strădui să-l convingă că restaurarea Constituţiei istorice a coroanei Sfântului Ştefan va fi suficientă pentru reinstalarea calmului. Prin urmare, s-ar vedea scutit de-a face concesii liberalismului.

Prelungire a partidului conservator care se constituise în perioada Vormărz, componenta maghiară a acestui partid nobiliar fusese prima care se organizase. Odată cu revoluţia de la 1848, gruparea trecuse printr-o eclipsă. Dar, înainte chiar de victoria armatelor austriacă şi rusă, îşi făcuse iar apariţia şi, în timpul deceniului neoabsolutist care redusese la tăcere celelalte curente de opinie, el a fost unicul purtător de cuvânt al intereselor ungureşti pe lângă Franz Joseph. Fie că era vorba de contele Emil Dessewffy sau de baronul József Cotyos sau de contele Antal Szecsen, aceşti aristocraţi maghiari se socoteau autorizaţi prin fidelitatea lor faţă de Habsburgi să protesteze împotriva sorţii rezervate patriei lor după zdrobirea revoluţiei şi să preseze puterea să-şi schimbe orientarea. În zadar, se ştie. Aceşti ani fuseseră totodată o perioadă de retragere şi de reflecţie pe care grupul o folosise pentru a-şi preciza doctrina şi a elabora un program.

Teza „individualităţilor istorico-politice" este rodul maturizării lor ideologice. Ea pleacă de la postulatul care erijează respectarea dreptului istoric ca fundament al statului monarhic. Această analiză este aplicabilă prin excelenţă Austriei, care era, după cum spune Cotyos, „un produs al istoriei". Părţile din care se compune Monarhia existau, de fapt, ca entităţi politice dinainte de a intra sub suveranitatea Habsburgilor. În calitate de regi ai Boemiei domneau Habsburgii în Boemia, în calitate de regi ai Ungariei îşi exercitau ei suveranitatea asupra regatului Sfântului Ştefan. Asocierea creată între aceste diferite teritorii avusese la început forma unei simple uniuni personale. Stadiu oficial depăşit atunci când Pragmatica Sancţiune transformase, în 1713, suma acestor teritorii disparate înfr-un ansamblu legat organic sub autoritatea aceleiaşi dinastii. Dar, chiar şi înainte de acest act solemn, începuse să se contureze o tentativă de putere centrală pe care Habsburgii se sprijiniseră apoi pentru a izbuti să apropie diversele lor posesiuni. „Nu era vorba de a repune în discuţie procesul prin care se fiinţase o putere centrală, superioară părţilor constitutive ale yfonarhiei. Cu atât mai mult nu trebuia să-i fie refuzate aces-/jla competenţele necesare pentru a asigura unitatea ansam-ului habsburgic. Dar această unitate nu era sinonimă nici cu centralizarea, nici cu uniformizarea. Pentru a sta pe baze solide, ea trebuia să se acorde cu principiul care prezidase naşterea Austriei. Cu alte cuvinte, trebuia să pornească de la pluralismul consubstanţial naturii înseşi a Monarhiei şi, pentru aceasta, să se sprijine pe ţările care-i alcătuiesc substratul, atât cel istoric, cât şi cel politic. Vrând să le reducă la rangul de simple provincii, respectiv, să le împartă în diviziuni teritoriale după modelul departamentelor franceze, Austria şi-ar nega principiul constitutiv, şi-ar trăda vocaţia şi, până la urmă, şi-ar pune în pericol până şi raţiunea de a fi.

Aceste ţări făcuseră de altminteri dovada vitalităţii lor. Politica de centralizare dusă mai bine de un secol nu reuşise să le înăbuşe specificitatea. Ancorată în istorie, aceasta era întărită de sprijinul pe care îl găsea în sentimentul popular. Astfel, contele Szecsen se credea îndreptăţit să scrie:

„Există un regat al Ungariei, şi nu doar un departament al Dunării şi al Tisei sau al Carpaţilor; în loc de un departament Tropan sau Salzburg, un stat Salzburg, o Silezie; nu un departament al Moldovei şi al Mării Adriatice, ci un oraş Trieste, o ţară, un regat al

Boemiei7”.

În acest stadiu al reflecţiei, teoreticienii „individualităţilor istorico-politice” se confruntau inevitabil cu pluralismul naţional al Monarhiei. Nu risca acesta să le compromită realizarea programului din moment ce limitele grupurilor naţionale coincideau rareori cu acelea ale ţărilor istorice? Dificultatea este înlăturată prin separarea conceptelor de naţionalitate şi etnie. În vreme ce naţionalitatea este identificată cu grupul uman trăitor în interiorul unei entităţi istorico-politice, etnia se defineşte, dimpotrivă, după criterii rasiale şi lingvistice. Acest partaj limpezeşte analiza aristocraţilor maghiari: situând naţionalitatea şi etnia la niveluri diferite în ierarhia societăţilor omeneşti, ei pot susţine că statul etnico-lingvistic reprezintă un regres în dinamica civilizaţiei.

La urma urmelor, în cazul Austriei, recunoaşterea acestui principiu ca fundament al organizării statale ar fi dus inevitabil la spulberarea Monarhiei. Revendicările etnico-lingvistice nu trebuie ignorate, desigur, în măsura în care nu compromit existenţa Monarhiei. Dar singura soluţie, compatibilă cu natura pluralistă a Austriei, este ca acestea să fie rezolvate în cadrul „individualităţilor istorico-politice”, Cotvos văzând în comună şi cerc, după Stadion, sferele de autonomie în care asemenea aspiraţii ar putea fi satisfăcute fără pericol pentru coeziunea ansamblului habsburgic.

La sfârşitul analizei, aristocraţii se socotesc autorizaţi să conchidă că „individualităţile istorico-politice”, suporturi ale patriotismelor locale transcendând legăturile lingvistice, trebuie să servească drept punct de sprijin oricărei reforme constituţionale dornice să pună Austria în acord cu ea însăşi:

„Consolidarea şi dezvoltarea armonioasă a Monarhiei, rezumă Szecsen, reclamă recunoaşterea individualităţii istorico-politice a fiecărei ţări înăuntrul căreia dezvoltarea naturală şi avântul diverselor naţionalităţi trebuie să fie asigurate şi cheamă la legarea acestei recunoaşteri de exigenţele şi nevoi – le unităţii Statului8”.

Apărând aceste teze, conservatorii maghiari se gândeau firește în primul rând la Ungaria. Totuşi, aşa cum reiese din spusele lui Szecsen, conform logicii lor aplicarea acestora nu se va opri la frontierele Ungariei, ci va folosi tuturor ţărilor din Monarhie. De altfel chiar aşa înţelegea lucrurile acest grup de aristocraţi. Ei ştiau foarte bine că autonomia patriei lor ar afla un surplus de garantare în

aplicarea generală a tezelor respective. Acest program era asumat pe cont propriu şi de fracţiunea vechii nobilimi din ţările austro-boemiene care, la capătul deceniului neoabsolutist, tindea, la rândul ei, să se organizeze în partid. Anunţată de fronda care, în ultimii ani ai Vormärz-ului, răsculase câteva diete împotriva puterii centrale, apariţia acestei forţe politice era o reacţie la neoabsolutism. Dacă nobilimea îl primise la început bine pentru că înfrânse-se revoluţia, adevărata lui finalitate ieşise la iveală foarte curând. Nobilimea nu întârziase, astfel, să înţeleagă că regimul îşi propunea să încheie procesul de decădere a nobilimii început cu un secol în urmă, tocmai cu ajutorul unei politici de centralizare împinsă până la ultima limită a logicii ei.

Teoria „individualităţilor istorico-politice" se voia, aşadar, un răspuns la o acţiune care despuia aristocraţia de ultimele ei prerogative politice. Dar acest program nu era doar o reacţie de apărare. Aplicarea lui ar fi însemnat, nici mai mult, nici mai puţin, decât să demonteze opera Mariei Tereza şi a lui Iosif al II-lea şi, transferând dietelor o mare parte din puterile pe care le acaparase statul central, să redea corpului nobilimii influenţa de care fusese treptat deposedat. Astfel, atunci când după Villafranca dezbaterea politică a fost relansată, partidul nobiliar s-a prezentat înarmat cu o ideologie şi cu un program. Mai bine de o generaţie, el se va număra printre factorii dominanţi ai vieţii politice austriece. Odată cu el se afirmă opţiunea pentru federalismul istoric a cărui confruntare cu centralismul va ocupa multă vreme avanscena.

Franz Joseph nu se raliază imediat argumentelor acestui partid. Primele contacte cu conservatorii unguri, la puţin timp după Villafranca, se soldează cu un eşec. Franz Joseph nu era încă dispus să treacă de partea unei soluţii care, restaurând fosta Constituţie maghiară, ar fi avut înţelesul unei dezaprobări a liniei urmate din 1849. Ulterior, discuţiile purtate în cerc restrâns în jurul reformelor necesare organizării puterilor au trenat câteva luni fără a ajunge la vreun plan.

Un început de deblocare se conturează totuşi în primele zile ale lui martie 1860 când Franz Joseph invită Reichsratul să discute bugetul şi proiectele de legi elaborate de guvern. Această decizie este însoţită de o măsură care se dovedeşte a fi începutul unei apropieri de partidul nobiliar. Reichsratul chemat să se întrunească nu mai era doar

acela a cărui componenţă fusese stabilită, cu zece ani mai devreme, de Kiibeck. El se lărgise cu membrii numiţi de împărat: arhiduci, prinţi ai Bisericii şi, mai ales, cei treizeci şi opt de reprezentanţi ai ţărilor, aleşi aproape exclusiv din rândurile înaltei nobilimi. Aceste numiri par să anunţe o răsturnare a majorităţii, căci, dacă alegerea lui Kubeck se orientase de preferinţă spre înalţi funcţionari cu siguranţă conservatori, dar crescuţi în tradiţia josefinismului şi ataşaţi centralismului, noii membri erau în majoritate câştigaţi de tezele federalismului istoric.

Franz Joseph continua să persiste în respingerea oricărei devieri constituţionale. El nu era gata nici să admită ca Reichsratul lărgit să-şi aroge puteri legislative, nici să tolereze începerea unui proces de descentralizare în folosul dietelor. Şi reafirmă asta, la 29 iunie, înaintea miniştrilor, în termeni care nu lasă loc vreunui echivoc:

„Maiestatea sa (raportează darea de seamă a Consiliului de miniştri) este ferm hotărât să nu cedeze acestor tendinţe şi crede că este de datoria sa supremă să refuze o Constituţie de tip reprezentativ… o imposibilitate în Austria. Reichsratul lărgit nu trebuie să fie înzestrat cu puteri legislative, sistem în care o majoritate compactă îşi poate atribui o autoritate absolută contra căreia nici chiar veto-ul suveranului nu ar fi totdeauna de ajuns. Această instanţă trebuie mai curând să rămână în poziţia care i-a fost fixată de lege, cu o totală libertate a dezbaterilor, sub rezerva totuşi ca Maiestatea sa să-şi păstreze libertatea de decizie9".

Puţin mai târziu, în faţa moţiunii votate de Reichsrat care cere o reorganizare globală a Monarhiei pe baza federalismului istoric, prima reacţie a împăratului este una de indignare: „Asta nu-i priveşte pe ei, îi declară atunci lui Leo Thun. Treaba lor este să-şi spună părerea şi nimic mai mult. Noi nu avem Constituţie10".

Această ieşire nervoasă nu dăunează totuşi prea tare partidului nobiliar. Dovada este opţiunea pentru federalismul istoric la care Franz Joseph sfârşeşte prin a se ralia. El lasă limpede de înţeles asta când, la sfârşitul lui septembrie, cheamă la guvernare pe contele Szecsen care tocmai se făcuse în Reichsrat avocatul „individualităţilor istorico-politice". În plus, numirea acestuia privilegia ramura maghiară a partidului nobiliar. Cu alte cuvinte, soluţia lui Franz Joseph fusese determinată de raportarea la chestiunea maghiară. În acest început de toamnă a lui 1860, problema maghiară devenise prioritară în mintea

suveranului, obligat să constate incapacitatea autorităţilor de a-şi restabili controlul asupra ţării. Szecsen, a cărui influenţă se dovedise preponderentă în aceste săptămâni decisive, nu se fereşte să-i exploateze neliniştea, explicându-i lui Franz Joseph că restabilirea calmului trece prin restaurarea Constituţiei istorice a regatului Ungariei. Reînnodând cu dreptul istoric, această soluţie ar prezenta totodată avantajul de a-l scuti de umilinţa unui compromis cu liberalismul. Argumentul sfârşeşte prin a obţine adeziunea lui Franz Joseph.

Evenimentele se desfăşoară apoi foarte repede. Pe cât de mult trenase problema ca durată din iulie 1859, pe atât de precipitat este acum deznodământul. Cum tocmai trebuia să plece la Varşovia pentru a discuta acolo cu ţarul Alexandru al II-lea, Franz Joseph vrea ca această cartă menită să regleze noua organizare a puterilor să fie promulgată înainte de plecarea sa, fixată pe 21 octombrie. Contele Szecsen nu are la dispoziţie decât câteva ore pentru a-i înmâna propriul exemplar. Este adevărat că-şi stăpânea bine subiectul şi ştia unde vrea să ajungă. Produsul acestui exerciţiu solitar a fost diploma imperială din 20 octombrie care promitea să reclădească Austria pe baza tezelor federalismului istoric.

Din această lege fundamentală, Franz Joseph vrea înainte de orice să reţină că ea nu aduce atingere preeminenţei puterii sale: „Fără îndoială, admite el, vom avea ceva parlamentarism Dar, se grăbeşte să adauge, puterea va rămâne în mâinile mele şi întregul va fi bine adaptat realităţilor austriece11”. Afirmând solemn că puterea legislativă continua să aparţină împăratului, primul articol confirmă faptul că diploma nu-şi avea sursele în constituţionalismul modern. Exista aici, desigur, acea mică doză de parlamentarism evocată de Franz Joseph. Diploma prevedea, de fapt, convocarea de diete în diferitele ţări ale Monarhiei, acestea fiind chemate apoi să desemneze deputaţii care să le reprezinte în Reichsrat.

Puterile recunoscute acestor adunări erau totuşi prea limitate pentru ca autoritatea împăratului să fie ameninţată. Dietele şi Reichsratul se vor asocia în elaborarea legilor, dar nu le era atribuită nicio putere de decizie în materie. Competenţele financiare ale Reichsratului se pretau la aceeaşi observaţie. Dacă diploma stipula că introducerea de noi impozite sau mărirea impozitelor deja existente, lansarea împrumuturilor, conversiunea datoriei publice erau legate de

aprobarea Reichsratului, această aprobare nu mai era imperativă pentru adoptareabugetului.

În sfârşit, diploma se ferea să introducă legea răspunderii ministeriale care ar fi însemnat un mod de a recunoaşte principiul suveranităţii populare. Ca şi mai înainte, miniştrii rămâneau responsabili doar în faţa împăratului. Franz Joseph nu putea totuşi să nu se teamă că, în ciuda acestor precauţii, sistemul putea derapa, evoluând treptat spre un regim constituţional. De aceea a avut grijă, a doua zi după promulgarea diplomei, să sublinieze înaintea miniştrilor că fusese atinsă ultima limită a concesiilor:

„Aceste dispoziţii şi aceste noi libertăţi trebuie să fie ferm menţinute ca bază imuabilă şi să nu fie transgresate de renovarea Monarhiei. În niciun caz, ele nu pot fi considerate ca prima za dintr-un lanţ de concesii12".

Celălalt fapt major este disparitatea stabilită între Ungaria şi restul Monarhiei. Organizarea Reichsratului stă mărturie-Szecsen prevăzuse ca aleşii Ungariei să ia parte la Reichsrat doar atunci când problemele comune întregii Monarhii vor fi discutate aici. În consecinţă, diploma crea deopotrivă un Reichsrat restrâns unde chestiunile proprii altor ţări vor fi dezbătute fără prezenţa deputaţilor unguri. Pe de altă parte, opţiunea federalistă era bine instalată prin transferarea către diete a competenţelor care nu erau înscrise expres în competenţa Reichsratului. Această limitare părea să anunţe reechilibrarea dorită de conservatori în raporturile dintre Viena şi ţările ale căror puteri ar îngloba sectoare precum cultele, învăţământul, justiţia, problemele agrare. Şi totuşi, chiar şi aici se poate vorbi de disparitate. Dând satisfacţie prietenilor lui Szecsen, diploma restaura vechea Constituţie ungară. În schimb, pentru celelalte ţări din Monarhie, ea se mărginea să indice că acestea vor fi înzestrate cu noi statute menite să le definească organizarea internă şi raporturile cu puterea centrală.

Disparitatea se datora în primul rând lui Szecsen care, mai presus de orice, era preocupat să reglementeze soarta patriei lui. Dar faptul că Franz Joseph nu avusese nimic de obiectat atestă că problema ungară luase pe atunci pentru el un caracter prioritar. De altminteri, în scrisoarea în care îi anunţa Sophiei promulgarea diplomei, amintea doar cazul ungar, fără să scoată o vorbă despre celelalte ţări din Monarhie. Această diferenţă de tratament lua act de dualismul de fapt

pe care evoluţiile lor disjuncte îl instalase progresiv între complexul austro-boemian şi Ungaria. În acest sens, diploma poate fi, pe bună dreptate, interpretată ca o amorsare a experienţei dualiste.

SCHMERLING ŞI ÎNTOARCEREA LA CENTRALISM

Nu i-a fost dată totuşi diplomei posibilitatea de a fi pusă la încercare. Promulgarea ei nu a avut efectul scontat de Franz Joseph, care dăduse crezare sfătuitorilor lui. Departe de a re-Jnstala calmul, diploma ridicase împotriva ei un vast curent de opoziţie. Burghezia germană s-a revoltat că erau privilegiate elitele tradiţionale în detrimentul ei. De asemenea orientarea federalistă a noii politici imperiale nu era de natură s-o liniştească. În această privinţă, ea este de aceeaşi părere cu administraţia care, rămasă fidelă idealului josefinist al unei Austrii unitare, nu manifestă nicio simpatie faţă de diplomă. Pe de altă parte, nădejdile conservatorilor maghiari fuseseră crunt dezamăgite. Dincolo de acest cerc restrâns, diploma adunase contra ei unanimitatea clasei politice ungare. În loc să rezulte dintr-un contract între rege şi naţiune, ea fusese acordată printr-un act unilateral al împăratului Austriei, în dispreţul suveranităţii regatului.

Unitatea partidului nobiliar nu rezistă la această încercare. Pentru a-şi salva opera, conservatorii maghiari se desolidarizează de partenerii lor din ţările austro-boemiene. Operând un viraj complet, Szecsen şi prietenii lui încearcă să-l convingă pe Franz Joseph că ostilitatea compatrioţilor lor ar putea fi dezamorsată dacă, în ţările austro-boemiene, diploma ar fi corectată într-un sens centralist. În vreme ce un sistem federalist ar risca s-o dilueze în ansamblul habsburgic, Ungaria ar găsi o garanţie suplimentară a identităţii şi libertăţilor sale într-o organizare centralizată a restului Monarhiei.

O asemenea revizuire ar fi avut drept consecinţă evidentă excluderea de la beneficiile diplomei a ramurii austro-boemiene a partidului nobiliar cu care conservatorii maghiari făcuseră până atunci front comun. Răsturnându-şi alianţele, ei hotărăsc acum să cadă la înţelegere cu liberalii austrieci care aveau avantajul de a dispune de o susţinere mai largă. împingând spre o accentuare a dualismului deja înscris în diplomă, analiza lor prefigurează termenii viitorului compromis din 1867. Dacă nobilimea nu-şi va putea juca rolul, burghezia germană va prelua controlul în ţările austro-boemiene, în vreme ce conservatorii maghiari şi-ar asigura o influenţă dominantă în Ungaria.

Încă o dată, Franz Joseph se ia după sfătuitorii săi unguri, constituind o nouă echipă guvernamentală în jurul lui Anton von Schmerling, preşedintele în funcţie al Curţii Supreme. Aureola de liberalism care îl înconjura pe Schmerling din vremea Vormărz-ului, când fusese unul dintre purtătorii de cuvânt ai opoziţiei în statele Austriei Inferioare, îl recomandase cu certitudine atenţiei lui Franz Joseph. Participarea lui la cabinetul Schwarzenberg nu-i ştirbise meritele în faţa burgheziei gef" mane. Deoarece demisionase în 1850, nu fusese compromis nici în excesele, nici în naufragiul neoabsolutismului. În sfaf sit, ataşamentul lui faţă de marea cauză germană, îmbinat cu un patriotism austriac deasupra oricărui dubiu pledează desăvârşit în favoarea sa în această clipă când Monarhia are ambiţia să-şi reafirme întâietatea în sânul Confederaţiei germane…"

În pofida aparenţelor, această soluţie nu are pentru Franz

Joseph semnificaţia unei rupturi. Desigur, el introduce în guvern persoane reputate pentru liberalismul lor. Puţin după promulgarea noilor texte constituţionale, în februarie 1861, le spune iarăşi miniştrilor săi că limita extremă a concesiilor a fost de această dată irevocabil atinsă, rapel care pare a arăta că trecuse printr-o frământare lăuntrică înainte de a adopta această atitudine. Dar, dacă s-a decis s-o pornească pe această cale, a făcut-o pentru că avea, în fond, siguranţa că rămânea stăpânul jocului. Liberalismul lui Schmerling şi al celor care accedau atunci odată cu el la responsabilităţi ministeriale era temperat de un solid conservatorism guveranamental, care îi ţinea departe de orice deviere democratică. Chiar dacă ei toţi credeau că absolutismul îşi trăise traiul, erau mai presus de orice ataşaţi unei puteri guvernamentale solide şi preeminenţei autorităţii imperiale.

De altminteri, concesiile pentru care se decisese Franz Joseph rămâneau între graniţe strâmte. Ca şi diploma, noile texte constituţionale nu-i ştirbeau serios prerogativele. Nici acum nu se punea problema instaurării unui regim parlamentar. Recunoaşterea principiului responsabilităţii ministeriale în faţa Reichsratului era mai puţin ca oricând la ordinea zilei. Pe de altă parte, împăratul păstra întregul control asupra diplomaţiei şi apărării, domenii în care adunările nu aveau niciun drept de intervenţie. Cum tocmai acestea erau competenţele cărora Franz Joseph le dădea o importanţă prioritară, el putea considera că realitatea puterii rămânea strâns în mâinile lui.

Lui Schmerling i-au fost suficiente nici două luni pentru a da instituţiilor Monarhiei noua lor înfăţişare. Aceasta este opera patentei din 26 februarie 1861 şi a legii fundamentale a reprezentării imperiului (Grundgesetz über die Reichsvertretung). Dacă diploma avea să rămână doar pe hârtie, regimul instaurat de Schmerling va cunoaşte o frumoasă longevitate. El a clădit, de fapt, un cadru constituţional care, în liniile lui mari, va rezista, cel puţin în Austria, asaltului vremurilor şi partidejor până în 1907 şi, sub anumite aspecte, va dura chiar până la prăbuşirea Monarhiei.

Teoretic, patenta trebuia să se mărginească la a preciza modalităţile de aplicare a diplomei. Practic, lucrurile au stat cu totul altfel. De fapt, Schmerling a conceput un sistem consti

Jean-Paul Bled tuţional remodelat. Chiar dacă aparenţele erau salvate – niciuna dintre piesele dispozitivului instalat cu patru luni mai devreme nu a fost suprimată –, el s-a străduit să blocheze virtualităţile federaliste conţinute în diplomă şi să înlăture bazele unui regim puternic centralizat în favoarea burgheziei germane.

Nimic fundamental nu se schimbase în atribuţiile acordate Reichsratului comun pentru ansamblul Monarhiei. În schimb, răsturnarea este completă în împărţirea competenţelor între Reichsratul restrâns şi diete. În vreme ce diploma îi limita puterile, Reichsratul restrâns devine acum una dintre piesele centrale ale edificiului constituţional austriac. Patenta prevedea, de fapt, ca acestuia să-i revină toate competenţele despre care nu se stipulase expres că ţin fie de Reichsratul lărgit cu Ungaria, fie de diete. Opunându-se sistemului preconizat de diplomă, această dispoziţie marchează victoria opţiunii centraliste. Este adevărat că li se recunoaşterea dietelor dreptul de a vota propuneri de legi privind sectoare precum organizarea comunală, învăţământul şi problemele religioase, în măsura în care acestea priveau totuşi interesele locale. Dietele erau autorizate, de asemenea, să-şi dea avizul asupra unor legi de interes general. Dar, în toate aceste diverse cazuri, nu era vorba decât de cereri supuse aprobării împăratului, adică în definitiv puterii centrale.

Cealaltă particularitate a regimului instaurat de Schmer-ling este organizarea dietelor potrivit unui sistem curial care, în ciuda criticilor la care va fi supus, va fi menţinut până în 1918. Dietele erau împărţite între patru curii sau colegii (mare proprietate funciară,

comune rurale, comune urbane, camere de comerţ şi industrie), decupaj care îşi găsea prelungirea în Reichsrat.

Acest sistem nu are pretenţia de a se întemeia pe principiul egalităţii. Nu numai că, în curiile comunelor rurale şi urbane, dreptul de vot era legat de un cens a cărui mărime fusese fixată destul de sus pentru a rezerva competenţa politică doar unei minorităţi restrânse, dar, chiar şi între curii, existau disproporţii flagrante. Erau necesari mult mai puţini electori pentru a desemna un deputat în colegiile marii proprietăţi funciare şi ale camerelor de comerţ şi industrie decât în celelalte două curii. În sfârşit, Schmerling pune la punct o modalitate de scrutin savant, cu scopul de a asigura burgheziei germane majoritatea într-un anumit număr de diete. În câteva ţări cu structură naţională eterogenă, precum Boemia, Moravia, Silezia sau Carniola, aceasta beneficia deja de censul ridicat în curiile oraşelor şi satelor. Dar aceste ţări au fost obiectul unei atenţii speciale din partea lui Schmerling care, pentru a păstra toate şansele de partea populaţiei germane, avusese grijă să practice un decupaj electoral în avantajul circumscripţiilor unde aceasta era majoritară. Astfel Praga, cu cei 145.000 de locuitori ai săi, în majoritate cehi, nu dispunea în Dietă decât de zece locuri, în vreme ce oraşul german Reichenberg din nordul Boemiei avea trei deputaţi pentru doar 19.000 de locuitori.

Consilierii unguri ai lui Franz Joseph, care se aşteptau să fie marii beneficiari ai sistemului, descoperă că sunt primele victime ale noii împărţiri a cărţilor. Franz Joseph nu mai voia să lase sistemul în derivă spre dualism. Cât despre Schmerling, acesta nu acceptase să ia parte la guvernare pentru a scoate Ungaria de sub autoritatea Vienei. Alături de echipa de miniştri austrieci care-l înconjură, este pătruns, la fel ca şi Schwar-zenberg şi Bach, de idealul statului unitar, chiar dacă admite că anumite acomodări trebuie găsite pentru a se ţine seama de personalitatea Ungariei.

Până şi în Ungaria, previziunile lui Szecsen şi ale prietenilor săi s-au dovedit complet eronate. Opoziţia clasei politice nu dezarmase la venirea la putere a noii echipe. Cum altfel? Nimic fundamental nu se schimbase în raporturile dintre Viena şi Ungaria. Textele constituţionale fuseseră promulgate fără vreo concertare, şi nici, afortiori, cu vreun un acord prealabil cu naţiunea ungară. Pe lângă stilul ei autoritar, această procedură confirma subordonarea Ungariei faţă de Imperiul Austriei contra căreia se revolta patriotismul

strivitoarei majorităţi a elitei maghiare. Conţinutul patentei aducea totodată atingere suveranităţii Ungariei, de vreme ce aceasta era supusă autorităţii unui guvern imperial şi chemată să participe la o adunare parlamentară comună ansamblului Monarhiei.

Dominând Dieta, opoziţia, impulsionată de Ferenc Deak, „înţeleptul naţiunii", votează în aprilie 1861 o adresă către Franz Joseph care, păstrând totuşi un ton respectuos, îşi proclamă refuzul categoric faţă de sistemul instituit prin patentă. Este adevărat că Deak se fereşte să taie orice punte. Dieta se declară gata pentru un acord cu Austria de îndată ce ar fi fost satisfăcute condiţiile prealabile recunoaşterii suveranităţii ungare. Vremurile nu erau totuşi coapte pentru un atare compromis. Soluţia schiţată de Deak se opunea prea drastic Austriei unitare pentru ca Franz Joseph s-o poată adopta. Acestei adrese, el îi răspunde, în august, prin dizolvarea Dietei.

În urma vidului creat, Ungaria se află într-o situaţie asemănătoare aceleia pe care o cunoscuse în perioada neoabsolutistă. Din nou, este guvernată şi administrată direct de la Viena. Schmerling nu se tulbură defel. Timpul, îşi face el socoteala, se scurge împotriva opoziţiei ungare. „Noi putem aştepta", îi plăcea să tot repete, contând pe faptul că fermitatea guvernului va sfârşi prin a înfrânge opoziţia ungară. Când va înţelege că nu-i va putea smulge noi concesii, aceasta va trebui să se decidă să-şi schimbe atitudinea. Pe termen scurt, cei care trag învăţăminte din eşec sunt conservatorii maghiari. Puşi în minoritate în sânul guvernului, lipsiţi de sprijinul lui Franz Joseph, fără reazăm în ţară, sfârşesc prin a-şi prezenta, dezamăgiţi, demisia.

Schmerling poate crede că de aici înainte are câmp liber pentru a construi, conform vechiului vis josefinist, o Austrie unitară înăuntrul unui sistem amenajat astfel încât să asocieze la conducere elitele averii şi culturii, respectând prerogativele suveranului. Oricât de mare ar fi fost neîncrederea pe care continuă să o manifeste faţă de regimul constituţional, Franz. Joseph voia să creadă în succesul unei politici care, fie şi prin mijloace diferite, îşi propunea obiective asemănătoare cu acelea ale lui Schwarzenberg.

Foarte repede însă desfăşurarea evenimentelor îl obligă să-şi pună nişte întrebări. Schmerling poate mult şi bine repeta imperturbabil că este de ajuns să aştepte, frumoasa lui siguranţă începe să semene curând cu o încăpăţânare fără leac. Hotărârea clasei politice ungare nu dă niciun semn de istovire. Mai mult, opoziţia se

accentuează şi în ţările austro-boemiene, unde partidele de inspiraţie federalistă resping sistemul instituit de Schmerling. Este în speţă cazul cehilor care se aliază, sub conducerea căpeteniilor lor istorice, Palacký şi Rieger, ca să apere interesele grupului lor naţional, cu fracţiunea nobilimii care combate centralismul vienez în numele drepturilor istorice ale regatului Boemiei. Aliniindu-se modelului maghiar, cele două partide dau opoziţiei lor o expresie concretă, decizând să boicoteze Reichsratul din care se retrag în iunie 1863.

Ansamblul dispozitivului conceput de Schmerling tinde să se gripeze treptat. Boicotat de unguri şi de croaţi, care vor şi ei să-şi manifeste, astfel, nemulţumirea că revendicările nu le-au fost satisfăcute, Reichsratul lărgit a rămas o ficţiune, chiar dacă, argumentând cu participarea românilor şi saşilor din Transilvania, Schmerling se încăpăţânează să susţină contrariul. Cât despre Reichsratul restrâns, este părăsit pe rând după cehi, şi de celelalte grupări federaliste. Îngrijoraţi de veleităţile guvernului de a revizui Concordatul, catolicii austrieci, mai ales dintre tirolezi, dintotdeauna înflăcăraţi întru apărarea cauzei Bisericii, adoptă aceeaşi atitudine, astfel încât, după toate aceste plecări, în Reichsratul restrâns rămăsese, alături de liberalii germani, o mână de deputaţi ruteni şi italieni. Desigur, liberalii deţineau majoritatea, ceea ce teoretic limita amploarea acestor defecţiuni. Totuşi, confruntat cu o asemenea hemoragie, Reichsratul restrâns putea cu greu să reprezinte ansamblul popoarelor austriece.

Eşecurile repetate sfârşesc prin a-l clinti de pe poziţii pe Franz Joseph care dovedeşte în circumstanţele date că ştie şi să se adapteze la o situaţie aflată în mişcare. Agravarea crizei interne îl detaşează pas cu pas de o experienţă care nu-şi atinsese obiectivele şi-l îndeamnă să caute altă cale pentru a reda Monarhiei stabilitatea de care era lipsită de la războiul din Italia, în acest sens era, de altminteri, încurajat de consilierii unguri pe care şi-i păstrase în preajmă, chiar şi după plecarea lui Szecsen, precum contele Moric Esterházy care, în guvernul din care făcea parte ca ministru fără portofoliu, depunea strădanii în slujba patriei sale.

Începutul destinderii cu Ungaria

După eşecul politicii lui Schmerling, Franz Joseph caută să reînnoade relaţia cu Ungaria. Prilejul i-l oferă o vizită la Peste/ în iunie 1865. Dată fiind starea raporturilor dintre Viena şi Ungaria, călătoria

aceasta era în sine un eveniment. Ea exprima preocuprea lui Franz Joseph de a ameliora aceste relaţii. Dar el merge şi mai departe, deoarece profită de şederea la Pesta pentru a-şi exprima voinţa de a ajunge la un acord cu reprezentanţii Ungariei, declaraţie care anunţă apropiata convocare a Dietei, apoi începerea negocierilor.

Aceste afirmaţii sunt făcute la doar două luni după ce Deak Pusese în Peşti Naplo (Gazeta Pestei) bazele unui compromis acceptabil pentru ambele părţi. Demarcându-se încă o dată de partizanii soluţiilor extremiste, el schiţa acolo termenii unui acord care, în spiritul Pragmaticei Sancţiuni, ar fi împăcat respectarea suveranităţii Ungariei cu imperativele securităţii Monarhiei:

„Ungaria [sublinia el] nu vrea nicidecum să pună în pericol puterea Monarhiei… Nu există un conflict între Ungaria şi ţările ereditare, ele pot exista fără să se absoarbă. Noi nu vrem să ne sacrificăm libertatea doar pentru că există divergenţe asupra anumitor drepturi între noua Constituţie a popoarelor cisleithaniene şi a noastră, dar suntem mereu gata să armonizăm, pe cale constituţională, legile noastre cu exigenţele securităţii şi coeziunii Monarhiei13".

Afirmaţiile făcute de Franz Joseph, în timpul şederii în capitala ungară, se puteau interpreta, aşadar, ca un răspuns la această deschidere. Mai însemna şi că, dacă relaţiile dintre Viena şi Ungaria trebuie să intre într-o fază de descrispare, Schmer-ling nu mai era omul potrivit. Înlăturarea lui, peste două luni, adevereşte faptul că roata se învârtise. Pentru a-l înlocui pe Schmerling, Franz Joseph apelează la contele Richard Belere-di, un aristocrat morav ale cărui calităţi le apreciase în exercitarea funcţiunii de Statthalter al Boemiei. Alegerea aceasta se acorda cu noua lui politică, căci, dacă responsabilităţile exercitate de Beleredi în înalta administraţie îi garantau loialismul, ca şi simţul de stat, legăturile lui morave, simpatiile lui federaliste dădeau de asemenea numirii lui semnificaţia unui gest cu trimitere la opoziţie.

Guvernul însufleţit de Beleredi concretizează repede intenţiile lui Franz Joseph. Patenta din 20 septembrie 1865 suspendă aplicarea Constituţiei din februarie până la adoptarea unor noi modalităţi de organizare a Monarhiei. În aceeaşi zi, un manifest imperial anunţă începerea negocierilor cu Dieta Ungariei asupra rezultatelor cărora reprezentanţii celorlalte ţări vor fi consultaţi la timpul potrivit. Deşi preferinţele lui Beleredi mergeau spre o ordine federalistă, aceste

decizii se înscriau deja într-o logică dualistă. Ele introduceau de fapt o dispar1 tate între Ungaria şi celelalte ţări ale Monarhiei. Manifest din 20 septembrie prevedea, firește, că ţările cisleithaniene vor fi consultate asupra acordului ce se va încheia între guvern? Dieta ungară. Dar esenţial aici nu era faptul că Ungaria va fi chemată să negocieze cu coroana? Acest privilegiu lăsa se se vadă că, în ciuda discursului oficial, nu toate Kronlander av-au aceeaşi importanţă şi că centrul de greutate al Monarhiei începea să se deplaseze spre Ungaria.

Nu că Franz Joseph ar fi fost dispus să accepte totalitatea revendicărilor ungare. Virajul lui nu este atât de brusc. Crijar dacă cele două părţi intraseră incontestabil într-un proces de apropiere, ele sunt despărţite încă prin prea mari divergente pentru ca un acord să fie deja posibil. Franz Joseph continua să respingă mai ales ideea creării unui executiv ungar. Dru. tnul care va duce până la compromis putea fi, prin urmeire lung încă. Dar intervenţiile lui Deak şi ale lui Franz Joseph îngăduiseră spargerea blocajului care paraliza relaţiile austro-vmgare, iar orientarea spre dualism fusese cu siguranţă deadoptată.

Noi retrageri în Italia

Franz Joseph hotărâse să ia această atitudine şi împins de conjunctura internaţională. Creşterea pericolelor pe fronturj. le externe, în Italia şi, mai ales, în Germania, îl obligă să nu lase situaţia internă să se degradeze mult timp. Ea îi dicta, dimpotrivă, să dezamorseze opoziţiile, pentru că altminteri l/[O" narhia ar fi trebuit să lupte şi pe un al treilea front.

A doua zi după Villafranca, Franz Joseph socotea, fără îndoială, că nimic ireparabil nu se întâmplase. În ciuda eşecurilor militare, ce era mai rău fusese evitat. Austria rămânea o putere italiană. În afară de cele mai vechi posesiuni ale ei (Trentino, Trieste), salvase Veneţia care putea, dacă se ivea prj Jejul, să-i servească drept bază pentru recucerirea Lombardiei. Ţ plus, ramurile colaterale din Toscana şi Modena trebuia să fie restaurate în drepturile lor. Ca şi în trecut, statele pontificale şi regatul Neapolelui vor continua să fie piese ale disp?. tivului austriac. Sprijinindu-se pe aceşti parteneri, Monara va putea să redobândească, măcar parţial, influenţa pe care o deţinuse odinioară în peninsulă.

Fără îndoială, trebuia luat în calcul şi Napoleon al III-lea reînţelegea să păstreze un drept de control asupra probig.

celor italiene. Soluţia n-ar sta oare în încheierea unei alianţe

între cele două imperii? Franz Joseph se gândeşte serios la asta în săptămânile de după Villafranca. Era cu atât mai mult înclinat spre această soluţie cu cât trecea prin criza de furie pe care i-o stârnise defecţiunea Prusiei. Succesor al baronului Glubner la Paris, prinţul Richard de Metternich primise instrucţiunea de a acţiona pentru apropierea dintre cele două puteri.

Acest frumos edificiu se dovedise repede totuşi doar o construcţie imaginară, şi Franz Joseph trebuie să îndure eşec după eşec. Caracteristic pentru diplomaţia inspirată din scheme tradiţionale, planul lui ignora forţa sentimentului naţional, pe care victoriile de la Magenta şi Solferino îl exaltaseră. Or, toscanii şi modenezii considerau de-acum detronarea Habsburgilor drept ireversibilă. La negocierile de la Zürich, care trebuia să formuleze deciziile luate la Villafranca, Franţa nu arată vreo intenţie de a interveni pentru a-i reinstala pe tronurile lor. Ea ajunge chiar să propună convocarea unui congres, care să fixeze noua configuraţie a Italiei. Socotind toate acestea o duplicitate, Franz Joseph revine, la 1 septembrie următor, la prima sa părere despre Napoleon al III-lea: „Împăratul francezilor, îi scrie mamei lui, este şi rămâne o canalie14".

Semnat două luni mai târziu, tratatul de pace salvează, desigur, aparenţele, dar reprezintă mai puţin decât acordul de la Villafranca. Pe lângă confirmarea anexării Lombardiei de către Piemont, el prevede ferm constituirea unei ligi italiene, la care Austria să participe prin posesiunile veneţiene. Dar, chiar dacă drepturile ducilor de Toscana şi de Modena sunt reafirmate, nicio măsură concretă nu este decisă pentru a face executorie această clauză. Pe de altă parte, potrivit dorinţei lui Napoleon al III-lea, este reţinut principiul unui congres care să precizeze noile modalităţi de organizare a Italiei. Or, chiar dacă acceptase proiectul, Austria se întreba dacă nu avea să compară acolo în postura de acuzată în afară de cedarea Lombardiei, tratatul începe să semene cu o cochilie goală. Intenţiile ascunse ale lui Napoleon al III-lea, ambiţiile Piemontului, presiunile populaţiilor se conjugă spre a-l anula. Pentru Franz Joseph, eşecurile ruşinoase se acumulează, în ianuarie 1860, convins că tratatul nu va fi aplicat efectiv, Cavour se întoarce în fruntea guvernului. Fie că se bucură, fie că se resemnează doar, Napoleon al III-lea îşi dă acordul, în februarie, pentru intrarea Modenei şi Parmei, apoi a Toscanei, în regatul Piemont-Sardinia. Pentru dinastiile domnitoare care îşi găsiseră refugiu în Austria, exilul

riscă, de această dată, să fie definitiv. Că la Viena nimeni nu-şi mai făcea iluzii în acest sens, dovada nu întârzie să fie administrată odată cu reintegrarea acestor ramuri colaterale în familia imperială.

Primă lovitură dată integrităţii teritoriului pontifical, înaintarea Piemontului se extinde, tot cu consimţământul Parisului, până în Romagna, care se răsculase împotriva puterii papale. Dărâmarea a ceea ce rămăsese din sistemul austriac în Italia continuă cu prăbuşirea regatului Neapolelui. În fruntea Cămăşilor roşii, Garibaldi cucereşte Sicilia în mai puţin de două luni. Chiar dacă, după debarcarea pe continent, Garibaldi şi Cavour joacă o partidă strânsă, în care se amestecau rivalitatea şi complicitatea, tânărul rege al Neapolelui, Francisc al II-lea, era de-acum prea slăbit pentru a mai nădăjdui să răstoarne desfăşurarea evenimentelor. Rezistenţa lui în fortăreaţa de la Gaetta, unde se refugiase cu ultimii fideli, nu poate decât să amâne inevitabilul.

O etapă decisivă va fi depăşită în procesul de unificare a Italiei, atunci când Victor-Emmanuel primeşte, în noiembrie, la Neapole, omagiul lui Garibaldi. Între timp, Piemontul profită de criză pentru a-l deposeda pe Pius al IX-lea de Umbria. De-acum înainte, chiar dacă încă îi scapă, Roma şi Lazio, Victor-Emmanuel îşi întinde autoritatea din Alpi până în Sicilia. Ca urmare a bulversării hărţii politice a peninsulei, el poate să proclame, la 14 martie 1861, naşterea regatului Italiei, decizie care ipsofacto îngroapă proiectul de creare a unei confederaţii italiene.

Franz Joseph asistase, la acest şir de evenimente, ca un spectator scandalizat, dar neputincios. În corespondenţă, fulmina împotriva „briganzilor lui Garibaldi, furturilor lui Victor-Emmanuel, escrocheriilor fără precedent ale canaliei de la Paris15”. Dar, practic, se abţinuse să intervină militar. Totuşi primise cereri de ajutor de la tânărul rege al Neapolelui, care, căsătorindu-se cu una dintre surorile Elizabethei, îi devenise cumnat. Cu moartea în suflet, a trebuit să constate că nu are mijloace să întreprindă ceva. Cu patruzeci de ani mai devreme, Met-ternich înfrânsese revoluţia, victorioasă pentru o clipă la Neapole. Astăzi, asemenea expediţie ar fi fost imposibilă, căci era exclus ca Napoleon al III-lea, fără de care nimic nu se mai putea face de-acum în Italia, să consimtă. În plus, dificultăţile interne, starea problematică a finanţelor se opuneau ca Monarhia să se lanseze într-o aventură externă prematură.

Franz Joseph nu renunţase, evident, la acţiunea diplomatică. Dar ce alt discurs putea promova în afară de acela al apărării legitimităţii, limbaj care începuse să dateze încă de la sfârşitul epocii lui Metternich şi care, acum, în faţa asaltului naţionalităţilor, emitea o sonoritate destul de anacronică? Pentru a nu mai pune la socoteală că, la vechii parteneri ai Austriei, pofta de putere tindea să prevaleze asupra apărării intereselor conservatoare. Lipsite de sprijinul unei intervenţii armate, cuvintele nu aveau forţa de a opri desfăşurarea evenimentelor. Franz Joseph a trebuit să bea chiar până la fund cupa amărăciunii văzând cum Prusia şi Rusia recunosc noul regat al Italiei, pe care, în ceea ce-l priveşte, îl socotea lăsat pradă unor forţe demonice.

Franz Joseph se putea, desigur, consola, crezând că regatul Italiei era o creaţie artificială, care, în consecinţă, nu va avea decât o existenţă efemeră. Era o părere larg răspândită în cercurile conducătoare austriece care, o dată mai mult, nu reuşeau să se elibereze de moştenirea lui Metternich. În pofida unirii Lombardiei, apoi a Italiei centrale şi a regatului Neapolelui sub suveranitatea casei de Savoia, ele persistau să considere mişcarea de unificare a Italiei un fenomen artificial. Aceste succese nu-i împiedicau să le conteste italienilor forţa vitală necesară unui popor pentru a-şi da lui însuşi un stat. Prin urmare, construcţia lor statală nu stătea pe baze solide. Era condamnată să se dărâme ca un castel de cărţi de joc la prima adiere de vânt. Astfel, şeful diplomaţiei austriece, contele Rechberg, nu se sfia să denunţe noul regat ca pe un monstru căruia nu-i prezicea o viaţă mai lungă de câţiva ani. Acolo unde Rechberg vedea un monstru, Hiibner desluşea o fantomă care peste puţină vreme avea să se prefacă în pulbere.

Oricare ar fi fost viitorul acestor previziuni, trebuia să se constate că, deocamdată, în mai puţin de doi ani raportul de forţe basculase în Italia. Putere dominantă ieri, Austria, închisă în reduta ei veneţiană, se vedea astăzi silită la defensivă, în aşteptarea viitorului asalt. S-au făcut multe încercări de a-l convinge pe Franz Joseph să cedeze Veneţia-Austria, i se dădea de înţeles din diverse părţi, trebuia să tragă o concluzie dintr-o evoluţie devenită de-acum inevitabilă care va face ca, mai devreme sau mai târziu, Veneţia să se alăture restului Italiei. Prin urmare, n-ar fi fost mai înţelept pentru ea să accepte o ieşire onorabilă? Italia fusese mult timp gata să cumpere Veneţia de la Austria, soluţie care ar fi oferit avantajul de a scuti ambele părţi de un

conflict inutil. Dar tocmai aceasta era o formulă prea contrară etichetei feudale a lui Franz Joseph pentru ca el să-i acorde serios atenţie.

Dinspre partea sa, Napoleon al III-lea încearcă în câteva rânduri să atragă Austria în jocul lui, propunându-i compensaţii teritoriale. După războiul din 1859, vrusese să despăgubească Austria cu Herţegovina şi nordul actualei Albanii, care ar fi fost astfel desprinse din Imperiul Otoman. Problema capătă mai multă consistenţă când Napoleon al III-lea vrea să exploateze criza provocată în 1863 de insurecţia din partea rusească a fostei Polonii, pentru a încerca să remodeleze configuraţia teritorială a continentului. El se străduia mai ales să cupleze chestiunea poloneză cu cea italiană. Austria ar restitui simultan Galiţia unei Polonii independente şi reconstituite şi ar ceda Veneţia regatului Italiei. În schimb, ar primi Silezia, pierdută de când Frederic al II-lea i-o luase Mariei Tereza, şi ar dobândi principatele dunărene unde dorise să se instaleze în 1855. Relaţiile dintre ele aşezându-se astfel pe noi temeiuri, cele două imperii ar putea strânge legăturile. Înţelegerea lor ar deveni axa în jurul căreia s-ar ordona ansamblul puterilor de pe continent.

Franz Joseph rămâne surd la glasul sirenelor franceze. Încă de la primele lor întâlniri, se trezise în el, faţă de Napoleon al III-lea, o neîncredere instinctivă pe care nu reuşea s-o depăşească. Pe deasupra, îl bănuia că încearcă să asmuţă Austria şi Prusia una împotriva celeilalte. împăratul francezilor se dovedea, de fapt, generos cu bunul altuia. Acea Silezie cu a cărei posesie voia să-i ia ochii lui Franz Joseph aparţinuse din totdeauna Hohenzollernilor şi ar fi fost greu de închipuit că Prusia ar abandona-o fără luptă. Mai exista un ultim motiv de fond al refuzului lui Franz Joseph. Acceptarea unei tocmeli în privinţa Veneţiei nu ar fi însemnat recunoaşterea implicită a principiului naţionalităţilor, cu riscul de a declanşa o reacţie în lanţ, ameninţând să fie fatală pentru Austria? Acest argument încă îl mai repeta, cu puţin înainte de războiul din 1866, contele Mensdorff-Pouilly, succesorul lui Rechberg la conducerea diplomaţiei austriece:

„Încheierea acestui război (îi explică el ambasadorului britanic la Viena) poate fi dezmembrarea, respectiv distrugerea

Austriei. Ea trebuie să se apere cu drepturile ei sau să piară în bătălie. Este hotărâtă să nu recunoască principiul naţionalităţilor care a fost scos în faţă ca argument pentru a o convinge să abandoneze

Veneţia. Ce este, aşadar, monarhia austriacă? Un imperiu de naţionalităţi. Dacă cedează Veneţia ca să-i facă pe plac lui Victor-Emmanuel pentru singurul motiv că doreşte s-o adauge regatului său, până unde ar ajunge ambiţia lui? Unde va fi trasată o nouă frontieră? Va fi satisfăcut înainte de a fi smuls de la legitimul lor posesor toate posesiunile adriatice ale Austriei?... Prinţul de Hohenzollern ar putea descoperi într-o bună zi că există o numeroasă populaţie românească în Transilvania şi ar dori s-o adauge la Moldo-Va-lahia. Prinţul Serbiei ar putea, să aibă pretenţii asupra sârbilor din Austria şi să ceară ca aceştia să fie anexaţi la principatul său... Firește... suntem hotărâți să adoptăm o poziţie întemeiată pe apărarea principiilor şi drepturilor noastre care se întemeiază pe tratate16".

În schimb, semn al scăderii influenţei sale, Austria este cva-şi-absentă din chestiunea romană, celălalt front pe care se mobilizează sentimentul naţional italian. Neîndoielnic, ea rămăsese ataşată principiului puterii temporale a papei, în care continua să vadă condiţia priorităţii lui spirituale. Rechberg aminteşte poziţia guvernului său:

„Puterea temporală este o necesitate pentru catolicitate. Odată văduvit de puterea sa, Sfântul Scaun ar înceta curând să fie capul Bisericii catolice, deoarece astfel ar fi ruinat fundamentul prestigiului său şi al independenţei faţă de presiunile puterilor străine17".

Dar diplomaţia austriacă se mulţumea doar să reafirme aceste drepturi. În rest, se mărginea să jelească vremurile nefericite. Din aceleaşi cauze care îl împiedicaseră să vină în ajutorul regelui Neapolelui, Franz Joseph a trebuit să se resemneze să lase soarta papei pe mâna împăratului francezilor şi regelui italienilor. Cel mult putuse plănui să ofere ospitalitate Sfântului Părinte dacă evenimentele l-ar fi silit pe Pius al IX-lea să ia drumul exilului. Ceea ce era destul de prir comparaţie cu influenţa pe care Viena o deţinuse în Italia în 1859.

Faţă în faţă cu ambiţiile prusace în schimb, în Germania, cealaltă sferă a sa tradiţională de influenţă, monarhia habsburgică dispunea de poziţii aparent încă solide. Istoria o proclama cea dintâi dintre puterile germane. Hegemonia ei era, pe deasupra, înscrisă în drept, deoarece continua să deţină preşedinţia Confederaţiei germane. În 1859, îşi demonstrase voinţa de a-şi apăra, la nevoie, supremaţia, făcând să eşueze ambiţiile prusace. Putea, în fine, să conteze pe o reţea de

prietenii printre statele mijlocii, pe care pofta de putere a Prusiei le îngrijora.

Totuşi, din anii când Schwarzenberg dirija diplomaţia austriacă situaţia nu rămăsese încremenită. În răstimpul unui deceniu, raportul de forţe chiar basculase progresiv în favoarea Prusiei. Reacţia ce urmase revoluţiei de la 1848 nu ajunsese până la restabilirea unui regim absolutist. Contrastul dintre evoluţiile interne ale celor două mari state germane adusese Prusiei simpatia opiniei publice liberale, pe care o predispunea totodată împotriva Austriei politica ei religioasă, considerată retrogradă. În aceste medii, opoziţia faţă de Austria neoabsolutistă alimentase în plus convingerea că monarhia Habsburgilor, datorită populaţiei sale eterogene, nu era o putere autentic germană şi că, prin urmare, Prusia era aceea căreia îi revenea misiunea de a conduce destinul Germaniei.

Graţie provinciilor renane care îi asigurau îndeosebi posesiunea asupra Ruhrului, Prusia cunoscuse, pe de altă parte, o dezvoltarea industrială spectaculoasă, care tindea să facă din ea polul economic al Germaniei. Statul Hohenzollernilor avusese de altminteri prilejul să dea de înţeles Austriei că Ol-nuitz-ul nu-i sfărâmase puterea. În 1854, se opusese planurilor lui Franz Joseph şi ale lui Buci în criza orientală. Încă şi mai important era faptul că reuşise să închidă Austriei porţile Zollverein-ului pe care Schwarzenberg şi Bruck încercaseră să le forţeze. Chiar dacă partida nu fusese definitiv jucată, acest succes asigurase Prusiei un atu de prim ordin. El o ajutase de aPt să dea fiinţă, împreună cu celelalte state germane, unei solidarităţi materiale, faţă de care Austria era ţinută deopare-Cu alte cuvinte, în vreme ce dezbaterea politică rămânea p tranşat, o mică Germanie centrată pe Prusia se punea trep-al pe picioare. Neîndoielnic că acest dat avea să figureze printre factorii care, când va sosi momentul, vor condiţiona deznodământul rivalităţii austro-prusace.

Când ultimul act care trebuia să hotărască soarta Germaniei începea, Franz Joseph era înarmat cu certitudinile proprii. „Eu sunt principe german", îi plăcea să repete. Ne-am înşela interpretând această afirmaţie în sens naţionalist. Pentru a fi corect înţeleasă, ea trebuie pusă alături de o altă declaraţie, care o lămureşte: „Eu sunt înainte de toate austriac", adăuga Franz Joseph. În această calitate, îşi putea spune principe german, cum era şi rege ungar, monarh italian sau suveran polonez. Ceea ce însemna că orice ideologie naţionalistă

era străină politicii sale germane.

Aceasta era, înainte de toate, dictată de grija pentru interesele statului austriac. Or, tradiţia Casei lor desemna Germania pentru Habsburgi ca sferă de influenţă privilegiată şi făcea din ei cei dintâi principi germani. Franz Joseph îşi propunea, aşadar, să menţină această supremaţie aşa cum i-o lăsaseră moştenire predecesorii lui. Dar o asemenea politică ridica inevitabil problema relaţiilor austro-prusace. Franz Joseph ştia din experienţă că Hohenzollernii ambiţionau să împartă această hegemonie cu Austria. Fără îndoială, Prusia nu ar fi ezitat să-şi împingă chiar şi mai departe avantajul, dacă s-ar fi ivit prilejul să-şi excludă rivala din corpul germanic.

Dinaintea ambiţiilor prusace, Franz Joseph avea de ales între două politici care îşi găsiseră deopotrivă partizani în rândurile personalului politic şi diplomatic austriac. Aceste două partide erau de acord să admită că un conflict cu Berlinul va fi până la urmă inevitabil. Se deosebeau însă prin concluziile pe care le trăgeau din această constatare. Primul grup, care îşi avea în Rechberg purtătorul de cuvânt, credea că Austria trebuie să se ferească de orice comportament agresiv atâta vreme cât nu-şi refăcuse forţele. Argumentul lor, legat de conjunctură, nu ţinea exclusiv de o raţiune de fond. Pe urmele lui Met-ternich, preferinţa acestui partid se orienta spre o înţelegere între cele două puteri, singura soluţie la problema germană care i se părea conformă cu interesele conservatoare. În plus, ţinând Prusia în chingile unei alianţe, Austria ar fi fost în măsură să o controleze, împiedicând-o astfel să cedeze ispitei puterii. Ca ultim avantaj al acestei soluţii, Austria putea spera să obţină de la aliata ei o garantare a ansamblului posesiunilor sale, ceea ce, în eventualitatea unui nou conflict cu Fran Franz Joseph 25 5

ţa, ar fi pus-o la adăpost de repetarea unei situaţii comparabile cu aceea prin care trecuse în 1859.

Rămânea de văzut dacă această politică nu stătea pe temeiuri foarte şubrede, căci, dacă Austria ar fi trebuit să-şi strângă relaţiile cu Prusia, nu ar fi făcut-o pentru a renunţa la prioritatea ei în Germania. Or, cum se putea presupune ca Prusia îşi va da acordul pentru o formă de antantă care s-o menţină în rolul secundului strălucit? Dacă niciunul dintre dirigenţii prusaci nu se arătase gata s-o facă înaintea lui, de la Bismarck care fusese chemat în fruntea guvernului în septembrie 1862 era şi mai puţin de aşteptat o asemenea abnegaţie. În

eventualitatea că această alianţă ar vedea lumina zilei, era, prin urmare, posibil că fiecare dintre cele două partenere avea să intre în ea cu intenţii antagonice ascunse.

În plus, Austria trebuia să se teamă că o apropiere de Prusia ar determina o degradare a relaţiilor ei cu celelalte state germane pe care, în trecut, se sprijinise sistematic. Dacă o susţinuseră adesea, aceste state o făcuseră pentru că îşi găseau o garanţie a autonomiei lor în rivalitatea dintre cele două mari puteri germane. Constituirea unei axe Viena-Berlin ar fi antrenat fără doar şi poate o reducere a marjei lor de manevră, cu consecinţa că şi creditul Austriei ar fi scăzut în ochii lor. Izolată astfel, Monarhia ar fi condamnată la un tête-à-tête încărcat de ameninţări cu Prusia.

Potrivit opiniei celuilalt partid, Austria trebuia să accepte riscul unei confruntări cu Prusia. Alegând soluţia opusă, s-ar expune unor grave decepţii. Ruptă de partenerii ei tradiţionali, s-ar lăsa pradă manoperelor unui aliat care n-ar avea altă ţintă decât să exploateze, alianţa pentru a o paraliza şi a înainta spre atingerea propriilor ţeluri. Austria trebuia, dimpotrivă, să înfrunte provocarea Prusiei şi, sprijinindu-se pe reţeaua ei de relaţii cu celelalte state germane, să obstaculeze ambiţiile hegemonice ale acesteia. În calitatea ei de cea dintâi putere germană, îi revenea totodată misiunea de a se instala în fruntea unei mişcări vizând consolidarea structurilor confede-rale, prin care să dejoace planurile Prusiei.

Partizanii acestei politici ocupau de asemenea înalte poziţii în stat. Schmerling se număra printre ei. Încă din 1848, el susţinuse teza unei Germanii Mari, reunită în jurul Austriei. Deşi portofoliul său ministerial se concentra în principiu asupra afacerilor interne, el vedea în susţinerea acestei cauze una dintre priorităţile întregii acţiuni guvernamentale. De altminteri, când instaurează un regim constituţional de inspiraţie centralistă, se gândeşte şi la ecoul pe care această reformă îl va avea în Germania. Ea îi va îngădui Monarhiei, credea el, să recâştige terenul pierdut în vremea deceniului neoabsolutist şi să contrabalanseze prestigiul Prusiei.

Era, aşadar, perfect firesc ca Schmerling să preia conducerea partidului antiprusac din sânul guvernului. El găseşte un aliat în baronul de Biegeleben, căruia, la Ministerul de Externe, îi revenea răspunderea problemelor germane. Acest neamţ din Hesse, care intrase în serviciul Austriei în epoca lui Schwar-zenberg, nutrea faţă de

Prusia sentimente lipsite de nuanţe. Adăpat la tradiţia Sfântului Imperiu, o acuza că vrea să impună Germaniei o unitate negatoare a pluralismului ei. Dinaintea gravităţii acestei ameninţări, libertăţile germane îşi găsiseră un refugiu în Austria. Intra în cadrul misiunii istorice a Habsburgilor să le apere împotriva agresiunii venite din nord. Convins că Austria nu va avea tihnă câtă vreme statul Hohenzollernilor nu va fi fost pus în incapacitate de a dăuna, adică până ce nu va fi fost reinstalat la nivelul de influenţă al fostului electorat de Brandenburg, Biegeleben denunţă pericolele unei alianţe cu Prusia şi propovăduieşte o atitudine de fermitate. Diplomaţia trebuia să-şi armonizeze şi ea politica cu celelalte state germane şi să depună strădanii pentru a strânge relaţiile cu Franţa. El primeşte aici un sprijin din partea prinţului Richard de Metternich, care, din poziţia sa de reprezentant al Austriei pe lângă curtea de la Tuileries, ştiuse să înnoa de relaţii personale cu perechea imperială a Franţei.

Prins între programe atât de opuse, Franz Joseph înclină în favoarea unei apropieri de Prusia. Este adevărat că începuse prin a tuna şi fulgera împotriva trădării Berlinului, visând la răzbunare. În culmea furiei, nu ezitase, în manifestul de la Laxenburg, să-l desemneze pe aliatul de ieri ca pe unul dintre responsabilii înfrângerii din Italia, şi atunci se gândise să vireze spre Paris. Dar refuzul lui Napoleon al III-lea de a onora angajamentele de la Villafranca îl îndepărtase rapid de această ispită şi îl adusese spre o concepţie mai tradiţională asupra raporturilor austro-prusace. Exemplul lui Schwarzenberg «pregătise, desigur, pentru perspectiva unei confruntări poli &" ce, respectiv militare cu Prusia. Dar, format şi el la şcoala lui Metternich, rămăsese fidel unui sistem care să concilieze res; pectarea priorităţii austriece în Germania şi menţinerea unel înţelegeri strânse cu Prusia. Această soluţie se acorda cu p-o" cuparea lui privind un front comun al puterilor conservatoare contra revoluţiei, încarnată în liberalism şi naţionalism, cele două forţe care îl bănuie pe Napoleon al III-lea că le manipulează. Experienţa îl învăţase totuşi că voinţa de putere a Prusiei era un factor de care trebuia să ţină seama. Nu este, aşadar, opac faţă de discursul acelora dintre consilierii săi care îl pun în gardă contra ei.

Că Franz Joseph îşi rezerva posibilitatea de a-şi mlădia politica nu este în fond decât foarte firesc. Că în anturajul său figurează partizani ai unor opţiuni opuse nu are nimic excepţional, în schimb,

grav este că aceste politici erau, ca să zicem aşa, aplicate concomitent. Deşi era şeful diplomaţiei austriece, Rechberg, nu avea o deplină competenţă în problemele germane. Schmerling, care scăpa influenţei acestuia, desfăşura oricum iniţiative independente. În plus, Rechberg nu-şi controla decât imperfect propriul minister. Biegeleben, căruia îi revenea responsabilitatea redactării documentelor ce exprimau oficial politica germană a Austriei, nu se ferea să le dea un ton care se îndepărta adesea de la linia trasată de ministrul lui.

Diversitatea acestor poli de decizie, disensiunile dintre ei dădeau politicii austriece un mers incert care contrasta cu continuitatea acţiunii diplomatice a Prusiei. În realitate, aceste divizări puneau în lumină un aspect major al perioadei: de-a lungul tuturor acestor ani, cu excepţia câtorva momente pe care de altfel nu ştiuse să le exploateze, Austria se aflase în stare de defensivă dinaintea unei Prusii sigure de ea însăşi şi dominatoare. Ţinând cont de aceşti factori de deficienţă, confruntarea nu putea fi decât plină de primejdii pentru Austria, oricare ar fi fost miniştrii însărcinaţi cu afaceri la Berlin.

A for Viori, partida promitea să devină de-a dreptul dificilă când, rechemat din postul său de ambasador la Paris, Otto von Bismarck este numit, în septembrie 1862, în fruntea guvernului. Fără îndoială, Wilhelm I îi încredinţează în primul rând misiunea de a rezolva criza provocată de refuzul Dietei de a vota reforma socotită necesară de rege pentru a face din armate prusacă un instrument eficient. Dar Austria are în faţă, de-acum înainte, un bărbat hotărât să ajungă la o revizuire completă a relaţiilor dintre cele două puteri, prea puţin scru Pulos în alegerea mijloacelor şi gata, la nevoie, să tranşeze du-alismul austro-prusac prin sabie şi sânge.

Totuşi Austria nu trebuise să aştepte sosirea lui Bismarck Pentru a suferi de pe urma iniţiativelor prusace. Atacul se îndreptase la început asupra domeniului comercial unde monarhia habsburgică avea o poziţie slabă. Frederich Wilhelm al IV-lea trasase calea: „Consider, insistase el în faţa miniştrilor săi, o necesitate politică să trecem fără întârziere la scăderea taxelor vamale ale Zollverein-ului, astfel încât Austria să nu se poată acomoda18”.

Scopul fiind fixat, ce alt mijloc putea fi mai bun pentru a lovi Austria decât încheierea unui tratat comercial cu una dintre celelalte mari puteri europene? Prusia ar fi consimţit faţă de aceasta la asemenea înlesniri tarifare încât Austriei să-i fie cu neputinţă să le

suporte. Tratatul de liber schimb semnat între Franţa şi Anglia, la 13 iunie 1860, servindu-i ca model, guvernul prusac alege să se orienteze spre Paris. Obiectivul şi-l atinge la 29 martie 1862, când cele două state încheia un tratat comercial care, dincolo de avantajele economice pe care fiecare dintre parteneri e chemat să le extragă, este destinat să grăbească definitivarea Zollverein-uhxi. Prusia se angaja de fapt să extindă câmpul de aplicare a tratatului la întregul Zollverein, ceea ce implica o reformă a tarifelor interne.

Era cu neputinţă să te înşeli. În ciuda negărilor responsabililor prusaci, tratatul viza de fapt direct Austria. Nu acorda el Franţei înlesniri tarifare pe care Prusia le refuzase totdeauna Austriei? Articolul 31 excludea expres orice posibilitate de a stabili relaţii preferenţiale cu imperiul Habsburgilor în măsura în care tot el recunoştea Franţei regimul naţiunii celei mai favorizate. Orice avantaj concedat unei terţe puteri va fi concedat automat şi Franţei. Făcând necesară o scădere a tarifelor vamale în interiorul Zollverein-ului, acest tratat avea să aibă îndeosebi efectul strângerii legăturilor economice dintre Prusia şi celelalte state germane şi va accentua, prin urmare, o tendinţă care se conturase de câţiva ani. Şi invers, va deturna şi mai mult comerţul german de piaţa austriacă.

Intra fără îndoială în calculul conducătorilor prusaci eventualitatea ca Austria să renunţe singură la forţarea porţilor Zoll-verein-ului, pentru a nu-şi expune economia deja fragilă unei concurenţe pe care acum i-ar fi fost cu neputinţă s-o susţină în orice caz, tratatul trebuia să slăbească şi mai mult poziţia Austriei în Germania, fie şi pentru că o va pune necesarmefl" te într-o situaţie delicată faţă de partenerii din statele mijlocu-şi, mai ales, trebuia să favorizeze formarea acelei Uniuni restrânse din care Friedrich Wilhelm al IV-lea făcuse, până la Olmiitz, obiectivul politicii sale.

Desigur, acest rezultat se va mărgini deocamdată la terenul economic. Dar este uşor de închipuit că, în mintea conducătorilor prusaci, acest prim act trebuia să prefigureze un al doilea, la sfârşitul căruia Austria va fi exclusă din corpul german, de data aceasta, pe plan politic: „În tratatul comercial cu Franţa, subliniază publicistul suab Albert Schäffle, politica joacă un rol fundamental. E vorba de îndepărtarea Austriei pe plan economic, şi aceasta din raţiuni politice 19".

Iniţiativa prusacă debutează firește prin a stârni o adevărată

huiduială printre toate forţele ostile ambiţiilor Berlinului. În primul rând, pentru partizanii Germaniei Mari devine limpede că tratatul pregătea calea pentru o soluţie politică din care Austria să fie îndepărtată. Acestora li se adaugă mediile care, mai ales în Germania de Sud, temându-se de efectele unui sistem liber-schimbist, susţineau poziţii particulariste. Austria ar fi putut profita de aceste reacţii pentru a-şi strânge relaţiile cu statele mijlocii şi a constitui împreună cu ele un front comun. La drept vorbind, ea nu întârzie să prezinte un contra-plan sub forma unei note remise, la 10 iulie 1862, guvernelor germane, care prevedea formarea unei zone comerciale conţinând Zol-lverein-ul în limitele lui actuale şi monarhia Habsburgilor. Când acest acord ar fi intrat în vigoare, Austria şi Prusia, în numele Zollverein-ului astfel lărgit, ar negocia umăr la umăr cu Franţa modificările de adus tratatului franco-prusac.

Punerea în practică a programului depindea de un gest de bunăvoinţă din partea Prusiei. Or, aceasta nu avea câtuşi de puţin intenţia de a se abate de la direcţia pe care şi-o trasase. În faţa refuzului ei, unii ajung să imagineze o denunţare a Zoll-verein-ului, care să fie apoi reconstituit împreună cu Austria, dar, de această dată, fără Prusia. Mai trebuia ca şi Austria să se ralieze acestei soluţii. Or, era de-acum evident că, prin chiar principiul ei, soluţia îi repugna lui Franz Joseph, care voia să evite o ruptură cu Prusia. Pe deasupra, oscilând între politici contrarii, Austria nu reuşea să se fixeze pe o linie coerentă şi fermă, cu atât mai mult cu cât tendinţele protecţioniste rămăseseră aici puternice până şi în sânul guvernului, unde îşi găsiseră un purtător de cuvânt în Ignaz von Plener, ministrul Finanţelor.

Profitând de confuzia care domnea în tabăra adversarilor, „ismarck urcă o nouă treaptă a escaladei. La 15 decembrie 1863, Prusia denunţă Zollverein-ul şi pune drept condiţie a re-Organizării lui ratificarea tratatului comercial franco-prusac de către statele germane. Pentru acestea din urmă, bătuse ceasul adevărului. Lipsite de sprijinul Austriei, înclinată acum spre înţelegerea cu Prusia în consens cu care avea să acţioneze în chestiunea ducatelor daneze, ele nu au altă soluţie decât să accepte. Unul după altul, se resemnează să ratifice un tratat pe care majoritatea îl dezaprobă în sine şi care bate clopotul de îngropăciune pentru Uniunea vamală cu Austria.

Pentru monarhia dunăreană, acest deznodământ echivalează cu o înfrângere majoră. El înmormânta definitiv proiectul lui

Schwarzenberg şi Bruck de constituire a unei Mitteleuropa economice, al cărei pivot să fie Austria. Aşa cum Schwarzenberg vrusese odinioară să forţeze porţile Zollverein-uhxi pentru a asigura o bază materială hegemoniei politice a imperiului Habsburgilor în Europa Centrală, Prusia se folosise de arma economică pentru a-şi lovi rivala. Fără îndoială, partida nu fusese definitiv jucată, dar pentru Austria era de-acum compromisă. Cel mai bine o spune Albert Schäffle, care, la capătul analizei sale, conchide: „Acest tratat a fost pentru Austria o Villafranca economică20".

Congresul principilor înainte ca zarurile să fi fost aruncate, Franz Joseph încercase, firește, să neutralizeze Prusia şi să redobândească avantajul pe teren politic. Încă de la începutul lui 1863, consilierii săi dintre cei mai angajaţi în partidul antiprusac îl îndemnau să adopte o iniţiativă care să permită Austriei să capteze în profitul ei sentimentul naţional german care altfel risca să se orienteze ireversibil spre Berlin.

Tentativele din trecut ale Prusiei de a promova unitatea Germaniei îi aduseseră, mult dincolo de graniţele ei, simpatiile burgheziei liberale. Acest curent se organizase chiar într-o societate, Nationalverein (Societatea naţională), care milita pentru alegerea unui parlament german şi era de partea unei soluţii de tip Mica-Germanie. Faţă de ascensiunea acestui partid, pasivitatea ar fi fost pentru Austria cea mai rea atitudine-Important era ca, dimpotrivă, încetând să mai suporte evenimentele, să reia ofensiva. Pentru ea era vorba să-i înfrunte pe aceia care o denunţau ca pe un obstacol în calea unirii Germ21 mei, propunând un plan pozitiv de consolidare a structurilor confederale.

Pentru această acţiune, Austriei nu-i lipseau atuurile, pe lângă sprijinul probabil al guvernelor unui mare număr dintre statele mijlocii. Încă pătrunşi de tradiţia imperială, mulţi catolici continuau s-o considere puterea investită de istorie cu misiunea de a dirija destinele Germaniei. Austria mai putea conta şi pe susţinerea acelora care, apărând federalismul – singurul mod de organizare, credeau ei, în acord cu natura pluralistă a Germaniei – acuzau Prusia că vrea să impună o formă centralizată de unire. Unei Germanii sub conducere prusacă în care acest pluralism ar fi fost înăbuşit, Austriei îi incumba să contrapună un sistem care ar concilia adâncirea pactului confederal cu respectarea suveranităţii statale.

Momentul părea favorabil pentru o asemenea inițiativă. Partizanii unei soluții Germania-Mare se regrupaseră într-o asociație care, sub denumirea de Deutscher Reformverein (Societatea germană pentru Reformă), combate influența grupării Nationalverein. Dar creditul Prusiei în fața opiniei publice va fi știrbit mai ales de practicile dictatoriale ale lui Bismarck care, pentru a pune în practică reforma militară voită de suveranul său, ignoră opoziția Dietei. Toată primăvara și vara, la Viena se pregătise un plan de reformă a Constituției confederate care să fie supus aprobării statelor germane. Până la urmă, Franz Joseph își dă acordul unui proiect care prevedea crearea unui executiv sub forma unui directorat de cinci membri, a cărui președinție o va exercita împăratul Austriei. În această calitate, el va fi asistat de regii Prusiei și Bavariei, precum și de alți doi suverani desemnați de egalii lor. Responsabilii austrieci avuseseră grijă să conceapă un dispozitiv care să garanteze preeminența monarhiei. La Viena, toți vor să creadă că de fapt Bavaria și celelalte două state se vor alinia disciplinat și sistematic înapoia Austriei. Planul austriac mai anunța și reunirea periodică a unei adunări a delegaților aleși de diferitele state ale Confederației.

Proiectul emană un incontestabil aer conservator. Nu era vorba doar ca Austria să-și redobândească avantajul față de Rusia. Ea își propunea și să ridice o stavilă dinaintea avântu – ui liberalismului întrupat în Nationalverein. Pentru Franz Jo-SePh se punea, așadar, mai puțin ca oricând problema de a accepta alegerea unui Parlament care să consfințească izbânda Principiului democratic. El nu vrusese nici măcar să fie folosită expresia „reprezentare populară" pentru a desemna adunarea delegaților. Fără a mai pune la socoteală că nu va avea decât un vot consultativ, aceasta era chemată să se reunească doar o dată la trei ani, ceea ce îi anula practic orice posibilitate de a exercita vreo influență. Pe deasupra, avea să fie flancată de o adunare a principilor, care, la nevoie, îi va frâna înflăcărările.

O dată decis acest plan, Franz Joseph își propune să-l supună, la mijlocul lui august, aprobării principilor germani, într-un congres la care să-i invite pe toți. Înainte de a lansa invitațiile, vrea totuși să fie sigur de participarea Prusiei. Succesul lui ar fi fost complet dacă, prin prezența ei, aceasta ar fi cauționat un plan ce nu tindea spre nimic altceva decât să o reinstaleze sub autoritatea Austriei.

Franz Joseph profită de șederea lui Wilhelm I la Gastein ca să-l

întâlnească, la începutul lui august, şi să-l lămurească asupra intenţiilor sale. Reacţia regelui este rezervată. îi pare rău că nu fusese asociat la elaborarea proiectului, obiectează că răgazul este prea scurt şi propune în fine ca aceste probleme să fie studiate mai întâi de miniştrii acreditaţi. Totuşi, când cei doi suverani se despart, nimic ireparabil nu se petrecuse. Franz Joseph era chiar convins că, după ce începuse prin a formula obiecţii, Prusia se va decide să participe la congres, aşa că dă instrucţiunile necesare pentru trimiterea invitaţiilor.

Abia atunci cade vestea că Prusia refuză. Oricât de reticent fusese în privinţa planului austriac, Wilhelm I ezitase să rămână departe de o adunare care îi reunea pe toţi principii germani. Ca să-l facă să adopte în cele din urmă soluţia refuzului, Bismarck trebuise să-şi desfăşoare întreaga artă persuasivă, spunându-i că regele Prusiei s-ar duce la o a doua Canos-sa dacă ar răspunde invitaţiei lui Franz Joseph.

Acţiunea era totuşi prea avansată pentru ca Franz Joseph să poată renunţa la ea. Cum ar putea s-o facă fără să-şi piardă rangul? De altfel, exemplul Prusiei nu fusese urmat şi de alţii. Răspunsurile pozitive nu întârzie să sosească la Viena. fo' aceste condiţii, absenţa lui Wilhelm I îşi avea partea ei buna, punând în evidenţă izolarea Prusiei. O scrisoare către Sophie lămureşte dispoziţia cu care Franz Joseph abordează congie sul şi rezumă obiectivele pe care i le atribuie:

„Aceasta este ultima tentativă de a unifica Germania pentru a o face capabilă să-şi îndeplinească misiunea privind echilibrul şi pacea Europei. Este ultima modalitate de a-i salva pe suveranii germani de ruină în faţa ridicării valului revoluţionar. Din păcate, din invidie, dar şi din orbire, Prusia refuză să se asocieze acestei acţiuni, ceea ce sporeşte dificultatea situaţiei; în contra partidă, acceptările sosesc de pretutindeni, chiar şi de la guvernele care erau până acum complet aservite Pru-Franz Joseph îi invitase pe principii germani să se întâlnească, începând cu 16 august, la Frankfurt. Alegerea oraşului se jutifica prin faptul că Frankfurtul era sediul Confederaţiei germane. A organiza această reuniune la Viena ar fi însemnat să i se dea un accent inutil provocator. Dar decizia avea şi o altă semnificaţie. Alegerea Frankfurtului lega iniţiativa lui Franz Joseph de tradiţia imperială. Principii germani aveau să se întâlnească în oraşul unde odinioară erau încoronaţi împăraţii Sfântului Imperiu. De altfel, tocmai ca

moştenitor al acestor împăraţi face Franz Joseph această călătorie. Trecând prin München şi Stuttgart, voiajul capătă alura unui marş triumfal. Pretutindeni, împăratul Austriei este ovaţionat. Aclamaţiile dovedesc vigoarea vechiului sentiment de loialism imperial printre populaţiile Germaniei de Sud. Viitorul avea să arate că era vorba de un cântec de lebădă. Dar, deocamdată, Franz Joseph vede aici un motiv de încurajare în ajunul unei partide care se anunţa decisivă.

Congresul se deschide, la 17 august, în sala de conferinţe a palatului Thurn und Taxis, printr-un discurs al împăratului Austriei. Franz Joseph credea atunci că lucrurile vor merge repede. Chiar luând în calcul festivităţile care trebuiau să însoţească această reunire de capete încoronate câteva zile, aveau să fie de ajuns pentru a obţine acordul principilor. Foarte repede totuşi, congresul ia o întorsătură diferită de ceea ce prevăzuse Franz Joseph. Amărăciunea i se citeşte în relatarea pe care i-o face după aceea Sophiei:

„Şedinţele erau lungi; mai aveam pe deasupra o mulţime de discuţii şi trebuia să combatem neîncetat neîncrederea, îngrijorarea şi o prostie fără de margini, astfel încât nervii noştri au fost într-o permanentă stare de excitaţie şi confuzie22".

Suveranii s-au lăsat manevraţi mai puţin lesne decât îşi închipuise Franz Joseph. Unii dintre ei erau ofensaţi de dezinvoltura cu care îi tratase diplomaţia austriacă, necomunicându-le planul ei decât în ultima clipă. Dar Franz Joseph a trebuit să cedeze îndeosebi la presiunea principilor care, deplângând absenţa regelui Prusiei, doreau ca un nou demers să fie întreprins pentru a-l convinge să revină asupra deciziei sale. Regele Saxei este, aşadar, însărcinat de egalii săi să încerce să-l înduplece pe Wilhelm I, aflat atunci la Baden-Baden. Este adevărat că se hotărâse totodată ca planul austriac să fie luat ca bază de discuţii, ceea ce reducea categoric şansele de succes ale demersului. Totuşi, Wilhelm suferea că nu era prezent la Frankfurt. Unii membri din anturajul lui familial îl împingeau să se ducă pentru a nu lăsa Austriei câmpul liber. Supus acestor diverse presiuni, regele este gata să-şi reconsidere poziţia, iar Bismarck nu poate să-l oprească decât aruncând încă o dată în balanţă întreaga pondere a influenţei lui.

Lucrările congresului, care se reiau după întoarcerea regelui Saxei, îi dau câştig de cauză lui Bismarck. Prezentă la Frankfurt, Prusia ar fi fost pusă în minoritate şi ar fi trebuit să intre în rând. Absentă, ea dereglează scenariul plănuit de Franz Joseph şi face să eşueze planul

austriac. Câţiva dintre principii reuniţi la Frankfurt nu au nicidecum chef să acorde Austriei un cec în alb, fie pentru că erau preocupaţi de apărarea particularismelor statele împotriva poftelor marilor puteri, fie pentru că doreau să nu supere Prusia.

Bineînţeles, planul austriac a fost adoptat cu o largă majoritate. Franz Joseph chiar crede o clipă că a câştigat partida: „Propunerile mele, se felicită el, au fost aprobate cu modificări minime de către toţi principii de faţă şi de către oraşele libere, în afară de Bade, Weimar, Schwerin, Luxemburg, Wal-deck23".

Această aprobare este totuşi însoţită de o clauză care îi reducea substanţial efectul. Se convenise de fapt să se aştepte ca statele absente fie să respingă definitiv planul, fie să avanseze contrapropuneri. Cu alte cuvinte, chiar dacă Franz Joseph nu-şi dăduse seama pe loc, Bismarck era adevăratul învingător al congresului.

Forţele sentimentului şi tradiţiei se mobilizaseră în favoarea Austriei, dar, în limbajul jocului, Prusia nu numai că ocolise pericolul, dar chiar acumulase puncte decisive. Câtuşi de puţin impresionat de unanimitatea de faţadă care se manifesi tase în jurul planului austriac, Bismarck continuă, evident, să nu vrea să i se ralieze. Mai mult, trecând la contraofensivă, 1Ş1 prezintă, puţin după aceea, propriile propuneri, perfect opu-g6. Nu cerea el pentru Prusia un statut de paritate cu Austria «j alegerea unui Parlament naţional prin sufragiu universal, revendicare ce scotea în evidenţă timiditatea congresului de delegaţi propus de Franz Joseph?

Majoritatea statelor germane întâmpină aceste propuneri rezervat. Pentru mulţi, ele chiar miros a pucioasă. Totuşi, ele ofereau şi un argument pentru a se deroba de presiunile austriece, claci, acum, când refuzul prusac se confirmase, Franz Joseph ar fi vrut să treacă la aplicarea deciziilor luate la Frankfurt. Dar, când Austria îşi reuneşte, în acest scop, partenerii la Nürnberg, se izbeşte de forţa inerţială a majorităţii statelor şi trebuie să tragă de aici concluzia că planul ei fusese îngropat înainte de a fi apucat să trăiască.

Afacerea ducatelor

Eşecul acesta consolidează poziţia celor pe care proiectul convocării unui congres al principilor îi lăsase sceptici. Printre primii, Rechberg, al cărui glas fusese acoperit în cursul ultimelor luni, se poate mândri că prevăzuse pentru Austria pericolul de a-şi întemeia politica germană pe o alianţă cu statele mijlocii. Experienţa arătase că acestea

sunt parteneri puţin fiabili. Înţelepciunea dicta, în consecinţă, întoarcerea la o politică de înţelegere cu Prusia. Ulcerat de soarta rezervată planului său, Franz Joseph este acum în întregime dispus să-i asculte argumentele.

Criza ducatelor furnizează diplomaţiei austriece prilejul de a opera această schimbare de direcţie. După ce, în 1848, ocupase avanscena, problema fusese totuşi tranşată prin protocolul de la Londra, semnat de toate marile puteri europene care fuseseră de acord cu menţinerea statu-qno-ului. Posesiuni ale regelui Danemarcei, Schleswigul şi Holsteinul, era asociate din secolul al XV-lea Danemarcei printr-o uniune personală. Această soluţie era mai ales pe placul puterilor maritime, oarecum îngrijorate să vadă un mare stat european, Prusia în ocurenţă, 'instalându-se în nişte teritorii care i-ar fi dat o dublă ieşire, la pitica şi la Marea Nordului. Problema se complica totuşi prin faptul că ducatele erau populate în majoritate cu germani.

Deşi avea de partea ei cauţiunea secolelor, această soluţie se acorda rău cu o epocă marcată de avântul naţionalismelor, cu atât mai mult cu cât apartenenţa Holsteinului la Confederaţia germană asigura, fie şi indirect, statelor germane un control asupra ducatelor. Hotărârea regelui Danemarcei, Christian al IX-lea, supus el însuşi presiunii naţionalismului danez, de a integra Schleswigul în regatul său aprinde praful de puşcă în ultimele luni ale anului 1863. Pretextând că autoritatea sa se întinde asupra Holsteinului, Confederaţia germană reacţionează, trimiţând acolo un corp expediţionar format din regimente saxone şi hanovreze. Totodată, ea trece de partea lui Friedrich von Augustenburg, principele german care pretindea coroana ducală, şi îl instalează în Kielul eliberat.

Austria nu s-a opus acestei intervenţii, dar a privit, fără entuziasm, cum se desfăşoară o iniţiativă a cărei logică împingea spre o soluţie de ruptură cu protocolul din 1852, ruptură ce consacra victoria datului naţional asupra principiului conservator al respectării tratatelor. Nici Rusia nu era mai satisfăcută de cursul evenimentelor. Nu că ar fi dorit menţinerea statu-quo-ului, dar râvnea pentru ea însăşi cele două ducate şi nu putea, prin urmare, avea nici cea mai mică simpatie pentru cauza prinţului von Augustenburg, care se aşeza de-a curmezişul ambiţiilor ei. Talentul lui Bismarck avea să constea în primul rând în a-şi disimula adevăratele obiective şi a convinge

Austria de solidaritatea intereselor lor în faţa unei Diete confederale care, susţinându-l pe Augustenburg, făcea alianţă cu liberalismul şi flutura drapelul naţionalismului. La drept vorbind, nu i-a fost foarte greu să-l convingă pe Franz Joseph care, lipsit acum de iluzii cu privire la statele mijlocii, nu dorea decât să audă acest tip de discurs.

Rod al acestei apropieri, cele două puteri nu se mulţumesc doar să-şi coordoneze politica. La 3 ianuarie 1864, ele se înţeleg să intervină împreună în cele două ducate, pentru a restabili acolo ordinea constituţională instaurată prin protocolul de la Londra. Această intervenţie are drept primă consecinţă încetarea, în fapt, a acţiunii militare a Confederaţiei. Chiar dacă le revoltase iniţiativa franco-prusacă, statele germane nu aveau mijloace să i se opună. Pe viitor, vor asista ca spectatoare neputincioase la desfăşurarea evenimentelor.

Această intervenţie ar fi putut sta la originea unei crize internaţionale. Puse dinaintea faptului împlinit, celelalte puteri garante ale acordului din 1852 nu o priveau fără nelinişte. Din-Franzloseph 267

colo de abandonarea statu-quo-ului, nu deschidea ea calea unei uiodificări a raportului de forţe în această parte a Europei? Statele respective se dovedesc totuşi incapabile să organizeze o ripostă comună. Cel mai angajat în apărarea Danemarcei, cabinetul britanic sfârşeşte prin a se deroba, în lipsa unui instrument militar care să-i îngăduie confruntarea cu un război de anvergură pe continent. Dinspre partea sa, Franţa, deşi foarte rezervată, îşi fixase drept normă să nu acţioneze independent de Anglia. Rusia, în sfârşit, era imobilizată de urmările insurecţiei poloneze, dar ajutorul pe care Prusia tocmai i-l dăduse în această situaţie o stânjenea deopotrivă în adoptarea unei atitudini deschis ostile.

Redusă doar la forţele proprii, Danemarca nu a putut decât să ofere, în cel mai bun caz, o bravă rezistenţă. Oficial, războiul durează nouă luni, dar deznodământul fusese înfăptuit încă din luna mai, când conferinţa de la Londra, care reunea puterile conservatoare ale acordului din 1852, se încheie fără a fi luat vreo decizie, ceea ce lăsa mână liberă pe teren aliaţilor. Această victorie aşterne neîndoielnic balsam pe inima lui Franz Joseph, încă marcat de eşecul din 1859. Baronului von Gablenz, care avea să comande corpul expediţionar austriac, îi dăduse instrucţiunea: „Regăsiţi vechiul spirit al lui Radetzky

pentru a ridica moralul armatei mele, rămasă sub şocul înfrângerii din 185924". După primirea veştilor despre primele lupte, nu încearccă să-şi ascundă bucuria faţă de vărul lui, Albert de Saxa: „Poţi să-ţi închipui cât de mândru sunt de aceste brave trupe care au îndurat cu seninătate o osteneală de neînchipuit şi nu au avut decât un gând: să restaureze fosta glorie a armatei austriece25". Pretutindeni unde fusese angajată în luptă, armata austriacă s-a dovedit superioară. La începutul lui februarie, repurtase primele succese ale aliaţilor în această campanie. În câteva ocazii, intervenţia ei fusese decisivă.

Pe plan politic, bilanţul este net mai puţin pozitiv. Antrenând-o într-o acţiune militară comună în ducate, Bismarck reuşise să păcălească Austria. Rechberg crezuse, fără discuţie, pe urmele lui Metternich, că cel mai bun mijloc de a controla Prusia era acela de a te alia cu ea. Acest calcul nu împiedicase Austria să cadă în cursa pe care i-o întinsese Bismarck. Pentru a urma Prusia, ea se desolidarizase de Confederaţie şi se separase de statele germane. La încheierea războiului, se va găsi singură faţă în faţă cu Prusia. Tocmai aici vrusese Bis-tfk s-o aducă, pentru că acest faţă-în-faţă instala de-acum în fapt acea paritate pe care Austria o refuzase mereu până atunci rivalei sale.

Prin problema ducatelor, Bismarck deţinea instrumentul de a pune problema germană în întregul ei. El nu va mai lăsa din mână Austria atâta timp cât relaţiile dintre cele două state nu vor fi stabilite pe baze complet noi. Probabil că pe atunci nu vedea războiul ca singură ieşire posibilă din această confruntare. Poate că dificultăţile interne, situaţia critică a finanţelor ei aveau să silească Austria să se resemneze la a recunoaşte Prusiei un statut de paritate în instituţiile confederale, ca să nu înfrunte incertitudinile unui conflict armat. Poate că, în schimbul câtorva avantaje teritoriale, ea avea să consimtă să-i lase posesiunea asupra ducatelor, soluţie care ar fi dat Berlinului argumente suplimentare pentru a controla Germania de Nord.

La urma urmelor, acest partaj trebuia, în intenţia lui Bismarck, să constituie doar o etapă în marşul spre hegemonia Prusiei. Obiectivul ultim rămânea o Germanie sub conducere prusacă, din care monarhia habsburgică să fi fost îndepărtată. Poate că Austria va accepta, atunci, această soluţie dacă Prusia îi va garanta ansamblul teritoriilor sale, începând cu Veneţia. Un asemenea aranjament îi va oferi mijloacele de a încerca să recucerească Lombardia Bismarck îşi păstra deschis, aşadar, un întreg câmp de posibilităţi. Iată de ce, în timp ce negocia cu

Austria, se străduia s-o şi izoleze pe teren diplomatic, căci, în seria de ipoteze examinate de Bismarck, războiul rămânea cea mai probabilă, chiar dacă momentul în care va izbucni era o necunoscută.

Era deja puţin verosimil ca Franz Joseph să accepte un partaj de responsabilităţi cu Prusia. Tocmai pentru a-l evita, se grăbise el, cu cinci ani mai devreme, să încheie armistiţiul de la Villafranca. Era, prin urmare, exclus să-şi însuşească un plan care ar fi alungat Austria din Germania. Simţul lui ascuţit de tradiţie a familiei îi este de ajuns ca să i-o interzică. De generaţii întregi, Habsburgii se voiau cei dintâi dintre principii germani. Atunci, cum se putea presupune că Franz Joseph s-ar lăsa deposedat, fără a scoate sabia, de această preeminenţă?

Deocamdată, părerea comună este că Austria se plasase la remorca Prusiei. Aprecierea era larg răspândită în cancelariile europene. Lordul Clarendon, ministrul englez al Afacerilor externe, nu se încurcă în nuanţe, când îi declară lui Beust, prim-ministrul saxon: „Bismarck e un aventurier lipsit de lege jg Dumnezeu, iar Rechberg este negrul lui26”. În termeni mai puţin brutali, dar la fel de limpezi, acelaşi Clarendon îi mărturiseşte ambasadorului austriac la Londra regretul „că vede o putere precum Austria abdicând de la rolul ei de mare putere şi de la independenţa ei pentru a deveni jucăria şi unealta planurilor ambiţioase ale rivalei sale27”.

Asemenea aprecieri puţin măgulitoare nu clatină fidelitatea lui Franz Joseph faţă de alianţa cu Prusia, care, multă vreme încă, avea să rămână piatra unghiulară a politicii lui. Şi nu pentru că şi-ar fi pierdut brusc vederea în faţa ambiţiilor prusace. Ajunsese şi el să descopere în Bismarck un partener incomod. Dar, în aceeaşi măsură, încerca faţă de acesta o anume admiraţie, care îl neliniştea, de altminteri, pe un partizan al liniei dure în privinţa Prusiei, cum era Biegeleben. Ca mulţi dintre conservatorii austrieci, Franz Joseph îi era recunoscător lui Bismarck că rezista liberalismului intern şi nu îşi închipuia că acest campion al ordinii în Prusia s-ar transforma într-un auxiliar al revoluţiei în exterior. Aici se află, cu siguranţă, una dintre cheile politicii lui Franz Joseph care, optând pentru alianţa cu Prusia, credea că reînnoadă cu tradiţia Sfintei Alianţe. Această finalitate reiese limpede din scrisoarea pe care i-o trimite în octombrie lui Wilhelm: „Este, ştii bine, îi aminteşte el, convingerea mea neclintită că alianţa noastră constituie zidul de apărare cel mai sigur pentru ordinea existentă contra gravelor ameninţări politice şi sociale ale vremii

noastre28”.

Partida nu se anunţa totuşi mai puţin anevoioasă, căci rămânea de reglat soarta ducatelor pe care Danemarca se mulţumise, pur şi simplu, să le predea învingătorilor ei. Bismarck ar fi vrut să le anexeze de-a dreptul Prusiei. Dar Austria respinge această soluţie care, în lipsa oricărei compensaţii pentru ea, ar fi consolidat considerabil influenţa Prusiei în Germania. Intenţiona, cu toată seriozitatea, să profite de situaţie pentru a redobândi Silezia, pierdută de mai bine de un secol. Un asemenea aranjament este categoric exclus de Bismarck. Compensaţia ar fi putut consta în garantarea prusacă a frontierelor Monarhiei, dar, abia schiţat, acest plan nu va prinde niciodată viaţă.

După luni întregi de tratative în cursul cărora relaţiile din-” C ele traversează faze de tensiune, cele două aliate sfârşesc Prin a cădea totuşi de acord asupra unei soluţii tranzitorii care Prevedea împărţirea administrării ducatelor, Prusia primind

Schleswigul, iar Austria Holsteinul. Acordul este consfinţit prin convenţia semnată la Gastein, în 14 august 1865, de Bis-marck pentru Prusia şi de contele Blome pentru Austria. În ciuda părerii unora dintre miniştrii săi, Franz Joseph a fost de acord cu acest plan, pentru că el venea să confirme alianţa austro-prusacă. Planul avea totuşi şi efectul de a lăsa încă şi mai mult Austria pe seama bunăvoinţei lui Bismarck. Acesta, de altfel, abia dacă disimulează. Contelui Blome, interlocutorul său, îi mărturiseşte, nu fără un dram de ironie: „Niciodată n-aş fi crezut să găsesc un diplomat austriac care să-şi pună iscălitura în josul acestui document29”.

Atuurile erau, evident, de partea Prusiei. Convenţia de la Gastein investise Austria cu responsabilităţi într-o zonă depărtată de imperiu, dar învecinată cu Prusia. Depărtarea o plasa într-o poziţie vulnerabilă, expunând-o mai ales provocărilor lui Bismarck, care putea stârni, după voie, incidente susceptibile să-i furnizeze un casus belli. Sigur de acest avantaj, nu se va da în lături să-l folosească. Convenţia de la Gastein reuşise, aşadar, să pună în ducate un butoi cu praf de puşcă pe care Bismarck îl putea face să explodeze, în orice clipă aleasă de el.

Veghea armată

Această ameninţare nu-l împiedică pe Franz Joseph să întâmpine anul 1866 cu optimism. În ianuarie, la ieşirea dintr-o întrevedere cu împăratul, lordul Bloomfield, ambasadorul englez la Viena, îi raportează ministrului său:

„Maiestatea sa imperială pare să fie de părere că nu există deocamdată perspectiva unor complicaţii serioase în Europa; are încredere că anul se va curge în linişte şi pace şi că Austria s-ar putea consacra astfel aproape în întregime organiza rii interne30”.

Pentru Franz Joseph, esenţialul fusese de fapt salvat: apa renta solidarităţii austro-prusace. Că era vorba de un optimi de comandă sau de un optimism real, evenimentele nu vor târzia să interpreteze aici o altă arie. Bismarck nu se abate la obiectivul pe care şi-l fixase: anexarea ducatelor. El încu

cază pe teren desfăşurarea unei propagande active în favoa-lea încorporării lor la Prusia, acţiune care nu poate decât să stârnească iritarea partenerului austriac.

Bismarck suie o nouă treaptă, când expune, la începutul lui 1866, noul plan prusac de totală prefacere a instituţiilor confederale. Nu mai era vorba de paritate între cele două mari puteri germane, stadiu ce fusese depăşit. Prusia reclamă acum o organizare a Germaniei din care Austria va fi exclusă. În semn de ripostă, Austria se converteşte la cauza prinţului de Augustenburg. Chiar dacă acest viraj îi sporeşte Monarhiei popularitatea în ducate şi o ajută să-şi amelioreze relaţiile cu unele dintre statele mijlocii, el îi furnizează argumente suplimentare şi lui Bismarck, care se poate servi de modificare îndeosebi pentru a încerca să învingă reticenţele regelui său, căci, deşi perspectiva unui conflict armat îi displăcea lui Wilhelm I, s-ar fi lăsat convins fără îndoială dacă era sigur de duplicitatea austriacă.

Dacă Austria nu va capitula, ceea ce era practic de neimaginat, Bismarck este de-acum înainte hotărât să împingă lucrurile până la război. În această perspectivă, pregătirile diplomatice sunt accelerate. Bismarck acţionează mai întâi pentru a-şi asigura neutralitatea Franţei. Obiectivul lui nu tindea, desigur, până la o alianţă militară pe care ar trebui s-o plătească prea scump, prin cedarea de teritorii pe Rin. Pentru a-l atrage mai uşor pe Napoleon al III-lea în jocul lui, îl ademeneşte cu compensaţii, dar se fereşte să semneze fie şi cel mai mărunt angajament în acest sens. În schimb, este capital pentru el să împiedice formarea unei coaliţii franco-austriece, căreia armata prusacă nu i-ar putea face faţă. Şansa lui Bismarck vrea ca soluţia neutralităţii să se acorde cu calculele lui Napoleon al III-lea. F

Chiar dacă apoi va fi copleşit de cele mai dure critici, demersul

împăratului se înscria în continuitatea politicii france-ze faţă de Germania. Adeziunea lui la principiul naţionalităţilor nu trebuie să înşele: Napoleon al III-lea nu se transformase brusc într-un campion al unificării Germaniei sub egida Pru-s-ei-El înclina mai curând spre împărţirea acesteia între două sfere de influenţă, una austriacă, alta prusacă. Soluţia aceasta ar fi fost cea mai avantajoasă pentru Franţa. Perpetuarea în aţest fel a diferendului austro-prusac ar fi avut drept conse-pmţă slăbirea Germaniei şi, prin recul, consolidarea puteriiranţei, care s-ar fi aflat astfel în situaţia de a arbitra destinele germane. Pe deasupra, Napoleon al III-lea specula eventualitatea unui război de durată, ceea ce i-ar fi rezervat posibilitatea de a interveni la momentul oportun pentru a-şi dicta propriile condiţii beligeranţilor.

Dinspre partea Rusiei, Prusia putea nădăjdui să culeagă roadele politicii duse răbdător de la războiul Crimeei. Foarte de curând, dobândise drepturi suplimentare la recunoştinţa Rusiei, dându-i un sprijin activ în problema poloneză, chiar în momentul când Austria adoptase o poziţie ambiguă. Cum, pe de altă parte, resentimentele născute în războiul Crimeei nu se stinseseră, Berlinul şi Sankt-Petersburgul se aflau exact în situaţia de aliaţi obiectivi. Indiscutabil, Rusia nu va interveni militar în conflict – Bismarck nici nu i-o ceruse de altminteri – dar nu va face nimic pentru a stânjeni Prusia.

Poziţia Angliei este mai puţin netă. Firește, curtea de la Saint James nu nutreşte câtuşi de puţin simpatii pentru Bismarck al cărui comportament categoric provocator şi ale cărui maniere cam grosolane îi displac. Dar legăturile de familie cu Casa regală a Prusiei – fiica reginei Victoria se căsătorise cu prinţul moştenitor – o împiedică să dea un ton prea ostil politicii sale. Apoi, există şi responsabili britanici care găsesc o justificare programului Germania-Mică. În sfârşit, mai mult decât altă dată, Anglia nu are mijloace să intervină pe continent, în cel mai rău caz, va asista ca spectatoare întristată la evenimentele din Germania.

Dar intenţiile agresive cele mai nete faţă de Austria se ivesc din partea Italiei. În acea epocă, era un loc comun sublinierea analogiei de situaţie dintre Casele Prusiei şi Savoiei, care, şi una, şi cealaltă, se aşezaseră în fruntea unei mişcări de unificare naţională. Similitudinea era sporită de faptul că, în ambele cazuri, Austria se punea de-a curmezişul acestor ambiţii-Ceea ce trebuia să sugereze, în chip firesc, ideea unei alianţe între cele două regate pe care le uneau obiective

comune, precum şi ostilitatea faţă de acelaşi adversar. Italia ar fi câştigat astfel Veneţia, în timp ce Prusia ar fi găsit aici un nou atu în lupta ei contra Austriei.

Bismarck credea, efectiv, că războiul pe două fronturi va imobiliza o parte a forţelor austriece în Italia şi va uşura, astfel, sarcina armatelor prusace în Boemia, unde se va da pro" babil lovitura decisivă. Guvernul italian ar fi preferat, firește, să regleze chestiunea veneţiană pe cale diplomatică. Dar toate ofertele în acest sens rămăseseră fără ecou. În faţa acestor refuzuri repetate, responsabilii italieni decid să se orienteze spre alianţa prusacă. Cei doi parteneri încheie, prin urmare, tratatul din 8 aprilie 1866. Conţinutul acordului scoate în evidenţă intenţiile agresive ale lui Bismarck. Acesta obţinuse, de fapt, să fie înscrisă în tratat o clauză care să-i limiteze durata la trei luni. Altfel spus, planul său voia ca războiul să izbucnească înainte de expirarea acestui termen.

Austria ar fi putut încerca să câştige timp, nerăspunzând provocărilor lui Bismarck. Aceasta a şi fost la început soluţia aleasă de Franz Joseph. Amintirea dezastrului din 1859 îl punea în gardă faţă de capcana întinsă de Bismarck. Pe deasupra, rezervându-şi rolul pozitiv, această tactică ar fi consolidat poziţia diplomatică a Austriei. În fine, Franz Joseph nu era convins încă de fatalitatea unei rupturi cu Prusia. Menţinându-se pe o linie moderată, el putea spera să dejoace calculele lui Bismarck, căci la Viena se ştia că regele se împotrivea şi că la curtea de la Berlin o puternică partidă îl încuraja să refuze un război cu Austria. Obiectivul nedeclarat al diplomaţiei austriece era tocmai acela de a determina îndepărtarea lui Bismarck, dând argumente adversarilor acestuia. O dată plecat geniul cel rău al Austriei, frumoasele zile ale alianţei se vor întoarce.

Din nefericire, Austria nu menţine această politică, care, firește, avea un profil meschin, dar care, singura, i-ar fi îngăduit, poate, să-i vină de hac lui Bismarck. În ciuda avertismentului precedentului din 1859, ea sfârşeşte prin a da întâietate exigenţei de securitate. O dată făcut pasul, va fi prinsă într-un angrenaj fatal. Dispoziţiilor militare luate pentru a preveni un atac surpriză le răspund contramăsurile prusace. Această reacţie îl ajută pe Bismarck să evite fundătura în care l-ar fi putut vârî răbdarea Vienei şi îi procură argumentul de a-i spune regelui său că Prusia este o ţară agresată.

În faţa precipitării evenimentelor, Franz Joseph ajunge să ia

decizii catastrofale, de neimaginat cu numai câteva săptămâni mai devreme. Dovada – abandonarea Veneţiei. Franz Joseph nu vede altă ieşire decât să se supună când Napoleon al ffl-lea îi propune târgul: cedarea Veneţiei în schimbul neutralităţii franceze. În absenţa acestei înţelegeri, Franţa s-ar fi văzut silită să răspundă solicitărilor Prusiei, care i-ar fi oferit teritorii pe Rin în schimbul participării la conflict. Acesta este sensul „proiectului foarte scurt şi foarte simplu" pe care Na-ţi°Leon al III-lea i-l prezintă lui Metternich la 8 iunie. De sub curtoazia frazelor răzbate un ultimatum. Oricum, aşa l-a între. Ies Franz Joseph.

În 11 iunie, se reuneşte un Consiliu de miniştri extraordinar. Aici, nici Franz Joseph, nici vreunul dintre miniştrii lui nu se întreabă asupra realităţii acestor ameninţări şi nici nu pula îndoială propunerile prusace. Nimeni nu pare să bănuie că ar putea exista o parte de „bluff" în demersul lui Napoleon al III-lea. Franz Joseph se vede pus cu spatele la zid ca să accepte inacceptabilul, pentru că, le spune el miniştrilor, „cu un pistol proptit în piept, se pare că nu avem altă soluţie decât să negociem31". De fapt, nu vor avea loc negocieri. Franz Joseph se supune condiţiilor impuse de Napoleon al III-lea şi, a doua zi, ministrul Afacerilor externe, contele Mensdorff-Pouilly, şi ambasadorul Franţei la Viena, ducele de Gramont, semnează convenţia care oficializează acordul.

Pentru Austria – Franz Joseph nu se poate păcăli singur – acest text are semnificaţia unei înfrângeri diplomatice. Doar constrânsă şi silită, aceasta se hotărâse să facă gestul, dar mai ales târgul dintre cele două puteri contractante nu era egal. Austria se pusese la adăpost de intervenţia militară franceză. Dar Napoleon al III-lea se gândea oare serios să se alăture Prusiei? Fără îndoială, Convenţia îl autoriza pe Franz Joseph să spere, în caz de victorie, despăgubiri teritoriale în Germania. Probabil se gândea atunci la SUezia. Dar şi această prevedere era însoţită de rezerva ca un asemenea câştig „să nu fie de natură a perturba echilibrul european", clauză prin care Napoleon al III-lea îşi atribuia un drept de control în problemele germane.

Pierderea Veneţiei era, în schimb, foarte reală. Sub presiunea necesităţii, Franz Joseph se resemnase la un sacrificiu pe care până atunci îl respinsese mereu. Concesia aceasta are loc în cele mai rele condiţii. Decisă cu doar câteva luni mai devreme, ea i-ar fi îngăduit Austriei să-şi asigure neutralitatea italiană. Acum, survine prea târziu

pentru ca Monarhia să evite un război pe două fronturi, dacă eventual conflictul nu izbucneşte înainte de expirarea răgazului prescris de tratatul din 8 aprilie.

În ansamblu, e greu de închipuit o situaţie mai tragic ubu-escă. Înainte chiar ca armele să-şi fi dat verdictul, ieşirea diplomatică din război era deja acceptată. Fie că va fi sau nu victorioasă, Austria era oricum condamnată să piardă Veneţiacât despre Italia, ea avea să se angajeze în conflict pentru posesiunea unei provincii pe care, învinsă sau nu, este asigurată că o va dobândi.

Dacă Franz Joseph se grăbise să încheie acordul este şi pentru e & PraSul ireversibilului fusese de-acum atins în Germaa La 1 iunie, Austria tocmai oficializase ruptura de Prusia, aducând chestiunea ducatelor în faţa Dietei din Holstein, ceea ce îi confirma ralierea la cauza prinţului de Augustenburg. Aceste decizii arătau că nu se mai socotea obligată prin acordul care o lega de Prusia să regleze împreună cu aceasta problema ducatelor şi se alătura, după multe ezitări şi întoarceri, alianţei statelor mijlocii.

Pentru Bismarck, deciziile acestea sunt un adevărat dar căzut din cer. Ele îi furnizau un casus belli, de vreme ce plasau Prusia în poziţia de ofensată şi, pe deasupra, sfârşeau prin a-l stârni pe rege contra Austriei. Astfel că avea prea puţină importanţă dacă Prusia va fi condamnată de Dieta confederală. Nu era decât o peripeţie la care Bismarck se aşteptase. Singurul lucru care conta pentru el este că şi-a atins primul obiectiv şi de-acum anunţă scopurile războiului: excluderea Austriei dintr-o Germanie sub conducere prusacă şi alegerea unui Parlament german prin sufragiu universal.

Acum, când este lucru admis că diferendul austro-prusac va fi tranşat prin arme, pregătirea războiului devine pentru Franz Joseph prioritară. Nu intra, desigur, în intenţiile lui să preia vreo comandă. Ţinea minte lecţia din 1859 şi nu voia să repete experienţa. Dar Franz Joseph nu ar fi fost el însuşi dacă ar fi renunţat la autoritatea supremă în problemele militare. Deciziile importante ajung până la el. Aşa se face că el trebuie să-i aleagă pe comandanţii-şefi de pe cele două viitoare teatre de război.

Pentru frontul de nord, îl desemnează pe generalul Benedek, în timp ce arhiducele Albert, unul dintre fiii arhiducelui Karl, care îl bătuse în 1809 pe Napoleon la Essling, este numit în Italia. Mai târziu, aceste decizii aveau să fie obiectul unor critici acerbe. Orientându-se

spre Benedek mai degrabă decât spre arhiducele Albert pentru frontul de nord, Franz Joseph pare să fi avut ca principală preocupare ideea de a nu compromite dinastia. Ca această teză să aibă vreun temei, trebuia să fi crezut înfrângerea probabilă. Or, cea mai mare parte a experţilor militari din Europa mizau pe o victorie austriacă, iar Franz Joseph le împărtăşea convingerea. Dacă urmăm logica acestei versiuni, ar fi trebuit să-şi fixeze alegerea asupra arhiducelui Albert, şi nu asupra lui Benedek. Ar însemna să uităm însă că acesta se bucura de favoarea opiniei publice, care îi ţinea minte faptele de arme de la Solferino. Originea lui plebee îi asigura de asemenea simpatia mediilor liberale. În aceste condiţii, numirea arhiducelui Albert ar fi fost interpretată ca rodul intrigilor unei camarile aristocratice.

Ceea ce nu înseamnă, dar din alte motive, că alegerea nu a fost nefericită. Benedek era cu siguranţă un excelent soldat, care dăduse dovada calităţilor lui de războinic pe diferitele teatre de operaţiuni unde luptase. Aliată cu o purtare voit ursuză, bravura lui legendară îl făcuse foarte popular în faţa trupelor. Dar, fără îndoială, nu avea stofa strategului care să poată cuprinde ansambluri şi nu era câtuşi de puţin pregătit să comande o armată de mai mult de 200.000 de oameni. Ar fi fost mai înţelept să fie lăsat în Italia, care îi era familiară – nu pretindea el că ştie fiecare copac din Lombardia şi Veneţia? – şi unde ar fi avut de manevrat mase mai puţin importante. În schimb, pe frontul de nord, faţă în faţă cu strategia ştiinţifică a unui von Moltke care adoptase progresul tehnic, vitejia în sine a lui Benedek risca să-şi dezvăluie repede limitele. El însuşi era foarte conştient de asta. Preia, aşadar, comanda în Boemia, frământat de îndoială.

Sentimentul acut pe care îl are Benedek privitor la propria-i inferioritate nu rămâne fără urmări. El îl determină să se închidă într-o strategie defensivă. Este adevărat că l-au împins spre această conduită şi colaboratorii cei mai apropiaţi, generalii Henikstein şi Krismanic, care aveau ca primă sarcină păstrarea controlului asupra liniilor de comunicaţie cu inima Monarhiei. Proptit în fortăreaţa Olmiitz, unde îşi concentrase forţele, Benedek îi lasă, aşadar, adversarului iniţiativa. Această pasivitatea se răsfrânge asupra comportamentului aliaţilor Austriei, care vor combate Prusia în ordine dispersată. Mai ales Bavaria refuză să-şi alăture armata dispozitivului instalat de Benedek în Boemia.

În faţa acestei defecţiuni, Franz Joseph se plânge că „paşi”

vitatea, neîncrederea şi egoismul conduc guvernul (din München) 32”. Totuşi putea fi mulţumit că regele Saxei răspunsese la apelul său şi acceptase să-şi lase regatul fără apărare pentru a-şi uni forţele cu acelea ale lui Benedek. Plin de recunoştinţă, Franz Joseph îl asigură pe vărul său, prinţul Albert de Saxa: „Pentru mine va fi o chestiune de onoare să nu-ff11 găsesc tihna până ce Saxa nu va ieşi mărită şi întărită din acest război ai dreptului împotriva vicleniei şi pirateriei33”.

Sadova

Evenimentele se desfăşoară acum urmând o înlănţuire inexorabilă: după ce fusese pusă în minoritate la Frankfurt, Prusia declară, la 14 iunie, că nu mai recunoaşte Constituţia Confederaţiei Germane; în aceeaşi zi, trupele ei invadează Hano-vra şi Hesse-Cassel; Holsteinul, pe care austriecii îl evacuaseră pentru a nu se lăsa separaţi de bazele lor, a fost ocupat fără dificultate; în sfârşit, la 18 iunie, Prusia şi Italia declară, umăr la umăr, război Austriei.

Franz Joseph îşi făgăduise să nu intervină în mersul războiului. Totuşi, misiunile succesive ale colonelului Beck, unul dintre aghiotanţii săi, pe lângă generalul-comandant din Moravia dovedesc îndeajuns că pasivitatea lui Benedek nu întârziase să-l neliniştească. I se părea, de fapt, indispensabil ca armata să se pună în mişcare spre Boemia, fie şi pentru a se apropia de aliaţii ei saxoni, care, izolaţi, riscau să fie striviţi de Prusia, în două rânduri, argumentele lui Beck nu reuşesc să-l clatine pe generalissim. Este nevoie de o a treia călătorie, la jumătatea lui iunie, pentru ca Benedek să cedeze în sfârşit.

Dar efectul acestei decizii va rămâne limitat dacă se mărginea doar la deplasarea dispozitivului. Când, la 26 iunie, trei armate prusace pătrund în Boemia urmând trasee diferite, lui Bnedek nu-i mai rămâneau decât câteva zile pentru a se folosi de superioritatea lui numerică înainte ca inamicul să-şi regrupeze forţele. Intrând adânc în breşele deschise între armatele prusace, ar fi putut spera să le bată una după alta. Dar Benedek nu era Bonaparte. Agăţându-se tot timpul de o strategie defensivă, a lăsat şansa să-i scape. Oricum, ştirile sosite de la primele confruntări în care fuseseră angajate trupele de acoperire şi grosul trupelor saxone l-au convins să nu-şi provoace norocul. Ravagiile făcute de puşca prusacă cu baionetă, deficienţele comandamentului de la eşaloanele cele mai înalte sunt de rău augur pentru continuarea războiului. Confirmând primele înfrângeri, la 19 iunie, corpul I de armată al generalului conte Clam-Gallas este făcut

ţăndări la Jicân.

În faţa acestor eşecuri, Benedek crede că nu are altă solu-fre decât să se replieze la Olmiitz unde ar putea încerca să-şi reconstituie forţele. Cea care bate acum în retragere este o argată greu lovită în moralul ei, ceea ce se vede în dezordinea cu care se realizează mişcarea de repliere. Beck, pe care Franz Joseph îl trimisese din nou pe lângă Benedek, are în faţa ochilor, la 1 iulie, la Königgrätz, durerosul spectacol al unei armate înfrânte:

„Pe drum mi se înfăţişa îngrozitorul spectacol al convoaielor unei armate în retragere, pe cale de dezintegrare. Carele se răsturnaseră pe patru şiruri; pe câmpuri, stăteau culcaţi epuizaţi de oboseală, soldaţi din toate armele. Echipajele austriece şi saxone se amestecaseră cu totul şi nu se vedea niciun ofiţer care să pună ordine în această năuceală34".

Trimisul lui Franz Joseph a trecut repede de partea pesimismului şefilor militari. Din cauza rapidei deteriorări a situaţiei, Beck îl convinge chiar pe Benedek să-l sfătuiască pe Franz Joseph să pună capăt fără întârziere războiului, pentru a evita un dezastru şi mai mare. O telegramă îi este adresată în acest sens împăratului: „O implor pe Maiestatea Voastră să încheie pace cât mai curând; catastrofa armatei inevitabilă35".

La Viena, consternare. Nimic nu mai rămâne din bucuria stârnită de veştile de pe frontul italiana, unde arhiducele Albert îi bătuse pe italieni, pe 28 iunie, la Custozza. Dacă nu putea schimba soarta Veneţiei, această victorie le salva măcar onoarea. Şi mai ales le întărea speranţa că norocul armelor le va surâde austriecilor şi pe celălalt front. Dar satisfacţia este de scurtă durată. Odată cu primele informaţii sosite din Boemia, speranţa face loc îndoielii, cu atât mai mult cu cât erau dependenţi de telegraf care, prin natura lui, nu dă decât o imagine simplificată a situaţiei.

În rest, o anumită confuzie se instalează în comunicarea dintre cartierul general şi Viena. Ştirile sunt adesea deja depăşite când îi sunt aduse la cunoştinţă lui Franz Joseph. Pe de altă parte, prezenţa lui Beck, departe de a clarifica lucrurile, tinde mai curând să le complice. În orice caz, decizia lui Franz Joseph de a-l trimite încă o dată pe lângă Benedek îi trăda deja tulburarea şi neliniştea. Nu poate înţelege că armata era ameninţată de debandadă când încă nu dăduse cu adevărat vreo luptă. Acesta este sensul ce trebuie dat răspunsului său la

telegrama în care Benedek îi cerea să facă pace cât mai repede: „Imposibil de încheiat pacea. Ordon – dacă nu există altă soluţie – să vă retrageţi în ordine. A avut loc vreo bătălie36?”

Franz Joseph pare, aşadar, să admită întemeierea decizie1 lui Benedek de a începe o mişcare de repliere, dar exclude ca

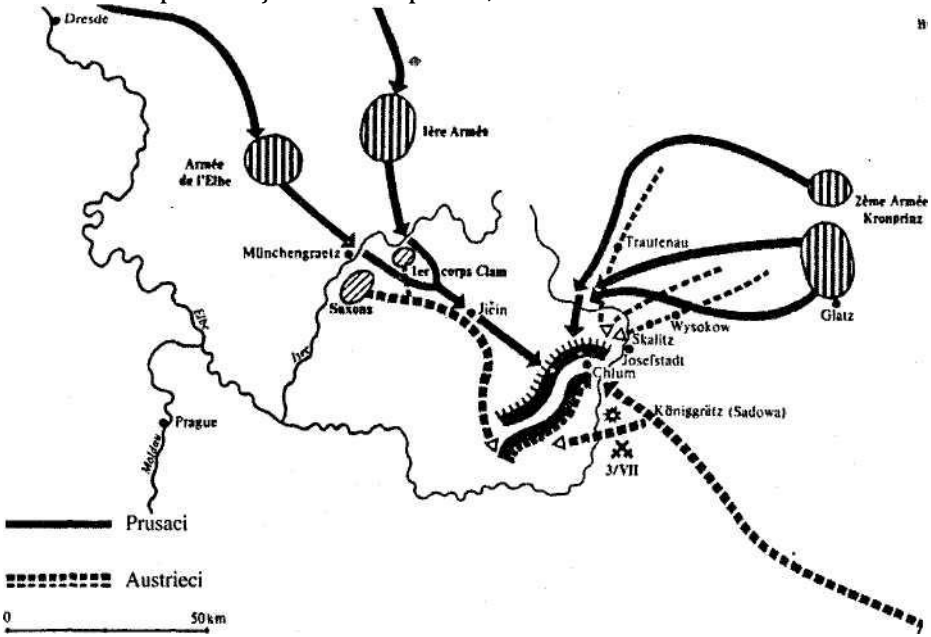

Campania din 1866 (frontul de nord)

ra (* it Btlll Tkk tegoric ideea de a pune capăt războiului. De când cu Viena, [se pare de neconceput ca un război să fie tranşat înainte chiar ca toate forţele să fi fost angajate într-o bătălie decisivă. De aici întrebarea cu care se încheia telegrama. Aceasta fusese adăugată de contele Crenneville, şeful casei militare a împăratului dar cu acordul lui Franz Joseph.

Nu ne este, desigur, interzis s-o interpretăm ca pe un semn de suspiciune. Suntem cu atât mai îndreptăţiţi să gândim astfel cu cât judecata lui Crenneville asupra lui Benedek, aşa cum o arată jurnalul lui, este lipsită de ambiguitate. Reacţionând la telegrama lui Benedek, lasă să-i izbucnească furia: „Telegrama odioasă a lui Benedek care cere pacea cu orice preţ. Infamie! Nu ştie nici să învingă, nici să moară cu cinste-37”.

Indignarea lui Crenneville poate să-l fi influenţat şi ea pe Franz Joseph. Dar este lucru admis de asemenea că ezitările şi încetineala lui

Benedek sfârşiseră prin a stârni îndoiala în sufletul împăratului asupra capacităţii lui de a conduce războiul. Deplasările repetate ale lui Beck la cartierul general al armatei Nordului stau dovadă. Se adaugă la aceasta concepţia despre onoare a lui Franz Joseph care îi interzicea să se considere învins înainte de a fi luptat cu adevărat.

Să-l fi decis acest răspuns pe Benedeck să-şi schimbe planurile? Sigur că văzuse aici un îndemn să dea bătălia. Benedek era prea mult soldatul împăratului său ca să nu interpreteze ca pe un ordin întrebarea cu care se încheia telegrama. La fel de adevărat este că, numai în două zile, atmosfera aproape că se răsturnase. Demoralizarea făcuse loc unui optimism, desigur măsurat, dar real. Trupa se odihnise şi îşi refăcuse forţele. Benedek se poate gândi, aşadar, să oprească retragerea şi să primească lupta. Aceasta se dă, la 3 iulie, aproape de orăşelul Königgrätz, cunoscut în Franţa sub numele lui ceh, Sadova.

Desfăşurarea bătăliei confirmă concluziile primelor lupte. Soldaţi şi ofiţeri îşi fac datoria cu bravură, dar cele mai frumoase virtuţi nu sunt în stare de nimic împotriva forţei de foc a infanteriei prusace. Pe deasupra, cu Elba în spate, armata da bătălia în cea mai proastă poziţie. Culmea ghinionului, Benedek se înşelase în calculele lui. Se aşteptase să nu dea piep* decât cu o armată, dar intervenţia unei a doua armate prusace provoacă, spre jumătatea zilei, ruptura în dispozitivul militar austriac. Fapt care nu-i lasă altă soluţie decât să dea ordinul de retragere pentru a evita un dezastru şi mai mare. Ba mai mult, armata nu-şi datorează scăparea decât şarjelor de cavalerie ale prinţului de Lichtenstein, care îi acoperă replie-La Hofburg, Franz Joseph se zbătuse, întreaga zi, între neliniște şi speranţă. Lunga aşteptare ia sfârşit doar spre orele şapte seara când o telegramă nu mai lasă nicio îndoială asupra încheierii bătăliei. Franz Joseph îşi dă seama fără efort de amploarea dezastrului şi de consecinţele care decurg de aici. Nu mai rămăsese acum, între Viena şi prusaci, decât o perdea de trupe. Aceştia puteau ajunge în câteva zile la porţile capitalei imperiului. Nu ar trebui, ca şi în 1805, înainte de Auster-litz, ca Viena să fie declarată oraş deschis? Deocamdată, Franz Joseph nu părăseşte Viena, dar se decide ca Elizabeth şi copiii să se retragă la Buda.

Totuşi Franz Joseph nu renunţă la luptă. Încă vrea să creadă că întorsătura luată de război nu este definitivă. De fapt, îi rămăseseră nişte atuuri. Armata din Italia avea să fie mutată pe frontul de nord.

Trupele împrospătate vor restabili echilibrul numeric faţă de prusaci. îmbărbătate de victoria de la Custozza, aveau să ridice moralul unei armate roase de raia înfrângerii. În sfârşit, intervin schimbări şi în înaltul Comandament. Convins de nepriceperea lui Benedek, îl îndepărtează şi îl înlocuieşte cu arhiducele Albert. Noul comandant-şef nu mai consideră partida pierdută. Important în primul rând este ca armata învinsă la Sadova să se reconstituie împrejurul Olmiitzului unde se reinstalase pe poziţii, în vreme ce diviziile sosite din Italia aveau să protejeze Viena, împiedicând inamicul să treacă Dunărea. O dată fronturile stabilizate astfel, conflictul va putea fi mutat pe plan diplomatic.

Încă o dată, cheia situaţiei se află la Paris. La Viena nimeni nu crede că Napoleon al III-lea va lăsa Prusia să-şi instaleze hegemonia în Germania, căci ipoteza unei Germanii împărţite între Prusia şi Austria este de-acum depăşită. Dacă nu se grăbeşte să arunce în conflict întreaga pondere a puterii sale, Franţa riscă să se găsească repede în faţa unui ansamblu german unificat de Prusia. Interesul i-ar dicta, aşadar, să împiedice un atare deznodământ.

În aceste condiţii, Franz Joseph aşteaptă de la Napoleon a III-lea să intervină în conflict sub forma unei medieri argate. Trimiterea sau, pur şi simplu, ameninţarea cu trimite-sea unei armate franceze pe Rin l-ar sili pe Bismarck să dea maPoi, de teamă ca Prusia să nu trebuiască să lupte curând Pe două fronturi.

Pentru a încerca să-l convingă pe Napoleon de solidaritatea intereselor franceze şi austriece, Franz Joseph îl trimite în misiune la Paris pe contele Beust, pe vremea aceea încă prim-ministru al Saxei, adică al statului german cel mai angajat alături de Austria.

Partida ce susţinea soluţia fermităţii număra mulţi partizani în anturajul lui Napoleon al III-lea. împărătesei Eugenia îi erau cunoscute simpatiile proaustriece. Pe Drouyn de Lhuys, ministrul Afacerilor externe, îl îngrijorau perspectivele sumbre pregătite Franţei de ridicarea puterii prusace. Ambasadorul Franţei la Viena, ducele de Gramont, se face şi el avocatul unei intervenţii militare. Astfel, la 17 iulie, după ce sublimase că „niciodată Prusia nu va fi mai dezarmată la ea acasă şi pe Rin decât este astăzi" şi reamintise că „de la Rin la Berlin nu ar trebui să dai piept nici cu 15.000 de oameni", el pledează hotărât, într-o depeşă către ministrul său, în favoarea acestei soluţii:

„Dacă insist asupra acestui punct şi atrag atenţia Excelenţei

Voastre asupra acestei stări excepţionale de lucruri care nu se va mai repeta poate mult timp de-acum înainte, este pentru că, datorită informaţiilor pe care le am şi convingerii care mă animă, aş crede că nu-mi fac datoria şi mi-aş reproşa ca pe o greşeală dacă n-aş scoate în evidenţă pentru guvernul meu avantajele incalculabile pe care le-ar culege dintr-o simplă demonstraţie militară orientată spre provinciile renane în sprijinul medierii. Războiul cu Prusia este cu desăvârşire imposibil. Cabinetul de la Berlin nu poate să-şi rişte şansele cu niciun preţ, căci nu se poate plasa între două armate precum cele ale Franţei şi Austriei. O demonstraţie militară, trimiterea unui corp de armată pe Rin este, în mod pozitiv, o măsură pe care împăratul o poate executa fără cea mai mică primejdie şi cu un efect sigur38".

Speranţele pe care Franz Joseph şi le pusese în împăratul francezilor nu întârzie să se spulbere. În ciuda dorinţei mai multora dintre apropiaţii săi, intenţia lui Napoleon al III-lea nu era să intervină militar în conflict. Ceea ce îi şi aduce la cunoştinţă lui Beust când îl primeşte în audienţă. Cât despre d cele de Gramont, în pofida sentimentelor sale profunde, es însărcinat să-şi informeze interlocutorii şi să le dea de înţe că nu au altă soluţie decât încheierea păcii cât mai repede „împăratul, îi comunică Drouyn de Lhuys, este convins că a continua ostilităţile, în condiţiile actuale, nu poate fi decât dezastruos pentru Austria. M.S. este cu atât mai puţin înclinată să-l sfătuiască să înfrunte primejdia cu cât nu ar putea să-i dea speranţa unui sprijin armat. Ea este decisă, de fapt, de aceleaşi raţiuni care au făcut-o să adopte, de la început, o politică de neutralitate, să nu smulgă naţiunea franceză din lucrările păcii pentru a-i impune sacrificiile şi calamităţile unui război39".

Ar trebui văzut aici un efect al vârstei şi al „bolii care micşoraseră capacitatea lui Napoleon al III-lea de a reacţiona la evenimente? El mai dăduse şi în trecut dovezi de nehotărâre. Unii chiar văd aici o trăsătură a caracterului său. Dar el era totodată un bărbat care, în orele cruciale ale istoriei sale, ştiuse să forţeze destinul. Aşa că altundeva ar trebui căutată cheia comportamentului său de după Sadova. Starea armatei lui, din care o parte încă era ţinută departe, în aventura mexicană nu îi îngăduia, poate, să înfrunte fără risc un război cu Prusia.

Dar motivul refuzului lui Napoleon nu este, oare, pur şi simplu acela că se credea în măsură să-şi atingă obiectivul fără a trebui să

scoată sabia? Termenii medierii non-armate prezentate de Franţa celor două părţi par să coroboreze această ipoteză. Fără îndoială, nu se mai punea problema unei împărţiri a Germaniei în două sfere de influenţă, de vreme ce se prevăzuse că Austria va ieşi din Confederaţia germană. Dar, chiar dacă era autorizată să strângă în jurul ei Germania de Nord şi chiar să anexeze anumite teritorii, Prusia nu va trece dincolo de Main. Pe deasupra, ar rămâne rezervată statelor din sud posibilitatea să se reunească într-o Confederaţie care să fie pandantul organizării Germaniei de Nord.

Astfel, Napoleon împinge spre instaurarea unui sistem tripartit, căci nu-şi imaginează o singură clipă că Austria se va dezinteresa de soarta Germaniei chiar şi după ce fusese exclusă pe hârtie din aceasta. Dimpotrivă, nu va avea tihnă până nu va şterge consecinţele politice ale Sadovei. Napoleon al „I-lea miza, aşadar, pe o agravare a divizării Germaniei. Ceea Ce nu poate decât să-l bucure, căci situaţia făgăduieşte, crede el să-i dea atuuri suplimentare pentru a rămâne stăpânul jocului, îi va lua puţină vreme să-şi dea seama de eroarea de calcul dar, deocamdată, se poate considera principalul benefi-o ar al crizei.

Numai o decizie a Prusiei de a nu respecta linia ui şi de a-şi împinge avantajul până la a vrea să unifice dintr-odată întreaga Germanie l-ar fi putut determina pe Napoleon al III-lea să iasă din neutralitate. Bismarck, care, în ciuda unor aparenţe, are un simţ ascuţit al posibilului, se fereşte de asta Acum, când refuzul lui Napoleon al III-lea de a asista militar Austria devenise cunoscut, îi revine lui Franz Joseph sarcina să tranşeze.

Din anturajul lui nu lipsesc partizanii continuării războiului, îndeosebi arhiducele Albert îl incită să continue lupta. La urma urmelor, partida nu era pierdută. Cu sprijinul armatei din Italia şi al ultimelor rezerve, efectivele angajate împotriva prusacilor ajunseseră la mai mult de 200.000. Noi linii de apărare fuseseră stabilite. În plus, prusacii se aflau departe de bazele lor, ceea ce, cu timpul, le-ar fi putut crea dificultăţi. În afară de aceasta, holera începuse să facă ravagii printre ei.

Argumentele arhiducelui nu destramă totuşi convingerea lui Franz Joseph. Întărit de susţinerea Franţei, nu ar fi ezitat să continue lupta. Dar fără această intervenţie, perspectivele se schimbă. O răsturnare în avantajul Austriei devine foarte aleatorie. Prelungirea

conflictului poate, dimpotrivă, să dezlănţuie forţe ostile chiar înăuntrul Monarhiei. Desigur, acestea fuseseră până atunci ţinute în frâu. Dar la Viena se ştia că Bismarck cauţionează formarea unei legiuni ungureşti care ar putea întreprinde ridicarea Ungariei în spatele armatei imperiale. La fel în Boemia, intrigile prusace vizau încurajarea unei mişcări separatiste. Nu era vorba deocamdată decât de mijloace de presiune care să aducă Austria la masa tratativelor. Ameninţări care însă riscau să devină foarte serioase dacă războiul avea să dureze. Deocamdată, miza conflictului rămânea întâietatea în Germania. Lucrurile nu ar sta oare altfel dacă Franz Joseph se înverşunează? O explozie internă nu ar veni să ia locul războiului din afară?

Chiar dacă raţiunea învinge, Franz Joseph se decide totuşi la această soluţie cu o mare sfâşiere sufletească, pentru că pre ţul plătit este sfârşitul misiunii seculare a Austriei în Germania, în adâncul inimii nu poate decât să sufere că este Habsbur gul care trebuia să încheie un capitol prestigios din istoria e sei sale. Crede totuşi că poate spera cu temei că deznodăm tul acesta nu este definitiv. Şi în 1806, Austria fusese a d d 18

cea u et eini Ş! 8, Ast din Germania din vrerea lui Napoleon, dar, din 1815, greşul de la Viena o plasase în fruntea Confederaţiei ger wne. De ce, dacă s-ar schimba conjunctura internaţională, nu s-ar repeta un scenariu similar?

Termenii armistiţiului încheiat la Nikolsburg, la 26 iulie, prefigurează pacea care va fi semnată la Praga, la 23 august. Consfinţire a înfrângerii ei, Austria îşi recunoaşte aici excluderea din Germania. Din grija de a menaja viitorul, Bismarck se fereşte totuşi s-o umilească, neimpunându-i niciun abandon teritorial. Trebuise de altfel să dea o bătălie dură pentru a-l convinge pe Wilhelm I să-şi mărginească poftele, căci, dacă se opusese multă vreme războiului, regele accepta acum greu, la fel ca şi generalii lui, ca învinsul să nu-şi plătească înfrângerea prin pierderea de teritorii. De asemenea, o justă apreciere a raportului de forţe îi dictează lui Bismarck decizia de a nu împinge câştigurile Prusiei în Germania dincolo de limita fixată de Napoleon al III-lea. Programul anunţat în ajunul conflictului este, aşadar, pus parţial între paranteze. Mărită cu teritoriile pe care şi le-a anexat (ducatele, Hanovra, Hesse-Cas-sel, Nassau, Frankfurt), Prusia se va mulţumi să strângă sub egida sa Germania de Nord în sânul unei Confederaţii, în vreme ce statelor din Sud le era lăsată facultatea de

a-şi organiza singure raporturile dintre ele.

Această relativă moderaţie explică fără îndoială de ce, la apropierea armistiţiului de la Nikolsburg, Franz Joseph consideră, într-o scrisoare către Elizabeth, că pacea care se proiectează ar putea fi mai puţin defavorabilă Austriei decât se aşteptaseră la început. Ajunge să se prefacă chiar că s-ar bucura de retragerea Austriei din Germania:

„În orice caz, ne vom retrage complet din Germania, fie că ni se pretinde sau nu, şi, după experienţele pe care le-am făcut cu scumpii noştri aliaţi din Confederaţia germană, consider aceasta ca un bine pentru Austria40".

Asemenea afirmaţii nu ar trebui totuşi luate în litera lor. nz Joseph le aşternea pe hârtie când se afla în culmea resentimentului faţă de aliaţii săi, a căror moliciune uşurase sar – a prusacilor. Făcea, bineînţeles, o excepţie pentru Saxa care angajase total alături de el. Ieri îi făgăduise câştiguri terito-5 e în caz de victorie. Astăzi, onoarea îi interzicea să depuurnele până nu va fi obţinut de la Prusia asigurarea că nu va mări pe seama Saxei.

Dar, orice i-ar scrie el Elizabethei, Franz Joseph nu se resemnează deloc cu acest deznodământ care închidea Austriei poarta Germaniei. La sfârşitul lui octombrie, numirea lui Beust în fruntea ministerului Afacerilor externe avea să furnizeze confirmarea faptului. În fruntea diplomaţiei saxone încă din 1849, Beust se opusese sistematic ambiţiilor prusace. De aceea devenise una dintre „oile negre" ale lui Bismarck. Saxa fiind de-acum încorporată Confederaţiei Germaniei de Nord, era de neconceput ca Beust să-şi păstreze funcţia. Or, tocmai acestui om al cărui nume simboliza ostilitatea faţă de Prusia îi încredinţează Franz Joseph conducerea diplomaţiei austriece. Este dificil să nu interpretezi această alegere ca semn al voinţei de a anula consecinţele politice ale Sadovei, imediat ce circumstanţele o vor permite.

Săptămânile care urmează dezastrului de la Sadova şi armistiţiului de la Nikolsburg se numără printre cele mai durea-roase din viaţa lui Franz Joseph. Suferă de pe-acum că trebuie să treacă singur prin această încercare. În timp ce capitala risca să cadă în mâinile prusacilor, Elizabeth se refugiase cu copiii la Buda. Dar acum, când ameninţarea părea să slăbească, ea refuză, în ciuda chemărilor repetate ale soţului ei, să se întoarcă la Viena. Toate motivele sunt bune ca să-şi amâne întoarcerea: starea ei de sănătate, aerul otrăvit al

Vienei. Dar, mai presus de orice, adevărul este că îi place să stea la Buda, fie şi din opoziţie faţă de Viena. Cu atât mai mult cu cât maghiarii, conştienţi de avantajul de a o avea în jocul lor, o înconjură cu atenţii.

Franz Joseph, care nu ignora înclinarea soţiei sale pentru Ungaria, se alarmează inclusiv din raţiuni politice de prelungirea acestei şederi. Neîndoielnic, nu este bine ca împărăteasa să cedeze farmecului Ungariei şi să-şi însuşească punctul de vedere al acesteia în clipa când erau pe punctul de a angaja discuţii decisive pentru viitorul Monarhiei. Ca s-o determine să se întoarcă la Viena, Franz Joseph îi trimite scrisori de o emoţţionantă umilinţă: „Te rog, îi scrie el, vino să-mi faci o vizita aici. Tânjesc atâta după tine şi poate că ţi-ar face şi ţie plăcere să mă revezi într-o perioadă atât de întunecată41". Sau: „fi" ce-te curând să-mi faci o vizită, adică dacă puterile şi sănăta; tea ta ţi-o îngăduie, căci, chiar dacă ai fost cu adevărat rea şi tăioasă, te iubesc atât de mult că nu pot exista fără tine4

Acest ton umil ilustrează bine schimbările survenite înrlaţiile dintre cei doi soţi. De la ultimatumul pe care i-l lui Franz Joseph în chestiunea educării lui Rudolf, Elizab dobândise o foarte fină conştiinţă a dominaţiei pe care o avea asupra lui şi ştia s-o joace, arătându-se voit distantă, casantă chiar. Trăgând o învăţătură din aceste refuzuri, Franz Joseph ajunsese la această formă de resemnare care de-acum înainte va guverna relaţiile lui cu Elizabeth: „Voi suporta răbdător această singurătate cu care m-am obişnuit de multă vreme. În acest domeniu, am învăţat deja să îndur mult şi cu timpul te obişnuieşti43".

Franz Joseph nu ignoră nici faptul că, sub izbitura înfrângerii, popularitatea lui coborâse foarte jos în opinia publică. Un catren ce-l punea direct în cauză apăruse pe zidurile Hof-burgului:

Cu voluntari fără nasturi.
Cu miniştri fără cap.
Cu un împărat fără creier.
Cum să nu pierzi **?

În drumul său de la Schönbrunn la Viena, trebuie că auzise în mulţime strigăte care îi cereau să abdice. Chiar dacă niciodată nu căutase sistematic popularitatea, aceste manifestări îi sporeau şi ele tristeţea.

Mai bine decât corespondenţa cu Elizabeth în care se preface mulţumit de deznodământul politic al crizei, o scrisoare trimisă

Sophiei în ultimele zile ale lui august dă justa măsură a sentimentelor lui. Confirmând astfel că mama îi rămăsese adevărata confidentă, îşi deschide inima în faţa ei, oferindu-i în acelaşi timp propria analiză asupra evenimentelor. Rămânea, evident, convins că, în acest război, Austria fusese purtătoarea stindardului dreptului. Dacă a fost învinsă este pentru că a căzut victima unui complot internaţional, Franţa, Prusia şi Italia unindu-şi forţele ca s-o doboare. Dacă ea a păcătuit, a păcătuit din candoare, în timp ce adversarii ei au fost lipsiţi de scrupule în alegerea mijloacelor pentru a-şi atinge scopurile. Dar caracteristica binelui nu este tocmai aceea de a fi dezarmat în faţa intrigii şi a vicleniei?

„Abia acum ne putem da seama precis de întreaga infamie şi duplicitate rafinată ale cărei victime am fost. Totul a fost pus la punct între Paris, Berlin şi Florenţa, iar noi, noi am fost foarte corecţi, dar şi foarte proşti45".

Acest război nu este totuşi decât un act dintr-o dramă mult ai vastă. Franz Joseph îl interpretează ca pe un episod din conflictul care, de la 1789, opune în Europa una alteia legiţi. mitatea şi forţele revoluţiei, acum sub acoperământul naţionalismului. Cum vocaţia Austriei este aceea de bastion ai dreptului, ea este o pradă dinainte desemnată: „Iată, continuă Franz Joseph, o luptă pe viaţă şi pe moarte, care nu s-a sfârşit încă Ei vizează completa distrugere a Austriei46". De aceea nu vrea încă să creadă că ultimul cuvânt fusese rostit. Chiar dacă această bătălie fusese pierdută, altele îi vor urma. Balanţa încă se mai poate înclina de partea dreptului.

Speranţa nu era totuşi pe atunci la el decât un sentiment de suprafaţă. Ceasul era mai degrabă al pesimismului. Faţă de diversele asalturi al căror obiect era Austria, Franz Joseph dezvoltă o mentalitate de asediat. Monarhia i se pare încercuită de duşmani îndârjiţi s-o piardă. Pentru întâia oară, se pare, Franz Joseph recunoaşte că dispariţia imperiului ar putea să fi fost înscrisă în cartea destinului. Dinaintea unei asemenea perspective, reacţia lui este revelatoare pentru codul onoarei pe care îl practică:

„Când lumea întreagă este împotriva ta şi nu ai prieteni, nu există speranţă să învingi, dar trebuie să te aperi cât de mult îţi este cu putinţă, să-ţi faci datoria până la capăt şi, pentru a sfârşi, să mori cu cinste47".

Cu trecerea timpului, Franz Joseph îşi va veni în fire, dar

moartea nu va mai dispărea din orizontul lui.

Anul 1866, „anul destinului", cum spune istoricul Adam Wandruszka, marchează o cotitură capitală în istoria domniei şi, dincolo de ea, a monarhiei habsburgice. În câteva săptămâni, fusese alungată din cele două sfere de influenţă tradiţionale. Sadova bătuse clopotul pentru misiunea germană a Austriei.

Deşi Franz Joseph spera că situaţia nu este definitivă, ar trebui să intervină circumstanţe excepţionale ca ea să fie răsturnată. Umbra Prusiei se întinde acum inexorabil deasupra Germaniei. Chiar dacă încă se mai loveşte de rezistenţe* statul Hohenzollernilor este acum singurul în stare să mobilizeze sentimentul naţional german. În Italia, procesul fusese angajat încă din 1859. Dar Franz Joseph păstrase nădejdea d a anula schimbările intervenite atunci. Acum, că Veneţia fuse se pierdută, nici nu mai trebuie să se gândească la astatsă X Joseph mai păstra supuşi italieni la Trieste, în Tirol, în D tia, dar Austria încetase să fie o putere italiană. Alungată din Germania, respinsă din Italia, nu avea altă soluţie decât să se întoarcă spre Balcani unde putea găsi o sferă de influenţă compensatoare, profitând de descompunerea Imperiului Otoman. gste adevărat că va aştepta deznodământul din 1871 pentru a se angaja aici activ, dar, chiar amânată, această opţiune se înscrie în logica schimbărilor survenite în 1866.

pe scurt, Sadova înseamnă sfârşitul Europei Congresului de la Viena, aşa cum o modelase prinţul Metternich. Franz Joseph nu se înşală, aşadar, în analiza lui. Principiul legitimităţii dispare dinaintea unor noi motivaţii. Voinţa de putere se numără printre acestea. Fără îndoială, este vorba de un fenomen permanent de-a lungul istoriei. Aşa cum Prusia lui Bis-marck tocmai dăduse un exemplu, noutatea este că, aliindu-se cu tehnica născută din revoluţia industrială, resortul voinţei de putere îşi sporeşte forţa de destabilizare. Dar, Sadova consacră mai ales irupţia naţionalismului ca una dintre forţele care modelează destinul popoarelor. Din toate aceste motive, Franz Joseph este îndreptăţit să gândească, la fel ca şi cardinalul Antonelli, suspinând la vestea despre Sadova: „Casca il mondo".

Capitolul VII

Vremea schimbărilor (1867 – 1879)

Sadova, pentru Austria lui Franz Joseph iată Ş venind vremea schimbărilor. Închizând Germania jiv. – e şi Italia influenţelor ei,

tratatele de la Praga şi Viena consacră prima dintre aceste schimbări. Dacă Franz Joseph crezuse că poate răsturna curând cursul lucrurilor, trebuie să admită că această speranţă este iluzorie. Pentru a-şi păstra rangul de mare putere, Monarhia avea să-şi reorienteze, prin urmare, progresiv acţiunea externă spre Balcani, care, în afara unor crize punctuale, încetaseră, de pe timpul domniei Mariei Tereza, să figureze în primul plan al preocupărilor ei. Dar şi organizarea internă a Monarhiei este curând tulburată. Prin compromisul din 1867, statul unitar al lui Schwarzenberg şi Schmerling îşi sfârşeşte definitiv zilele în profitul unui ansamblu dualist. Imperiul Austriei cedează locul Monarhiei austro-ungare. Nu este vorba de schimbări efemere, repede şterse prin bruşte modificări de direcţie. Hotărârile din aceşti ani vor angaja Monarhia până în ultimele ei zile.

Pe frontul extern, opunând-o Rusiei, strategia balcanică o face să se apropie de noua Germanie şi, în cele din urmă, trăgând o linie peste trecut, să încheie un tratat de alianţă cu aceasta. Pentru că orientarea majoră a activităţii sale externe nu va mai varia, această alianţă va rămâne, în toţi aceşti ani, baza intangibilă a politicii ei externe, oricâtă iritare i-ar stârni câteodată lui Franz Joseph comportamentul Germaniei wilhelminiene.

În ce priveşte organizarea internă a Monarhiei, s-a termi" nat cu perioada experienţelor născute moarte şi a bâjbâieliiol în ciuda criticilor care îl vor avea regulat drept ţintă, dualismul va rezista la proba timpului şi, în fapt, dacă nu şi în spirit, nu va fi repus în discuţie până la prăbuşirea Dublei Monarhii.

Suveranul care se străduieşte să conducă aceste schimbări este totodată un om din ce în ce mai singur. Mama lui, mult timp adevărata sa confidentă, moare în 1872. Dar încă din anii ’60, influenţa ei scăzuse. Durerea în care o scufundase dispariţia tragică a lui Ferdinand-Maximilian îi grăbise şi ea retragerea. Dacă se înflăcărase pentru cauza ungurească, Elizabeth se distanţase apoi de problemele politice pentru a nu mai reveni la ele niciodată, după ce compromisul, care a fost şi izbânda ei, se înfăptuise. Reluându-şi viaţa rătăcitoare prin Europa, ea se depărtează tot mai mult de un soţ care continuă s-o iubească, dar care a învăţat să se resemneze cu aceste lungi despărţiri. Rudolf este, pe de altă parte, încă prea tânăr pentru ca Franz Joseph să-i încredinţeze responsabilităţi, deşi se va gândi la aceasta când va veni momentul. Pe scurt, prin forţa lucrurilor, singurătatea devine,

dacă nu prietena lui, cel puţin singura lui însoţitoare adevărată.

Compromisul austro-ungar înfrângerea antrenează în dâra ei profunde tulburări chiar înăuntrul Monarhiei. Ostilităţile modificaseră hotărârile de luat în ordine instituţională, după suspendarea Constituţiei din 1861. Agitaţia spiritelor, revelată de război mai ales în Ungaria, îi sublimase totuşi urgenţa. Deja grija de a scuti Monarhia de o criză internă cu consecinţe imprevizibile se numărase printre factorii care îl împinseseră pe Franz Joseph să se decidă a sacrifica poziţiile germane ale Austriei. Pacea odată reinstalată, reglarea acestei probleme îmbracă un caracter de Prioritate.

Franz Joseph se află la o încrucişare de drumuri. Dacă admite că un sistem centralist extins la ansamblul Monarhiei este Wenit eşecului, aşa cum demonstraseră experienţele recente, jj stau la dispoziţie alte două soluţi: poate opta pentru federa-Jisin sau poate tranşa în favoarea dualismului. Prima soluţie şi află un apărător în şeful guvernului, contele Beleredi, pe care legăturile cu aristocraţia istorică a Boemiei şi Moraviei îl orientează firesc spre această tabără. El obţinuse deja ca aplicarea oricărui acord cu Ungaria să fie supusă dietelor din celelalte ţări. Mai târziu, când va recunoaşte că dificultatea acestei proceduri o face greu practicabilă, va crede că trebuie să fie în prealabil aprobată de un Reichsrat restrâns. Deşi consideră de dorit o înţelegere cu Ungaria, nu vrea de fapt ca aceasta să lezeze interesele celorlalte componente ale Monarhiei. Or, el se teme că, reorganizând ansamblul habsburgic în jurul a doi poli, dualismul, departe de a linişti tensiunile dintre naţionalităţi, va contribui, dimpotrivă, la exacerbarea lor.

În schimb, împărţind responsabilităţile între mai multe grupări naţionale, federalismul ar avea şanse mai bune de a asigura imperiului un nou echilibru. Franz Joseph nu este insensibil la aceste argumente, dar ţine minte din experienţele începutului său de domnie că nicio reformă constituţională nu rezistă la opoziţia maghiarilor. Constatarea ar putea să-l îndemnne la a privilegia căutarea unui compromis cu ei. Dar un astfel de acord ar exclude orice altă soluţie cu excepţia dualismului. Chiar limitat la jumătatea austriacă a Monarhiei, federalismul era inacceptabil pentru maghiari, căci, prin efect de contagiune, ar fi riscat să destabilizeze până la urmă Ungaria.

Franz Joseph înclină spre o înţelegere cu Ungaria, aşa cum mai multe semnale concordante indicaseră dinainte de război, îi repugnă

totuşi în continuare soluţia unui sistem dualist care ar implica crearea unui executiv ungar şi ar pecetlui sfârşitul imperiului unitar. Discuţiile se reiau totuşi înainte chiar de terminarea ostilităţilor. Presiunea la care Elizabeth îşi supune necontenit soţul nu e străină de aceasta. Prezenţa împărătesei la Buda avusese la început efecte pozitive pentru Monarhie. Ea contribuise la redeşteptarea loialismului ungurilor într-un moment când unii dintre ei puteau fi ispitiţi să profite de circumstanţe pentru a-şi separa patria de Austria. Aspectele negative ale acestui sejur nu întârzie totuşi să se arate. La Buda, departe de orice posibilitate de a i se contraargumenta, Elizabeth este cu totul livrată influenţei ungurilor care vor izbuti s-o câştige pentru cauza lor şi vor găsi repede în ea o ambasadoare exaltată a intereselor lor pe lângă Franz Joseph. Contele An' drâssy chiar va saluta în ea „providenţa" ţării sale.

Această soluţie nu este decât manifestarea extremă a ataşamentului pe care Elizabeth îl dovedise foarte devreme pentru Ungaria. Cu mai multe prilejuri, avusese ocazia să-şi ara te simpatia, mai ales în cursul călătoriilor precedente. pe d altă parte, în vreme ce în cunoaşterea limbii cehe nu făcuse nici un efort ca să depăşească un nivel sumar, se străduise să dobândească o perfectă stăpânire a maghiarei, încât putea să rostească discursuri, să scrie scrisori sau să poarte conversaţii fără dificultate în această limbă. De asemenea, Elizabethei îi plăcea să fie înconjurată de unguri. Câteva dintre doamnele ei de companie, precum contesa Maria Festetics care o va însoţi mult timp în călătorii, şi Ida Ferenezy, lectora şi confidenta ei, sunt unguroaice.

În sfârşit, relaţia ei privilegiată cu contele Gyula Andrăssy. Este neîndoielnic că, de la primele lor întâlniri, Elizabeth fusese fascinată de farmecul acestui grande din Ungaria, strălucit causeur şi călăreţ perfect. Dar, mai ales, ea crede a descoperi în el calităţile pe care le atribuia Ungariei: spiritul de independenţă şi dragostea de libertate. A fost vorba, aşadar, de iubire? Fie că şi-a mărturisit-o, fie că nu, privirea pe care o îndreaptă spre Andrâssy este cu adevărat aceea a unei femei îndrăgostite. Acestei tinere femei lipsite de afecţiune, pe care căsnicia nu o satisfăcuse, Andrăssy îi putea părea întruparea visului ei romantic, chiar dacă ştie prea bine că relaţiile lor sunt condamnate să rămână platonice. Pentru Andrăssy, problema nu se pune în aceiaşi termeni. Dacă încearcă faţă de Elizabeth o admiraţie sinceră, chiar

fervoare, ştie totodată să pună în relaţia cu ea distanţa pe care i-o impune rangul ei. Totuşi nu se dă la o parte să cultive prietenia împărătesei pentru a o face să se ataşeze mai tare de Ungaria. Pe viitor, prin ochii lui Andrăssy va vedea Elizabeth problema maghiară şi raporturile dintre Ungaria şi restul Monarhiei.

Dar, îmbrăţişând astfel fără nuanţe cauza ungară, Elizabeth ieşea din rolul său de împărătească. Dacă era legitim să se preocupe de soarta Ungariei, greşeala ei a fost să identifice interesele Monarhiei cu acelea ale unei singure componente a imperiului. Timp de câteva săptămâni, Elizabeth se transformase într-o adevărată passionaria. Andrăssy era campionul pentru care ea se angaja fără rezerve. Trebuie, susţine ea, ca împĂratul, după ce şi-a concediat miniştrii, să-i încredinţeze Ministerul Afacerilor Externe. Ca să-şi atingă scopul, îl hărţuieş-te pe Franz Joseph cu scrisori şi îl presează să-l primească fără întârziere pe Andrâssy. Pentru că el refuză să cedeze, recurge la arma şantajului, care o servise atât de bine în problema educaţiei lui Rudolf. Dacă Franz Joseph persistă în atitudinea lui, 11 ameninţă: „Nu voi avea altă resursă decât aceea să-mi liniştesc conştiinţa, gândindu-mă că, orice se va întâmpla, voi putea să-i spun lui Rudolf: «Am făcut tot ce mi-a stat în putere. Nu am pe conştiinţă nenorocirea ta» 1”.

Franz Joseph nu lasă să i se dicteze alegerea ministrului său de Externe. În schimb, sfârşeşte prin a accepta să-i primească în audienţă pe Andrâssy şi pe Deák. Firul se reînnoa-dă astfel, dar Franz Joseph nu se aliniază într-atât punctului de vedere al interlocutorilor săi, cum lasă să se creadă din dările de seamă pe care i le trimite Elizabethei imediat după întrevederi.

Aceste rapoarte îl arată împărţit între o anume simpatie şi o rezervă nedisimulată. Dacă îl descrie pe Andrâssy ca pe „un bărbat brav, onest şi foarte înzestrat”, nu-i displace să scoată în evidenţă imprecizia programului acestuia, în vreme ce Elizabeth tocmai îi lăudase claritatea2. Din conversaţia cu Deák, pe care îl numeşte „bătrânul”, Franz Joseph extrage „o înaltă stimă pentru onestitatea, sinceritatea şi loialismul lui monarhic3”. Fără îndoială, fusese favorabil impresionat când Deák a afirmase că Ungaria nu pretindea după Sadova nimic în plus faţă de ceea ce ceruse şi înainte. Afirmaţie cavalerească sau, cel puţin, percepută ca atare, în măsura în care Franz Joseph se aştepta ca, profitând de dificultăţile Austriei, interlocutorii

săi să liciteze în plus, dar, mai ales, foarte abilă, căci, avansând-o, Deák poate spera să dobândească stima împăratului şi să facă astfel să progreseze cauza maghiară. Deák şi Andrâssy rămâneau, aşadar, la programul dezvoltat în aprilie 1860 în Peşti Naplo.

Dar asta continua să fie mai mult decât ceea ce Franz Joseph se declarase gata să accepte. Astfel, el îi reproşează lui Andrâssy că nu ţine suficient seama de interesele celorlalte ţări din Monarhie. Dacă recunoaşte că Deák are în acest sens o percepţie mai ascuţită, îi blamează şi pe unul, şi pe celălalt că prezintă revendicări excesive: „Vor tot, dar nu oferă în schimb nicio garanţie solidă4". În rest, oare dispun ei de o susţinere suficientă în ţară? Franz Joseph se teme pe faţă să nu se repete păţania prin care trecuse acum şase ani cu bătrânii conservatori. După ce s-ar fi încheiat un compromis cu ei, nu riscau să fie la rândul lor debarcaţi de partizanii Unirii personale, respectiv ai secesiunii?

Deşi îi dăduse satisfacţie Elizabethei, primindu-i pe Andrâssy şi pe Deak, Franz Joseph nu cedase, aşadar, pe fond insistenţelor ei. Lupta avea să mai dureze câteva luni. Fără s-o fi programat, modificarea are totuşi loc atunci când Franz Jo-seph îl cheamă pe baronul Beust în fruntea Ministerului Afacerilor Externe. Această alegere înseamnă, pe moment, o înfrângere pentru Elizabeth care nu putuse să forţeze mâna soţului ei pentru a i-l impune pe Andrâssy. Înciudat, acesta dă frâu liber amărăciunii, reproşându-i lui Beust că ignoră complet realitatea austriacă. Argumentul nu era lipsit de adevăr, dar, fără ca cineva să fi putut atunci bănui, tocmai această ignoranţă avea să servească ţelurilor Ungariei.

La sosirea în Austria, Beust nu avea o părere definitivă despre forma ce trebuie dată organizării puterilor. Şi-a abordat deci noua funcţie fără preferinţe sau prejudecăţi ideologice faţă de sistemele politice aflate în concurenţă. În schimb, este convins de necesitatea de a reglementa cu prioritate situaţia internă. Atâta vreme cât această ipotecă nu avea să fie ridicată, diplomaţia austriacă va rămâne paralizată. Din clipa când problema este pusă în aceşti termeni, soluţia dualismului se impune. Un acord poate fi repede încheiat cu Ungaria pe baza propunerilor formulate de Deák. Altfel, împărţit între mai multe grupuri naţionale, câmpul federalist nu parvine să se unifice, ceea ce face un acord problematic şi diminuează interesul politic al unei înţelegeri cu el. În sfârşit, soluţia federalismului ar ridica fără

doar şi poate Ungaria contra Vienei, iar opoziţia dintre ele ar ruina şansele de restaurare a unui echilibru intern.

Această analiză îl convinge pe Beust să arunce în luptă întreaga greutate a influenţei sale în favoarea dualismului. Asupra acestui sistem, el are o viziune maximalistă, pentru că nu se punea doar problema de a împărţi Monarhia, dar şi de a supune fiecare dintre cele două părţi hegemoniei unui popor: germanii în Austria, maghiarii în Ungaria. „Voi vă veţi păstra hoardele voastre, noi ni le vom păstra pe ale noastre", va ajunge el să le spună interlocutorilor unguri. Acest plan, care excludea orice experiment federalist în Cisleithania, are darul să învingă rezistenţele liberalilor austrieci care, în majoritate, rămăseseră ataşaţi de idealul josefinist al statului unitar. Deoarece, dincolo de un anume prag, edificarea unui imperiu unitar se dovedea imposibilă, înţelepciunea poruncea să se ia act de această realitate şi să se ajungă la o înţelegere cu clasa conducătoare maghiară pe baza unui partaj al responsabilităţilor. După Sadova, vremurile erau coapte pentru alianţa dorită odinioară de Szecsen şi de prietenii lui după eşecul diplomei din octombrie. O Austrie centralistă s-ar asocia cu o Ungarie unitară în sânul unei monarhii dualiste.

Aceste argumente sfârşesc prin a înfrânge convingerea lui Franz Joseph că este lovit în punctul sensibil. Dincolo de orice considerent privind meritele teoretice ale dualismului şi fe, deralismului, cea dintâi dintre preocupările lui era atunci să-i redea Austriei rangul în Europa, dacă era cu putinţă chiar redobândind o parte din influenţa pe care o deţinuse mai înainte în Germania. Ca şi Beust, el este, prin urmare, presat să găsească o soluţie dificultăţilor interne ale Monarhiei pentru ca ea să poată duce din nou, cât mai curând, o politică externă activă.

Această grabă îl face apt să-i dea ascultare lui Beust care îi făgăduia că doar dualismul este în măsură să asigure Monarhiei stabilitatea internă necesară libertăţii lui de a manevra în exterior. Decizia lui Beust de a continua negocierile cu Deák şi Andrâssy dovedeşte clar că balanţa începuse să se încline spre dualism. Această opţiune este definitiv confirmată în Consiliul de miniştri din 1 februarie 1867 când împăratul arbitrează în favoarea lui Beust contra lui Beleredi.

Cel din urmă putea să-l pună în gardă oricât faţă de primejdiile dualismului, să-i demonstreze că nu va oferi decât o stabilitate factice, în vreme ce, ridicând contra lui pe toţi slavii, va avea, dimpotrivă,

efectul de a slăbi în cele din urmă Monarhia şi o va împiedica să dezvolte o politică activă în Balcani. Beust deţinea, faţă de rivalul său, un atu decisiv: acordul la care ajunsese în sfârşit cu partea ungară. Pentru ca acesta să intre în vigoare, nu mai rămânea decât numirea unui prim-ministru ungur care să-l supună aprobării Dietei. O dată ratificarea obţinută, nimic nu se va mai opune încoronării lui Franz Joseph şi a Elizabethei ca rege şi regină a Ungariei.

Dinaintea perspectivei unei păci apropiate cu acela dintre popoarele Monarhiei care nu ieşise cu adevărat niciodată din disidenţa morală în care se plasase din 1849 şi a cărui rezistenţă, fie ea pasivă, pusese statului cele mai grave probleme, discursul lui Beleredi, oricât de pertinent, nu mai are forţa să-l reţină pe Franz Joseph. Ce putere să aibă argumentele acestuia când se arăta atât de la îndemână curmarea unui conflict care, de mai bine de douăzeci de ani, apăsa asupra destinelor Monarhiei? Dar, mai ales, degajând orizontul intern, compr° misul trebuia să încheie perioada de pasivitate la care Monarhia se văzuse condamnată după Sadova şi să-i permită a re-Franzloseph 297

dobândi capacitatea de intervenţie în concertul puterilor europene. Acesta a fost argumentul care a determinat până la urmă decizia lui Franz Joseph. Chiar dacă trebuie să privim u o anume prudenţă mărturia lui – înfrângerea sa îl face firește să minimizeze ceilalţi factori de influenţă – Beleredi îl subliniază în notele lui. În clipa exercitării arbitrajului său, Franz Joseph a fost în primul rând sensibil, subliniază el, la

Răgazul" pe care i-l permitea soluţia dualismului5.

Compromisul consfinţeşte unirea a doua state suverane în sânul unei aceleiaşi monarhii, organizarea internă a fiecăreia dintre componente având a fi fixată printr-o constituţie ce-i va fi proprie. Astfel Franz Joseph nu va domni în Ungaria ca împărat al Austriei, ci doar ca rege al Ungariei. De asemenea, în exerciţiul suveranităţii ei, Ungaria acceptă să se asocieze cu Austria şi să-şi recunoască afaceri comune laolaltă cu ea. Acestea se împart în două categorii. Cele dintâi, numite „pragmatice" prin referinţă la Pragmatica Sancţiune care pecetluise odinioară unirea organică a Ungariei cu celelalte ţări ale Monarhiei, se limitează la trei: diplomaţia, apărarea şi finanţele, acoperind câte două posturi care vor sta sub răspunderea unor miniştri în număr corespunzător. Aceştia vor da seamă anual de gestiunea lor dinaintea delegaţiilor, emanaţii ale fiecăruia dintre cele

două parlamente, care îşi vor avea sediul alternativ la Viena şi la Praga. Mai există un al doilea grup de competenţe. Este vorba, de data aceasta, de probleme zise „de interes comun", precum comerţul, moneda, vămile, transporturile, fiscalitatea indirectă, care ţin în principiu de suveranitatea statelor, dar pentru care coeziunea ansamblului reclamă o armonizare a politicilor. Pentru acoperirea cheltuielilor comune este stabilit un sistem de cote-părţi, care ia act de dezechilibrul economic dintre cele două componente ale Monarhiei, contribuţia Austriei fiind fixată la 70%, în vreme ce Ungaria va plăti doar 30% din suma globală. În sfârşit, după modelul tratatelor internaţionale – şi aici se reamintea suveranitatea Ungariei – se prevede că deficienţele economice ale compromisului vor fi supuse unei revizuiri decenale pe care, în plus, O putea justifica evoluţia respectivă a celor două părţi contractante.

După o lungă fază de ezitări, Franz Joseph s-a decis, aşadar, să accepte transformarea Monarhiei într-un ansamblu dualist. Preţul de plătit pentru reconcilierea cu Ungaria era desigur ridicat. Pentru a reuşi, Franz Joseph a trebuit să consimtă la sacrificii grele, recunoscând suveranitatea regatului Sfântului Ştefan şi resemnându-se în consecinţă cu formarea acelui executiv unguresc asupra căruia multă vreme îşi fixase refu. zul. De-acum înainte s-a terminat cu imperiul unitar în formula lui Iosif al II-lea şi a lui Schwarzenberg, dar, mulţumită acestui acord, reuşise nu doar să înlăture ameninţarea unei recesiuni, dar şi să evite ca relaţiile cu Ungaria să se limiteze la o simplă uniune personală. Şi, mai ales, compromisul îi păstra comanda asupra politicii externe şi apărării, cele două resorturi pe care le considerase mereu drept fundamentale, pentru că determinau, în ultimă analiză, puterea şi rangul Monarhiei, în afară de aceasta, ţinuse minte lecţia primului an de domnie şi ştia că armata constituie ultimul meterez al Monarhiei împotriva inamicului lăuntric.

Dar compromisul antrena şi o serie întreagă de perturbaţii ce ridicau tot atâtea probleme câte rezolvau. În primul rând, instalarea a trei guverne; pe de o parte guvernul comun, pe de alta guvernul austriac şi cel maghiar. Cerută de logica unui dualism care menţinea sfere de solidaritate între Austria şi Ungaria, această maşinărie complexă nu risca oare să se arate, în practică, prin încetineala ei, un factor de fragilitate? Mai ales că, compromisul consacra un transfer al

centrului de greutate al Monarhiei către Ungaria, deşi raportul numeric era teoretic în defavoarea celei din urmă (la recensământul din 1880, ea număra 15 642 102 locuitori, faţă de 21 794.000 în Cisleithania).

Mai multe semne ne instruiesc asupra acestui aspect. Deja procedura urmată este elocventă, de vreme ce reprezentanţii ţărilor austriece fuseseră ţinuţi deoparte. Se prevăzuse iniţial că, desigur, compromisul va fi supus ratificării unui Reichsrat extraordinar. împotriva părerii lui Beleredi, acest prealabil a fost abandonat datorită opoziţiei categorice a maghiarilor pentru care soarta patriei lor nu trebuia să atârne de deciziile unei adunări străine. Respectarea acestui angajament ar fi fost în contradicţie cu teza suveranităţii ungare, pe care se întemeia, din punctul de vedere maghiar, compromisul. În sfârşit, acesta intrase în vigoare înainte chiar ca Reichsratul ţărilor austriece să fi fost ales. Cu alte cuvinte, ţările respective erau puse în faţa faptului împlinit şi acea parte din destinul lor determinată de compromis le era impusă de unguri.

Dualismul asocia în principiu parteneri egali. Dar în spa" tele vorbelor, aceşti parteneri se dovedesc sensibil diferiţiuf garia era un regat vechi care adăuga consacrării istorice avantajul de a forma un ansamblu politic unitar. Dominanţi prin număr şi influenţă, maghiarii nu au dinaintea lor decât naţionalităţi dispersate, cele mai multe abia trezindu-se dintr-un lung somn istoric şi lipsite de tradiţie politică, dacă facem excepţie de croaţi. Aici nu există ţări constituite ca individualităţi istorico-politice, iarăşi afară de Croaţia, care să poată sluji drept suport rezistenţei faţă de hegemonia maghiară. În rest, un sistem electoral extrem de censitar va sfârşi prin a interzice pentru multă vreme celorlalte popoare orice mijloc de opoziţie organizată.

Dimpotrivă, cealaltă jumătate a Monarhiei nu se putea reclama de la niciun precedent istoric. Chiar dacă se instalase obiceiul de a fi numită Austria, era vorba mai mult de o comoditate, căci numele nu i se putea aplica fără exces. Prin definiţie, ea nu corespundea acelei Austrii identificate cu ansamblul Monarhiei. Dar teritoriul ei trecea cu mult dincolo de fostele ducate ale Austriei. Afortiori, nu se confunda cu noile ţări ale Coroanei din Austria Superioară şi Austria Inferioară. Acest a-nonimat era redat de formula sub care va apărea pe viitor în documentele speciale: „regatele şi ţările reprezentate în Reichsrat". În lipsă de altceva, considerând că râul Leitha serveşte ca frontieră între

Ungaria şi celelalte ţări ale Monarhiei, limbajul curent va vorbi frecvent despre Cisleithania. Dar şi acesta era un termen care doar lua act de absenţa tradiţiei istorice.

În raporturile cu Ungaria, structura sa internă sporea fragilitatea Cisleithaniei. Acolo unde Ungaria era sigură de unitatea sa politică, cealaltă era divizată în şaptesprezece ţări ale Coroanei, totodată circumscripţii administrative şi colectivităţi regionale, suporturi ale unei autonomii locale, oricare ar fi fost întinderea acesteia. Cu excepţia unei întoarceri la absolutism, această organizare politico-administrativă îşi impunea propriile limite chiar şi programului celui mai dornic de a consolida autoritatea puterii centrale.

Pe deasupra, oricâte ambiţii aveau, germanii nu puteau exercita în Cisleithania o hegemonie comparabilă cu aceea a ungurilor în Ungaria. Oricum preponderenţa lor numerică era mai puţin substanţială. În 1880, nu vor reprezenta decât 36, 75% din populaţia cisleithaniană în vreme ce proporţia ungurilor va atinge 41, 2% în Ungaria. Dar mai ales anumite popoare pe care erau desemnate să le domine, fie că este vorba de cehi, Polonezi sau italieni, aveau un nivel de dezvoltare politică, Culturală, uneori economică mult superior celui al naţionalităţilor supuse ungurilor. Acest raport de forţe net mai prir, contrastant sugera că germanii nu vor avea tot atâta libertate de acţiune. Era de prevăzut că nu se vor putea folosi de aceste popoare tot atât de liber şi că vor trebui chiar, într-un fel sau altul, să cadă la învoială cu ele. Altfel spus, ansamblul de date obiective lăsa de înţeles că ungurii, pentru a relua terminologia lui Beust, aveau mult mai multe şanse să-şi controleze „hoardele" decât germanii.

Trebuie în fine ţinut seama de ameninţările pe care le fac să apese asupra solidităţii ansamblului anumite piese ale dispozitivului, cerute de maghiari pentru a sublinia suveranitatea ţării lor. Este vorba de funcţionarea delegaţiilor chemate să aibă sedii şi să voteze separat, nicio altă comunicare nefiind prevăzută între ele decât aceea prin scris. Cel puţin există un tampon pentru ca, în caz de dezacord prelungit, ele să se poată reuni şi să-şi reunească voturile, fără ca totuşi să fi deliberat laolaltă.

Mai gravă era obligaţia reînnoirii decenale. Fără îndoială, nu era lipsit de raţiune să prevezi adaptări periodice pe care le făceau de dorit anumite evoluţii în raportul forţelor economice dintre cele două părţi

contractante. A revedea la intervale regulate participarea lor în funcţie de cheltuielile comune nu era decât foarte firesc. Primejdia venea de altundeva. Ea ţinea de faptul că cei doi parteneri dădeau compromisului interpretări divergente. Deşi căzuseră de acord cu conţinutul lui, demersurile făcute de fiecare dintre ei şi, în consecinţă, gândurile lor ascunse se opuneau. Franz Joseph şi responsabilii austrieci continuau să gândească în termenii imperiului. Astfel, nu voiau să vadă în compromis decât limita extremă a transferurilor de competenţă consimţite Ungariei. Dinspre partea maghiară, analiza era riguros inversă. Ea excludea orice referire la un imperiu căruia Ungaria să-i fie subordonată şi impunea primatul suveranităţii maghiare. Pe viitor, compromisul va fi interpretat ca punctul ultim al concesiilor ungureşti faţă de coeziunea ansamblului politic în care Ungaria în trase ca stat suveran.

Atâta timp cât generaţia părinţilor fondatori ai compromisului va ţine frâiele puterii la Budapesta, cu siguranţă sW hi-quo-xA nu va fi ameninţat. Dar ce se va întâmpla când aceasta va lăsa locul unor noi echipe guvernamentale? Mai putu1 angajaţi decât predecesorii lor prin sacrificiile la care coiisin1 ţiseră pentru unitatea Monarhiei, mai sensibili la chemarea n-ai, nu vor încerca oare să profite de această scaden i! d dil noftf p tă decenală pentru a pune iar în discuţie delicatul echilibru stabilit prin compromis? Negocierile, chiar limitate în principiu la clauzele economice, nu le vor servi drept mijloc de presiune pentru a reduce aria obligaţiilor comune şi a spori şi mai nuilt marja de independenţă a Ungariei? Sub permanenta ameninţare a acestei săbii a lui Damocles, monarhia austro-ungară risca efectiv să devină „o monarhie în suspans", după formula care îi va fi adesea aplicată în continuare.

Fără îndoială, nu toate consecinţele înscrise în logica compromisului i-au apărut clar lui Franz Joseph când şi-a exercitat arbitrajul. Cele mai multe nu s-au degajat decât progresiv, în lumina experienţei. În schimb, este indubitabil că alesese soluţia unui partaj al responsabilităţilor între germani şi maghiari, în care identificase cei doi poli în jurul cărora monarhia renovată trebuia să se organizeze:

„Nu-mi ascund [observă el în Consiliul de miniştri decisiv din 1 februarie 1867] că popoarele slave din Monarhie vor privi noua politică cu neîncredere, dar niciodată guvernul nu va da satisfacţie tuturor naţionalităţilor. De aceea trebuie să ne sprijinim pe acelea care

au cea mai mare forţă vitală… acestea sunt germanii şi ungurii6”.

A conceput Franz Joseph în consecinţă raporturile acestora cu celelalte naţionalităţi sub forma unei dominaţii brutale? Putem lua drept cert faptul că nu ar fi vorbit niciodată, aşa cum spune tradiţia, la fel ca despre Beust. Dispreţul subînţeles în cuvintele aceluia, lui îi era străin. În plus, schemele lui de gândire rămâneau închise faţă de contaminarea naţionalistă. După, ca şi înainte de compromis, el se voia suveranul tuturor popoarelor sale. Nu credea, de altminteri, că instaurarea dualismului făcea imposibile aranjamente particulare cu alte popoare, încă din anul de după încheierea compromisului, avea să încerce, profitând de o călătorie la Praga, să reînnoade relaţiile cu cehii. Deşi procedura angajată pentru a stabili un acord cu °poziţia boemiană nu va ajunge să-şi finalizeze, dualismul nu-i va împiedica în schimb pe polonezi să beneficieze de o largă autonomie în interiorul ansamblului cisleithan. „Compromisul va avea drept consecinţă şi răcirea relaţiilor tre’ Franz Joseph şi supuşii săi slavi, în care Monarhia găsiân câteva ceasuri grele, pe unii dintre cei mai buni susţinători ai ei. Slavii din Ungaria aveau motive speciale să se simt” abandonaţi. Obligaţiile constituţionale vor ridica de-acurri în inte un ecran între Franz Joseph şi aceştia. Naţionalităţile din Ungaria nu vor mai putea, ca în 1848, să afle în împăratul Austriei un protector contra abuzurilor ale căror victime sunt din partea maghiarilor. În calitatea sa de rege constituţional al Ungariei, Franz Joseph va transmite petiţiile lor guvernului de la Budapesta, care se va mărgini să le claseze, când nu va găsi aici un pretext ca să-i urmărească pe autorii lor. Slavii din Qs-leithania aveau şi ei motive să se plângă. În vreme ce Franz Joseph căuta un teren de înţelegere cu cehii, o parte a Boemiei era supusă rigorilor stării de asediu din cauza opoziţiei faţă de noul regim.

În chip mai general, arbitrajul lui Franz Joseph în favoarea dualismului însemnase că el respinsese opţiunea austro-slavistă la care ponderea numerică a slavilor l-ar fi putut convinge să se ralieze. Preferând un acord cu maghiarii, Franz Joseph ignorase avertismentul lansat de Palacký, încă din 1865:

„Ziua în care va fi proclamat dualismul va vedea, în mod inevitabil, şi naşterea panslavismului, sub forma lui cea mai puţin îmbucurătoare. Înşişi fondatorii dualismului îi vor ţine loc de naşi… Noi, slavii, vom întâmpina dualismul cu o adâncă tristeţe, dar fără nicio teamă. Noi existăm dinainte de Austria, şi vom supravieţui prăbuşirii

ei7”.

Încoronarea de la Budapesta

Nu era totuşi vremea evaluărilor asupra viitorului. Franz Joseph se afla atunci în clipa completei satisfacţii pentru lucrul dus la bun sfârşit. A doua zi după arbitrajul definitiv în favoarea dualismului, scenariul pus la punct de negociatorii compromisului începe să fie aplicat. Pentru că nu fusese ales să conducă diplomaţia austro-ungară, Andrâssy este numit, la 17 februarie, în fruntea guvernului maghiar. Puţin după, Franz Joseph anunţă restaurarea Constituţiei din aprilie 1848, sub rezerva modificărilor necesitate de compromis. Calea este de-acum „beră pentru încoronarea lui Franz Joseph şi a Elizabethei-Rezultat al procesului angajat cu doi ani mai devreme, ceremonia trebuia să pecetluiască oficial reconcilierea Habsbuilor cu Ungaria. Rămâneau desigur, în urma lui Kossuth, unii ductibili pentru care legăturile care uneau Ungaria de H

g g u pentru care legăturile care uneau Ungaria de Habs-j-rgi fuseseră rupte în 1849. Din exilul său londonez, Kossuth rotestase solemn faţă de abandonurile de suveranitate consimţite de către negociatorii compromisului. Dar chiar dacă îţi doreau o evoluţie a relaţiilor dintre Austria şi Ungaria, majoritatea maghiarilor se aliniază îndărătul lui Andrăssy şi Deák şi salută cu bucurie apropiata încoronare.

Un astfel de eveniment pretindea o pregătire de câteva săptămâni, fie şi pentru că palatul regal din Buda era, astfel zicând, dezafectat de când arhiducele Albert, care, ca guvernator al Ungariei, îl ocupase în vremea deceniului neoabsolutist, îşi părăsise postul în 1860. Esenţialul suportului material cerut de adunarea câtorva mii de persoane, începând cu o mare parte a curţii, trebuia să fie expediat de la Viena, operaţiune care, pentru a fi bine dusă la capăt, necesita timp. Elizabeth era şi ea mobilizată de ritualul ce preceda ceremoniile. Încoronarea era, într-un anume fel, menită să-i celebreze triumful, chiar dacă însemnătatea contribuţiei ei la încheierea compromisului nu trebuie majorată.

Imaginea unui Franz Joseph cedând şantajului soţiei sale sau luându-se după argumentele ei are poate o atracţie roma-nescă: soluţia dualismului nu a răspuns mai puţin unor considerente fundamental politice. Chiar hărţuit de predici vibrante pentru cauza maghiară, Franz Joseph era un bărbat care ştia să ţină seama de

realităţi. Dacă unele prietenii ungureşti ale împărătesei îl agasaseră probabil uneori, a văzut totuşi beneficiul politic pe care putea să-l extragă din ele. La fel, a înţeles atuul pe care îl constituia pentru dinastie popularitatea Elizabethei în Ungaria. Dar avea, deopotrivă, o prea înaltă idee despre misiunea sa pentru a supune destinul imperiului capriciilor unei soţii, oricât de iubită.

Rămâne faptul că hotărârea luată de Franz Joseph răspundea dorinţelor Elizabethei. Compromisul era, prin urmare, şi Wumful ei, pe măsura pasiunii care o cuprinsese pentru Ungaria. Ungurii nu se înşală atunci când, după Andrâssy, o vor numi „providenţa" patriei lor. Ea, care se revoltase împotriva constrângerilor vieţii de curte de la Viena se supune acum de punăvoie obligaţiilor ritualului de încoronare. Precum toate vizoarele suverane de dinaintea ei, trebuie îndeosebi să repareantiile regale. Acestea aveau cu adevărat nevoie de reparaţii din pricina vechimii lor care le transformase în nişte relicve, dar şi din cauza neajunsurilor îndurate în ultima vreme de in semnele regalităţii. Chiar înaintea plecării în exil, Kossuth le îngropase pur şi simplu în pământul unguresc, pentru a-l în – piedica pe Franz Joseph să se împodobească cu ele. Fusese nevoie de patru ani de căutări răbdătoare pentru a le găsi. Deşi stătuseră închise într-un cufăr, veşmintele regale suferiseră neîndoielnic de această prelungită şedere în solul umed.

Pentru ceremoniile încoronării, la 8 iunie 1867, Ungaria îşi desfăşoară fastul secular. Aristocraţia maghiară îşi înconjură regele şi regina înveşmântată în cele mai somptuoase haine ale ei. Puţin obişnuiţi cu acest lux care are un aspect de-acum oriental, observatorii occidentali sunt uluiţi, dar îi descoperă şi o savoare cumva anacronică, ca de exemplu ambasadorul elveţian pentru care „această reminiscenţă a Evului Mediu nu cadrează cu epoca noastră8".

Festivităţile încep la ora şapte dimineaţa, când cortegiul regal părăseşte palatul din Buda pentru a se îndrepta spre biserica Sfântul Mathias, situată la doar câteva sute de metri distanţă. Purtând mantia regală, Franz Joseph este precedat de contele Andrâssy care duce pe o pernă coroana Sfântului Ştefan. Urmează Elizabeth, care îmbrăcase o rochie comandată special pentru această ocazie la Worth, marele croitor parizian. Strălucirea ceremoniei este sporită şi de mesa compusă anume de Franz Liszt. Momentul culminant al ceremoniei are loc atunci când, după ce fusese uns de primatul Ungariei, arhiepiscopul de Esztergom, Franz Joseph primeşte coroana regală din mâinile lui

Andrássy. Tot Andrâssy este acela care, potrivit tradiţiei, aşază coroana pe umărul drept al Elizabethei. Depunerea jurământului regal este celălalt moment important al zilei:

„După sfârşirea messei, relatează Le Temps, noul rege al Ungariei, cu coroana pe cap, mantia pe umeri şi spada la şold/ a străbătut, urmat de un numeros şi strălucitor cortegiu, p?" dul de peste Dunăre, pentru a depune la Pesta jurământul constituţional; apoi, în sunetul fanfarelor, în bubuitul salvelor de artilerie şi în strigătele naţionale de eljen şi vivat, a suit movi la tradiţională ridicată din bulgări de pământ aduşi din toate comitatele Ungariei; şi acolo, fluturându-şi spada spre toate cele patru puncte cardinale, a atestat prin acest ultim act sm" bolic reînnoirea vechiului pact care leagă naţiunea maghiara de dinastia austriacă9".

La trecerea cortegiului, oamenii plini de bucurie şi-au aclamat suveranii, dar nu au putut să se apropie de ei. Prilejul le va fi totuşi dat mai târziu. Ziua se încheie, într-adevăr, printr-un imens ospăţ la care toţi supuşii lui Franz Joseph sunt poftiţi, indiferent de clasă socială sau rang. Într-o atmosferă destinsă, regele şi regina stau cot la cot cu aristocraţii acoperiţi de fireturi şi cu sătenii veniţi în capitală pentru eveniment.

O serie de măsuri cu impact totodată politic şi simbolic prelungeşte încoronarea. Astfel Franz Joseph donează 100.000 de ducaţi de aur văduvelor şi orfanilor căzuţi de partea maghiară în timpul războiului din 1848 – 1849. Imediat după încoronare, este promulgată o amnistie generală de care vor putea beneficia şi exilaţii, cu condiţia să presteze jurământ de credinţă regelui şi de supunere la legile regatului. Mereu de neîmblânzit, Kossuth va refuza să facă pace cu Habsburgii. Dimpotrivă, generalul Klapka, cel care, ca aliat al prusacilor, ridicase cu câteva luni mai înainte o legiune maghiară care să se împotrivească armatei imperiale, va accepta condiţiile. Aceste gesturi diferite trezesc reacţii împărţite în Austria unde era greu de înţeles o asemenea atitudine prevenitoare faţă de rebelii de odinioară. În schimb, în Ungaria, atingându-şi scopul, ele consolidează şi mai mult climatul paşnic care a înconjurat ceremoniile.

În ce o priveşte, naţiunea maghiară nu rămâne datoare. Pentru a sărbători reconcilierea cu dinastia, Parlamentul dăruieşte perechii regale castelul Godollo. Darul avea şi menirea să-i reţină la Budapesta atunci când obligaţii oficiale i-ar chema aici. Conducătorii unguri chiar

sperau ca suveranul să re-zideze acum în Ungaria la intervale regulate. Sub acest aspect, alegerea castelului Godollo a fost judicioasă. Situat la doar câţiva kilometri de Budapesta, se ajungea uşor la el. Pe deasupra, Andrâssy ştia bine că Elizabeth a făcut un coup defondre pentru acest castel, de unde se puteau organiza lungi curse călare prin pestă. Elizabeth încercase chiar să-l determine pe Franz Joseph să i-l ofere. În van totuşi, deoarece împăratul considerase că un astfel de cadou ar fi căzut prost într-o perioadă de restricţii bugetare. Acum, când dorinţa ei fusese împlinită, re-8 ma avea să aibă un excelent pretext ca să fugă din atmosfe-ra/ pentru ea sufocantă, a curţii din Viena şi să locuiască în Scumpa sa Ungarie.

Neîndoielnic, Franz Joseph avea s-o însoţească adesea, căci nourmalizarea relaţiilor cu Ungaria a avut ca efect şi reapropierea dintre cei doi soţi. Cuplul trece printr-o nouă perioadă fericită care pune capăt momentelor dificile traversate de-a lungul ultimilor ani. Elizabeth renunţă la tonul muşcător pe care îl folosea cu plăcere faţă de soţul ei şi, după ce se învăluise în răceală, se arată iarăşi afectuoasă. Vestea unei a patra sarcini consfinţeşte curând fericirea conjugală regăsită.

Elizabeth nu face o taină din intenţia ei de a asocia strâns Ungaria la venirea pe lume a pruncului. Nu se mulţumeşte doar să se ducă la Budapesta ca să nască. Visează că pruncul ce se va naşte va fi un băiat şi că acest fiu va domni într-o zi peste o Ungarie independentă, arătând prin chiar aceasta că nu prea ţinea seama de unitatea Monarhiei, şi nici de drepturile lui Rudolf. Nădejdea ei se frânge totuşi brusc, căci, în loc de un fiu, aduce pe lume, în aprilie 1868, o fată care va primi numele Marie-Valerie. Chiar dacă nu va putea avea pretenţii la acelaşi destin, Marie-Valerie, născută în Ungaria, va deveni copilul preferat al Elizabethei care îi va rezerva întreaga ei afecţiune, în timp ce, puţin câte puţin, îi va neglija pe Gisela şi pe Rudolf.

Legile constituţionale din decembrie 1867

Ţările cisleithaniene nu numai că fuseseră puse în faţa faptului împlinit. Dualismul fixa şi cadrul înăuntrul căruia se va înscrie organizarea lor internă. Legea fundamentală ungară preciza, într-adevăr, că Ungaria se angajase faţă de un partener care va fi el însuşi înzestrat cu un regim constituţional. Simpatiilor ideologice li se adăuga calculul că o Austrie absolutistă ar putea fi mai mult ispitită să

denunțe compromisul și să revină la o politică de mână forte față de Ungaria. Constituția țărilor cisleithaniene să fie croită astfel încât să asigure burgheziei germane puterea, conform logicii compromisului.

La drept vorbind, Franz Joseph ia această decizie care înseamnă obligatoriu noi concesii făcute liberalismului nu fără o altă frământare lăuntrică. A trebuit, se pare, ca Beust să dea mai multe asalturi până să-l convingă. Două memorii, redactate de Beust la începutul lui 1867, pledează în favoarea unui regim constituțional. „Un sistem constituțional, subliniază el, eSte o necesitate, chiar dacă pare incomod pentru guvern și incompatibil cu pluralismul Monarhiei10".

Argumentul era foarte probabil răspunsul la o obiecție a lui Franz Joseph care, în 1860, considera un regim constituțional de tip reprezentativ drept o imposibilitate în Austria. Prin urmare, totul stă mărturie că Franz Joseph a trebuit să-și violenteze convingerile profunde înainte de a sancționa legile constituționale din decembrie 1867. Fără discuție, luând această hotărâre, se supunea necesității. Dar, dacă până la urmă s-a lăsat convins de argumentele lui Beust, a făcut-o totodată din aceleași rațiuni care îl convinseseră deja să accepte compromisul cu Ungaria.

Legile constituționale din decembrie 1867 marchează cu certitudine un recul al prerogativelor monarhice, fie și pentru că nu fuseseră acordate, ci rezultaseră din votul Reichsratului. În plus, ele introduc principiul responsabilității ministeriale, căruia până atunci Franz Joseph i se opusese mereu. Pe de altă parte, atribuțiile Reichsratului în domeniul bugetar sunt lărgite.

Oricât de importante ar fi, aceste modificări nu aduc totuși serios atingere autorității împăratului. Această Constituție pe care Reichsratul a aprobat-o prin votul lui respectă în esență schema propusă de guvern. Apoi, conform dispozițiilor hotărâte prin compromis, împăratul păstrează supremația în diplomație și apărare. Dacă, prin votul la buget, Reichsratul poate avea un anume control asupra armatei, Afacerile Externe rămân cu totul în afara competenței lui. Indubitabil, ele țin de resortul delegațiilor, dar se știe că modul de control instituit de compromis nu amenință pe împărat cu o împărțire a responsabilităților sale. De altminteri, suveranul păstrează puterea de a convoca și de a proroga Reichsratul. La fel, poate refuza să sancționeze o lege, pe care o dezaprobă, și aceasta chiar fără ca vetoul său să fie doar suspensiv. Deși va evita să uzeze abuziv de acest drept,

Franz Joseph nu-l va lăsa să cadă în desuetudine. Pe de altă parte, articolul 14 al Constituţiei dă guvernului instrumente de a legifera, în caz de blocare a instituţiilor parlamentare.

În sfârşit, modul de organizare a Reichsratului îi oferă o garanţie suplimentară lui Franz Joseph. Camera deputaţilor este dublată de o Cameră superioară, numită Camera seniorilor, unde personalităţi numite de împărat stau alături de membri ereditari, arhiduci şi reprezentanţi ai marilor familii ale vechii aristocraţii, precum şi de prinţi-episcopi. Prin chiar alcătuirea ei, această a doua adunare trebuia să pună frâu eventualelor derapaje ale Camerei inferioare. Per total, în pofida amenajărilor aduse sistemului lui Schmerling, Franz Joseph poate considera, pe bună dreptate, că preeminenţa autorităţii sale nu a fost cu adevărat repusă în cauză şi că a păstrat controlul jocului politic.

Pe scara regimurilor politice, Austria lui Franz Joseph ocupa o poziţie de mijloc. Ea rămânea, desigur, departe de parlamentarismul căruia Anglia îi oferea modelul, dar îşi accentuase şi mai mult ruptura faţă de autocraţia de tip rusesc. Aria libertăţilor individuale şi colective fusese lărgită, mai ales prin adoptarea drepturilor de asociere şi întrunire. În plus, în măsura în care preeminenţa burgheziei germane nu risca să fie ameninţată – sistemul electoral inventat odinioară de Schmerling şi reluat ca atare are grijă de aceasta –, era de acord ca liberalismul constituenţilor să înscrie naţionalităţile în sine printre beneficiarii noii ere şi să le recunoască egalitatea în drepturi. Principiul este enunţat în articolul 19 al legii fundamentale: „Toate popoarele Statului sunt egale şi fiecare popor are dreptul inalienabil să-şi păstreze şi să-şi cultive naţionalitatea şi limba11”.

Eficienţa reală a acestui articol foarte liberal în formulare depindea – evident – de aplicarea ce i se va da. Dar, aşa cum e el, se arată mai precis şi merge mai departe decât textele care îl precedaseră de la Constituţia avortată din martie 1848. Astfel, definind limba ca unul dintre atributele distinctive ale naţionalităţii, el recunoaşte în şcoală unul dintre locurile privilegiate unde se modelează şi se păstrează identitatea unui popor. Mai general, articolul 19 al legii fundamentale fixează norma care, de-acum înainte, va guverna relaţiile dintre naţionalităţi în această calitate, el se va impune ca bază de referinţă la Curtea Supremă (Reichsgericht), căreia îi revine atribuţia de a tranşa litigiile în domeniu.

Până la urmă, sistemul instituţional instalat în decembrie 1867

se prezintă ca un dublu compromis; Compromis, mai în „tăi, între Franz Joseph şi liberalism. împăratul păstrează controlul asupra puterii guvernamentale în contrapartidă cu participarea crescută a burgheziei la treburile publice şi o extensie a libertăţilor civile. Al doilea compromis este acela pe care liberalii îl fac cu ei înşişi. Aparţinând unei generaţii la care patima naţională nu şi-a atins paroxismul, ei au grijă să concilieze respectarea propriilor principii cu preeminenţa germanilor în Austria.

Acest echilibru a fost făcut posibil de asemenea prin menţinerea unui sistem censitar care nu recunoaşte capacitatea politică decât unei minorităţi, pe atunci de doar 6% din populaţia masculină activă. Aceasta putea fi desigur satisfăcută de un compromis care privilegia elita averii şi ştiinţei. Totuşi, din pricina îngustimii bazei sale, echilibrul riscă să se dovedească fragil în timp. În consecinţă va putea el rezista multă vreme presiunii păturilor sociale încă ţinute departe de viaţa politică oficială şi exasperării naţionalismelor?

Era liberală

Pentru a forma primul guvern cisleithanian al noii ere, Franz Joseph se orientează spre liberali cărora alegerile le dăduseră majoritatea în Camera inferioară a Reichsratului. Nici nu intra în discuţie să-l conducă Beust. Ca ministru al Afacerilor Externe, acesta aparţine de-acum înainte instanţei guvernamentale superioare. Ca prim-ministru, Franz Josph îl alege pe prinţul Karl Auersperg, un aristocrat de viţă veche care, după ce rupsese cu aristocraţia istorică atunci când aceasta încheiase o alianţă privilegiată cu cehii în detrimentul politicii centraliste a lui Schmerling, preluase conducerea fracţiunii marii proprietăţi boemiene, apropiată prin reacţie de liberali.

Acest guvern inaugurează era liberală, care, întreruptă doar de scurtele interludii ale cabinetelor Potocki şi Hohenwart, durează aproape doisprezece ani. Dacă, prin tradiţie, Franz Joseph încredinţează cel mai adesea conducerea nominală a cabinetului unei personalităţi din aristocraţie (după prinţul Karl Auersperg, fratelui mai mic al acestuia, prinţul Adolf Auer-sPerg, şi contelui Eduard von Traaffe), aceste guverne sunt alcătuite, în mare majoritate, din miniştri provenind din burghezie, astfel încât contemporanii numesc cabinetul lui Auersperg „guvernul burghez" (Bilrgenministerium), prin opoziţie cu guvernul Beleredi, în care dominau aristocraţii.

Constituind un guvern în conformitate cu majoritatea par –

amentară, Franz Joseph se conformează obligaţiilor sale de Monarh constituţional. Dar nu din această pricină se simte la îndemână în relaţiile cu liberalii. Vechile lui prejudecăţi, care evident, nu se șterseseră ca prin farmec, ar fi fost suficiente că să-l reţină de la a încerca vreo simpatie pentru ei. O primă experienţă demonstrează deja că e lipsit de căldură în ce-i prj. veste. Fiind mereu corecte, raporturile lui cu Schmerling rămăseseră tot timpul impregnate de o anume răceală. Iar liberalismul acelei generaţii de miniştri era încă moderat. Pentru mulţi dintre ei, exercitarea unor înalte responsabilităţi în serviciul statului înainte de a accede la funcţii ministeriale contribuise să-l tempereze.

Lucrurile stau altfel cu cei mai mulţi dintre miniştrii din a doua generaţie. Originile lor îi situează într-o lume pe care Franz Joseph o frecventează doar rareori. Trecutul lor, apoi, nu arată totdeauna astfel încât să-i facă simpatici. Doi dintre ei, Giskra şi Berger, făcuseră parte, de exemplu, în 1848, din Parlamentul de la Frankfurt. În plus, liberalismul acestor noi miniştri prezintă tăişuri mai ascuţite. În vreme ce predecesorii lor aveau, în chip firesc, grijă de preeminenţa puterii monarhice, orientarea spiritului celor din urmă îi determină să se arate mai sensibili la presiunile ideologice. Formaţia lor îi pregătise de asemenea să dea întâietate considerentelor juridice. Nu este indiferent că Eduard Herbst, care avea să se afirme repede ca mentorul partidului liberal, şi Leopold von Hasner predaseră dreptul la Universitatea din Praga înainte să intre în guvern.

Până şi manierele unora dintre aceşti miniştri îl irită câteodată pe Franz Joseph, mereu atent la respectarea formelor. Este adevărat că practica obligaţiilor vieţii oficiale le lipseşte şi că nu manifestă dezinvoltura unui aristocrat care are îndărătul său zece generaţii de nobleţe. Se întâmplă chiar ca răbdarea lui Franz Joseph să fie pusă la grea încercare. După spusele lui Carl Stremayr, unul dintre miniştrii acelei epoci, dezinvoltura afişată de Giskra l-ar fi indispus în chip cu totul special.

Pe scurt, totul confirmă faptul că doar nevoia l-a condus pe împărat spre ceea ce se poate foarte bine numi o căsătorie din interes. Procedând astfel, demonstrează că dobândise cu timpul o facultate de adaptare la evenimente pe care nu o avea în tinereţe. Este totuşi uşor de bănuit că aceasta nu va fi Pr0” babil îndestulătoare pentru a evita apariţia tensiunilor. Deocamdată, conjunctura parlamentară nu îi lasă

altă soluţie W Franz Joseph decât aceea de-a se acomoda cu acest tete-ă-le par sentimentele lui reale dau de înţeles că se va strădui să profite de circumstanţe pentru a favoriza o schimbare a peisajului politic care să-i permită alcătuirea unui guvern mai conform cu tendinţele lui profunde.

Hotărât să reducă spectaculoasa îndatorare a finanţelor publice agravată de povara copleşitoare a cheltuielilor militare ale deceniului precedent, guvernul practicase, la începutul anilor ’60, o politică de deflaţie riguroasă, care nu întârziase a avea drept consecinţă o frânare a creşterii. Aceste efecte fuseseră amplificate şi de criza internaţională legată de războiul de secesiune. După modelul conflictului din 1859, războiul din 1866 ar fi putut să agraveze şi mai tare situaţia economiei austriece. Or, se produce contrariul: ea eliberează orizontul de ipoteca ce apăsa asupra viitorului Monarhiei. Chestiunile germană şi italiană par definitiv tranşate, ameninţarea unui nou război pare pentru multă vreme îndepărtată. De altfel, bugetul militar suferă diminuări drastice, care îl plasează sub cota rezervată apărării în majoritatea celorlalte state europene. Austria se poate consacra, prin urmare, lucrărilor păcii.

Acest climat de încredere este consolidat de convingerea că Monarhia, după o lungă fază de tatonări, şi-a găsit în sfârşit fundamentele tradiţionale. Politica dusă de liberali contribuie şi ea la crearea unui cadru favorabil dezvoltării economice. Reînnodând cu tradiţia lui Bruck, ei extind aria de aplicare a liberalismului la comerţul exterior. Mai multe tratate de tendinţă liber-schimbistă sunt încheiate în cursul acestor ani: în 1867 cu Belgia şi Ţările de Jos, în 1868 cu Zolverrein şi Elveţia, în 1870 cu Spania, în 1872 cu Portugalia, în 1873 cu Norvegia şi Suedia.

În vreme ce pesimiştii preziceau că economia austriacă va fi strivită sub apăsarea concurenţei străine, se verifică acum faptul că într-o fază de creştere, abandonarea protecţionismului, dimpotrivă, amplifică tendinţele generale ale epocii. Dar acest avânt ţinea şi de cauze naturale. El a fost stimulat de o serie de recolte bune care au antrenat o puternică creştere a exportului de produse agricole, cu, drept corolar, o sporire a veniturilor ţăranilor, ridicarea nivelului de trai şi creşterea schimburilor fiind în beneficiul întregii economii.

Aceşti ani sunt astfel martorii redemarării spectaculoase a construcţiei feroviare: în numai şase ani, nu mai puţin de 9.000 j-e

kilometri de cale ferată sunt daţi în exploatare. Importante acestei pieţe dă un şfichi de bici industriei grele austriece, chiar dacă nu suficientă pentru a acoperi singură totalitatea nevoilor. Construcţiile sunt celălalt sector pilot al avântului economic. Acestea sunt acompaniate de o accelerare a procesului de urbanizare.

După modelul Vienei, înfăţişarea principalelor oraşe ale Monarhiei se modifică progresiv. Unul după altul, ele se desprind dintre zidurile care le împiedicau dezvoltarea. Extinderea oraşelor în spaţiu, ca şi creşterea populaţiilor citadine creează sau amplifică o serie de nevoi care constituie tot atâtea pieţe potenţiale pentru industriile austriece: nevoi de locuit, chiar dacă clădirile de locuinţe populare, mai puţin rentabile decât imobilele de raport din cartierele burgheze, rămân insuficiente şi confortul lor se dovedeşte rudimentar; necesităţi de mari lucrări colective, cum sunt tăierea arterelor, instalarea canalizărilor destinate să alimenteze aceste aglomerări cu apă potabilă sau să le prevadă cu gaze.

Şi aici impulsul vine de la Viena. Capitală invidiată câteodată, ea este totuşi singurul oraş din Monarhie care ajunge la rangul de metropolă şi serveşte, ca atare, drept termen de referinţă şi dă tonul. Astfel, deşi cele mai multe dintre operaţiunile de interes colectiv aveau să fie rezervate perioadei ulterioare, municipalitatea liberală a Vienei construieşte reţeaua de canalizare care ajunge până în Stiria să caute apa potabilă necesară alimentării capitalei şi participă la lucrările de regularizare a cursului Dunării care trebuie să pună la adăpost oraşul de ameninţarea inundaţiilor.

Dar, mai mult decât orice altă realizare, Ringstrasse ţine loc de simbol al perioadei. Lucrările au avansat repede. Larg de 30 de stânjeni, Ringul se înfăţişează ca un bulevard flancat de două alei tivite cu arbori. O primă secţiune reprezentând mai mult de jumătate din total a fost inaugurată, la lmai 1865, de Franz Joseph care a străbătut-o în caleaşca, la întoarcerea de la tradiţionala serbare a Praterului. Dar, chiar înainte de această dată, începuse amenajarea spaţiului. În august 1862, un parc vast, al cărui eleşteu îngheţat va fi iarna bucuria patinatorilor, fusese deschis pentru public. Ringul începe şi el să fie împodobit cu clădiri oficiale: la sfârşitul lui 1862 este inaugurată Academia comercială (Handelsakademie); în mai 1863, este aşezată prima piatră a Operei imperiale, care, terminată cinci ani mai târziu, este chemată a deveni unul dintre polii vieţii vieneze.

Dar Ringul îndeosebi începe să se acopere cu somptuoase imobile de raport cărora le e dat adesea numelse de „palate”, prin referinţă la locuinţele vechii nobilimi din centrul oraşului. Aristocraţia nu este totuşi absentă din aceste noi cartiere. Astfel, una dintre cele patru prime parcele vândute în faţa Karninertorului este cumpărată de un conte Hoyos; de asemenea, arghiducele Ludwig-Victor, fratele cel mai mic al lui Franz Joseph, îşi construieşte un palat în colţul dintre Ring şi Schwarzenbergerplatz. Totuşi, proprietarii acestor imobile, ca şi locatarii lor se recrutează mai ales din marea burghezie, în special dintre bancheri, comercianţi, căpitani de industrie, adesea de origine evreiască, astfel încât umoriştii nu se vor da în lături să numească Ringul „strada Sion a noului Ierusalim”. Este semnificativ sub acest aspect că celelalte trei parcele puse în vânzare pe colina Karninertorului sunt achiziţionate de personalităţi în vogă ale marii finanţe: Jonas von Königswarter, Albert Klein von Wiesenberg şi fraţii Todesco.

Astfel, pe cei câţiva kilometri ai prestigioasei artere, îşi dau întâlnire noile elite ale averii şi culturii, această „a doua societate” (zzveite Gesellschaft), care, desigur, poate număra în rândurile ei câţiva înnobilaţi, dar cu care, în afara relaţiilor de afaceri, „prima societate” (erste Gesellschaft), adică vechea aristocraţie, nu acceptă decât rar să-şi frece coatele. Totul în aceste imobile proclamă reuşita şi puterea acestei clase sociale: arhitectura neorenascentistă, decorarea faţadelor, bogăţia interioarelor unde se amestecă, într-o supraîncărcare exuberantă, mobile şi tablouri, covoare şi zugrăveli, vaze şi bibelouri, plante verzi şi statuete.

În curând, Ringul va fi împodobit cu o altă serie de edificii publice, care vor traduce, fiecare în felul lui, ascensiunea burgheziei şi vor face manifestă amprenta valorilor ei asupra societăţii. Pentru fiecare dintre aceste edificii este ales, potrivit modei istorizante a epocii, un stil care trebuie să-i ilustreze locul şi rolul în statul liberal. Ornat cu o faţadă inspirată din templele antice, Parlamentul va trimite la amintirea vechii Grecii, născătoarea constituţiilor şi a libertăţii. Primăria va aminti de casele comunale flamande, simboluri ale libertăţilor municipale. Pentru Universitate, vatra de unde trebuie să radieze cultura liberală, nu poate fi mai bună alegere decât stilul neorenascentist care s-o lege de tradiţia umanismului, aşadar, a ştiinţei şi progresului şi, cum liberalismul vrea alian-fa dintre avere şi

cultură, Bursa, celălalt templu al noii ere, va «construită în acelaşi stil.

Abolirea Concordatului

Tot din perspectivă culturală înţeleg liberalii să dea bătălia cu Concordatul. Încă de la semnarea lui, ei condamnaseră categoric acest tratat care nu se mulţumea să elibereze Biserica de tutela statului, dar mai pretindea şi să supună acesteia largi sectoare ale vieţii sociale, începând cu şcoala. Cum ei afirmă că nu au nimic cu religia, sunt cu atât mai liberi să acuze această tutelă ce ar sluji drept acoperire obscurantismului. Triumfă atunci când Pius al LX-lea porneşte, în decembrie 1864 războiul împotriva valorilor lumii moderne, în Syllabus erro-rum. Denunţarea acestui legat al neoabsolutismului se numără, aşadar, printre obiectivele prioritare ale liberalilor.

O primă ofensivă fusese lansată la începutul anilor ’60, mai ales întrucât înfrângerile din 1859 aduceau un argument în plus rechizitoriului liberalilor. Nu se număra Concordatul printre cauzele dezastrului, de vreme ce slăbise Austria din punct de vedere intelectual? încă de atunci se pusese problema atitudinii lui Franz Joseph faţă de aceste revendicări. El nu recurge la refuzul brutal, nefiind ostil ideii că trebuie aduse unele modificări Concordatului. În ciuda opţiunilor sale din decada precedentă, nu rupsese toate legăturile cu tradiţia jo-sefinistă şi nu i-ar fi displăcut să recupereze o parte din prerogativele pe care Condordatul le retrăsese statului. În plus, influenţa partidului clerical se afla în declin la curte. Arhiducesa Sophie nu mai deţinea aici poziţia centrală pe care încă, o avea în urmă cu câţiva ani.

Dar Franz Joseph înţelege ca aceste corecţii să rezulte dintr-un acord direct cu Sfântul Scaun. Optând pentru această cale, are dreptul de partea sa, deoarece Concordatul avea valoarea unui tratat diplomatic. Prin urmare, eventualele modificări trebuie negociate de cele două părţi contractante. Dincolo de orice, el vrea să evite un conflict cu Biserica, care ar fi fost contra convingerilor sale. Cu alte cuvinte, dacă nu optează să se opună frontal exigenţelor liberale, se va strădui să le lipsească de ascuţişul agresiv şi este decis să-şi păstreze rolu de protector al Bisericii.

— Această poziţie mediană risca totuşi să nu fie mte-e îi. de partizanii cei mai inflexibili printre catolici ai Concordtului care, astăzi ca şi ieri, excludeau orice concesie ci-l. liberalismului şi care, pe deasupra, ştiau să se facă ascul w t Franz Joseph 315

e Pius al IX-lea. Din cauza opoziţiei Sfântului Scaun, primele discuţii exploratorii încetaseră de altfel până la urmă brusc. O nouă ofensivă se desfăşoară odată cu întrunirea noului Reichsrat. Conjunctura politică este mai favorabilă. Franz Joseph trebuie să ţină seama mai mult de majoritatea parlamentară, iar liberalismul prezintă un chip mai militant. După dezastrul din 1866, liberalii nu se dau în lături să facă acelaşi joc ca şi după înfrângerile din 1859. Concordatul este iarăşi stigmatizat ca unul dintre responsabilii derutei militare:

„Când mă întreb, suspină contele Anton Auersperg, cine merită mai mult să conducă Germania, sunt silit să răspund: Prusia, oricât de umilit m-aş simţi, pentru că dezvoltă o forţă de nebănuit, pentru că este îmbogăţită de o mai mare cultură, pentru că nu are Concordat12".

Constatarea este subiacentă şi în argumentaţia dezvoltată de Beust care îşi alătură şi el vocea acestui cor. Pentru că întunecă imaginea Austriei în faţa opiniei publice liberale din Germania de Sud, Concordatul se aşază de-a curmezişul politicii germane a Vienei. Această teză nu este nouă. La câţiva ani distanţă, ea se întâlneşte cu analiza desfăşurată odinioară de Schmerling, a cărui iluzie o împărtăşeşte în fond, căci în masele catolice din Germania de Sud Prusia se confrunta cu cea mai vie rezistenţă faţă de expansionismul ei şi tot aici Austria îşi păstra fidelităţile cele mai sigure.

Pentru Beust, ca şi pentru liberali, concluzia se impune: dacă Austria vrea să se ridice la nivelul statelor în marş spre progres, abrogarea Concordatului trebuie să figureze printre primele măsuri ale noii ere. Astfel, preşedintele Camerei infe-noare a Reichsratului exprimă convingerea marii majorităţi a colegilor săi când anunţă, în discursul inaugural, că una din fie sarcinile prioritare ale Adunării va fi „să acorde egalitate tuturor confesiunilor şi să elibereze starul de consecinţele unor datate funeste13".

Franz Joseph continuă să prefere un aranjament direct cu

Cântul Scaun care i-ar îngădui să reteze ofensiva liberală şi să evite un conflict cu Biserica. Dar noi demersuri întreprinse în

Cest sens nu dau niciun rezultat. Mai rău, o iniţiativă prost

5°ntrolată a episcopatului austriac provoacă un acces de febră relaţiile dintre împărat şi Biserică. După ce se întruniseră la Viena, la sfârşitul lui septembrie 1867, pentru a hotărî o poziţie comună, episcopii înmânează împăratului o adresă în care îl presează să menţină Concordatul şi să condamne atacurile împotriva Bisericii.

Deşi textul ar fi trebuit să rămână secret, o indiscreţie duce la publicarea lui. Adresa stârneşte o furtună în rândurile liberalilor, dar mai ales îl încurcă pe Franz Joseph în eforturile lui de a ajunge la un compromis. Secitatea reacţiei este pe măsura enervării sale. În răspunsul lui, făcut de asemenea public, reproşează episcopilor că „au preferat să complice sarcina guvernului prin trimiterea şi publicarea unei adrese menite să agite profund spiritele, în loc să sprijine, cum şi-ar fi dorit el, eforturile lui în aceste importante probleme şi să le favorizeze reglementarea, totuşi atât de urgentă, într-un spirit de conciliere şi înţelegere14”.

Raportul politic de forţe, pe atunci net în favoarea liberalilor, îl obliga fără îndoială pe Franz Joseph să se arate ferm în reacţia oficială. Dar, dincolo de severitatea cuvintelor, tradiţia jo-sefinistă se ridica la suprafaţă. În fond, în ciuda Concordatului, îi venea greu să recunoască episcopatului o veritabilă sferă de autonomie. Ca şi predecesorii săi, aşteaptă de la episcopi să se comporte ca nişte executanţi docili ai voinţei lui, din clipa când ea a fost exprimată. Cum aceşti prinţi ai Bisericii uitaseră regula, el rămăsese credincios logicii sale reamintindu-le-o.

Acest răspuns dădea oricum de înţeles că, dacă în continuare nu-i dorea abrogarea, Franz Joseph nu mai credea de-a-cum înainte posibilă menţinerea Concordatului în termenii în care fusese semnat. Confirmarea o aduce curând articolul 15 al Constituţiei din decembrie, care, recunoscându-le libertatea de a se administra singure, supune confesiunile legilor generale ale statului. De acum, revizuirea Concordatului nu mai poate fi decât o chestiune de timp.

Revizuirea ia forma a trei proiecte de lege care atacau, fiecare în parte, achiziţii majore ale Concordatului. Este vorba de reintroducerea căsătoriei civile şi de retragerea problemelor matrimoniale de sub jurisdicţia ecleziastică, de eliberarea şcolii de sub tutela Bisericii, de dreptul oricui de a-şi alege confesiunea, la vârsta de 14 ani, de decizia în sfârşit ca, în căsătoriile mixte, băieţii să aparţină religiei tatălui, iar fetele religiei mamei. După votarea în Reichsrat, textele acestea sunt promulgate în mai 1868, de aceea vor fi cunoscute în mod obişnuit ca „legile din mai”.

Franz Joseph nu a refuzat, prin urmare, să-şi pună parafa pe textele votate de Reichsrat. Se poate spune oare că le aproba fără rezerve în forul său interior? Anumite dovezi par să acutizeze dubiul.

Astfel, primind o delegaţie de deputaţi catolici tirolezi care se băteau cu ardoare în Reichsrat pentru apărarea Concordatului, se arată călduros şi chiar jovial. Ajunge chiar să-l felicite pe unul dintre ei, baronul Giovanelli, pentru discursul lui, care, îl asigură, i-a mers drept la inimă. Totuşi, în pofida acestor încurajări, nu se va opune procedurii ce a dus la adoptarea celor trei proiecte de lege. Mai mult, când Camera seniorilor trebuie să se pronunţe asupra textului privitor la căsătorie, îi dă dispoziţie şefului Curţii, prinţul Hohenlohe, să se ducă în înalta adunare pentru a-şi da votul. Sensul demersului este limpede. Votul acestui înalt demnitar al curţii trebuia să dea de înţeles că împăratul doreşte adoptarea proiectului de lege şi să ajute astfel la obţinerea adeziunii celei de-a doua camere, unde numeroşi aristocraţi ezitau să-l aprobe.

Cheia aparentei contradicţii trebuie căutată în preocuparea lui Franz Joseph de a-şi respecta scrupulos obligaţiile de monarh constituţional. Nu i-ar fi trecut prin minte că ar putea să nu susţină guvernul pe care îl numise şi care, în logica sa feudală, devenise, din acea clipă, guvernul „său". Dar această loialitate îi dădea cu atât mai mult putinţa de a exercita o influenţă moderatoare. În Consiliul de miniştri care urmează promulgării legilor din mai, îşi face cunoscută vrerea de a nu tolera nicio încălcare a lor şi enunţă limitele pe care înţelegea să le fixeze noii legislaţii. Fără ambiguitate, cuvintele lui scot în relief resorturile opţiunii:

„Odată cu promulgarea celor trei legi a fost creată în acest domeniu al legislaţiei o nouă stare de lucruri care nu va avea o temelie durabilă decât dacă nu va mai fi atinsă. Aştept, aşadar, ca modalităţile de aplicare a numitelor decizii pe plan administrativ să dezarmeze neliniştile pe care formularea lor le-a putut stârni şi ca, din ce în ce mai mult, să fie adusă dovada că ele au ca singur izvor necesitatea devenită imperioasă de a reforma sistemul constituţiona115".

Este imposibil să te înşeli asupra sensului acestei declaraţii solemne. Franz Joseph înţelegea să dea legilor din mai o interpretare restrictivă. Nu va tolera ca ele să servească drept pretext pentru noi atacuri împotriva Bisericii. Rămânea deşi gur faptul că legile din mai goliseră parţial de substanţă concordatul. Dar, în măsura în care ofensiva liberală fusese drenată, Franz Joseph poate avea sentimentul că ce fusese mai rău a fost evitat şi că el şi-a îndeplinit bine datoria de protector al Bisericii.

Dirijaţi de cardinalul Rauscher, majoritatea episcopilor înţeleg lucrurile la fel, oricâte acuze ar continua ei să aducă legilor din mai. De altminteri, lecţia crizei survenite câteva luni mai înainte în relaţiile dintre episcopat şi împărat fusese ţinută minte. Decât să rişte a pierde sprijinul lui Franz Joseph printr-o opoziţie sistematică faţă de noua ordine de lucruri, cei mai mulţi episcopi preferă să încerce o acomodare, pentru a extrage de aici cel mai mic rău posibil pentru Biserică.

Această poziţie nu întruneşte totuşi unanimitatea printre catolicii austrieci. Angajamentul lui Franz Joseph de a servi drept meterez pentru Biserică nu pare câtorva episcopi şi multor laici o garanţie suficientă. Concesiile care a îngăduit să-i fie smulse nu riscă să antreneze altele? De altfel, chiar dacă Franz Joseph credea că ce era mai rău fusese evitat, Biserica nu fusese mai puţin văduvită de esenţialul autorităţii pe care o deţinea asupra anumitor sectoare ale vieţii sociale.

Legea din 14 mai 1869, care reorganizează sistemul şcolar după principiile afirmate cu un an mai devreme, confirmă curând această interpretare, clerul nemaipăstrând decât controlul asupra învăţământului religios. Scopul legislatorului, se spune în aceste medii, nu este altul decât acela de a scoate tineretul de sub influenţa Bisericii pentru a-l supune autorităţii unui „stat fără Dumnezeu”. Catolicii intransigenţi refuză, aşadar, să recunoască validitatea noii legislaţii şi aleg soluţia rezistenţei. Ei se ştiu, pe de altă parte, siguri de sprijinul lui Pius al IX-lea care nu ezitase să califice legile din mai ca „legi infame” (leges infandae). După votarea lor, ajunsese chiar să suspine: „Nu mai există nicio putere cu adevărat catolică16”.

Cel mai ilustru caz de rezistenţă este acela al turbulentului episcop de Linz, monseniorul Franz Joseph Rudigier. Chiar înainte de promulgarea viitoarelor legi din mai, acesta nu făcuse un secret din intenţia lui de a le ignora:

„Dacă trebuie să aibă (avertizează el) nişte legi asupra căsătoriei în contrazicere cu dogma sau asupra şcolii care s-o pună în primejdie de a se preface într-un loc de propaganda pentru necredinţă, atunci Biserica ar avea datoria, potrivit misiunii pe care ea a primit-o de la Dumnezeu, să se opună prin toate mijloacele şi să nu ţină seama de ele17”.

După promulgarea lor, monseniorul Rudigier rămâne la fel de

neîmblânzit. Recidivează publicând o scrisoare pastorală în care, luând apărarea Concordatului, condamnă, la grămadă, Constituţia şi legile din mai. Scrisoarea este imediat oprită, ceea ce constituia deja o atingere adusă libertăţii de exprimare recunoscută clerului prin Concordat. Dar autoritatea civilă merge şi mai departe în acţiunea ei represivă, inculpându-l pe monseniorul Rudigier de atingere adusă ordinii publice.

Două logici greu de împăcat stau aici faţă în faţă şi între ele nu poate fi găsit niciun termen median, dacă fiecare merge până la capătul extremismului propriu. Din punctul de vedere al statului, Biserica şi, prin urmare, şi demnitarii ei sunt obligaţi să respecte legile lui şi, în caz de neascultare, suferă jurisdicţia acestuia. Pentru episcopul de Linz, în schimb, este contrar dispoziţiilor Concordatului ca un ecleziast să fie deferit unui tribunal civil. Concordatul nefiind abolit în acel moment, această interdicţie rămânea în continuare valabilă. De acea monseniorul Rudigier nu răspunde câtorva convocări ce-i sunt prezentate, aşa încât, la 5 iunie 1869, este adus cu forţa înaintea tribunalului, apoi, la 12 iulie, este condamnat la paisprezece zile de închisoare.

Franz Joseph se ferise până atunci să intervină. Deoarece monseniorul Rudigier sfidase prin atitudinea sa autoritatea statului, împăratul nu se opusese procedurii pornite împotriva lui. În schimb, nu vrea să tolereze scandalul pe care îl reprezenta în catolică Austrie încarcerarea unui episcop. În consecinţă, a doua zi după ce sentinţa a fost pronunţată, monseniorul Rudigier beneficiază de o graţiere imperială. Această decizie sugerează deja că o analogie între Austria lui Franz Joseph şi Germania lui Kulturkampf de peste câţiva ani ar fi abuzivă. Acolo unde Franz Joseph considera detenţia unui episcop inadmisibilă, Bismarck nu va ezita să ţină un prinţ al Bisericii încarcerat câteva luni.

Dezbaterea în jurul Concordatului şi legile din mai au drept nouă consecinţă favorizarea apariţiei unui partid conservator catolic care va deveni repede una dintre componentele peisajului politic austriac. Odată cu confirmarea regimului constituţional, un astfel de fenomen nu are nimic surprinzător. Acum, când influenţa politică este parţial legată de capacitatea de a mobiliza sufragii, este firesc ca marile tendinţe ale opiniei publice să recurgă la organizare. Este adevărat că liberalii, obişnuiţi de mai mult timp cu lupta politică, luaseră în acest

domeniu un avans net. Cu excepţia Tirolului, catolicii nu se constituiseră încă într-o forţă politică structurată. Episcopii erau obişnuiţi să se lase în grija împăratului pentru apărarea intereselor Bisericii, aşa cum mai confirmase o dată episodul adresei către Franz Joseph.

Mersul evenimentelor se însărcinează totuşi să demonstreze că o asemenea atitudine nu mai este adaptată vremurilor moderne. Cum să te mai mărgineşti la ea de vreme ce Franz Joseph justifică acceptarea legilor tocmai prin obligaţiile sale constituţionale? Acest nou dat le impune catolicilor să conteze de-acum înainte în primul rând pe ei înşişi înainte de a se bizui pe un ajutor din afară. Situaţia le impune să intre în jocul sistemului constituţional şi să utilizeze, pentru a fi auziţi, toate mijloacele pe care acesta le pune la dispoziţie. Acesta este sensul cuvintelor monseniorului Rudigier când afirmă: „Când împăratul spune: «sunt un suveran constituţional», catolicii trebuie să-i răspundă: «suntem un popor constituţional şi, de aceea, trebuie să folosim drepturile constituţionale» 18".

Nu toţi episcopii, este adevărat, împărtăşeau această analiză. Câţiva dintre ei, începând cu cardinalul Rauscher, privesc cu suspiciune o mişcare ce risca să le iasă de sub autoritatea lor şi al cărei maximalism ameninţa să le stânjenească dialogul cu împăratul. Aceste rezerve nu o împiedică să câştige puncte. Anii respectivi sunt martori ai creării de numeroase asociaţii catolice, de dimensiuni evident inegale, unele dintre ele dovedind însă, prin importanţa lor, că în jurul cauzei catolice se organiza o mişcare populară. Astfel, profitând de tulburarea stârnită de arestarea monseniorului Rudigier, asociaţia catolică din Austria Superioară ajunge la un mai puţin de 15.000 de membri. Presa catolică sporeşte cu mai multe titluri în provincii.

Alegerile verifică progresul acestei implantări. Candidaţii liberali au de făcut faţă în 1870 unei opoziţii mai puternice decât în urmă cu trei ani, când câştigaseră adesea fără o veritabilă concurenţă. Catolicii conservatori repurtează chiar succese pline de făgăduinţă pentru viitor. Dacă oraşele rama bastioane liberale, ei cuceresc numeroase circumscripţii rurale în ţinuturile alpine. Aceste câştiguri nu sunt suficiente pentru a provoca o schimbare a majorităţii în Reichsrat, dar intr duc în jocul politic un fapt nou de care Franz Joseph ar putea să profite pentru a scăpa de liberali dacă această tendinţă se va accentua.

Emergenţa unei forţe politice catolice nu este totuşi suficientă pentru a salva Concordatul. După promulgarea legilor din mai, Franz Joseph va continua să fie ostil abrogării Concordatului, în vreme ce liberalii şi Beust voiau să vadă aici doar un prim pas spre o măsură mai radicală. Trebuie să intervină proclamarea dogmei infailibilităţii pontificale de către Conciliul de la Vatican, în iulie 1870, pentru ca împăratul să-şi revizuiască poziţia. Beust îl convinge că aici este vorba de un fapt nou, datorat unei iniţiative unilaterale a Sfântului Scaun, ceea ce îl dezleagă de angajamentele contractate faţă de Roma. Franz Joseph ţine seama de poziţia susţinută de episcopatul din Monarhie în dezbaterea din jurul infailibilităţii pontificale. Fireşte, câţiva episcopi austrieci trec în tabăra partizanilor acestuia şi deţin uneori aici un rol de prim rang. Monseniorul Fessler, episcop de Saint-Polten, este ales secretar general al conciliului. Textul privitor la noua dogmă supus aprobării părinţilor conciliari îl are ca autor pe monseniorul Gasser, episcop de Brixen, un teolog de renume, dar totodată unul dintre conducătorii orientării dure din sânul episcopatului.

Majoritatea episcopilor îi urmează totuşi pe cardinalii Rău-scher şi Schwarzenberg care, împreună cu arhiepiscopul Parisului, cardinalul Darboy, animă opoziţia faţă de infailibilitatea pontificală. Vigoarea acestei opoziţii îl impresionează pe Franz Joseph care reacţionează la iniţiativa lui Pius al IX-lea ca paznic al prerogativelor monarhice şi îl decide să facă pasul. Ulterior, îi va explica arhiducesei Sophie, tulburată de denunţarea concordatului, de naşterea căruia ea fusese, se ştie, strâns legată:

„Abrogarea Concordatului mi-a fost de asemenea penibilă. M-am hotărât totuşi pentru că era răspunsul cel mai puţin dur şi, după mine, cel mai potrivit faţă de hotărârile nefericite ale Romei, şi pentru că nimic nu s-a schimbat astfel în drepturile şi poziţia Bisericii. Este totodată dorinţa mea cea mai scumpă să revenim la o înţelegere cu Biserica, dar asta nu este posibil cu actualul papă. Când ai măsurat amărăciunea şi starea de tristeţe în care au venit episcopii noştri de la Roma, fără cea mai mică speranţă, fără cea mai mică iluzie, când vezi cum aureola care înconjura până astăzi Roma a dispărut cu totul pentru ei, ai putea să deznădăjduieşti cu privire la viitorul B sericii, dacă nu ai fi ferm ancorat în convingerea şi speramcă Dumnezeu va feri Biserica de alte nenorociri 19”.

Deşi se credea obligat să meargă mai departe decât îşi fi. xase la

început, Franz Joseph nu doreşte evident – scrisoarea o dovedeşte – ca decizia lui să poată fi interpretată ca o sfidare la adresa Bisericii. Această grijă se traduce în procedura aleasă pentru denunţarea Concordatului. Aceasta are loc parcă pe furiş, luând forma unei simple dispoziţii a împăratului către ministrul Cultelor, ca şi a unei depeşe a ministrului Afacerilor Externe către însărcinatul cu afaceri austro-ungar la Roma, căruia îi revine să informeze Sfântul Scaun. Pe cât de solemnă fusese semnarea Concordatului, pe atât de înconjurată de discreţie este abrogarea lui.

Avântul opoziţiilor federaliste

Puterea liberală nu are de făcut faţă doar ostilităţilor catolicilor. Ea se izbeşte şi de opoziţia mediilor federaliste. Catolicii figurau de altfel adesea aici în număr important. În măsura în care ar fi transferat chestiunile religioase competenţei ţărilor şi regatelor, un sistem federalist ar fi permis catolicilor să iasă de sub legislaţia liberală acolo unde ar deţine majoritatea. Dar opoziţia federalistă reunea totodată pe cei mai mulţi dintre slavii din Cisleithania care condamnau dualismul şi protestau împotriva regimului centralist propus de legile constituţionale din 1867. Opoziţia nu vorbea totuşi cu un singur glas. Evoluţiile distincte de după 1867 ale polonezilor şi cehilor stau mărturie.

Pe planul principiilor, conservatorii polonezi care controlează Dieta Galiţiei critică dualismul şi optează pentru federalism. Preocuparea pentru solidaritatea slavă i-ar orienta totodată spre alianţa cu cehii. Dar alte considerente îi invită să se întoarcă de la soluţiile extreme pentru a adopta formule care să se integreze sistemului existent. Eşecul insurecţiei din lotw din partea rusească a fostei Polonii le arată că o restaurare a independenţei patriei lor nu este previzibilă pentru încă mu' tă vreme. Apartenenţa Galiţiei la monarhia habsburgică este aşadar, un dat căruia trebuie să i se acomodeze. O pot face cu atât mai bine cu cât au dobândit, studiind trecutul polonez, convingerea că independenţa nu este singurul mod de existentă a unei naţiuni. Grija pentru păstrarea identităţii naţionale înăuntrul ansamblului austriac le dictează de asemeni comportamentul politic.

Obsesia ameninţării ruseşti deţine şi ea un mare rol în opţiunea lor pentru o înţelegere cu Austria. Întreaga greutate a istoriei şi culturii lor îi împinge pe polonezi să identifice Rusia cu o versiune

modernă a barbariei, în vreme ce văd în patria lor o avangardă a civilizaţiei. Imperiul rus este totodată bănuit că nutreşte planuri panslaviste şi mai ales că vrea să-şi încorporeze totalitatea teritoriilor poloneze. Deoarece Polonia era dezmembrată, îi revenea Austriei în prezent sarcina de a ţine piept Rusiei, aşa cum odinioară ţinuse piept Islamului. Prin această analiză, conservatorii polonezi investeau monarhia habsburgică cu o misiune europeană, ca în epoca cea mai glorioasă a trecutului ei, dar şi aşteptau de la ea, în mod concret, să protejeze Polonia de ameninţarea de distrugere totodată fizică şi morală pe care ar reprezenta-o pentru ea absorbţia în imperiul rus. Atâta vreme cât sufletul polonez va trăi pe o parte a teritoriului fostei Polonii, şansele unei resurecţii naţionale vor fi salvate.

Mai exista un ultim motiv pentru această moderaţie. Nobilimea poloneză nu uitase marea răscoală din 1846. Trebuia, aşadar, să se teamă mereu ca o atitudine prea contestatară să nu decidă puterea să joace cartea ruteană. Ameninţarea era menită să-i îndemne pe polonezi la prudenţă şi să-i convingă că hegemonia lor în Galiţia trecea printr-un aranjament cu Viena.

Această voinţă de compromis reiese din adresa către Franz Joseph votată în decembrie 1866 de Dieta din Galiţia. Alegerea „căii austriece" este exprimată aici fără ambiguitate, cum se subliniază în peroraţie: „Noi ne ţinem alături de tine, o, prea graţioasă Maiestate, şi vrem să rămânem aşa20". În ciuda adeziunii lor de principiu la federalism, conservatorii polonezi se abţin, în lunile următoare, să-şi împingă prea departe opoziţia faţă de noua ordine de lucruri. Mai mult, în loc să rişte să provoace o criză gravă în relaţiile cu Viena, aleg chiar să se raheze dualismului şi să-şi plaseze acţiunea în interiorul cadru – ui constituţional existent. În schimbul atitudinii lor conciliantecred că Franz Joseph nu se va arăta ingrat şi că îi va fi recunoscut Galiţiei un statut particular.

Într-adevăr, se vor putea felicita curând pentru roadele pe care li le aduce această tactică. Afară de faptul că e scutită de rigorile stării de asediu la care era atunci supusă o parte a Boemiei, Galiţia beneficiază şi de măsuri pozitive. Astfel, nu este o cucerire măruntă recunoaşterea polonezei, în 1869, ca limbă administrativă de uz intern. La aceasta se adaugă, tot în 1869 polonizarea Universităţii din Cracovia, rândul Universităţii din Lemberg venind, cel puţin parţial, doi ani mai târziu. Pe scurt, aceste decizii înseamnă a livra polonezilor,

adică claselor lor conducătoare, controlul asupra Galiţiei.

Pentru a fi corect apreciate, asemenea achiziţii trebuie puse în paralel cu soarta rezervată polonezilor de sub suveranitatea altor puteri co-partajante. În timp ce procesul de polonizare câştiga teren în Galiţia, ţinuturile Vistulei erau supuse unei politici de rusificare intensivă, iar, după puţin, o ofensivă de germanizare va fi lansată de Bismarck în marele ducat Posen şi în Silezia.

Totuşi, aceste măsuri nu vor mai satisface vrerea polonezilor de a-i fi recunoscut un statut particular Galiţiei. O declaraţie votată, în septembrie 1868, de Dietă reclamase un regim de largă autonomie internă, care ar fi cuprins formarea unui guvern local răspunzător în faţa Dietei şi crearea unei cancelarii a Galiţiei, la Viena. Pe de altă parte, Galiţia nu ar fi participat la lucrările Reichsratului decât pentru problemele comune care o priveau şi pe ea. Conştient că îi va fi dificil să refuze, după aceea, aceleaşi avantaje celorlalte naţionalităţi, mai ales cehilor, guvernul liberal nu merge până la a instituţionaliza autonomia Galiţiei. Totuşi, în afară de faptul că nu era înscrisă în legea fundamentală, polonezii beneficiau de o autonomie reală, care nu le satisfăcea poate toate dorinţele, dar le recunoaşterea un statut incontestabil privilegiat în raport cu celelalte popoare slave din Monarhie şi contribuia, în orice caz, la atenuarea ardoarei lor combative.

Spre deosebire de polonezi, cehii şi aliaţii lor din aristocraţia istorică se situează dintr-odată pe o poziţie radicală faţă ne noua stare de lucruri. După ce hotărâse în aprilie 1867 să nu facă parte din Reichsrat, opoziţia boemiană se retrage, în ţ următor, şi din Dieta de la Praga. În prealabil, ea reamintise» la 22 august, într-o declaraţie solemnă, redactată de Palacký şi semnată de 88 de deputaţi cehi, motivele opunerii ei şi ansafl" 1 blul revendicărilor. Ea neagă aici orice validitate unui sistem elaborarea căruia Boemia nu fusese asociată, căruia nu i-a consimţământul şi care o aşază sub autoritatea unui stat creat în 1867 de circumstanţe. Refuzul ei se bizuia pe doctrina dreptului de stat, mai mult ca oricând referinţa sa supremă acum.

Este totuşi izbitor să constaţi cât de mult le inspiră modelul maghiar demersul şi obiectivele. Când opoziţia boemiană boicotează Reichsratul, ea nu se mărgineşte la a-şi pune actele în acord cu principiile. Crede că va ajunge la acelaşi rezultat ca şi maghiarii, care, folosind această armă, reuşiseră să facă guvernul de la Viena să se

încline. Aşa cum maghiarii considerau compromisul din 1867 că a fost negociat doar cu suveranul lor, fără interferenţa vreunui guvern străin, cehii şi nobilimea cred că guvernul cisleithanian nu are autoritate să negocieze cu Boemia. Un acord nu poate rezulta decât dintr-un pact între rege şi naţiune, pe care l-ar consfinţi apoi încoronarea lui Franz Joseph la Praga şi jurământul regal. Deşi dreptul de stat le interzicea să participe la Reichsrat, cehii şi aliaţii lor admiteau că Boemia este legată de celelalte ţări prin probleme comune. Pentru discutarea acestora, ei au în vedere un sistem inspirat tot din compromis, sub forma întâlnirii unei delegaţii boemiene cu Reichsratul.

Atâtea analogii trezesc bănuiala că opoziţia lor faţă de compromisul cu Ungaria ţinea mai ales de faptul că Boemia nu a beneficiat de acelaşi tratament. Obiectivul lor ar fi, aşadar, să fie recunoscută egalitatea Boemiei cu Ungaria, paritate legitimată prin titluri istorice şi un drept de stat, în ochii lor la fel de incontestabile:

„Drepturile, dă asigurări Rieger, pe care Casa imperială le are asupra Boemiei se bazează pe aceleaşi titluri ca şi cele pe care le are asupra Ungariei.

Nu există, prin urmare, niciun motiv serios de a refuza Boemiei ceea ce s-a acordat cu atâta largheţe Ungariei, adică recunoaşterea dreptului ei istoric şi a autonomiei ei21”.

Mai mult decât instalarea unui regim federalist, ar fi fost vorba de stabilirea unui sistem trialist care ar fi pus Boemia pe picior de egalitate cu Ungaria.

Cehii nu-şi limitează intervenţiile la domeniul intern. Ei se străduiesc să dea cauzei lor şi o rezonanţă internaţională. Astfel în aprilie 1867, puţin după încheierea compromisului, trimit o delegaţie la congresul slav de la Moscova la care polonezii refuzaseră, dinspre partea lor, să participe, din teama de a nu părea să cauţioneze prin prezenţă ţelurile expansioniste pe care le bănuiau la Rusia. Rieger enunţă aici nişte afirmaţii caar putea da de înţeles că face un act de credinţă faţă de Rusia Nu-i recunoaşte el misiunea de a elibera naţiunile slave încă supuse unui jug străin? „Când Rusia îşi va fi îndeplinit sarcina, continuă el, toţi slavii se vor înclina dinaintea ei22”.

Luate literal, aceste afirmaţii par să indice că un drum lui fusese străbătut de la epoca, încă apropiată, când Palacký cerea Austriei să protejeze popoarele Europei Centrale de imperialismul rusesc. În realitate, este mai corect să le interpretăm ca pe un mijloc de presiune

asupra lui Franz Joseph. Înţelepţii din partidul naţional nu-şi pierduseră brusc judecata în privinţa ambiţiilor ruseşti, dar se credeau liberi în alegerea mijloacelor pentru a încerca să-l convingă pe împărat să părăsească o politică funestă, care, dacă era continuată, ar fi riscat să facă din cehi nişte avanposturi ale puterii ruse. O scrisoare a lui Palacký către un corespondent francez, Saint-René Taillan-dier, este lămuritoare sub acest aspect:

„Nu combatem (îi explică el) sălbatica şi brutala politică de germanizare pentru a face cadou naţionalitatea noastră ursului nordic. Dar, aşa cum poruncesc legile civilizaţiei şi ale justiţiei eterne, ne autorizaţi desigur să folosim orice mijloc pentru a ne apăra de declinul naţional căruia îi suntem meniţi23".

Rieger se adresează în 1869 şi lui Napoleon al III-lea printr-un memoriu. Obiectivul rămâne acelaşi, mijloacele sunt diferite. Rieger ştia bine că Austro-Ungaria şi Franţa intraseră atunci într-un proces de reapropiere. Dacă Napoleon al III-lea ar pleda cauza Boemiei pe lângă Franz Joseph, sfatul lui putea fi ascultat. Ca să-i câştige simpatia, Rieger găseşte argumente făcute să-l atingă, spunându-i că dualismul ameninţa monarhia habsburgică cu explozia. Dacă, aşa cum era de prevăzut, Prusia ar culege esenţialul din resturile acesteia, ar urma o răsturnare a raportului de forţe din Europa, insuportabila pentru Franţa.

Elocvenţa lui Rieger nu obţine totuşi rezultatul scontat. Orice efect ar fi avut discursul acestuia asupra lui, Napoleon a III-lea nu intenţiona să intervină în această dispută. Jntr u moment când îi căuta alianţa, evident nu dorea să-l irite-Franz Joseph, intervenind într-o manieră atât de flagranta afacerile interne ale Monarhiei austro-ungare., E

Franz Joseph nu era totuşi închis faţă de ideea unui acord u opoziţia boemiană. Interesul pe care l-ar prezenta pentru Monarhie un astfel de compromis, venind după înţelegerea pecetluită cu Ungaria, nu îi scăpase. Mai mult, nu ignora încercările pe care le traversase Boemia în timpul ultimului conflict. Putuse de altfel să-şi dea seama şi singur, când se dusese să se închine, câteva săptămâni mai târziu, pe câmpurile de luptă. Franz Joseph nu pierdea din vedere nici faptul că un compromis cu Boemia ar crea condiţiile unei alternative politice la puterea liberală. Odată cu întoarcerea cehilor şi a nobilimii istorice în Reichsrat s-ar desena conturul unei majorităţi parlamentare de

schimb. Aceasta ar putea asocia, într-o alianţă cu dominantă conservatoare, alături de vechea opoziţie boemiană, pe catolicii din ţările alpine şi pe polonezi, pe care nicio simpatie ideologică nu-i lega de liberali.

Pentru a-şi atinge scopul, Franz Joseph nu dispune totuşi decât de o marjă foarte strâmtă de manevră. Obligaţiile subscrise atât faţă de Ungaria, cât şi în cadrul Constituţiei din decembrie îi fixează limitele dincolo de care consideră că nu poate trece. Era, aşadar, exclus ca un eventual compromis cu Boemia să repună în cauză dualismul. În al doilea rând, acesta trebuia imperativ să-şi găsească loc în Constituţia cisleithaniană. Adică, două condiţii incompatibile cu dreptul de stat al Boemiei.

La toate acestea se adăuga faptul că liberalii nu vor face evident nimic pentru a favoriza gestaţia unui astfel de compromis. Mai ales că printre conducătorii lor erau mulţi germani din Boemia. Câţiva miniştri din guvernele epocii, prinţul Karl Auersperg, Karl Giskra, Leopold von Hasner, Eduard Herbst, Ignaz von Plener, erau originari din Boemia sau din Moravia. Or, germanii din Boemia afişau o ostilitate radicală raţă de orice idee de compromis, care, legând influenţa politica de ponderea demografică, risca să-i plaseze, în raport cu cehii, în situaţia de minoritate înăuntrul unui regat în care ei numărau doar ceva mai mult de o treime din populaţie.

Recifurile de care o asemenea întreprindere ameninţă să se zdrobească nu-l descurajează pe Franz Joseph să încerce o desfidere în direcţia opoziţiei boemiene. Profitând de o călătorie la Praga, în iunie 1868, unde s-a dus să inaugureze un pod Peste Vltava, îi primeşte pe Palacký şi Rieger din partea par – dului naţional ceh şi pe contele Heinrich Clam-Martinic din Partea nobilimii istorice. Întrevederea nu ajunge, firește, la niciun rezultat. Condiţiile puse de Franz Joseph pentru încheierea unui compromis sunt considerate inacceptabile de interlocutorii săi.

Serbările care, doar cu două luni mai devreme, înconjuraseră la Praga aşezarea primei cărămizi a Teatrului naţional dovediseră că opoziţia boemiană era susţinută de o vastă mişcare populară, iar conducătorii acesteia nu erau, prin urmare, dispuşi să cedeze în privinţa unor drepturi pe care le considerau inalienabile. Declaraţia solemnă din 22 august vine să confirme hotărârea partidului naţional. În ce-l priveşte, guvernul proclamă ca răspuns starea de asediu la

Praga şi în împrejurimi. Această escaladare ilustrează eşecul iniţiativei luate de Franz Joseph. Totuşi, gestul lui i-a neliniştit pe liberali. Socotindu-se dezavuat pentru că nu fusese informat de intenţiile împăratului, prinţul Auersperg merge până la a-şi înainta demisia.

Inconvenientul nu-l descurajează pe Franz Joseph. El îi arată doar că vremurile nu sunt coapte încă şi că drumul este lung până la capătul unde voia să ajungă. O nouă ocazie pare să se ivească doi ani mai târziu. În echipa guvernamentală apăruseră divizări privind atitudinea de adoptat faţă de opoziţia federalistă. Dinspre partea ei, opoziţia nu numai că se întărise, dar devenise mai dură. Imitând exemplul boemienilor, alte grupuri se alătură boicotării Reichsratului. Majoritatea liberală nu era ameninţată, dar aceste defecţiuni reprezentau indiciul unei crize, iar Franz Joseph poate considera conjunctura favorabilă pentru o nouă iniţiativă. Aceasta ia, în aprilie 1870, forma numirii unui guvern mai puţin supus influenţei liberale.

Profilul primului-ministru, contele Alfred Potocki, ilustrează ideea. Acest magnat din Galiţia, provenind dintr-o familie poloneză dintre cele mai prestigioase, prezintă toate garanţiile de loialitate faţă de coroană. Este totodată un catolic fervent, care, pentru a nu-şi trăda convingerile religioase, va refuza să-şi pună semnătura sub documentul ce denunţă Concordatul.

Potocki primeşte de la Franz Joseph dispoziţia să pregătească un compromis cu opoziţia boemiană. În acest scop, are, în lunile de după numirea sa, o serie de întrevederi la Praga-Personalitatea lui îi aduce cu siguranţă simpatia interlocutorilor, dar, pe fondul situaţiei, aceste discuţii arată ca un nou dialog între surzi. Potocki le reaminteşte că, compromisul trebuie să se situeze cu necesitate în cadrul Constituţiei cisleithaniene şi ridică mereu drept condiţie prealabilă întoarcerea opoziţiei cisleithaniene în Reichsrat, două condiţii pe care aceasta continuă să le considere inacceptabile. Pe scurt, un mers în cerc.

Acelaşi scenariu se repetă şi în septembrie după dizolvarea Camerei inferioare a Reichsratului, hotărâtă de Potocki, în speranţa că noi alegeri vor ajuta la deblocarea crizei. Odată cu victoria nobilimii istorice în curia marii proprietăţi, opoziţia cucereşte majoritatea în Dieta de la Praga. Situaţia rămâne într-un punct mort. Primind o delegaţie a Dietei, Franz Joseph îşi reafirmă dorinţa de a ajunge la un compromis, dar repetă că nu ar putea să-şi dea acordul la nişte

reforme care-i contrazic obligaţiile constituţionale. Insistă de asemenea ca deputaţii cehi să pună capăt grevei parlamentare. Întoarcerea lor în Reichsrat, adaugă el, ar face posibilă formarea unei noi majorităţi, afirmaţie ce dă de înţeles că, în mintea lui, chiar acesta este obiectivul ultim al operaţiunii. În schimb, Franz Joseph promite că se va încorona curând la Praga.

Aceste cuvinte nu stârnesc totuşi ecouri în opoziţia boe-miană. Nu că ea ar minimaliza brusc importanţa unei ceremonii pe care o solicita de multă vreme, dar nu o voia disjunctă de un compromis care să respecte suveranitatea regatului Boemiei. Separată de un acord general, încoronarea şi-ar pierde esenţa semnificaţiei pentru a nu rămâne decât o peripeţie lipsită de viitor. Conducătorii boemieni nu văd, prin urmare, niciun motiv să-şi modifice atitudinea. Rămânând pe poziţiile lor intransigente, hotărăsc să continue boicotarea Reichsratului.

În aparenţă, nimic nu se clintise, şi Franz Joseph putea obosi să treacă din refuz în refuz. Răbdarea lui nu ajunsese totuşi la capăt. De doi ani, diversele tentative de deschidere porniseră de la el şi nu disperase să convingă, prin perseverenţă, cealaltă tabără să-şi abandoneze poziţiile rigide. De altfel, se şi gândeşte la o nouă iniţiativă.

Deoarece eforturile lui Potocki se dovediseră infructuoase, eSte ispitit să încredinţeze unei alte echipe guvernamentale căutarea termenilor unui compromis. Pentru această misiune, Se gândeşte la oameni noi. Atenţia îi fusese atrasă de un memorandum al guvernatorului Austriei Superioare, contele Karl von Hohenwart, care pleda pentru o largă descentralizare a Puterilor, fără a se pune iar în discuţie Constituţia din decembrie. Poate că reglementarea chestiunii boemiene s-ar putea şi înăuntrul unei atari reforme.

Franz Joseph se arătase interesat deopotrivă de tezele federaliste pe care Albert Schäffle, un economist wurtembur-ghez numit de curând la Universitatea din Viena, le dezvoltase în faţa lui, în timpul a două audienţe din octombrie. Consultat, Hohenwart se declară gata să preia şefia unui guvern care să aibă ca sarcină prioritară găsirea unui teren de înţelegere cu opoziţia boemiană. Era probabil imprudentă lansarea unei reforme de o asemenea amploare, atâta timp cât va dura războiul franco-german şi orizontul internaţional nu va fi degajat. Franz Joseph fiind cucerit de acest argument, cabinetul Potocki va expedia, în aşteptare, problemele

curente.

Către o apropiere de Franţa

Războiul franco-german din 1870 închide definitiv un capitol multisecular al istoriei dinastiei. Tratatul de la Praga exclusese deja Austria din Germania. În principiu, problemele germane nu o mai priveau. Dar, în pofida afirmaţiilor făcute atunci sub şocul amărăciunii, Franz Joseph nu trăsese o bară peste trecut. Ceea ce un război destrămase, un alt conflict sau o răsturnare a conjuncturii internaţionale ar fi putut ajuta să fie refăcut, fie şi sub altă formă.

Mulţumită acestei victorii, Prusia se apropiase mult de obiectivul pe care Bismarck îl fixase politicii sale. Dar partida nu se jucase până la capăt. Ea comporta o serie de necunoscute de care Austria ar putea profita pentru a pune din nou piciorul în Germania. Sub presiunea Franţei, tratatul de la Praga rezervase statelor Sudului posibilitatea de a se uni într-o confederaţie care ar servi drept pandant Confederaţiei Germaniei de Nord. Pe termen mai lung, Austria putea spera să-şi deschidă din nou drumul spre Germania, profitând de legăturile pe care ar fi ştiut să le reînnoade cu aceste state, organizarea ansamblului germanic luând atunci forma acestei triade pe care unii o promovaseră încă dinainte de 1866.

Este adevărat că linia Mainului, ce separa tradiţional cele două Germanii, fusese de-acum forţată parţial. A doua zi după conflict, Bismarck silise statele Sudului să se unească cu Prusia prin tratate de alianţă care, chiar dacă secrete, nu le restrângeau mai puţin libertatea de manevră. Capacitatea de rezistentă a guvernelor era cu siguranţă diminuată, dar opinia publică rămânea extrem de ostilă faţă de hegemonia prusacă, iar Austria îşi conserva aici simpatiile.

Totuşi, această politică nu ar fi avut şansa să ia fiinţă dacă Austria nu beneficia de sprijinul unei mari puteri europene. Lecţia celor două războaie precedente pe care le înfruntase izolată pe plan diplomatic a fost benefică de data aceasta. Era exclus ca această putere să fie Rusia. Axa Berlin-Sankt-Petersburg continuă să fie solidă, cu atât mai mult cu cât resentimentul Rusiei faţă de Austria nu se stinsese încă. Anglia îşi subliniază prea tare distanţările ca să se angajeze activ pe continent.

Rămânea Franţa. Aceasta se derobase când, imediat după Sadova, Franz Joseph o presase să intervină în conflict. Napoleon al III-lea sconta să-şi încaseze, după reinstalarea păcii, dividendele

neutralităţii. Dar compensaţiile pe care Bismarck i le fluturase prin faţa ochilor, fără a-şi lua vreodată un angajament concret, se destramă una după alta. A fost necesară această succesiune de eşecuri pentru ca Napoleon al III-lea să ajungă să perceapă jocul lui Bismarck şi să recunoască amploarea ameninţării. Franţa, tot atât cât Austria, trebuia să se teamă de o creştere a puterii prusace. Înainte de războiul din 1866, Napoleon al III-lea era gata s-o lase să se extindă până la Main. Dar propriile înfrângeri îl învăţaseră că ambiţiile Prusiei merg mult dincolo de asta. Ca etapă următoare, Prusia nu viza altceva decât să reunească sub propria tutelă ansamblul masei germane. Ceea ce Franţa nu putea să accepte fără a-şi pune securitatea în gravă primejdie.

Cu cât reacţia ei întârzia, cu atât revirimentul politicii sale a fost mai brutal. Trezit din iluzii, Napoleon al III-lea îşi fixează acum ca obiectiv prioritar să oprească expansiunea Prusiei şi să o readucă la un nivel de putere compatibil cu securitatea Franţei. În aceste condiţii nu putea fi decât interesat de o apropiere de Austria care i-ar fi deschis perspectiva unei alianţe de revers contra Prusiei.

Tragedia mexicană

Acesta este sensul vizitei pe care Napoleon al III-lea şi împărăteasa Eugenie le-o fac lui Franz Joseph şi Elizabethei, la

Salzburg, în august 1867. Oficial, călătoria avea, într-adevăr un motiv. Perechea imperială franceză voia să-şi prezinte gazdelor ei condoleanţele după moartea lui Maximilian, a cărui execuţie, la Queretaro, tocmai încheiase în chip tragic aventura mexicană începută cu patru ani mai devreme.

De când Franz Joseph îl numise, în 1857, pe fratele lui guvernator general al Lombardiei-Veneţia, relaţiile dintre ei merseseră din rău în mai rău. Iritat de veleităţile liberale ale lui Ferdinand-Max, Franz Joseph nu ezitase, se ştie, să-l cheme la ordine. În timpul războiului, Ferdinand-Max fusese pus pe linie moartă, ceea ce îi rănise sensibilitatea. În continuare, el nu exercită altă funcţie oficială decât aceea de inspector general al Marinei, post neîndoielnic înalt, totuşi până la urmă marginal, flota neocupând, prin tradiţie, decât un loc secundar în dispozitivul militar austriac. Trebuie să atribuim această înlăturare geloziei lui Franz Joseph faţă de un frate presupus mai dotat? Cel interesat va fi totdeauna convins.

Vom fi totuşi mai aproape de realitate crezând că aici transpare

o trăsătură a caracterului lui Franz Joseph care, în viitor, se va manifesta în mai multe ocazii: neîncrederea în membrii familiei sale, care, aflându-se în preajma coroanei, i-ar putea disputa puterea. După Ferdinand-Max, Rudolf şi Franz Ferdinand vor face experienţa acestei neîncrederi. Comportamentul lui Franz Joseph nu se reduce totuşi la această singură motivaţie. Tot atât de adevărat este că instabilitatea de caracter a fratelui său, pulsiunile lui romantice, pofta de popularitate care îl face să adopte uşor poze liberale nu scăpaseră atenţiei lui Franz Joseph. Există deci un ansamblu de argumente care l-au făcut să nu-i mai încredinţeze din nou înalte responsabilităţi.

În castelul său de la Miramar, din apropiere de Trieste, unde locuieşte acum cea mai mare parte a anului, Ferdinand-Max îşi muşcă zăbala. Convins că nu-i va mai fi dat să joace un rol în stat, îşi cultivă amărăciunea sau se refugiază în vise. Este un prinţ înăcrit, frământat de îndoieli, dar mereu ambiţios, pe care destinul a sfârşit prin a-l întâlni în 1863, când o delegaţie de notabili mexicani, opuşi preşedintelui Juárez, ajunge la Miramar ca să-i propună oficial coroana imperială a Mexicului De doi ani, ideea plutea deja în aer şi se discuta la curtea de la Viena. Proiectul era patronat de Napoleon al III-lea care vedea aici prilejul de a crea în sudul Statelor Unite un mare imperiu latin, plasat în orbita Franţei. Evlavioasa împărăteasa Eugenie se arătase şi ea entuziasmată de perspectiva de a transforma Mexicul într-un bastion al catolicismului. Desigur, ţara era sfâşiată de războiul civil. Susţinuţi de marii proprietari de pământ şi de Biserică, conservatorii se opuneau republicanilor preşedintelui Juárez care se sprijineau pe liberali şi pe masa de metişi şi de indieni. Dar, nu încăpea îndoială că, odată cu intervenţia corpului expediţionar francez, aflat la faţa locului din iunie 1862, republicanii vor fi până la urmă învinşi. De altfel, acum când Juárez şi partizanii lui fuseseră izgoniţi din México şi împinşi spre nord, demersul conservatorilor mexicani pe lângă Ferdinand-Max nu era semnul că deznodământul se apropia?

Proiectul mexican l-a fascinat imediat pe acest arhiduce de treizeci de ani, aflat în aşteptarea destinului. Totuşi, nu a dus lipsă de avertismente. În ciuda aparenţelor, viitorul era încărcat de incertitudini. Simţea asta bine arhiducesa Sophie, pentru care tot ce venea de la Napleon al III-lea nu putea fi decât necaz; întreaga familie imperială nutrea aceleaşi sentimente. Care este, mai întâi, în opinia conservatorilor, suportul real pe care s-ar sprijini suveranul? Iar

rebelii aceia nu reprezintă o ameninţare mult mai serioasă decât vor s-o spună interlocutorii lui Fredinand-Max? în fine, promotorii proiectului îşi pun problema reacţiei americane? Or, doctrina Monroe, carta fundamentală a politicii lor externe, interzice Statelor Unite să tolereze, la frontierele lor, o putere instalată în furgoanele străinilor. Este adevărat că războiul de secesiune îi împiedica deocamdată să intervină. Dar, din clipa când acesta se va încheia, nu se vor da în lături să susţină activ rezistenţa faţă de acest imperiu importat din străinătate. Cât va mai valora atunci susţinerea Franţei, adică a unei puteri aflate la câteva mii de kilometri distanţă de teatrul operaţiunii?

Ferdinand-Max nu dă răspunsul înainte de a fi trecut prin lungi ceasuri de ezitare. Dar, în clipa alegerii, speranţa unui destin pe măsura viselor lui învinge. Mirajul biruie rezervele raţiunii. Ferdinand-Max este încurajat să ia această hotărâre şi de soţia lui, arhiducesa Charlotte. Devorată, ca şi el, de ambiţie, dar fără caracterul lui veleitar, această prinţesă de rang regal – este fiica lui Leopold, regele Belgiei – îndură greu să-şi vadă soţul îngrădit în sarcini secundare. Cât despre ea, deşi găseşte un sprijin la Sophie care o preţuieşte cu fervoare pe această noră catolică şi nu-i vine greu să o prefere Elizabethei, Se simte condamnată să fie, în cel mai bun caz, doar a doua la curte, înapoia împărătesei, care nu o iubeşte şi căreia îi întoarce şi ea antipatia. Primeşte cu entuziasm proiectul mexican, în care vede un fel de semn al providenţei. Surdă la sfaturile prudenţei, se străduieşte să-i întărească lui Ferdinand-Max hotărârea.

Franz Joseph ar putea saluta în proiectul mexican mijlocul ideal de a se debarasa de un frate devenit stânjenitor. Poate că se va şi felicita că nu se opusese când, după Sadova, va auzi, la Viena, voci din mulţime cerându-i să abdice în favoarea lui Ferdinand-Max. Dar, cu doi ani mai devreme, se abţinuse să-i influenţeze decizia. Dacă nu-l împinsese să se lanseze într-o întreprindere ale cărei pericole nu-i scăpau, nici nu încercase să-i schimbe gândul. Cel mult l-a pus să se înconjure de garanţii. Intervine doar ca să-i impună lui Fredinand-Max un pact de familie care îl obliga să renunţe la toate drepturile legate de titlul de arhiduce şi îl excludea de la succesiunea la tronul Austriei.

Comportamentul lui Franz Joseph în această circumstanţă a fost judecat diferit. Într-adevăr, dacă privim situaţia în termeni pur emoţionali, e greu să faci un personaj pozitiv din acest împărat care îşi dezmoşteneşte fratele. Dinspre partea sa, Ferdinand-Max nu s-a dat în

lături să interpreteze această ultimă jignire ca pe cea din urmă manifestare de invidie a lui Franz Joseph faţă de el. Adevărul se află totuşi la alt nivel. O făcuse pentru că aşa a fost sfătuit de miniştrii lui, şi pentru că decizia fusese aprobată de restul familiei. Oricum ar sta lucrurile o dată în plus, pentru Franz Joseph considerentele personale se şterg dinaintea raţiunii de stat. Când îl obligă pe Ferdinand-Max să semneze pactul, nu stă în intenţia lui să-l umilească, într-o vreme când era acaparată de problemele germane şi italiene, Monarhia nu-şi putea permite să-şi disperseze forţele. Ea trebuia, aşadar, să evite cu necesitate orice obligaţie ce ar risca să-i deschidă un nou front.

Dar, oricât de justificate ar fi fost ele de necesitate, numai după o lungă rezistenţă se hotărăşte Fredinand-Max să accepte aceste condiţii. Astfel, ultima întrevedere a celor doi fraţi din dimineaţa de 9 aprilie 1864, chiar înainte de semnarea actului de renunţare, este furtunoasă. În cele două ore de te-te-ătete, fără a fi de faţă vreun martor, măştile, se pare, au căzut şi fiecare i-a putut spune celuilalt tot ce avea demult pe inimă. Chiar dacă s-a supus, Ferdinand-Max a considerat că semnătura îi fusese extorcată. De cum avea să se îmbarce pornir” 1 spre noua lui ţară, nu va ezita să revină asupra angajamentului ce lăsase să-i fie smuls, fără ca această schimbare bruscă să aibă totuşi nici cea mai mică valoare în ochii lui Franz Joseph.

Nu a trebuit să treacă mult pentru ca previziunile cele mai pesimiste să se adeverească. Iluziile pe care se întemeia proiectul mexican s-au prăbuşit una câte una. Ferdinand-Max, de acum înainte Maximilian, împăratul Mexicului, trebuie să descopere că puterea lui se bizuia pe temelii înguste. Cercurile care veniseră după el nu dispuneau în ţară de o veritabilă susţinere populară. Respins de marea majoritate a mexicanilor ca o putere străină, imperiul deţinea o aparentă autoritate doar datorită prezenţei trupelor franceze, republicanii controlând zonele lăsate libere de francezi. Situaţia devine de-a dreptul critică atunci când, războiul de secesiune încheindu-se, Statele Unite îl pot susţine eficient pe Juárez şi îşi sporesc presiunea asupra lui Napoleon al III-lea. Obosit să investească oameni şi bani într-o întreprindere care se arată a fi un fiasco, împăratul francezilor sfârşeşte prin a lua hotărârea, în aprilie 1866, de a-şi repatria trupele din Mexic.

Pentru Maximilian a bătut ora adevărului. Ar mai fi fost timp să

evite ce era mai rău. Când mareşalul Bazeine, comandantul corpului expediţionar francez, îi propune să-l ducă în Europa, gândul de a părăsi partida îi trece prin minte lui Maximilian, dar, se dovedeşte, încă o dată, un veleitar şi-şi lasă conduita să-i fie dictată de Charlotte, care îl convinge să rămână, amintindu-i că, pentru un suveran, pecetea adevăratei măreţii este să ştie să facă faţă adversităţilor:

„A abdica, spune ea, înseamnă să te condamni singur şi să-ţi dai ţie însuţi un brevet de incapacitate; ceea ce nu li se iartă decât bătrânilor şi imbecililor; în schimb nu este de demnitatea unui principe de 34 de ani, plin de viaţă şi de viitor. Suveranitatea este depozitul cel mai sacru pe care el îl deţine printre oameni; nu părăseşti tronul ca pe o adunare împresurată de un corp de gardă. Din clipa când accepţi destinul unei naţiuni, o faci cu toate riscurile şi primejdiile; nu eşti niciodată liber s-o abandonezi24".

În ce o priveşte, hotărâtă să lupte până la capăt, ea pleacă 111 Europa ca să caute ajutoare. Călătoria va fi totuşi dinainte condamnată la eşec. Cei cărora vrea să le implore ajutorul nu. Se mai gândesc acum decât cum să tragă o linie peste problema mexicană. Căzând tocmai a doua zi după războiul austro-prusac, această călătorie survine, pe deasupra, în cel mai rău moment. Napoleon al III-lea o primeşte pe Charlotte, dar numai ca să-i dea de înţeles că nu trebuie să nutrească nicio iluzie. Plecând de la aceste întrevederi, femeia nu are cuvinte destul de aspre ea să-l denunţe pe împăratul francezilor, în ochii ei „diavolul în persoană":

„El vrea, îi raportează lui Maximilian, să săvârşesc această faptă rea, premeditată de mult timp, nu din laşitate, descurajare sau Dumnezeu ştie ce alt motiv, ci pentru că este, pe acest pământ, încarnarea Răului şi vrea să distrugă Binele25".

Charlotte nu este mai norocoasă în Austria. Chiar dacă nu îi este indiferentă soarta fratelui său, Franz Joseph are, după Sadova, cu totul alte preocupări decât să aducă sprijin armat unei aventuri extraeuropene. Periplul Charlottei se încheie la Roma unde Pius al IX-lea nu poate decât să-i adreseze cuvinte de îmbărbătare. Această ultimă lovitură încheie minarea echilibrului mental al tinerei femei. Mintea Charlottei nu rezistă la încercările care se înverşunaseră împotriva ei. Minată de oboseală, covârşită de povara dezamăgirilor, frământată de nelinişti, se scufundă brutal într-o nebunie din care nu va mai ieşi până la moartea ei din 1927.

În Mexic a bătut gongul pentru ultimul act al tragediei. Menghina se strânge inexorabil în jurul lui Maximilian, care nu mai are pentru a combate decât o armată fantomă şi al cărui imperiu se micşorează ca o piele de sagri. Închis la Quere-taro, ultima redută a imperialilor, Maximilian sfârşeşte prin a capitula la 15 mai 1867. Se întâmplă atunci ceea ce nicio curte din Europa n-ar fi îndrăznit să-şi închipuie. Fiu de ţăran indian, Juárez nu este reţinut de scrupulele prinţilor. Asimilând imperiul cu o ciumă împotriva naţiunii mexicane, nu ezită să-şi condamne prizonierul la moarte.

La vestea arestării fratelui său, Franz Joseph încearcă să-l salveze, repunându-l în toate drepturile lui de membru al fa; miliei Habsburgilor. Voia să creadă că noul stăpân al puterii de la México nu va îndrăzni să trimită la moarte pe un arhiduce al Casei de Austria. Această ultimă decizie nu-l salvează totuşi pe Maximilian care este împuşcat la 19 iunie la Que retaro, împreună cu doi dintre credincioşii lui, în condiţii Pe care Manet le va evoca mai târziu în celebrul său tablou„a radoxul istoriei vrea ca Maximilian să atingă în faza de agonie a imperiului său acea măreţie pe care o viaţă întreagă o căutase zadarnic, căci, dacă să continue lupta ar fi fost cu siguranţă o greşeală din perspectiva raţiunii, el ştie că, după ce socotise nevrednică de sine abdicarea, trebuia să cadă cu onoare şi să înfrunte moartea cu panaş.

Rămăşiţele pământeşti ale sărmanului erou sunt aduse, câteva luni mai târziu, pe Novară, aceeaşi fregată care, cu trei ani şi jumătate înainte, îl dusese în Mexic ca să cucerească gloria, întors în sânul familiei, Maximilian se va putea odihni lângă strămoşii lui, la Viena, în cripta Capucinilor, ultima oprire în călătoria pământească a Habsburgilor.

Apropierea franco-austriacă

Când Franz Joseph şi Napoleon al III-lea se întâlnesc la Sal-zburg, niciunul dintre ei nu este tras pe sfoară. Fiecare cunoaşte rolul pe care celălalt l-a jucat în tragedia care tocmai se încheiase. Dar pentru Franz Joseph nu este momentul să-l trateze pe Napoleon al III-lea drept „canalie". Sophie se abţine să apară la Salzburg pentru a nu trebui să-l salute pe „asasinul fiului ei". Dar împăratul este supus altor imperative. Necesităţile prezentului îi poruncesc să facă o bună figură faţă de oaspetele său. Cei doi bărbaţi au un adversar comun în Bis-marck, iar interesul le comandă să încerce să-şi armonizeze politicile. Franz Joseph nu s-a îndoit, de altfel, niciodată de semnificaţia

eminamente politică a acestei vizite. Dovadă stă faptul că în suita lui se află Beust, ministrul Afacerilor Externe, Andrăssy, prim-ministrul maghiar, şi prinţul Metternich, ambasadorul său la Paris.

Franz Joseph este interesat într-o apropiere de Franţa. Dar, pentru a intra în vederile lui, o alianţă ar trebui să satisfacă Numite condiţii. Franz Joseph ştie bine că, dacă în Germania de Sud multora le repugnă o hegemonie prusacă, sentimentul naţional era aici potrivnic şi Franţei. Marja de manevră era, „Şadar, îngustă. Un război rezultând dintr-o agresiune france-2 a ar fi cea mai rea dintre catastrofe, căci ar îngădui Prusiei să sudeze în jurul ei ansamblul naţiunii germane. Atunci s-ar termina cu şansele Austriei de a-şi ataşa statele din sud pentru a constitui, până la urmă, un bloc împreună cu ele. În schimb, un conflict armat în care Franţa nu ar apărea în situaţia de agresor ar deschide cu totul alte perspective Monarhiei. Ea i s-ar putea asocia, fără a risca acuzaţia că trădează interesele germane. Beust crede chiar că, dacă un război trebuie să înceapă, el trebuie să izbucnească drept consecinţă a unui conflict austro-rus în care Rusia şi Franţa să fie la rândul lor antrenate.

Această analiză subliniază importanţa dobândită, din 1866 începând, de preocupările balcanice în diplomaţia austro-un-gară. Chiar dacă nu renunţase să intre din nou pe scena germană, Sadova începea deja să impună Monarhiei logica ei. Aceasta o determină să se întoarcă spre sud-estul Europei, care i se oferă ca singură arie de influenţă posibilă în compensaţie pentru recentele reculuri. Beust mai aşteaptă, aşadar, de la o înţelegere între Paris şi Viena să realizeze o contrapondere la Rusia, de care Austro-Ungaria nu se poate să nu se izbească în Balcani.

Discuţiile de la Salzburg au permis aruncarea unei punţi între cele două capitale. Apropierea lor se precizează, după numai două luni, în timpul vizitei lui Franz Joseph la Paris, cu prilejul Expoziţiei universale. Această vizită nu are desigur nimic excepţional în principiu. Suveranii europeni veneau atunci unul după altul la Paris. Dar nu toţi au fost întâmpinaţi cu aceeaşi căldură. Aceste diferenţe dobândesc o semnificaţie de evidenţă politică atunci când răceala primirii rezervate lui Wilhelm I poate fi opusă simpatiei al cărei obiect este Franz Joseph.

În timpul celor douăsprezece zile cât durează şederea, el este efectiv înconjurat de atenţiile cuplului imperial. Dar, dinspre partea sa,

Franz Joseph ştie şi el să cucerească mulţimea pariziană prin gesturi simple, ca de exemplu atunci când primeşte la Palatul Elisee, unde locuieşte, o delegaţie de femei din Hale. Ba face chiar şi mai mult: întorcându-le puţin după aceea vizita, le aplică aceeaşi regulă de curtoazie ca şi oaspeţilor săi princiari de la Viena. În timpul plimbării prin cartierul Halelor este ovaţionat de mulţime şi una dintre precupe-te traduce sentimentul general declarând unui jurnalist că „era un împărat foarte amabil şi că se poate lăuda că toată lumea din Saint Eustache îl are la inimă2°".

Franz Joseph este cucerit de farmecul Parisului unde face cu acest prilej, prima şi singura lui vizită:

„Am aşteptat mult de la Paris [îi scrie el Elizabethei, căreia începutul sarcinii îi dăduse o excelentă scuză ca să nu vină cu el], sunt totuşi uluit, nu mi-l închipuisem atât de extraordinar de frumos27".

A doua zi dă iar curs liber entuziasmului: „Ar fi atâtea de văzut, căci nu termin să mă mir şi să admir28".

Şederea lui este firește în primul rând ocupată de un program încărcat de obligaţii oficiale: în afară de câteva vizite la Expoziţie, de diverse recepţii la Saint-Cloud, la Primăria Parisului, la Compiègne, o impozantă trecere în revistă a trupelor la Bois de Boulogne, partide de vânătoare. Dar Franz Joseph se transformă la fel de uşor în turist. Notredame, Sainte-Cha-pelle, Panteonul, Les Invalides şi mormântul lui Napoleon I, palatul Tuileries, muzeul Luvru; manufacturile Gobelins îi primesc vizita. La Conciergerie, se reculege în celula unde fusese închisă strămătuşa lui, Marie-Antoinette. Însoţit de împărătească, descoperă Versailles. Mare admiratoare a Măriei-Antoinette, Eugenie îi arată la Micul Trianon colecţia de obiecte adunate prin grija ei, care păstrează amintirea nefericitei regine. Dar Franz Joseph este interesat şi de Parisul prezentului. Plimbându-se în jurul parcului Monceau, admiră frumoasele cartiere care tocmai fuseseră construite. În sfârşit, zilele pariziene ale lui Franz Joseph se încheia regulat la teatru. Ţinând cumpăna între comedie şi teatru liric, se împarte între Théâtre français, Opera-Comique, Opera-Italien, Operă, teatrul de la Porte-Saint-Martin, teatrul de la Palais Royal.

În pofida importanţei acordate festivităţilor, spectacolelor şi vizitelor, politica, evident, nu este absentă din acest sejur. Chiar dacă nu ocupă avanscena, există prilejuri pentru întrevederi şi declaraţii unde se confirmă ameliorarea relaţiilor dintre cele două imperii. În

discursul rostit la Primărie, Franz Joseph dă tonul, subliniind că vechile dispute dintre Franţa şi Austria au fost îngropate în mormintele strămoşilor.

Conduse la început în doi, discuţiile vor fi curând lărgite cu Italia. Austria şi Franţa nu întârzie să-şi dea seama de necesitatea de a o asocia la negocierile lor. Pentru Austria, era vorba de evitarea unui atac în cazul unui conflict în care ar fi angajată pe alte fronturi. În ce o priveşte, Italia putea fi interesată de un acord care s-o pună la adăpost de o încercare a Jienei de a recuceri în întregime sau în parte provinciile pierdute. Aceste eforturi se izbesc totuşi de un şir de obstacole care le împiedicau să treacă dincolo de declaraţiile de bune intenţii. Guvernul italian dorea să profite de ocazie pentru a regla cu Austria problema Trentinului, partea de limbă italiană a Ţi-rolului. Dar Franz Joseph refuză categoric să ia în considerare orice cedare de teritoriu. Pe marginea unui memoriu în care problema este evocată, adnotează: „Este vorba de o populaţie deosebit de favorabilă Austriei, care nu poate fi atât de uşor părăsită împotriva voinţei ei29”.

Totuşi, mai ales problema romană se aşază de-a curmezişul unui acord redactat după toate regulile. Într-un schimb de scrisori cu Napoleon al III-lea, Victor-Emmanuel condiţionează un angajament definitiv de aplicarea convenţiei din 15 septembrie 1864, care prevedea evacuarea trupelor franceze prezente în Roma din 1849, deşi guvernul italian dăduse asigurări că va respecta integritatea teritoriului pontifical. Trupele franceze îşi încheiaseră mişcarea de repliere în decembrie 1866, dar o tentativă prost controlată a lui Garibaldi de a ocupa Roma cu Cămăşile Roşii antrenase întoarcerea lor în noiembrie, anul următor. Astfel, Napoleon al III-lea, obligat să ţină seama de opinia catolicilor francezi, nu voia să rişte un nou eşec militar.

În lipsa unui act care să poată consfinţi oficial înţelegerea dintre cele trei ţări, un schimb de scrisori între Franz Joseph şi Napoleon al III-lea precizează, în septembrie 1869, angajamentele Austro-Ungariei şi Franţei una faţă de cealaltă. Deşi o astfel de procedură nu avea, evident, valoarea unui tratat, cel puţin oferea avantajul de a lega moral cele două părţi. Sarcina istoricului este complicată de faptul că, nici la Paris, nici la Viena, arhivele nu au păstrat vreo urmă a scrisorii lui Franz Joseph. Trama, pare totuşi posibil de reconstituit pornindu-se de la răspunsul lui Napoleon al III-lea:

„Această comunitate de interese şi idei nu poate fi decât favorabilă păcii în Europa. Totuşi, dacă, prin imposibil, imperiul Maiestăţii Voastre ar fi ameninţat de o agresiune greu de prevăzut, nu aş ezita o clipă să pun toate forţele Franţei de partea lui. Maiestatea Voastră poate fi de asemenea sigur că nu voi începe niciodată vreo negociere cu o putere străină, fără să mă fi înţeles în prealabil cu voi30".

Beust va repeta după aceea, în mai multe rânduri, că Austro-Ungaria nu şi-a luat atunci alt angajament decât acela de a nu se înţelege cu o a treia putere fără ştirea Franţei. Pare toţi greu de acceptat această versiune. Din cauza hotărârilor luate în iulie 1870 şi a reorientării date politicii externe a Monarhiei după războiul franco-german, Beust va fi obligat, ca să spunem astfel, să minimalizeze amploarea obligaţiilor subscrise mai devreme de Austro-Ungaria cu privire la Franţa. Napoleon al III-lea reia în răspunsul lui, aplicându-le Austro-Ungariei, fără a elimina sau adăuga ceva, angajamentele subscrise de Franz Joseph faţă de Franţa.

Este, prin urmare, foarte probabil ca angajamentul lui Napoleon al III-lea de a interveni militar în cazul unui atac împotriva Monarhiei să facă ecou promisiunii lui Franz Joseph de a pune toate forţele austro-ungare de partea Franţei, în ipoteza unei agresiuni a cărei victimă ar fi aceasta.

Inaugurarea Canalului de Suez

Toamna următoare este dominată de participarea lui Franz Joseph la inaugurarea Canalului de Suez. Nu sunt străine de această călătorie unele motive politice. Străpungerea istmului Suezului era o lucrare franceză şi prezenţa lui Franz Joseph alături de împărăteasa Eugenie va ilustra apropierea dintre cele două ţări. Ea va aminti, afară de aceasta, că, putere mediteraneană fiind prin fereastra ei spre Adriatica, Austro-Ungaria are interese şi în Orientul Apropiat. În sfârşit, şi poate mai ales, fusese anunţată participarea prinţului moştenitor al Prusiei. Or, acesta ar deţine primul rol dacă Monarhia reprezentată era doar printr-un arhiduce. Pentru Franz Joseph, care continuă să-şi refuze în forul său interior recunoaşterea preeminenţei Prusiei în Germania, acest considerent a fost fără îndoială determinant. În plus, călătoriei i se va da o strălucire deosebită. Înainte de a ajunge în Egipt, Franz Joseph va fi oaspetele sultanului la Constantinopol, apoi va vizita Ţara Sfântă unde va fi cel dintâi împărat germanic care punea

piciorul acolo după Frederic al III-lea în secolul al XV-lea.

Scrisorile trimise, în forma unui jurnal, de Franz Joseph Elizabethei ne îngăduie să-l urmărim de-a lungul etapelor acestui vast periplu, de la sfârşitul lui octombrie până la începutul lui decembrie 1869. De la Constantinopol, unde este primit cu fast de sultan, „gazda cea mai fermecătoare ce se poate închipui", călătoria este pusă sub semnul exotismului de-peizării. Pe malurile Bosforului, Franz Joseph se poate crede transportat în universul din o mie şi una de nopţi. Primele impresii dau măsura entuziasmului său:

„N-aş putea să-ţi descriu ce văd şi ce simt. Nu am decât un gând în minte, ca tu să fii aici, o singură dorinţă, ca tu să poţi vedea toate acestea; această aşezare, această apă, aceste palate, magnificele lumini ale serii, chiperaşii, mulţimea navelor, mulţimea vărgată a bărbaţilor, femeile, din păcate voalate, dar cu asemenea ochi că nu poţi decât să regreţi că au faţa acoperită, şi aeru131".

Despre traversarea până la Jaffa, la bordul vasului Greif, sunt puţine de spus, afară de faptul că Franz Joseph este fericit că atinge uscatul. „Apa, mărturiseşte el, nu este elementul meu". Sultanul avusese grijă ca şederea în Palestina să se desfăşoare în cele mai bune condiţii. Nimic nu a fost lăsat la voia întâmplării. O caravană de cinci sute de cămile şi dromaderi fusese alcătuită pentru beduinii escortei şi transportarea bagajelor, Franz Joseph şi tovarăşii săi de călătorie rămânând călări.

Aceste lungi zile petrecute pe cai, sub o căldură copleşitoare, sunt foarte grele. Lui Franz Joseph nu-i displace să sublinieze că, pe cap cu o pălărie de pai, acoperământ pe care nu obişnuieşte să-l poarte, îi stă bine, în vreme ce Andrâssy, strecoară el, nu fără maliţie la adresa Elizabethei, a recurs la o umbrelă ca să se apere de văpaia soarelui. Seara, corturile sunt împlântate în deşert. Protejat de un detaşament de călăreţi otomani, Franz Joseph doarme pe un pat de argint care, din ordinul sultanului, i-a fost pus la dispoziţie pe toată durata călătoriei.

La vederea Ierusalimului, aşa cum va face în fiecare loc sfânt, primul lui gest este să îngenuncheze şi să sărute pământul. Mai multe zile sunt consacrate vizitării locurilor sfinte de la Ierusalim şi Bethleem. La Ierusalim, Franz Joseph asistă la liturghia de la Sfântul Mormânt şi primeşte împărtăşania, u11 preună cu mai mulţi membri ai suitei sale. Cum este protectorul diferitelor confesiuni din imperiul

lui, nu-şi mărgineşte contactul la catolici, ci are grijă să întâlnească demnitari ai diverselor culte, creştine sau nu, reprezentate în Oraşul Sfan După ce s-a întreţinut cu rabinii într-o sinagogă, vizitează şcoala evreiască şi un spital finanţat de Rothschild, apoi onoreaz islamul vizitând moscheea lui Omar.

În ciuda atitudinii prevenitoare a sultanului, călătoria nu este lipsită de primejdii. A fost cât pe-aci să se încheie tragic la Jaffa unde, intrarea în radă fiind barată de recifuri, navele trebuiau să ancoreze în larg. Transportarea pe uscat sau întoarcerea la bord nu se puteau face, prin urmare, decât cu barca, simplă formalitate totuşi pentru conducătorii de bac locali, cel puţin atunci când intemperiile nu-şi făceau simţită prezenţa. Or, când, întors de la Jaffa, Franz Joseph vrea să urce la bordul navei sale, vremea era execrabilă. Preocupat să nu întârzie, decide în ciuda a orice să încerce traversarea. Reuşeşte, dar a fost o minune că barca nu i s-a răsturnat sau nu s-a sfărâmat de recifuri:

„Îmbarcarea, ieri, la orele unsprezece dimineaţa, la Jaffa [îi povesteşte Elizabethei] a fost foarte grea, din cauza mareei înalte şi a unei hule foarte puternice. Am făcut traseul de la Jaffa până la Greif într-o barcă manevrată de localnici. Nu voi uita toată viaţa cum am fost ridicat la bord, agăţat într-o chingă, aşa cum sunt îmbarcaţi caii. Nici pentru un milion n-aş vrea s-o iau de la capăt32".

O altă ambarcaţiune, plecată de la mal după a lui, a trebuit să se întoarcă. Pasagerii altor două vase austriece, Elizabeth şi Gargnano, vor trebui să aştepte mai multe ore înainte de a putea urca din nou la bord. Pentru a nu rata întâlnirea de la Port Said, Franz Joseph dă, fără să mai aştepte, ordinul de ridicare a ancorei. Celelalte două vase îşi vor face apariţia doar în ziua următoare.

A doua zi după sosirea la Port Said, lungul convoi de vase intră, în dimineaţa de 17 noiembrie, în canalul de Suez, pentru a deschede o nouă pagină de istorie: în frunte L'Aigle, nava împărătesei, apoi Grief, Elizabeth şi Gargnano, şi în urma lor nava prusacă, ordine care nu puteau decât să-l satisfacă pe Franz Joseph. Pasagerii au pe deplin răgazul să admire splendorile peisajului: „La dreapta, cât vezi cu ochii, lacul Mensa-feh, în stânga deşertul, pe lac milioane de flamingo roz şi câteva stoluri de pelicani".

La Ismailia, la jumătatea parcursului, kedivul dă un bal în °noarea invitaţilor săi. Cu prilejul balului, în palat se înghesuie o

mulţime de câteva mii de persoane, dintre care unele nu erau cu siguranţă pe gustul lui Franz Joseph:

„Câteva mii de persoane fuseseră invitate, dar veniseră mult mai multe, astfel că societate era foarte amestecată. Femeile erau puţin numeroase şi printre ele puţine erau elegante. Alături de personalităţi străine de prim rang venite din toate ţările, se aflau acolo mulţi oameni de rând şi de asemenea numeroşi indigeni în costum. Cum ceremoniile au atras în Egipt destulă pleavă, era acolo şi Riciotti Garibaldi, fiul celebrului Garibaldi34".

Franz Joseph şi Eugenie ar fi dorit să se eclipseze cât mai repede. Dar mai trebuie să prezideze un dineu pentru care se prevăzuseră mai mult de treizeci de feluri de mâncare. Astfel, deşi meniul fusese până la urmă mult simplificat, era două noaptea când Franz Joseph a putut să se întoarcă la bordul lui Grief. În sfârşit, urmează sosirea la Suez, despărţirea de Eugenie, apoi întoarcerea cu trenul la Cairo unde Franz Joseph şi suita lui mai stau câteva zile înainte de întoarcerea în Austria.

În chip de apoteoză, nu rezistă plăcerii de a urca piramida lui Keops, cea mai înaltă dintre piramidele de la Gizeh. A urcat-o în şaptesprezece minute, ascensiunea nefiind lipsită de pitoresc, dacă dăm crezare descrierii făcute de Franz Joseph:

„Ascensiunea a început în ritm rapid. În timp ce un beduin mă ţinea de o mână, altul venea în urma mea ca să mă împingă din spate când blocurile de piatră erau prea înalte ca să fie escaladate, ceea ce nu a fost necesar decât de cinci sau şase ori. Practica mea în alpinism m-a ajutat mult. Beduinii sunt oameni foarte pricepuţi, puternici şi siguri. Cel mai adesea, nu poartă decât o cămaşă, aşa că, urcând, lasă multe la vedere. Acesta trebuie să fie motivul pentru care englezoaicelor le place atâta să suie pe piramide35".

RĂZBOIUL FRANCO-GERMAN

La întoarcerea la Viena, Franz Joseph găseşte dosarul reţiilor franco-austriece. După schimbul de scrisori dintre rrw Joseph şi Napoleon al III-lea, cele două imperii nu mai v gresează pe calea unui tratat de alianţă. Contacte au loc, adevărat, între militari ai celor două ţări la cel mai înalt ru jvfapoleon al III-lea îşi formulase această dorinţă când îi mărturisise, în 1868, prinţului Metternich:

„Dacă va trebui vreodată să combinăm o acţiune militară oricât de îndepărtată, ar fi foarte important să ne înţelegem asupra terenului

militar, adică ar trebui să ne punem de acord asupra aspectului strategic şi să nu ne pierdem atunci în tatonări imprudente36".

Inspectorul general al armatei austro-ungare, arhiducele Albert, partizan declarat al alianţei franceze, se duce la Paris în martie şi aprilie 1870. Vizitei lui îi răspunde, în iunie 1870, călătoria la Viena a generalului Lebrun. Chiar dacă erau examinate atunci diverse planuri de operat în Germania, întrevederile rămân informale şi nu ajung, prin urmare, la semnarea unei convenţii militare. Primindu-l în audienţă pe generalul Lebrun, Franz Joseph are de altfel grijă să-i aducă aminte că nu se va lansa într-un război, decât dacă este constrâns.

Caracterul nedesăvârşit al acestei apropieri nu îl împiedică să se arate călduros faţă de Napoleon al III-lea când i se prezintă ocazia. Stă mărturie reacţia lui la victoria lui Napoleon al III-lea în plebiscitul din mai 1870, care administrase o severă înfrângere republicanilor şi părea să consolideze pentru mult timp imperiul:

„Este un veritabil triumf (îl felicită el) pe care principiile de ordine şi autoritate l-au repurtat asupra doctrinelor anarhice care infestează astăzi atâtea ţări37".

Când, la începutul lui iulie 1870, izbucneşte conflictul dintre Franţa şi Prusia pe chestiunea succesiunii în Spania, doctrina lui Franz Joseph era, aşadar, fixată: dacă situaţia avea să degenereze până la provocarea unui conflict armat, Austro-Ungaria nu va interveni militar decât în cazul extrem de improbabil ca Franţa să fie atacată de Prusia.

Nu că Bismarck ar fi fost potrivnic în principiu unui război cu Franţa care intra, dimpotrivă, în calculele lui. Lună de Wia, rezistenţa la pătrunderea prusacă în Germania de Sud. Se dovedise mai puternică decât se aşteptase. Contase pe faptul că reuniunea unui Parlament vamal la scara Zollverein-u – ar fi fost profitabilă scopurilor ei, creând o instanţă comu-a pentru întreaga Germanie, Dar, spre marea lui dezamăgire, partizanii Prusiei suferiseră la alegeri, în februarie şi martie 1868, o ruşinoasă înfrângere atât la Würtemberg, cât şi Ba varia. Din acest eşec, trăsese învăţătura că blocajele interioare riscau să nu poată fi multă vreme înlăturate, dacă nu va izbuti să exploateze o criză externă pentru a provoca un şoc îi\ opinia statelor din sud. Dacă nu el a provocat-o, problema spaniolă i-a oferit ocazia.

Disproporţionată în raport cu criza aparentă, reacţia franceză îi îngăduie să se plaseze pe terenul onoarei naţionale. Napoleon al III-lea se preface a crede că o candidatură a unui prinţ Hohenzollern la tronul

Spaniei expune Franţa unei ameninţări comparabile cu aceea pe care o cunoscuse în epoca lui Carol Quintul. Admiţând că temerea avusese vreun rol, el se agaţă de această afacere mai ales ca de un pretext pentru a lansa o contraofensivă împotriva Prusiei.

Trebuie spus că atitudinea fiecăreia dintre cele două tabere este dictată de planuri ascunse, atât exagerarea aparent stângace a lui Napoleon al III-lea, cât şi duplicitatea lui Bis-marck. Planuri ascunse când Napoleon al III-lea, pretinde de la Wilhelm I, după retragerea candidaturii prinţului Hohenzollern, asigurarea că aceasta nu va mai fi depusă în viitor. Prin această exigenţă, demonstra că obiectivul lui era mai puţin acela de a găsi o ieşire onorabilă pentru cele două tabere şi mai mult de a umili Prusia. Planuri ascunse şi la Bismarck care redactează depeşa de la Ems astfel încât îl împinge pe Napoleon al III-lea spre o reacţie care să-l plaseze în poziţia de agresor.

Chiar înainte de degenerarea crizei, orientarea adoptată de diplomaţia franceză îi neliniştește pe Franz Joseph şi pe Beust. Acesta din urmă încearcă să-i pună pe dirigenţii francezi în gardă faţă de primejdiile unei politici de confruntare directă cu Prusia. Dar, atunci când conflictul pare a fi pe punctul de a se declanşa, avertismentele nu mai sunt de ajuns. Austro-Ungaria nu poate evita obligaţia de a adopta o poziţie oficială care, pentru ea, înseamnă să tranşeze dilema: va participa sau nu la război?

Acesta este obiectul Consiliului de coroană care, la 18 iulie, îi adună în jurul lui Franz Joseph pe cei doi miniştri comuni, cisleithanian şi maghiar, şi pe arhiducele Albert în calitatea sa de cel mai înalt demnitar al armatei. Simpatiile personale ale participanţilor la această reuniune decisivă nu lăsau nicio îndoială, dar din motive care nu erau în mod necesar comune. Toţi îşi declară preferinţe pentru Franţa, oricare ar fi sentimentele pe care le încearcă de altminteri pentru regimul lui Napoleon al III-lea.

Arhiducele Albert şi ministrul de Război, generalul von jluhn, merg şi mai departe, arătându-se favorabili unei intrări în război alături de Franţa. Monarhia trebuie să profite de acest prilej, neîndoielnic ultimul ce i se va oferi, ca să-şi ia revanşa pentru Sadova şi să-şi restaureze influenţa în Germania. Probabilitatea victoriei franceze, aşteptată pe atunci de majoritatea experţilor militari, venea în sprijinul acestei soluţii. Va fi în avantajul Monarhiei să se afle în tabăra învingătorilor când va veni momentul organizării păcii.

Asemenea argumente nu întrunesc totuşi adeziunea celorlalţi participanţi la Consiliul de coroană. Fără a mai pune la socoteală că nu era legată de Franţa prin niciun tratat de alianţă, Austro-Ungaria nu era defel obligată să intervină în conflict prin angajamentul moral, chiar interpretat în cel mai larg sens, subscris în schimbul de scrisori din septembrie 1869. Fie şi împinsă de Bismarck, Franţa se situase pe poziţia de agresor. La urma urmelor, acest caz era tocmai cel de care diplomaţia austro-ungară se temea cel mai tare. Făcând pe victima unei agresiuni franceze, Prusia izbutise să mobilizeze rapid în jurul ei sentimentul naţional împotriva inamicului ereditar, şi asta chiar şi în Statele din Sud. Tratatele de alianţă defensivă încheiate imediat după tratatul de la Praga intrau acum în joc unul după altul.

Pe cale de consecinţă, intervenind în război ca aliată a lui Napoleon al III-lea, Austro-Ungaria risca să-şi piardă prieteniile din Germania de Sud (este adevărat că, rămânând cu arma la picior risca, la fel de mult, să-şi irosească ultimele cărţi, căci în cazul victoriei Prusiei, poarta Germaniei i-ar fi definitiv încuiată). Nu trebuia să excludă nici ipoteza unui atac rusesc. Or, armata austriacă nu sfârşise să-şi revină după înfrângerea din 1866, mai ales că lovituri obscure date bugetului apărării scăzuseră potenţialul ei militar sub acela al altor mari puteri europene. În aceste condiţii, i-ar fi fost imposibil Monarhiei să susţină un război pe două fronturi. Acestea sunt argumentele dezvoltate de Beust.

Andrâssy are alte motive să se opună unei participări la război a Austro-Ungariei. Ca ungur, se simte puţin preocupat de problemele germane, în vreme ce atenţia îi este reţinută cu Prioritate de ameninţarea rusă. Dar nu-i scapă nici faptul că o înfrângere a Prusiei ar putea avea drept consecinţă repunerea în discuţie a dualismului şi deci a poziţiei privilegiate a maghiarilor în sânul Monarhiei. Restabilirea influenţei Austriei în Germania ar fi însoţită inevitabil de o mutare a centrului de greutate al Monarhiei spre ţările germane. Şi, mai ales, devenit mai liber în mişcări datorită acestei victorii, Franz Joseph ar putea fi ispitit să revină asupra concesiilor pe care se văzuse constrâns să le facă Ungariei în 1867.

Prins între aceste argumente diferite, Franz Joseph adoptă în cele din urmă, la 20 iulie, părerea lui Beust care îi dă sfatul unei strategii de aşteptare. Evaluarea sa asupra forţelor şi slăbiciunilor Austro-Ungariei îl face să se oprească la soluţia neutralităţii armate.

Aceasta va pune Monarhia la adăpost de un atac prin surprindere al Rusiei care rămâne obsesia conducătorilor austro-ungari. Dar, mai ales, îi îngăduie să câştige timp până la primele bătălii când se va contura întorsătura pe care o va lua războiul.

Este de crezut că hotărârea lui era motivată şi de o tresărire de conştiinţă care îl reţinea să întindă mâna inamicilor naţiunii germane? Avansată mai târziu de linguşitorii naţionalismului german, această teză nu explică de ce, departe de a se bucura, Franz Joseph resimte crud victoriile prusace. Comentându-le, îi mărturiseşte mamei lui: „Catastrofele din Franţa sunt înspăimântătoare38".

Nu a avut mult de aşteptat. De la începutul lui august, primele înfrângeri franceze dau războiului o orientare neaşteptată. Speculaţiile asupra unei eventuale participări la conflict încetează, aşadar, curând să mai fie de actualitate. Capitularea de la Sedan şi prăbuşirea celui de Al Doilea Imperiu sfârşesc prin a îndepărta şi ultimele îndoieli ale lui Franz Joseph care, deşi continua să se lamenteze în particular asupra succeselor prusace şi deplângea soarta Franţei, nu încerca, firește, nicio simpatie pentru noul regim. Într-un anume fel, Austro-Ungaria încearcă să ajute cu adevărat Franţa, luând iniţiativa de a crea o ligă a statelor neutre care să acţioneze pentru reinstaurarea păcii. Dar, slăbită de divizări interne, aceasta nu-l stânjeneşte cu adevărat pe Bismarck, care este liber să impU nă Franţei pacea aleasă de el.

Spectator îndurerat al succeselor prusace, Franz Joseph pl veste viitorul cu neliniște; „Văd viitorul foarte întunecat. Are să fie şi mai trist decât prezentul 39".

La sfârşitul războiului franco-german, bilanţul este într-adevăr crud. Monarhia a trebuit să asiste neputincioasă la evenimentul care încheie de bătut clopotul pentru misiunea germană a Habsburgilor: proclamarea Imperiului german, la 18 ianuarie 1871, în Galeria oglinzilor din palatul Versailles. Din perspectiva acestui deznodământ, pare aproape derizoriu că Austria păstrează însemnele Sfântului Imperiu printre bijuteriile coroanei. Acum se terminase definitiv cu speranţa pe care Franz Joseph o păstrase, chiar şi după Sadova, că se va întoarce cursul istoriei.

Această ruptură făgăduieşte să fie încărcată de consecinţe. Ea ridică întrebări mai întâi germanilor din Austria. În marea lor majoritate, aceştia erau legaţi de Austria printr-un patriotism dinastic. Dar ataşamentul lor faţă de dinastie i-ar putea imuniza multă vreme

contra virusului naţionalist? Deja, în timpul războiului, unii dintre ei îmbrăţişaseră zgomotos cauza Prusiei. În vreme ce responsabilii Monarhiei izbuteau cu greu să-şi ascundă decepţia, victoriile prusace fuseseră salutate, în mai multe oraşe ale Monarhiei, prin manifestaţii de bucurie.

Aceste dezlănţuiri îl revoltaseră pe Franz Joseph care vedea în ele nişte comportamente antipatriotice şi îi invitase numaidecât pe responsabilii cu ordinea publică să nu le tolereze. Ciuda nu explică singură această severitate. Ea îşi găseşte sursa şi în convingerea că asemenea manifestaţii erau inspirate de o logică în contradicţie cu legitimitatea austriacă. Fascinaţia exercitată asupra unor germani din Austria de noul Reich creştea proporţional cu teama lor de a nu fi puşi în minoritate de celelalte naţionalităţi din interiorul Cisleithaniei.

Înainte de 1866, germanii nu mai erau decât grupul naţional cel mai numeros, fără a atinge, nici pe departe, majoritatea absolută. Dar ei se ştiau uniţi printr-o legătură organică cu Confederaţia germanică şi simţeau în spate întreaga greutate a masei germane. Astăzi, când acest cordon ombilical fusese tăiat, se vedeau reduşi la propriile forţe, şi asta în momentul când erau confruntaţi cu avântul mişcărilor naţionale la alte Popoare. Pentru a scăpa de ameninţare, unii dintre ei puteau dori ca procesul de unificare să se extindă şi la germanii din Austria, această tentaţie riscând fireşte să fie foarte puternică Pe liniile frontului, în ţările, mai ales Boemia, unde erau direct supuşi presiunii slavilor.

Fără îndoială, această soluţie nu intra în vederile lui Bis-marck care, deja în 1866, se opusese anexării teritoriilor austriece şi care, ca şi majoritatea responsabililor vremii, considerau monarhia Habsburgilor o necesitate europeană. Dar ameninţarea nu poate fi ignorată de conducătorii austro-ungari Prudenţa trebuie, prin urmare, să-i invite la a se feri pe viitor de o politică ostilă noii Germanii. Deja, sub această formă, crearea Imperiului german era făcută să afecteze diplomaţia austro-ungară. Dar efectele ei mergeau mai departe.

Oricât l-ar costa, Franz Joseph este silit să ia act de acest nou dat şi să-şi adapteze la el politica externă. Acum, când chestiunea germană se închisese, monarhia danubiană nu are altă soluţie decât să-şi întoarcă ambiţiile spre Europa de Sud-Est, ceea ce îi impunea să găsească o putere al cărei sprijin să-i permită să stopeze înaintarea rusească. După Sadova, Franz Joseph şi Beust atribuiseră acest rol

Franţei, dar înfrângerea ei o scosese din joc pentru mult timp. Chiar dacă Anglia avea motive să se teamă de expansionismul rusesc, rămânea puţin probabil ca ea să intervină pe continent. Rămânea Imperiul German. Deocamdată, o alianţă austro-germană părea greu de închipuit. Recentele conflicte lăsaseră urme pe care timpul singur era în măsură să le cicatrizeze. Din ce raţiuni s-ar certa Bismarck cu Rusia, a cărei prietenie o preţuise în timpul crizelor recente? în cea mai bună ipoteză, acest obiectiv nu putea fi atins decât pe termen mediu.

Îi revine totuşi lui Beust meritul de a fi discernut la cald potenţialităţile înscrise în desăvârşirea procesului de unificare a Germaniei. Încă din decembrie 1870, atunci când Franz Joseph încă se mai lamenta asupra întorsăturii luate de război, el îi semnalase necesitatea unei apropieri de Germania lui Bismarck. După tratatul de la Frankfurt care punea bazele unui nou raport de forţe în Europa, el mersese mai departe. Prezentându-şi în mai 1871 programul într-un raport remis împăratului, nu ezită să definească drept obiectiv prioritar „preponderenţa de fapt a Europei Centrale în balanţa destinelor europene prin înţelegerea prealabilă dintre Austro-Ungaria şi Pnisia-Germania în toate problemele de actualitate cu scopul declarat de a menţine pacea mondială40".

Dacă nu-i va fi dat să dirijeze diplomaţia austro-ungara până la acest capăt, Beust o va plasa cel puţin pe calea care va duce la tratatul de alianţă din 1879. u;,).

Articolele fundamentale

Odată cu restabilirea păcii, scenariul hotărât de Franz Joseph şi Hohenwart putea fi pus în aplicare. La 7 februarie 1871, Wiener Zeitung, un fel de Journal officiel, anunţă numirea contelui Hohenwart în fruntea guvernului în Cisleithania. Secretul fusese bine păstrat. Nici măcar Beust nu fusese pus la curent. Află vestea citind ziarul în trenul care îl ducea de la Budapesta la Viena.

În scrisoarea care îl instalează în funcţie, Franz Joseph îi fixează lui Hohenwart întinderea şi limitele misiunii lui. Continuând să refuze orice tranzacţionare a acestui principiu, el aminteşte că reformele destinate să pună capăt conflictelor actuale trebuie să se înscrie în cadrul Constituţiei:

„Menţinându-mă pe terenul Constituţiei pe care am dat-o, nu pot, în ciuda eşecului precedentelor tentative de a uni toate credincioasele mele popoare într-o comună activitatea constituţională,

să mă îndoiesc că un guvern care s-ar situa deasupra părţilor nu ar reuşi să ducă la capăt cu bine această misiune, în respectul vigilent al diverselor interese aflate în cauză, pentru consolidarea puterii şi prosperităţii imperiului41".

În mod vizibil, Franz Joseph mizează pe planul pe care i-l supusese Hohenwart, deoarece dă guvernului indicaţia de „a lua iniţiativa depunerii unei serii de texte pe lângă Reichsrat şi diete cu scopul de a recunoaşte ţărilor (landurilor) o creştere a autonomiei lor legislative şi administrative, care să fie compatibilă cu necesara unitate a imperiului – garant al fiecărei ţări luate individua142". Aşadar, continua să nu stea în intenţia lui Franz Joseph recunoaşterea dreptului de stat al Boemiei. Totuşi, intrarea în guvern a doi universitari cehi, ca miniştri ai Instrucţiei şi Justiţiei, dovedea o incontestabilă voinţă de deschidere.

Situaţia nu începe să se deblocheze decât în mai, după ce eforturile guvernului de a mări sfera de autonomie a ţărilor coroanei avortaseră, din pricina opoziţiei majorităţii liberale din Camera inferioară a Reichsratului. Acest eşec demonstrea-2 ă imposibilitatea în care se află cabinetul de a-şi realiza pro Srarnul fără o schimbare prealabilă a majorităţii. De unde voinţa lui de a da un nou impuls căutării unui compromis cu opoziţia boemiană. Dar, în acelaşi timp, nevoia pe care o resimte de această înţelegere nu era lipsită de riscul de a-i reduce marja de manevră, căci îl putea constrânge la mai multe concesii decât prevăzuse iniţial.

La sfârşitul a două luni de negocieri, cele două părţi reuşesc să-şi apropie efectiv punctele de vedere şi să cadă de acord asupra unui proiect de compromis. Guvernul se poate felicita că refuzul lui obstinat de a revizui Constituţia în afara căilor legale sfârşise prin a da roade. Opoziţia boemiană se hotărăşte nu doar să accepte să pună capăt grevei parlamentare, dar şi să admită să supună compromisul ratificării Reichsratului, după votul dietelor din regat. Alt succes al guvernului: acordul încheiat cu partidul naţional ceh şi cu nobilimea istorică nu pune în cauză compromisul din 1867. Încă din mai, Rieger şi Clam-Martinic, cei doi interlocutori ai guvernului, îşi exprimaseră dorinţa ca acesta să pregătească o depăşire a dualismului, dar îşi atrăseseră o replică seacă din partea lui Franz Joseph: „Aceasta nu o voi tolera niciodată şi de altminteri nici nu pot43". Şi aici, hotărârea lui Franz Joseph a avut câştig de cauză. Compromisul elaborat se va însera

în interiorul cadrului impus de dualism.

Esenţial rămânea totuşi faptul că guvernul sfârşise prin a recunoaşte dreptul de stat. Acesta este înţelesul ordonanţei regale, căreia contele Bohuslav Chotek, Statthalter al Boemiei, îi dă citire la 14 septembrie, în faţa Dietei din Praga:

„Având în vedere poziţia constituţională a coroanei Boemiei [declară Franz Joseph], evaluând locul şi puterea pe care aceasta a asigurat-o străbunilor noştri, precum şi nouă înşine, conştient de fidelitatea de neclintit cu care poporul boemian a susţinut mereu tronul nostru, recunoaştem din inimă drepturile regatului Boemiei şi suntem gata să le reafirmăm prin jurământul încoronării noastre44".

Imediat după aceea, începe procedura de ratificare a compromisului. Articolele fundamentale constituie aici elementul central. Inspirate dintr-un proiect elaborat de contele Clam-Martinic, ele reglementează organizarea puterilor în Boemia şi a raporturilor cu restul Monarhiei. Preambulul lor începe prin a recunoaşte compromisul din 1867. Totuşi nu era vorba decât de o conversie aparentă. Această procedură respecta într-adevăr suveranitatea regatului. Odinioară comp*O" misul i-ar fi fost impus. La urma urmelor, Boemia se supune obligaţiilor ei, dar nu ca până acum, în virtutea unui acord încheiat fără a fi fost consultată, ci prin aprobarea pe care, prin exerciţiul suveranităţii sale, i-o dă.

De sub această procedură străbate voinţa de a vedea Boemia tratată pe picior de egalitate cu Ungaria. Este ceea ce subliniază primele articole. Regatul Boemiei recunoaşte aici drept afaceri comune exact pe acelea pe care compromisul din 1867 le stabilise între Ungaria şi celelalte ţări ale Monarhiei. Fără îndoială, Boemia îşi recunoştea obligaţii faţă de ţările non-ma-ghiare. Dar articolul IX arată că problemele care nu erau comune cu celelalte ţări şi regate ale Monarhiei ţin de resortul autorităţilor boemiene. împărţirea competenţelor cu ţările nemaghiare nu va rezulta, aşadar, decât dintr-o delegare a suveranităţii proprii care nu va aduce atingere personalităţii constituţionale a Boemiei.

Restaurarea dreptului de stat este ilustrată – dar şi aici modelul unguresc nu este pierdut din vedere – de crearea unui executiv boemian responsabil înaintea Dietei. Pentru a-l prezida, Articolele fundamentale resuscită demnitatea de cancelar, care, până la dispariţia ei sub domnia Mariei Tereza, încarnase identitatea boemiană. Aceeaşi

preocupare pentru identitate se afirmă şi în sistemul care prevede repartizarea cheltuielilor comune potrivit unui regim de cote-părţi în timpul întâlnirilor delegaţiilor dietelor.

Nu toate ambiguităţile sunt înlăturate prin Articolele fundamentale. Chiar dacă aspiraţia spre paritatea cu Ungaria le subîntinde, ele nu sunt mai puţin obligate să se muleze pe cadrul dualismului. Cuvântul detestat Cisleithania nu apărea, desigur, dar ele nu pot face altceva decât să recunoască în ansamblul austro-boemia un corp politic distinct de al Ungariei. Ţările austro-boemiene deleagă ca şi Galiţia un număr de competenţe unui guvern şi unui organ legislativ comun. Pe de altă parte, ele continuă să stea în aceeaşi delegaţie, faţă în faţă cu delegaţia maghiară. Mai mult, cancelarul nu are doar atribuţia de a prezida guvernul boemian. În atribuţiile lui intră şi funcţiunea de a veghea, ca reprezentant al administraţiei centrale, la aplicarea deciziilor guvernului comun şi a legilor votate în acest cadru.

Boemia trebuie, prin urmare, într-un prim moment, să-şi mărginească dorinţele la o federalizare a Cisleithaniei. În imediat, sistemul prevăzut de Articolele fundamentale se remarcă prin complexitatea lui, pentru că el instaurează un al treilea nivel de guvernământ care se adaugă guvernului comun pentru ansamblul Monarhiei şi cabinetului ţărilor non-ungare.

Articolele fundamentale sunt însoţite de un proiect de lege care îşi fixează drept obiectiv reglarea raporturilor dintre germani şi cehi. El inova deja instaurând bilingvismul în zonele cu populaţie mixtă şi obligându-i pe funcţionari şi pe judecători să vorbească ambele limbi. Dar, mai ales, prevedea o reorganizare a Dietei care va fi în cele din urmă împărţită în două curii naţionale. Această reformă trebuia să garanteze în primul rând autonomia culturală a celor două popoare din Boe-mia. O dată retrase creditele rezervate instituţiilor comune, fiecare curie putea folosi o parte a bugetului şcolar şi cultural proporţională cu cota-parte fiscală vărsată de naţionalitatea sa. O ultimă dispoziţie viza asigurarea germanilor, protejându-i împotriva legii numărului. În cazul discutării unui proiect de lege cu caracter lingvistic, acesta va fi automat respins, dacă una dintre cele două curii nu-l admite.

Doar că aceste texte nu vor cunoaşte nici cel mai mic început de aplicare. Compromisul avea, efectiv, să sucombe sub povara opoziţiilor pe care le-a suscitat. Procedura de ratificare începuse totuşi sub

auspicii favorabile. Guvernul pronunţă, la 10 august, dizolvarea Camerei inferioare a Reichsratu-lui, precum şi a mai multor diete. Însoţită de o coborâre a censului, destinată să consolideze votul conservator şi să crească numărul electorilor slavi, această decizie viza să dea guvernului majoritatea ce-i era necesară în Reichsrat. Calculul se dovedeşte exact, deoarece alegerile se soldează cu un recul net al liberalilor care pierd controlul în mai multe diete, cum sunt acelea din Austria Superioară şi din Moravia. Alegerea Camerei inferioare a Reichsratului confirmă amploarea acestei victorii. Pe viitor, guvernul va putea conta aici pe majoritatea de două treimi, indispensabilă oricărei revizuiri a Constituţiei.

Primele dificultăţi apar însă odată cu ostilitatea afişată de liberali. Denunţând compromisul ca pe o agresiune a priorităţii germanilor în Austria, aceştia hotărăsc să ia pe seama lor tactica urmată până atunci de cehi şi de nobilimea istorică, boicotând Reichsratul, precum şi câteva diete, printre care fireşte aceea a Boemiei. Opoziţia lor este suplinită pe lângă burghezia germană de marile cotidiene vieneze, între ele în prl mul rând foarte influentul Nene Freie Presse.

Ostilitatea este cu deosebit vie la germanii din Boemia. Susţinători absoluţi ai unui regim centralist care, legându-i strâns de germanii din celelalte ţări ale coroanei, tindea să le anuleze situaţia de minoritate în Boemia, aceştia resping federalismul de teamă să nu aibă drept rezultat sfărâmarea acestei legături.

„Revendicările cehilor (recunoaşterea anticului drept de stat, cehizarea Universităţii, a şcolii, a funcţiunii publice etc.) [explică Ignaz von Plener, fostul ministru liberal de Finanţe] sunt moartea germanilor. Aflându-se în situaţia de minoritate în Boemia, aceştia vor şi trebuie să formeze, prin intermediul unui Parlament central, un ansamblu unit cu celelalte ţări ale Coroanei astfel încât să nu se topească în Dieta Boemiei, în eventualitatea că aceasta ar beneficia de un statut comparabil cu acela al Parlamentului ungar45”.

Garanţiile înscrise în proiectul de lege asupra naţionalităţilor nu sunt suficiente pentru a linişti aceste temeri. Dimpotrivă, obligaţia impusă funcţionarilor şi judecătorilor de a stăpâni cele două limbi ale regatului dezlănţuie furia germanilor, căci, în realitate, ea ar fi fost inevitabil în profitul cehilor.

Este totuşi foarte probabil ca Franz Joseph să fi ţinut seama de

ostilitatea mediilor liberale în previziunile lui şi să fi acceptat riscul. Trebuie să admitem deci că protestele lor nu explică, singure, cotitura lui care avea să antreneze eşecul compromisului. Acesta s-a datorat mai degrabă dublei intervenţii a lui Beust şi Andrăssy.

Beust, care ştia să atingă în punctul sensibil, îşi dă silinţa să-i arate lui Franz Joseph consecinţele pe care, după el, punerea în aplicare a compromisului nu va întârzia să le aibă asupra poziţiei internaţionale a Monarhiei. Într-un memorandum, datat 13 octombrie, face eforturi să-i demonstreze că o politică privilegiindu-i pe cehi în Boemia şi consolidând astfel greutatea specifică a slavilor în Austria ar fi în contradicţie cu apropierea pe care diplomaţia austro-ungară a început-o cu Berlinul de la sfârşitul lui 1870 şi pe care întâlnirea de la Ischl a celor doi împăraţi, cu o lună mai înainte, tocmai a ilustrat-o. Recunoaşterea pentru Galiţia a unui statut apropiat de acela care ar fi acordat Boemiei ar antrena pe de altă parte o alterare a relaţiilor cu Rusia. Politica guvernului Hohenwart ar risca, prin urmare, să mineze eforturile diplomaţiei austro-ungare, provocând constituirea unui front comun germano-rus îndreptat împotriva Monarhiei.

Intervenţia lui Andrâssy desăvârşeşte condamnarea compromisului. Şeful guvernului maghiar nu a rămas multă vreme pe poziţia pe care o adoptase atunci când, în septembrie, Hohenwart îi prezentase textele Articolelor fundamentale. El se mulţumise atunci să ceară colegului său cisleithanian revizuirea articolului prin care Boemia recunoştea compromisul austro-ungar şi să insiste pe necesitatea de a recurge la căile constituţionale pentru ratificarea acestui acord. Andrâssy nu întârziase totuşi să se convingă că intra în logica noii stări de lucruri să ajungă până la urmă la punerea în cauză a sistemului dualist. Convins în cele din urmă de ameninţările de care compromisul era încărcat pentru hegemonia maghiară în Ungaria, se hotărăşte să arunce în luptă întreaga greutate a influenţei sale.

Consiliul de coroană, pe care Franz Joseph, impresionat de amploarea opoziţiilor, îl convoacă la 20 octombrie, le furnizează lui Beust şi Andrâssy prilejul de a da lovitura de graţie. Argumentele lor sfârşesc prin a-l clătina pe suveran care se regăseşte de fapt în aceeaşi situaţie ca şi în 1867, când trebuise să arbitreze între Beust şi Beleredi. Opţiunea lui din 1867 i-o dictează pe aceea asupra căreia se decide peste patru ani şi jumătate, în pofida luptei de ariergardă pe care o duce Hohenwart, Franz Joseph îşi dă acordul la proiectul de ordonanţă

pe care i-l supun Beust şi Andrâssy în chip de răspuns la adresa votată de dieta Boemiei. Redactat în termeni ameninţători, el echivalează, conform voinţei autorilor lui, cu o execuţie a compromisului.

Astfel îl şi înţelege opoziţia boemiană. Puţin după încheierea acordului cu guvernul, Clam-Martinic şi Rieger îl puseseră în gardă pe Hohenwart contra oricărei modificări a compromisului, avertizându-l că „niciun element important nu ar putea fi suprimat sau modificat fără ca ansamblul să fie pus în cauză46". Interpretând răspunsul lui Franz Joseph ca pe o ruptură a contractului din trecut dintre cele două părţi, Clam-Martinic reia acest argument într-un memoriu remis lui Hohenwart. Modificarea compromisului punea capăt acţiunii în curs şi dezlega nobilimea istorică şi partidul naţional de angajamentele lor. Nu se mai punea mai ales problema întoarcerii în Rell hsrat. Dieta de la Praga o confirmă, la 4 noiembrie, respingând ordonanţa imperială şi reafirmându-şi totodată solemn fidelitatea faţă de dreptul de stat şi refuzul de a trimite deputaţi în Reichsrat. Cât despre guvern, trăgând concluzia dezavuării, nu întârziase să-şi înainteze demisia lui Franz Joseph.

Acest deznodământ înseamnă eşecul primei încercări serioase de a substitui majorităţii liberale o coaliţie cu dominantă conservatoare. Neîndoielnic că Franz Joseph care se putuse crede aproape de ţintă a resimţit o profundă decepţie. Revenind asupra evenimentelor, se arată foarte sever faţă de nobilimea istorică în care vede elementul motor din sânul opoziţiei boemiene. Nu contele Clam-Martinic fusese inspiratorul Articolelor fundamentale? Primindu-l pe contele Thun în audienţă, nu-şi mestecă vorbele:

„M-am ţinut de cuvânt şi am făcut pentru Boemia tot ceea ce era posibil. Doar partidului vostru îi este imputabil eşecul. Acum evenimentele trebuie să-şi urmeze cursul. De ce nu v-aţi întors în Reichsrat? Hohenwart ar fi rămas şi totul ar fi arătat altfel… Acum m-am convins că nu e nimic de făcut cu voi. Nu mai puteţi conta pe mine47".

Aceste critici nu-l absolvă totuşi pe Franz Joseph de orice răspundere. Demersul lui ridică de fapt o serie de întrebări. Franz Joseph refuza să repună în cauză compromisul din 1867. Putea el totuşi să ignore că, angajând procedura care trebuia să ducă la un compromis cu opoziţia boemiană, risca să mineze bazele dualismului? încă din octombrie 1870, Schaffle îi spusese că ar fi în logica acestei

politici să-l clatine. Mai târziu, conducătorii opoziţiei boemiene nu ascunseseră că aşteptau de la compromis să pregătească calea pentru o depăşire a dualismului.

Astfel demersul lui Franz Joseph suferea de o contradicţie internă. Hotărât să nu tolereze a fi adusă vreo atingere compromisului austro-ungar, îşi dăduse totuşi acordul unei politici care ameninţa să ajungă tocmai la acest rezultat. Este foarte evident că sperase să poată ieşi din această dilemă. Dar când necesitatea i-a impus să tranşeze, a cedat presiunilor lui An-drâssy. Această soluţie confirmă dezechilibrul pe care dualismul îl crease în Monarhie în favoarea Ungariei. Este de-acum lucru admis că responsabilii unguri, de altfel decişi să se opună oricărei imixtiuni a autorităţilor cisleithaniene în treburile eterne ale regatului Sfântului Ştefan, îşi vor aroga pe viitor un drt de control asupra jumătăţii occidentale a Monarhiei şi se vor strădui să împiedice aici orice reformă de natură să aibă efect asupra echilibrului intern al Ungariei. Lecţia nu va fi uitată. Această încercare născută moartă de revizuire constituţională nu va fi repetată, Franz Joseph ferindu-se pe viitor de orice iniţiativă susceptibilă să provoace o reacţie maghiară.

În sfârşit, se pare că, spre deosebire de Beust, Franz Joseph nu evaluase imediat implicaţiile internaţionale pe care compromisul cu Boemia risca să le antreneze. După înfrângerea franceză, devenea dificil pentru Austria să-şi permită, chiar şi pe frontul intern, o politică asupra căreia noua Germanie ar putea deveni bănuitoare. În timpul întrevederii de la Ischl, Wilhelm I îi arătase de altminteri limpede gazdei sale că dorea să evite a trebui să răspundă unui ţipăt de durere al germanilor din Austria. Astfel, catastrofa din 1866 îşi dezvolta pas cu pas consecinţele şi nu este exagerat a spune că eşecul compromisului cu Boemia anunţa şi tratatul de alianţă din 1879.

Pe scena internă, reculul lui Franz Joseph va avea grave consecinţe. Eşecul compromisului ştirbeşte de fapt prestigiul de care se bucura Coroana în opinia publică cehă. Nu se angajase Franz Joseph în prima ordonanţă să restaureze drepturile istorice ale Boemiei şi să se încoroneze la Praga? Aşadar, însăşi persoana împăratului este compromisă de această afacere. Lovitura dată creditului, ca şi autorităţii împăratului va apăsa greu asupra relaţiilor ulterioare dintre Boemia şi Monarhie.

Expoziţia universală şi crahul din 1873

Totuşi, în curând cabinetul Hohenwart nu avea să facă decât figură de interludiu în desfăşurarea erei liberale. După demisia lui, liberalii nu întârzie să-şi redobândească puterea. Ne-dispunând de o majoritate de alternanţă, acum că cehii şi nobilimea istorică reluaseră boicotarea Reichsratului, Franz Joseph trebuie, oricât l-ar costa, să se resemneze la a-i chema la guvernare. Din noiembrie, prinţul Adolf Auersperg este însărcinat să constituie noul cabinet.

În acest timp, economia austro-ungară îşi continuă ascensiunea. Volumul schimburilor continuă să crească. Doar într-un an, exporturile de zahăr, sector cu expansiune fulgera

toare în Boemia şi Moravia, cresc cu 130%. Acesta este, fără îndoială, un caz limită. Dar, pentru grâu, alt sector cheie, creşterea atinge 20%. Alt semn tangibil al acestei creşteri din 1869 până în 1873, importurile de materii prime destinate industriei sporesc cu 40%. Principal beneficiar al acestui avânt, construcţia feroviară atrage masiv capitaluri. Prin multiplicarea concesiunilor, reţeaua ia înfăţişarea unei vaste pânze de păianjen. Lumea afacerilor trăia pe arunci într-un climat de euforie.

Creşterea economiei, despre care se credea că trebuie să fie nelimitată, garantează profituri uşoare şi considerabile. Numărul institutelor de credit şi societăţilor pe acţiuni traduce bine acest optimism şi totodată această febră de câştiguri. În cei şapte ani ai „miracolului austriac" înfiinţările de bănci se ridică la 70 la Viena şi la 65 în provincii. Doar în 1872 nu mai puţin de 376 de societăţi pe acţiuni văd lumina zilei.

La fel, viitoarea Expoziţie universală din 1873 promite să fie vitrina noii Austrii. După organizarea a patru Expoziţii universale, alternativ la Londra şi la Paris, Franz Joseph vede, în primul rând, în organizarea celei de-a cincea la Viena semnul că, în pofida dezastrului din 1866, Monarhia rămăsese o mare putere. Dar manifestarea trebuia să consfinţească de asemenea triumful Austriei liberale şi constituţionale. De aceea organizatorii au vrut-o grandioasă. Cum erau aşteptaţi douăzeci de milioane de vizitatori, Viena a trebuit să-şi crească puternic infrastructurile de primire. Pentru a primi clientela austriacă şi străină, au fost deschise mai multe hoteluri mari: între altele, Metropol cu 460 de camere, Regina, hotelul Franţei şi, mai ales, Imperial, odinioară palatul ducelui de Württemberg, astăzi încă primul hotel de lux din capitala austriacă.

Instalată pe Prater, expoziţia acoperea o suprafaţă de 16 hectare, adică un spaţiu de cinci ori mai mare decât la Paris în 1867. Punctul de atracţie este o rotondă vastă, precedată de un arc de triumf în chip de portal pe care a fost înscrisă deviza domniei, Viribus unitis, peste care este suprapusă o imensă cu-polă cu un diametru de 108 metri. Chiar dacă nu-i entuziasmează deloc pe vienezi care, în derâdere, o compară cu un „Uriaş Kugelhopf", această curiozitate dă tonul Expoziţiei şi îi serveşte drept simbol:

„Construcţiile dovedesc o intensă căutare a efectului decorativ, raportează ziaristul de la Temps, şi prin aceasta, nu mai puţin decât prin planul lui, edificiul central se deosebeşte de acela din 1867. Toate intrările, toate deschiderile sunt monumentale; cupola centrală, înaltă de 78 de metri şi care, în partea ei superioară, poate închipui o reducţie a Pantheonului, produce într-adevăr un efect frumos în exterior, iar efectul, cred, nu va fi mai mic atunci când instalaţia va fi terminată... De fapt, o galerie lungă de 1 kilometru şi largă de 25 de metri se întinde de la apus la răsărit; ea este tăiată, la distanţe egale, de galerii transversale lungi de 75 de metri şi late de 15. Este o construcţie vertebrată, în mijlocul căreia se află rotonda sau cupola şi, orientat spre sud, portalul principal. Fiecare naţiune ocupă, după importanţă, o parte din marea galerie longitudinală şi una sau mai multe galerii transversale. Rotonda trebuie să ofere o selecţie de opere ale diverselor naţiuni, ea trebuie să fie un fel de rezumat al Expoziţiei, căreia îi este centru48".

Expoziţia adăposteşte nu mai puţin de 50.000 de expozanţi veniţi din 40 de ţări, dintre care 15.000 doar din Austria. Dacă Anglia şi Statele Unite se semnalează prin modestia delegaţiilor, organizatorii pot în schimb să se felicite pentru importanta participare a câtorva mari naţiuni industriale, ca Germania, cu cei 6 900 de expozanţi ai săi, sau Franţa, şi să se bucure de prezenţa câtorva ţări din Orientul Mijlociu şi Extremul Orient, precum Japonia care, semn al vremurilor, ia parte pentru prima oară la o manifestare internaţională de acest tip.

După inaugurarea oficială, pe 1 mai, în săptămânile cât durează Expoziţia, Franz Joseph este foarte ocupat. Ca şi la Paris în 1867, capetele încoronate vin unul după altul la Viena, potrivit unui balet bine pus la punct de sosiri, festivităţi şi plecări. Franz Joseph trebuie să se achite cu o dispoziţie egală de obligaţiile pe care i le impun aceste vizite. Rând pe rând, îi primeşte, între alţii, pe Alexandru al II-lea,

Wilhelm 1, Victor-E-mmanuel al II-lea. Totuşi, dintre toţi oaspeţii, incontestabil şahul Persiei, Nasir al-Din, obţine cel mai sincer succes din partea populaţiei vieneze, sedusă de aura de exotism care îl înconjură pe acest suveran oriental.

Strălucirea mondenităţilor nu poate totuşi face uitat faptul că Expoziţia prezintă, la încheiere, un bilanţ mai puţin strălucit decât se scontase. În locul celor douăzeci de milioane de intrări aşteptate, nu s-au înregistrat decât ceva mai mult de şapte milioane. Avântul preţurilor de la hoteluri poate explica în parte acest deficit. Epidemia de holeră care loveşte Viena începând cu luna iulie şi care face aproape 3.000 de victime a avut şi ea un efect de descurajare asupra numărului de vizitatori potenţiali. Dar mai ales ironia istoriei făcuse ca la numai opt zile după inaugurarea Expoziţiei, care trebuia să proclame superioritatea sistemului liberal, să se producă, la 9 mai, odată cu prăbuşirea Bursei din Viena, un eveniment care, dimpotrivă, îl clatină până la temelii. Traumatismul provocat în opinia publică de crahul din „Vinerea neagră" va apăsa asupra desfăşurării Expoziţiei. Debutând în euforie, ea se încheie, la începutul lui noiembrie, în dezamăgire, într-o atmosferă de dramă chiar.

Fără îndoială, semne anunţând o criză, ca de exemplu încetinirea unor ramuri de activitate, precum industria mătăsii, apăruseră în cursul ultimelor luni, clar în climatul de exaltare care prevala pe atunci, trecuseră neluate în seamă. În plus, perspectivele deschise de organizarea Expoziţiei amânaseră criza. Aceasta nu era mai puţin inevitabilă. Avântul economiei austriece la capătul acestor „şapte glorioşi ani" stătea pe baze nu foarte sănătoase. Era deja riscantă privilegierea în exces a investiţiilor. Ce se va întâmpla dacă distorsiunea dintre capacităţile de producţie şi posibilităţile de absorbţie ale pieţei interne era prea mare?

Dar fascinaţia câştigurilor realizate în intervale foarte scurte suscitase deopotrivă o întreagă serie de operaţiuni speculative, vecine câteodată cu escrocheria, dar datorate cel mai des imprudenţei. Încrederea într-un viitor de progres indefinit putea părea să justifice afaceri parţial garantate prin profiturile scontate. În contrapartidă, cea mai mică adiere de vânt risca să se transforme într-o tornadă, care să dărâme acest imens castel de cărţi de joc.

Într-adevăr, când izbucneşte, criza ia imediat proporţii spectaculoase. De la 8 mai, 110 societăţi se află în stare de

insolvabilitate; a doua zi numărul lor ajunge la 230. În cursul săptămânilor următoare, falimentele şi bancrutele se înmulţesc. Numeroase bănci se dovedesc incapabile să-şi ramburseze clienţii. Doar în Austria, din 147 de bănci deschise în mai 1873, nu mai rămăseseră decât 102 la sfârşitul anului. Toate păturile societăţii sunt atinse. Aristocraţia cunoaşte mai multe cazuri de ruină. Incapabil să supravieţuiască dezonoarei, generalul von Gablenz, eroul războiului Ducatelor, alege soluţia sinuciderii. Ravagiile sunt considerabile în rândurile micii burghezii care, cedând fascinaţiei profiturilor uşoare, îşi încredinţase adesea economiile unor plasamente reputate drept sigure. Impresia lăsată de crah este cu atât mai profundă cu cât durează. El marchează începutul „marii depresii" care se va întinde pe câţiva ani. Neîndoielnic, era vorba de un fenomen mondial. Dar condiţiile dramatice în care el atinge Austria izbesc imaginaţia.

Durând cel puţin până la graniţa anilor '80, „marea depresie" este, sub destule aspecte, negativul perioadei precedente. Producţia şi consumul înregistrează un recul puternic. Va trebui să se aştepte mijlocul deceniului următor pentru a se reveni la cifrele din 1873. Primul pilon al creşterii din ultimii şapte ani, construcţia feroviară, este lovit din plin. De la crah până la sfârşitul deceniului nu sunt construiţi decât 2 840 de kilometri de cale ferată. Un punct de etiaj este atins în 1880 cu doar 75 de kilometri. Acest recul are drept consecinţă o surpare a industriilor metalurgice şi mecanice. Industria construcţiilor este şi ea dur lovită. Drept dovadă, pe Ring, construcţiile de prestigiu, Parlamentul, Primăria, Burgtheater, Universitatea, muzeele curţii, intră în întârziere. Nu vor fi terminate decât în anii '80. Pe scurt, dacă anumite sectoare sunt cruţate, producţia industrială, considerată global, cade brutal.

Fenomen agravant, o serie de recolte proaste afectează puterea de cumpărare la sate. Mai rău, foametea reapare în câteva regiuni ale Monarhiei. Conjugată cu efectele holerei, ea face atunci mai mult de o jumătate de milion de victime numai în Ungaria. Sectorul bancar îşi plăteşte şi el imprudenţele. Cele 78 de bănci vieneze din 1873 nu mai sunt decât 8 cu zece ani mai târziu. În aceeaşi perioadă, două treimi dintre băncile din provincie sunt luate de vijelie. Prost înarmate ca să-i reziste, artizanatul şi micul comerţ figurează şi ele printre victimele crizei. În sfârşit, ca totdeauna în perioadele de recesiune economică, populaţia muncitoare este dureros lovită, nu doar prin scăderea

puterii de cumpărare, dar şi datorită flagelului şomajului. Astfel, efectivele industriilor metalurgice din Austria Inferioară scad în doi ani până la jumătate.

Crahul şi consecinţele lui marchează durabil conştiinţa colectivă, într-atât încât nu este exagerat să vorbim de o cotitură. După ce păruse să fie un panaceu universal, liberalismul se află acum pe poziţia de acuzat. Criza îl pune sub semnul întrebării atât ca sistem de gândire, cât şi ca principiu economic şi, până la urmă, ca mod de organizare a societăţii. Optimismul care nutrise succesul perioadei anterioare nu a rezistat pus la încercare. El va face loc unui sentiment existenţial în care fatalismul se aliază cu un pesimism care îşi afundă rădăcinile până la tradiţia barocă, aşa cum îl ilustrează replica unui erou din Liliacul lui Strauss, compus la Viena exact în 1874: „Fericirea înseamnă să uiţi ceea ce nu poţi schimba49".

Odată cu dogma progresului indefinit, dezminţită de fapte, teza lui laisser-faire-laisser-passer şi-a dezvăluit şi ea limitele. Falimentul liberalismului anunţă, mai devreme sau mai târziu, revizuirea politicilor guvernamentale: liberul schimb este ameninţat şi, în faţa amplitudinii crizei, este îndoielnic ca statul să se mulţumească încă mult timp cu rolul de „paznic de noapte", în care ar fi vrut să-l menţină liberalismul. Aceste evenimente aveau să aibă drept efect răspândirea în opinia publică a unui puternic sentiment anticapitalist care nu se va resorbi nici atunci când creşterea îşi va reface apariţia, şi care va deveni una dintre tendinţele de fond ale societăţii austriece. Prin breşa astfel deschisă vor trece multe curente de gândire şi mişcări politice (antisemitism, creştinism social, socialism), care, fiecare în felul său, îşi vor lua liberalismul drept ţintă şi îi vor precipita declinul.

Totuşi, aceste repercusiuni politice ale crizei nu sunt imediate. Deocamdată guvernul liberal rămâne pe loc. Dacă alegerile pentru Camera inferioară a Reichsratului care se ţin în toamna lui 1873 s-ar fi făcut prin sufragiu universal sau cu un drept de vot foarte larg ca în Anglia, liberalii ar fi suferit probabil o înfrângere severă. Dar regimul censitar austriac amortizase mişcările de opinie atât de eficient, încât aceştia au abandonat, desigur, câteva locuri partidelor federaliste, fără însă ca aceste pierderi să le ameninţe majoritatea, atâta vreme cât opoziţia boemiană persista în boicotarea Reichsratului.

Criza nu i-a crescut, desigur, pe liberali în stima lui Franz Joseph, mai ales că unele dintre figurile lor de probă se mânjiseră în

scandaluri financiare. Giskra, pe care nu-l preţuise cu adevărat niciodată, devine pentru el persona non grata. Franz Joseph dă măsura reacţiei sale netolerând în anturajul lui personal niciun colaborator care, de aproape sau de departe, fusese compromis în aceste afaceri. Dar, pe plan politic, el continuă să nu aibă altă soluţie decât să cadă la învoială cu liberalii şi, oricât de penibil îi este, colaborarea lor continuă.

Legile confesionale din 1874

1

Criza nu-i descurajează pe liberali în a urmări aplicarea programului lor de reforme. Guvernul Auersperg confirmă faptul, depunând, la începutul lui 1874, pe biroul Reichsratu-lui, patru noi proiecte de legi confesionale. La drept vorbind, acestea erau dictate de necesitatea de a redefini raporturile Bisericii cu statul şi locul ei în societate după denunţarea Concordatului.

Cu doar puţine variante, se reproduce acum acelaşi scenariu ca şi cu şapte ani mai devreme. În limita obligaţiilor sale constituţionale, Franz Joseph se străduieşte să frâneze ardoarea miniştrilor lui şi să-şi păstreze rolul de protector al Bisericii, încă în primul Consiliu de miniştri al guvernului Auersperg, îşi afirmase sus şi tare vrerea ca „viitoarele proiecte de legi să rămână strict limitate la ceea ce, în urma denunţării Concordatului, apare ca absolut indispensabil şi ca nimic să nu fie întreprins care să poată fi interpretat în Reichsrat sau în presă ca o concesie faţă de tendinţele maximaliste 50". Franz Joseph rămâne fidel acestei linii de conduită. Existau aici destule motive care să-i sporească iritarea la adresa liberalilor. Stremayr, autorul celor patru proiecte de lege, remarcă faptul în Memoriile sale:

„Kulturkatupf-xil din Germania nu le dă tihnă liberalilor austrieci şi, în vreme ce noi nu izbutim niciodată să le satisfacem exigenţele, coroana întâmpină propunerile guvernului cu o neîncredere crescândă51".

Acum, când Concordatul fusese abolit, liberalii ar fi putut aplica Bisericii propriul lor principiu, preluând pe cont propriu obiectivul formulat odinioară de Cavour: „o Biserică liberă într-un stat liber". Dar atunci ar fi despuiat statul de mijloacele lui de acţiune asupra unei instituţii pe care ei continuau s-o creadă livrată obscuratismului şi pe deasupra, o bănuiau, că vrea să-şi reinstaureze domnia asupra societăţii. Soluţia găsită încearcă un compromis dificil între teza

privatizării Bisericii şi tradiţia josefinistă.

Primul dintre textele elaborate de Stremayer defineşte Biserica drept „o corporaţie de drept public privilegiată52". Astfel legea îi recunoaşte libertatea de a organiza cultul şi de a fixa dogma. În comparaţie cu perioada josefinistă, este de văzut aici un progres de netăgăduit. Alte achiziţii ale anilor '50, abrogarea lui Placet nu sunt repuse în discuţie. Totuşi, această definiţie semnifică de asemenea că nu intra în intenţiile guvernului ideea de a separa Biserica de Stat:

„A reintegra Biserica în dreptul privat, precizează alineatul legii, nu ar avea drept consecinţă practică reducerea puterii Bisericii, ci slăbirea controlului Statului asupra Bisericii53".

Afirmaţia este clară. Nu s-ar pune problema de a plasa Biserica, ca autoritate temporală, pe picior de egalitate cu Statul:

„În măsura în care ea depune o activitate în cadrul statului (continuă textul), acesta nu-i poate recunoaşte o poziţie egală cu a sa, niciun statut de suveranitate. Faţă de ea, el trebuie să-şi asigure garanţii speciale, pe care nu le pretinde de la alte asociaţii54".

După ce scosese, prin legile din mai, anumite sectoare ale vieţii sociale de sub influenţa ei, Statul înţelege, aşadar, acum să-şi asigure o putere de control asupra Bisericii. În acest sens, clericii vor fi obligaţi să posede o diplomă de stat, ceea ce înseamnă că puterea publică îşi aroga un drept de control asupra formării lor. Revenind asupra uneia dintre dispoziţiile majore ale Concordatului, legea îi supunea pe de altă parte pe clerici jurisdicţiilor civile. În acelaşi spirit, se prevede şi că congregaţiile religioase nu vor putea să-şi înfiinţeze o mănăstire pe teritoriul cisleithanian fără a fi fost autorizate în prealabil.

Faţă de aceste proiecte de lege, călugării se împart cum o făcuseră şi în 1868. Cardinalul Rauscher se afirmă din nou ca purtătorul de cuvânt al unei linii conciliante. Deşi deplânge deciziile guvernamentale şi nu se fereşte să le critice public, este tentat totuşi să le considere răul cel mai mic, având în vedere ameninţările care apasă asupra Bisericii şi comparându-le cu soarta rezervată, tot atunci, catolicilor germani de către Kul-turkatnpf. De altminteri nu era străin de relativa lor moderaţie. Fără a avea calitatea, el se comportă, în toţi aceşti ani, ca un veritabil primat al Bisericii din Austria. Dacă nu negociază cu Stremayer, face cel puţin efortul direct sau prin intermediul episcopului său coajutor, monseniorul Kutschker, să-l câştige pentru ideea unui compromis. În sfârşit şi mai ales, continuând

să vadă în împărat pe protectorul firesc al Bisericii, intervine pe lângă Franz Joseph, sigur că acesta va şti să reţină guvernul, dacă va fi necesar, de la a-şi radicaliza acţiunea.

În contrapartidă la acest comportament, Rauscher se străduieşte să împiedice orice iniţiativă, fie că vine de la episcopi, fie de la laici, care ar risca să compromită propriile sale eforturi. Astfel, el se opune la convocarea unei conferinţe a episcopilor austrieci care ar reaminti solemn poziţia Bisericii înainte chiar ca guvernul să fi făcut cunoscute în detaliu măsurile prin care îşi propunea să substituie Concordatul. Când monseniorul Zwerger, unul dintre partizanii unei reuniuni rapide, susţine că o astfel de luare de poziţie l-ar încuraja pe Franz Jo-seph să reziste proiectelor guvernului, acest argument este chiar ultimul care l-ar putea convinge pe Rauscher. Precedentul din 1867 arăta că o iniţiativă colectivă a episcopatului ar risca, dimpotrivă, să fie rău primită şi că interesele Bisericii sunt mai bine slujite pe căi indirecte. Dar când conţinutul proiectelor de legi guvernamentale devine cunoscut, indignarea este atât de mare încât nu poate rezista mult timp presiunilor care se exercită asupra lui şi trebuie să hotărască convocarea unei adunări a episcopilor austrieci.

Când, la 12 martie, conferinţa se deschide, tensiunea sporise. Alertat de monseniorul Gasser, Pius al IX-lea intervine în dezbatere, prin intermediul unei enciclice, publicată la 7 martie. El îi invită aici pe episcopi să se opună hotărât ofensivei guvernului liberal, deoarece „aceste proiecte sunt de aceeaşi natură şi au acelaşi efect ca şi legile prusace şi pregătesc Bisericii catolice de pe teritoriul austriac aceeaşi ruină, chiar dacă par să afişeze oarecare aparenţă de moderaţie55”. Enciclica este însoţită de o scrisoare a lui Pius al IX-lea către Franz Joseph, în care îl presează să refuze promulgarea legilor confesionale sub ameninţarea de a suporta o sancţiune religioasă, afirmaţie sub care se poate bănui o ameninţare de excomunicare.

În vreme ce această scrisoare părea că trebuie să constituie un factor de dramatizare, răspunsul lui Franz Joseph contribuie, dimpotrivă, la dezamorsarea crizei. Pe un ton mereu senin, el se străduieşte să-şi justifice politica dusă de la abrogarea Concordatului şi îl asigură pe Sfântul Părinte că, departe de a nutri gânduri ostile, înţelege să-şi păstreze rolul de protector al Bisericii. Aceste explicaţii îşi ating ţinta. Ele nu întârzie să impresioneze curia şi să o convingă în cele din urmă că guvernul austriac nu are planul să meargă tot atât de

departe ca Bismarck.

Liniştit în privinţa intenţiilor Vienei, Sfântul Scaun va predica de-acum înainte episcopatului moderaţia, din grija de a evita o ruptură care ar risca să fie catastrofală pentru Biserică. Apoi tensiunea scade foarte repede. După ce se gândiseră o clipă să boicoteze discutarea proiectelor de lege în Camera superioară a Reichsratului, episcopii renunţă, ceea ce este un fel de a da de înţeles guvernului că episcopatul, în ciuda protestelor sale, se va declara de partea noii legislaţii.

Cât despre Franz Joseph, el nu deviază de la linia pe care şi-o trasase şi respectă termenii din scrisoarea către Pius al IX-lea. Chiar dacă se considera legat prin obligaţii constituţionale, reuşeşte, punând borne stricte politicii religioase a guvernului, să cruţe Biserica şi pe credincioşii ei de un tratament mai riguros. În orice caz, îi scuteşte de persecuţiile ale căror victime erau pe atunci catolicii germani. Aşadar, nu cosmetizează realitatea când, în septembrie 1876, le declară episcopilor din Boemia:

„Dacă până acum am fost împiedicat de oricumstanţe să săvârşesc pentru ocrotirea Bisericii ceea ce răspunde dorinţelor din sufletul meu, am totuşi conştiinţa că am împiedicat destule măsuri care ar fi putut provoca Bisericii neajunsuri mai mari decât prejudiciile de care realmente a suferit56”.

De altminteri făcând să eşueze proiectele guvernului, Franz Joseph nu întârzie să-şi demonstreze voinţa de a apăra Biserica. După ce Camerei superioatre îi trebuiseră doi ani ca să confirme votul Camerei deputaţilor, el îşi opune veto-ul, în 1876, textului care prevedea să supună instalarea congregaţiilor de pe teritoriul austriac aprobării autorităţilor civile. Prin acest refuz, ultimul cuvânt îi rămâne lui Franz Joseph care va şti să vegheze în continuare ca punctul de echilibru atins în relaţiile dintre stat şi Biserică la capătul legilor confesionale din 1874 să nu fie pus în cauză.

Chestiunea orientală

Deşi dezbaterea din jurul celui de-al doilea şir de legi confesionale a avut drept efect creşterea iritării lui Franz Joseph faţă de liberali, era totuşi vorba de un teren unde el se socotea legat prin obligaţii constituţionale. Situaţia îşi schimbă însă înfăţişarea atunci când liberalii îi contestă politica în criza orientală iscată de ridicarea creştinilor din Bosnia-Herţegovi-na. Diferendul ţinea aici de un

domeniu pe care Franz Joseph îl privea ca pe o prerogativă a Coroanei. Resimţind atacul ca pe o sfidare la adresa persoanei sale, găseşte acum prilejul de a pune capăt unei coabitări care îl supăra de multă vreme.

De când Monarhia fusese alungată din Germania şi Italia, Franz Joseph era foarte decis să caute în Balcani o compensaţie pentru aceste eşecuri. Conjunctura părea de altfel favorabilă. Descompunerea Imperiului Otoman se accelera. Mai ales posesiunile europene erau ameninţate, supuşii creştini ai sultanului suportând tot mai greu dominaţia căreia îi erau supuşi. Este adevărat că, încă din vremea lui Metternich, menţinerea integrităţii Imperiului Otoman făcea parte dintre dogmele politicii externe a Monarhiei. În ceea ce-l priveşte, An-drassy continuă să fie ataşat din principiu acestei idei, dar, spre deosebire de ilustrul lui predecesor, nu vrea să dea deoparte eventualitatea declinului puterii otomane şi integrează reflecţiei sale respectiva ipoteză. Chiar dacă nu doreşte să suscite o criză de natură să grăbească această descompunere, nu se va agăţa cu disperare de un mit depăşit.

Nu toţi responsabilii Monarhiei se mulţumesc însă cu această atitudine de aşteptare. În cercurile militare, mulţi îşi îndreaptă de mult timp privirile spre Bosnia-Herţegovina, fie şi din raţiuni strategice. Ofiţerii sârbi şi croaţi, numeroşi în ierarhia militară, sunt sensibili şi la strigătele de durere care urcă dinspre creştinii din Balcani. Unul dintre ei, generalul Rodich, pe atunci guvernator al Dalmaţiei, nu se sfieşte să-i încurajeze pe creştinii din Bosnia-Herţegovina la rezistenţă. Dar aceste medii au mai ales bune motive pentru a se crede în acord cu împăratul. Franz Joseph dăduse într-adevăr un semnal tangibil al importanţei pe care o acorda acestei regiuni când vizitase Dalmaţia, în cursul primăverii lui 1875.

Călătoria este revelatoare pentru planurile lui secrete, cu atât mai mult cu cât trecuse peste obiecţiile lui Andrăssy. Pentru Franz Joseph, a se duce în această provincie vecină cu Bosnia-Herţegovina, pe atunci în pragul unei răscoale generale împotriva ocupaţiei turceşti, nu înseamnă oare că asigura aceste populaţii de susţinerea Monarhiei, dar, încă şi mai mult, că afirma intenţiile Austro-Ungariei cu privire la aceste teritorii? a

Prin această călătorie la porţile Imperiului Otoman, Franz Joseph a vrut de asemenea să dea de înţeles că problema Orientului nu se va putea soluţiona fără Austro-Ungaria, afortiori, împotriva ei. El nu

ascundea în special refuzul categoric al oricărei soluţii care, implicând crearea unor state slave la frontierele ei, ar fi fost în contradicţie cu interesele vitale ale Monarhiei: „Există un punct, îi mărturiseşte el lui Hubner, asupra căruia nu voi negocia niciodată: crearea de state independente (în Bosnia şi în Herţegovina), după modelul Serbiei şi Muntenegrului57".

Criza ia repede o dimensiune internaţională, turcii nereuşind să înăbuşe insurecţia care incendiază, începând din vara lui 1875, Bosnia-Herţegovina, apoi molipseşte, în aprilie 1876, teritoriile bulgare. La 2 iulie 1876, Serbia şi Muntenegrul declară război Sublimei Porţi. În aprilie 1877, în faţa eşecurilor suferite de sârbi, este rândul Rusiei să se alăture coaliţiei anti-turceşti.

Pentru Monarhie, internaţionalizarea conflictului ridică, în primul rând, problema relaţiilor cu Rusia, căci este clar că di-rigenţii de la Sankt-Petersburg nu-şi limitau ambiţiile la salvarea Serbiei. Relaţiile austro-ruse fuseseră normalizate prin acordul încheiat, în iunie 1873, sub patronajul lui Bismarck, între Franz Joseph şi Alexandru al II-lea şi căruia Wilhelm I îi dăduse adeziunea, în octombrie. Bismarck, care lucra la izolarea Franţei pentru a o descuraja să se lanseze într-un război de revanşă, trebuia imperativ să vegheze la dezamorsarea antagonismului austro-rus. În ceea ce o privea, Austro-Ungaria avea din nou de câştigat din acest acord, căci, chiar dacă este iar vorba de o căsnicie în trei, acest tratat putea fi prima cărămidă a unei înţelegeri mai strânse cu Germania. Deocamdată, el o punea la adăpost faţă de o alianţă germano-rusă care ar fi fost orientată împotriva ei.

Dinaintea acestor răzmeriţe în lanţ, Andrássy nu se poate menţine multă vreme într-o politică de tergiversare. Chiar dacă Austro-Ungaria nu dorea să participe ea însăşi la conflict, nu înţelegea să lase Rusiei mână liberă. Cum, la Sankt-Petersburg, nu se voia deschiderea ostilităţilor fără să se fi obţinut în prealabil neutralitatea Austro-Ungariei, dacă nu chiar concursul militar, condiţiile erau întrunite pentru o înţelegere care să fixeze angajamentele reciproce şi obiectivele celor două imperii.

În măsura în care respecta interesele Monarhiei, această soluţie primeşte acceptul lui Franz Joseph. îl şi întâlnise pe Alexandru al II-lea, în iulie 1876, la Reichstadt, pentru a se pune de acord cu el. Dar Rusia nu intrase încă în conflict. Când ea decide să se alăture războiului

împotriva Imperiului Otoman, termenii acordului sunt precizaţi în cadrul unei convenţii secrete, încheiată la 15 ianuarie 1877, apoi completată în martie acelaşi an. Franz Joseph are toate motivele să se considere fericit, deoarece, fără să fi scos sabia din teacă, Austro-Ungaria avea să primească Bosnia-Herţegovina, în schimbul neutralităţii ei binevoitoare. În plus, convenţia impunea limite stricte expansiunii Rusiei, care, desigur, va anexa Basarabia, dar, mai ales, se angaja să nu creeze un mare stat slav pe rămăşiţele europene ale Imperiului Otoman.

Toţi se aşteaptă acum la o prăbuşire a armatei turceşti. Or, spre surprinderea generală, ruşii bat pasul pe loc luni de zile în faţa fortăreţei de la Plevna care le barează drumul spre Constantinopol. Dar, când în decembrie 1877, acest lacăt a fost zdrobit, şi odată cu el, ultimele fortificaţii otomane din Europa, evenimentele iau o întorsătură neaşteptată, în euforia victoriei, balanţa se apleacă, la Sankt-Petersburg, în favoarea partizanilor panslavismului, cărora le este căpetenie generalul Ignatiev. Rusia impune adversarului ei, în ianuarie 1878, un armistiţiu, apoi, la 3 martie, la San Stefa-no, la porţile Constantinopolului, un tratat de pace care ignoră, şi unul; şi altul, termenii convenţiei semnate cu Austro-Ungaria. În vreme ce aceea excludea formarea unui mare stat slav, tratatul de la San Stefano îl creează sub forma unei Bulgarii Mari care se va întinde până la Marea Egee. În schimb, nu mai era vorba de o anexare a Bosniei-Herţego-vina de către Austro-Ungaria. O parte a acestor teritorii vor reveni Muntenegrului, în vreme ce restul va beneficia de un statut de autonomie internă.

Îi era necesar lui Ignatiev, veritabilul inspirator al tratatului, mult optimism sau, dacă preferaţi, o acută lipsă de simţ politic pentru a-şi închipui că celelalte puteri ar accepta, fără să reacţioneze, această bulversare a hărţii politice a Sud-Estului european. Dinspre partea austro-ungară, nici Franz Joseph, nici Andrâssy nu s-au gândit o clipă să se încline în faţa acestei lovituri de forţă. Totuşi, cei doi bărbaţi se deosebesc în aprecierea ripostei ce trebuie dată expansionismului rusesc. Dacă Andrâssy, susţinut de opinia publică maghiară, tindea spre război, Franz Joseph nu voia încă să considere războiul decât o soluţie extremă, când celelalte căi vor fi fost epuizate. De aceea, are acordul lui soluţia diplomatică. Austro-Ungaria reacţionează propunând ţinerea unui congres european căruia să-i fie supus

întregul dosar. Ideea este reluată curând de Bis-marck care, neliniştit de brusca degradare a relaţiilor austro-ruse, lansează invitaţii la un congres care se va reuni la Berlin, începând cu 13 iunie.

Viena putea conta pe sprijinul Angliei lui Disraeli, oarecum îngrijorată de a vedea Rusia instalându-se, printr-un client interpus, în Marea Egee. Odată cu constituirea acestui front an-glo-austriac, condiţiile unui conflict de mare anvergură ar fi fost întrunite dacă Rusia se agăţa cu ghearele şi dinţii de achiziţile de la San Stefano. Dar Sankt-Petersburgul era teatrul unei rigide lupte între tendinţe. Dacă, în ameţeala victoriei, maximaliştii câştigaseră, ameninţarea unui război contra unei coaliţii atât de redutabile, fără concursul Germaniei, le dă argumente partizanilor unei linii mai moderate, care, împreună cu prinţul Gorceakov, ministrul Afacerilor Externe, rămăseseră fideli metodelor unei diplomaţii mai tradiţionale. Glasul prudenţei sfârşind prin a birui, criza era, astfel zicând, dezamorsată la deschiderea congresului.

Reuniunea acestui areopag a fost precedată de o serie de acorduri bilaterale care i-au pregătit concluziile. Constrânsă să-şi restrângă poftele, Rusia se va mărgini să anexeze sudul Basarabiei şi câteva posesiuni asiatice ale Imperiului Otoman. Congresul creează o Bulgarie cvasi-independentă, asupra căreia influenţa rusească promite să fie dominantă, dar mai mică decât fusese prevăzut la San Stefano şi lipsită de acces la Marea Egee. Chiar dacă aceste eşecuri ale Rusiei nu pot decât să o bucure, Austro-Ungaria mai are un motiv de satisfacţie. La propunerea lordului Salisbury, ministrul britanic al Afacerilor Externe, concertul european îi recunoaşte dreptul de a ocupa şi administra Bosnia-Herţegovina. Astfel o altă caluză a tratatului de la San Stefano era anulată, dar soluţia definitivă nu era anexarea.

Departe de a-i fi fost impusă, această restricţie a fost voită de Andrăssy personal. Poate că menţinând suveranitatea nominală a sultanului asupra acestor teritorii, dorea să menajeze Turcia, prevăzând viitoare complicaţii în Balcani. Dar, mai ales, opţiunea lui se explica prin considerente de ordin intern. Acest ungur, care nu fusese câştigat dintr-odată de perspectivele asupra Bosniei-Herţegovina, voia sa evite consolidarea ponderii slavilor în sânul Monarhiei pe care o anexare ar fi avut-o drept consecinţă. Totuşi nu acesta a fost argumentul pe care l-a dezvoltat în faţa lui Franz Joseph. Pentru a-l convinge de buna întemeiere a soluţiei sale, totuşi diminuată faţă de

obiectivul iniţial, el avansează ideea că, fără a prezenta inconvenientele unei anexări în bună formă, ocupaţia ar ajunge, în fapt, la acelaşi rezultat.

Andrâssy credea că ocuparea Bosniei-Herţegovina va fi doar o formalitate. La ieşirea de la congres, trâmbiţează că nu va avea nevoie de mai mult de o companie de husari şi de o orchestră militară pentru a duce la capăt această operaţiune. Ca să vorbească astfel, şeful diplomaţiei austro-ungare nu dăduse atenţie, se pare, rapoartelor alarmante ale consulilor săi din Sarajevo şi Mostar, care, încă din februarie, se aşteptau la o reacţie ostilă a unei părţi, cel puţin, a populaţiei58. Dacă această intervenţie s-ar fi produs imediat după începerea insurecţiei din iulie 1875, armata imperială şi regală ar fi fost probabil primită ca eliberatoare. Dar acum, austro-ungarii sunt percepuţi de mulţi, şi nu numai dintre musulmani, ca nişte noi ocupanţi. Înainte de a-şi impune prezenţa, armata Austro-Ungariei trebuie să combată o a doua insurecţie, să angajeze, pentru a învinge, unsprezece divizii şi să sufere pierderi grele.

Mai rămânea de dat o formă diplomatică statutului internaţional al Bosniei-Herţegovina. Acesta este reglementat, în aprilie 1879, printr-un acord între Austro-Ungaria şi Turcia. Dacă suveranitatea nominală a sultanului asupra acestor teritorii era menţinută, în schimb nu mai era fixat un termen pentru încheierea ocupaţiei, care, potrivit unui prim text, nu ar fi trebuit să fie decât provizorie.

La acest început al lui 1879, Franz Joseph se poate, aşadar, felicita pentru succesele repurtate de Monarhie: stoparea înaintării Rusiei şi instalarea în Bosnia-Herţegovina. Dar, poate că, mai presus de orice, preţuia sfârşitul seriei sale de eşecuri. Totuşi, condiţiile în care fusese realizată ocupaţia aruncă o umbră asupra relaţiilor lui cu Andrâssy. Franz Joseph nu rămâne insensibil la argumentele celor din mediile militare care, după ce îi reproşaseră lui Andrâssy că s-a opus la anexarea Bosniei-Herţegovina, îl acuzau acum că nu ştiuse să prevadă rezistenţele de care se va izbi corpul expediţionar austro-un-gar. Cu toate că oficial împăratul îşi păstrase încrederea în el, poziţia lui Andrâssy iese slăbită din criză, în ciuda aparenţelor.

Ruptura cu liberalii

Ansamblul acestei politici este respins de liberali. Aceştia se tem îndeosebi că deciziile referitoare la Bosnia-Herţegovi-na vor avea drept rezultat, consolidând ponderea slavilor în sânul Monarhiei,

compromiterea primordialităţii germanilor în Austria. Baronul Walterskirchen se face interpretul acestor temeri când, evaluând consecinţele aportului de populaţii slave, vede sosind ziua în care „germanii vor deveni nişte străini în statul pe care l-au făcut să trăiască până în prezent prin sacrificiile şi devotamentul lor59".

Liberalii sunt pe de altă parte şocaţi că politica externă a Monarhiei este condusă în afara controlului adunărilor parlamentare. Nu era vorba aici numai de o chestiune procedurală, dar şi de o problemă de fond care venea în atingere cu interpretarea Constituţiei şi cu raporturile dintre puteri. Tezei oficiale potrivit căreia politica externă a Monarhiei este de resortul împăratului şi al ministrului său de Externe, ei îi opun dreptul Adunărilor de a fi informate şi de a dezbate. Chiar dacă acesta nu era înscris expres în textele constituţionale, liberalii îl deduc din puterile recunoscute Reichsrarului în materie financiară.

Conflictul nu a întârziat să izbucnească la lumina zilei. De când devenise evident, odată cu întrevederea de la Reichsrat, că Monarhia înţelegea să se implice, de comun acord cu Rusia, în criza orientală, liberalii scot spada, în octombrie 1876, sub forma unei interpelări semnate de 112 deputaţi. Răspunsul prinţului Auersperg provoacă o primă explozie. El aducea la cunoştinţa Adunării, fără menajamente, că Andrâssy nu va accepta nicio ingerinţă în conduita politicii externe şi „nu se va lăsa abătut de la calea urmată până atunci, nici de manifestări belicoase, nici de declaraţii de natură să dăuneze autorităţii şi prestigiului Monarhiei60". Ilustrare a neliniştii liberalilor, alte interpelări se succed până la începutul lui 1878.

Tensiunea mai urcă o treaptă când deznodământul crizei se apropie. Nemailimitându-şi opoziţia la discursuri, liberalii caută să folosească arma financiară pentru a duce la eşec politica puterii. Prilejul le este oferit atunci când Andrâssy solicită, în martie 1878, de la delegaţii un credit suplimentar de 60 de milioane de florini, fără a dezvălui scopurile în care vor fi utilizaţi: un război cu Rusia sau ocuparea Bosniei-Herţego-vina. În sânul delegaţiilor cisleithaniene, majoritatea liberalilor se pronunţă pentru refuz şi a fost necesară defecţiunea câtorva nobili liberali pentru ca Andrâssy să obţină satisfacţie.

Opoziţia liberalilor nu dezarmează după Congresul de la Berlin. Fideli principiilor, ei îi blamează pe responsabilii Monarhiei că au

realizat ocuparea Bosniei-Herţegovina fără ca tratatul de la Berlin să fi fost în prealabil aprobat de adunări şi pretind ca acesta să fie supus ratificării parlamentare. Proiectul de adresă către Franz Joseph care se face ecou al indignării mediilor liberale nu ezită să vorbească de violare constituţională şi, deşi comisia deputaţilor însărcinată să dea textului forma definitivă îşi moderează tonul, acesta nu-şi modifică substanţa.

Bătălia continuă atunci când guvernul supune aprobării Reichsratului nicidecum actul final al Congresului de la Berlin, ci doar încorporarea la Dalmaţia a micului port Spizza, unul dintre teritoriile coroanei cisleithaniene. Miza oficială a dezbaterii pare derizorie. Pe deasupra, liberalii îşi dau seama că lucrurile ajunseseră acum, la începutul lui 1879, prea departe pentru a mai fi rezonabilă o întoarcere înapoi. Totuşi, un vot negativ ar fi avut semnificaţia unei condamnări a politicii balcanice a lui Franz Joseph. Manevra eşuează, fără îndoială, dar aproape două treimi dintre deputaţii liberali îşi uniseră voturile ca să-şi afirme opoziţia.

Pentru liberali, ceea ce este mai dur rămânea să vină, căci, acum, când criza internaţională fusese soluţionată, vor trebui să suporte consecinţele propriei imprudenţe. Pretinzând, în numele puterilor constituţionale ale Reichsratului, să exercite un drept de control asupra politicii externe a Monarhiei şi, chiar mai mult, să conteste orientarea acesteia, avansaseră pe un teren minat. Că au vrut-o sau nu, atacurile lor au avut inevitabil aerul unei sfidări la adresa lui Franz Joseph, care, în ciuda modificărilor intervenite începând cu 1860, îşi păstrase conducerea asupra conduitei politicii externe. Prin denunţarea angajamentului Monarhiei în Balcani, ei puseseră din nou în discuţie convenţia tacită care le regla raporturile cu Franz Joseph. Căci, dacă în pofida tensiunilor care o zguduiseră periodic, această asociere ţinuse, a fost pentru că se feriseră până atunci să impieteze asupra domeniilor pe care Franz Joseph şi le rezerva cu gelozie: diplomaţia, care exprima interesele vitale ale Monarhiei, şi apărarea care le susţinea.

Contestând politica externă inspirată direct de împărat, liberalii îşi asumaseră un risc major. Primind, în decembrie 1877, delegaţia austriacă, Franz Joseph le spusese totuşi nişte lucruri care ar fi trebuit să aibă o valoare de avertisment, când îşi afirmase certitudinea că va putea conta „pe devotamentul patriotic al popoarelor mele, dacă

interesele Monarhiei ar fi ameninţate61”. Cu alte cuvinte, era vorba de a considera ostilitatea declarată a majorităţii liberalilor faţă de ocuparea Bos-niei-Herţegovina drept o formă de trădare. El nu le-o iartă, cu atât mai mult cu cât se manifestase în faţa Europei şi slăbise poziţia internaţională a Monarhiei.

În aceste condiţii, nu e de mirare că Franz Falkenhayn notează, la întoarcerea dintr-un sejur la Viena, la începutul lui 1879, că Franz Joseph „este obosit până la dezgust de aceşti oameni62”. În orice caz, pentru că îl sfidaseră pe terenul unde el înţelegea să-şi exercite autoritatea fără s-o împartă, liberalii încetează tot atunci să fie nişte parteneri demni de încredere. Din clipa aceea, eliminarea lor nu mai poate fi decât o problemă de timp. Desigur, Franz Joseph nu reproşa nici unuia dintre miniştrii săi că fusese lipsit de loialitate faţă de el. Dar atât dezbaterile, cât şi votul demonstraseră că miniştrii nu mai erau reprezentativi pentru majoritatea liberală. Guvernul semăna cu un stat major care nu mai era urmat de trupele lui. Dacă nu i-ar fi venit în ajutor deputaţii conservatori, guvernul ar fi trebuit să îndure umilinţa de a fi pus în minoritate de propriii lui prieteni.

Niciodată din 1867 Franz Joseph nu avusese cărţi atât de bune în mână. Deoarece liberalii dobândiseră plăcerea malignă de a săpa ei înşişi la temelia propriei puteri, iată-l pe poziţia de forţă pentru a se debarasa de ei. Mai trebuia să se poată sprijini pe o nouă majoritate, care ar fi presupus, o dată în plus, să fie ridicat obstacolul boicotării Reichsratului de opoziţia boemiană. Manevrele în vederea formării acestei noi majorităţi încep chiar înainte de demisia prinţului Auersperg, care devine efectivă la 15 februarie 1879. De fapt, estimându-şi situaţia ca de nesusţinut de când fusese părăsit de majoritatea liberalilor, prinţul demisionase încă din octombrie trecut, dar Franz Joseph îi ceruse să rămână în post până la dezbaterea finală asupra tratatului de la Berlin.

Personajul-cheie al noii echipe, constituită sub autoritatea nominală a lui Stremayr, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii din cabinetul defunct, este contele Eduard von Taaffe care a primit portofoliul Internelor. Om de încredere al lui Franz Joseph, acest mare senior, care servise mai multe cabinete ca ministru sau înalt funcţionar, are drept credo convingerea că guvernul nu deţine altă vocaţie decât aceea de a fi un instrument fidel al politicii împăratului. În interior, principala lui misiune este să pregătească alegerile

legislative care erau prevăzute pentru vară şi din care la Hofburg se spera că va ieşi o nouă majoritate.

În acest scop, Taaffe fusese adus să negocieze în primul rând cu responsabilii opoziţiei boemiene a căror atitudine condiţiona succesul acţiunii. Este vorba pentru el să convingă opoziţia să revină în Reichsrat, fără a mai fi pusă în cauză Constituţia din 1867. Cu câţiva ani mai devreme, talentele lui persuasive nu ar fi fost suficiente pentru a o ralia la această atitudine. Dar interlocutorii lui nu se mai aflau pe aceleaşi poziţii intransigente. Schimbările intervenite în peisajul politic austriac, perspectiva unui sfârşit apropiat al epocii liberale îi fac să ia în considerare deschiderea oferită de Taaffe cu o privire nouă. Şi, încă ceva, trebuiau să admită eşecul tacticii lor. Aceasta nu reuşise să-l facă să se plieze pe Franz Joseph care, instruit de precedentele din 1871, era foarte decis să nu încerce o a doua revizuire constituţională.

Aleşii cehi intraseră în Dieta Moraviei din 1874. În Boemia, aleşii cehi sfârşesc prin a-şi relua locul în Dietă în 1878. Fără îndoială, problema întoarcerii lor în Reichsrat rămânea în suspensie. Dar acest prim pas demonstra că opoziţia boemiană începuse să-şi modifice atitudinea. Cu atât mai mult cu cât, sub efectul lipsei de rezultate, apăruseră divizări în sânul taberei cehe. Odată cu Tinerii Cehi, bine implantaţi în mica burghezie, tendinţa radicală nu se mai temea să critice tactica grevei parlamentare şi să denunţe alianţa cu nobilimea istorică. Punându-şi actele în acord cu declaraţiile, ei se întorseseră, din 1874, în Dieta de la Praga. Sub conducerea şefului lor Rieger, Bătrânii Cehi, aripa moderată a partidului naţional, erau ispitiţi să le pună piedică pentru a le stopa avansul în opinia publică.

Discuţiile lui Taaffe sunt astfel uşurate. Până la urmă, este încheiat un acord prin termenii căruia cehii şi aliaţii lor din nobilime acceptau să participe din nou la Reichsrat după alegeri. Pe terenul constituţional, Taaffe nu cedase nimic, căci, chiar dacă cehii şi aliaţii reaminteau programul într-o declaraţie preliminară, gestul nu va avea vreo consecinţă practică, în schimb, Taaffe lăsase să se prevadă măsuri destinate să consolideze drepturile naţionale ale cehilor din Boemia.

Preambulul fiind realizat, rămâneau de câştigat alegerile. Rezultatul lor va răspunde aşteptării lui Franz Joseph. Liberalii pierd într-adevăr majoritatea pe care o deţineau, din 1867, în Camera deputaţilor. Cu 174 de aleşi, ei trebuie să cedeze 20 de locuri numai în ţările Coroanei Boemiei şi alte 16 locuri în celelalte Kronlander.

Depăşindu-i, coaliţia dreptei totalizează 168 de aleşi, respectiv 54 pentru cehi şi nobilimea istorică, 57 pentru polonezi şi 57 pentru conservatorii din ţările alpine. Consolidată prin câţiva deputaţi independenţi, noua majoritate se oferă ca alternativă la fosta majoritate liberală. În conformitate cu aceste rezultate, Taaffe este chemat, la 12 august, să formeze noul guvern.

După destule peripeţii, Franz Joseph îşi atinsese deci scopul. Prin constituirea cabinetului Taaffe, divorţul de liberali se consumase. La drept vorbind, aceştia nu-şi dau seama de adevărata măsură a evenimentului. Vor să creadă că noul guvern nu va dura. Convinşi că precedentul guvernului Ho-henwart se va repeta, se aşteaptă să se întoarcă repede la putere. Acest calcul nu va rezista la proba faptelor.

Pentru Franz Joseph, schimbarea guvernului se făcuse la cel mai bun preţ. Reuşise să-şi impună condiţiile opoziţiei boemiene. Spre deosebire de ceea ce se întâmplase în 1871, nu a trebuit să plătească întoarcerea acesteia în Reichsrat cu o revizuire constituţională. În ce priveşte guvernul Taaffe, el se vrea, potrivit afirmaţiei şefului său, un guvern al împăratului (Kai-serministerium). Franz Joseph nu va mai trebui, aşadar, să cadă la învoială cu o echipă guvernamentală care să nu răspundă orientărilor lui adânci. De-acum înainte, va şti să conteze pe miniştrii care vor aplica fidel politica pe care o va defini el. Pe scurt, după un deceniu de tatonări, Franz Joseph se poate felicita că reuşise, cel puţin în Cisleithania, să ocolească obstacolul constituţional pentru a-şi instala iarăşi din plin autoritatea asupra aparatului guvernamental.

Alianţa austrogermană în istoria domniei lui Franz Joseph, 1879 este anul unei alte mari cotituri. La 7 octombrie este semnat la Viena un tratat de alianţă între Imperiul German şi Dubla Monarhie. Beust indicase calea, avansând, înainte de ieşirea lui din politică, o apropiere de noua Germanie. După el, orientarea aceasta fusese accentuată de Andrâssy, care îşi fixase ca obiectiv încheierea unui tratat menit să garanteze securitatea Monarhiei faţă de Rusia.

Fără îndoială, Franz Joseph nu avea nicio simpatie pentru Imperiul German. Rana deschisă în 1866 nu se închisese. Dacă regele Prusiei găseşte iertare în ochii lui, Franz Joseph este îndemnat să vadă în împăratul german, indiferent de persoana suveranului, care nu este în cauză, un soi de parvenit cu care îi va fi totdeauna greu să se întâlnească. Această antipatie nu-l orbeşte totuşi şi soluţiile lui politice

sunt dictate de o evaluare rece a conjuncturii internaţionale. Din cauza estompării Franţei, Franz Joseph convine, ca şi miniştrii lui, asupra necesităţii unei apropieri de noua Germanie şi estimează ca fiind de dorit o alianţă între cele două imperii pentru a proteja Monarhia dinspre Est.

Mai trebuia ca şi Bismarck să fie convins de avantajele unei asemenea alianţe. Or, în 1875, puţin după începerea insurecţiei din Balcani, acesta refuzase categoric să aleagă între Austro-Ungaria şi Rusia:

„Nu am intenţia să mă amestec (se destăinuie el unuia dintre apropiaţi) ... Dacă aş trece de partea unuia dintre cele două state, Franţa ar trece imediat de cealaltă parte... Ţin două figuri de blazon de colierul lor şi le îndepărtez cu grijă una de alta63".

Totuşi, viermele era de-acum în fruct. În timpul crizei care, în 1875, îl opusese Franţei, Bismarck interpretase ca pe un semn neliniştitor atitudinea Rusiei când Alexandru al II-lea s-a deplasat în persoană la Berlin ca să-i propovăduiască moderaţia. Trăsese de aici concluzia că Rusia nu l-ar lăsa să întreprindă un război preventiv împotriva Franţei. Dar mai ales comportamentul agresiv al Rusiei în Balcani, după căderea armatelor turceşti, îl făcuse să reflecteze. Chiar dacă declară că vrea să se menţină în rolul de „mijlocitor cinstit" când invită puterile să se întrunească la Berlin, acest congres nu poate avea altă finalitate, logic vorbind, decât de a pune stavilă expansiunii ruseşti.

Congresul de la Berlin marchează, într-adevăr, o cotitură decisivă în relaţiile germano-ruse. În faţa concluziilor lui care impun oprirea înaintării ruseşti în Balcani, ţarul îl acuză pe Bismarck că a condus negocierile cu parţialitate. Congresul nu ar fi fost decât o coaliţie europeană împotriva Rusiei sub ordinele lui Bismarck. Ulcerat de această trădare, Alexandru alege soluţia de a dramatiza situaţia, adresându-se direct lui Wilhelm I: „Circumstanţele, îl pune el în gardă, în august 1879, sunt prea serioase pentru a vă putea ascunde teama mea de a vedea consecinţele devenind fatale pentru cele două ţări ale noastre64".

În vreme ce scrisoarea aceasta îl aruncă pe Wilhelm I în dezolare, Bismarck se preface a o interpreta ca pe o ameninţare abia voalată:

„Cuvintele folosite de împărat pentru a o asigura pe Maiestatea

Voastră de prietenia sa îşi pierd semnificaţia puse alături de ameninţarea nedeghizată… în cazul că Maiestatea Voastră nu şi-ar subordona propria politică la aceea a ruşilor. Între monarhi… un astfel de limbaj este obişnuitul semn premergător al unei rupturi, dacă tratatele nu se opun acesteia65".

Această dezvoltare alarmistă nu avea alt scop decât să anunţe urmarea. În faţa noii situaţii, Germania trebuia să reexamineze instrumentele politicii ei externe şi să se decidă s-o întemeieze pe o antantă privilegiată cu Austro-Ungaria.

Scrisoarea lui Alexandru al II-lea îi serveşte drept argument lui Bismarck ca să justifice o iniţiativă la care se gândea de mai multe luni. Fără să mai aştepte, îi propune, la 27 august, lui Andrâssy încheierea unui tratat de alianţă între cele două imperii. Franz Joseph şi ministrul său întâmpină favorabil această deschidere care răspundea dorinţelor lor. O dată dobândit acordul de principiu, rămânea să se înţeleagă asupra conţinutului tratatului. Partea austro-ungară cere ca Rusia să fie nominal desemnată ca puterea contra căreia va fi orientat, altfel şi-ar pierde mult din interes. În schimb, se opune să-i fie impuse obligaţii contra Franţei cu care nu avea un contencios.

Câteva săptămâni, negocierea se împiedică în aceste puncte cruciale. Bismarck mai trebuie să arunce o dată pe cântar ameninţarea cu demisia pentru a învinge rezistenţa suveranului său, care se considera legat printr-un angajament de onoare faţă de Rusia, şi ca să obţină de la el să nu-şi opună veto-ul unei alianţe cu Austro-Ungaria. În schimb, bătrânul monarh reclamă ca Rusia să nu fie menţionată în tratat. Dacă ar fi altfel, nu ar trece mult până ce Rusia să se arunce în braţele pe care Franţa i le va deschide larg. Calvarul lui nu s-a încheiat totuşi. Pus în faţa unui proiect în care Rusia era desemnată ca unicul adversar, Wilhelm I protestează: „Îmi este cu neputinţă să ratific acest tratat: ar fi împotriva convingerii mele, caracterului meu, onoarei mele66". Trebuie totuşi s-o facă, pentru că Bismarck îşi tot flutură ameninţarea cu demisia.

La 7 octombrie, tratatul de alianţă este, aşadar, încheiat în termenii doriţi de Franz Joseph:

„Dacă una dintre cele două puteri este atacată de Rusia, cele două puteri vor pune în comun toate forţele lor împotriva acesteia; în cazul unui atac venit dinspre un alt stat, ele îşi promit doar o neutralitate binevoitoare67".

Tratatul de alianţă constituia pentru diplomaţia austro-un-gară un succes incontestabil. Ea şi-l fixase ca obiectiv încă din 1871, dar iniţiativa a venit acum de la Bismarck. Trebuie să credem că printre motivele care l-au decis să opteze pentru Austro-ungafia se număra şi faptul că dintre cei doi parteneri posibili ai Germaniei, aceasta era cea mai slabă? Nu impusese el ca regulă că, într-o alianţă, există totdeauna un cal şi călăreţul lui? Mai multe declaraţii ale sale par s-o sugereze:

„Alianţa cu un autocrat [îi spune, de exemplu, unuia dintre apropiaţii săi], cu o naţiune pe jumătate barbară şi foarte agitată constituie deja un risc, în vreme ce o alianţă cu un stat mai slab, ca Austria, oferă multe avantaje68".

Este adevărat că raportul de forţe dintre aliaţi va merge, cu timpul, spre dezechilibru. Rămâne faptul că tratatul a fost încheiat în condiţiile formulate de Franz Joseph. Rusia este desemnată ca puterea contra căreia alianţa este dirijată, în timp ce nu fusese impusă nicio clauză de reciprocitate Austro-Ungariei în caz de agresiune franceză contra Germaniei. Oricum, evenimentul este capital. Alianţa cu Germania este chemată să devină piatra unghiulară a politicii externe a Monarhiei şi va rămâne astfel până la ultimele ei zile. Trecând peste rănile trecutului, Franz Joseph adoptase o atitudine pe care nu o va mai pune sub semnul dubiului, orice iritare i-ar putea provoca, din întâmplare, comportamentul aliatului său.

Semnarea tratatului marchează totodată sfârşitul unei epoci, deoarece este imediat urmată de retragerea lui Andrâssy. În realitate, acesta demisionase de mai bine de o lună. Dar Franz Joseph îi ceruse să rămână în post până la încheierea operei la care fusese strâns asociat. Ca deseori în astfel de cazuri, An-drâssy a pretextat cu motive de sănătate pentru a-şi explica demisia. De fapt, era în primul rând victima opoziţiilor pe care politica sa i le ridicase împotrivă în armată şi în mediile politice cisleithaniene, unde, toate tendinţele asociindu-se, era acuzat că privilegiază interesele maghiare. Formarea unei noi majorităţi, care făcea mult loc slavilor din Cisleithania, oferă prilejul îndepărtării lui.

În ceea ce-l priveşte, Franz Joseph nu avusese niciodată o simpatie reală pentru Andrâssy, al cărui stil, amestec de strălucire şi diletantism, îl iritase adesea. Doar nevoia îl făcuse să apeleze la el. Din clipa când Andrâssy devenise ministrul său de Externe, îl apărase, firește, de atacurile al căror obiect acesta era sistematic. Dar, de data

aceasta, lucrurile au stat altfel. Pe lângă faptul că peisajul politic austriac se modificase, fusese întoarsă foaia odată cu semnarea tratatului din 7 octombrie. Astfel, când Andrâssy îi înmânează, în august, demisia, Franz Joseph nu se mai opune.

DOLII ŞI DESPĂRŢIRI

Dacă, una peste alta, Franz Joseph poate considera pozitiv bilanţul ultimilor ani ai deceniului, în schimb, viaţa sa familială nu-i oferă aceleaşi satisfacţii. În jurul lui începe să se facă gol. Odată cu moartea arhiducesei Sophie, la vârsta de 67 de ani, pe 28 mai 1872, dispărea una dintre marile figuri ale primei părţi a domniei sale.

Franz Joseph a fost lovit atunci într-una dintre afecţiunile cele mai puternice ale inimii sale. De-a lungul anilor, relaţiile cu mama lui evoluaseră, fără îndoială. La instalarea erei constituţionale, Sophie încetase practic să joace vreun rol politic. Ultimii ei ani îi rezervaseră chiar durerea de a asista la triumful forţelor pe care le combătuse mereu. Ascensiunea liberalismului la Viena şi Budapesta, recunoaşterea suveranităţii maghiare, denunţarea Concordatului fuseseră pentru ea tot atâtea crude încercări. Datorită vârstei, dar şi sub efectul şocului provocat de moartea lui Maximilian, sfârşise prin a-şi pierde pofta de luptă, mulţumindu-se să se consume în lamentaţii asupra nenorocirilor vremurilor şi să prevadă ce este mai rău pentru Monarhie:

„Apogeul gloriei Austriei a trecut [exclamase ea, reacţionând la legile confesionale din 1868]. Acum ea se prăbuşeşte repede sub loviturile revoluţionarilor ca urmare a lipsei de curaj moral, absenţei principiilor şi religiei, sub efectul materialismului şi sub influenţa ideilor nebuneşti şi false care guvernează astăzi lumea69".

Decepţiile nu-i alteraseră totuşi relaţiile cu Franz Joseph. Chiar dacă ea nu-i mai dădea sfaturi, el avea mereu grijă să-i explice motivele opţiunilor sale şi ştia că poate găsi în ea soliditatea de care avea nevoie pentru exerciţiul cotidian al datoriilor de monarh. În plus, Sophie se străduise să menţină în jurul ei un climat familial. Micile dejunuri luate în familie nu erau poate la fel de numeroase ca odinioară, dar, frecvent, Franz Joseph trecea pe la mama lui la ora ceaiului său, seara, după spectacol. Oricât de scurte erau, aceste clipe îi ofereau o destindere preţioasă de-a lungul unei zile consacrate muncii sau obligaţiilor oficiale. Sophie izbutise, aşadar, să păstreze în jurul ei un pol de viaţă familială.

Acum, când ea dispăruse, nu soţul ei, desigur, putea s-o înlocuiască în acest rol. De mult timp, Franz Karl ducea o viaţă retrasă, la care se adăuga o sănătate în declin. Moare şi el în martie 1879. Dar, deşi îşi plânge tatăl, moartea lui nu are în viaţa lui Franz Joseph semnificaţia unei cezuri. Ea marchează totuşi o dată importantă în istoria familiei. Franz Karl a fost, de fapt, ultimul Habsburg pentru care s-a aplicat ceremonialul funerar care voia ca inima defunctului să fie depusă în biserica Augustinilor, viscerele în catedrala Sfântul Ştefan şi trupul în cripta Capucinilor.

Franz Joseph o vede plecând şi pe Gisela, care se căsătoreşte, în aprilie 1873, cu prinţul Leopold de Bavaria. Această unire a fost în ochii multora opera împărătesei. În lumina experienţei ei personale, Elizabeth se revoltase adesea împotriva căsătoriilor timpurii impuse tinerelor prinţese de sânge regal, fără a se ţine seama de sentimentele lor. Asemenea declaraţii de principiu nu o împiedică să aplice fiicei sale, pe atunci în vârstă de doar 16 ani, regula căreia, adolescentă, îi fusese ea însăşi supusă. Ea îi alege soţul. Folosindu-se de relaţiile ei de familie în Bavaria, ajunge să obţină desfacerea legămintelor, deja oficiale, dintre prinţul Leopold şi o prinţesă de Cob-urg. Este adevărat, ca s-o justificăm, că această căsnicie se va dovedi fericită. Mai mult, chiar dacă noua ei existenţă o duce să trăiască în Bavaria, Gisela, care la trăsături şi la moral semăna mult tatălui ei, îi va face des vizite la Viena şi la Ischl.

Dar, mai ales, împărăteasa îşi reia viaţa itinerantă, iar şederile ei la Viena devin din nou rare. Doar circumstanţe excepţionale o reţin la Viena. În timpul Expoziţiei universale, ea începe prin a-l asista pe Franz Joseph pe care îl acaparau, aproape fără răgaz, vizitele oaspeţilor de marcă. Dar, dacă el îndură acest ritual cu obişnuitu-i stoicism, nu trebuie să treacă mult pentru ca ea să nu mai încerce să-şi disimuleze plictiseala. Astfel, după două luni lungi ocupate de vizite, recepţii, dineuri şi baluri, decide că până acum făcuse destul. Pretextând cu starea ei de sănătate, pleacă din Viena, unde Franz Joseph continua să îndeplinească rolul care îi reuşea atât de bine.

Deşi nu se lăsase păcălit de motivul invocat de soţia lui ca să-şi justifice plecarea, Franz Joseph nu ar fi comis niciodată indelicateţea de a-i cere să se întoarcă, dacă nu ar fi fost constrâns de necesitate. Aceasta a luat chipul şahului Persiei, Nasir al-Din, care, dezamăgit că nu o putuse întâlni pe împărătească, a cărei frumuseţe îi fusese atât de

lăudată, hotărăşte pur şi simplu să-i aştepte întoarcerea. Or, perspectiva prelungirii şederii şahului nu era făcută să încânte curtea. Potentatul oriental avea obiceiuri care o deconcertau, când nu o indignau. Nu venise el la Viena însoţit, nu doar de o suită impresionantă, dar şi de animale, printre care vreo patruzeci de oi destinate tăierii? Castelul din Laxenburg, unde îşi avea reşedinţa, fusese amenajat în consecinţă. Pe scurt, acest principe nu avea manierele şlefuite ţinute la mare cinste la curtea de la Viena şi devenise un oaspete stânjenitor. Pentru a rezolva acest imbroglio diplomatic, Elizabeth acceptă să-şi sacrifice tihna. Întoarcerea ei are efectul scontat. Mulţumit că o putuse contempla pe împărătească şi conversase cu ea, şahul va lua puţin după aceea drumul spre ţara lui.

Curând, Elizabeth nu va mai apărea la Viena decât ocazional. Face în primul rând frecvente sejururi la Godollo, unde Franz Joseph o întâlneşte câteodată, fără a putea să rămână mult. Departe de aspectele supărătoare de la Viena, ea îşi organiza aici timpul doar după normele propriei fantezii. Însoţită de cei mai buni călăreţi pe care îi număra aristocraţia maghiară, se dedică în întregime bucuriilor echitaţiei. Alături de ei, cutreiera, ceasuri în şir, pusta din apropiere. Tot la Godollo se naşte pasiunea ei pentru vânătoarea cu gonaci căreia nu întârzie să i se dedice cu aceeaşi frenezie. De altfel din această cauză, Godollo îşi pierde curând o parte din atracţie. Terenul de aici era păduros şi, în plus, prea puţin accidentat pentru veritabilii amatori ai acestui sport. De aceea, Elizabeth arde acum de dorinţa de a pleca în Anglia unde ştia că poate găsi vânători după gustul ei. Începând din 1874, face mai multe călătorii în Anglia şi Irlanda, întrerupte de o şedere în Normandia.

La început, curtea se străduieşte să justifice aceste deplasări prin starea de sănătate a micuţei Marie-Valerie, care ar fi avut nevoie de băi de mare, dar numeroşii cai pe care împărăteasa îi ducea cu ea nu înşală mult timp opinia publică. De formă, Elizabeth îi propune lui Franz Joseph să vină după ea. Dar el nu are nici timpul, nici, fără îndoială, plăcerea să o facă. Chiar dacă era el însuşi un excelent călăreţ şi nu dispreţuia, când avea prilejul, plăcerile vânătorii cu gonaci, societatea care o înconjură pe Elizabeth nu este aceea pe care s-o preţuiască cel mai mult. Franz Joseph prefera bucuriile mai simple ale vânătorii în munţii de la Ischl. Elizabeth defineşte în câteva cuvinte realitatea raporturilor dintre ei: „Ştiu că mă iubeşti, chiar fără

demonstraţii, îi scrie soţului ei, şi suntem fericiţi împreună pentru că nu ne stânjenim unul pe celălalt70”.

Elizabeth nu găseşte efectiv nimic de obiectat acestei situaţii care îi asigura o completă libertate de mişcare. Pentru Franz Joseph, în schimb, lua desigur greu de suportat, dar se resemnează. Nu numai că era partea cea bună a lucrurilor, dar era chiar gata să satisfacă toate capriciile Elizabethei mai degrabă decât s-o nemulţumească pe femeia pe care continua s-o adore, în felul lui, ca şi în prima zi. îi rămânea să se roage ca vreun accident să nu pună în pericol viaţa Elizabethei. Acesta intervine totuşi, în vara lui 1875, în timpul unui sejur la Sassetot, în Normandia; victimă a unei căderi urâte, Elizabeth suferă o comoţie cerebrală, însoţită de o pierdere a conştientei. Franz Joseph trebuie să treacă prin mai multe zile de nelinişte înainte de a avea certitudinea că soţia lui nu mai este în pericol. Entuziasmul multora ar fi fost afectat de un atare accident. Dar era nevoie de mai mult pentru a potoli ardoarea Elizabethei.

Abia restabilită, urcă iar pe cal şi performanţele ei îi vor aduce curând titlul de „regină a vânătorii”.

Neîndoielnic, Franz Joseph îl păstra pe Rudolf aproape de el. Tânărul arhiduce ajunge să-l asiste pe tatăl lui în funcţiile de reprezentare. Aceasta este, în parte, o consecinţă a educaţiei primite sub autoritatea lui Joseph Latour, preceptorul pe care Elizabeth i-l alesese personal. Liberalismul lui îl face să arunce o privire critică asupra stării Monarhiei la sfârşitul anilor ’70. Cu atât mai mult cu cât acesta corespundea declinului erei liberale. În testamentul pe care îl redactează în 1878, la apropierea vârstei de 20 de ani, şi de care Franz Joseph nu va avea, evident, cunoştinţă, flagelează partidul reacţiunii pe care crede că-l vede acţionând în Austria: „Reacţiunea este pretutindeni, dar mai ales în Austria. Este primul pas spre ruina acesteia. Cei care o propovăduiesc sunt duşmanii ei cei mai primejdioşi 71”.

Nunta de argint

Franz Joseph are totuşi bucuria de a vedea întreaga familie reunită în jurul lui pentru serbările populare care au însoţit, în aprilie 1879, nunta de argint a cuplului imperial. Chiar dacă ajunsese, se pare, într-un punct de unde privea acest tip de manifestări cu multă răceală, ca să nu spunem plictis, Elizabeth va fi prezentă alături de el. Dar cel mai important în aceste festivităţi este, neîndoielnic, faptul că ele

atestă forţa cultului monarhic care începuse să înconjure persoana lui Franz Joseph. Cel mai spectaculos este marele cortegiu care adună, la 27 aprilie, într-o defilare de aproape trei ore, ansamblul corpurilor profesionale ale capitalei.

Pentru realizarea proiectului decis la iniţiativa municipalităţii Vienei, i s-a dat mână liberă lui Hans Makart, pictorul la modă, a cărui luxurianţă barocă se acorda cu stilul de pe Ringstrasse. Adesea numit „un Rubens austriac", de când pictase, într-o lucrare monumentală, intrarea lui Carol Quintul în Anvers, Makart a ales să ilustreze corpurile profesionale prin aproximativ patruzeci de tablouri vivante, situate în epoca Renaşterii germane. Cam zece mii de persoane vor defila astfel pe Ring, prin faţa lui Franz Joseph, Elizabethei, întregii familii imperiale şi mai multor sute de mii de vienezi care se masaseră pe itinerariul cortegiului. Acesta este precedat de un crainic, urmat de doisprezece trompeţi călare, purtând însemnele oraşului. Apoi vin, cu stindardele în vânt, asociaţiile de studenţi, societăţile de tir, societăţile corale şi aproximativ optzeci de deputăţii ale corpurilor profesionale:

„Iată în sfârşit (se entuziasmează corespondentul de la Le Temps) adevăratul cortegiu care porneşte pe marea alee a Praterului, iată înaintând secolul al XVI-lea. Este pur şi simplu orbitor şi când îi vezi apropiindu-se în pasul solemn al superbilor lor cai pe aceşti heralzi, aceşti cincisprezece cavaleri din altă epocă, purtătorul de drapel, pajii şi seneşalii, înveşmântaţi după moda lui cinquecento, iluzia este completă, profundă şi, peste câteva clipe, ţi-este greu să te crezi un copil al secolului al XIX-lea7V

Vin apoi, unul după altul, mai mult de patruzeci de grupuri punând în scenă, pe care, tablouri ce înfăţişau activităţile diverselor profesii. Imaginaţia lui Makart a fost solicitată îndeosebi de meseriile care nu existau în secolul al XVI-lea. Cum nu se putea pune problema de a exclude din această festivitate căile ferate care revoluţionaseră transporturile şi dinamizaseră industria, soluţia găsită este un compromis savuros: o locomotivă ultramodernă, deservită de fochişti şi mecanici în veşminte de Renaştere. Printr-o serie de tablouri de vânătoare, organizatorii paradei i-au rezervat lui Franz Joseph o surpriză ce i-a mers drept la inimă:

„O minune în mai multe capitole (exclamă ziaristul de la Le Temps): vânătoare cu gonaci, vânătoare de capră neagră, vânătoare de mistreţ, vânătoare de urs, vânătoare cu şoim. Toate în costume din

vremea lui Maximilian I; totul, până la câini, până la vânat, până la bărbile vânătorilor, de un stil desăvârşit. Un splendid car pe care tronează regele vânătorii înaintează în mijlocul grupului. Corniştii intonează melodiile cele mai voioase în sfârşit, în chip de apoteoză, Makart însuşi conduce ultimul grup, acela al artiştilor care, fără să afle maestrul de ceremonii, găsiseră în tablourile lui Kubens modele pentru costumele lor:

„În sfârşit – căci trebuia ca această strălucire să aibă un sfârşit – grupul artiştilor care întrece în splendoare tot ce am admirat până acum. Aplauzele izbucnesc mai sonore ca niciodată, căci printre artiştii care preced grupul, mulţimea îl descoperă pe Makart, inventatorul şi organizatorul acestei poveşti din o mie şi una de nopţi, pe un cal alb, îmbrăcat cu totul în catifea neagră şi înconjurat de statul său major de pictori, arhitecţi şi sculptori, care l-au „ajutat să-şi realizeze minunea

, 74

Când priveşte înapoi, la acest sfârşit de 1879, Franz Joseph poate avea sentimentul că anii cei răi ai domniei lui au trecut şi că Monarhia a izbutit, după destule încercări, să-şi găsească un nou echilibru. În sfârşit, el încetase să fie acel monarh blestemat, pecetluit cu semnul înfrângerii.

După şirul de eşecuri suferite în Italia şi în Germania, Monarhia a luat în posesiune Bosnia-Herţegovina. Garantându-i securitatea, alianţa încheiată cu Germania o confirmă totodată în statutul ei de mare putere. Pe frontul intern, a fost nevoie de mai mult de o încercare până la a atinge ceea ce seamănă cu un punct de echilibru. Vremea neoabsolutismului pare foarte departe. împotriva aplecărilor lui profunde, Franz Joseph s-a văzut constrâns să cadă la învoială cu burghezia liberală şi să accepte instaurarea unui regim constituţional. Sub ameninţarea unei crize majore cu maghiarii, s-a resemnat să sacrifice imperiul unitar, acela pe care vrusese, la începutul domniei, să-l construiască cu ajutorul lui Schwarzenberg şi Bach. Dar, înăuntrul sistemului, a ştiut să-şi rezerve, în domeniile considerate de el esenţiale, o sferă de competenţe în afara amestecului adunărilor, care garantează unitatea Monarhiei, în ciuda instalării dualismului.

Mai mult, dacă a trebuit să aştepte ca majoritatea liberală să se epuizeze, a sfârşit prin a reuşi, cel puţin în Cisleithania, să ocolească obstacolul Constituţiei. Stângăciile liberalilor, apoi întoarcerea cehilor şi a aliaţilor lor în Reichsrat au făcut posibilă formarea unei coaliţii cu

dominantă conservatoare, în acord cu simpatiile lui. Ştie acum că are de-a face cu un guvern cu care nu va mai fi obligat să negocieze, ci care îşi recunoaşte drept primă funcţie faptul că este instrumentul politicii împăratului. În fine, cu prilejul festivităţilor care marcaseră celebrarea nunţii de argint a cuplului imperial, Franz Joseph a putut măsura întinderea popularităţii lui. Aceasta nu-i fusese totuşi dată de la sine. În mai multe circumstanţe, precum după dezastrele din 1859 şi 1866, când responsabilitatea lui personală părea angajată, cunoscuse chiar perioade de prăbuşire. Dar şi aici timpul îşi făcuse lucrarea lui, ştergând progresiv din memoria colectivă amintirile negative. Treptat se impusese imaginea suveranului în întregime absorbit de datoriile sarcinii sale.

Aceste motive de satisfacţie sunt totuşi temperate de singurătatea în care Franz Joseph tinde să se închidă. Bucuriile simple ale căminului, unde ar putea afla o compensaţie la povara răspunderilor, se mistuie treptat de pe orizontul lui cotidian. Poate că felul lui de a fi şi stilul lui de viaţă nu se pretează la asta. Dar, în ce o priveşte, Elizabeth a încetat orice efort de a încerca să creeze în jurul alor săi o atmosferă de căldură familială. Înviorarea sentimentală care se manifestase în viaţa cuplului după încheierea compromisului cu Ungaria se stinsese repede. Complet emancipată de curte, împărăteasa nu-şi mai face decât apariţii episodice la Viena, iar relaţiile dintre soţi sunt în cele din urmă mai ales epistolare.

Franz Joseph nu are, pe de altă parte, decât scurte întâlniri cu copiii. După plecarea Giselei, mica Marie-Valerie îşi întovărăşeşte deseori mama şi, în timpul şederilor ei la Viena, modul de educare a copiilor imperiali nu îngăduie nici el relaţii foarte strânse. Rămâne Rudolf. Dar, pe lângă faptul că obligaţiile militare îl ţin departe de Viena, tatăl şi fiul trăiesc în universuri străine unul de altul şi drumurile lor încep să se despartă. Pe scurt, singurătatea a devenit singura companie veritabilă a acestui împărat a cărui persoană se confundă tot mai mult, în ritmul lucrărilor şi zilelor, cu funcţia sa.

Capitolul VIII

Lucrări şi zile în simplifica excesiv, presupunând, după Otto Emst1, că Franz Joseph a rămas până la moarte aşa în era când ieşise din camera lui de copil ca să urce pe tron. Franz Joseph nu a fost un monolit asupra căruia vremea să nu fi avut niciun fel de înrâurire. Ştim deja că, în exercitarea puterii, nu ignora arta pragmatismului, chiar

dacă anumite schimbări de direcţie îi erau penibile. împăratul care înecase în sânge revoluţia maghiară este acelaşi care, după mai puţin de douăzeci de ani, restituia regatului Sfântului Ştefan Constituţia de la 1848 şi inventa noi raporturi între Ungaria şi restul Monarhiei. Această capacitate de adaptare la evenimente se număra, prin urmare, şi ea printre trăsăturile personalităţii lui Franz Joseph.

Şi este aşa pentru că gândirea sa, fundamental dinastică, se ordona în jurul câtorva principii simple. Franz Joseph nu era câtuşi de puţin un ideolog. La fel de adevărat este că prin concesiile sale viza păstrarea esenţialului, adică preeminenţa puterii imperiale şi unitatea Monarhiei, şi că îşi punea la lucru tot talentul ca să izbutească s-o facă fără a reveni asupra achiziţiilor constituţionale, ceea ce reintroduce elementul de continuitate. Acesta este sporit de metodele de lucru ale împăratului şi de programul zilelor sale.

Nici aici tabloul nu trebuie pictat într-o singură culoare. În timpul vizitelor unor suverani sau principi străini, programul din zilele obişnuite nu putea fi respectat scrupulos, chiar dacă se avea în vedere să nu fie dat peste cap. De asemenea era modificat în timpul şederilor la Ischl care corespundeau în principiu perioadelor de vacanţă. Mai târziu, odată cu vârsta, programul va fi amenajat în consecinţă. Totuşi, în ciuda acomodărilor la circumstanţe sau la trecerea timpului, permanenţele predomină. De aceea ne este îngăduit să zugrăvim un portret al lui Franz Joseph, la nivelul anilor ’80, cu obişnuinţele sale de viaţă, cu metodele de lucru, cu comportamentul şi relaţiile cu subordonaţii, toate alcătuind un bilanţ al primelor decenii şi integrând deja viitorul.

Reşedinţele

Viena rămâne prin excelenţă oraşul de reşedinţă (Residenz-stadt) al împăratului, după, ca şi înainte de compromisul din 1867. Oricât ar dori-o, capitala ungară nu-i poate disputa acest rol. Fără îndoială, Franz Joseph stă şi acolo, atunci când obligaţiile constituţionale i-o impun. Locuieşte atunci în palatul regal din Buda, reşedinţă istorică a suveranilor maghiari. Dar este vorba în general de treceri rapide, care pot fi prelungite totuşi la castelul Godollo din apropiere, primăvara pentru plimbări călare, toamna pentru vânătoare. În pofida instaurării dualismului, Viena îşi păstrează funcţia de capitală a Monarhiei. Explicaţia stă în forţa tradiţiei. Dar Viena este totodată sediul ministerelor comune şi al administraţiilor centrale.

Statele străine îşi păstrează firește aici ambasadele, în vreme ce Budapesta se poate măguli să primească doar consulii generali. Ar fi fost deci de neimaginat ca Franz Joseph să aleagă alt oraş ca reşedinţă principală.

Când stă la Viena, Franz Joseph se împarte între cele două reşedinţe, venerabilul palat al Hofburgului, din inima capitalei, şi palatul Schönbrunn care, în vremea construirii lui în secolul al XVIII-lea, se situa în afara oraşului, dar de care periferiile se apropie acum încet-încet. Prin tradiţie, Franz Joseph îşi are reşedinţa la Hofburg în timpul lunilor de iarnă, care corespundeau timpului forte al vieţii de curte. De la Paşti, se instala la Schönbrunn unde rămânea până în toamnă. Dar chiar şi atunci se deplasa aproape zilnic la Hofburg, unde lucra, acorda audienţe şi satisfăcea diverse alte obligaţii.

Spre deosebire de Elizabeth care, cu excepţia ceremoniilor oficiale, folosea o trăsură închisă ca să scape de privirile mulţimii, el umbla într-o caleaşca deschisă, astfel încât supuşii săi să-l poată vedea şi saluta trecând. Această perioadă era totuşi întreruptă de lunile iulie şi august pe care şi le petrecea regulat la Ischl. În ultimii ani de viaţă, îşi prelungea cât mai mult şederea la Schönbrunn, rărindu-şi deplasările la Hofburg. Această evoluţie ia sfârşit cu puţin înainte de începerea războiului mondial. Atunci se va termina cu plecările şi venirile între cele două palate. Franz Joseph nu va mai ieşi din Schönbrunn până în ultima lui zi.

Încăperile unde Franz Joseph stătea cel mai mult, biroul şi camera de dormitexcelau prin simplitate, atât la Hofburg, cât şi la Schönbrunn. În viaţa lui, pompa şi fastul erau de găsit altundeva. Dacă nu ar fi existat ceea ce le înconjura, aceste încăperi nu ar fi distonat într-un interior burghez, ba chiar într-un interior de burghezie mijlocie, căci apartamentele din imobilele de pe Ringstrasse erau mult mai luxoase. Astfel, mobilierul din dormitorul de la Schönbrunn izbea prin sobrietate: câteva fotolii şi o sofa acoperită cu o ţesătură cafenie. Confortul era rudimentar. Franz Joseph dormea pe un pat simplu de fier peste care era aşternută o cuvertură din păr de cămilă. Lângă pat se afla necesarul pentru toaletă, alcătuit dintr-un lavabou, două căni şi chiuvete, cărora li se adăuga găleata, servind drept oală de noapte. Franz Joseph pare să nu fi luat vreodată seama la acest inconfort. Nicio clipă nu s-a gândit să instaleze o cameră de baie, dând prin aceasta un bun exemplu al neîncrederii lui în modernitate. Astfel, atunci când

Elizabeth şi-a manifestat dorinţa de a avea o baie, a trebuit s-o facă pe propria cheltuială.

La începutul domniei, Franz Joseph a stat câteodată la castelul Laxenburg, situat evident în afara oraşului, dar de unde se putea întoarce uşor la Viena. Din secolul al XIV-lea, Habsburgii îi aduseseră sistematic modificări potrivit stilului epocii lor, iar câţiva dintre ei, Leopold I, Maria Tereza, Francisc I între alţii, îl locuiseră adesea. Chiar la începutul secolului, Francisc I pusese să fie construită o pastişă de castel medieval, Franzensburg, cu o galerie a strămoşilor familiei, care atestă forţa modei neogotice din acea epocă.

Sub domnia lui Franz Joseph, Laxenburg îşi pierde din importanţă. Totuşi aici îşi petrecuse luna de miere. Şi tot aici venise pe lume mica Sophie. Şi tot la Laxenburg se oprise Franz Joseph întorcându-se din Italia, în 1859, şi semnase manifestul care deschidea calea instaurării unui regim constituţional. Pe de altă parte, în ciuda relelor amintiri pe care i le lăsase luna de miere, Elizabethei îi plăcea să se plimbe călare prin parc, cu atât mai mult cu cât presiunea curţii era aici, firește, mai puţin puternică decât la Viena. În continuare, Laxenburgul va fi pus la dispoziţia prinţului moştenitor, după căsătoria lui din 1881, şi Franz Joseph nu-şi va mai face aici decât scurte apariţii.

Dacă vreun eveniment excepţional nu-l reţine la Viena sau nu-l obligă să-şi scurteze sejurul, Franz Joseph petrece în fiecare an între o lună şi două luni la Ischl (Bad Ischl din 1906), în Alpii Austriei Superioare. Obişnuinţa aceasta se instalase încă din copilărie. Franz Joseph descindea atunci la hotelul Austria cu părinţii şi fraţii lui. Familia s-a mutat apoi într-una din vilele din Ischl, vila Eltz, pe care o cumpărase arhiducesa Sophie. Această reşedinţă devine Kaiservilla când Sophie o oferă, drept cadou de logodnă, lui Franz Joseph şi Elizabe-thei. De atunci, Franz Joseph nu-şi va rata sejurul la Ischl decât de trei ori: în 1878, din cauza crizei balcanice, apoi în 1915 şi 1916, din cauza războiului.

Încăperile locuite de Franz Joseph arată aceeaşi simplitate ca şi ce din palatele vieneze. Ultimul său valet de cameră subliniază în Amintirile lui că îngustimea camerei împăratului abia dacă permitea instalarea unei comode. În tradiţia familiei, aniversarea lui Franz Joseph, ziua de 18 august, se sărbătorea la Ischl. Această sărbătoare de familie, ne amintim, servise drept pretext, în august 1853, pentru întâlnirea din care avea să iasă căsătoria cu Elizabeth. Ea se desfăşura

în genere în mijlocul unui cerc restrâns de apropiaţi ai împăratului, rude şi colaboratori direcţi. Se întâmplă totuşi să îmbrace caracterul de mare solemnitate, ca în 1910, când celebrarea celei de-a optzecea aniversări a strâns în jurul bătrânului suveran şaptezeci şi doi de membri ai Casei de Austria. Chiar dacă studierea dosarelor şi audienţele ocupă şi la Ischl o bună parte din timpul lui Franz Joseph, ritmul de viaţă este aici mai destins decât la Viena. Regiunea oferă multe posibilităţi de plimbare în munţi sau spre lacurile din apropiere. Dar Franz Joseph are aici mai ales vânătoarea, de care este un amator pasionat şi pe care o poate practica după plac.

Manevrele organizate regulat în septembrie fixau un sfârşit obligatoriu şederii la Ischl. În calitatea lui de şef suprem al armatei, Franz Joseph asista totdeauna la ele. I se întâmpla atunci să se instaleze la vreunul dintre aristocraţii din regiune, care îşi puneau locuinţa la dispoziţia lui. Astfel, în timpul manevrelor din 1857, care s-au desfăşurat în regiunea Bruck an der Leitha, a fost oaspetele contelui Harrach; cu prilejul manevrelor de la Sokolnitz, din septembrie 1862, a fost găzduit în castelul contelui Mitrowsky. Nuvela Bustul împăratului, în care Joseph Roth îl face să descindă la contele Morstin, un nobil polonez din Galiţia, are, aşadar, o bază într-o obişnuinţă reală.

Zuja lui Franz Joseph

Oricare i-ar fi reşedinţa, munca ocupă cea mai mare parte a timpului lui Franz Joseph. Chiar dacă posteritatea a păstrat mai ales imaginea bătrânului împărat aplecat deasupra biroului său, acest obicei se instalase încă din tinereţe. Poate că i se trăgea din programul de studiu, care îl mobiliza până la cincizeci de ore pe săptămână şi îi impunea o disciplină strictă. Obişnuinţa se confirmă încă de la urcarea pe tron. Într-o scrisoare către Metternich, Schwarzenberg îi semnalează că tânărul împărat nu lucrează mai puţin de zece ore pe zi.

Pentru a păstra acest ritm, Franz Joseph se trezeşte evident devreme. De fapt, se scoală la patru dimineaţa, câteodată chiar la trei şi jumătate. Îşi începe ziua făcându-şi toaleta, totdeauna cu apă rece. O dată terminate abluţiunile, îmbracă uniforma de locotenent de infanterie care îi servea ca ţinută obişnuită. Purtarea uniformei nu avea nimic special în sine, deoarece regulamentele curţii o prevedeau. Mai semnificativ este faptul că era vorba de o uniformă militară. Această alegere înţelegea să sublinieze legătura privilegiată care îl

unea pe împărat cu armata sa. Dimpotrivă, Franz Joseph se arăta foarte rar în ţinută civilă. Nu se hotăra s-o arboreze decât atunci când era constrâns, ca în timpul călătoriilor în străinătate care nu aveau un caracter oficial. Astfel, fotografia a păstrat amintirea unui Franz Joseph, puţin stângaci, în jachetă, în timpul şederii la Cap Martin, unde se întâlneşte cu Elizabeth în anii ’90. Această alegere confirmă de asemenea simplitatea suveranului în clipele de viaţă obişnuită. Uniformele somptuoase sunt rezervate ceremoniilor oficiale unde trebuia să apară în toată strălucirea maiestăţii lui imperiale. Pentru lucru, preferă marii ţinute de Feldmarscha îl, o uniformă de simplu locotenent, care, tot fiind purtată, sfârşeşte prin a părea lustruită.

La ora cinci, Franz Joseph se instalează în biroul lui. Pregătite de cabinetul său civil şi de cancelaria sa militară, dosarele în instanţă îl aşteaptă aşezate stivă. Ziua de lucru începe prin citirea corespondenţelor Ministerului de Externe. Franz Joseph găseşte de asemenea o listă detaliată a aniversărilor, felicitărilor şi condoleanţelor de adresat. îi sunt semnalate numele persoanelor de a căror stare de sănătate trebuie să se intereseze. Dacă a cerut să-i fie supuse spre aprobare proiecte de telegrame, dotat cum era în materie cu un ascuţit simţ al nuanţei, le corectează cel mai adesea el însuşi, când nu le re-modelează complet. În timp ce studiază aceste dosare, îi este servit un mic dejun, mai degrabă frugal: o ceaşcă de cafea (înlocuită cu ceai în a doua parte a domniei), însoţită de o pâinişoară cu unt (vienezul Semmel) şi o felie de jambon, dacă nu era postul mare. Către ora şapte şi jumătate, îl sună pe aghiotantul de serviciu să-i dea servieta ce conţine dosarele tocmai studiate.

Încep atunci audienţele. Primul ce trebuie primit de suveran este şeful cancelariei militare, apoi vine rândul directorului cabinetului civil şi al miniştrilor, întrevederea acordată ministrului de Externe fiind de obicei cea mai lungă. Nicio fantezie vestimentară nu le era permisă acestor înalţi demnitari civili. Când trebuie să apară în faţa împăratului, sunt obligaţi să poarte costum. O punctualitate perfectă reglează succesiunea de audienţe. Fiecare începe la ora dinainte fixată.

De două ori pe săptămână, programul este totuşi modificat de ţinerea de audienţe generale, începând cu ora zece. În principiu, oricare dintre supuşii lui se poate apropia de împărat în timpul acestor audienţe. În practică, revine directorului cabinetului civil să le organizeze, făcând o triere a cererilor. Audienţele au aspectul unei

vaste maşinării. Până în anii90, Franz Joseph primeşte în medie în jur de o sută de persoane într-o dimineaţă. Ulterior, din grija de a-i menaja forţele, acest număr este redus la cincizeci, ceea ce, pentru bătrânul care devenise acum, rămâne totuşi o performanţă uimitoare. Chiar dacă durata lor este necesarmente scurtă, audienţele contribuie la popularitatea lui Franz Joseph şi la formarea cultului care tinde, puţin câte puţin, să-i înconjure persoana. Oriunde s-ar afla în imperiu, fiecare dintre supuşii lui îl ştie pe împărat accesibil şi poate crede că se va apleca asupra problemelor lui.

O dată terminate audienţele, când nu se alătură alor săi, Franz Joseph ia prânzul în biroul lui. Din nou meniul este foarte simplu: o farfurie de supă, carne cu legume (adesea rasol, vienezul Tafelspitz), totul stropit cu bere. Citirea dosarelor reîncepe imediat după. Franz Joseph ia atunci cunoştinţă de raportul zilnic al şefului poliţiei din Viena şi de un dosar de presă alcătuit cu pornire de la extrasele din ziarele austriece şi străine. Această activitate la care se adaugă uneori alte audienţe durează până la cină, servită între orele cinci şi şase. Înainte de a-şi părăsi biroul, Franz Joseph nu uită să-l pună în ordine, îl curăţă cu o perie mică şi are grijă să aşeze deoparte bucăţile de hârtie nefolosite.

Câtă vreme rudele cele mai apropiate sunt încă în viaţă sau nu au părăsit Viena, Franz Joseph ia cel mai adesea cina cu ele. O plictiseală mohorâtă tinde să se lase asupra acestor dineuri, căci eticheta pretinde ca nimeni să nu poată vorbi împăratului dacă acesta nu i se adresase mai întâi. Cum Franz Joseph era puţin vorbăreţ din fire, mesele trec prin faze de tăcere. În rest, e rar să se prelungească. Franz Joseph luase obiceiul să mănânce repede. Cât despre Elizabeth, cel puţin atunci când era de faţă, preocupată înainte de orice să-şi conserve zvelteţea siluetei, abia dacă se atingea de felurile care îi erau prezentate. Cum servirea se regla după împărat, ceilalţi convivi rămâneau adesea flămânzi. Era de notorietate publică faptul că mulţi arhiduci, după aceste mese cu împăratul, se grăbeau să ajungă la hotelul Sacher, din apropierea Hofburgului, ca să-şi termine cina aici şi să găsească o atmosferă mai veselă.

După cină, lui Franz Joseph îi place să-şi acorde un scurt moment de destindere fumând o virginie. Mare fumător în tinereţe, devine mai moderat odată cu vârsta şi alege atunci ţigări cu tutunul mai slab. Seara i se întâmplă să meargă la teatrul curţii sau la Operă. La

întoarcere, îşi face adesea apariţia la ceaiul pe care îl dă mama sa în apartamentele ei. Când neajunsurile vârstei îl obligă să se odihnească mai mult, ora de culcare este devansată. De obicei se retrage atunci în camera lui între orele opt şi opt şi jumătate. Dacă ne încredem în corespondenţa lui, adoarme repede şi are un somn excelent.

Chiar dacă ritmul este mai puţin susţinut, lucrul nu se întrerupe în timpul şederilor la Ischl. Dimineaţa, între ora opt şi amiază, împăratul continuă să studieze dosarele, să acorde audienţe, în funcţie de urgenţă, miniştrilor săi şi responsabililor politici. Oricare ar fi circumstanţele, ministrul Afacerilor Externe este primit cel puţin o dată pe săptămână. Kaiservilla – dar şi alte reşedinţe imperiale şi regale – este legată de Viena prin telegraf, astfel că Franz Joseph poate fi informat rapid cu ştirile urgente.

Instalarea telegrafului este una dintre rarele concesii făcute de Franz Joseph tehnicii moderne. Dar foloseşte din abundenţă acest mijloc de comunicare. I se întâmplă chiar să corespondeze prin telegrame cu serviciile instalate la Hofburg! în schimb, va rămâne până la capăt alergic la telefon. Poate simţea instinctiv că, pentru un om de stat, această invenţie este atât un flagel, cât şi un ajutor. Va vedea în el un factor insuportabil de perturbare a programelor dinainte hotărâte, adesea aproape până la minut. Obişnuit pe deasupra cu contactele directe, nici măcar nu va căuta să încerce acest nou tip de relaţii. Cel mult se va resemna să accepte ca un telefon să fie instalat în biroul aghiotanţilor săi, dar fără a reveni asupra propriului refuz.

Pentru instrucţiunile date colaboratorilor apropiaţi, mai ales directorului său de cabinet, rămâne credincios metodelor tradiţionale. Ele sunt grifonate cu creionul sub forma unor note rapide pe care Arhivele de Stat din Viena le păstrează în maldăre, în prealabil, pentru a evita orice risipă inutilă, avea grijă să taie el însuşi, adesea cu mâna, foi mari de hârtie în mai multe bucăţi, dovedind astfel din nou o trăsătură de caracter individual care îl desparte de pompa oficială a curţii.

Organizarea timpului, metodele de lucru fac cu siguranţă din Franz Joseph cel dintâi birocrat al imperiului său. Ele dovedesc un exemplar simţ al datoriei şi arată că, la Franz Joseph, individul tindea să dispară îndărătul funcţiei, tendinţă care, apărută încă din prima parte a domniei, se va accentua odată cu vârsta. Se ridică o întrebare privind eficienţa acestor metode. Sunt mulţi contemporanii lui Franz

Joseph care îi subliniază excelenta cunoaştere a afacerilor, şi aceasta în diferite stadii ale domniei. Martor al anilor lui de tinereţe, ducele Ernest II de Saxa-Coburg-Gotha se declară impresionat „de precizia şi de cunoaşterea problemelor de care dădea dovadă pentru a stăpâni orice problemă2”; în portretul elogios pe care i-l creionează lui Franz Joseph, Albert Schäffle, care i-a fost ministru în 1871, îi atribuie, între alte calităţi, „o cunoaştere, ieşită din comun, a lucrurilor şi oamenilor3”; ministru într-unul dintre ultimele lui guverne, baronul Spitzmüller face aceeaşi remarcă4. Este adevărat că Franz Joseph se putea încrede în memoria sa. Bine ordonată, ea clasează dosarele, înregistrează numele, reţine chipurile.

Trebuie să credem, din această cauză, că metoda sa de lucru îl capacitează pe Franz Joseph pentru dobândirea unei vederi de ansamblu asupra problemelor cu care este confruntată Monarhia? Dosarele care îi sunt remise nu treceau în prealabil printr-o triere dictată de un criteriu strict de selecţie. De aceea, el se scufundă, fără alegere, în dosare ce pun în cauză atât interesele superioare ale Monarhiei, cât şi probleme minore. Pe lângă faptul că această metodă duce la o mare risipă de timp, ea riscă, falsificând perspectivele, să-l stânjenească în tentativa de a se ridica până la înălţimea de unde se pot cuprinde ansamblurile şi pot fi dominate evenimentele.

Franz Joseph şi colaboratorii săi

Tot ca cel dintâi birocrat al imperiului lucrează Franz Joseph cu cei mai apropiaţi colaboratori ai săi, în primul rând cu miniştrii. La drept vorbind, chiar înăuntrul sistemului constituţional, el păstrează cu ei relaţii de tip feudal. O personalitate chemată într-un post ministerial îndeplineşte în această funcţie o misiune în serviciul împăratului. Ar fi deci de neimaginat, în concepţia lui Franz Joseph, ca acesta să se derobe-ze. Un refuz ar echivala practic cu o dezertare. Astfel, contele Kielmansegg, care ezita să accepte sarcina de prim-ministru în 1895, se aude zicând: „Ai fost ofiţer şi ştii ce înseamnă când împăratul spune: «Ordon» 5”.

De aici calităţile cărora Franz Joseph le acordă cea mai mare preţuire la oamenii pe care îi investeşte cu responsabilităţi guvernamentale. Experienţa dobândită şi simţul datoriei confirmat în serviciul statului, o lealitate neştirbită faţă de persoana sa sunt cele mai bune titluri la încrederea lui. Găsim aici şi o altă cheie pentru înţelegerea raporturilor dificile pe care le are cu liberalii. Câţiva dintre

ei nu exercitaseră funcţii administrative înainte de a intra în guvern. În plus, nu toţi acceptă să intre în rolul de executanţi ai politicii imperiale unde s-ar vrea să fie închişi. Franz Joseph se simte, firește, mai la îndemână cu înalţi funcţionari care, formaţi de multă vreme în serviciul împăratului, nu fac decât să continue acest serviciu sub o altă formă când sunt chemaţi în guvern. Reacţia baronului Beck, prim-ministru în 1906, este tipică sub acest aspect: „Ca funcţionar, va explica el mai târziu, nu mă puteam gândi să refuz misiunea de a forma şi conduce guvernul şi m-am declarat gata să-mi asum responsabilitatea6".

Ilustrare a acestei relaţii privilegiate, foştii guvernatori de provincie (Statthalter) sunt numeroşi printre personalităţile cărora li se încredinţează conducerea guvernului. Când Franz Joseph îi alege, Beleredi, Hohenwart, Taaffe, Kielmansegg, Badeni părăsesc această funcţie sau tocmai o exercitaseră. În afară de şeful guvernului, multe ministere numărau în rândurile lor, alături de personalităţi politice, reprezentanţi ai înaltei administraţii. Această practică îşi atinge forma desăvârşită cu acele Beamtenministerien (guverne de funcţionari), pe care necesitatea îl constrânge pe Franz Joseph să le constituie atunci când, în ultima parte a domniei, exacerbarea înfruntărilor dintre partide şi a antagonismelor dintre naţionalităţi tinde să paralizeze instituţiile guvernamentale.

Mai este de notat că Franz Joseph îşi alege sistematic prim-miniştrii din nobilime. Pe toată durata domniei, doar în mod excepţional un guvern a fost condus de un om de origine plebeiană. Chiar şi guvernele zise „burgheze" din era liberală au în frunte un aristocrat. Trebuie să ne ferim totuşi să privim aristocraţia ca pe un bloc omogen. Aristocraţii beneficiază de o situaţie deosebită. În Austria, trebuie aşteptat sfârşitul de secol pentru ca nobilimea de serviciu să acceadă la funcţia de prim-ministru. În Ungaria, Franz Joseph nu este tot atât de liber în mişcări, dar în măsura în care nobilimea deţine şi aici o influenţă dominantă în societate, ponderea ei se regăseşte în sânul guvernului.

Această preferinţă îşi are motivele ei. Nu că Franz Joseph ar vrea să recunoască puteri specifice nobilimii ca şi corp. Dar prestigiul numelui rămâne un capital apreciabil într-o societate în mare măsură încă agrară. Această alegere luminează pe de altă parte sistemul de valori feudale înăuntrul căruia evoluează Franz Joseph. Acesta tinde să

vadă în nobilii imperiului său nişte vasali şi, în această calitate, aşteaptă de la ei să nu-şi precupeţească devotamentul în serviciul Coroanei, cu consecinţa că nimic nu i-ar părea mai contrar normelor şi, în totului tot, fără vreo scuză, decât o frondă nobiliară.

Franz Joseph este, prin urmare, coerent păstrând o anume distanţă faţă de miniştrii lui. Fără îndoială, nu-i stă în fire să se arate expansiv. Dar această distanţă este mai ales în acord cu concepţia lui despre putere. Ea se remarcă deja în formele exterioare ale raporturilor pe care Franz Joseph le întreţine cu miniştrii săi. Mai întâi, doar în mod excepţional le strânge mâna. În plus, când îi primeşte în audienţă, aceştia trebuie să se prezinte în costum. Relaţiile lor de lucru sunt la fel de caracteristice. Când discută cu miniştrii, Franz Joseph îşi fixează ca regulă să nu-i lase să iasă, doar dacă nu le-o cere el însuşi, din sfera lor de competenţă. Se întâmplă deci extrem de rar să-i consulte în probleme care nu ţin direct de responsabilităţile lor:

„Am fost surprins [povesteşte contele Albert Apponyi, care a avut funcţii ministeriale în Ungaria cu puţin înainte de 1914] când mi-am dat seama că, din clipa când am devenit ministrul Instrucţiunii, nu a fost abordată niciodată o chestiune politică în afara domeniului Instrucţiunii şi Cultelor, în vreme ce îmi permisese totdeauna când, în calitate de şef al opoziţiei, aveam ocazia să întâlnesc pe Maiestatea sa, să discut cu ea despre problemele politice, şi adesea într-o manieră aprofundată7".

Franz Joseph se abţine şi să abordeze cu foştii miniştri probleme de resortul care le fusese înainte atribuit. Această regulă de conduită se poate interpreta, în primul caz, ca o marcă de tact în privinţa celorlalţi miniştri. În al doilea caz, ea este în primul rând dictată de grija de a nu stânjeni un succesor. Dar ea mai demonstrează şi că, în ciuda evoluţiilor constituţionale intervenite de la prăbuşirea neoabsolutismului, lui Franz Joseph îi este greu să trateze guvernul ca pe o instanţă colectivă. Ca şi odinioară, el continuă să vadă esenţialmente într-un ministru un consilier al coroanei dublat de un executant. De aceea, independent de corpul pe care acesta este menit să-l constituie împreună cu colegii lui, el îl închide într-o sferă de competenţe cu contururi net trasate.

Miniştrii ştiu de altfel că, fie şi în cadrul propriului lor resort, Franz Joseph nu le lasă frâu liber. Citirea rapoartelor lor nu este pentru el o simplă formalitate. Încă Schwarzenberg consemna, spre lauda

tânărului împărat, că returna adesea rapoartele pentru completarea informaţiilor. Această obişnuinţă nu a slăbit în tot timpul domniei. Franz Joseph adnotează cu un zel neobosit memoriile miniştrilor şi cel ce i-ar dispre-ţui remarcile ar fi destul de rău inspirat. În rolul de consilier al împăratului, un ministru poate de altfel exercita o reală influenţă. Dacă se fereşte să iasă din limitele ce i-au fost fixate, a câştigat atenţia lui Franz Joseph. Acesta nu-şi va stabili convingerea decât după ce l-a ascultat dezvoltându-şi argumentele şi le-a luat în seamă:

„Îmi era totdeauna cu putinţă să-i câştig atenţia [îşi aminteşte Schäffle] pentru problemele importante… El [Franz Joseph] examinează fiecare problemă conştiincios, o tratează în detaliu, dar niciodată cu pedanterie; se arată totdeauna obiectiv, binevoitor, examinează orice lucru fără a priori şi nu are niciodată pretenţia că ştie totul mai bine înaintea interlocutorului său8".

Miniştrii ştiu, în afară de aceasta, că pot conta pe întreaga lui susţinere când au de aplicat o decizie care îi obţinuse aprobarea.

Se întâmplă totuşi ca trezirea să fie brutală. Lui Franz Joseph nu-i place ca un ministru să aibă pretenţia de a-şi hotărî singur momentul plecării. Rechberg îşi atrage mânia lui când cere, în 1863, să fie scos din funcţie. Surverdind în astfel de condiţii, o demisie echivala cu părăsirea postului. De obicei Franz Joseph refuza s-o accepte. Un astfel de demers îl indispune mai ales pentru că el înseamnă o inversare a rolurilor. Doar împăratului îi aparţine dreptul de a fixa încheierea misiunii miniştrilor săi. Când a luat această decizie, operează, cel puţin la începutul domniei, fără menajamente.

Cazul baronului von Bruck pe care asprimea imperială l-a dus la sinucidere este fără îndoială excepţional. Luat drept ţintă, imediat după războiul din 1859, de o campanie de calomnii care îl acuzau de corupţie, Bruck a fost înştiinţat de destituire printr-un bilet al împăratului, care tocmai îi reconfirmase încrederea în el. Convins că Franz Joseph se lăsase influenţat de acuzatorii lui, zdrobit de dizgraţie, von Bruck îşi taie gâtul, după câteva ceasuri.

Instruit prin această tragedie asupra primejdiilor unei proceduri atât de sumare, Franz Joseph va avea grijă în viitor să folosească forme mai puţin brutale. Un ministru căruia doreşte să-i notifice concedierea primeşte vizita unui ofiţer de la curte însărcinat să-l informeze că Maiestatea Sa aşteaptă de la el să-şi prezinte demisia.

Metoda se rafinează atunci când Franz Joseph, în cursul unei întrevederi, dă de înţeles unui ministru, mai ales şefului guvernului care, datorită funcţiei sale, merită mai multe precauţii, că vremea lui se apropie de sfârşit. Dacă cel vizat înţelege mesajul, poate fi sigur că demisia nu-i va fi refuzată.

Oricum, este rar ca procedura să treneze. Guvernul contelui Hohenwart îşi dă sufletul în mai puţin de zece zile. Şi aici, opoziţiile pe care politica lui şi le-a ridicat împotrivă-i explică deznodământul. Dar se întâmplă şi ca trăsnetul să cadă asupra unui ministru dintr-un cer ce pare senin. Beust este sacrificat la doar câteva zile după plecarea lui Hohenwart, când tocmai jucase un rol decisiv în îngroparea compromisului cu Boemia şi şi-ar fi putut crede poziţia consolidată. Totuşi, chiar dacă Franz Joseph sfârşise prin a-i da dreptate pe fond, comportarea lui, încă de la constituirea cabinetului Hohenwart, îl iritase oarecum. Deja, în momentul formării noului guvern, Beust nu-şi ascunsese nemulţumirea. Asigurarea ce i se dăduse că îşi va păstra încrederea împăratului nu fusese de ajuns ca să-i calmeze bombănea-la, dacă judecăm după o scrisoare a lui Franz Joseph către directorul cabinetului său civil, baronul von Braun:

„În ce priveşte alarma cancelarului imperiului, îmi este cu atât mai puţin de înţeles cu cât l-am asigurat eu însumi în modul cel mai categoric că mi-am păstrat încrederea în el şi i-am spus cât preţ pun pe rămânerea lui în post. Aş fi crezut că atâta ajunge9".

Intervenţia lui Franz Joseph nu a avut drept rezultat o apropiere între Beust şi Hohenwart. În continuare, diverse neînţelegeri i-au pus sistematic faţă în faţă. Beust a sfârşit prin a-l indispune pe Franz Joseph când lăsase ca Schäffle şi doi colegi ai săi, încă miniştri în exerciţiu, să fie huiduiţi, la Universitatea din Viena, în vreme ce el nu se dăduse în lături să primească ovaţiile studenţilor, ca adversar al compromisului cu Boemia. Şi alte cauze au contribuit, desigur, la hotărârea lui Franz Joseph. Dar concedierea aceasta sancţiona totodată un comportament socotit inadmisibil din partea unui ministru, căci făcea public un dezacord cu politica guvernului numit de împărat.

În orice caz, aceste proceduri semnalează distanţa care separă Austria lui Franz Joseph de regimurile parlamentare din epocă. Afară de începuturile erei constituţionale, când Franz Joseph negocia cu o majoritate cu care nu se simţea în acord, longevitatea unui ministru depindea mai mult de voinţa împăratului decât de o conjunctură

parlamentară.

Pornind de la astfel de comportamente, este uşor de bănuit că, o dată trecuţi anii când Franz Joseph îşi făcea ucenicia profesiei de suveran, niciun ministru nu va mai exercita o influenţă comparabilă cu aceea de care beneficiase pe atunci Schwarzenberg. Trebuie să deducem de aici, cum sugerează Friedjung, că prefera să se înconjure de personalităţi lipsite de strălucire? În ansamblu, miniştrii lui manifestă în îndeplinirea sarcinilor calităţile specifice administraţiei austriece: loialitate, rigoare, eficienţă. Dar, cu rare excepţii, în aceste noi funcţii nu fac dovadă de mai mult.

Dacă lui Franz Joseph i se întâmplă să cheme în preajma lui personalităţi puternice, ca un Bruck sau un Andrăssy, relaţiile cu acestea sunt adesea dificile. El hotărăşte să-i folosească, pentru că ştie ce servicii pot aduce Monarhiei, dar simpatia nu-şi găseşte loc în raporturile întreţinute cu ei. Trebuie să vedem aici, ca şi Friedjung, efectul invidiei unui om conştient de propriile limite faţă de alţii mai dotaţi decât e110? Altfel spus, comportamentul lui ar trebui interpretat ca o reacţie de apărare a unui monarh gelos pe prerogativele lui. Dacă n-ar veghea la păstrarea distanţei, Franz Joseph s-ar teme să-i lase pe unii colaboratori să dobândească asupra lui un ascendent care ar însemna să-l deposedeze de realitatea puterii.

În sprijinul acestei teze, trebuie menţionat că, în prima parte a domniei, Franz Joseph a reunit în jurul lui, de mai multe ori, colaboratori cu opinii depărtate unele de altele, câteodată de-a dreptul contradictorii. Cazul cel mai spectaculos este acela al confruntării dintre Schmerling şi Rechberg, miniştri amândoi în acelaşi guvern. Mai bine de trei ani, ministrului de Stat, partizan al unei politici care şi-ar fixa ca obiectiv să restabilească supremaţia Austriei în Germania, i se opune ministrul Afacerilor Externe care acţionează, dimpotrivă, pentru o înţelegere cu Berlinul. Trăda această dualitate nehotărârea lui Franz Joseph în faţa unor căi opuse?

Într-o oarecare măsură, probabil. Acest mod de a pune faţă în faţă pe campionii a doua politici contradictorii nu putea să nu dea un aspect haotic diplomaţiei austriece, slăbind-o aşadar. Dar, oricât de grave ar fi, în definitiv, daunele pricinuite Monarhiei, este dificil să nu vedem în acest procedeu o nouă manifestare a voinţei lui Franz Joseph de a rămâne stăpânul jocului. Pentru a acţiona astfel, îi este de altminteri suficient să se inspire din exemplul bunicului său, împăratul

Francisc, care, punându-i faţă în faţă pe Metternich şi Kolowrat, intro dusese desigur un element de confuzie în mersul treburilor publice, dar, în acelaşi timp, ştiuse să evite căderea sa sub influenţa unui ministru prea puternic.

Cu o iscusinţă experimentată, Franz Joseph s-a străduit, aşadar, să-şi amenajeze raporturile cu miniştrii lui astfel încât să blocheze orice posibilitate de evoluţie susceptibilă să ajungă la un transfer al puterii de decizie. Cum să ne mirăm atunci, că a rămas, de-a lungul întregii domnii, adevăratul inspirator al politicii Monarhiei? Primind o delegaţie de parlamentari în apogeul crizei bosniace, el risipeşte orice îndoială, sub acest aspect, când le spune: „Vorbiţi mereu de politica lui Andrâssy. Nu uitaţi că este vorba de politica mea". Când, în continuare, unii ar fi fost ispitiţi să uite asta, nu întârzie să le aducă aminte că a te opune politicii unuia dintre miniştrii lui, mai ales a ministrului de Externe, înseamnă să te opui chiar persoanei sale. Ar fi deci de neimaginat ca unul dintre miniştrii săi să se poarte cu el cum a făcut Bis-marck cu Wilhelm I când, la sfârşitul unei veritabile probe de forţă, a reuşit să-i impună suveranului său tratatul de alianţă cu Austro-Ungaria. Dacă unul dintre ei ar fi încercat măcar să se folosească astfel de Franz Joseph, ar fi fost numaidecât scos din funcţie!

Dar dintre toţi colaboratorii săi, cel care îi este cel mai aproape, stând cel mai des alături de el, este fără îndoială primul aghiotant. La începutul domniei, contele Griinne dobândise, în acest post, o influenţă care nu poate fi comparată decât cu aceea a lui Schwarzenberg. Unul dintre oamenii forte ai deceniului neoabsolutist, el ajunsese să-şi asigure controlul asupra armatei, jucând un rol decisiv în numiri. Pornind de la această poziţie dominantă în sânul instituţiei militare, încercase să-şi extindă în domeniul politic aria intervenţiilor, cu rezultate de altminteri inegale. Prăbuşirea neoabsolutismului l-a antrenat şi pe el în cădere, căci, chiar dacă nu dispare din anturajul lui Franz Joseph, este delegat, ca mare grăjdar al curţii, într-o funcţie care nu-i mai permite să intervină în treburile de stat. După el, niciunul dintre succesorii lui, fie că a fost contele Crenneville sau contele Bellegarde sau contele Paar, nu mai atinge un asemenea grad de influenţă, şi nici nu-şi imaginează de altfel să încerce. De-acum înainte, în plină posesie a instrumentarului său, după anii de ucenicie întru ale puterii, Franz Joseph nu mai este câtuşi de puţin dispus să lase a i se

impune vreo tutelă.

Problema nu se pune, evident, cu ofiţerii, în număr de patru, care, sub ordinele primului aghiotant, sunt detaşaţi ca aghiotanţi în serviciul personal al împăratului. Până în 1899, aceşti ofiţeri, recrutaţi la nivelul gradului de comandant, sunt aleşi toţi din rândurile armatei. În acel an regulii: i-a fost adusă o modificare pentru a sublinia importanţa crescândă a Marinei în apărarea Monarhiei: unul dintre ofiţeri va reprezenta de-acum înainte această armă în sânul cvartetului. Este cazul viitorului amiral Horthy, între anii 1909 şi 1914.

Sarcinile sunt clar distribuite între cei patru aghiotanţi. Doi dintre ei stau în permanenţă la dispoziţia împăratului. Al treilea este rezervat unor misiuni speciale. De exemplu, el trebuie să-i însoţească pe oaspeţii împăratului în timpul şederii lor la Viena-Ultimul aghiotant se află atunci în vacanţă pentru o lună. În ajunul zilei când cei patru ofiţeri îşi iau serviciul în primire, un echipaj al curţii vine la domiciliul lor vienez pentru a-i duce la Schönbrunn unde vor fi cartiruiţi.

Pentru aghiotantul de serviciu pe lângă împărat, ziua începe la patru dimineaţa, chiar dacă nu este chemat decât rareori înainte de ora şapte. Către şapte şi jumătate, Franz Jp-seph îi dă servieta cu dosarele pe care tocmai le cercetase. În restul zilei, sarcina lui principală va fi să introducă personalităţile primite în audienţă. Aghiotantul intervine şi în pregătirea audienţelor generale. El trebuie să întocmească o listă de până la o sută de persoane, în ordinea priorităţilor, ceea ce îi pune nu rareori probleme delicate. Se înţelege de la sine că aghiotantul trebuie să se ferească de orice familiaritate cu împăratul în îndeplinirea serviciului său. Astfel, când îl însoţeşte, obligaţia lui este să păstreze tăcerea, dacă Franz Joseph nu i se adresează. Unul dintre ei a fost imediat îndepărtat din post pentru că încălcase această regulă. Un altul a suferit aceeaşi sancţiune pentru că uitase că este interzis să-ţi loveşti călcâiele în faţa împăratului.

În ce-l priveşte, Franz Joseph nu se arată risipitor cu gesturile care ar putea introduce o notă de familiaritate în raporturile lui cu aghiotanţii. Drept dovadă, procedând cu ei ca şi cu alţi colaboratori, nu le strânge mâna decât în rare ocazii-unul dintre ei, baronul Margutti, îşi amintea de exemplu că Franz Joseph nu i-a strâns mâna decât o dată în cursul celor şaisprezece ani de serviciu, cu prilejul ridicării lui la rangul de general de brigadă12.

Gusturile lui Franz Joseph

Franz Joseph este, aşadar, aproape în întregime absorbit de meseria lui de suveran. Adică îi rămâne foarte puţină vreme pentru ocupaţiile culturale. Poate că Leo Thun spune adevărul când afirmă că, scos dintre rapoarte şi memorii, Franz Joseph nu citise nici măcar o carte de agrement după urcarea pe tron. Rămâne de aflat dacă i-ar fi plăcut s-o facă, pentru că unii nu s-au sfiit să-l descrie ca pe un spirit pur şi simplu prozaic, total opac la emoţiile estetice.

Faptul că frecventa Burgtheater şi Opera pare totuşi să contrazică această teză. Trebuie însă păstrată în rezervă şi eventualitatea că înţelegea faptul ca pe o obligaţie legată de funcţia lui, căci cele două scene erau bunuri ale Coroanei. S-ar fi putut, aşadar, crede obligat să facă acolo regulat act de prezenţă. Nu ne vom opri la faptul că ajungea adesea după ce reprezentaţia începuse şi nu asista atunci decât la un act, cel mult două. Precis până în cele mai mici detalii, Jurnalul arhiducesei Sophie confirmă faptul. Astfel, „împăratul venind împreună cu tatăl lui după al doilea act al operei, a luat ceaiul cu noi", sau relativ la o reprezentaţie cu Fidelio: „Împăratul a venit după primul act şi a plecat în timpul celui de-al doilea13". Acest obicei nu-i era totuşi propriu doar lui. Era vorba despre o practică curentă, la Viena, ca şi în alte capitale europene, unde familiile bogate aveau o lojă anuală sau locuri fixe, pe care le puteau folosi după plac.

Şi mai semnificativ, în schimb, este faptul că se pot uşor colecţiona spuse ale lui Franz Joseph ce-i pun în evidenţă plictiseala în faţa unor spectacole. Un scurt eşantion va fi de ajuns: „Ieri, îi scrie mamei lui, am văzut cu Sissi Visul unei nopţi de vară de Shakespeare la Burgtheater… A fost mai degrabă plicticos şi infinit de stupid14". Mai târziu, serile petrecute la teatru sau la operă, în timpul sejurului parizian, par să fi avut asupra lui virtuţi soporifice. Aşa cel puţin reiese din scrisorile către Elizabeth: „La opt şi jumătate eram la Théâtre-Français unde o piesă lungă era foarte bine jucată, dar am dormit mult". Sau: „Am fost la teatrul liric unde se reprezenta o nouă operă a lui Gounaud (sic), Romeo şi fulieta, şi iar am dormit bine15".

Aceste remarci probabil că nici nu o mai mirau pe Elizabeth. Aparent anodine, ele dau totuşi o cheie pentru evoluţia relaţiilor dintre cei doi soţi. Pentru a relua exemplul de mai înainte, scrisoarea lui Franz Joseph nu spune şi cum a reacţionat Elizabeth la reprezentaţia cu Visul unei nopţi de vară, dar totul ne face să credem că farmecul poetic şi fantezia acestei comedii au cucerit-o, în vreme ce el însuşi nu

vedea aici decât o inepţie insipidă. De altfel, Visul unei nopţi de vară se număra printre operele literare care vorbeau îndelung imaginaţiei împărătesei, astfel încât se identificase cu Titania, unul dintre personajele principale ale piesei, şi adesea se înfăţişa sub trăsăturile acesteia în poemele pe care le scria. Că exista destul bovarism la această suverană care se credea născută pentru poezie este foarte probabil, dar important este aici că prozaismul soţului ei o dezamăgise, desigur, amarnic, şi că acest contrast dintre firile lor a contribuit s-o îndepărteze de el.

Oricum, dacă cineva a fost convins că Franz Joseph era opac la emoţiile artistice aceea a fost, cu siguranţă, Elizabeth. Ducându-se la teatru, Franz Joseph îndeplinea, aşadar, în primul rând un rit social. Am exagera totuşi reprezentându-ni-l cum sucombă mereu de plictiseală. Trebuie pusă deoparte perioada când, începând din 1886, va frecventa Burgtheater din plăcerea de a o vedea aici pe Katharina Schratt. Dar, în vremurile obişnuite, dacă subiectele grave sau fantastice îl lăsau rece, îi plăceau în schimb comediile uşoare şi vodevilurile, dovedindu-se astfel că acest suveran putea avea şi gusturi burgheze.

Cu muzica, Franz Joseph are relaţii pasive. Sub acest aspect, se depărta de o anumită tradiţie familială. Leopold I nu a fost doar suveranul Reconquistei împotriva turcilor. Principe al epocii baroce, el a compus 200 de partituri şi îi plăcea să dirijeze el însuşi o orchestră; lui Francisc I, bunicul după mamă al lui Franz Joseph, îi plăcea să interpreteze muzică de cameră; arhiducele Rudolf, străunchiul lui Franz Joseph, care, ca arhiepiscop de Olmiitz, accede la purpura de cardinal, s-a numărat printre mecenaţii austrieci ai lui Beethoven. În ceea ce-l priveşte, Franz Joseph nu cântă la niciun instrument. Chiar dacă i se întâmplă să meargă la operă, nu pare interesat de viaţa muzicală din vremea lui, deşi Viena continua să fie pe atunci unul dintre marile centre ale muzicii europene.

În schimb, Franz Joseph are faţă de artele plastice un interes care nu era unul de comandă. Încă din tinereţe îi plăcea să deseneze şi avea o bună linie de creion. În afara numeroaselor schiţe pe care obişnuia să le ofere celor apropiaţi, ilustrează exemplarul propriu din Un Robinson elveţian sau carnetul de călătorii al fratelui său Ferdinand-Max. În 1848, aducea din scurta lui şedere la armata din Italia un album de crochiuri.

Apoi, evident, nu mai are timp să continue să se dedice acestei violon d'Ingres, dar interesul lui pentru artele plastice rămâne constant. Gusturile lui Franz Joseph sunt evident convenţionale. Oştean în sufletul lui, îndrăgea subiectele militare, iar marele vânător care era are o slăbiciune pentru temele animaliere, în acord cu tradiţia caselor princiare, portretul este de asemenea unul dintre genurile lui preferate. Nutreşte o mare stimă pentru Heinrich von Angeli, unul dintre portretiştii recunoscuţi ai curţii, pe care îl vizitează de câteva ori în atelier. Angeli nu este singurul pictor care beneficiază de această dovadă de consideraţie. Julius von Blaas, care se specializase în scene militare şi în reprezentarea cailor, Jan Matejko, cântăreţul trecutului naţional polonez, pot şi ei să se laude cu ea.

Hans Makart se numără de asemenea printre cei onoraţi prin asemenea favoare. De altfel, mulţi cred că Makart îi datorează lui Franz Joseph faptul că a cunoscut o ascensiune spectaculoasă şi că a dominat scena vieneză în anii '70. Se stabilise la Viena în urma unui decret imperial din 20 aprilie 1869. Locuinţa şi atelierul îi erau plătite; pentru o expoziţie la Viena, i-a fost pusă la dispoziţie sala de ceremonii de la Hofburg. Pe lângă aceste ajutoare, câteva tablouri i-au fost cumpărate chiar de Franz Joseph. Apoi, a mai fost asociat la decorarea vilei Hermes şi a Kunsthistorisches Hof-Museum. La acest maestru având ceva din Rubens şi Tizian, lui Franz Joseph îi plac subiectele istorice, gustul pentru fast, luxurianţa paletei, într-un cuvânt vâna barocă.

Într-un anume fel, Franz Joseph continuă în acest domeniu tradiţia mecenatului princiar, cum o dovedeşte cumpărarea a numeroase tablouri pentru reşedinţele şi colecţiile imperiale. Conform deciziilor anunţate prin ordonanţa din 20 decembrie 1857, care viza să confere Vienei atributele unei mari metropole culturale, aceste colecţii vor fi adunate într-un muzeu de curte, Kunsthistorisches Hof-Museum, inaugurat de împărat în octombrie 1891. Dar, în anumite ocazii, împăratul face şi mai mult, ca atunci când de exemplu arbitrează dezbaterile provocate de decorarea interioară a clădirilor oficiale. Alegerea lui decide tablourile destinate foaierului Operei din Viena şi frescele menite să împodobească Arsenalul, vast ansamblu militar construit în epoca neoabsolutismului, la periferia oraşului. Chiar şi atunci când paternitatea lor nu-i aparţine, se interesează îndeaproape de proiectele în curs. Astfel, îl primeşte în mai multe rânduri pe Moritz von Schwind pentru a fi informat asupra frescelor care trebuie să

împodobească Opera. Gusturile lui Franz Joseph nu evoluează odată cu timpul. Ancorat în propriile canoane de frumos, rămâne închis la tendinţele curentului Art nouveau, care se afirmă la sfârşitul secolului odată cu Wiener Secession de sub şefia lui Gustav Klimt, aici el reacţionând de altfel ca şi majoritatea publicului. Chiar dacă nu are cultul naturalismului – admiraţia lui pentru Mă-kart stă dovadă – îi displace ca un pictor să-şi ia libertăţi excesive faţă de realitate. O anecdotă povestită de Horthy este sub acest aspect semnificativă. Vizitând o expoziţie, se adânceşte în contemplarea unui tablou ce reprezintă un pavilion de vânătoare. Vizibil perplex, sfârşeşte prin a-l întreba pe pictorul care se ţinea prin preajmă:

„— Nu e cumva un lac în faţa pavilionului de vânătoare?

— Nu, Maiestate, e o prerie.

— Dar e albastră!;

— Aşa o văd eu.

— În cazul ăsta, nu ar fi trebuit să te faci pictor16”. Preferinţele lui Franz Joseph se îndreaptă totuşi spre arhitectură. El este strâns asociat programului de construire a clădirilor oficiale care trebuie să jaloneze Ringul. Nu se mulţumeşte să ceară să i se prezinte proiectele arhitecţilor, să-i primească uneori pe autorii lor în audienţă. În mai multe rânduri decizia lui dictează alegerile făcute. Cazul cel mai cunoscut este al concursului organizat, la sfârşitul anilor ’60, pentru construirea muzeelor din faţa Hofburgului, când impune arhitecţilor să lase liberă perspectiva dintre aripa leopoldină a palatului şi grajdurile curţii, operă a lui Fischer von Erlach. Proiectele care omit respectarea acestei exigenţe sunt eliminate, mai ales acela al lui Danois Theophil Hansen, căruia i s-a reproşat pe deasupra că optase pentru un stil neohelenic, care rupea unitatea ansamblului baroc alcătuit din Hofburg şi grajdurile curţii. Cu titlu de compensaţie, construirea noului Parlament îi va fi încredinţată lui Hansen care, acolo, se va putea inspira liber din modelul templului antic.

Pentru muzee, alegerea lui Franz Joseph se îndreaptă spre proiectul arhitectului german Gottfried Semper şi al austriacului Carl von Hasenauer. Acesta păstrează faimoasa perspectivă, conform dorinţei împăratului, dar propune totodată amenajarea unui spaţiu vast care să reunească aripa leopoldină prelungită cu un nou Hofburg, muzeele şi grajdurile curţii. Între alte merite, Franz Joseph i-l recunoaşte şi pe acela de a fi respectat unitatea ansamblului, noile

componente trebuind să fie construite în stil neobaroc. În general, alegerile lui ilustrează preferinţa marcată a lui Franz Joseph pentru baroc. Neîndoielnic, în acest caz anume, alegerea a fost dictată şi de grija pentru armonie, dar lui Franz Joseph nu-i scapă nici faptul că, dintre toate stilurile, barocul se acordă cel mai bine cu maiestatea imperială şi o subliniază cu cea mai mare strălucire. În istoria dinastiei, el este strâns legat de avântul puterii austriece de la Leopold I la Maria Tereza. În această perioadă, când stilul istoric triumfă în arhitectură, este firesc ca Franz Joseph să fie sensibil la acest argument. Preferinţa lui pentru baroc are, aşadar, cu siguranţă şi o semnificaţie programatică.

Expresia „stil Franz Joseph", uneori folosită de istorici, pare pe deplin justificată. Departe de a se explica numai prin durata domniei, ea subliniază şi amprenta personală a împăratului asupra arhitecturii epocii. Evident, Franz Joseph nu a supervizat construirea tuturor edificiilor oficiale din cuprinsul imperiului. Dar soluţiile Vienei au făcut şcoală. Solemnitatea neobarocului, eleganţa întrucâtva austeră a stilului neorenas-centist le recomandă arhitecţilor edificiilor imperiale şi regale din celelalte oraşe ale Monarhiei. Că e vorba de Praga, Brunn, Cracovia, Lemberg, Trieste, Zagreb, Presburg şi chiar Budapesta, peste tot se regăseşte amprenta modelului vienez. Radiaţia lui asigură peisajelor urbane, dincolo de variantele locale sau naţionale, o omogenitate cu atât mai netă cu cât ea se extinde la edificiile culturale şi la imobilele din cartierele burgheze – aici Ringstrasse servea drept referinţă. Unitatea de stil subliniază apartenenţa la o arie culturală comună şi intervine ca factor de integrare împotriva forţelor de ruptură, de altfel active.

Când poate scăpa de obligaţiile funcţiei, Franz Joseph se simte fără umbră de îndoială fericit la vânătoare. De foarte tânăr, fusese iniţiat de tatăl său. Şi aici o sursă preţioasă de informaţii, Jurnalul Sophiei, ni-i înfăţişează continuând să vâneze împreună la începutul domniei. Mai târziu, Franz Joseph are acelaşi rol faţă de Rudolf care-i va împărtăşi pasiunea. Şederea la Ischl este prin excelenţă rezervată vânătorii. Câteva săptămâni în şir, Franz Joseph i se dedică uneori aproape zilnic. Pentru prima şi singura dată din an, el îşi consacră timpul altei priorităţi decât treburile de stat. Când se termina vara, nu-şi punea totuşi deoparte puştile şi cartuşierele până la viitoarele zile bune. Chiar dacă obligaţiile lucrului sunt apăsătoare, nu-şi

interzice să-şi rezerve câteva clipe pentru vânătoare. Ea face parte din programul şederilor la Godollo. Pe de altă parte, are un pavilion de vânătoare la Miirzsteg, în Stiria, unde i se întâmplă să primească oaspeţi de seamă aflaţi în vizită la Viena, precum Wilhelm I în octombrie 1888 sau Nicolae al II-lea în octombrie 1903.

Franz Joseph-vânător este un personaj foarte diferit de împăratul-birocrat sau de împăratul-soldat. Mai întâi în îmbrăcăminte. La Ischl, Franz Joseph abandonează uniforma pentru „rămăşiţele mele stiriene" cum îi place să-şi numească ţinuta: încălţăminte de munte, ciorapi groşi de lână, pantaloni de piele, vestă verde, pălărie tiroleză. Transformarea nu este doar fizică. În timpul partidelor de vânătoare, Franz Joseph încetează să fie monarhul grav, oarecum tacticos de la Viena, pentru a se arăta, din contră, jovial, bun companion şi în stare să aibă umor. Atracţia performanţei sportive nu este străină gustului său pentru vânătoare. Panoplia de trofee nu ajunsese oare la impresionantul total de 55.000 de piese? Totuşi, nu trebuie poate să eludăm şi un alt motiv. Acest suveran care, cu un simţ al datoriei rar egalat, se supune constrângerilor funcţiei, poate resimţi periodic nevoia aproape fizică de evadare, pentru a regăsi un contact direct cu natura, cu frumuseţea şi ritmurile ei. Această explicaţie ne-ar invita să admitem că existau două personaje în Franz Joseph, cel oficial şi un altul, mai tainic desigur, dar pe care cel dintâi nu reuşise să-l sufoce complet.

În afara invitaţiilor ocazionale, Franz Joseph îşi alege companionii dintr-un cerc restrâns. Ducele Karl-Theodor de Bavaria, cumnatul lui, cunoscut în familie cu supranumele de „Gackel", Ferdinand al IV-lea, marele duce detronat al Toscanei, adesea numit „Nando", fac parte frecvent din echipă. Dar dintre parteneri, vărul său primar Albert de Saxa este incontestabil cel cu care întreţine relaţia cea mai strânsă. Albert este poate singura persoană care poate spune că este prietenul lui. Mai mult decât prin vârstă (îi despart doar doi ani), sunt uniţi prin asemănarea gusturilor. Şi unul, şi celălalt îşi găsesc cele mai mari bucurii în mijlocul soldaţilor şi la vânătoare. Între ei, privilegiu excepţional, pronumele de politeţe este interzis. Când Albert a vrut, la începutul relaţiei lor, să se supună regulii comune, Franz Joseph îl dojeneşte numaidecât:

„Apropo de scrisoarea pe care mi-ai scris-o, sunt îngrozit că începe cu «Maiestatea Voastră» şi este supraîncărcată de titluri care,

aşa după cum sperasem, nu sunt necesare între noi doi: te rog, aşadar, să laşi deoparte de aici înainte aceste forme şi pur şi simplu să mă tutuieşti17".

Tonul general al corespondenţei cu Albert de Saxa este destins, dar Franz Joseph devine de-a dreptul jovial în clipa când abordează subiectul favorit şi poate scrie: „Acum destul cu politica şi parlons becasse18".

Dimpotrivă, anumitor parteneri Franz Joseph nu le apreciază tovărăşia. Aceea a lui Wilhelm al II-lea îi este chiar penibilă. Este aici un nou exemplu al separării pe care încearcă s-o menţină, în anumite împrejurări, între existenţa sa oficială şi viaţa privată. Simţul datoriei îi interzice să se derobeze de întrevederile şi raporturile pe care i le impun relaţiile dintre state, oricare ar fi de altfel sentimentele lui faţă de cei cu care e obligat să se întâlnească. Dar, deoarece ceasurile rezervate vânătorii trebuie să fie, în existenţa lui, un soi de mici porturi adăpostite, doreşte să-i ţină departe, pe cât e cu putinţă, pe inoportuni. Or, manierele zgomotoase ale lui Wilhelm al II-lea, purtările lui de parvenit încoronat îi stârnesc un soi de agasare. De aceea nu este ispitit să-l cultive mai mult decât i-o impuneau relaţiile privilegiate dintre cele două imperii. I-ar displăcea, prin urmare, să-l introducă pe Wilhelm al II-lea în cercul intimilor săi, atâta timp cât imperativele politice nu i-o cereau, lucru din care nu face o taină faţă de prietenul lui, Albert de Saxa:

„N-am vrut, îţi mărturisesc, nici să ridic în faţa împăratului Wilhelm problema vânătorii în speranţa că ne va fi poate dat, şi anul acesta, să vânăm noi între noi, ca în vremurile bune de odinioară".

Franz Joseph a intrat în pielea unui personaj al cărui rol îl repetă, zi de zi. I-o impune concepţia lui despre putere. Era totuşi necesară aici şi o disciplină puţin comună, dar Franz Joseph i se supunea cu acel înalt simţ al datoriei care îl deosebea de ceilalţi. Acest mod de viaţă repetitiv, cu orare dinainte fixate, adesea până la minut, şi riguros respectate, îl întăreşte desigur în conservatorismul spre care îl îndrumau deja tendinţele lui profunde.

Trebuie totodată să ne ferim a confunda conservatorismul cu imobilismul. Franz Joseph a ştiut să-şi demonstreze, trecând prin diverse încercări, capacitatea de a nu se închista în poziţii încremenite. Dar, pe măsură ce timpul şi vârsta au accentuat fixitatea personajului său, în opoziţie cu procesul de evoluţie în care era angajată societatea,

ordinea invariabilă care îi guverna organizarea zilelor îl instalează treptat într-un „statism grandios", pentru a prelua formula pe care Franz Werfel o aplică bătrânei Austrii din deceniile care preced primul război mondial.

Nu e dificil să bănuim pericolele acestui statism, dar, a contrario, el participă la formarea mitului care, încă din timpul vieţii, începuse să-l înconjure pe Franz Joseph. Fiecare dintre supuşii lui poate presupune, la o oră anume, care este, în acel moment, ocupaţia suveranului său. Fixitatea fiinţei lui exterioare îl ajută să se înfăţişeze popoarelor sale ca întrupare a unui principiu permanent şi contribuie la a le face sensibilă, prin persoana lui, perenitatea ansamblului habsburgic.

Acest suveran meticulos şi atent la respectarea formelor a vegheat totodată la amenajarea raporturilor sale cu subordonaţii astfel încât să-şi păstreze posesiunea asupra puterii. Comparaţia cu regina Victoria, care li s-a impus multora dintre contemporanii lor, se opreşte aici, căci Franz Joseph nu a fost un monarh după modelul suveranilor britanici, care domnesc, dar nu guvernează. Dimpotrivă, el a reuşit să combine exercitarea puterii monarhice cu formele constituţionale.

Deşi nu fusese pregătit pentru această confruntare, evaluase rapid regimul constituţional în care văzuse totuşi până atunci răul absolut. Chiar dacă îl considera o realitate inevitabilă şi i s-a acomodat, a ştiut totodată să-l îngrădească pentru a-i împiedica orice deviere de natură să-i ameninţe autoritatea. Când trebuie să se înfăţişeze dinaintea lui, miniştrii, înalţii funcţionari, ofiţerii generali nu-şi pun nicio clipă problema că împăratul nu rămăsese centrul puterii. La nivelul lui continuă să fie luate deciziile, să fie date impulsurile. Mai mult, chiar dacă Franz Joseph se arată afabil cu ei, colaboratorii săi cunosc marginile înăuntrul cărora se situează raporturile lor cu suveranul şi nu le-ar trece prin cap să le depăşească. Fără a se arăta distant, comportamentul lui marchează locul fiecăruia. Acest tip de relaţii înalţă prestigiul persoanei imperiale. Franz Joseph este efectiv slujit cu loialitate şi devotament de toţi cei care au însărcinarea să-i execute politica, dar contrapartea acestei distanţări a fost neîndoielnic condamnarea la chinul singurătăţii.

Singurătatea este preţul unei funcţii ale cărei exigenţe îi creează lui Franz Joseph un fel de a doua natură. Să evităm romanescul prost care ar vrea ca el să fi suferit din pricina disciplinei pe care aceasta i-o

impunea. Încă din copilărie, fusese crescut în perspectiva puterii. De foarte tânăr, s-a mulat pe personajul pentru care fusese pregătit, cu o asemenea uşurinţă, încât stârnise admiraţia multor contemporani. Exerciţiul puterii a redus la el chiar şi acea parte de spontaneitate pe care educaţia i-o lăsase. Dar nu a sufocat pe de-a-ntregul în el individul. Chiar dacă funcţia acaparase esenţa vieţii sale, el resimţea totuşi nevoia de a-şi păstra o sferă de autonomie oricât de strâmtă.

Deşi mascat adesea în şirul de lucrări şi zile, acest aspect al personalităţii lui Franz Joseph nu poate fi ignorat. Personalitatea lui este, aşadar, mai puţin compactă decât părea la început şi, chiar dacă personajul oficial predomină aproape totdeauna, nu trebuie, poate, să excludem o anume formă de dualitate.

Capitolul IX

Curtea lui Franz Joseph

¥*" *% ualitatea aceasta nu se manifestă poate nicăieri mai „Şbine decât la curte. Ca şi Iosif al II-lea odinioară, jkvws-Franz Joseph nu are, în ce-l priveşte pe el însuşi, nici plăcerea luxului, nici a etichetei. Simplitatea ţinutei, a încăperilor unde stă de obicei este o dovadă. Dar, de cum intră în rolul personajului său oficial, schimbarea este completă. Simplitatea devine maiestate, fastul şi gala se impun.

Mărturiile şi amintirile celor care i-au fost în preajmă concordă în a saluta în Franz Joseph arhetipul maiestăţii monarhice. La apusul vieţii, amiralul Horthy îşi aminteşte: „Nu am cunoscut un alt monarh care să personifice maiestatea ca el. Această impresie, care mi s-a impus de la prima audienţă, nu s-a modificat mai apoi niciodată v Mărturia contelui Ottokar Czernin care l-a slujit ca ambasador o confirmă pe a lui Horthy: „Împăratul Franz Joseph era un mare senior… oricine pleca de lângă el cu sentimentul că se aflase dinaintea unui împărat2". Contesa Potocka vede în el pe ultimul depozitar al tradiţiei monarhice: „Când va dispărea el, îi mărturiseşte mamei ei, întreaga tradiţie monarhică se va stinge odată cu e13".

Impresia pe care împăratul o lasă asupra personalităţilor străine în vizită la Viena, care, spre deosebire de precedentele, nu fuseseră crescute în cultul persoanei lui, este la fel de puternică. Primit în audienţă de Franz Joseph, lordul Rose-bury îi spune că este gentlemanul cel mai desăvârşit pe care i-a fost dat să-l cunoască4. Istoricii, la rândul lor, au ratificat aceste judecăţi. Heinrich von Srbik şi Alexander Novotný le rezumă, primul subliniind că Franz Joseph

„purta noţiunea de maiestate în cel mai profund strat al sinelui5”, al doilea relevând faptul că el încarna „o idee platoniciană a monarhiei şi a principiului monarhic6”.

Aparatul acestei maiestăţi se desfăşoară în toată strălucirea lui la curtea al cărei personaj central era necesarmente Franz Toseph, ca împărat, dar şi ca şef al Casei de Habsburg, calitate cu care fusese investit de cum urcase pe tron. Sub Franz Joseph, curtea din Viena şi-a redobândit o strălucire pe care nu o mai cunoscuse de multă vreme. În timpul Congresului de la Viena, curtea sclipise cu toate luminile ei. Dar ele se stinseseră repede. Spiritul Biedernieier suflase peste curte, ca şi peste restul societăţii-Fastului ceremoniilor oficiale, Francisc I îi preferase simplitatea unei vieţi de familie, scutită de rigorile protocolului. Spre apusul vieţii, chiar cunoscuse fericirea de a cultiva arta de a fi bunic. Neîmbrăcând uniforma decât în ocaziile când era constrâns, îi plăcea să se plimbe printre supuşii săi pe străzile Vienei şi să discute cu ei. În fond, prin gusturile sale personale, acest monarh, campion al contrarevoluţiei, nu era foarte departe de Ludovic Filip, regele burghez. Odată cu moartea lui Francisc I, curtea nu avea, desigur, să-şi regăsească strălucirea sub domnia sărmanului Ferdinand I. Cu un astfel de suveran, care împrumuta majestăţii monarhice o imagine debilă şi ale cărui intervenţii trebuiau, de aceea, împuţinate, curtea se toropise parcă, ducând o existenţă ternă şi posomorâtă.

Odată cu urcarea lui Franz Joseph pe tron, perspectivele se schimbă radical. Noul împărat este tânăr, dinamic, plin de robusteţe. În Franz Joseph, Monarhia regăseşte un suveran capabil să facă faţă rolului său. Pe deasupra, educaţia pe care o primise îl pregătise în acest sens. Toţi aceşti factori ar fi fost de ajuns pentru a scoate curtea din amorţeală şi a-i reda însufleţirea pe care o pierduse sub domnia precedentă. Dar schimbarea nu se reduce la atât. Ceremonialul şi eticheta sunt efectiv puse din nou în practică cu cea mai mare rigoare.

Stricta respectare a regulilor răspundea unei alegeri politice, pe care lui Franz Joseph nu i-a fost greu să şi-o asume, dar în care se poate cu siguranţă distinge şi influenţa arhiducesei Sophie. După comoţia din 1848, care fusese gata să spulbere Monarhia, şi într-o vreme când ideile liberale, desigur învinse, nu fuseseră cu totul sufocate, devenise indispensabil ca maiestatea persoanei şi a funcţiei imperiale să se afirme în forme exterioare. Înăsprirea aplicării regulilor ceremonialului şi etichetei participă la acţiunea de restaurare a puterii

monarhice, întreprinsă după zdrobirea revoluţiei. Este adevărat că sistemul instituţional austriac nu a rămas încremenit şi că, la sfârşitul deceniului neoabsolutist, Monarhia s-a dotat cu un regim constituţional. Dar, chiar şi atunci, respectarea ritualului de curte şi-a păstrat justificarea. În faţa forţelor schimbării, el afirma perenitatea principiului monarhic. Franz Joseph nu-şi modifică, prin urmare, linia de conduită. Oricâte constrângeri i-ar impune ele, se supune acestor reguli, convins că este vorba despre una dintre primele lui îndatoriri de suveran.

Organizarea curţii

De la cei mai înalţi demnitari până la personalul menit unor sarcini subalterene, curtea formează un ansamblu complex de câteva mii de persoane în slujba împăratului, a cărui funcţionare presupune o organizare foarte structurată. De fapt, ea are un fel de guvern interior, cu patru mari ofiţeri răspunzători de serviciile între care se repartizează administraţia7.

Fie şi pentru că face oficiul de ministru al Finanţelor curţii, marele maestru al curţii (Obersthofineister) deţine în sânul acestui grup o poziţie preeminentă. Intră în competenţa lui îndeosebi respectarea ceremonialului, organizarea călătoriilor împăratului, capela şi muzica curţii, grădinile şi vânătorile de la diversele castele şi domenii ale coroanei. Medicii şi farmacia curţii stau de asemenea sub autoritatea lui. Obersthofineisterul are în răspunderea sa şi cele două teatre ale curţii, Burgthea-ter şi Opera, competenţă care îl face să intervină în viaţa culturală a capitalei. În sfârşit, tot lui îi cade în sarcină ansamblul de clădiri al curţii. În această calitate, este strâns asociat la elaborarea programelor de amenajare a spaţiilor eliberate în Viena prin dărâmarea zidurilor de apărare şi, în general, la transformarea peisajelor urbane.

Titularii acestei funcţii au fost cu toţii aleşi dintre cele mai mari nume ale aristocraţiei austriece. Se succed astfel prinţul Karl Franz Liechtenstein (1848 – 1865), prinţul Constantin Ho-henlohe-Schillingsfurst (1867 – 1896), prinţul Rudolf Liechtenstein (1896 – 1908) şi, în fine, prinţul Alfred Montenuovo (1909 – 1916). Prinţul Constantin Hohenlohe-Schillingsfurst care ocupă acest post aproape treizeci de ani îl marchează cu amprenta lui. Este perioada când ia formă amenajarea Ringului.

Prin atribuţiile sale, aceste lucrări îl privesc direct pe

Ober-sthofineister. Este, aşadar, foarte logic să participe la comisiile unde sunt concepute schemele directoare. Existau totuşi dosare pe care prinţul Hohenlohe-Schillingsfurst le urmărea cu o preocupare specială. Construirea şi decorarea Operei şi a Burgtheaterlui, mărirea Hofburgului, adăugarea unor muzee ale curţii la acest ansamblu monumental erau de resortul său. Lui îi revenea sarcina să examineze proiectele, să le prezinte împăratului, să servească drept legătură între Franz Joseph şi artişti. Intervenţia lui putea de altminteri să decidă asupra carierei lor. Cazul lui Makart este tipic în acest sens. Atrăgându-i lui Franz Joseph atenţia asupra acestui pictor originar din Salz-burg, care se expatriase din 1860 la München, prinţul a stat la originea întoarcerii lui Makart la Viena, în condiţii care, degrevându-l de orice grijă materială, îl vor ajuta să-şi desfăşoare talentul. Profitând de relaţiile pe care, datorită poziţiei sale, le întreţine cu ei, prinţului Hohenlohe-Schillingsfurst îi plăcea să asocieze actori de la Burgtheater şi cântăreţi de la Operă la seratele pe care le dădea în palatul său din Angarten. Nu era neobişnuit nici ca solişti prestigioşi precum Rubinstein sau Liszt să se producă în astfel de ocazii.

Oricât de extinse i-ar fi fost puterile, marele maestru al curţii nu deţinea totuşi monopolul asupra problemelor culturale. O parte dintre ele intrau în competenţa marelui şambelan (Oberstkämmerer), al doilea personaj în ierarhia oficioasă a guvernului de la curte. Bibliotecile şi colecţiile de curte erau încredinţate răspunderii lui. îi revenea, în această calitate, să le protejeze şi să le îmbogăţească sistematic prin cumpărarea de noi opere. Bijuteriile coroanei erau şi ele încredinţate grijii lui. Aceasta nu era totuşi decât o parte din misiunile pe care le avea. Prima funcţie a marelui şambelan – de aici îi venea şi titlul – era aceea de a comanda armata de lachei, valeţi şi femei de serviciu din slujba familiei imperiale. Tot în prerogativele lui intra şi decernarea brevetului care conferea dreptul de a apărea la curte, Hoffähigkeit. Demnitarii cu această însărcinare se recrutau tot din marile familii aristocratice. Printre marii şambelani ai lui Franz Joseph s-au numărat, de pildă, un conte Folliot de Crenneville, un conte Abensperg und Traun, un conte Gudenus şi încă un conte Lanckoroński.

Marele mareşal (Obersthofmarschall) şi marele scutier (Ober-staâlmeister) completau guvernul curţii. Primul avea în răspunderea sa jurisdicţia internă a curţii. În această funcţie, era

chemat să tranşeze problemele obişnuite. Intervenea de asemenea şi în acelea mai delicate, în care erau implicaţi membri ai Casei de Habsburg. Trebuia atunci să vegheze, sub controlul împăratului, la respectarea regulilor fixate prin statutul familiei. Cât despre marele scutier, el avea în primul rând răspunderea grajdurilor şi echipajelor curţii, ceea ce însemna că serviciile lui erau solicitate zilnic. Cai şi trăsuri trebuia să fie disponibile în orice clipă, potrivit exigenţelor dictate de programul împăratului, membrilor familiei imperiale sau, în general, al curţii. Şcolile de echitaţie ale curţii ţineau tot de competenţa marelui scutier, de care depindea în consecinţă celebra Şcoală spaniolă cu un mai puţin faimoşii ei cai lipiţani.

Independent de aceste înalte funcţii, o serie de titluri aulice, precum consilier privat (Geheimrat), şambelan (Kammerer), consilier aulic (Hofrat), deschideau şi ele accesul la curte. În secolul al XVIII-lea şi în primele decenii ale celui de al XIX-lea, aceste titluri erau rezervate aristocraţiei. Regulamentul din 1760 pretindea să ai opt generaţii nobiliare pe linie paternă şi patru pe linie maternă pentru a putea pretinde la ele. Odată cu domnia lui Franz Joseph, situaţia de cvasi-monopol este înlăturată. Demnitatea de Geheimrat sau de Hofrat a fost atribuită şi miniştrilor, şefilor de servicii din ministere, profesorilor universitari, industriaşilor, ca recunoaştere a meritelor lor. Pentru aceşti notabili provenind din burghezie, asemenea titluri onorifice însemnau consacrarea unei cariere, dar o consacrare ce se plătea. Astfel, în 1900, pentru a deveni Geheimrat, trebuia să verşi o sumă de 12 600 de florini, ceea ce corespundea aproape salariului anual al unui înalt funcţionar; noul şambelan achita în prealabil o taxă de 2 100 de florini; pentru consilierul aulic, cheltuiala scădea la 1 260 de florini.

Repartizate între două unităţi de elită, gărzile care au în sarcină securitatea împăratului şi a Casei imperiale completează tabloul curţii. Garda nobilă (Adelige Leibgarde) îşi trage numele de la originile ei, din vremea când Maria Tereza o rezervase tinerilor nobili din ţările austro-boemiene. Dar, din 1806, rândurile ei se deschiseseră şi pentru oamenii de rând. Garda se compunea din 60 de ofiţeri cu experienţă. Tradiţia cerea ca şeful ei, căpitanul gărzilor, şi secundul lui, Kapitänleutnant, să fie aleşi din corpul generalilor. Căpitanul gărzilor era adesea un ofiţer general ajuns la capătul carierei, ca de pildă contele Friedrich von Beck-Rzikowsky care, înainte de a fi numit, în

1906, în acest post, fusese, vreme de douăzeci şi cinci de ani, şeful statului major general al armatei. În ce priveşte gărzile, ele aveau cel puţin gradul de căpitan (Rittmeister) în arma cavaleriei.

La Viena, serviciului împăratului îi era ataşată şi o gardă ungurească (ungarische Leibgarde). Creată de Maria-Tereza, această unitate cunoscuse o evoluţie diferită de aceea a gărzii nobile. Regulile de recrutare, nefiind pentru ea modificate, rămăsese rezervată nobilimii. Cu excepţia ofiţerilor, era formată din tineri nobili care serveau aici trei-patru ani. Pe lângă faptul că trebuia să se echipeze pe cheltuiala lor, erau obligaţi şi să se întreţină singuri, ofiţerii superiori făcând însă excepţie. Chiar dacă ordinea de întâietate plasa garda ungurească după gărzile nobile, ea nu trecea neobservată în somptuoasele sale uniforme, mai ales cele de mare ţinută: kolpack, blană de panteră petrecută peste piept, attila roşie, accesorii de argint, pantaloni roşii şi cizme galbene.

Cu excepţia gărzilor, toată această organizare servea ca model curţilor de care se înconjurau toţi ceilalţi membri ai familiei Habsburg. Ele reproduc în miniatură curtea imperială şi sunt organizate după aceleaşi reguli. Astfel, sarcinile sunt şi aici încredinţate reprezentanţilor unor mari familii ale Monarhiei. Similitudinea se accentuează pentru acei arhiduci care exercitau responsabilităţi în armată, căci ei deţineau arunci şi o casă militară.

Printre aceste curţi, aceea a împărătesei merită în mod special să reţină atenţia. La sosirea ei la Viena, în ajunul căsătoriei, Elizabeth îşi găsise curtea alcătuită în întregime. Arhiducesa Sophie îşi asumase sarcina să aleagă doamnele de companie, care, sub autoritatea contesei Sophie Esterházy, Obersthofineiste-rin, îi vor forma suita. Firește, avusese grijă să se oprească asupra unor prinţese şi contese care îi erau, toate, devotate. Procedând astfel, Sophie nu avea intenţii maligne. Cunoscând bine mediul în care fusese crescută Elizabeth, socotise necesar s-o înzestreze cu un anturaj care s-o iniţieze în noul ei cadru de viaţă şi s-o ajute să se formeze în spiritul profesiei de suverană.

Se ştie că întreaga fiinţă a Elizabethei se răzvrătise împotriva acestui mod de existenţă pe care îl considera un lanţ de ocnaş. Conflictul dintre cele două femei nu putea să nu se răsfrângă şi asupra relaţiilor împărătesei cu suita ei. Elizabeth începuse, într-adevăr, repede să vadă în Sophie Esterházy şi în doamnele de companie nişte

creaturi ale soacrei ei, având înainte de orice misiunea de a o spiona. Dar, chiar dacă suferise profund din această pricină, nu putuse să scape de tutelă în primii ani de căsnicie. Trebuise să aştepte începutul anilor ’60 ca să atace dispozitivul pus în funcţiune de arhiducesă.

Pe măsură ce îşi dobândea autonomia, se străduia să-şi asigure controlul asupra anturajului. Prima victimă va fi Sophie Esterházy care îi devenise odioasă tot repetându-i regulile cărora trebuia să li se supună. Contesa este îndepărtată din post în timpul şederii perechii imperiale la Veneţia, când Franz Joseph era plin de bucuria că-şi revedea soţia după despărţirea din lungile luni pe care aceasta le petrecuse în Corfu. Pasul decisiv va fi făcut după doi ani, când, protestând contra sistemului de educaţie impus lui Rudolf, Elizabeth îşi leagă soarta personală de aceea a fiului ei şi obţine de la Franz Joseph dreptul de a-şi alege singură membrii anturajului.

Dacă se dezinteresează nu după multă vreme de educaţia lui Rudolf, Elizabeth se foloseşte în schimb din plin de drepturile pe care le smulsese prin luptă grea pentru propria-i persoană. Numirile decise de Elizabeth poartă sigiliul înclinaţiilor ei. Lucrul este evident în maghiarizarea progresivă a curţii. Mai întâi noua lectoriţă, Ida Ferenezy, o tânără unguroaică pe care relaţiile sale strânse cu Andrâssy o recomandaseră atenţiei Elizabethei. Foarte repede îi va deveni confidentă. În plus, în perioada când se hotăra soarta Ungariei, ea va servi ca legătură între împărătească şi Andrâssy. Prin scrisorile adresate oficial Idei, Andrâssy putea coresponda cu Elizabeth fără a trezi bănuieli. Clanul maghiar mai cucereşte o poziţie odată cu numirea contesei Maria Festetics ca doamnă de companie. Influenţa lui Andrâssy nu a fost străină nici de apariţia acestui nou personaj pe care legături strânse îl vor ataşa curând de împărătească.

Deopotrivă de devotate stăpânei lor, cele două femei nu seamănă totuşi una cu cealaltă. Este foarte probabil că se şi invidiau pe deasupra. De când intrase în serviciul împărătesei, Ida nu mai avea alt scop în viaţă. Ea era prietena de zile rele căreia Elizabeth îi mărturisea amărăciunile şi neliniştile, când cădea în melancolie. Disponibilitatea ei era deplină. Fiindu-i amenajată o cameră alături de aceea a împărătesei, putea să meargă lângă stăpâna ei când aceasta suferea de insomnie. Fidelitatea Mariei Festetics era la fel de exemplară. Dar, provenind din una dintre marile familii ungureşti, aparţinea altui mediu, frecventa o altă societate şi păstra o anume distanţă faţă de

funcţia ei. Nelăsându-se orbită de farmecul Elizabethei, îi cunoştea bine defectele şi ştia s-o vadă cu un ochi critic.

Numit mare maestru al curţii împărătesei în 1868, baronul Nopesa a completat acest anturaj unguresc care pentru mulţi constituia un obiect de scandal. Chiar şi după compromisul din 1867, spiritul Sophiei a continuat să bântuie la curtea din Viena. Aici toţi erau prompţi în a se arăta bănuitori în privinţa maghiarilor, mai ales când aceştia formau un soi de enclavă, ca în cazul de faţă. Într-adevăr, se vorbea mult ungureşte la curtea împărătesei. Din înclinaţie, desigur, dar şi din pofta de a provoca, chiar Elizabeth dădea exemplul. Când era departe de ele, le scria Idei şi Mariei tot în limba lor maternă. Oricum, modificările intervenite în alcătuirea curţii împărătesei dovedeau îndestul că avusese loc o schimbare completă faţă de vremea când, gingaşă fată, sosise la Viena. De acum înainte avea să domnească asupra curţii ei fără a împărţi puterea. În concepţia ei, suita, marele maestru al curţii, ca şi doamnele de companie se aflau acolo în primul rând spre a sluji dorinţelor sau capriciilor sale.

Franz Joseph, şeful familiei imperiale

Că Franz Joseph a lăsat-o în cele din urmă pe Elizabeth să-şi organizeze curtea după cum înţelegea ea este o nouă dovadă a iubirii pe care nu înceta să i-o poarte, oricare ar fi fost obstacolele din relaţiile dintre ei. Această favoare nu o acorda decât soţiei lui. Calitatea de şef al familiei imperiale îi conferea o putere aproape discreţionară asupra tuturor membrilor ei şi, în această calitate, autoritatea lui se întindea până la alcătuirea curţii lor, prerogativă pe care se fereşte s-o lase să cadă în desuetudine.

De când devenise împărat, relaţiile lui Franz Joseph cu ai săi încep să se schimbe. Baronul Meyendorff notează în 1850, într-un raport: „Niciodată nu ajunge la o familiaritate primejdioasă nici cu cei din preajmă, nici cu arhiducii.8” Funcţia şi eticheta instalează între împărat şi restul familiei o distanţă pe care formulele de respect ale limbajului o accentuează. Aceste reguli se aplică chiar şi fraţilor şi copiilor împăratului. Dacă el îi tutuieşte, ei folosesc în schimb, pentru a i se adresa, cel puţin în public, pronumele „voi” al maiestăţii.

Organizarea familiei este regizată prin reguli stricte, fixate de statutul din 3 februarie 1839, conceput la iniţiativa lui Met-ternich. Fără să aducă inovaţii, documentul avea ca obiect codificarea unui ansamblu de uzanţe într-o cartă ce avea să rămână în vigoare până la

sfârşitul Monarhiei. Ea se aplică, în consecinţă, şi ramurilor colaterale ale Habsburgilor de Toscana şi Modena, care rămăseseră independente câtă vreme domniseră peste ducatele lor, dar se reintegraseră în sânul familiei când, alungate din Italia în 1860, aleseseră Austria ca pământ al exilului. Fapt nu lipsit de importanţă, căci Habsburgii-Toscana vor da dovadă de o frumoasă fecunditate, şi întoarcerea lor avea să sporească substanţial efectivele familiei.

Statutul din 1839 fixează rentele vărsate anual membrilor familiei. El prevede că fiii şi fraţii suveranului vor primi câte 75.000 de florini. Pentru fiicele şi surorile acestuia, suma nu era mai mare de 42.000. Ceilalţi arhiduci şi arhiducese au parte de aceeaşi inegalitate. În timp ce arhiducii primeau câte 45.000 de florini, renta arhiduceselor scădea la 24.000 de florini. Aceste sume pot părea, pe bună dreptate, considerabile, dar nu erau superioare veniturilor unor mari familii din aristocraţia austriacă, precum Liechtenstein sau Schwarzenberg, cu atât mai mult cu cât întreţinerea propriilor curţi cădea tot în sarcina lor. Se întâmpla, într-adevăr, ca aceste sume să fie depăşite. De exemplu, Ferdinand-Max a primit, în 1856, 150.000 de florini; partea lui Ludwrig-Victor ajunge la 100.000 de florini când împlineşte douăzeci de ani, vârsta majoratului, în cazul arhiduceselor, trebuie să ţinem seama şi de dota care le era rezervată. Aceasta se ridica la 200.000 de florini pentru fiicele sau surorile suveranului. Pentru celelalte arhiducese, ea era de 100.000 de florini. Unii arhiduci deţineau, pe deasupra, şi o confortabilă avere personală. De pildă, arhiducele Albert stăpânea, în regiunea Teschen din Silezia, domenii imense pe care le primise de la tatăl lui, arhiducele Karl, şi care făceau din el unul dintre cei mai bogaţi proprietari din imperiu.

Împărăteasa reprezintă un caz particular. Elişabeth primea la început o rentă anuală de 100.000 de florini. În plus, Franz Joseph îi acoperea, la nevoie, unele cheltuieli extraordinare. Dar propriile mijloace financiare nu-i permiseseră imediat suveranului să înmulţească asemenea intervenţii. Când abdicase, unchiul lui, Ferdinand, îşi păstrase averea personală, substanţial superioară aceleia a lui Franz Joseph. Iată aici pentru el o primă raţiune de a se arăta econom, dar mai putea invoca şi criza financiară în care se zbătea Monarhia, conjunctura internaţională şi povara bugetului militar, războaiele succesive.

Moartea lui Fredinând dă naştere, în 1875, unei situaţii noi, care

o va scuti complet pe Elizabeth de grija banului, insuportabilă pentru o suverană mereu promptă să se plângă de destinul ei, dar rareori gata să renunţe la avantajele propriei poziţii-Neavând descendenţi direcţi, Ferdinand îşi lasă toate bunurile succesorului său. După ce moşteneşte această imensă avere, Franz Joseph nu-şi schimbă modul de viaţă personal, dar face ca soţia lui să beneficieze din plin de asemenea mană cerească. Nemărginindu-se să-i ridice renta la 300.000 de florini, o şi înzestrează cu un capital de două milioane.

Preocupată să fructifice măcar o parte din aceste sume, visătoarea Elizabeth dovedeşte, în respectiva circumstanţă, un ascuţit simţ al realităţii. Abilă, nu uită să-şi diversifice plasamentele, cumpărând acţiuni la companii feroviare sau la Do-nauschiffahrtsgesellschaft (Societatea de navigaţie cu aburi pe Dunăre) sau deschizând, sub nume de împrumut, mai multe livrete la case de economii, tot atâtea iniţiative despre care se fereşte să-l informeze pe soţul ei. De altminteri, nu există acum dorinţă a Elizabethei pe care Franz Joseph, plin de devotament faţă de soţia lui, să nu fie gata s-o împlinească, nici capriciu, oricât de costisitor, pe care să nu accepte să-l satisfacă. Elizabeth va putea să-şi procure caii cei mai scumpi pentru vânătorile din Anglia şi Irlanda; iar dacă în 1867 împăratul refuzase să-i cumpere domeniul Godollo, acum acceptă când Elizabeth îşi exprimă dorinţa de a-i fi construită o vilă în Viena, apoi una în Corfu.

Statutul din 1839 aşezuse întreaga Casă de Habsburg sub autoritatea împăratului. Tutela aceasta este foarte reală, căci, dacă nevolnicul Ferdinand nu fusese în stare s-o aplice, Franz Joseph îşi exercită din plin aceste puteri. Astfel, conform articolului IV din statut, niciun membru al familiei nu poate să-şi aleagă locul de reşedinţă, să hotărască alcătuirea curţii proprii, să călătorească în străinătate fără acordul împăratului. Acesta poate de asemenea pronunţa alungarea de la curte, respectiv din imperiu, a unui arhiduce sau a unei arhiducese al căror comportament îl socoteşte nevrednic pe plan moral sau incompatibil cu interesele Monarhiei.

Franz Joseph nu glumeşte atunci când în cauză se află onoarea familiei. Propriul lui frate, arhiducele Ludwig-Victor, care nu se sfia să afişeze tendinţe homosexuale, o află pe pielea lui atunci când Franz Joseph îl exilează într-un castel de lângă Salz-burg. Arhiducele Ştefan, al cărui comportament, în funcţia de palatin al Ungariei, fusese socotit

vinovat în 1848, a fost expulzat de pe teritoriul Monarhiei după înăbuşirea revoluţiei. Exilat la Nassau, în Germania, nu va fi autorizat să se întoarcă în Austria decât în 1858, la botezul lui Rudolf. După care, graniţele imperiului îi vor fi până la moarte iremediabil închise.

Aceşti arhiduci nu erau însă şi decăzuţi din titlurile lor. Sancţiunea supremă, excluderea din familia imperială, însoţită de pierderea tuturor drepturilor aferente, îi lovea pe aceia care îndrăzneau să se căsătorească fără consimţământul lui Franz Joseph sau hotărau să se însoare din dragoste cu o femeie de rând. Confruntat cu asemenea situaţii, Franz Joseph dovedeşte mai multă severitate decât bunicul lui care, în 1809, îşi dăduse acordul la căsătoria arhiducelui Johann cu fiica unui căpitan de poştă. Chiar dacă fiii lui fuseseră eliminaţi din ordinea de succesiune, Johann îşi păstrase titlul arhiducal. Acest precedent nu are totuşi valoare de jurisprudenţă şi, cu o excepţie doar, Franz Joseph va decide totdeauna în sensul rigoarei.

Astfel, trăsnetele şi fulgerele lui Franz Joseph vor cădea aici asupra câtorva arhiduci. Cazul cel mai celebru este al arhiducelui Johann Salvator din ramura Habsburg-Toscana. Excluderea lui din familie a survenit, este adevărat, după un lung contencios. Johann Salvator se afirmse, foarte de timpuriu, ca un non-conformist. Destinat, ca mulţi dintre tinerii arhiduci, carierei militare, el începe prin a publica, în 1874, un pamflet în care denunţă fără menajamente neajunsurile artileriei austriece. Or, chiar dacă broşura apăruse fără numele autorului, nu i-a fost deloc greu ierarhiei militare să descopere identitatea acestuia.

Opiniilor heterodoxe Johann Salvator le adaugă scandalul legăturii cu o femeie de rând, Milly Ştiibert, cu care nu se ferea să se afişeze în plină zi. În sferele sus-puse, încă se mai credea că este vorba doar de greşeli ale tinereţii care vor fi date uitării când arhiducele se va despărţi de metresa lui. Atracţia banului nefiind îndestulătoare pentru a o înlătura pe tânăra femeie, Johann Salvator primeşte un comandament în Bosnia-Herţegovina. O clipă a existat chiar intenţia de a fi numit în postul de guvernator al acestui teritoriu.

Dar publicarea unei alte filipice, în care metodele de instrucţie din armata imperială şi regală sunt supuse unei critici necruţătoare, duce la ruină proiectul. Transferat mai întâi la Linz, unde fusese numit în fruntea unei divizii de infanterie, va fi îndepărtat, în 1887, din funcţia de comandă. Provocată de o atitudine imprudentă faţă de

chestiunea Bulgariei, când, fără a se fi asigurat în prealabil de cauţiunea împăratului, a părut o clipă ispitit de tronul lăsat vacant de prinţul Alexandru de Battenberg, această înlăturare îi dă de înţeles lui Johann Salvator că şi-l înstrăinase definitiv pe Franz Joseph.

Prietenia care îl lega de Rudolf, îl împiedică încă pe Johann Salvator să izbucnească. Pornind de la analizele lor comune asupra situaţiei Monarhiei, cei doi tineri sunt deopotrivă convinşi de necesitatea reformelor. Johann Salvator putea, aşadar, pe bună dreptate ambiţiona să fie chemat la funcţii înalte atunci când Rudolf avea să urce pe tron. Dar, odată cu tragedia de la Mayerling, visul lui se surpă. Acum, când orice perspectivă de viitor îi era închisă în Austria, Johann Salvator hotărăşte să rupă legăturile care îl uneau cu Casa de Habsburg. Aceasta este semnificaţia deciziei lui de a-şi oficializa relaţia cu Milly, căci, alegând această cale, nu putea ignora preţul pe care-l va avea de plătit.

Franz Joseph se arată, într-adevăr, intratabil. Pentru a se căsători cu femeia cu care trăia de cincisprezece ani, Johann Salvator trebuie să renunţe la toate titlurile, gradele şi ordinele lui. Este deposedat şi de nume (se va numi de-acum înainte Johann Orth). În sfârşit, accesul pe teritoriul Monarhiei îi va fi pe viitor interzis. Johann nu se va bucura multă vreme de această libertate atât de scump dobândită. Chiar dacă crezuse în posibilitatea unui nou început, destinul a continuat să-l urmărească şi viaţa lui s-a încheiat tragic. După căsătoria cu Milly, s-au îmbarcat împreună, pentru o croazieră până la capătul pământului. Reprezentanţa Austriei de la Buenos Aires îi semnalează la 20 iulie 1890 plecarea spre Valparaiso, dar nu va ajunge niciodată acolo. Deşi dispariţia lui a stârnit zvonurile cele mai nebuneşti, ipoteza cea mai verosimilă este că nava lui Johann s-a pierdut fără urmă la trecerea pe la Capul Horn.

Mai puţin tragic, destinul arhiducelui Leopold-Ferdinand, şi el din ramura toscană, prezintă analogii cu soarta lui Johann Salvator. Sursa conflictului este iarăşi o legătură de care familia vrea să-l despartă. Când familia se hotărăşte să intervină, la începutul lui 1902, Leopold-Ferdinand trăia de mai mulţi ani în concubinaj cu o prostituată pe nume Hélène Adamovic. Sporind scandalul, arhiducele cade în patima beţiei şi face crize de delirium tremens din cauza cărora este internat într-o clinică din Renania. Părinţii lui, marele duce şi marea ducesă de Toscana, profită de situaţie pentru a-l face să se

despartă de metresa lui. Ca despăgubire, aceasta primeşte 100.000 de florini, potrivit termenilor unui contract conceput după toate regulile.

Se dovedeşte totuşi repede că aranjamentul nu va fi de fapt respectat. Leopold-Ferdinand îi va scrie curând împăratului pentru a-i cere să-i anuleze rangul de principe al familiei imperiale. Franz Joseph nu se mulţumeşte doar cu această soluţie minimală. Ca şi aceea care îl lovise odinioară pe Johann Salvator, sancţiunea trebuie să fie totală. Chiar dacă la început refuză să semneze actul de renunţare care îi fusese prezentat, Leopold-Ferdinand sfârşeşte prin a se supune, Franz Joseph fiind hotărât să-şi impună condiţiile, cu sau fără consimţământ. Sub un nou nume, Leopold Wolflin, arhiducele se poate acum căsători cu prietena lui şi, puţin după aceea, va obţine naţionalitatea elveţiană. Amărăciunea nu-i este decât provizoriu atenuată de dota de 200.000 de florini, la care se adaugă o rentă anuală de 30.000 de coroane pe care i-o asigurau părinţii. Leopold Wolflin va supravieţui de ajuns Monarhiei pentru a-şi oferi un soi de revanşă, publicând memorii veninoase despre Habsburgi şi curtea imperială.

Sfârşitul domniei mai cunoaşte un caz de declasare similară. Victima lui este arhiducele Ferdinand Karl, unul dintre fiii arhiducelui Karl Ludwig şi, în această calitate, nepot direct al lui Franz Joseph. Nu numai că acesta decide să trăiască alături de o femeie de rând, fiica unui profesor de matematică de la Technische Hochschule din Viena, dar mai comite şi greşeala, de neiertat în ochii lui Franz Joseph, de a se căsători cu ea în secret, în august 1909. Când, după doi ani, Franz Joseph află, sancţiunea, aceeaşi, cade imediat. Redus la condiţia de om de rând, fostul arhiduce îşi ia numele de Ferdinand Burg, nume în care se poate citi o intenţie de deriziune.

Viaţa de curte

Societatea de curte din care aceşti arhiduci au fost alungaţi pentru că încălcaseră regulile era aşezată sub semnul exclusivismului. Ca să ai acces aici, trebuia să dovedeşti o nobleţe foarte veche, adică minimum opt generaţii pe linie paternă, ceea ce îi excludea în principiu pe membrii „societăţii secunde". Totuşi, erau posibile derogări, de exemplu pentru ofiţerii generali sau înnobilaţii de dată recentă, personalităţi ale burgheziei sau culturii, cărora le fuseseră atribuite titluri de curte.

Pe de altă parte, la balul anual al curţii (Hofball), nu toţi invitaţii posedau Hoffahigkeit. Spre deosebire de balul de la curte (Bal/ bei

Hof), rezervat aristocraţilor şi corpului diplomatic, cel dintâi era deschis deopotrivă cavalerilor diferitelor ordine habsburgice (ordinul Mariei Tereza, al lui Leopold, al lui Ştefan, al coroanei de fier), ofiţerilor garnizoanei Vienei, fără a fi uitaţi „străinii distinşi", rezidenţi sau în trecere prin capitală, astfel încât invitaţii, cam 2000 de persoane, se înghesuiau claie peste grămadă în Redoutensaal, cea mai mare sală din Hof-burg.

La această festivitate, curtea îşi desfăşura toate fasturile. Luminate cu zece mii de lumânări (înainte ca electricitatea să se fi impus, în ultima parte a domniei), sălile erau bogat decorate: goblenuri somptuoase împodobeau pereţii; alături de tradiţionalele plante verzi, aranjamentele florale erau alcătuite anume pentru această împrejurare. Luxul toaletelor femeilor şi strălucirea bijuteriilor se adăugau la splendoarea festivităţii. Pentru bărbaţi era obligatorie marea ţinută de gală, pusă în valoare de decoraţiile austriece, ungureşti şi străine.

Acest moment forte al sezonului vienez, din februarie, se desfăşura după un ceremonial pus la punct cu grijă. Precedat de marele maestru al curţii, Franz Joseph, în ţinută de gală de Feldmarschall, îşi făcea intrarea la ora opt şi jumătate, dând braţul împărătesei sau, când aceasta era absentă, arhiducesei celei mai înalte în ordinea de întâietate sau decanei suveranelor străine prezente la bal. Urmau arhiducii şi arhiducesele, însoţiţi de suitele lor. împreună cu membrii prezenţi ai familiei imperiale, Franz Joseph lua loc pe o estradă de unde domina asistenţa. Nu rămânea totuşi acolo tot timpul balului. Respectând regulile curtoaziei, se amesteca printre invitaţi şi schimba cu unii câteva cuvinte, în funcţie de cercurile ce se alcătuiau în jurul lui.

În acest timp, orchestra, dirijată de Johann Strauss sau de Karl Ziehrer, continua să cânte şi dansatorii să danseze. Aceştia din urmă erau de altfel puţin numeroşi. Din lipsă de spaţiu, perechile treceau rareori de patruzeci. Către mijlocul balului, Franz Joseph, familia imperială şi câţiva oaspeţi de marcă se adunau într-o sală alăturată unde le era servit un dineu, în vreme ce restul invitaţilor se înghesuia în jurul unui bufet monumental. Balul se relua apoi, dar Franz Joseph, însoţit de suită, nu întârzia să se retragă. Plecarea lui marca sfârşitul balului, anunţat mulţimii de invitaţi prin ultimul vals.

Balul de la curte avea loc peste câteva zile. Reunind un cerc mai

restrâns (care presupunea totuşi aproximativ 700 de persoane), această festivitate avea un caracter mai puţin solemn. Franz Joseph purta acum doar uniforma de colonel al unuia dintre regimentele sale. După modelul lui, diplomaţii veneau în mica ţinută de gală. Le era servită cina tuturor invitaţilor, repartizaţi la mese mici. Alcătuit din cinci feluri, meniul era invariabil: cremă de gâscă la ceaşcă, peşte cu maioneză, pateu, friptură şi îngheţată, totul stropit cu şampanie. Fidel obiceiurilor sale, Franz Joseph expedia cina într-o jumătate de oră şi, în pofida baletului eficient al servanţilor, nu era exclus ca unii dintre oaspeţi să rămână flămânzi.

Franz Joseph îşi mai făcea o îndatorire din a asista la unele baluri organizate de arhiduci. Apărea aici dând braţul arhiducesei care îl primea. Din nou se instala pe o estradă; din nou mergea din grup în grug. Exista totuşi o diferenţă majoră faţă de balurile precedente. În vreme ce, la Hofburg, plecarea lui marca sfârşitul petrecerii, aici Franz Joseph nu era decât cel dintâi dintre invitaţi. Serbarea continua, aşadar, şi după retragerea lui. Cât dura sezonul, Franz Joseph onora prin prezenţa sa şi alte baluri, mai ales acelea organizate de ministrul Afacerilor Externe, de marile familii aristocratice precum Liec-htenstein, Auersperg sau Harrach, şi de unele ambasade străine, îşi făcea astfel apariţia la primărie pentru balul oraşului Viena, alt mare moment al vieţii vieneze, într-un fel pandantul burghez al balului curţii.

Dineurile de gală (Galatafeln) şi dineurile de curte (Hofta-feln) figurau şi ele printre obligaţiile la care Franz Joseph se supunea. Cele dintâi erau organizate cu prilejul vizitelor la Viena ale unor suverani străini. Prin cele din urmă, mai frecvente, Franz Joseph voia să onoreze mari corpusuri sau instituţii, respectiv personalităţi de prim-plan în domeniul lor. Ca toate ceremoniile de curte, aceste dineuri se desfăşurau după un ritual cu reguli foarte stricte. Ele întruneau rareori mai mult de 20 – 25 de persoane în jurul împăratului. În funcţie de titlurile fiecăruia, aşezarea invitaţilor era decisă prin protocol, care guverna în această artă dificilă.

Bucătăriile curţii preparau nu mai puţin de cincisprezece feluri. Dineul începea regulat cu stridii, totdeauna servite cu chablis. Afară de supă care se servea cu bere, fiecărui fel îi era asociat un vin diferit. Antreurile erau însoţite de un vin de Rin, peştele de bordeaux, fileul de carne de şampanie, friptura sau vânatul de sherry sau madera,

desertul de tokay sau de lacri-tna-christi. Serviciul era asigurat de o armată de lachei în echipe de câte patru în care fiecare avea o sarcină precisă. Primul servea felurile de mâncare, al doilea sosurile, al treilea vinurile, în timp ce ai patrulea strângea farfuriile. Totdeauna din aceeaşi pricină, dineurile durau rareori mai mult de o oră, astfel încât convivii aveau, în cel mai bun caz, tocmai timpul cât să guste felurile ce le erau servite. La semnalul dat de împărat, invitaţii se ridicau spre a merge în salon, unde, alături de lichioruri şi cafea, le erau oferite ţigări. În timpul acestor clipe de destindere, Franz Joseph era înconjurat de un cerc unde se întreţinea separat cu unii dintre oaspeţii săi.

Chiar dacă întrerupeau ritmul obişnuit al lucrărilor şi zilelor, vizitele suveranilor sau principilor străini nu aduceau ceva neprevăzut, într-atât respectau şi ele acest program practic invariabil. După ce îşi întâmpina oaspetele la gară şi îl conducea la reşedinţa lui vieneză, adesea hotelul Imperial, Franz Joseph îşi relua ziua de lucru până seara, când era organizat dineul de gală de la Hofburg, urmat în general de un spectacol la operă. A doua zi, împăratul era primit de oaspetele său care oferea în onoarea lui un mare dineu.

Rareori aceste vizite durau mai mult de două zile. Discuţiile politice nu ocupau, cel mai adesea, decât un spaţiu redus în programul lor. Chiar dacă nu era o regulă, fapt este că multe întrevederi politice importante cu şefii de stat străini aveau loc în afara Vienei. Franz Joseph opta pentru calmul reşedinţei de vară, al unui castel depărtat de capitală sau chiar al unui chalet de vânătoare. Astfel, la Ischl au avut loc întâlnirile cu Wilhelm I, la cinci ani după dezastrul de la Sadova, la Reichs-tadt au fost negociaţi, în 1876, termenii acordului cu Alexandru al II-lea înaintea extinderii crizei balcanice, la Miirzsteg a fost discutată cu Nicolae al II-lea, în 1903, armonizarea politicilor celor două puteri în chestiunea macedoneană.

Asemenea vizite îi impuneau lui Franz Joseph constrângeri vestimentare riguroase. Regula îi cerea oricum să poarte decoraţiile ţării oaspetelui său. Franz Joseph împingea respectarea ei până foarte departe; primind-o, este adevărat în vizită particulară, pe împărăteasa Eugenie la Ischl, în iulie 1906, a abordat la dineu, ca unică decoraţie, placa Legiunii de onoare cu efigia lui Napoleon al III-lea, într-un moment când Al Doilea Imperiu dispăruse de treizeci şi şase de ani. În calitate de colonel al mai multor regimente străine, Franz Joseph îşi făcea o datorie din a purta o uniformă din ţara oaspetelui său. Situaţia

ar fi fost simplă dacă regimentele nu ar fi avut o întreagă panoplie de uniforme, până la şase în cele germane (uniforme de gală, de paradă, de curte, de societate, de serviciu, mica uniformă), a căror arborare era reglată de o etichetă foarte strictă. Dar aceasta era o ştiinţă pe care Franz Joseph o stăpânea la perfecţie.

Varietatea uniformelor îl putea obliga să se schimbe de mai multe ori de-a lungul aceleiaşi zile. Cazul limită a fost atins atunci când suveranii germani au venit toţi la Viena, în 1908, pentru a-l saluta cu prilejul jubileului domniei. După această ceremonie, i-a primit pe rând pe fiecare dintre oaspeţi. Simţul curtoaziei i-a pretins să-şi schimbe uniforma la fiecare audienţă! Franz Joseph îşi impunea această constrângere chiar şi în timpul şederilor la Ischl. Ketterl, primul său valet de cameră, relatează în Amintirile lui reacţia stăpânului când a aflat de apropiata sosire a unui trimis special al lui Eduard al VII-lea. Prima lui grijă a fost să trimită la Viena după una dintre uniformele englezeşti, ca să poată apărea înaintea vizitatorului în ţinută adecvată. Nici efectul de surpriză nu izbutea să-l demonteze pe Franz Joseph. Când, la întoarcerea dintr-o plimbare, a fost informat despre prezenţa ambasadorului Graţioasei Sale Maiestăţi care aştepta să fie primit în audienţă, diplomatul a mai trebuit să aştepte până când împăratul şi-a scos costumul tirolez şi a îmbrăcat uniforma englezească9.

Ambasadorii nu erau singurii care se deplasau până la Ischl. Mulţi suverani străini îl vizitau aici pe Franz Joseph. De fapt, nu trecea an fără să primească aici unu sau mai mulţi monarhi europeni. Adăugându-se celor ale membrilor curţii şi ale miniştrilor, aceste vizite au determinat construirea unor hoteluri noi, hotelurile Bauer şi Elizabeth, unde oaspeţii de seamă erau găzduiţi. Ar fi fastidioasă enumerarea suveranilor care au trecut în vizită prin Ischl, de-a lungul tuturor acestor ani. Să menţionăm doar că Wilhelm I a stat aici de mai multe ori între 1871 şi 1884. Regele Milan al Serbiei şi regele Carol al României se numărau şi ei printre oaspeţii obişnuiţi ai lui Franz Joseph la Ischl, ceea ce, evident, nu era fără legătură cu orientarea diplomaţiei austro-ungare spre Balcani.

Printre ceremoniile curţii, existau în sfârşit câteva cu caracter religios care subliniau legătura dintre dinastie şi catolicism. Neîndoielnic, trecuse vremea Contrareformei, când Habsbur-gii făceau eforturi să extirpe erezia din ţările lor. Legile fundamentale din 1867 stabiliseră libertatea cultului atât în Austria, cât şi în Ungaria, iar Franz

Joseph se declarase protectorul tuturor cultelor reprezentate în sânul Monarhiei. Dar, în pofida recunoaşterii pluralismului religios, Monarhia rămânea o putere catolică. Tensiunile apărute între Biserică şi Stat nu schimbau câtuşi de puţin acest dat de fond, iar Franz Joseph, mai puţin decât oricine altcineva, se gândea să pună în cauză această tradiţie a familiei lui.

Franz Joseph avea o credinţă puternică, care nu a trecut niciodată prin încercările îndoielii. Chiar dacă timpul pe care i-l rezerva era redus, religia aparţinea orizontului său zilnic. Niciodată nu-şi începea ziua fără să fi îngenuncheat şi să fi consacrat câteva minute rugăciunii. Din clipa când sferele de competenţă ale fiecărei părţi au fost clar delimitate, Franz Joseph s-a comportat ca un fiu respectuos al comandamentelor Bisericii. Este de la sine înţeles că asista în fiecare duminică la liturghie, în capela curţii, în timpul şederilor în Viena. Se spovedea şi se împărtăşea de câteva ori pe an. Îşi interzicea să mănânce vinerea carne, ţinea scrupulos postul şi, din joia mare până în duminica Paştelui, îşi impune să mănânce strictul necesar.

Fidelitatea Habsburgilor faţă de catolicism era consfinţită şi printr-o serie de acte oficiale, repetate an după an. Ceremonia spălării picioarelor, în joia mare, aparţinea acestor venerabile tradiţii. Aşa după cum regii Franţei erau odinioară investiţi cu puteri taumaturgice, ea punea în evidenţă aura de să-cralitate care continua să înconjure persoana împăratului în sistemul monarhic austriac. Aleşi din ospiciul oraşului Viena, doisprezece bătrâni, înveşmântaţi în mantale de pelerin, îi întruchipau pe apostoli. împăratul, urmat de arhiduci şi de înalţi demnitari ai curţii, începea prin a pune dinaintea fiecărui bătrân un prânz pe un taler de lemn. După ce masa era strânsă de arhiduci, ofiţerii le scoteau bătrânilor încălţarea şi ciorapul din piciorul drept. Franz Joseph putea atunci să îngenuncheze. Asistat de doi preoţi, dintre care unul ducea un ibric, celălalt un lighean mare de argint, el îşi îndeplinea cu grijă îndatorirea, trecând de la un bătrân la altul. După ce termina şi cu al doisprezecelea, un paj îi ţinea un lighenaş, în timp ce un scutier îi turna apă să-şi spele mâinile. Apoi păşea înainte marele maestru al curţii cu o tavă de argint pe care era pus un şervet cu care împăratul, se ştergea. Ultimul act avea loc atunci când Franz Joseph atârna de gâtul fiecărui bătrân o pungă cu 30 de florini de argint.

Prilejuind o mare procesiune prin bătrânul oraş al Vienei, sub

semnul devoţiunii faţă de Sfânta cuminecătură, Ziua Domnului era ocazia când legătura dintre dinastie şi catolicism se manifesta în cea mai mare solemnitate, cu tot aparatul măreţiei sale, aliindu-se cu pompa unui catolicism încă înrădăcinat în tradiţia Contrareformei şi a barocului pentru a da acestei ceremonii o strălucire excepţională.

Franz Joseph se ducea mai întâi, într-o caleaşca de gală trasă de şase superbi cai albi, la catedrala Sfântul Ştefan, unde lua parte la marea messă celebrată de cardinalul arhiepiscop al Vienei. O mulţime imensă se înghesuia pe traseul parcurs de cortegiu. Acesta se forma la ieşirea din biserică. În ţinută de aparat, cavalerii ordinelor Monarhiei păşeau înaintea consiliului canonicial al catedralei, apoi, sub un baldachin, venea cardinalul care purta Sfânta Cuminecătură. În mare ţinută de Feldmarschall, Franz Joseph, cu capul gol şi o lumânare aprinsă în mână, înainta atunci, urmat de arhiduci şi flancat de gărzile nobile şi de cele ungureşti. Cortegiul se întindea pe câteva sute de metri. După şambelani şi consilierii aulici, urmau primarul Vienei şi membrii consiliului său, sute de copii, şiruri lungi de călugări şi călugăriţe, preoţii din toate parohiile, reprezentanţii diverselor corporaţii, societăţi şi asociaţii din capitală. O oprire era prevăzută în faţa bisericii Capucinilor, pe Neuer Markt, unde se ridicase un cort pentru ca Franz Joseph şi suita lui să se reculeagă aici câteva clipe. După această oprire, procesiunea cotea pe colina Michaelerplatz, o lua pe Kohimarkt, intra pe Graben ca să ajungă în sfârşit la catedrala Sfântul Ştefan. Întors la Hofburg, Franz Joseph trecea în revistă trupa în curtea interioară a palatului.

CĂLĂTORIILE

În timpul anului, şederea la Ischl nu era singura deplasare înscrisă în programul lui Franz Joseph. Din 1867, îi revenea, printre obligaţiile de rege constituţional al Ungariei, să se ducă în fiecare an la Budapesta. Pe de altă parte, în septembrie, asista la manevrele armatei imperiale şi regale al cărei comandant suprem era. Dar existau şi alte deplasări care, fără a avea aceeaşi regularitate, i se impuneau lui Franz Joseph. Acestea erau călătoriile în provinciile Monarhiei, întâlnirile cu suverani străini pe teritoriul imperiului, afară de Viena sau de Ischl, vizitele oficiale în străinătate, fără a mai pune la socoteală călătoriile legate de circumstanţe excepţionale cum au fost încoronarea de la Budapesta, în 1867, inaugurarea Canalului de Suez, în 1869 sau, în anii ’90, vilegiaturile pe Coasta de Azur în tovărăşia împărătesei.

Aceste călătorii mobilizau toată curtea, căci împăratul era însoţit de o suită al cărei efectiv, fără îndoială, varia, dar care era totdeauna foarte numeroasă. Încoronarea din 1867 a reprezentat desigur un caz limită: suita cuplului imperial a numărat atunci nu mai puţin de 837 de persoane! La cealaltă extremă, pentru o călătorie în lârol sau Vorariberg, Franz Joseph se mulţumea cu 45 de persoane. Dar, în călătoria în Lombar-dia-Veneţia din 1856 – 1857, prevăzută să dureze patru luni, Franz Joseph şi Elizabeth au fost însoţiţi de 267 de persoane. Când s-au dus, în ianuarie 1866, în capitala ungară, acest număr a atins 355. Când împăratul vizitează, în octombrie 1866, regiunile din Boemia şi Moravia devastate de război, ia cu el 110 persoane. Pentru manevre de şase zile în Moravia, suita lui era alcătuită din 161 de persoane.

Pregătirea acestor deplasări mobiliza serviciile curţii, cu atât mai mult cu cât Franz Joseph ducea cu el munţi de lenjerie, veselă, sticle. Pentru o vizită în Trieste, în 1850, au fost prevăzute 150 de sticle de şampanie, 150 de sticle de bordeaux, 100 de sticle de vin de Rin, tot atâtea cu vin de Mosella, fără a mai pune la socoteală lichiorurile. Serviciile gurii deţineau un loc considerabil în suita suveranului. În timpul unei călătorii în Lombardia-Veneţia, bucătăria curţii a fost reprezentată de 20 de persoane, pivniţa de 12, patiseria de 10. Serviciile marelui scutier erau evident rechiziţionate pentru aceste importante deplasări, mai ales la începutul domniei, când reţeaua feroviară a Monarhiei era slab dezvoltată. Pentru călătoria în Italia din 1856 – 1857, necesităţile s-au ridicat la 30 de trăsuri şi 162 de cai; câteva luni mai târziu, în Ungaria, au urcat până la 55 de trăsuri şi 188 de cai.

Primirile lui Franz Joseph în oraşele Monarhiei erau organizate după un scenariu cvasi-invariabil, chiar dacă idiomurile şi costumele variau de la o regiune la alta. La sosire, Franz Joseph era întâmpinat, sub un arc de triumf, de primar şi de edilii municipali. Nu rareori îi erau înmânate cheile oraşului. O nouă oprire în centru, unde copiii din şcoli şi membrii societăţilor îl aclamau. Populaţia se aduna grămadă în apropierea reşedinţei alese pentru împărat, unde îl aşteptau autorităţile civile, militare şi religioase şi unde un detaşament îi dădea onorul. Până acolo, Franz Joseph mergea printre două şiruri de fete îmbrăcate în alb care răspândeau flori la trecerea lui. îl aşteaptă apoi un program foarte încărcat. Când călătorea singur, trebuia să viziteze

un eşantion variat de instituţii sociale şi culturale din oraş. Dacă era însoţit de împărătească, se prevedea o împărţire a sarcinilor, Elizabethei revenindu-i vizita în spitale, creşe, şcoli de fete, pensionate pentru orfani, institute pentru orbi sau surdo-muţi, în timp ce împăratul inspecta trupele sau acorda audienţe. Soţii se reîntâlneau spre a vizita împreună monumente, muzee şi biserici.

O vizită a împăratului era totdeauna prilej pentru numeroase festivităţi. Dacă era vorba de o şedere de lungă durată, se dădea un bal la reşedinţa curţii. Astfel, la vizita lui Franz Joseph şi a Elizabethei la Buda, în mai 1857, au fost lansate invitaţii pentru 600 de persoane. Un an mai târziu, sejurul perechii imperiale la Praga a fost însoţit de un bal la Hradcin la care au luat parte 300 de persoane. Un concert şi o reprezentaţie teatrală completau în general acest program. Pe de altă parte, în fiecare zi era prevăzut un mare dineu la care erau invitate notabilităţi din oraş şi din provincie.

Autorităţile municipale nu rămâneau mai prejos. Minimum minimorum era ca oraşul să se îmbrace în iluminaţii. Adesea se mai întâmpla să fie organizată în cinstea suveranilor o retragere cu torţe. Aceasta era însoţită de festivităţi muzicale (serenadă, concertul orchestrei municipale sau al orchestrie garnizoanei), în sfârşit, un foc de artificii servea frecvent de apoteoză acestor zile.

Societatea de curte

La Viena, societatea de curte nu se împărţea doar între zidurile Hofburgului sau Schönbrunnului. Ea se diviza deopotrivă între o serie de mici centre autonome, chiar dacă acestea gravitau în jurul polului central reprezentat de curtea imperială. Mulţi arhiduci nu mai locuiau la Hofburg, ci într-un palat pe care îl primiseră moştenire sau îl cumpăraseră. Arhiducele Albert locuia într-un palat din apropiere, totuşi separat de Hofburg; Karl-Ludwig cumpără, la începutul anilor ’60, un palat pe Favoritengasse; când va deveni moştenitorul coroanei, Franz Ferdinand se va instala la Belvedere.

Aceste palate adăposteau o viaţă de curte în miniatură, mai mult sau mai puţin sclipitoare şi însufleţită, în funcţie de individualitatea stăpânului. Marile familii aristocratice, mai ales acelea din înalta nobilime a ţărilor austro-boemiene, ocupau şi ele un loc de prim-plan în această societate. Multe deţineau un palat la Viena, unde locuiau regulat din toamnă până în primăvară. Se aflau, printre altele, în această situaţie ramurile principale ale familiilor Auersperg,

Esterházy, Harrach, Liechtenstein, Metternich, Lobkowitz, Pâlffy, Schönborn, Schwarzenberg. Spre jumătatea lui iunie, aceste familii se întorceau pe domeniile lor, unde aveau să-şi petreacă vara, dacă nu cumva dedicau o parte din aceste luni băilor din staţiunile termale la modă, precum Karlsbad, Marienbad sau Teplitz.

Nobilimea de curte participa activ la animarea vieţii mondene, mai ales prin intermediul saloanelor pe care le frecventează o societate aleasă. Fiecare portar de palat avea de altfel o listă a persoanelor pentru care salonul stăpânei lui era deschis. Cel al cărui nume nu era înscris aici nu avea nicio şansă să forţeze barajul.

Strălucirea saloanelor depindea mult de personalitatea gazdei. Ceea ce se vede bine în cazul prinţesei Pauline Metternich, una dintre marile personalităţi ale înaltei societăţi vieneze, care se numărase printre vedetele vieţii pariziene odinioară, când soţul ei reprezenta Austria pe lângă Napoleon al III-lea. Imaginaţia ei jucăuşă, umorul aproape niciodată în repaus, simţul replicii i-au adus o celebritate care a făcut din ea pentru mai multe decenii una dintre reginele acestor cercuri.

Aceeaşi societate de curte putea fi întâlnită şi la prinţesa Eleonore Schwarzenberg, în palatul ei din Mehimarkt, sau la prinţesa Marie Hohenlohe-Schillingsfurst, soţia marelui maestru al curţii. În tradiţia acestor familii intra şi organizarea de baluri, care se numărau printre momentele forte ale sezonului. Balurile date de prinţul Vânzenz Auersperg şi de prinţesa şi prinţul Hohenlohe-Sehillingsfiirst în palatul lor din Augar-ten erau printre cele mai strălucite.

Festivităţile organizate de mari nume ale aristocraţiei, adesea în profitul unor opere de caritate, însufleţeau viaţa mondenă. Printre aceste festivităţi, reprezentaţiile teatrale merită o menţiune aparte. Prinţesa Metternich îşi desfăşura şi aici întregul talent, cum s-a întâmplat în 1875 când, pentru o serată oferită de prinţul Auersperg, a imaginat împreună cu baronul de Bourgoing o suită de tablouri inspirate din capodopere ale picturii. Dar, dintre toate spectacolele cărora ea le-a fost artizanul, amintirea cea mai puternică a lăsat-o, cu siguranţă, acela montat sub titlul Amurgul zeilor (Gotterdämmerung) în 1886, la palatul Schwarzenberg, în beneficiul policlinicii din Viena şi jucat în prezenţa lui Franz Joseph.

Subiectul, amuzant şi uşor, era pe gustul vremii. împunşi de pintenul curiozităţii, zeii şi zeiţele hotărăsc să coboare din Olimp ca să

descopere farmecul capitalei Monarhiei. „Crema cremei" societăţii vieneze fusese mobilizată să joace alături de prinţesa Metternich, care îşi rezervase rolul Junonei. În vreme ce contele Hans Wilczek şi contele Rudi Kinsky îi întruchipau pe Jupiter şi pe Marte, ea avea, ca partenere feminine, printre altele, pe prinţesele Montenuovo şi Esterházy, pe contesele Ap-ponyi, Czernin, Hunyady şi Schönborn. Publicul i-a aclamat în triumf pe aceşti actori şi actriţe improvizaţi. După a treia şi ultima reprezentaţie, prinţesa Metternich a putut înmâna 130.000 de florini directorului policlinicii, profesorul Heinrich Schnitzler, tatăl viitorului scriitor.

Concursurile hipice şi cursele de cai se numărau şi ele printre marile evenimente ale vieţii mondene. Importanţa lor trimite la gustul tradiţional al nobilimii pentru cai. Mai multe fapte atestă această relaţie privilegiată. Nu rareori marile familii deţineau un manej. Să nu uităm nici că tinerii aristocraţi serveau de preferinţă în regimentele de cavalerie. Chiar şi în Viena, nobilimea nu-şi pierduse obiceiul de a călări. Plimbarea prin Prater făcea parte dintre rituri.

Entuziasmul acestei societăţi pentru cursele de cai nu este, aşadar, surprinzător. Cea mai importantă era derby-ul organizat de Jockey Clubul austriac, din anul fondării lui, 1868. De altfel, nu rareori, şi-l disputau mari nume ale aristocraţiei, precum Nikolaus Esterházy sau Karl Kinsky, obişnuiţi ai marilor curse englezeşti. Alergat la Freudenau, pe întâi sau două iunie, el marca sfârşitul oficial al sezonului. Tot el încheia Jubel-Franzloseph 437

Ivoche, adică o întreagă săptămână dedicată sporturilor ecvestre, pentru că aici se desfăşurau şi steeple-chase al armatei, şi concursul hipic. Manifestarea beneficia de patronajul lui Franz Joseph care a asistat la atâta vreme cât a putut, iar, atunci când vârsta l-a obligat să-şi reducă activităţile, a fost reprezentat de arhiduci.

Acest tablou nu corespunde, cu adevărat, decât primei părţi a domniei. Din 1889, a început de fapt un declin al vieţii de curte pe care îl pot explica diverse cauze: moartea violentă a lui Rudolf, absenţele din ce în ce mai lungi ale împărătesei, mai târziu moartea ei, în sfârşit, întru totul firesc, consecinţele vârstei. Prinţul von Reuss, pe atunci ambasador al Reichu-lui la Viena, ajunge să scrie, în 1890: „Noţiunea de curte imperială dispare, iar relaţiile dintre împărat şi societatea de curte slăbesc pe zi ce trece10".

Viaţa oficială a curţii se reduce acum, treptat, la manifestările de

care Franz Joseph nu se poate deroba. Viaţa mondenă din trena curţii suportă şi ea reculul acestei evoluţii. Dineuri, baluri şi festivităţi sunt tot mai rare. Dezvoltarea mijloacelor de transport are şi ea o legătură cu acest fenomen. Dezvoltarea automobilisticii explică, de exemplu, voga unor staţiuni ca Simmering, austriacul Saint-Moritz, care, fiind uşor accesibil de la Viena, cunoaşte o frecventare regulată atât în lunile de iarnă, cât şi primăvara şi vara. Unii merg chiar mai departe şi coboară, iarna, până la Abbazia, staţiunea balneară austriacă la modă pe coasta Adriaticii, până pe Riviera italiană sau pe Coasta de Azur. Sfârşitul domniei atestă astfel un anume declin, în vreme ce viaţa mondenă tinde, în paralel, să-şi piardă strălucirea sau să se disperseze între diverse centre, dintre care câteva în afara Vienei.

Trebuie să conchidem că sistemul de curte şi-a atins ţelul? Aici se află, în ultimă instanţă, întrebarea fundamentală. Fenomenul de curte este evident consubstanţial instituţiei monarhice. Această regulă i s-a impus lui Franz Joseph ca oricărui alt suveran. Este însă îndoielnic că o asemenea constatare epuizează problema, căci Franz Joseph nu s-a mulţumit să perpetueze legatele pe care le-a primit moştenire. Sub domnia lui, sistemul de curte s-a dezvoltat. Mai mult, eticheta şi ceremonialul au fost din nou aplicate cu toată rigoarea.

Această exaltare, sub anumite aspecte, această sacralizare a maiestăţii imperiale trimit la o realitate de bază. Într-un imperiu multinaţional, alcătuit din entităţi istorico-politice disparate, persoana împăratului constituia cel dintâi şi, cu siguranţă, cel mai puternic factor de unitate. Pentru că un popor austriac propriu-zis nu exista, Metternich a tras altă dată concluzia că monarhia este singurul regim adaptat naturii Austriei, în asemenea condiţii, ansamblul regulilor care întemeiau ceremonialul monarhic vizau să creeze în jurul împăratului o aură charismatică, menită să unească popoarele cu persoana lui. Această necesitate pare a se impune cu şi mai mare acuitate după cutremurul revoluţiei din 1848 care a zguduit monarhia habsburgică până în temelii.

Consolidarea sistemului de curte este, prin urmare, indisociabilă de restaurarea puterii monarhice, încercată de neoab-solutism. Dar, chiar şi atunci când traumatismul provocat de şocul revoluţiei se resorbise, iar circumstanţele împinseseră Monarhia pe terenul constituţionalismului, această exigenţă nu şi-a pierdut nimic din actualitate. Societatea austriacă intrase într-o fază de dinamism,

care, dacă nu era controlată, putea ascunde cele mai grave riscuri. Când totul începe să se clatine în jurul lui, împăratul rămâne punctul fix, polul sistemului, ţinând laolaltă părţile ansamblului, care, lăsate fără contrapondere în voia impulsurilor centrifuge, ameninţau să se disocieze.

Cu alte cuvinte, desfăşurarea pompei şi aparatului curţii era mai puţin anacronică decât ne-ar lăsa la început să presupunem o examinare superficială. Proclamând sus şi tare perenitatea principiului monarhic împotriva factorilor de destabilizare, activi în sânul societăţii, curtea, ceremonialul şi fastul ei asumau o funcţie eminamente politică. Şi, într-adevăr, fără a o solicita vreodată prin gesturi sau comportamente în contradicţie cu demnitatea funcţiei sale, Franz Joseph sfârşeşte prin a dobândi, de-a lungul anilor şi încercărilor, o popularitate care lungă vreme, la începutul domniei, îi fusese refuzată. Respectul cvasi-general al cărui obiect devine, cultul care ajunge să-i împresoare persoana slujesc drept liant pentru Monarhie.

Adresate persoanei lui erau aceste sentimente benefice, prin recul, şi principiului monarhic? Prestigiul pe care Franz Joseph a ştiut să-l confere funcţiei monarhice nu se va stinge odată cu el. Succesorul lui va putea conta pe acest atu, doar dacă nu-i va fi prea defavorabilă comparaţia. Ce se va întâmpla oare dacă acela nu va avea aceeaşi aură? îi va lua un timp să-şi făurească propria imagine. Dar dacă tocmai timpul îi va lipsi?

Acest cult, este adevărat, şi-a avut preţul lui pe plan individual. El a tins să-l transforme pe Franz Joseph într-un soi de statuie vie şi să-l condamne la singurătate. Chiar dacă îşi juca rolul la perfecţie, singurătatea devine de-a dreptul nemiloasă când îl izolează în sânul propriei familii. Bucuriile simple ale căminului, fericirea elementară a afecţiunilor împărtăşite i-au fost aproape mereu refuzate acestui suveran, a cărui imagine era omniprezentă în imperiul lui, al cărui portret împodobea locurile publice şi locuinţele multora dintre supuşii lui, de la cei mai avuţi până la cei mai umili. Dacă îi dăm crezare lui Friedrich Funder, arhiducele Franz Ferdinand ajunsese să compare coroana Habsburgilor cu o cunună de spini. Mai mult ca oricui, afirmaţia i se potriveşte lui Franz Joseph11.

Capitolul X

Apogeul domniei (1879 – 1889)

dacă s-au încheiat cu o dramă, anii ’80 sunt „anii frumoşi” ai domniei. Pentru Franz Joseph, care trecu-se acum de cincizeci de ani, ei sunt şi anii maturităţii. Desigur, trăsăturile bătrâneţii încep să i se deseneze pe chip. Treptat se formează acea imagine pe care i-o va păstra posteritatea: o calviţie precoce nu i-a lăsat decât o coroană de păr aproape cărunt; o mustaţă groasă şi favoriţi stufoşi îi împodobesc obrazul, în vreme ce primele riduri îi încercuiesc ochii.

Dar Franz Joseph are vigoarea stejarului. Anii nu par să-i influenţeze sănătatea, iar rezistenţa lui la oboseală este exemplară. În timpul manevrelor, poate sta pe cal douăsprezece ore, fără a lăsa să se vadă nici cea mai mică urmă de oboseală, în vreme ce destui ofiţeri din suită termină ziua istoviţi. Silueta îi rămâne dreaptă, iar elasticitatea mersului a devenit proverbială, într-atât s-au întrecut ziarele în a o sublinia în dările lor de seamă despre ceremoniile oficiale.

Pe fronturile interne, tendinţa generală mergea spre destindere, în Austria, Franz Joseph era acum scutit de grijile coabitării cu un cabinet care nu răspundea cerinţelor sale. Şi întruna, şi în cealaltă parte a Monarhiei, ştia cum că poate conta pe un guvern dinspre care nu avea a se teme de iniţiative necontrolate. Problema naţionalităţilor, evident, nu dispăruse, dar, elementele moderate, partizane ale unei colaborări leale cu Viena, predominau printre slavii din Cisleithania. În Ungaria, situaţia creată minorităţilor naţionale risca probabil să provoace până la urmă o explozie. Dar, deocamdată, acestora le lipseau mijloacele legale de a ameninţa supremaţia maghiarilor care, dimpotrivă, îşi consolidau ascendentul.

Bilanţul deceniului era pozitiv şi pe plan economic. Monarhia ieşise din faza de depresiune în care o scufundase crahul din mai 1873. Creşterea economică reîncepuse în 1879 şi, de această dată, în condiţii mai sănătoase decât înainte de criză. Deşi alerte noi avuseseră loc între 1883 şi 1886, ele nu au fost suficiente pentru a repune în cauză tendinţa de fond.

Franz Joseph se putea felicita şi pentru că deceniul confirmase redresarea influenţei internaţionale a Monarhiei. Alianţa germană, ale cărei efecte negative nu se resimţeau încă, îi îngăduise să spargă izolarea fatală în conflictele în care se angajase anterior. Pe cale de consecinţă, ea o punea, deocamdată, la adăpost faţă de o agresiune rusească. Lărgirea alianţei spre Italia o înarma pe de altă parte contra primejdiei unui atac pe flancul sudic. Putea astfel să-şi consacre atenţia

principală Balcanilor, străduindu-se să contracareze aici scopurile Sankt-Pe-tersburgului şi să încerce, în schimb, să-şi instaureze influenţa. Congresul de la Berlin îi asigurase deja o opţiune asupra Bosniei-Herţegovina şi o autorizase să-şi instaleze o garnizoană în sângeacul de la Novi-Pazar. Monarhia îşi accentuează curând avantajul, încheind un tratat de alianţă cu România. Serbia regelui Milan gravitează de asemenea pe orbita ei. În sfârşit, dacă legăturile cu Bulgaria nu erau la fel de strânse, eşecul Rusiei la Sofia folosea indirect Austro-Ungariei.

Acest calm era, poate, înşelător; poate era vorba doar de un răgaz; poate că anumite forţe, încă în gestaţie, aveau să perturbe curând, ba chiar să răstoarne această ordine din greu dobândită; poate că bazele influenţei Monarhiei în Balcani erau fragile. Dar cel puţin, fără să ascundă faţă de sine ameninţările zilei de mâine, Franz Joseph poate constata că, după atâtea crize, în interior fusese atinsă o stare de echilibru, iar în exterior, era eşecurilor luase sfârşit.

Calmul intern

Dualismul reglează de-acum înainte organizarea generală a Monarhiei. În 1867, Franz Joseph se raliase acestei soluţii mai puţin din convingere decât sub presiunea necesităţii. Pe atunci se punea problema de a elibera Monarhia de ipoteca chestiunilor interne pentru ca, degajată de aceste griji, ea să-şi poată restaura total sau în parte fosta influenţă în Germania. Franz Joseph tranşase atunci pentru soluţia acordului direct cu Ungaria, care părea mijlocul cel mai rapid de a atinge acest obiectiv. Asemenea motive de circumstanţă erau acum demult uitate. Ordinea dualistă supravieţuise surpării visului german. Franz Joseph nu-şi ascundea nici imperfecţiunile, nici primejdiile sistemului dualist. Dar acesta prezenta incomparabilul avantaj de a regla contenciosul cu Ungaria şi de a asigura Monarhiei o stabilitate internă pe care nu reuşiseră să i-o confere un şir întreg de experienţe constituţionale.

Franz Joseph este, prin urmare, hotărât să aplice leal compromisul din 1867, fără a întreprinde ceva care să-l pună sub semnul întrebării. Astfel, îşi îndeplineşte scrupulos obligaţiile de rege constituţional al Ungariei. Deocamdată, funcţionarea dualismului îi dă satisfacţie. Desigur, părinţii compromisului părăsiseră unul după altul scena. Ferenc Deák, înţeleptul naţiunii, moare în 1876. După ce încetase să conducă diplomaţia ungară, Andrâssy nu mai intervine

decât de departe în viaţa politică maghiară. Dar unii dintre cei care se opuseseră mai întâi compromisului sfârşiseră prin a i se ralia, în speranţa de a-l ameliora. Kálmán Tisza se număra printre ei. Susţinută de o majoritate confortabilă, politica lui recunoaşte că poziţia lor în inima Europei, unde erau supuşi presiunii popoarelor slave şi expuşi ameninţării expansiunii ruseşti, le impunea maghiarilor să se asocieze cu Austria.

Ceea ce nu înseamnă că relaţiile dintre Austria şi Ungaria nu stăteau în continuare pe un echivoc. Franz Joseph continua să conceapă Monarhia în termeni de unitate. Dimpotrivă, chiar dacă admiteau necesitatea unei asocieri cu Austria, conducătorii maghiari avansau drept postulat primatul suveranităţii ungare. Această logică a interpretării dualismului considera clauzele compromisului limita extremă a concesiilor maghiare şi fixa ca obiectiv guvernului de la Budapesta să diminueze legăturile cu Austria în scopul de a spori sfera suveranităţii ungare. Negocierile în vederea primei reînnoiri decenale a stipulaţiilor economice din compromis dăduseră deja loc la fricţiuni. După discuţii aprige, partea ungară reuşise să obţină un nou succes prin divizarea Băncii Naţionale în două centrale, una la Viena şi alta la Budapesta. Înţelepciunea dirigenţilor actuali permisese, firește, evitarea unor derapaje periculoase. Acestea riscau, totuşi, să se producă dacă actualilor dirigenţi le-ar fi urmat nişte responsabili gata să cedeze cântecului de sirenă al naţionalismului.

În Austria, odată cu întoarcerea deputaţilor cehi în Reichsrat, dezbaterea constituţională, asupra căreia pasiunile se îndârjiseră multă vreme, se încheiase. Chiar dacă opozanţii de ieri îşi reafirmaseră în septembrie 1879 poziţia de principiu, când puseseră capăt grevei parlamentare, Constituţia din 1867 nu a mai fost practic contestată de actorii vieţii politice. În plus, Franz Joseph găsise în contele Eduard von Taaffe un prim-ministru conform dorinţelor lui.

Favoarea pe care împăratul i-o acordă acestuia nu se explică doar prin amintirile din copilărie, când micul Eduard era unul dintre tovarăşii lui de joacă. Acest nobil de stirpe irlandeză, ai cărui strămoşi se stabiliseră odinioară în statele habsburgice pentru a nu trebui să slujească unui rege protestant, este prototipul aristocratului austriac, pe care originile lui îl ţin departe de patimile naţionale. Când prelua şefia guvernului, Taaffe avea în urmă o lungă carieră de înalt funcţionar, mai ales ca Statthalter al Tirolului între 1871 şi 1878.

Deţinea totodată experienţă ministerială. Fără a pune la socoteală recenta lui participare la cabinetul Stremayr, făcuse parte dintr-un guvern al erei liberale la sfârşitul anilor ’60. Episodul respectiv nu-l compromisese totuşi, căci îşi datorase numirea mai degrabă calităţii lui de slujitor al Statului decât simpatiilor politice afirmate. De altfel, în dezacord cu politica de centralizare dusă de liberali, sfârşise prin a-şi înainta demisia.

Astfel, când, după zece ani de coabitare uneori dificilă cu liberalii, Franz Joseph doreşte să formeze un nou guvern, încredinţează conducerea lui acestui înalt funcţionar al statului, pe care îl ştia scutit de legături partizane. Niciodată după Schwarzenberg nu s-a mai aflat într-o asemenea armonie cu un prim-ministru. Dinspre Taaffe nu avea a se teme că va încerca să ducă o politică personală. Concepţiile lor despre putere se acordau punct cu punct. Pentru Taaffe, lucrurile erau limpezi. Într-un sistem monarhic, guvernul are drept primă sarcină transpunerea în practică a marilor orientări ale politicii definite de suveran. Ipoteza unui conflict între monarh şi şeful guvernului nu îşi avea locul în această schemă, unde poziţia fiecăruia era clar definită.

Totuşi, posteritatea a reţinut în genere o impresie puţin pozitivă asupra lui Taaffe. Mai ales istoricii liberali, ale căror concluzii au prevalat multă vreme, s-au înverşunat împotriva lui.

I s-a reproşat că nu a fost călăuzit de niciun ţel mare, că a făcut o politică de pe o zi pe alta. Dacă demersul lui îi irită pe amatorii de sisteme, Taaffe, cu aparenţa de a nu lua nimic în tragic, le-a lăsat multora dintre contemporanii săi impresia unui diletant.

Contra lui s-a mai reţinut acuza că a prezidat guvernul ce a pus capăt erei liberale. Taaffe a fost, neîndoielnic, artizanul întoarcerii opoziţiei cehe în Reichsrat. Ca ministru de Interne în cabinetul Stremayr, a contribuit hotărâtor la victoria forţelor conservatoare în alegerile din 1879. Totuşi, intenţia sa mergea spre formarea unei majorităţi care să-i fi cuprins, dacă nu pe toţi liberalii, măcar pe cei mai moderaţi, care susţinuseră politica balcanică a lui Franz Joseph şi aprobaseră ocuparea Bosniei-Herţegovina. Nu de el depinsese că această deschidere nu se bucurase de o primire favorabilă. Liberalii în al căror sprijin sperase se derobaseră, nevrând să rişte scindarea familiei lor politice. Şi mai mult contase calculul lor că guvernul Taaffe nu va reprezenta decât un interludiu efemer. De ce, atunci, să-i ofere

spre susţinere un balon de oxigen? Refuzul liberalilor a avut ca efect deplasarea spre dreapta catolică a centrului noii majorităţi, privată astfel de o aripă liberală. Unii, începând cu Rudolf, au extras de aici un argument pentru a-l acuza pe Taaffe că ar fi fost manipulat de către forţele obscurantismului.

În anturajul imediat al împăratului, Rudolf nu era singurul care să se arate sever în privinţa primului-ministru. împărăteasa, care nu se mai amesteca în treburile politice, dar ale cărei simpatii se orientau mai curând spre liberali, avea păreri asemănătoare. În timpul scurtelor ei şederi la Viena, nu uita să-l facă la rândul ei pe Taaffe să-i simtă antipatia. Această ostilitate nu a fost totuşi suficientă pentru a clătina poziţia şefului guvernului. Franz Joseph îi era realmente recunoscător pentru că dezamorsase problema constituţională şi asigurase Austriei o lungă perioadă de stabilitate politică. Rămânând nu mai puţin de paisprezece ani în funcţie, Taaffe bate recordul de longevitate ministerială, record care nu avea să fie egalat, nici măcar apropiat, de vreunul dintre succesorii lui.

Dinspre partea sa, Franz Joseph nu reproşa, desigur, politicii lui Taaffe că i-ar lipsi Suflul. Pe lângă că, fundamental, nu avea încredere în ideologii şi nu se lăsa abuzat de verva discursurilor, experienţa îl învăţase că politica paşilor mărunţi era cea mai potrivită naturii Austriei. Aceasta era o alcătuire prea fragilă pentru a suporta terapii radicale. Amatorii de sisteme nu găseau aici niciun profit, dar meritul lui Taaffe era tocmai acela de a fi înţeles că heterogenitatea părţilor constitutive ale Austriei pretindea să le fie aplicate medicaţii blânde, cu alte cuvinte, adevărul Austriei este că ea reprezenta un permanent compromis.

Condiţiile în care se formase majoritatea lui l-au obligat pe Taaffe să satisfacă în primul rând unele revendicări ale cehilor şi ale aliaţilor acestora din aristocraţia istorică. După ce le pusese programul constituţional între paranteze, aceştia puteau fi tentaţi să-şi reconsidere atitudinea dacă nu obţineau repede nişte compensaţii. Sarcina lui Taaffe era uşurată de raportul de forţe din sânul taberei cehe. Conduse în continuare de Rieger în Boemia – František Palacký, părintele naţiunii, murise în 1875 –, elementele moderate predominau, chiar dacă Tinerii Cehi, mai bine implantaţi în mica burghezie, câştigau progresiv teren. Participarea cehilor la noua majoritate este confirmată de intrarea lor în guvern unde, după modelul polonezilor,

erau reprezentaţi de un ministru care să le apere aici interesele. Pentru acest post, alegerea lui Taaffe s-a îndreptat spre Alois Prazak, purtătorul de cuvânt al aripii morave a partidului naţional, prin tradiţie cea mai moderată.

Cehii îşi primesc, din aprilie 1880, primele dividende pentru sprijinirea guvernului, odată cu promulgarea a doua ordonanţe lingvistice. Fără a pune în cauză folosirea germanei ca limbă internă a administraţiei, acestea stipulează că autorităţile, atât cele politice, cât şi cele judiciare, vor fi obligate să folosească în relaţiile cu publicul limba părţilor cărora li se adresează. Prin aceste ordonanţe, cauza cehă obţine un succes incontestabil. Carta din aprilie 1848 prevăzuse, desigur, ca funcţionarii să stăpânească cele două limbi ale imperiului. Legea asupra naţionalităţilor, înscrisă în proiectul de compromis din 1871, reluase această dispoziţie. Dar, din pricina circumstanţelor, cele două texte nu beneficiaseră nici de cel mai timid început de aplicare.

Prin urmare, ordonanţele din aprilie 1880 anunţau importante schimbări în relaţiile dintre cele două popoare. Erau în realitate puţini germanii care vorbeau ceha. Pe lângă faptul că nu aveau nevoie, îndeobşte considerau ceha drept o limbă inferioară. La cehi, situaţia era mult diferită. Sistemul şcolar era astfel organizat încât ei posedau cel puţin rudimente de germană, în plus, cunoaşterea germanei le era indispensabilă pentru a avansa în societate. Afortiori, nu exista funcţionar ceh care să nu vorbească germana. Acest contrast promitea, în consecinţă, să-i avantajeze pe cehi în interiorul administraţiei regatului şi să le permită, pe deasupra, să pătrundă în zone unde până atunci fuseseră practic absenţi.

Partajarea venerabilei Universităţi Caroline din Praga, cea mai veche universitate din Europa Centrală, este cealaltă mare măsură pe care cehii o datorează sprijinului acordat de ei guvernului contelui Taaffe. Cultura cehă nu fusese nici înainte proscrisă. După renaşterea din epoca Luminilor, ponderea îi sporise de la începutul secolului. Nu numai că numărul profesorilor cehi crescuse continuu, dar aceştia acopereau de-acum mai multe sectoare ştiinţifice. Asemenea progrese puteau de altfel servi drept argument pentru a justifica crearea unei universităţi naţionale cehe, cu atât mai mult cu cât, în pofida acestor evoluţii, atât cantitative, cât şi calitative, Universitatea îşi păstra oficial caracterul german. Tocmai aceasta era situaţia pe care mulţi cehi o resimţeau tot mai tare ca pe o umilinţă. Aşa cum îşi fixaseră ca obiectiv

să aibă un teatru naţional, crearea unei Universităţi cehe ar fi consfinţit recunoaşterea specificităţii culturii lor şi a parităţii ei cu cultura germană.

Chiar dacă unii nobili, precum contele Leo Thun, atrag atenţia asupra unui astfel de partaj care, în contradicţie cu idealul unui patriotism boemian unind cele două popoare ale regatului, ar consacra divorţul dintre culturile lor şi nu ar întârzia să le aşeze raporturile în termeni de confruntare, aceste puneri în gardă nu îl împiedică pe Taaffe să acorde, în 1882, satisfacţie partenerilor săi cehi. Fie că a fost sau nu inevitabilă, această decizie ilustrează presiunea crescândă a naţionalismelor. Unei evoluţii care, chiar insuficient de rapidă, lăsa deschisă şansa unei coabitări, poate chiar unui dialog al culturilor, i-a fost preferată soluţia rupturii. Partajul nu s-a bucurat, este adevărat, de unanimitate printre profesorii cehi. Astfel, marele istoric Anton Gândely optează pentru fosta unitate. Dar exemplul lui rămâne izolat, în vreme ce dr Tomás Masaryk, viitorul preşedinte al Republicii Cehoslovace, se numără deja printre profesorii noii Universităţi cehe.

Acest şir de măsuri fusese adoptat cu garanţia aprobării imperiale. Franz Joseph nu înţelegea să privilegieze astfel un popor în detrimentul altuia. Cu atât mai mult, cauţionând această politică, el nu avea intenţia de a slăbi zăbala pusă naţionalismului. Oricare ar fi fost ataşamentele lui personale, se voia – o sublimase de nenumărate roi – părintele tuturor popoarelor sale. Sub acest aspect, considera legitim ca cehii, una dintre naţionalităţile cele mai evoluate ale imperiului, să beneficieze de un statut pe măsura dezvoltării lor. Încă de a doua zi după instaurarea dualismului, dorise să definească modalităţile acestor noi relaţii. Eşecul acelei tentative îl constrânsese să aştepte ca circumstanţele să-i permită redeschiderea dosarului, fie şi aplicându-i o nouă abordare. Chiar dacă, instruit de această primă experienţă, înţelegea să evite de-acum înainte o abordare sub unghi constituţional, era gata, în schimb, să lărgească drepturile naţionale ale cehilor.

Fatalitatea făcea totuşi ca Austria să formeze un ansamblu complex, în care interesele naţionale nu se însumau, ci se împleteau strâns. De aceea, orice avantaj consimţit unei naţionalităţi risca să fie interpretat de o alta ca o atingere a intereselor ei. Chiar aceasta a fost reacţia germanilor din Boemia care se considerau lăsaţi, prin ordonanţele lingvistice, la discreţia majorităţii cehe. Cum liberalii dispuneau printre ei de un sprijin solid, această politică sfârşeşte prin

a-i îndepărta de guvernul Taaffe.

Deceniul nu adusese avantaje la fel de spectaculoase polonezilor, al doilea partener al coaliţiei guvernamentale. El le consolidase în schimb achiziţiile din anii anteriori. Odată cu recenta criză balcanică, şansele restaurării independenţei Poloniei se risipiseră pentru multă vreme. Ultimele evenimente confirmaseră astfel că vremurile romantismului politic au trecut definitiv. Din moment ce realitatea împărţirii Poloniei părea să nu mai poată fi pusă în discuţie, înţelepciunea le recomanda polonezilor o acomodare la situaţia dată, ca să extragă avantaje pentru interesele lor naţionale.

Controlând Dieta din Lemberg şi grupul parlamentar polonez din Camera inferioară a Reichsratului, conservatorii, partizani ai „căii austriece", erau pe atunci vocea oficială a polonezilor din Galiţia. Influenţa lor crescuse cu vremea. Din anii '70 fuseseră asociaţi la responsabilităţile puterii. Dar acum nu se mai mărgineau la a fi reprezentaţi în guvern doar prin ministrul însărcinat cu afaceri pentru Galiţia. Ei acced de aici înainte la alte portofolii, precum cel al Finanţelor, pe care unul dintre ai lor, Juiian Dunajewski, îl deţine aproape întreaga eră Taaffe şi care, în continuare, va deveni pentru ei un soi de teritoriu rezervat. Soluţia lor de a se înţelege cu Austria îşi dezvolta progresiv consecinţele. Loialismul tindea să-i transforme pe polonezii conservatori într-un partid de guvernământ.

Perioada de instabilitate în care Austria va intra după 1893 avea să accelereze curând această evoluţie. Fiind unul dintre puţinele elemente solide de pe un eşichier politic în mişcare, conservatorii polonezi se vor impune ca o componentă aşa-zis obligatorie pentru orice echipă guvernamentală. Confruntat cu conjuncturi politice uneori la limita insesizabilului, Franz Joseph va şti că poate să conteze pe fidelitatea lor, deoarece îşi legaseră destinul de acela al Austriei.

Când intraseră în coaliţia guvernamentală, catolicii conservatori, ultimul pilon al noii majorităţi, avuseseră satisfacţia de a contribui la alungarea de la putere a liberalilor, adversarii lor de totdeauna. Dar ei sperau să obţină şi anularea anumitor măsuri care deposedaseră Biserica de o parte a influenţei ei asupra societăţii. Trebuie totuşi admis că, pentru ei, bilanţul era mai degrabă slab, căci, practic, legislaţia erei liberale nu fusese clintită din loc.

Taaffe nu adusese aici, de fapt, o modificare decât într-un singur punct: durata şcolarităţii, pe care liberalii o fixaseră la opt ani. Măsura

fusese foarte prost primită de ţărani, care se plângeau că erau lipsiţi astfel de forţa de muncă a copiilor lor până la vârsta de 14 ani. Purtători de cuvânt ai intereselor lumii rurale, catolicii îşi asumaseră aceste proteste. Obligat să acorde unele avantaje aripii catolice a majorităţii lui, Taaffe alesese acest teren, unde nimic esenţial nu era pus în discuţie. Fără ca durata oficială a şcolarităţii să fie reconsiderată, el se mulţumise să introducă clauze derogatorii privitoare la copiii de la sate. Era, evident, destul de puţin, căci, altminteri, legislaţia şcolară moştenită de la liberali rămânea aşa cum fusese.

La sfârşitul erei Taaffe, marea revendicare a catolicilor privind crearea unei şcoli confesionale tot nu fusese satisfăcută, şi nu fusese iniţiată nicio reformă care să surpe edificiul legilor din 1868 şi 1874. Modestia acestor rezultate se explică neîndoielnic prin rezistenţele din sânul coaliţiei guvernamentale. Preocuparea de a apăra interesele catolice era străină multora dintre aleşii cehi, foarte apropiaţi în acest domeniu de ideologia liberală. Dar soluţiile lui Taaffe indicau mai ales faptul că Franz Joseph era de acord cu achiziţiile din anii ’60 şi ’70. Ceea ce era josefinist în el se mulţumea cu echilibrul atins în relaţiile dintre Biserică şi Stat, care păstra drepturile statului fără a aduce atingere libertăţii Bisericii.

În fond, singura schimbare notabilă rămâne tonalitatea generală a perioadei care, în sferele conducătoare, nu mai înclina spre anticlericalism. Faptul îşi are importanţa lui, dar nu este suficient pentru a-l îndreptăţi pe Rudolf să acuze guvernul Taaffe că reaşezase Austria sub pulpana iezuiţilor.

Dintre cei trei parteneri de coaliţie, catolicii obţinuseră cele mai mici avantaje din susţinerea guvernului. Această dezamăgire va lăsa urme şi mai ales va explica unele evoluţii ulterioare din sânul taberei catolice. Dar, deocamdată, ea nu punea în pericol stabilitatea puterii în Cisleithania. Taaffe dovedeşte o dexteritate exemplară în delicata artă de a ţine la un loc componentele unei coaliţii guvernamentale. Mai mult, profitând de o uşoară scădere a censului electoral care extindea dreptul de vot la pături ale micii burghezii, adesea lovită în interesele ei de liberalismul economic, el reuşeşte, în 1885, să-şi consolideze majoritatea. Tocmai această stabilitate este ceea ce vrea Franz Joseph să reţină în primul rând din guvernarea Taaffe. După atâtea experienţe nefericite, iată o binefacere căreia îi dădea o reală preţuire.

Succese externe

Austro-Ungaria din anii ’80 îl deconcertează pe acela care ar pretinde să găsească cu orice preţ o legătură între politica internă şi cea externă ale unui stat. Una şi aceeaşi monarhie care se aliase cu Imperiul german ia măsuri care ameninţă preeminenţa germanilor în Austria şi demonstrează, cel puţin în Cisleithania, o simpatie activă faţă de slavi. Unii nu ezită să afirme că orientările interne şi diplomaţia Austro-Ungariei se contrazic. Wilhelm al II-lea care urcă, în iunie 1888, pe tronul Germaniei, face parte dintre aceştia. Printr-un gest la limita provocării, el nu se fereşte să dea expresie publică îngrijorării sale. În timpul primei lui vizite, ca suveran, la Viena, în octombrie al aceluiaşi an, se abţine să-i înmâneze lui Taaffe, considerat responsabil de soarta rezervată germanilor din Austria, decoraţia cu care, în timpul aceleiaşi şederi, îl onorează pe Tisza, căruia, evident, nu-i poate fi reproşat acelaşi laxism faţă de slavi.

Oricâtă iritare ar provoca la Berlin unele aspecte ale politicii sale interne, Austro-Ungaria era solid ancorată în alianţa germană în care Franz Joseph vedea stânca pe care se sprijinea politica sa externă. Ca şi în ziua semnării tratatului, el aştepta ca acesta să asigure Monarhia împotriva unei agresiuni ruseşti, căci în primul rând spre est sunt întoarse privirile lui. Alegerea ambasadorului Dublei Monarhii la Sankt-Petersburg conte Gustav Kâlnoky, pentru a fi veritabilul succesor al lui Andrăssy, după un interimat al baronului Haymerle, este o nouă dovadă. Spre deosebire de Taaffe în Austria şi de Tisza în Ungaria, Kălnoky beneficiază de atuul duratei. Numit în noiembrie 1881, rămâne în funcţie până în mai 1895, o longevitate ministerială în care se poate citi încrederea pe care i-o acorda Franz Joseph.

Prioritatea acordată relaţiilor cu Germania se regăseşte în lărgirea alianţei către Italia, la 20 mai 1882. Iniţiativa venise de la Bismarck care dorea să asocieze Roma sistemului său, pentru a desăvârşi izolarea Franţei. Momentul fusese bine ales după ce guvernul lui Jules Ferry dusese la eşec, în 1881, ambiţiile italiene privitoare la Tunisia. Resentimentul a sfârşit prin a convinge Italia să facă pasul şi să se alieze cu Puterile Centrale.

Tocmai din grija de a nu se separa de Germania, Franz Joseph îşi dă acordul la formarea Triplei Alianţe, căci, în cercurile conducătoare ale Monarhiei, amintirea conflictelor anterioare nu se ştersese încă. Sentimentul predominant faţă de Italia rămăsese neîncrederea

amestecată cu dispreţul. Dar, chiar dacă Austro-Ungaria nu căutase această alianţă, ea putea găsi aici un avantaj pentru sine. Principalul interes al Triplei Alianţe este s-o pună la adăpost faţă de un atac pe la spate. Evident, nu era de aşteptat că vor înceta campaniile iredentiste. În schimb, era rezonabilă speranţa că obligaţiile contractate de guvernul italian faţă de Austro-Ungaria îl vor determina să le retragă acestora sprijinul şi totodată îl vor îndruma spre realizarea ambiţiilor sale coloniale. Autorităţile austro-ungare au avut efectiv satisfacţia să constate că, respectând logica tratatului, guvernul italian nu va mai ridica problema teritoriilor „iredente".

Totuşi, chiar dacă relaţiile austro-italiene intră într-o fază de destindere, ele mai sunt încă afectate de zguduiri, fie şi de mai mică amplitudine decât crizele anterioare, care demonstrează că acolo se afla una dintre verigile lui diplomatic austro-ungar.

Pe de altă parte, chiar dacă guvernul italian păstrează acum cu prudenţă tăcerea, tratatul nu calmase patimile iredentiste. A doua zi după formarea Triplicei Alianţei, Franz Joseph profită de ocazia oferită de a cinci suta aniversare a apartenenţei Triestelui la Casa de Habsburg pentru a da de înţeles că poziţia lui nu se schimbase. Dar obsesia unui atentat apasă asupra vizitei pe care o face aici, în septembrie 1882, însoţit de Elisa-beth care vrusese să-i fie alături.

În realitate, ameninţarea aceasta nu era rodul imaginaţiei poliţiei: puţin înainte de sosirea suveranilor, fuseseră arestaţi doi conspiratori, dintre care unul, Guglielmo Oberdank, era dezertor din armata imperială; aceştia plănuiseră să-l asasineze pe Franz Joseph. În timpul sejurului împăratului şi împărătesei, în Trieste apar inscripţii vindicative: Pereat Francesco Giuseppe sau Ezruiva Oberdank. Afacerea nu se opreşte aici, Austria comiţând greşeala de a-l transforma pe Oberdank în martir al cauzei naţionale. Naţionaliştii nu ratează exploatarea execuţiei. Curând, în multe oraşe italiene, o piaţă va fi împodobită cu o statuie ce glorifica sacrificiul eroului căzut pentru unitatea patriei.

În fine, chiar dacă la expirarea primului tratat, în februarie 1887, cei doi parteneri se înţeleg să-şi reînnoiască alianţa, textului semnat cu cinci ani în urmă îi este adusă o modificare ce riscă să perturbe până la urmă relaţiile austro-italiene. Confruntată pe atunci cu ameninţarea unui război cu Rusia, diplomaţia austro-ungară se vede constrânsă să satisfacă cererea Italiei de a fi asociată la problema

balcanică. Articolul VII al tratatului din februarie 1887 prevedea ca, în eventualitatea că va fi imposibilă menţinerea statu-quo-ului în această regiune şi Austro-Ungaria va fi împinsă să recurgă la o ocupare de teritoriu permanentă sau chiar temporară, Italia va avea dreptul la o compensaţie, ceea ce însemna să i se recunoască un drept de control asupra afacerii balcanice. Pe termen scurt, inconvenientul nu era prea mare, dar, pe viitor, clauza putea stânjeni diplomaţia austro-ungară, dovedindu-se o sursă de fricţiuni între cele două aliate.

Căci, bineînţeles, zona de intervenţie privilegiată a diplomaţiei austro-ungare se situa în Balcani. Kâlnoky îşi fixează ca obiectiv să consolideze influenţa Monarhiei aici, veghind totodată să nu provoace nechibzuit Rusia. Această alegere a unei căi paşnice îi cerea să se ferească de o politică impulsivă, care risca să suscite reacţia brutală a Sankt-Petersburgului. Atitudinea de prudenţă îi va fi viu reproşată lui Kâlnoky de către aceia care doreau să vadă Monarhia adoptând o linie ofensivă în Balcani.

Andrâssy, care nu renunţase să se întoarcă în politică, dezvoltă această teză într-un raport remis lui Franz Joseph în toamna lui 1886. Monarhia, susţinea el aici, nu are nimic de câştigat dintr-o politică timorată care, în pofida ţintei vizate, nu putea decât încuraja Rusia să se arate intransigentă. Ar trebui, dimpotrivă, să se angajeze hotărât în Balcani, să sprijine tinerele state de aici în a-şi afirma independenţa, fără a se lăsa paralizată de teama unei reacţii ruseşti, cu atât mai mult cu cât ţarul şi miniştrii lui nu se vor hazarda în declanşarea unui conflict, dacă vor simţi că diplomaţia austro-ungară este condusă cu mână forte. Încă o dată în dezacord cu un ministru al tatălui său, Rudolf va merge şi mai departe, afirmând că şi-ar dori un război care să permită Monarhiei să alunge Rusia din Balcani şi să-şi instaureze hegemonia aici.

Asemenea critici nu aveau totuşi nicio şansă să-şi atingă ţinta din simplul motiv că politica dusă de Kâlnoky era chiar aceea voită de împărat. După două experienţe nefericite, Franz Joseph înţelegea să scutească Monarhia de un nou război. Fără îndoială, nu înlătura eventualitatea unui conflict dacă instrumentele diplomatice s-ar fi dovedit insuficiente. Statul major lucra la această ipoteză, în vreme ce manevrele armate aveau ca scop pregătirea armatei. Dar Monarhia era un corp prea fragil ca să poată înfrunta dificultăţile unui război fără a risca un pericol grav. Era de acord, în consecinţă, ca diplomaţia să se

adapteze acestui imperativ, oricâte limite i-ar impune el. În sfârşit, Franz Joseph ştia prea bine că Bismarck nu-l va urma dacă avea să desfăşoare o politică agresivă în Balcani.

Franz Joseph nu se află, aşadar, în contradicţie cu sine însuşi atunci când Monarhia danubiană se asociază, în iunie 1881, cu Germania şi Rusia printr-un tratat care stabileşte raporturile dintre ele. Iniţiativa îi aparţine lui Bismarck. Hay-merle, însărcinat pe atunci cu diplomaţia austro-ungară, se opusese la început, dar preocuparea de a nu face notă aparte sfârşise prin a prevala. Atmosfera înclina spre destindere. Un protocol schiţează efectiv contururile unui aranjament cu Rusia. Viena promite să nu se opună unirii Bulgariei cu Rumelia „dacă aceasta are loc în chip firesc"; în contrapartidă, Austro-Ungaria ar putea anexa Bosnia-Herţegovina la momentul socotit de ea oportun.

În anii următori, mai multe întâlniri între Franz Joseph şi Alexandru al III-lea, care succedase tatălui său, asasinat în martie 1881, menţin contactul la cel mai înalt nivel. Mai întâi Franz Joseph îi face o vizită ţarului, Ia Skierniewice, în septembrie 1884, la câteva luni doar după reînnoirea acordului dintre cele trei imperii. Respectând regulile curtoaziei, el poartă, la sosire, o uniformă de general rus. Dar, cum Wilhelm I era şi el invitat, trebuie să se dedea exerciţiilor de gimnastică vestimentară care îi devenise familiară. Când împăratul german coboară din tren, Franz Joseph îl întâmpină îmbrăcat într-o uniformă prusacă.

Franz Joseph şi Alexandru al III-lea se vor întâlni, anul următor în august, la Kremsier. Această întrevedere a fost marcată de un eveniment în aparenţă minor, dar care va dobândi, puţin după, un relief particular. Pentru a înveseli sejurul suveranilor şi silitelor lor în reşedinţa de vară a arhiepiscopului de Olmiitz, fusese mobilizată o parte a trupei de la Burgthea-ter. Această atenţie este vădit apreciată de ţar. Reprezentaţia, dată în parcul castelului, îi provoacă o atât de vie plăcere încât îşi roagă gazda să le invite pe actriţe la bancherul care trebuia să încheie seara. Or, în cursul dineului, Elizabeth a putut să observe că soţul ei reuşea cu greu să-şi ascundă iritarea faţă de atenţiile cu care Alexandru o înconjura pe Katharina Schratt, una dintre vedetele trupei. Intuiţia îi spunea că reacţia lui Franz Joseph nu se explica poate doar prin reaua impresie lăsată de manierele ţarului. Cât despre discuţiile politice, ele nu au ajuns la niciun rezultat concret. Cei doi constată că au adesea puncte de vedere divergente. Dar

salvează cel puţin aparenţele, ceea ce oricum nu era de neglijat. Şi mai ales contribuie la a evita ca tensiunea dintre cele două puteri să se exacerbeze primejdios, ceea ce este mult.

Când, în 1885, izbucneşte criza bulgară, Franz Joseph manifestă aceeaşi moderaţie, abţinându-se să toarne gaz peste foc. Totuşi prilejul îi poate părea potrivit Austriei pentru a se substitui în Bulgaria influenţei ruseşti. Deşi ajunsese la Sofia în furgoanele ruşilor, prinţul Alexandru de Battenberg nu întârziase să-şi manifeste voinţa de independenţă, astfel încât, excedat, guvernul de la Sankt-Petersburg îi retrage sprijinul, când acesta decide unilateral, la 20 septembrie 1885, adică la doar câteva zile după întrevederea de la Kremsier, să anexeze Rumelia. Campionii unei politici dinamice în Balcani cred că Austro-Ungaria trebuie să tragă folos din acest divorţ, trecând hotărât de partea Bulgariei. În loc de asta, Franz Joseph şi Kâlnoky rămân fideli liniei lor prudente. Declarându-şi sim Patia pentru independenţa Bulgariei, Viena exprimă de fapt cele mai vii rezerve faţă de o iniţiativă ce risca să dea foc prafului de puşcă din Balcani.

De altminteri, tocmai această întorsătură o iau evenimentele. Socotindu-se în drept să pretindă compensaţii pentru creşterea teritorială a Bulgariei, Serbia regelui Milan intră în campanie, la 14 noiembrie. Au fost de ajuns doar câteva zile, pentru ca războiul să-şi desemneze învingătorul. Înfrângerea pe care bulgarii i-o administrează la Slivnica ameninţă armata sârbă cu o debandadă completă.

Pentru Franz Joseph, situaţia nu încetează să fie gravă. Înainte de conflict, încercase să-l descurajeze pe Milan, aliatul lui încă din iunie 1881, să se lanseze într-o aventură în care risca să joace rolul ucenicului vrăjitor. Că regele trecuse peste dojenile lui îl iritase desigur. Dar, oricât de mare ar fi fost vinovăţia lui Milan, Franz Joseph nu putea lăsa Serbia să fie zdrobită. Astfel, ambasadorul austro-ungar la Belgrad, contele Khe-venhuller, primeşte instrucţiuni să meargă la prinţul Alexandru şi să-l someze să-şi înceteze înaintarea.

Intervenţia obţine rezultatul dorit, dar oprirea ostilităţilor nu va pune capăt crizei. Aceasta reizbucneşte arunci când ruşii încearcă să-l îndepărteze pe Alexandru de la putere, căci, dacă se resemnaseră să accepte faptul împlinit al anexării Rumeliei, nu-i puteau ierta suveranului că se descotorosise de tutela lor. În acest scop, se alcătuise un plan la care fusese asociat partidul favorabil lor în armata bulgară. Era vorba în primul rând de capturarea lui Alexandru. Profitând de

efectul de stupoare şi de vidul politic astfel creat, Rusia putea impune un principe în solda ei. Prima parte a scenariului se desfăşoară aşa cum fusese prevăzut. La 21 august 1886, un grup de ofiţeri bulgari pun mâna pe suveran şi îl predau Rusiei. Dar aceasta se vede foarte repede în imposibilitatea de a-şi transforma avantajul. Majoritatea armatei bulgare refuză să se alăture puciştilor şi, mai ales, opinia publică, dezlănţuită contra ruşilor, se mobilizează în favoarea lui Alexandru.

Comunitatea internaţională nu rămâne mai prejos, manifestându-şi şi ea dezaprobarea. Sub aceste presiuni conjugate, Rusia se decide să-l elibereze pe Alexandru. Fireşte, acesta va abdica puţin după aceea, dar guvernul de la Sankt-Petersburg nu mai era în situaţia de a impune un candidat ales de el. Când Sobranie, parlamentul bulgar, îl alege pe prinţul Ferdinand de Saxa-Coburg să-i succeadă lui Alexandru de Battenberg, Rusia îşi poate manifesta oricât de zgomotos iritarea, se poate chiar indigna, dar, neputând provoca un conflict armat, nu are alte mijloace de a-l împiedica pe noul suveran să-şi ia în posesie tronul.

Or, faţă de acest al doilea act al crizei, Austro-Ungaria a reacţionat cu măsură. împotriva ofiţerilor conspiratori şi a Rusiei, îi ia apărarea lui Alexandru. Dar, spre necazul Lui Rudolf, care visa la o soluţie chirurgicală, Franz Joseph nu se preschimbă într-un războinic. Mai târziu, chiar dacă a sfârşit prin a se ralia situaţiei de pe teren, nu împinge câtuşi de puţin înainte candidatura lui Ferdinand de Saxa-Coburg. Un comportament ciudat, s-ar zice, dacă ţinem seama de faptul că principele, în momentul alegerii sale, servea ca ofiţer într-un regiment al armatei maghiare. Dar, independent de sentimentele lui personale – se pare că nu îl prea simpatiza – acest fapt poate explica de ce Franz Joseph rămâne rezervat. Dacă ar fi susţinut pe faţă această candidatură, ar fi confirmat bănuielile Rusiei care vedea aici o manevră a diplomaţiei vieneze. Dimpotrivă, păstrând distanţa, nu va fi împiedicat să tragă foloase din situaţia creată. Instalarea lui Ferdinand de Saxa-Coburg pe tronul Bulgariei avea, oricum, semnificaţia unui recul al influenţei ruseşti. Or, raportul de forţe din regiune nu făcea ca Austro-Ungaria să fie prima putere care să beneficieze de pe urma oricărei slăbiri a Rusiei?

De fapt, în toată această perioadă, în pofida criticilor care îi reproşau lipsa de îndrăzneală, Austro-Ungaria acumulează puncte şi îşi sporeşte influenţa în Balcani, atrăgând succesiv în orbita ei Serbia şi

România. Obţinuse un prim succes atunci când Milan Obrenovic semnase cu ea, la 28 iunie 1881, un tratat prin care supunea Serbia unui protectorat de fapt. Milan îşi interzicea prin acesta să încheie cu alte state acorduri care ar fi fost contrare „spiritului tratatului austro-sârb".

Pentru Franz Joseph, avantajul era dublu. O Serbie aliată cu Austro-Ungaria nu putea încerca să joace rolul Piemontului faţă de slavii de sud. Pe de altă parte, această alianţă ţinea la distanţă, cel puţin o vreme, ameninţarea ca Serbia să devină un avanpost al Rusiei pe flancul meridional al Monarhiei. Dar tratatul era secret. împotriva sentimentelor nutrite de majoritatea supuşilor săi, Milan dorea în primul rând să găsească în Austro-Ungaria acel sprijin pe care autoritarismul lui şi scandalurile din viaţa privată i-l anulaseră în opinia publică. Curând, face şi mai mult. După ce susţinerea aliatului său îi adusese, în 1882, titlul regal, obosit să poarte coroana, îi va propune, în 1885, lui Franz Joseph, nimic altceva decât să-i cedeze regatul.

Deşi oferta l-a deconcertat, Franz Joseph nu s-a gândit nicio clipă s-o accepte. Că un suveran putea să-şi uite îndatoririle în asemenea măsură nu putea decât să-l şocheze Dacă-i dăm crezare lui Kâlnoky, Milan ajunsese să mărturisească: „Îmi este egal ce se va întâmpla cu mine, după ce voi fi plecat1". Dar, mai ales, alipind Serbia la sfera de influenţă austro-ungară, forma prezentă a relaţiilor cu Belgradul era cea care convenea cel mai bine intereselor Monarhiei, fără inconvenientele unei administrări directe. A trece dincolo de acest prag ar fi provocat, neîndoielnic, o ripostă din partea Rusiei şi ar fi sporit riscul unui război, adică tocmai ceea ce Franz Joseph voia să evite.

Dinspre regele Carol al României, Franz Joseph nu avea a se teme de o asemenea surpriză. Aici, Austro-Ungaria profita de sentimentul de amărăciune pe care deznodământul din 1877 – 1878 li-l provocase românilor. Chiar dacă se scuturaseră de ultimele legături care îi mai ţineau ataşaţi de Imperiul Otoman, ruşii le impuseseră de fapt un schimb de teritorii pe care ei îl socoteau samavolnic. Ca despăgubire pentru cedarea bogatelor judeţe ale Basarabiei de sud, România nu primise decât nordul Dobrogei, mult mai puţin fertil. Resentimentul României crescuse odată cu teama pe care i-o inspira apariţia, la frontierele ei, a unui stat bulgar, despre care putea

presupune că va fi un pion în jocul Rusiei. Atunci, unde să caute ajutor, dacă nu la Austro-Ungaria? Problema Transilvaniei nu era suficientă pentru a-l descuraja pe Carol să facă acest pas. Grija pentru securitatea regatului înlătură toate obiecţiile şi, la 30 august 1883, suveranul semnează, la rândul lui, un tratat de alianţă cu Dubla Monarhie.

Pătrunderea Rusiei în Balcani fusese deja frânată la Congresul de la Berlin. Nouă ani mai târziu, reculul ei era general. După San Stefano, raportul de forţe se inversase. Fără să fi dat vreo bătălie, ceea ce părea să justifice politica prudentă a lui Franz Joseph, Austro-Ungaria reuşise să-şi asigure o sferă de influenţă care, sub diverse forme, se întindea asupra tuturor statelor balcanice. Serbia şi România erau legate de ea prin tratate de alianţă. Cu Bulgaria, nu era vorba de o alianţă, dar eşecul Rusiei avusese drept efect consolidarea poziţiei Austro-Ungariei şi aici.

Anii ’80 sunt martorii apogeului puterii Monarhiei în Balcani. Dar ar trebui să fii prea puţin perspicace pentru a nu-ţi da seama că această putere stătea pe baze fragile. Intrarea Serbiei în zona de influenţă austro-ungară fusese doar rezultatul unei alegeri personale a regelui Milan, căruia i se opunea sentimentul aproape unanim al populaţiei. Această ostilitate se manifesta chiar şi în sânul familiei regale. Regina Nathalia, o principesă rusă, era sufletul partidului antiaustriac la curtea din Belgrad. Conflictul din sânul cuplului se adânceşte, astfel că, pentru a-l avea sub pavăza sa, regele încearcă, în 1887, să-şi răpească fiul, la Wiesbaden, unde acesta se afla în vilegiatură cu mama lui. Dar obligaţiile funcţiei sale continuau să-l apese. Fără a fi convenit cu Franz Joseph un aranjament cu privire la intenţiile lui, Milan abdică, în martie 1889. Alianţa se baza acum pe un băiat de 13 ani, asistat, pe deasupra, de un Consiliu de coroană.

Bazele alianţei cu românii păreau mai solide. Spre deosebire de Milan, regele Carol nu era discreditat, iar ostilitatea faţă de Rusia putea ţine loc de liant. Mai trebuia şi ca problema Transilvaniei să nu învenineze şi să nu ajungă să tulbure relaţiile dintre cele două state. Înţelegerea dintre ele risca să nu reziste unei agravări a sorţii populaţiei româneşti din Transilvania.

Rămânea Bulgaria, unde poziţia Austro-Ungariei nu era consfinţită prin niciun tratat. În plus, în ciuda eşecurilor ei recente, un partid favorabil Rusiei continua să acţioneze acolo şi situaţia încă se mai putea răsturna în funcţie de schimbările de pe scena

internaţională sau locală.

Ascensiunea unor forţe noi

Şi în interior motivele de neliniște erau numeroase. Era Taaffe risca să nu fie decât o pauză, căci, în sânul corpului social, gestau forţe profunde, care puteau ameninţa acest fragil echilibru. Crahul din 1873 dăduse naştere unei puternice mişcări antiliberale care repurtase, în 1879, o primă victorie, dar era departe de a-şi fi produs toate efectele. Exersarea drepturilor politice era încă rezervată doar unei minorităţi.

Chiar şi după reforma din 1882, regimul censitar continuă să excludă de la dreptul de vot majoritatea populaţiei. Or, tocmai aceste pături acceptau tot mai greu să fie ţinute departe de viaţa politică. Aspiraţia la sufragiul universal câştigase repede teren după 1869, când câteva mii de muncitori manifestaseră, pe Ring, în favoarea ei. Liberalii nu erau singurii care se simţeau ameninţaţi de această revendicare. Burghezia mare şi mijlocie, din care se recruta grosul trupelor lor, înţelegeau să recupereze puterea, dar fără să o împartă cu păturile populare, în ceea ce priveşte latura conservatoare, deşi consimţise la o scădere a censului electoral, considerase măsura mai ales un mijloc de a-i slăbi pe liberali şi nu voia câtuşi de puţin să se ajungă la sufragiul universal. Pe ansamblu, chiar disputându-şi îndârjit puterea, cele două tabere aveau o viziune elitistă şi ierarhizată asupra societăţii şi coincideau în refuzul de a democratiza viaţa politică, astfel încât noilor pături în ascensiune le era greu, dacă nu imposibil, să se recunoască în ele.

Nu fără o corelaţie între cele două fenomene, anii aceştia sunt de asemenea martorii unui avânt al naţionalismelor, care se vor dovedi foarte curând un alt factor de radicalizare. Afirmarea unui naţionalism german, chemat să devină una dintre componentele vieţii politice austriece, se numără printre evenimentele majore ale perioadei. Originea lui se află în ruptura intervenită în 1866. Încă înainte de Sadova, germanii erau minoritari în sânul Monarhiei, dar nu aveau limpede conştiinţa acestui dat. Influenţa lor în stat şi în societate le depăşea cu mult ponderea numerică. În plus, ţările austro-boemiene, aşadar, inima Monarhiei, aparţineau Confederaţiei germane a cărei preşedinţie o deţinea împăratul. Chiar dacă organizarea acestui ansamblu rămânea foarte laxă, însăşi existenţa unei comunităţi naţionale mai vaste putea întreţine la germanii din Austria un sentiment de securitate.

Or, de-acum legătura aceasta organică fusese ruptă. Situându-se pe un alt plan, alianţa din 1879 nu-i ţinea loc de substitut. Germanii din Austria s-au descoperit confruntaţi brutal cu situaţia de minoritate faţă de alte naţionalităţi. Nivelul superior de dezvoltare le asigura un net avans faţă de alte popoare, care însă se putea diminua cu timpul. Avântul naţionalismului printre germanii din Austria trebuie, aşadar, interpretat în primul rând ca o reacţie de apărare împotriva unor vecinătăţi pe care ei le resimţeau tot mai încărcate de ameninţări.

Fenomenul se accelerează atunci când liberalii, apărători zeloşi ai intereselor germane, pierd puterea în profitul coaliţiei dominate, cel puţin numeric, de slavi. Confirmând gravitatea pericolului, ordonanţele lingvistice din 1880 adâncesc traumatismul. De altfel, Boemia, unde germanii erau direct confruntaţi cu destinul de minoritate, este pentru naţionalismul lor un teren de predilecţie. Acesta se nutreşte din succesele imperiului bismarckian, uşor de contrapus mediocrităţii perspectivelor oferite germanilor în Austria. Mulţi dintre ei sărbătoriseră zgomotos, în 1870 şi 1871, victoriile armatelor germane. Pentru unii, această admiraţie degenerase chiar într-o fascinaţie necondiţionată. Epoca este marcată mai ales de iradierea fără precedent a modelelor culturale importate din Reich. Printre numeroasele manifestări ale acestui fenomen, răspândirea cultului lui Wagner în Austria ilustrează exploziv strânsa legătură dintre politic şi cultural.

Exaltarea sentimentului naţional german ajunge să înăbuşe la unii orice formă de patriotism austriac, obiectivul lor declarat fiind încorporarea landurilor germane din Austria în Reich. Totuşi, chiar şi în aceste medii, o asemenea soluţie extremistă nu se bucura de unanimitate. Mulţi s-ar fi mulţumit cu o formulă care, prevăzând stabilirea unei simple uniuni personale cu Ungaria şi detaşarea Galiţiei din corpul Monarhiei, ar fi asigurat germanilor majoritatea în ansamblul cisleithanian şi le-ar fi dat astfel mijloacele de a regla în avantajul lor problema raporturilor cu cehii în Boemia. Dar, fie în versiunea extremă, fie în forma mai moderată, aceste programe erau incompatibile cu exigenţele puterii austriece, respectiv cu existenţa monarhiei habsburgice.

Nu e surprinzător că Franz Joseph vedea în toate acestea nişte trădări vulgare. La drept vorbind, primejdia nu era totuşi imediată. Regimul censitar făcea ca asemenea teze să-şi găsească puţini

susţinători în Reichsrat. Pe de altă parte, ele nu beneficiau decât de sprijinul unei minorităţi. Îndeosebi păturile rurale din ţările alpine rămâneau închise accesului lor. Totuşi, era grav deja că, nelimitându-şi audienţa la câteva grupuri confidenţiale, asemenea idei subversive începeau să aibă un anumit succes în opinia publică. Dar, poate şi mai neliniştitor era faptul că îşi întindeau influenţa dincolo de cercul propriilor partizani, în măsura în care aceia care nu le împărtăşeau erau adesea tentaţi să-şi radicalizeze discursul pentru a nu părea că abandonează naţionaliştilor apărarea intereselor germane.

Germanii nu erau, firește, singura naţionalitate din Cislei-thania contaminată de virusul naţionalist. La cehi, moderaţii pierd sistematic teren în profitul Tinerilor Cehi, care concepeau relaţiile cu germanii mai ales în termeni de confruntare. Dacă Rieger le oferise odinioară germanilor din Boemia să-şi înscrie condiţiile pentru stabilirea unui compromis pe foaia albă pe care le-o întindea, un astfel de gest de conciliere nu mai era acum de aşteptat de la aripa radicală a partidului naţional. Vrând să vadă aici o atingere adusă integrităţii regatului Boemiei, ei se opuneau mai ales oricărei concesii care ar fi recunoscut un statut distinct teritoriilor populate majoritar de germani. Pe zi ce trecea, şansele unui dialog constructiv deveneau tot mai aleatorii. Nu era departe vremea când, extremiştii triumfând în fiecare dintre cele două tabere, invectivele, dezlănţuirile şi violenţa aveau să domine dezbaterea politică în Boemia.

Studierea acestor cazuri lasă să se întrevadă că este dificil de acceptat teza care vrea să reducă problema naţionalităţilor la voinţa unui popor, în ocurenţă germanii, de a-şi menţine prin Viena dominaţia asupra celorlalte grupuri naţionale. Realitatea era infinit mai complicată, căci antagonismele naţionale erau multiple şi, în câteva dintre aceste conflicte, germanii nu au intervenit decât ca spectatori. Confruntările au loc mai întâi la nivel local, la nivelul comunei, arondismentului sau al landului, înainte de a găsi o rezonanţă la Viena.

Aşa cum reiese din lucrările lui Gerald Stourzh2, plângerile privind violarea articolului 19 din Constituţie, tratate de curtea imperiului (Reichsgericht) sau de tribunalul administrativ (Verwaltungsgerichtshof), vizau cel mai des autorităţi comunale sau provinciale, nu agenţi ai statului. În vreme ce administraţia austriacă se străduia, cu mai mult sau mai puţin succes, să joace un rol de

arbitru, majorităţile locale încercau să-şi impună minorităţilor legea proprie. Cât despre acestea, atunci când moşteniseră din trecut o poziţie dominantă, precum italienii din Dalmaţia sau din Istria, se fereau să renunţe singure la propriile privilegii, dimpotrivă, şi le apărau cu îndârjire.

Bătăliile naţionale se dădeau pentru anumite mize, în jurul cărora se acumulau patimile. Şcoala în care un popor îşi lua în posesie limba şi îşi dobândea reperele culturale, dar prin care, în schimb, putea să şi fie văduvit de ele, stătea pe primul loc între aceste mize. Instituirea unei limbi de stat (care nu putea fi decât germana), comunicarea cu autorităţile administrative şi judiciare, limba internă a administraţiei provinciale erau tot atâtea dezbateri în care patimile se înfruntau iarăşi. Freneziile nu se potoleau nici măcar odată cu moartea. Se întâmpla să bântuie până şi prin cimitire. Unele comune nu ezită să interzică familiilor aparţinând unei naţionalităţi minoritare să-şi graveze, pe pietrele funerare, inscripţii în propria limbă. Asemenea interdicţii îi lovesc pe cehi la Dux în Boemia, pe germani la Trento, pe sloveni la Trieste.

În Ungaria, totul era mult mai simplu, căci aici statul se identifica cu o naţionalitate. În vreme ce Cisleithania se recunoaşterea ca ansamblu multinaţional, doctrina oficială a clasei politice maghiare voia ca Ungaria să constituie un stat naţional. Dând conceptului de naţiune un conţinut politic diferit de legăturile etnice şi lingvistice, ea susţinea postulatul că supuşii regatului Sfântului Ştefan alcătuiau un singur popor. Logica acestei teze făcea ca guvernul de la Budapesta să refuze orice revendicare de autonomie naţională formulată de popoarele minoritare. Doar Croaţia beneficia, din 1868, de un statut particular care îi recunoştea personalitatea politică şi fixa drepturile naţionale ale croaţilor. Autorităţile maghiare nu-şi precupeţeau totuşi eforturile de a goli chiar şi acest compromis de substanţa lui, favorizând peste măsură partidul maghia-ron, convertit la o politică de colaborarea cu Budapesta. Soarta celorlalte popoare era şi mai puţin invidiabilă. Aspiraţiile lor naţionale nu numai că erau privite cu suspiciune, dar erau şi ferm combătute în numele unităţii Ungariei.

Legea avusese grijă să prevadă hegemonia maghiară cu garanţii. Un sistem electoral savant întocmit făcea ca reprezentarea celorlalte popoare în Dieta ungară să fie fără relaţie cu ponderea lor numerică. Cei câţiva deputaţi ai lor puteau firește protesta, dar fără nădejdea de a

fi auziţi. Mai trebuie oare spus că niciuna dintre aceste naţionalităţi nu era în vreun fel asociată la putere? Nimic nu amintea aici de sistemul cisleithanian al ministerelor însărcinate cu interesele fiecărui popor în parte. Guvernele maghiare aplicau, dimpotrivă, minorităţilor o politică de maghiarizare, mai ales prin intermediul şcolii.

Acest sistem represiv era plin de riscuri pentru viitor. Autorităţile de la Budapesta aveau, desigur, mijloacele să vină de hac agitaţiilor naţionale care, sprijinite de mişcări politice încă slab structurate, aveau o amploare limitată. Dar, dacă clasa conducătoare maghiară persista în refuzul ei de a lua în considerare, cel puţin parţial, aceste doleanţe, comportamentul ei risca să favorizeze rapid dezvoltarea unor tendinţe separatiste la aceste popoare. Cu atât mai mult cu cât multe dintre minorităţi puteau fi ispitite, cu vremea, să dea ascultare chemărilor conaţionalilor lor de dincolo de graniţele Monarhiei. Dacă ar fi fost să se desprindă din alianţa austro-ungară, nu avea să exercite curând statul sârb o putere de atracţie asupra sârbilor din Ungaria? Dacă guvernele maghiare continuau să se dovedească surde la revendicările lor, nu trebuiau să se teamă că românii din Transilvania se vor orienta spre Bucureşti?

Faţă de discriminarea ale cărei victime erau supuşii lui slavi şi români din regatul Ungariei, Franz Joseph păstrează tăcerea, în vreme ce mulţi dintre aceştia aşteptau de la el să-i ia sub protecţia sa. Dar, de la negocierea compromisului, împăratul îşi fixase ca îndatorire să-şi interzică orice intervenţie în contrazicere cu Constituţia ungară şi se ţinea scrupulos de această regulă. Plasat în faţa necesităţii de a alege între două rele, considera că ar fi mai periculoasă pentru Monarhie confruntarea cu Ungaria într-un conflict.

Pe termen scurt, avea desigur dreptate. În schimb, pe termen lung nu era sigur că acest calcul se va dovedi cel mai bun. Era, într-adevăr, mare primejdia ca aceste popoare, descoperindu-se abandonate arbitrarului maghiarilor, să nu se îndepărteze progresiv de Monarhie. Desigur, nimic ireparabil nu se săvârşise încă şi sentimentul dinastic rămânea puternic. Dar în Ungaria, mult mai mult decât în Cisleithania, erau reunite datele obiective ale unei explozii. Dacă puterea nu ajungea să accepte a-şi corecta politica, ceasurile ei erau poate numărate de-acum.

Succesul acestor mişcări de idei trebuie apropiat de dezvoltarea urbană, alt fenomen caracteristic al perioadei. Ele găseau, într-adevăr,

în oraşe, mai ales în marile aglomerări, medii gata să le primească. Viena are acum dimensiunea unei metropole. De departe cel mai mare oraş din Europa Centrală, ea număra 1 364.000 de locuitori în 1890, după ce periferiile fuseseră integrate în teritoriul comunal; dezvoltarea Budapestei se accelerase după ce compromisul îi consolidase funcţia de capitală. La începutul anilor ’90, se apropia de un milion de locuitori; la un eşalon inferior, Praga, Brünn, Trieste, Lamberg şi Cracovia depăşiseră pragul de 100.000 de locuitori.

Aceste oraşe nu participau decât într-o modestă măsură la propria lor creştere, alimentată mai ales de curenţii migratori, care, an de an, purtau spre aceste aglomerări păturile populaţiei rurale în căutare de trai mai bun. Realitatea se dovedea însă adesea dezamăgitoare. Un număr dintre aceşti nou sosiţi va îngroşa rândurile proletariatului orăşenesc care servea ca mână de lucru industriilor instalate în general la periferia oraşelor. Puţini erau cei care scăpau de paupertate. Populaţia muncitorească se confrunta cu condiţii de trai care o plasau aproape totdeauna sub minimumul de subzistenţă: muncă istovitoare, precaritate a locurilor de muncă, şomaj sezonier, salarii mediocre amputate de costul chiriei şi al cheltuielilor alimentare, înghesuirea familiilor în locuinţe strâmte şi insalubre. Aici, ca şi aiurea, sărăcia era însoţită de obişnuitul ei cortegiu de mizerii morale. Prostituţia şi alcoolismul erau şi ele flageluri ale cartierelor muncitoreşti din oraşele austriece. Cu rădăcinile lor ţărăneşti retezate, transplantaţi într-un mediu unde nu aveau legături, împărtăşind acelaşi mod de existenţă, adunaţi în aceleaşi cartiere, muncitorii dobândesc treptat o conştiinţă de clasă care îi pregăteşte să-şi ofere socialismului trupele.

Mai exista o pătură a populaţiei orăşeneşti, îndeosebi în meşteşugărit, al cărei nivel de viaţă abia dacă era ceva mai bun, dar care refuza să fie asimilată proletariatului. Ea făcea legătura cu mica burghezie a prăvăliaşilor, slujbaşilor, funcţionarilor mărunţi care, chiar dacă aparţineau unor sectoare profesionale diferite, nu erau mai puţin apropiaţi de proletariat ca mentalitate. Laolaltă, aceste diverse categorii formau majoritatea populaţiei citadine, dar, printre ele, puţini au drept de vot, ceea ce ar fi de ajuns ca să le explice ostilitatea faţă de liberalism. Dar această ostilitate are şi cauze economice. Fiecare în felul ei, aceste pături sociale aveau de suferit de pe urma liberalismului economic. Muncitorii erau lăsaţi în voia unui sistem

care, până la începutul anilor ’80, nu avea habar practic de nicio formă de protecţie socială. În ceea ce-i privea, meseriaşii şi micii comercianţi, supuşi presiunii crescânde a concurenţei întreprinderilor capitaliste, trebuiau să constate că le slăbeşte capacitatea de rezistenţă. Ca să nu mai punem la socoteală că, în mica burghezie, mulţi se lăsaseră orbiţi, între 1867 şi 1873, de fascinaţia plasamentelor ce făgăduiau, li se spunea, randamente spectaculoase şi fuseseră loviţi apoi fără milă de crahul din mai 1873.

Antiliberalismul era însoţit în mica burghezie de dezvoltarea unui puternic curent antisemit. Antisemitismul prospera pe un teren ce fusese pregătit să-l primească. El îşi înfigea rădăcinile în oprobriul care, în ţările austriece, ca şi în restul creştinătăţii, apăsa asupra evreilor socotiţi un popor blestemat, vinovat de a-l fi răstignit pe Hristos şi osândit pentru această crimă să poarte veşnic o pată de neşters. Dar, sentiment latent în mentalitate, antisemitismul nu se constituise încă într-o forţă politică. Această mutaţie avea să intervină ca reacţie la influenţa dobândită de burghezia evreiască în sânul societăţii austriece. Poziţiile pe care evreii le deţineau în sistemul bancar au contribuit, evident, mult. Erau numeroase băncile ce aparţineau familiilor evreieşti, Rothschild, desigur, dar şi Hirsch, Königswarter, Springer, Todesco. Această putere alimenta campaniile împotriva „capitalismului evreiesc”, la care, victime ale concurenţei capitaliste, loviţi din plin de depresiunea începută în mai 1873, meseriaşii şi micii comercianţi nu întârzie să devină sensibili.

Ostilitatea împotriva evreilor îşi găseşte o sursă de alimentare şi în influenţa dobândită de unii dintre aceştia în anumite profesiuni liberale în care proporţia lor depăşea cu mult procentajul din populaţie. În 1861, 61% dintre medicii vienezi sunt de origine evreiască; printre ziarişti, procentajul atinge 50% în 1890. În 1888, din 631 de avocaţi ai baroului din Viena, 394 sunt evrei. Cum aceste profesii reprezentau în mod tradiţional bastioane ale liberalismului, era mare ispita de a amesteca lucrurile şi de a denunţa în liberalism un produs al spiritului evreiesc. Încărcat cu un conţinut economic, antrenat chiar de unii spre o derivă biologică, antisemitismul dobândeşte dimensiunea unui fenomen politic. Instalat în avanscenă, nu o va mai părăsi multă vreme.

Confruntat cu agravarea problemei sociale, guvernul nu a rămas inactiv. I s-a mai întâmplat, fără discuţie, să răspundă uzând de forţă

când avea de făcut faţă unei agitaţii punctuale. Este tocmai epoca când şi Bismarck recurgea la mijloace represive pentru a veni de hac socialismului. Dar, ca şi Bismarck, Taaffe admitea că lupta împotriva socialismului trebuia însoţită de o politică de reforme.

În anii ’80, el face să fie votată o serie de măsuri, care plasau, în acest domeniu, Austria printre statele europene cele mai avansate, mult înaintea Franţei republicane. Mai puţin legată de interesele industriale, majoritatea lui Taaffe nu combate aceste reforme care, nu numai că erau destinate să amelioreze existenţa muncitorilor, dar rupeau cu liberalismul economic, investind statul cu o funcţie socială. Taaffe era încurajat pe această cale şi de un grup de aristocraţi catolici, precum prinţul Aloys Liechtenstein, contele Gustav Blome sau baronul Vogelsang, doctrinarul şcolii, care, aplicându-şi reflecţia la chestiunea socială, se transformaseră în campioni ai unui stat creştin, articulat în jurul unui corporatism renovat. Chiar dacă spiritul lui pragmatic îl imuniza împotriva construcţiilor teoretice, Taaffe reţinuse din programul lor un ansamblu de măsuri practice.

Nu constituiau un bilanţ neglijabil măsuri precum: coborârea duratei zilei de muncă la unsprezece ore, reglementarea strictă a muncii femeilor şi copiilor, crearea unui corp de inspectori ai muncii, instituirea unui regim de asigurări de accidente şi asigurări de boală, organizarea concurenţei dintre industrie şi artizanat. Deşi pusese bazele statului social modern, această legislaţie nu aducea totuşi o soluţie la problema ridicată de îngustimea bazei sistemului politic austriac. Acum, ca şi altă dată, largi sectoare ale societăţii rămâneau lipsite de dreptul la sufragiu şi erau ţinute departe de jocul politic. Nu este, prin urmare, surprinzător că acest ansamblu de măsuri nu a fost suficient pentru a curma avântul mişcărilor ce contestau sistemul.

Mai mult decât oricare alt oraş, Viena anilor ’80 reţine atenţia ca laborator unde se făureau şi luau progresiv formă noile forţe politice. Mai mult chiar, căci aceste mişcări, care vor fi chemate să se confrunte dur în continuare, ieşeau din acelaşi creuzet şi, înainte de a se distanţa între ele, fuseseră unite la început printr-o origine comună. Cu milionul ei de locuitori, Viena intrase în era maselor. Pangermanismul lui Georg von Schonerer, creştinismul social al lui Karl Lueger, socialismul lui Viktor Adler aveau în comun faptul că se adresau maselor şi încercau să le înroleze sub stindardul lor.

Sub impulsul acestor personalităţi puternice, politica încetase să

fie o afacere doar a notabililor. Ieşind din cercurile strâmte unde fusese închisă, ea se deschide acum spre mediile populare. Formele luptei politice se schimbă şi ele, adaptându-se voinţei de a cuceri o largă susţinere în opinia publică. Este vremea când propaganda îşi făureşte primele arme, când încep să fie organizate mari întruniri publice în cursul cărora oamenii politici vorbeau dinaintea unor vaste auditorii. Tonul discursurilor reflectă şi el această mutaţie. Construite după regulile retoricii, intervenţiile oratorilor liberali vor să obţină convingerea, adresându-se raţiunii. Spre deosebire de aceste docte discursuri, predicile lui Schonerer şi Lueger fac intens apel la iraţional. Aceşti tribuni ştiau că adeziunea unei mulţimi nu se câştigă doar cu argumentele logicii. Pentru a o atrage de partea lor, ei cultivau arta creării unui climat emoţional, vorbind în limbajul pasiunii. Pasiunea nu era doar verbală. Când cuvintele nu mai erau de ajuns, unii, precum Schonerer, nu ezitau să recurgă la violenţă ca mijloc de acţiune politică.

Schonerer şi Lueger aveau în comun faptul că erau disidenţi ai liberalismului de care se despărţiseră când acesta şi-a revelat limitele, o dată îndeplinit esenţialul reformelor înscrise în programul lui. Înainte ca primul să fie recunoscut ca un crainic al pangermanismului şi ca al doilea să se orienteze spre creştinismul social, Schonerer şi Lueger îşi dobândiseră reputaţia de democraţi, campioni ai micii burghezii încă excluse de la dreptul de vot. În anii ’80, Lueger era şeful democraţilor vienezi şi în această calitate deţinea un mandat în Reichsrat şi în Consiliul municipal.

Ruptura avea să fie oficial consfinţită când acest curent ieşit din liberalism, dar întors împotriva lui, se va dota cu un corpus doctrinar prin programul prezentat, în 1882, la Linz. Această cartă, care va avea multă vreme un rol de referinţă, la fel ca şi, în aceeaşi epocă, programul de la Belleville pentru radicalismul francez, punea bazele unui populism care voia să alieze aspiraţia spre democratizarea vieţii politice, cu un violent anticapitalism şi cu apărarea intransigentă a intereselor germane. Deşi Schonerer nu reuşise să facă să prevaleze aici toate tezele lui, autorii textului căzuseră de acord asupra unui program în care patriotismului austriac îi venea greu să se recunoască. Chiar dacă nu se mergea până la absorbirea ţărilor austro-boemiene în Reichul lui Bismarck, cum ar fi dorit Schonerer, se prevedea arimarea lor solidă la Imperiul german prin înscrierea alianţei din 1879 în

Constituţia cisleithaniană şi prin stabilirea unei uniuni vamale între cele două state. În interior, obiectivul prioritar era protejarea germanilor din Austria faţă de ameninţarea naţionalităţilor şi, în mod special, îndepărtarea pericolului slav din Cisleithania. Erau anulate şi ultimele legături organice dintre Austria şi Ungaria, ale căror relaţii s-ar reduce pe viitor la o simplă uniune personală. Pe de altă parte, într-o Cisleithanie despărţită de Galiţia, germanii ar fi fost iarăşi majoritari şi ar fi avut astfel mijloacele să-şi impună slavilor propria voinţă.

Dacă patriotismul habsburgic îl oprise pe Lueger să se asocieze acestui program, Schonerer făcuse echipă aici cu alţi contestatari ai ordinii politice existente, printre care un tânăr medic evreu din Viena, Viktor Adler, care se străduia să concilieze tradiţia democratică a lui 1848, simpatia sa pentru socialism şi o gândire naţională radicală. Cazul lui Adler nu era unic. Alianţa dintre aspiraţia democratică şi naţionalism seducea pe atunci un număr de evrei austrieci, precum istoricul Heinrich Friedjung, muzicianul Gustav Mahler sau jurnalistul Theodor Herzl. A existat, prin urmare, un moment când Schonerer, unul dintre magiştrii de gândire ai lui Hitler, şi Herzl, viitorul întemeietor al sionismului, aparţineau aceluiaşi fief.

O asemenea apropiere este mai puţin paradoxală decât pare la prima vedere. Larg asimilaţi, evreii din oraşele părţii occidentale a Monarhiei se simţeau solidari cu cultura germană. Deoarece valul antisemitismului nu se stârnise încă, unii îşi împing angajarea până la a ceda ispitei naţionalismului. Divorţul va interveni atunci când pangermanismul se va aşeza sub stindardul antisemitismului, iar asociaţiile naţionaliste, mai ales în Universitate, îşi vor alunga unul după altul membrii evrei. Pentru Herzl, excluderea va avea efectul unei sfâşieri. Traumatismul acesta va sta în punctul de pornire al itinerarului care îl va conduce la un alt naţionalism al rupturii.

Odată cu ascensiunea antisemitismului, aceste mişcări tind să se individualizeze. După aceea, nu vor întârzia să se confrunte cu străşnicie. Dar fronturile lor rămân mobile şi între ele continuă să se arcuiască pasarele. Engelbert Pernestorfer, un viitor lider al social-democraţiei austriece, conduce, mai mulţi ani, Ductsche Wort, o gazetă pangermanistă. Schonerer şi Lueger se aliază încă din 1887 în liga antiliberală Vereinigte Christen (Creştinii uniţi), înainte de a se despărţi definitiv. Totuşi, chiar şi după ruptură, creştinismul social va

mai conţine încă multă vreme o aripă naţional-germană.

Moştenitor al unui titlu nobiliar şi al unui domeniu funciar în Waldviertel care îi fuseseră lăsate de tatăl lui, inginer feroviar de renume şi colaborator preţuit al baronului Rothschild, cavalerul Georg von Schonerer impune un nou tip de om politic. Spre deosebire de Lueger şi Adler, el nu ajunge niciodată să se sprijine pe o mişcare politică puternică. Extremismul programului, lipsa de măsură a discursurilor, brutalitatea metodelor sunt tot atâtea obstacole pentru aceasta. În schimb, ştie să stârnească devotamente aproape fanatice în partizanii lui, numeroşi printre studenţi, ale căror asociaţii îi aduc susţinerea lor. Este în acest paladin ceva dintr-un şef de bandă, ceva de mesia al unui nou adevăr. Chiar dacă nu el a inventat Führer-prinzip, îl aplică înainte de vreme, nesuportând nicio contestare şi pretinzând de la partizanii lui o supunere absolută.

Schonerer nu ar fi fost el însuşi dacă nu s-ar fi înconjurat de un climat de violenţă. De la prima sa alegere în Reichsrat, introduce aici un ton nou. Pe măsură ce şi-a radicalizat tezele, a dat frâu liber înclinărilor lui profunde, desfăşurându-şi de-acum fără reţinere arta invectivei şi geniul injuriei împotriva duşmanilor săi, printre care Habsburgii figurau la loc de cinste alături de evrei. La urma urmelor, nu se temea să-şi pună în acord faptele cu vorbele. Partizanii lui stârneau după voie bătăi şi încăierări şi el însuşi nu ezita să-şi pună în joc viaţa. Sfârşind prin a-i limita audienţa, aceste excese îi risipesc şansele de a face o carieră politică clasică. Neîndoielnic, popularitatea crescândă a lui Lueger risca şi ea să-l pună în umbră, cel puţin la Viena. Totuşi, el însuşi a precipitat evenimentele atunci când în fruntea unei escuade de partizani, invadează, la 8 martie 1888, sediul ziarului Neues Wiener Taghlatt, unul dintre marile cotidiene liberale vieneze, care avea vina de a fi anunţat prematur moartea lui Wilhelm I.

Cum Moritz Szeps, directorul ziarului, era evreu, ocazia îi pare prea frumoasă lui Schonerer. El vede în această crimă de lezmajestate o confirmare a complotului evreiesc împotriva naţiunii germane. Dar avea să plătească scump că se erijase în justiţiar. Pentru că devastase sediul lui Neues Wiener Taghlatt şi molestase câţiva jurnalişti, este condamnat la o pedeapsă cu închisoarea, la care se adaugă pierderea drepturilor civile pe o perioadă de cinci ani, verdict care îl privează automat de titlul nobiliar. Schonerer nu renunţă, desigur, la lupta politică, dar, cu excepţia unei scurte perioade de la sfârşitul deceniului

următor, nu va mai redobândi influenţa din anii ’80, mai ales în Viena, unde terenul era acum ocupat de Lueger şi de creştinii sociali. Provocate de autoritarismul lui, conflictele cu câţiva dintre locotenenţii săi îi vor rări şi ele rândurile partizanilor. Asemenea eşecuri nu trebuie totuşi să mascheze importanţa lui Schonerer. Chiar dacă a sfârşit, încă din timpul vieţii, prin a fi marginalizat, a introdus pe scena politică nişte idei şi un stil, care, după el, vor face şcoală.

Schonerer şi Lueger au mers multă vreme pe drumuri paralele. Ca şi Schonerer, Lueger îşi legase angajarea politică de tradiţia democratică a lui 1848. Îi apropia de asemenea antisemitismul, înainte chiar de a şi-l fi înscris pe stindard, Lueger beneficiază de susţinerea grupărilor antisemite care îi asigură, în 1884, realegerea în Consiliul municipal; la alegerile legislative din anul următor, sprijinul lor îi va permite să triumfe din nou în faţa unui candidat liberal şi să-şi facă astfel intrarea în Reichsrat. Pornind de aici, Lueger trece pragul şi transformă repede denunţarea influenţei evreieşti asupra societăţii într-unul dintre principalii săi cai de bătaie.

Dar analogiile se opresc aici. În timp ce Schonerer provine din „a doua societate”, Lueger face corp comun cu mica burghezie vieneză în mijlocul căreia fusese crescut. În plus, acest fost bursier de la Theresianum nutreşte un adânc patriotism habsburgic. Prima lui intervenţie publică a fost tocmai un protest vehement, în 1870, împotriva manifestărilor organizate la Universitate pentru a sărbători victoriile prusace. În sfârşit, antisemitismul lui este de altă natură decât acela al lui Schonerer. Când problema evreiască va ocupa un loc central în discursul lui, avea în urmă mai bine de zece ani de luptă politică. Exista, desigur, în ralierea lui la antisemitism mult oportunism. Nu s-a decis s-o facă decât după ce măsurase forţa acestui sentiment în opinia populară şi deci profitul pe care l-ar fi scos dacă ar fi îmbrăţişat cauza respectivă. De altminteri, diatribele lui nu părăsesc terenul politic şi economic şi nu conţin nicio urmă de referinţă biologică, ceea ce îl deosebeşte şi mai mult de Schonerer. În fond, relaţia lui Lueger cu evreii este destul de ambiguă. Câtă vreme are de cucerit puterea municipală, nu uită să joace cartea antisemitismului. Dar, o dată devenit primar al Vienei, nu ia nicio măsură concretă împotriva administraţilor săi evrei. Este destul de ciudat antisemitismul celui ce nu se ferea să spună: „Eu decid cine este evreu” (Wer Jude ist, bestimme Ich), afirmaţie pe care Schonerer cu siguranţă

nu ar fi făcut-o niciodată.

O primă etapă spre asamblarea forţelor antisemite este depăşită, în 1887, odată cu formarea „Creştinilor uniţi" (Verei-nigte Christen) care asociază democraţilor lui Lueger Asociaţia creştină socială, Reformverein, vârful de lance al antisemitismului în mediile breslelor vieneze, şi pe naţional-germanii lui Schonerer. Referirea la creştinism nu înseamnă că această ligă antiliberală se aşază sub stindardul catolicismului. Schonerer, care denunţă în catolicism o religie antinaţională şi ale cărui opţiuni se îndreaptă spre restaurarea vechilor culte germanice, nu ar fi tolerat niciodată o asemenea identificare. Termenul „creştin" trebuie înţeles aici prin opoziţie la „evreu", fără vreo veritabilă conotaţie confesională. În rest, atunci când din motive atât personale, cât şi ideologice, Schonerer s-a retras din coaliţie, el şi-a menţinut acolo o aripă anticlericală.

Plecarea lui Schonerer a uşurat sarcina celor care, în alianţă, doreau să dea cuvântului „creştin" un conţinut catolic. Catolicismul profită acum de reflecţia acelora care, alături de Vo-gelsang şi Liechtenstein, se aplecaseră, încă din anii '70, asupra problemei sociale, în vederea definirii unor terapii potrivite spre a extirpa lepra paupertăţii, şi participaseră, pe scară internaţională, la întâlnirile unde se pregătea enciclica Rerum novarum. Celălalt factor determinant a fost întoarcerea lui Lue-ger la credinţa tinereţii sale care, maturizată în contact cu cercul lui Vogelsang, apoi vestită de la tribuna congresului catolic din 1889, va avea un efect de antrenare. Astfel, la sfârşitul anilor '80, faza de gestaţie a mişcării politice chemate să organizeze protestul micii burghezii vieneze contra liberalismului se apropia de capăt. Reunit sub un şef carismatic, partidul creştin-social era gata să intre în scenă.

Foarte bogat în evenimente care confirmă realitatea intrării în era maselor, sfârşitul deceniului este de asemenea martor la veritabilul act de naştere al social-democraţiei austriece. Desigur, ca partid, ea se constituise încă din 1874, la congresul de la Neudorfl. Dar, de atunci, vegetase, minată de obişnuitele disensiuni dintre lassalieni şi marxişti. Fragilitatea ei o dovedise, în plus, vulnerabilă la tentaţia anarhistă, la începutul anilor '80. Pe scurt, social-democraţia austriacă făcea o figură modestă în comparaţie cu partidul frate german care, după ce depăşise frământările intestine, în 1875, la Congresul de la Gotha, îşi demonstra acum vitalitatea, rezistând ofensivei lansate

contra lui de Bismarck.

Social-democraţia austriacă îi datorează mult lui Viktor Adler că a ieşit din starea de criză prelungită. După episodul programului de la Linz, acesta se consacrase în întregime socialismului şi se străduise să-l vindece de otrava divizării. Obiectivul va fi atins în ianuarie 1889, când se ţine congresul unităţii redobândite. O dată depăşite certurile, partidul social-democrat poate pretinde să devină una dintre piesele principale ale eşichierului politic. Mai trebuia îndepărtat doar zăvorul regimului cen-sitar. În consecinţă, partidul îşi va centra lupta pe cucerirea sufragiului universal, ceea ce îl va orienta, totodată, spre reformism. Ştiind să-şi convingă camarazii de diferite naţionalităţi să rămână uniţi în sânul aceluiaşi partid, Adler dă, la Hainfeld, o altă dovadă a talentelor lui de conciliator.

De fapt, dintre toate forţele politice, social-democraţia era singura care transcende clivajele naţionale, ceea ce, desigur, nu o punea la adăpost de tensiuni interne, dar putea constitui un atu pentru Monarhie. Deocamdată, nimeni din sferele conducătoare nu întrezăreşte această eventualitate. Mereu înclinat să vadă în socialism forma extremă a revoluţiei, Franz Jo-seph nu se gândea mai mult ca alţii la aşa ceva. Dar, faţă de ascensiunea naţionalismelor, social-democraţia se putea dovedi, la nevoie, un preţios dig de rezistenţă la diferiţii factori de dezintegrare.

Astfel, oricâte succese şi-ar înscrie în bilanţ, era Taaffe risca să nu fie decât o pauză într-un proces general de declin, dacă nu aveau să fie îndepărtate repede blocajele care excludeau de la cetăţenie majoritatea populaţiei. La apropierea sfârşitului de deceniu, datele unei schimbări profunde a peisajului erau întrunite. Chiar dacă dezbaterea politică oficială rămânea problema protagoniştilor tradiţionali, se făuriseră curente de gândire, se creaseră sau erau pe cale de a vedea lumina zilei partide care, vrându-se purtătoarele de cuvânt ale maselor, refuzau să se acomodeze statu-quo-ului. Cum planurile politice, sociale şi naţionale nu întârzie să se îmbine, şi să se consolideze, s-ar putea ca pentru Franz Joseph să se anunţe iarăşi zile apăsătoare de furtună.

Peregrinările împărătesei

Franz Joseph nu mai poate găsi decât în el însuşi forţa morală necesară pentru a înfrunta aceste încercări şi a-şi face, zi după zi, datoria. Mediul familial încetase să-i mai ofere adăpostul de care ar fi

avut nevoie. Absenţelor repetate ale împărătesei li se adăugau acum relaţiile dificile cu Rudolf. În pofida deselor vizite la Viena sau la Ischl, Gisela stă mai mult în Bavaria şi, oricât de caldă ar fi, afecţiunea cu care Marie-Valerie îşi înconjură tatăl nu ajunge să umple aceste goluri.

Împărăteasa rămâne obstinat credincioasă modului ei de existenţă. Doar destinaţiile s-au schimbat. Elizabeth pune capăt, în 1882, călătoriilor în Anglia şi Irlanda. Oricât de greu i-a fost să accepte, s-a resemnat să ia această decizie în faţa primelor neajunsuri ale vârstei. Începuse într-adevăr să sufere de reumatism şi lungile curse istovitoare pe cal nu mai erau cu siguranţă indicate. Poate că nici ciuda nu a fost străină de această renunţare. Din 1876, Elizabeth avea ca „mentor" pe unul dintre cei mai buni călăreţi din Anglia, căpitanul Bay Middleton. La fel ca majoritatea bărbaţilor cărora le-a fost dat să se apropie de ea, acesta nu întârziase să cadă sub farmecul împărătesei. Mereu prompt să exploateze acest gen de situaţie, zvonul ajunsese până la a imagina o legătură.

Îi parvenise sau nu, Franz Joseph ştia ce să creadă despre această prietenie. Nu se formalizase, aşadar, când soţia lui îi sugerase să-l invite pe Middleton la Godollo. Oricât de ciudată era, relaţia care se stabilise între împărătească şi admiratorul ei britanic era în stilul Elizabethei. Concepând iubirea în maniera poeţilor iubirii curtene sau al preţioaselor din Grand Siècle, ea o vedea ca pe un sentiment eterat, epurat de dorinţe carnale. Adoratorilor le impunea reguli. De la aceşti cavaleri îndrăgostiţi de doamna lor, aştepta să-şi sublimeze patima şi să se ridice la înălţimea ei. După care, închipuirii ei îi plăcea să se joace cu realitatea şi s-o transfigureze sub o formă pe care poemele ei o revelează; aici se reprezintă pe ea însăşi sub trăsăturile zânei Ţi-tania, cea care ţine măgarii sub propria vrajă. Elizabeth găsea foarte firesc să fie idolatrizată, fără să dea nimic în schimb. La fel, considera aproape necuviincios ca un adorator să rupă el însuşi vraja în care se lăsase închis şi să coboare până la nivelul unei umanităţi mediocre, intrând de exemplu în legământul căsniciei (de aceea, de teamă să nu-i scape, se opusese mereu ca cele două confidente ale ei, contesa Festetics şi Ida Ferenezy, sa de cod sacrifice acestui rit social).

Or, iată că Bay Middleton încalcă regula de cod a acestei moderne Astrea. Tocmai se logodise când o cunoscuse pe Elizabeth. Dacă multă vreme amânase scadenţa, până la urmă sfârşeşte prin a alege iubirea unei muritoare. Dar, în absenţa lui Middleton, care o

învăţase pe Elizabeth să dea ce era mai bun în ea pentru a deveni una dintre călăreţele cele mai reputate ale Europei, vânătorile nu mai aveau aceeaşi atracţie. La fel de brusc precum se entuziasmase pentru asemenea călătorii, renunţă acum la ele şi trage o linie definitivă peste această parte a trecutului ei.

Decizia îl încântă, desigur, pe Franz Joseph. Cât timp duraseră escapadele englezeşti şi irlandeze, trăise cu neliniştea unei urâte căderi de pe cal. Ceea ce îi tot ajungea la ureche despre vitejiile Elizabethei nu era de altfel făcut să-l liniştească. Dincolo de aceasta, voia să spere că un asemenea deznodământ o va aduce înapoi la Viena pe soţia lui. Pentru a obţine acest efect, era gata să-i satisfacă orice capriciu şi să consimtă, dacă era nevoie, la mari sacrificii financiare. Nesimţindu-se la îndemână în aceste vaste palate, Elizabeth aproape că ajunsese să deteste Hofburgul şi Schönbrunnul, pe care le asocia, în plus, cu clipele grele din viaţa ei. De aceea visa să se instaleze într-o locuinţă de dimensiuni omeneşti, unde n-ar mai fi avut de îndurat tirania ceremonialului.

Oricât de mare ar fi fost preţul, Franz Joseph socotea că un astfel de dar nu ar fi niciodată prea scump dacă ar reţine-o pe împărăteasă la Viena. Ca aşezare, este ales parcul Lainz, unde Elizabeth s-ar putea bucura, în deplină linişte, de farmecul singurătăţii. Noua reşedinţă ia forma unei vile pe care ea o aşază, în semn de entuziasm pentru Grecia antică, sub patronajul lui Hermes, zeul călătoriilor şi, în această calitate, divinitatea ei favorită din Olimp. Pentru a o păstra lângă el, Franz Joseph şi-a jucat toate atuurile. Planurile vilei au fost desenate de Hosenauer, arhitectul preferat al împăratului; decoraţia murală a fost anume încredinţată tânărului talent al lui Gustav Klimt, un fost elev al lui Makart, care se inspiră din schiţele maestrului; nu fusese uitată nici sala de gimnastică, prevăzută cu toate instalaţiile, pentru ca împărăteasa să-şi poată face aici exerciţiile fizice, cum avea obiceiul.

Şi totuşi, tuturor acestor atenţii le va lipsi obiectul. Terminată în 1887, vila Hermes avea să ia curând aerul unui muzeu, Elizabeth nelocuind-o decât câteva zile pe an. Fugind de ea însăşi tot atât cât fugea şi de alţii, împărăteasa îşi continuă viaţa rătăcitoare prin Europa. Totuşi visele ei o duc cu predilecţie spre Grecia. Aşa cum odinioară se consacrase cu pasiune echitaţiei în Anglia şi Irlanda, ea se dedă acum, cu o ardoare egală, „turismului cultural”. În căutarea unui absolut al frumosului pe care prezentul i-l refuzase, începe prin a învăţa greaca,

apoi, flancată de consulul Austriei la Corfu, care era un doct erudit, pleacă să descopere şiruri arheologice.

Cititoare pasionată a lui Homer, vrea să se reculeagă pe locurile unde încă pluteau manii eroilor din Iliada şi Odiseea. Emoţia o sugrumă când calcă pe pământul sfânt al vechii Troie. Vizitând, pe urmele lui Ulise, insula Itaca de la un ţărm la altul, vrea să-şi comunice entuziasmul lui Franz Joseph. Zadarnic! Epistolei ei înflăcărate el îi trimite un răspuns destul de plat pentru cineva care dialoghează cu zeii şi cu eroii: „Mi-e greu să-mi închipui ce faci tu în Itaca de atâtea zile. Dar important este că te simţi bine şi că eşti mulţumită, după câte se pare3". Puţin mai încolo, îşi dă pe faţă adevărul gândului: „Număr trist zilele care ne despart de viitoarea noastră întâlnire – vai, mai sunt atâtea! Tuturor le e dor de tine şi, bineînţeles, în primul rând mie îmi lipseşti4". Sărmanul împărat nu ajunsese totuşi la capătul surprizelor. Curând avea să afle că, uitând de vila Hermes, împărăteasa visa să se retragă la Corfu, unde spera să-şi găsească tihna sufletească în mijlocul unei naturi asemănătoare cu aceea pe care o cântaseră altă dată poeţii greci.

Adevărul este că Franz Joseph o iubea pe Elizabeth la fel ca în prima zi. Se zicea că se uita la ea cu privirea unui tânăr locotenent. De fapt, dominaţia pe care Elizabeth continua s-o exercite asupra lui era atât de mare încât el sfârşea totdeauna prin a-i satisface capriciile. Ceea ce nu înseamnă că relaţiile dintre ei nu erau zguduite de tensiuni. Înviorarea flamei care urmase compromisului din 1867 se stinsese repede. Între cei doi soţi aveau să izbucnească certuri, pe care organizarea curţii le împiedică să rămână multă vreme secrete. Oricine ştie aici că împăratul şi împărăteasa au camere separate. De altminteri Elizabeth manifestă acum pentru dragostea fizică o repulsie cvasi-patologică. O dată trecută încântarea din primele luni, deosebirile dintre personalităţile Elizabethei şi a lui Franz Joseph apăruseră repede. După criza din anii '60, în ciuda aparentei lor regăsiri, cei doi soţi nu încetaseră să se depărteze unul de altul. Fiecare tindea acum să se sechestreze într-un univers închis celuilalt. Dacă entuziasmele lirice ale soţiei lui rămâneau o enigmă pentru Franz Joseph, Elizabeth era iritată de prozaismul soţului ei. Şi, în vreme ce, acaparat de treburile de stat, Franz Joseph se adâncea în sarcini repetitive, Elizabeth evada tot mai mult spre sfere eterate, locuite de poeţi şi de mituri ale trecutului.

Elizabeth nu se arată totuşi indiferentă faţă de soarta soţului ei. îi păstrează lui Franz Joseph o prietenie afectuoasă, dar e greu de vorbit despre iubire, chiar în sensul în care o înţelege ea. Fină analistă a sufletului stăpânei sale, contesa Festetics subliniază: „Împărăteasa i-a dăruit mereu stima sa soţului ei şi i-a rămas sincer ataşată… în general, trebuie să spun că îl respecta şi ţinea mult la el, dar, desigur, nu cu iubire5".

Dar această afecţiunea se putea colora şi cu ironie. Să judecăm! Elizabeth nu se fereşte să-l reprezinte, efectiv, pe Franz Joseph sub trăsăturile unuia dintre măgarii îndrăgostiţi de zâna Titania. Fermecătorul animal o însoţeşte pe zână în tablourile care, în vila Hermes, decorau camera de dormit a împărătesei. Aceeaşi identificare apare în mai multe poeme ale Elisa-bethei. Dacă i s-a întâmplat cumva să-i arate lui Franz Joseph unele lucrări ale sale, putem pune chezăşie că pe aceasta a păstrat-o pentru ea, chiar dacă avea incontestabil simpatie pentru subiectul ei:

Măgăruşul pur sânge

Atât de încăpăţânat şi de hazliu:

La urma urmelor, era o comoară, în ciuda tuturor cusururilor lui.

De aceea îşi are locul de onoare în cabinetul meu6!

Modul de viaţă al Elizabethei va avea necesarmente ca efect adâncirea solitudinii lui Franz Joseph şi mulţi din anturajul imperial nu se dădeau în lături s-o judece cu severitate, cum face şi contele Hubner în jurnalul lui:

„Adesea foloseşte ultimele ceasuri ale zilei ca să meargă la Laxenburg. Se duce singur şi tot singur se plimbă prin parc. Acest principe, făcut pentru viaţa de familie, este astfel condamnat la singurătate prin absenţa împărătesei pe care continuă s-o iubească pasionat7".

Elizabeth nu era, desigur, insensibilă la tristeţea existenţei lui Franz Joseph. De altminteri, îşi făcea ea însăşi, uneori, reproşuri. Dar, cum nu avea câtuşi de puţin intenţia să renunţe la călătorii – doar circumstanţe excepţionale o determinau să-şi prelungească sejururile la Viena – trebuia să caute un alt mijloc de a-şi împăca sentimentul culpabilităţii. Aici intervine Ka-tharina Schratt, acea actriţă de la Burgtheater al cărei joc plăcuse atâta participanţilor la întrevederea austro-rusă de la Kremsier.

Katharina Schratt

Când intra în viaţa lui Franz Joseph, Katharina Schratt, născută în 1853, tocmai trecuse de treizeci de ani şi abia fusese angajată ca pensionară în trupa de la Burgtheater. În ciuda vârstei, avea în urmă o carieră teatrală deja lungă. Copilă încă, visa de timpuriu să urce pe scândură, tânără fată, va şti să-şi impună această alegere tatălui său, comerciant înstărit din Baden, staţiunea termală la modă din apropierea Vienei. Îndrumată de Heinrich Laube, care, după ce ridicase Burgtheater în primul rând al teatrelor germane, preluase Stadttheater, Katharine va repurta, de la douăzeci de ani, triumfuri explozive. Căsătoria cu un nobil ungur, Nikolaus Kiss din Ittebe, o îndepărtează, firește, o vreme de scenă. Chiar dacă această partidă, aparent avantajoasă, trebuia în principiu s-o înalţe în ierarhia socială, pentru ea a fost vorba în primul rând de o căsătorie din dragoste. Ar fi acceptat altfel să-şi sacrifice cariera? Idila va fi totuşi de scurtă durată. Fără a rupe oficial căsătoria, cei doi soţi hotărăsc curând să-şi ducă vieţile separat, Katharina rămânând în grija ei cu băiatul, Toni, şi cu datoriile lăsate de soţul ei.

Prin voinţă şi abilitate, Katharina va reuşi să revină în prim plan. Realizând visul oricărei actriţe de talent, ajunge în fine să intre la Burgtheater, unde i se întâmpla să-l aibă pe Franz Joseph ca spectator chiar înainte de faimoasa seară de la Kremsier. Katharina, o frumoasă blondă robustă, se afla pe atunci în plină strălucire a frumuseţii sale. Dar nu-şi trăgea puterea de seducţie doar dintr-un fizic agreabil. Caracterul ei vesel şi vivacitatea spiritului îi sporeau farmecul, care trebuie să fi fost, cu adevărat, destul de mare, de vreme ce se putea lăuda că are mulţi admiratori atât în aristocraţie, cât şi în „a doua societate" vieneză.

Când, potrivit cutumei, Franz Joseph a primit-o în audienţă la sfârşitul lui 1883, pe noua societară de la Burgtheater, şi-a amintit el oare că-i mai fusese prezentată, cu câţiva ani înainte, după o reprezentaţie cu Scorpia îmblânzită la Stadttheater? Această a doua întâlnire i-a lăsat, foarte evident, o mai puternică impresie. Stânjeneala şi dezinvoltura demonstrate concomitent de tânăra femeie în timpul audienţei l-au amuzat în cel mai înalt grad. Reîntâlnind-o pe Katharina, peste câteva luni, la balul industriei, are cu ea, de faţă cu toţi invitaţii, o conversaţie a cărei durată îi miră pe toţi martorii. În aceeaşi epocă împăratul se arată mai des la Burgtheater şi hazardul vrea ca el să-şi

facă apariţia tocmai în serile când Katharina Schratt joacă.

Lucrurile ar fi rămas totuşi, probabil, aici, dacă nu ar fi intervenit împărăteasa. Într-adevăr, nu-i scăpase faptul că reacţia soţului ei, în timpul seratei de la Kremsierx nu fusese probabil dictată doar de simţul bunei-cuviinţe. Îi venise atunci ideea că Franz Joseph ar putea găsi alături de Katharina Schratt compania feminină care îi lipsea în timpul absenţelor ei. Proiect cu siguranţă deloc banal, dar Elizabeth nu se dovedise nici până atunci a fi fost prizoniera conformismului. Teama că ambiguitatea unei astfel de relaţii ar stârni insinuări răuvoitoare nu o reţine defel. În rest, cunoştea forţa sentimentelor pe care Franz Joseph continua să i le poarte. Ştia că, şi dacă i se întâmplase să caute compensaţii în afara căsniciei, loialitatea îi interzisese să se angajeze într-o relaţie. În sfârşit şi mai ales, acest angajament i-ar fi oferit avantajul de nepreţuit de a o elibera de povara remuşcărilor ocazionale şi i-ar fi dat argumente pentru a persevera în modul ei de viaţă.

Mai trebuia făcut primul pas, căci din timiditate sau din teama de a nu o răni pe împărătească, Franz Joseph nu ar fi preluat el însuşi iniţiativa. Elizabeth pune la cale, aşadar, să-i comande lui Heinrich von Angeli, pictorul oficial al curţii, un portret al Katharinei Schratt pentru a i-l oferi lui Franz Joseph. Scenariul prevedea ca actriţa să fie prezentă în timpul unei vizite a cuplului imperial în atelierul lui von Angeli. Întâlnirea, din 21 mai 1886, îi dă lui Franz Joseph prilejul să poarte cu tânăra femeie o conversaţie pe sărite, eliberată de formalisme-le care îi reglau de obicei existenţa. Cele câteva clipe scutite de monotonia lucrărilor şi zilelor îl încântă în asemenea măsură încât, aflând de intenţia Katharinei de a petrece o parte din vară nu departe de Ischl, pe malul lacului Wolfgangsee, îi promite s-o viziteze acolo. Câteva cuvinte scrise în grabă, peste câteva zile, dovedeau deja că nu fusese o vorbă în vânt:

„Cum nu ştiu când veţi pleca din Viena, cum mi-ar plăcea să ştiu exact unde vă pot găsi în apropiere de St. Wolfgang şi cum, din nefericire, nu am notat, în ziua aceea, la Angeli, numele casei unde vă petreceţi lunile de vară, vă rog să-mi răspundeţi pe un petec de hârtie la următoarele întrebări:

Cum se numeşte casa sau vila?

Cât timp îţi trebuie să ajungi acolo pe jos de la St. Wolf-gang?

Veţi fi acolo la începutul lui iunie sau veţi ajunge mai târziu8?”

Franz Joseph se ţine de cuvânt. Katharina abia ajunsese când împăratul îşi anunţă vizita pentru a doua zi dimineaţă, singurul moment al zilei, îi explică el, când poate scăpa de îndatoriri. Această primă vizită va fi urmată de multe altele în vara lui 1886 şi în anii viitori. Franz Joseph îşi ia astfel obiceiul să urce, de cum are posibilitatea, până la Frauenstein, vila închiriată de actriţă, ca să petreacă împreună cu ea o parte a dimineţii.

Vorbind de Katharina Schratt, Hermann Bahr o descrie ca pe idealul feminin al omului mediu şi o compară cu „o Melu-sină, ţinând în mână un polonic9". Această remarcă indică, fără îndoială, una dintre cheile atracţiei pe care o găsea la ea Franz Joseph. Supus unei etichete stricte, obişnuit cu fastul palatelor sale şi cu pompa vieţii oficiale, lui Franz Joseph nu-i plăceau mai puţin lucrurile familiare. Elizabeth nu era, desigur, femeia cu care să poată împărtăşi bucuriile simple. Oricât ar fi fost el de pierdut în admiraţie pentru ea, suferea că este lipsit de ele. Lângă Katharina Schratt, va descoperi acea fericire ce-i fusese până atunci refuzată. După ce urca, în răcoarea dimineţii, poteca ce ducea până la locuinţa ei, îi plăcea să savureze, tolănit într-un fotoliu confortabil, cafeaua pe care i-o servea alături de nişte prăjiturele delicioase. În timp ce fuma o virginie, se abandona voluptăţii clipei, departe de preocupările grave care îi mobilizau altfel mintea. Plină de haz, conversaţia Katharinei, care avea talentul de a înşira mii de poveşti distractive, avea darul să-l amuze. împreună cu ea, descoperea lumi care îi erau străine, pătrundea în culisele Burgtheaterului sau în saloanele „societăţii a doua". împăratul râdea cum nu mai făcuse de multă vreme şi îl învăluia o căldură blândă în care el nu recunoaşte primele semne ale iubirii, dar care manifestă toate simptomele acesteia.

„Mă simt atât de fericit şi destins în compania domniei tale", îi mărturiseşte el curând Katharinei. Întors la Viena, îşi refuză totuşi fericirea de a retrăi asemenea ceasuri plăcute. Simţul onoarei interzicându-i s-o compromită pe Katharina, nu-şi permite să-i facă o vizită pe Nibelungengasse. Buna-cu-viinţă nu se opune, în schimb, să se plimbe cu ea prin parcul Schönbrunnului. A aşteptat însă ziua de 6 februarie a anului următor ca s-o reîntâlnească. În afara acestor scurte întrevederi, trebuia să se mulţumească s-o vadă pe scenă sau la liturghia duminicală celebrată în capela de la Hofburg, la care actorii şi actriţele de la Burgtheater erau autorizaţi să asiste, printr-un

privilegiu special.

Dacă nu o putea întâlni pe cât de des ar fi dorit, cel puţin îi putea scrie. Este începutul unei lungi corespondenţe care va lua repede, din partea lui, tonul unei prietenii tandre. Franz Joseph şi Katharina îşi fac şi obiceiul de a schimba între ei cadouri. Lui i se încălzeşte inima când ea se gândeşte să-i ofere mici porte-bonheur, precum acel trifoi cu patru foi pe care îl va păstra cu grijă în portofel, sau obiecte folositoare, un calendar care îşi va găsi locul pe biroul lui sau o cutie pentru ţigări pe care o va lua cu el la vânătoare. În ceea ce-l priveşte, nemaidrămuind, ca de obicei, preţul dovezilor sale de afecţiune, îi trimitea podoabe superbe.

Chiar şi de departe, Franz Joseph veghea asupra Katharinei. Aşa cum îi scrie, nu fără un grăunte de maliţie, se instituie ca „ministru al ei de finanţe", căci, atât din nepăsare, cât şi din gustul pentru lux, ea avea geniul acumulării de datorii. Astfel Franz Joseph îşi asuma sarcina să intervină regulat pentru a o elibera de creditori. Cu extraordinarul lui simţ de curtoazie, veghează să-i fie bine fericitei beneficiare, subliniind că „întreaga gratitudine îi revine (lui) 10".

Pentru prietena sa, Franz Joseph a derogat şi de la regula pe care şi-o fixase de a nu se amesteca în treburile Burgtheaterului. Katharina era revoltată, într-adevăr, că se plafona în comedii uşoare, în care excela totuşi, şi se socotea vexată că directorul Burgtheaterului nu-i încredinţa mari roluri din repertoriu. O intervenţie a împăratului a fost suficientă pentru a se găsi o soluţie acestei grave probleme. După două luni, Katharina va fi aleasă să interpreteze rolul Porţiei din Neguţătorul din Veneţia. Franz Joseph îşi extinde protecţia şi asupra tânărului Toni, pe care mama lui visează să-l vadă intrat la The-resianum, instituţia şcolară cea mai bine cotată din Monarhie. Această dorinţă nu întârzie nici ea să fie satisfăcută.

Mişcată de atâta generozitate, emoţionată de singurătatea în care trăieşte Franz Joseph, Katharina îşi ia curajul de a-i propune să-i devină amantă, gest care evidenţiază cât de strânsă era relaţia lor, dar care va servi şi la clarificarea ei. Desigur, posteritatea nu a păstrat scrisoarea în care ea îi făcea această propunere. Probabil că Franz Joseph a distrus-o înainte de a muri, dar răspunsul lui ne îngăduie să-i ghicim conţinutul. Fericirea pe care această scrisoare i-a stârnit-o se întrezăreşte pe sub umorul care îl ajută să-şi ocrotească emoţia:

„Cu mare plăcere, am primit astăzi generoasa ta scrisoare. Ceea

ce era închis înăuntru şi ceea ce tu numeşti «scrisoare de sentiment» m-a făcut extrem de fericit şi, dacă nu aş şti că te-ai arătat totdeauna sinceră faţă de mine, aş găsi destul de greu de crezut aşa ceva, mai ales când mă uit în oglindă şi bătrânul meu chip zbârcit îmi întoarce privirea11".

În acest schimb de scrisori, în care, fie şi cu pudoare, îşi dezvăluie adâncul sufletului, Franz Joseph îi răspunde Katha-rinei printr-o declaraţie de dragoste: „Ştii desigur deja că te ador sau cel puţin presupui. Această afecţiune nu a făcut decât să crească din ziua când am avut norocul să te întâlnesc12". Dacă a lăsat să i se smulgă această mărturisire, a făcut-o pentru a impune numaidecât limite stricte sentimentelor sale. Indiscutabil, reacţionând la absenţele ei prelungite, ca şi la aversiunea tot mai marcată a Elizabethei faţă de sexualitate, îşi acordase consolări extraconjugale, dar nicio altă femeie nu se putuse încă lăuda că fusese iubită de împărat.

De pildă, iubirea a fost absentă în legătura lui Franz Joseph cu Anna Nahowski, o tânără vieneză pe care o întâlnise în 1875, cu prilejul unei plimbări prin parcul Schönbrunnului. Nu fusese vorba de o simplă aventură, deoarece a frecventat-o nu mai puţin de zece ani pe această mică burgheză, care la început trăia despărţită de primul ei soţ, apoi se recăsătorise cu un funcţionar de la o societate de căi ferate. Totuşi, publicat de curând, Jurnalul ţinut de tânăra femeie în toţi aceşti ani nu îngăduie nicio îndoială asupra deosebirii dintre sentimentele pe care cei doi le investeau în relaţie. Dacă ea era sincer îndrăgostită, la Franz Joseph ataşamentul fizic este cel mai puternic. Lucidă, Anna Nahowski nu avea de altfel iluzii: „Oricât de aproape am fi, este infinită distanţa ce ne separă", notează ea-3.

Totuşi, prin anumite aspecte, această legătură o anunţă pe aceea dintre Franz Joseph şi Katharina Schratt. Fotografiile înfăţişează acelaşi tip de frumuseţe trupeşă. Pe de altă parte, cele două tinere femei aparţin unor medii străine de curte. Şi Anna îi oferise lui Franz Joseph acea simplitate pe care o va preţui mai târziu la Katharina. Atunci îşi făcuse el obiceiul vizitelor matinale în casa pe care Anna o ocupa, pe timpul verii, pe Maxingstrasse, nu departe de Schönbrunn. Micile dejunuri de la Ischl şi de pe Gloriettegasse fuseseră precedate de cele pe care le-a luat pe Maxingstrasse, numărul 46. Totuşi, asemănarea se opreşte aici. În comparaţie cu acela al actriţei de la Burgtheater, orizontul Armei Nahowski pare limitat. Jurnalul ei nu ne

înfăţişează nici petulanţa, nici vioiciunea care îl vor fermeca atâta pe Franz Joseph la Katharina. În sfârşit, şi acesta nu este aspectul cel mai puţin important, dacă prima legătură rămăsese secretă, Franz Joseph nu a căutat să-şi ascundă relaţia cu Katharina Schratt, care, astfel, nu întârzie să ia un caracter aproape oficial. Este de găsit aici una dintre cheile răspunsului său la „scrisoarea de sentiment".

În pofida tandreţii pentru Katharina, iubirea pe care Franz Joseph i-o păstra Elizabethei îi interzice să-i accepte propunerea, fără a mai pune la socoteală că rolul jucat de împărătească în naşterea acestei prietenii de asemenea îl împiedică:

„Relaţia noastră (continuă el) trebuie să rămână pe viitor ceea ce a fost şi până acum – în sfârşit, dacă ea trebuie să dureze, şi trebuie să dureze, căci îmi dăruieşte atâta fericire. Spui că vei şti să-ţi controlezi sentimentele, iar eu voi încerca să fac la fel, ceea ce nu va fi totdeauna uşor pentru mine. Dar nu voi săvârşi nimic rău. Îmi iubesc soţia şi ţin să nu-i înşel încrederea şi prietenia pe care le are pentru mine14".

Pentru că nu-i poate deveni amant, Franz Joseph îşi rezervă rolul de „prieten patern" al Katharinei. Ia de altfel curând obiceiul de a o numi „prietena" (Freundin), aşa cum reiese din formulele prin care îşi începe scrisorile: „draga mea prietenă", „draga şi buna mea prietenă", „mult iubită prietenă". Tot sub acest titlu, aproape oficial, Katharina nu întârzie să apară în corespondenţa lui cu împărăteasa.

Tonul răspunsului către Katharina arată, în orice caz, că, în pofida anumitor aparenţe, Franz Joseph nu se transformase într-un automat redus la îndeplinirea unor sarcini mecanice. Fiinţă de sânge şi carne, el continua să fie în stare de emoţii şi dorinţe. Nicio îndoială, de fapt, că trebuise să lupte cu el însuşi înainte de a reuşi să-şi disciplineze sentimentele. Dar, de-a lungul anilor, această prietenie îi va deveni indispensabilă.

Compania Katharinei îi îngăduia să scape, fie şi pentru scurtă vreme, de singurătatea care altfel tindea să-l acapareze, îi permitea să se abandoneze, pentru câteva clipe, iluziei că are o viaţă privată. În veselia prietenei lui găsea un sprijin împotriva monotoniei existenţei zilnice. Tranşând cu formalismul vieţii de curte, sinceritatea şi spontaneitatea manifestate de Ka-tharina în purtare, ca şi în vorbire, sporeau preţul acestei prietenii, aşa cum îi place lui Franz Joseph să-i scrie: „Nu-ţi poţi închipui cât de agreabil este pentru un om în situaţia

mea să aibă pe cineva atât de sincer şi de adevărat ca tine, cu care să stea de vorbă".

Sunt tot atâtea drepturi ale ei la recunoştinţa lui, pe care nu şi-o precupeţeşte. Dar Katharina nu era doar prietena din zilele obişnuite, nu îndrăznim să spunem fericite. Franz Joseph o găseşte lângă el şi în vremuri de încercare. Aşa cum s-a întâmplat când a trebuit să înfrunte, ca tată şi ca suveran, tragedia de la Mayerling.

MAYERLING

Drama de la Mayerling vine de departe. De timpuriu apăruse o linie de ruptură între Rudolf şi mediul său familial, pe care timpul ar fi putut desigur s-o reducă, dar care, dimpotrivă, se lărgise. Rudolf suferea, cu siguranţă, încă din copilărie, de lipsa căldurii unui cămin. Nu erau aici în cauză sentimentele lui Franz Joseph, care îl adora pe acest fiu, a cărui naştere îl umpluse de bucurie şi de mândrie. Trebuie mai degrabă incriminate regulile vieţii de curte, care îi îndepărtau foarte devreme pe copiii imperiali de părinţii lor. În afară de şederile la Ischl, când îl iniţia în vânătoare, lui Franz Joseph, acaparat de constrângerile funcţiei sale, nu-i rămâneau de dat fiului său decât puţine clipe. Tot de departe urmărea şi progresele educării lui. În ceea ce o privea pe Elizabeth, dacă se bătuse ca să-i fie recunoscută răspunderea pentru educarea fiului ei, nu întârziase, după ce a repurtat victoria, să se dezintereseze de el. Preocupată înainte de orice de propriile probleme, cel mai adesea absentă, ea îi purta grija lui Rudolf tot atât de puţin cât şi Giselei, rezervându-şi atenţia întreagă pentru micuţa Marie-Valerie.

Anii de formare ai tânărului arhiduce dobândesc astfel cu atât mai multă importanţă, căci aceste defecţiuni l-au lăsat la discreţia influenţei preceptorilor săi, fără nicio veritabilă contrapondere. Or, Latour avusese grijă să-i aleagă profesorii dintre cei mai buni specialişti în domeniile respective, dar s-a dovedit că toţi aparţineau taberei liberale. Învăţătura lor îl convertise pe Rudolf la nişte idei care nu aveau presă bună la curte, atunci când nu erau de-a dreptul detestate. Câştigat pentru valorile liberalismului, el împărtăşea religia progresului, credea în virtutea ştiinţei, se entuziasma pentru noile tehnici.

Din anii de formare, Rudolf păstrase o relaţie pozitivă cu cultura, plăcându-i să se întreţină cu scriitori, întâlnindu-se cu artişti, preţuind compania erudiţilor şi savanţilor. Fapt confirmat şi de

iniţiativa de a strânge în jurul lui, în 1884, un grup de personalităţi reprezentative în diverse discipline, pentru a elabora o lucrare monumentală, Die osterreichisch-ungarische Monarchie în Wortiind Bz W („Monarhia austro-ungară în textle şi imagini"), care să alcătuiască un tablou cât de complet posibil al Monarhiei.

La şcoala lui Josef Zhisman, profesor de drept canonic la Universitatea din Viena, el aruncase asupra istoriei o privire ce nu se sfia să fie schismatică în comparaţie cu ideile admise în mediul său. Printre suveranii austrieci, manifesta o netă predilecţie faţă de Iosif al II-lea, împăratul filosof, idol al liberalilor, ceea ce avea darul să-l irite pe arhiducele Albert, sufletul partidului conservator de la curte, dar nu era încă într-adevăr scandalos. Mult mai heterodoxă era în schimb viziunea lui asupra Revoluţiei de la 1789, pe care evita s-o condamne în bloc. Unele dintre judecăţile sale asupra trecutului mai recent miroseau de-a dreptul a pucioasă: astfel privea cu simpatie monarhia burgheză a lui Ludovic Filip, nu era indiferent la motivaţiile revoluţionarilor de la 1848 sau, la fel ca şi mama lui, înţelegea demersul liberalilor unguri de la 1848.

Tot atât de importantă a fost influenţa lui Carl Menger. Acest profesor de la Universitatea din Viena îl iniţiază în economie şi îi îndrumă atenţia spre problemele sociale. Dar Menger îi întăreşte mai ales înclinarea spre liberalism. De la sfârşitul anilor '70, principalele elemente ale sistemului de gândire al lui Rudolf sunt asamblate. Ca bun discipol al liberalismului, el aderă la idealul unei monarhii constituţionale, sprijinită pe burghezie, care trebuie să ia locul nobilimii ca clasă dominantă. Dacă burghezia are dreptul la întreaga lui simpatie pe măsura contribuţiei ei la progresul economic şi la dezvoltarea culturală, Rudolf veştejeşte în schimb aristocraţia austriacă pentru că, după el, nu şi-ar fi făcut datoria. Una dintre temele lui favorite va fi să exalte cultura ca valoare burgheză şi să-i opună modul de viaţă al unei aristocraţii dedându-se unor ocupaţii frivole şi unor plăceri vane.

În domeniul religios, Rudolf îmbrăţişează tot schemele liberalismului. Şi aici, încă de la sfârşitul anilor '70, poziţia lui era definitivată. Dacă recunoştea religiei o funcţie socială, îi critica înclinarea spre obiective politice şi denunţa clericalismul ca pe unul dintre cei mai răi duşmani ai statului şi ai societăţii:

„Respect religia (se mărturiseşte el lui Ludwig al II-lea al

Bavariei) acolo unde a educat poporul într-un mod cu adevărat benefic şi unde a inculcat omului obişnuit primele elemente ale unui sentiment moral, dar mă tem de ea când este folosită de grupuri şi de partide ca o armă şi ca un mijloc de a-şi atinge scopurile, când răspândeşte în popor credinţa oarbă şi superstiţia, în locul adevăratei culturi15".

Continuarea scrisorii lasă să se vadă că Rudolf rupsese cu catolicismul, chiar dacă, din datorie, respecta încă formele exterioare ale devoţiunii:

„Pentru omul cultivat care a atins acel nivel de dezvoltare morală unde se eliberează de viaţa zilnică şi începe să-şi cerceteze şi să-şi regleze gândirea, pentru acel om… consider credinţa creştină în limitele impuse de Biserica noastră cu totul imposibilă. El va avea acea religie, sau, mai bine zis, acele legi morale pe care şi le va da singur şi potrivit cărora îşi va ordona viaţa morală, dar acestea nu vor fi nişte limite aşa cum Biserica încearcă să ni le impună, prin aspiraţia spre cer sau prin frica de infern, ci doar nişte lanţuri datorită cărora, la om, moralul guvernează fizicu116".

Nemairecunoscându-se în catolicism şi respingând orice formă de religie revelată, Rudolf nu ajunge totuşi până la ateism. El profesează mai degrabă un deism moral, eliberat de carcanul dogmelor, apropiat de convingerile susţinute de francmasonerie care se referă mereu la o Fiinţă supremă. De altfel, se ştie că masonii erau numeroşi printre prietenii lui. Se pare chiar că a fost primit într-o lojă probabil din Ungaria unde legea permitea francmasoneria, în vreme ce, oficial, ea era interzisă în Austria.

În atari condiţii, nu ne vom mira că Rudoli se simţea ca un corp străin la curte, bastionul prin excelenţă al acelei nobilimi feudale şi catolice faţă de care nutrea un dispreţ crâncen. Deşi poziţia lui îi interzicea să afişeze asemenea opinii, lăsa să-i scape destul pentru ca mediul respectiv să-l privească cu suspiciune. Opţiunile politice ale lui Rudolf contribuiau şi ele la înnegurarea acestui climat de neîncredere. Pentru că, fără a înceta o clipă să manifeste cel mai mare respect faţă de tatăl său, el condamna cu extremă severitate politica miniştrilor acestuia, cel puţin în Cisleithania. Chiar dacă îl neliniştea deopotrivă exacerbarea naţionalismului maghiar, singur Tisza, care continua în Ungaria opera lui Andrâssy, găsea în ochii lui oarecare aprobare. Rudolf adopta aici atitudinea liberalilor germani. Ca şi ei, ataca virulent politica lui Taaffe, oaia lui neagră, şi nu avea, spre a-l denunţa, cuvinte

destul de dure, sarcasme destul de ascuţite.

Prin primul-ministru, îşi lua drept ţintă vechea camarilă feudală şi ultramontană care, dacă e să-i dăm crezare, şi-ar fi impus periodic Austriei propria lege, de la Contrareformă încoace. Erei de progres deschise în anii ’60, i-ar fi succedat vremurile unui obscurantism anacronic, preocupat înainte de orice să anuleze achiziţiile liberalismului. Ostil federalismului pe care îl asocia reacţiunii, era revoltat şi de concesiile făcute de Taaffe slavilor, pe care le acuza că pun în pericol unitatea Monarhiei. Rudoli se ceartă şi cu arhiducele Albert, altă personalitate de prim-plan în care Franz Joseph îşi pusese toată încrederea. Celui mai înalt demnitar al armatei imperiale şi regale, el îi reproşa concepţiile sclerozate care nu ar fi integrat suficient strategiei noile date ale tehnicii. Acestor blamuri le adăuga, se ştie, o critică lipsită de indulgenţă la adresa politicii externe a lui Kâlnoky. Deoarece ar fi dorit ca Monarhia să se angajeze decis în Balcani şi să-şi croiască drum spre Salonic, grupând în jurul ei statele mici din regiune, se revoltă văzând-o oprită în elanul ei de teama de a nu provoca o reacţie din partea Rusiei.

Opoziţia lui Rudolf faţă de politica dirigenţilor aleşi de împărat explică, măcar în parte, de ce a fost ţinut departe de centrele de decizie. Nicio regulă scrisă nu-l obliga, la urma urmei, pe Franz Joseph să-şi asocieze fiul la responsabilităţile puterii, chiar dacă istoria dinastiei oferea destule exemple ale unei astfel de asocieri. Dar, prin temperament, Franz Joseph nu era înclinat nici să-şi împartă, nici să-şi delege autoritatea. Deocamdată aştepta de la fiul lui să se consacre mai întâi meseriei armelor şi să se pregătească astfel pentru rolul de viitor şef al armatei imperiale şi regale.

Conform acestui plan, după ce comandase o divizie de infanterie, Rudolf fusese numit, în 1888, inspector general al acestei arme. În schimb, era ţinut cu grijă departe de sferele unde se tratau problemele politice. Miniştrii, care îi cunoşteau bine sentimentele în ce-i privea, evitau până şi să-i comunice informaţiile pe care le deţineau sau se fereau să-i arate dosarele lor. În parte, pentru că Monarhia i se părea pornită pe panta declinului, în parte pentru că îl bântuia graba febrilă de a juca un rol, Rudolf resimte dureros totul: „Ultimul dintre consilierii aulici are o sferă de activitate mai mare ca mine. Sunt condamnat să nu fac nimic17”.

La drept vorbind, dezacordul unui moştenitor al tronului faţă de

politica monarhului căruia este chemat să-i urmeze nu este un lucru cu totul nou. În aceeaşi epocă, Germania lui Wilhelm I oferea un alt exemplu. Mai insolit este comportamentul lui Rudolf. Suferind că este considerat o cantitate neglijabilă, recurge la presă pentru a-şi face cunoscut mesajul, neputând să-şi facă auzit glasul în sferele sus-puse. Legăturile lui de prietenie cu Moritz Szeps, directorul ziarului Neues Wiener Taghlatt, îi pun la îndemână instrumentul. Dar astfel îşi sporeşte cu încă puţin distanţarea faţă de curte. Dând regulat articole acestui purtător de cuvânt al liberalismului austriac, nu se ferea să colaboreze cu un jurnal care combătea politica miniştrilor numiţi de tatăl lui. Desigur, articolele nu erau semnate şi probabil că Franz Joseph nu avea cunoştinţă de activităţile jurnalistice ale fiului său. În schimb, deşi Rudoli se străduia să le ascundă, relaţiile lui cu Moritz Szeps nu au scăpat vigilenţei lui Taaf-fe. Mai trebuie oare spus că ele îl confirmau pe primul-ministru în opinia sa, dându-i un argument suplimentar pentru a păstra informaţii care altfel riscau să apară într-o foaie a opoziţiei?

Constrâns de obligaţia secretului, Rudolf face foarte de timpuriu ucenicia disimulării. Poziţia lui îl obliga, în viaţa oficială, să-şi compună un chip, să joace un personaj care nu corespundea adevărului său interior. Trebuie să recunoaştem că o făcea cu incontestabil talent. Poate i se întâmpla chiar să se lase prins de joc şi să se amuze păcălindu-şi lumea. Nu este totuşi sigur că putea suporta mult timp echivocul unor astfel de situaţii. Dacă era asaltat de îndoială, ba chiar cădea pradă unei crize morale, revelarea impasului în care ameninţa să-l împingă acest dublu limbaj risca să-i accentueze sentimentul de eşec.

Rudolf nu-şi află un echilibru nici în viaţa sentimentală. Ca şi cei mai mulţi dintre arhiduci, avusese aventuri înainte de a intra în legământul căsniciei şi nimeni nu se gândea, la drept vorbind, să i le reproşeze. Dar uşurinţa cu care îşi repurtase succesele îi lăsase o mizerabilă impresie despre femeie pe care tindea s-o coboare până la nivelul de obiect al plăcerii. Căsătoria cu principesa Stephanie a Belgiei nu îl statorniceşte. Sentimentele nu-şi aveau niciun loc în această uniune care satisfăcea în primul rând exigenţa raţiunii de stat, aceasta vrând ca soţia unui viitor împărat al Austriei să aparţină unei case regale catolice.

În această chestiune, Rudolf s-a purtat ca un fiu loial. Ştiind că

sacrificiul face parte din destinul lui, acceptase să ia de soţie pe principesa aleasă de tatăl lui. În perioada de logodnă şi chiar şi în primele luni de căsnicie, a jucat comedia fericirii. Mărturiile apropiaţilor săi au totuşi un ton diferit. Nu îl găseşte contesa Festetics, în dimineaţa nunţii, pradă tristeţii? De fapt, Stephanie nu avea nimic care să-l poată seduce. Fotografia cuplului, în ziua cununiei, ne-o arată aşa cum au descris-o contemporanii. Trebuie să dăm crezare contesei Larisch când scrie: „Principesa belgiană nu este avantajată de rochia de mireasă18". La braţul lui Rudolf, pare efectiv îmbrăcată cu o rochie de împrumut. La abia 16 ani, Stephanie tocmai ieşise din copilărie – pentru a putea fixa data nunţii, trebuiseră să aştepte ca fata să se mai împlinească. Un chip fraged, un nas pronunţat, lipsa aproape completă a sprâncenelor, părul blond crescut înalt deasupra frunţii îi dau un aer cam fad. Contesa Festetics şi Larisch sunt de acord în a nu-i lăuda decât albeaţa tenului. Este cam puţin pentru a-l seduce pe Rudolf, obişnuit cu nuri ceva mai copţi.

În ciuda eforturilor de a ascunde realitatea, această uniune se dovedeşte repede un eşec. Rudolf nu încearcă defel să pună oarecare tandreţe în relaţia cu Stephanie. Încă din seara nunţii, când o trăsură duce, după ceremonie, perechea de miri la Laxenburg, Stephanie face o experienţă amară:

„Nu aveam nimic să ne spunem (îşi aminteşte ea), eram complet străini unul de altul. În zadar aşteptam un cuvânt tandru sau gentil care să mă scoată din gândurile mele. Oboseala mea, amestecată cu sentimente de frică şi singurătate, a sporit până la a face loc unei descurajări grele şi disperate 19".

De la Stephanie, Rudolf aştepta înainte de orice să-şi îndeplinească funcţia de genitoare. Naşterea unei fetiţe care primeşte prenumele Elizabeth ar fi putut ajuta la apropierea lor. Rudolf îşi iubeşte cu adevărat copilul şi se dovedeşte un tată grijuliu. Dar gusturile, interesele, stilurile de viaţă ale celor doi soţi sunt prea depărtate pentru ca înţelegerea dintre ei să fie durabilă. După căsătorie, Rudolf nu-şi schimbă cu adevărat modul de viaţă. Îşi păstrează la Hofburg garsoniera de burlac şi continuă să-şi primească aici, fără urmă de jenă, metresele pe care şi le alegea dintre femeile de lume, dar şi dintre prostituatele de bună calitate.

În aceste legături, nu exista nici urmă de dragoste. Mai puţin interesat de cucerire decât de posedare, Rudoli se abandonează

pulsiunilor unei sexualităţi exacerbate. Poate căuta în posedare şi un mijloc de a fugi de angoasele care îl asaltau în valuri pe măsură ce în alte domenii tot acumula eşecuri. Dar răul nu era doar moral. Obişnuit să frecventeze lupanare de lux, contractează o boală venerică despre care află curând că este incurabilă. Imposibilitatea în care îl pune, crede el, de a mai avea alţi copii îl îndepărtează definitiv de Stephanie, cu care nu mai întreţine de-acum înainte decât relaţii formale.

Odată cu sfârşitul anului 1887, timpul începea să se grăbească. Planurile pe care şi le construise Rudoli se prăbuşesc unul după altul. Visase multă vreme la instalarea unei Europe liberale în care i-ar avea drept parteneri pe moştenitorii tronurilor Germaniei şi Angliei, Frederic al Prusiei şi prinţul de Walles, de care îl legau relaţii de prietenie. Lărgită cu Franţa republicană, această antantă ar fi asigurat pacea pe continent, noua Germanie acceptând să renunţe la Alsacia-Lorena pentru binele comun. Puţin importă, în fond, că acest „Să ne îmbrăţişăm, Folleville" european stârneşte mai degrabă un sentiment de scepticism. Ceea ce contează este că Rudolf a nutrit această speranţă.

Or, speranţa lui se vede spulberată de vestea, sosită la sfârşitul lui 1887, că prinţul moştenitor al Prusiei este atins de un cancer în gât, în stadiu deja avansat. De fapt, din martie până în mai 1888, domnia lui Frederic al III-lea nu va fi decât o lungă agonie. În schimb, nu trebuie aşteptat de la noul împărat, Wilhelm al II-lea, să-şi înscrie politica pe linia tatălui său. Campion al valorilor feudale şi adept al forţei, el profesează faţă de liberalism un dispreţ de fier.

În faţa acestei lovituri a sorţii, Rudolf nu se mărgineşte să facă o fixaţie din Wilhelm al II-lea, pe care numeroasele întâlniri din anii precedenţi îl învăţaseră să-l cunoască şi al cărui destin nu întârzie acum să-l opună destinului său, ca şi reuşita aceluia eşecurilor sale. Plasându-se sub patronajul Mariei Tereza şi al lui Kaunitz, va denunţa cu ardoare alianţa care lega Monarhia de Reichul german. Spre deosebire de calea urmată în 1879, el propunea crearea unui front antigerman, care să reunească Austro-Ungaria, Anglia, Franţa şi Rusia.

Nu se mai punea, prin urmare, problema unei politici active în Balcani, pe care cu puţin timp în urmă încă o reclama vehement. Ajunge chiar să considere că abandonarea Bos-niei-Herţegovina ar răspunde intereselor Monarhiei. Rusia, cu care încă voia să se încaiere în 1887, redevine pentru el un partener acceptabil. Conştiente că le

leagă interese superioare, cele două state şi-ar regla diferendul printr-un acord direct. Problema nu este că această opţiune era la fel de puţin realistă ca şi prima. Ca şi înainte, căile îi erau blocate, căci, susţinând acest program, Rudolf intra din nou în opoziţie cu politica tatălui său. Or, Franz Joseph nu avea câtuşi de puţin intenţia să schimbe direcţia:

„Consider [îi scria pe atunci prietenului său, Albert de Saxa] înţelegerea cea mai largă şi solidaritatea cea mai strânsă cu Germania în toate chestiunile politice şi militare drept axa politicii noastre20".

Acest dezacord ar fi rămas până la urmă de o gravitate limitată dacă Rudolf s-ar fi mărginit la o reflecţie teoretică asupra noilor date ale politicii internaţionale. Dar, cu înflăcărarea lui obişnuită, îşi încalcă încă o dată datoria de a fi rezervat, angajându-se activ în favoarea ideilor sale. Deşi nu a apărut niciodată în prima linie, este neîndoielnic că a stat la originea creării revistei Schwarz-Gelb („Negru şi galben") care, adoptând, în numele patriotismului austriac, o linie hotărât antiger-mană, susţine, din toamna lui 1888, programul lui privind o răsturnare a alianţelor. Totodată, cu ajutorul lui Moritz Szeps, şi-a folosit reţelele din presă şi din mediile politice, atât în Franţa, cât şi în Rusia, ca să-şi promoveze teza. Or, Rudolf nu a reuşit să-şi ascundă multă vreme rolul în această campanie. Dezvăluirea secretului îl plasa, evident, într-o poziţie extrem de delicată, în măsura în care era vorba de un domeniu deosebit de sensibil, al cărui control Franz Joseph şi-l rezervase şi care punea în cauză relaţiile Monarhiei cu puterile străine.

Poate că tocmai acest diferend stă la originea altercaţiei care i-a contrapus pe fiu şi pe tată, la 26 ianuarie 1889, doar cu patru zile înainte de drama de la Mayerling. Totuşi mai exista încă o iniţiativă a lui Rudolf care stârnise furia lui Franz Joseph. În ultimele luni, degradarea relaţiilor cu Stephanie se adâncise atât de tare încât nu mai vedea altă soluţie decât divorţul. În acest scop, îşi asumase, fără să-l consulte pe tatăl lui, să-i scrie direct papei Leon al XIII-lea ca să-i solicite o dispensă ce l-ar fi autorizat să se despartă de ea.

Deşi arhivele austriece nu au păstrat acest document, pare sigur că papa i-a adresat răspunsul direct lui Franz Joseph, a cărui furie va fi fost arunci pe măsura surprizei. Atât ca împărat, cât şi ca şef al Casei de Austria, avea câteva motive de indignare faţă de demersul fiului său. Ca suveran catolic, nu putea accepta un divorţ al moştenitorului tronului; ca şef al Casei de Austria, era de asemenea profund

scandalizat, căci iniţiativa lui Rudolf însemna ignorarea autorităţii cu care împăratul fusese investit asupra tuturor membrilor familiei Habsburg. Pare foarte verosimil ca această chestiune să fi fost subiectul scenei din 26 ianuarie, în cursul căreia Franz Joseph i-ar fi făcut cunoscut lui Rudolf refuzul său de a consimţi la divorţ şi i-ar fi dat ordinul de a se împăca cu Stephanie. Tot acesta ar fi putut fi şi obiectul unui dineu de familie, prevăzut pentru 29 ianuarie.

În acest început de 1889, Rudolf era un bărbat uzat prematur:

„Decăderea lui (relatează Stephanie) făcuse asemenea progrese încât era evidentă în aspectul fizic. îl găseam pe prinţul moştenitor teribil de îmbătrânit. Obrazul îi era pământiu, pielea flască, privirea febrilă. Trăsăturile i se schimbaseră complet, ca şi când îşi pierduseră acel resort interior pe care trebuia să i-l dea voinţa, de parcă se destrămau din lăuntru21".

Un sentiment al eşecului pusese stăpânire pe Rudolf, cu atât mai ascuţit cu cât ştia că de-acum înainte timpul îi era măsurat. Minat de boală, cunoştea semnificaţia tulburărilor de vedere de care suferea, a chintelor de tuse care îl chinuiau cu regularitate. Pentru a-şi calma durerea, îşi făcea de câteva luni injecţii cu morfină şi căuta uitarea în alcool. Dar acestea erau uşurări factice, care în realitate îi diminuau rezistenţa la rău. Decepţiile succesive avuseseră de asemenea ca efect punerea la grea încercare a nervilor. Pe zi ce trecea, Rudolf manifesta o instabilitate crescândă, alunecând de la momente de exaltare la perioade de depresie. Convins că orice perspectivă de viitor pe plan politic îi era de-acum înainte interzisă, atinge un asemenea grad de erodare fizică şi morală încât nu mai vede altă ieşire decât sinuciderea.

Deşi hotărârea lui nu fusese încă ferm luată, este de admis cel puţin faptul că Rudoli se gândea la acest sfârşit încă din vara lui 1888. Stă mărturie propunerea pe care i-o făcuse atunci lui Mizzi Caspar, una dintre amantele lui, de a-l însoţi în moarte. La drept vorbind, tânăra femeie nu-i ia, la început, în serios propunerea, dar îşi schimbă părerea atunci când Rudolf revine la atac şi o relansează în mai multe rânduri. Acest demers, pe care avea să-l reînnoiască peste câteva luni pe lângă Maria Vetsera, lămureşte drama de la Mayerling. El ne îngăduie mai ales să respingem teza unui gest dictat de o suferinţă din dragoste. Chiar dacă Rudolf încearcă poate faţă de Mizzi Caspar o anume formă de tandreţe, cu siguranţă nu este vorba de iubire în relaţia cu ea. Şi totuşi, o invită să moară împreună cu el. Adevărul este mult mai puţin

romantic. Bănuind că nu ar avea probabil curajul să-şi pună singur capăt zilelor, Rudolf are nevoie de o tovarăşă care ar accepta să-i împărtăşească soarta.

Reacţia lui Mizzi Caspar ar fi putut provoca un proces de natură să prevină epilogul de la Mayerling. Neliniştită de intenţiile lui Rudolf, ea îşi asumă, într-adevăr, să-l informeze pe şeful poliţiei din Viena care, putem presupune, îi raportează după aceea contelui Taaffe conţinutul întrevederii. Dar informaţia s-a oprit la acest nivel. Scenariul este aproape acelaşi când, înnebunită de iminenţa unei drame la gestaţia căreia ar fi dat şi ea o mână de ajutor, înlesnind întâlnirile dintre Rudolf şi Maria Vetsera, contesa Larisch, o nepoată a împărătesei, vine, pe 28 ianuarie, la şeful poliţiei şi îi furnizează date ce confirmau depoziţia lui Mizzi. Dar, fie că incriminăm incredulitatea responsabililor ce intraseră în posesia acestor revelaţii, fie incriminăm teama lor de a înfrunta fulgerele imperiale, informaţia, din nou stopată, nu ajunge nici acum la Franz Joseph.

Este adevărat că, chiar şi fără aceste informaţii, deteriorarea tot mai vizibilă a sănătăţii lui Rudolf ar fi trebuit să-l izbească şi să-i ridice întrebări împăratului, oricât de scurte ar fi fost întâlnirile lor. Fapt este totuşi că Franz Joseph pare să nu fi observat câtuşi de puţin alterarea stării fizice a fiului său. Aceeaşi remarcă este de altfel valabilă şi pentru împărătească, care, în aceste ultime săptămâni, trăieşte alături de Rudolf fără a bănui ce se pregătea sub ochii ei.

Există totuşi o persoană din anturajul lui apropiat care îndrăzneşte să dea ochii cu Franz Joseph. Speriată de impresia de deznădejde pe care i-o lasă soţul ei, preocupată şi de salvarea căsniciei lor pe care o simte pe ducă, Stephanie încearcă să-l alerteze pe împărat, în cursul lui ianuarie. Zadarnic! Potrivit Memoriilor Stephaniei, împăratul s-ar fi străduit s-o liniştească: „Este rodul închipuirii tale, i-ar fi răspuns. Rudolf nu are nevoie de nimic. Este doar palid la faţă, călătoreşte prea mult şi se surmenează prea tare. Trebuie să stea mai mult lângă tine; nu le îngrijora*2”.

La drept vorbind, Franz Joseph era probabil mai puţin liniştit decât se arătase către nora lui. Viaţa privată a fiului său îl îngrijora. Revelaţiile venite de la Vatican îl deciseseră să restabilească ordinea, opunându-şi veto-ul proiectului de divorţ şi somându-l pe Rudolf să rupă legătura cu Maria Vetsera. În ciuda acestei intervenţii, rămâne cert faptul că Franz Joseph, ca şi Elizabeth, a trecut pe lângă criza

morală care îl mina pe Rudolf şi avea să-l împingă la sinucidere.

Destinul lui Rudoli se curmă, în zorii zilei de 30 ianuarie 1889, în pavilionul de vânătoare de la Mayerling, în inima pădurii vieneze. Totuşi, fără acordul tinerei baroane Maria Vetsera de a-l întovărăşi în moarte, este neîndoielnic că nu ar fi mers până la capătul planului său. Asociată pentru totdeauna lui Rudolf în amintirea oamenilor, Maria Vetsera, care avea doar şaptesprezece ani în clipa dramei, traversează istoria ca un meteor.

Fotografiile care au rămas de la ea arată chipul unei tinere fete abia ieşite din copilărie, totuşi sigură deja de puterea ei de seducţie. Dacă îi lipseşte, poate, distincţia unei graţii aristocratice, desenul buzelor, nasul uşor cârn, carnaţia mată luminată de strălucirea unor imenşi ochi albaştri, părul lung şi negru, formele de-acum împlinite îi dau un farmec senzual care atrage foarte devreme privirile bărbaţilor. Ceea ce este în frumuseţea ei oriental se acordă cu originea ei, căci, prin mamă, aparţinea familiei Baltazzi care, venind din Constantinopol, se stabilise de curând în Monarhie. De la sosirea în Austria, cei din familia Baltazzi se străduiseră să urce rapid treptele ierarhiei sociale. Nu se mulţumiseră să pătrundă în „a doua societate". Câteva căsătorii cu familii din aristocraţie le deschiseseră şi uşile „primei societăţi". Totuşi, în pofida acestei ascensiuni, reputaţia familiei Baltazzi avea de suferit din pricina originilor ei vagi şi mulţi îi socoteau nişte parveniţi.

Înainte de a o întâlni pe Maria, Rudolf o cunoscuse pe mama ei, baroana Hélène, care, cu vreo zece ani în urmă, i se aruncase literalmente de gât. Poate că îşi adusese aminte de întâmplare atunci când a primit scrisoarea în care Maria îi declara fără ocolişuri pasiunea ei. Fie că a fost sau nu atras la început de plăcerea unei aventuri uşoare, această legătură se deosebeşte totuşi curând de cele care i-au premers. Cel mai important aici nu este faptul că Mary a rămas însărcinată cu Rudolf. Asemenea situaţii nu erau noi în mediul familiilor princiare. Tot felul de soluţii puteau fi avute în vedere pentru a regla fără tapaj o astfel de problemă. Noutatea nu se află nici de partea lui Rudolf. Ar fi greu de vorbit în ce-l priveşte despre dragoste, de vreme ce înainte de a se duce la Mayerling ultima seară şi-o petrece cu Mizzi Caspar. În schimb, este cu siguranţă emoţionat de pasiunea pe care i-o arată Maria, sentiment cu care celelalte amante ale lui nu l-au obişnuit. Dar, mai ales, găseşte în ea o tovarăşă gata să-i dea ceea ce Mizzi nu-i dăduse, care îl iubeşte până la a-şi dărui lui viaţa.

Un mănunchi de prezumţii par să arate că cei doi amanţi luaseră hotărârea de a muri împreună, la 13 ianuarie 1889. Pactul se va împlini peste şaptesprezece zile, dimineaţa devreme la Mayerling. Mai întâi, Maria şi-a primit moartea din mâna lui Rudolf, care, orice întoarcere fiind de-acum fără putinţă, şi-a tras apoi un glonte în cap. Este adevărat că alte ipoteze, unele mai extraordinare decât altele, nu au întârziat să circule. Stângăcia şi contrazicerile autorităţilor au contribuit cu siguranţă la aceasta. Dar, până la descoperirea unor probe care s-o infirme, această versiune are de partea ei argumentele logicii.

Adusă de contele Hoyos care, invitat de Rudolf la o partidă de vânătoare, se afla prin partea locului, vestea dramei ajunge la Hofburg pe la mijlocul dimineţii. îi revine împărătesei, prima care aflase, să-i spună lui Franz Joseph. Pentru cei doi soţi, vestea morţii fiului lor constituie un şoc teribil, cu atât mai mult cu cât durerii i se adaugă uluirea. În ceea ce o privea, Elizabeth nu ştia nimic despre legătura lui Rudolf cu Maria Vetsera. Puţina atenţie pe care i-o acorda fiului ei nu este aici singura cauză. Cunoscând fragilitatea soţiei sale, Franz Joseph veghea să fie scutită de orice neplăcere care ar fi riscat să-i clatine echilibrul nervos. Cât despre Franz Joseph, el aflase despre această legătură din diverse surse, dar, chiar dacă avusese cu Rudolf, câteva zile mai devreme, o explicaţie furtunoasă, nebănuind criza lăuntrică în care se zbătea fiul lui, nu şi-ar fi putut închipui niciodată un astfel de deznodământ.

Elizabeth a ştiut să scoată din străfundurile fiinţei sale destulă energie pentru a-şi stăpâni durerea şi a-şi compune o mască atunci când a trebuit să-i spună lui Franz Joseph ce nenorocire i-a lovit. Dar simte, din instinct, că această zvâcnire de forţă nu va ţine. Neîndoielnic că nu preţuise niciodată valoarea prieteniei Katharinei Schratt ca în această clipă. Dacă puterile o vor părăsi pe Elizabeth, Katharina singură era în stare s-o înlocuiască pentru a-i aduce împăratului sprijinul de care avea nevoie în încercare. Întâmplarea face că actriţa trebuia să fie primită de Franz Joseph chiar la sfârşitul acelei dimineţi. Astfel, de cum soseşte, Elizabeth o conduce ea însăşi la soţul său. Prea zdrobită pentru a-şi asuma acest rol, aştepta de la Katharina să-l asiste prin căldura prezenţei ei, să găsească acele vorbe simple care nu potolesc durerea, ci te ajută s-o suporţi mai uşor. Franz Joseph nu va uita niciodată noua dovadă de afecţiune pe care i-o dă Katharina în

aceste ceasuri, dintre cele mai crude ale vieţii lui: „Prietenia dumitale adevărată şi liniştita simpatie atât de reconfortantă, îi scrie el chiar în ziua înmormântării, au fost pentru noi doi o mare consolare de-a lungul acestor zile teribile23".

În faţa dramei, Franz Joseph reacţionează totodată ca părinte şi ca suveran. Chiar dacă nu-şi dăduse seama de prăpastia care, treptat, se căscase între ei, este totuşi sigur că îşi iubea profund fiul. Cu siguranţă, nu luase niciodată în serios, cu atât mai puţin în tragic, ceea ce ştia despre opiniile lui Rudolf. Când anumite spuse ale acestuia îi erau raportate, nu le dădea importanţa pe care alţii ar fi vrut să le-o dea. „Rudolf trăncăneşte iar", avea obiceiul să zică pe un ton mai mult amuzat decât îngrijorat. În fond, era convins că totul va reintra în ordine atunci când Rudolf va urca pe tron. La acea zi, oricât de îndepărtată, se gândea şi el când se consacra pe de-a-ntregul treburilor de stat. Credincios concepţiei sale dinastice despre putere, lucra ca să-i lase lui Rudolf moştenire Monarhia. Dispariţia acestuia nu numai că îl lovea în ce avea mai scump, dar îi lipsea viaţa de o parte a sensului ei.

Chiar frânt de durere, Franz Joseph nu-şi poate uita multă vreme obligaţiile de suveran. Trebuia, de fapt, să găsească repede o versiune a faptelor compatibilă cu onoarea dinastiei. Dând crezare informaţiilor furnizate de contele Hoyos care, se pare, nu intrase în încăperea unde zăceau cele două cadavre, la Hofburg s-a crezut, în toată această primă zi, că Rudolf fusese otrăvit de Maria Vetsera. Dar, cum nu se putea admite că moştenitorul tronului murise în situaţie de adulter, prezenţa Mariei Vetsera la Mayerling trebuia imperativ păstrată sub tăcere. Teza oficială va pretinde iniţial că decesul se datorase unei crize cardiace.

Totuşi nu va mai fi cu putinţă menţinerea acestei linii de apărare când Franz Joseph află adevărul de la doctorul Wie-derhofer, medicul oficial al curţii, care se dusese la Mayerling ca să examineze cele două cadavre. Descoperirea că Rudolf s-a sinucis îi sporeşte nefericirea. Oricâtă grijă va pune mai apoi să-l înfăţişeze în declaraţiile oficiale sau în scrisorile către Ka-tharina într-o lumină elogioasă, descriindu-l mai ales ca pe „cel mai bun dintre fii şi cel mai loial dintre supuşi 24", în fundul sufletului, judecata lui era neabătută: o sinucidere este o moarte infamantă, nevrednică de oşteanul care era Rudolf. „Fiul meu a murit ca un croitor" (Schneider), ar fi spus Franz Joseph între intimi. Expresia este inteligibilă dacă ştii că termenul Schneider, în

limbajul vânătorilor, numeşte un cerb care se înfundă în pădure în loc să iasă ca să se bată la luminiş, pe faţă, fără acoperire. Cu alte cuvinte, interpreta gestul lui Rudolf drept actul unui laş.

Franz Joseph a mai trebuit să afle că fiul lui nu-i lăsase o scrisoare de rămas bun, dar le scrisese mamei lui, Stephaniei şi Măriei-Valerie. Tăcerea lui nu trebuie totuşi înţeleasă în termeni de resentiment. Un pasaj din scrisoarea lui Rudolf către Elizabeth ne dă cheia: „Sunt nevrednic să-i scriu", mărturiseşte el. Chiar dacă dezaproba numeroase aspecte ale politicii lui Franz Joseph, Rudolf avea pentru tatăl său un profund respect, dar, tot dedându-se unor acţiuni de contestare, se temea de el şi de nimic nu-i era mai frică decât să trebuiască să se explice sau să se justifice în faţa lui. Scriindu-i, ar fi avut impresia de a compărea o ultimă oară dinaintea lui. Aşadar, un sentiment de frică şi totodată de vinovăţie îl împiedicase să lase un cuvânt de adio tatălui său.

Realitatea sinuciderii are drept consecinţă şi faptul că rămăşiţele pământeşti ale lui Rudolf riscau să nu fie înmormântate creştineşte, ceea ce, pentru împăratul Austriei, ar fi fost umilinţa supremă. Franz Joseph a trăit câteva zile cu neliniştea că autorităţile religioase se vor arăta intratabile. Salvarea putea veni de la raportul de autopsie în care cei trei medici desemnaţi pentru acest oficiu subliniau că examinarea creierului scosese la iveală semne patologice care, în genere, însoţesc tulburările mentale şi autorizau astfel supoziţia că actul fusese comis într-o stare de rătăcire mentală25. Devenea, prin urmare, posibilă pledarea tezei unui gest comis într-un moment de demenţă.

În acest sens a fost însărcinat contele Kuefstein care va fi trimis imediat la Roma, căci decizia trebuia luată la cel mai înalt nivel al ierarhiei catolice. Convins sau nu de dosar, Leon al XIII-lea se lasă până la urmă înduplecat şi acordă dispensa care permitea înmormântarea lui Rudolf lângă strămoşii lui, în cripta Capucinilor. Oricâte reticenţe ar fi avut, cum ar fi putut Sfântul Scaun să uite că, în această Europă a sfârşitului de secol XIX, nu mai existau multe state catolice? Nu ar fi fost, prin urmare, în interesul său să-i opună lui Franz Joseph un refuz care ar fi riscat să provoace o gravă criză cu monarhia habsburgică.

Între timp, o operaţie macabră se desfăşurase în împrejurimile Mayerlingului. În scrisoarea către mama lui, Rudolf ceruse să fie înhumat lângă Maria. Ceremonialul care regla atât viaţa, cât şi moartea

membrilor familiei imperiale interzicea însă îndeplinirea acestei dorinţe. De altminteri, nici nu putea fi admisă fără a acredita zvonul despre prezenţa unei femei alături de Rudolf, zvon care începuse să circule la Viena şi în străinătate. Nu s-a mers până la a face să dispară cadavrul Mariei, dar s-a hotărât să fie îngropată noaptea, în cea mai mare taină, la abaţia Heiligenkreuz, nu departe de Mă-yerling.

Doi unchi ai fetei, contele Stockau şi Alexander Baltazzi, au fost rugaţi să însoţească ducerea rămăşiţelor ei spre locul de veci. Este greu de închipuit o punere în scenă mai lugubră, îmbrăcată în rochie şi mantou, pe cap cu pălăria de fetru cu pene negre pe care încercaseră să i-o fixeze cu un voal, Maria a fost înghesuită între unchii ei, în trăsura care slujea de dric.

Natura s-a armonizat cu această călătorie funebră. Vântul sufla furtunos, în vreme ce ploaia lovea necontenit în acoperişul şi geamurile trăsurii. Înăuntru, scuturat de hopurile drumului, cadavrul îşi păstra greu poziţia şezândă. De câteva ori, trupul Mariei s-a prăbuşit peste unchii ei. La sosirea la Heili-genkreuz, un sicriu făcut rudimentar de tâmplarul abaţiei aştepta să-l primească.

După formalităţile administrative efectuate sub privirea vigilentă a doi înalţi funcţionari de la poliţia din Viena, ceremonia religioasă a fost redusă la minimum. Au fost suficiente câteva minute pentru o rugăciune scurtă, rostită de priorul abaţiei, şi pentru binecuvântarea trupului. Sicriul a fost dat apoi groparului. Pământul era atât de îmbibat cu apă, încât a trebuit ca poliţiştii şi rudele să dea o mână de ajutor. Totul trebuia terminat înainte ca martori inoportuni să descopere că tocmai se săvârşise o înhumare în cimitirul abaţiei. Regula a rămas imperativă până la capăt: nu trebuia să se vadă nicio urmă a mormântului femeii care îl însoţise în moarte pe moştenitorul tronului.

Contrastul este puternic cu ceremonialul care a guvernat înmormântarea lui Rudolf. Ştiind că încă nu şi-a venit în fire, Franz Jqseph a dorit s-o scutească de această încercare pe Elizabeth. În vreme ce se desfăşura ceremonia funebră, ea se reculegea într-o capelă, deoparte. Slujba a fost oficiată de cardinalul Vienei în faţa împăratului, familiei imperiale, demnitarilor curţii, cărora li se alăturaseră câţiva suverani şi corpul diplomatic. După încheierea slujbei, a urmat clipa cea mai sfâşietoare, cea în care sicriul trebuia coborât în cripta Capucinilor, precedat de călugări purtând torţe

aprinse. Deşi ceremonialul prevedea ca în acest loc să se despartă de fiul său, Franz Joseph încalcă totuşi regula şi se alătură cortegiului. Şi după ce o ultimă binecuvântare a fost dată de cardinal, el încă rămăsese adâncit în rugăciune. Apoi, înainte de a se retrage şi a-l lăsa pe părintele gardian să-şi facă slujba, depune, în semn de adio, o sărutare pe sicriu.

Liniştea nu se aşterne numaidecât asupra tragediei. Aceasta îl mai obligă pe împărat la un număr de acte oficiale. Îndeosebi trebuia să mulţumească popoarelor sale şi corpurilor constituite pentru că luaseră parte la doliul familiei imperiale, în fiecare dintre aceste documente, Franz Joseph are grijă să sublinieze sprijinul pe care l-a primit din partea împărătesei în această cumplită încercare:

„Nu găsesc cuvinte (răspunde el Reichsratului) să-mi exprim gratitudinea pe care o datorez împărătesei pentru sprijinul atât de ferm pe care mi l-a dat în timpul tuturor acestor zile şi să-i mulţumesc cu umilinţă lui Dumnezeu că mi-a dăruit un astfel de ajutor26".

Generalilor comandanţi de corpuri de armată li se adresează în acelaşi limbaj: „În timpul ultimelor zile, împărăteasa mi-a oferit un sprijin de nepreţuit. Puteţi să spuneţi aceasta pretutindeni, căci doresc ca toată lumea să ştie27". Procedând astfel, Franz Joseph era desigur preocupat să ofere imaginea unui cuplu unit dinaintea nenorocirii, dar nu se aşază de fapt împotriva adevărului, căci, în toată această perioadă, împărăteasa i-a stat, efectiv, foarte aproape.

Nu trebuie totuşi aşteptat prea mult pentru ca numele lui Rudolf să dispară aproape complet din declaraţiile şi documentele oficiale. Vor fi foarte rare menţiunile despre el care mai aveau să fie făcute până la prăbuşirea Monarhiei. Cât despre drama în sine, curtea şi autorităţile nu aveau să revină niciodată asupra versiunii oficiale. Niciodată nu se va admite că Maria fusese prezentă la Mayerling. Pe de altă parte, pentru a împiedica investigaţii ulterioare, au fost distruse diverse documente. Când contesa Larisch şi-a propus să-şi publice în Germania Memoriile unde era pe larg vorba despre zilele premergătoare morţii lui Rudolf, Franz Joseph a pus să se cumpere toate exemplarele înainte de punerea în vânzare. Vigilenţa nu a împiedicat totuşi zvonurile să circule, uneori dintre cele mai extravagante. Ele erau alimentate de articolele care periodic relansau chestiunea în străinătate. Chiar dacă numerele publicaţiilor respective erau confiscate la intrarea pe teritoriul Monarhiei, măcar ecoul

conţinutului lor tot ajungea până în Austria. Dar zvonurile erau nutrite şi de eforturile autorităţilor de a aşterne tăcerea asupra tragediei de la Mayerling. Cum să nu sugereze ele, de fapt, întrebarea: de ce atâtea precauţii dacă nu ar fi vorba de un secret de stat? Fără îndoială, legenda care s-a născut şi s-a amplificat în jurul acestei drame, care periodic îi ispiteşte pe istorici sau îi atrage pe amatorii de senzaţional, datorează mult acestei încrâncenări de a ascunde adevărul.

Deşi constituia un eveniment spectaculos, dispariţia brutală a lui Rudolf nu a avut totuşi în istoria domniei semnificaţia unei cezuri. Politica internă a Monarhiei nu s-a schimbat;

relaţiile cu Ungaria nu s-au modificat; politica externă a Vienei nu a suferit vreo repercusiune. Nimic de mirare aici, de vreme ce Rudolf fusese ţinut deoparte faţă de centrele de decizie, în schimb, moartea fiului său unic a însemnat o întorsătură în viaţa personală a lui Franz Joseph. Rana a fost adâncă, aşa cum o dovedesc scrisorile către Katharina. De la Budapesta, unde trebuise să se ducă doar la câteva zile după înmormântare, îi mărturiseşte:

„Mulţimea lucrărilor şi preocupărilor provocate aici de actuala situaţie nu-mi lasă timpul să mă gândesc la durerea mea şi e bine aşa. Dar clipa când, după ce m-am întins în pat, încerc să adorm este grea, şi la fel este deşteptarea, în zori28".

Nu se poate împiedica să revină asupra evenimentelor care au dus la dramă şi să încerce să le găsească o explicaţie:

„Wiederhofer a rămas după-amiază mai mult de o oră cu mine. Am vorbit iarăşi despre aceste triste evenimente, le-am căutat un fir conducător, cauzele. Toate acestea nu servesc la nimic şi nu au, la drept vorbind, niciun scop, dar nu mă pot gândi la nimic altceva şi vorbind despre ele mă liniştesc puţin29".

Pe termen lung, moartea lui Rudolf a răpit existenţei lui o parte din sens. Oricare vor fi relaţiile sale cu noul moştenitor, acesta nu mai era carne din carnea lui. Chiar dacă simţul datoriei şi voinţa i-au îngăduit până la urmă lui Franz Joseph să depăşească criza, este totuşi neîndoielnic că aceasta frânsese în el unul dintre resorturile cele mai intime, sfâşiere care nu i-a scăpat contelui Hiibner, unul dintre cei mai fini observatori ai politicii austriece şi ai societăţii de la curte:

„Împăratul nu mai este ceea ce era înainte de catastrofa de la Mayerling. S-a înmuiat şi nu mai are acelaşi interes pentru afaceri. Până la moartea prinţului moştenitor, el lucra pentru Monarhie, dar şi

spre a netezi calea fiului său. Acum, când fiul a dispărut, un gol uriaş s-a căscat în existenţa tatălui. Din simţ al datoriei, continuă să se consacre treburilor de stat, dar sufletul lui nu mai este acolo30".

Capitolul XI

Înmulţirea pericolelor: singurătatea

(1889 – 1908)

%va toate aceste zile, Franz Joseph nu contenise să lucre – ze. Nu încetase să studieze dosarele oficiale, să trateze

„IL problemele de stat, să semneze actele oficiale. Să se lase absorbit de muncă era pentru el un mijloc de a-şi smulge gândul de la moartea fiului său şi de la întrebările pe care i le ridica aceasta. Confruntat la numai câteva zile după înmormântarea lui Rudolf cu asaltul unei părţi a clasei politice maghiare împotriva instituţiei militare comune, face o mărturisire revelatoare:

„Toate aceste lucruri mă rănesc dureros tocmai acum şi denotă multă lipsă de respect şi multă grosolănie, ceea ce mă şochează enorm. Pe de altă parte, asta mă distrage şi mă împiedică să gândesc la subiecte încă şi mai triste1".

Dar, deşi nu-i mai dădea aceeaşi semnificaţie ca înainte de Mayerling, simţul datoriei îi comanda să-şi stăpânească durerea şi să continue a purta povara funcţiei în care Dumnezeu îl chemase. Chiar şi în culmea durerii, nu s-a gândit niciodată să abdice, decizie care, în concepţia sa, ar fi echivalat cu o dezertare. Cu alte cuvinte, pentru noul moştenitor al tronului, arhiducele Franz Ferdinand, fiul cel mare al lui Karl-Ludwig, fratele mai mic al împăratului, începea o lungă aşteptare.

Bătrân oştean aflat mereu pe baricadă, încovoiat, dar nu înfrânt, Franz Joseph resimţea cu atât mai puternic nevoia de a-şi urma menirea cu cât orizontul se înnegura. Pe diverse fronturi, se adunau norii. În interior, sistemul Taaffe, care asigurase Austriei un deceniu de relativă stabilitate, intra într-un proces de lichidare, în vreme ce naţionalismul maghiar se acomoda tot mai greu cu regulile instituite de compromis. În exterior, date noi începeau să modifice condiţiile relaţiilor dintre puteri, plămădind crize în care interesele vitale ale Monarhiei aveau să fie direct implicate.

Pescăruşul împărăteasa nu şi-a reluat numaidecât viaţa de pribegie. Grija de a nu-şi lăsa singur soţul pe care îl ştia profund zguduit de moartea lui Rudolf a împiedicat-o să părăsească Viena. Devine totuşi foarte repede limpede că Elizabeth era aceea care

suporta cel mai greu încercarea. În vreme ce Franz Joseph găsea în obligaţiile funcţiei sale un derivativ la suferinţă, ea nu avea această posibilitate. Lipsită de reazemul unor ocupaţii care să-i acapareze gândurile, nu reuşea să se smulgă durerii. Şocul fusese cu atât mai dur cu cât echilibrul ei psihic era unul fragil. Cu câţiva ani mai înainte, dispariţia tragică a vărului ei, Ludwig al II-lea al Bavariei, o afectase deja grav pe Elizabeth. De atunci, nu o mai părăsise gândul că şi ea este lovită de blestemul Casei Wittelsbach şi că o paşte nebunia. După Mayerling, gândul acesta ajunge s-o obsedeze. Deoarece se admitea că Rudolf s-a sinucis într-o clipă de rătăcire a minţii, însemna că numai de la ea putuse să moştenească predispoziţia spre nebunie. Prinţul Reuss, ambasadorul german la Viena, nu forţează adevărul când notează într-o depeşă: „Împărăteasa se abandonează unei continue meditaţii asupra acestui eveniment, îşi face reproşuri şi atribuie sângelui Casei Wittelsbach alienarea mintală a nefericitului ei fiu2".

Chinuită de un sentiment de culpabilitate, Elizabeth se prăbuşeşte în disperare şi ideea morţii nu o mai părăseşte. Obsesia avea trăsăturile fascinaţiei. Şi înainte manifestase o oarecare curiozitate faţă de spiritism, dar, sub şocul tragediei de la Mayerling, nu mai putea fi vorba doar de un divertisment. Recurge la acest mijloc în speranţa de a intra în comunicare cu spiritul lui Rudolf şi de a străpunge astfel misterul morţii lui. Drama are drept rezultat şi fixarea ei în convingeri religioase aflate în ruptură cu ortodoxia catolică. Dumnezeul pe care îl invocă ea nu mai este Dumnezeul creştin. Ea se predă vrerii „marelui Jehova" care, chiar înainte ca oamenii să fi apărut pe scena lumii, le hotărâse destinul:

„Îl adoră pe puternicul Jehova, în toată forţa lui distructivă şi în măreţia lui (subliniază Marie-Valerie, care, ca o bună catolică, este neliniştită de panta pe care alunecă mama ei). Dar nu crede că el împlineşte rugile creaturilor sale, căci, spune ea, totul este predestinat de la începutul timpului şi omul este neputincios faţă de acest destin veşnic al cărui izvor-ca-uză este tocmai vrerea de nepătruns a lui Jehova3".

Diferite semne exterioare exprimă sentimentele care frământă sufletul Elizabethei. În timpul rarelor sărbători de la curte la care i se întâmplă să ia parte, îşi face apariţia ca o făptură fantomatică târându-şi disperată jalea. Renunţând de-acum la orice fantezie vestimentară, nu se mai îmbracă decât în negru. Oficializându-şi astfel

decizia de a nu mai ieşi din doliu, renunţă la garderobă, pe care o împarte între fiicele ei.

Portretul pictat de Horowitz în 1890 ne-o înfăţişează ca mă-ter dolorosa, cu silueta ei înaltă înfăşurată într-o rochie neagră pe care nu o înviorează nicio podoabă. Chipul şi-a păstrat toată frumuseţea, dar buzele strânse abia dacă schiţează o umbră de surâs, iar ochii aruncă asupra lucrurilor o privire resemnată, împletit în diademă, părul îi ţine loc de unică podoabă, dar culoarea lui se armonizează cu tonalitatea generală a tabloului. Negru este şi evantaiul pe care îl ţine în mână. La drept vorbind, acesta practic nu o mai părăseşte. Aliat al mizantropiei sale, o ajută pe împărătească să se izoleze de lume. Obsedată de bătrâneţe, se serveşte de el şi pentru a-şi ascunde ridurile care începuseră să-i sape frumosul obraz.

Succesiunea de accese de depresie şi faze de exaltare, salturile repetate de dispoziţie fac compania Elizabethei dificilă pentru apropiaţii ei. Ea însăşi se învinuieşte sistematic că a devenit o povară pentru soţul ei şi pentru cei ce o iubesc. Ar primi moartea, repetă ea, ca pe o uşurare; dispariţia ei ar fi şi pentru ceilalţi o eliberare. Nenorocirea nu i-a făcut pe cei doi soţi să comunice mai bine. Prozaismul lui Franz Joseph continuă s-o agaseze pe Elizabeth, dar nici durerea unuia nu este la fel cu a celuilalt. La nenorocirea de a-şi fi pierdut fiul, se adăuga, la Elizabeth, o disperare existenţială în care echilibrul moral şi convingerile religioase îi interziceau lui Franz Joseph s-o urmeze:

Franzloseph 503

„A fost totdeauna greu să ai cu tata ceva care să semene a conversaţie (oftează Marie-Valerie), dar de când a suferit cumplita nenorocire din iarna aceasta, este aproape cu neputinţă… înţeleg că o viaţă în comun de acest fel, fără nimic altceva de împărtăşit decât durerea – şi nici ea nu este deloc aceeaşi – o copleşeşte pe mama. Este încă şi mai tristă… când se gândeşte la viitor şi vede în faţa ochilor anii unei asemenea vieţi4”.

Împărăteasa rămâne lângă Franz Joseph până la nunta Măriei-Valerie. Despărţirea de ea va însemna o nouă sfâşiere. Marie-Valerie fusese copilul ei preferat, de altfel o şi întovărăşise adesea în peregrinări. Afecţiunea Elizabethei era atât de posesivă încât ajungea să devină chiar inhibantă pentru tânăra fată. Când Marie-Valerie şi-a descoperit înclinaţia pentru tânărul duce

Francesco-Salvator, un văr din ramura toscană, ea nu s-a opus, în timp ce Franz Joseph ar fi dorit probabil o altă partidă pentru fiica lui. Dar mult timp, era de ajuns să evoci doar în faţa ei perspectiva acestei căsătorii ca să izbucnească în lacrimi şi să se scufunde în melancolie. A mers până la a-i spune Măriei-Valerie lucruri acre despre căsnicie de care ne putem îndoi că au fost pe gustul fetei şi care oricum erau ofensatoare pentru Franz Joseph. „Căsnicia este o instituţie absurdă. La 15 ani eşti vândută, depui un jurământ pe care nu îl înţelegi, de care te căieşti vreme de treizeci de ani sau şi mai mult şi pe care nu-l mai poţi rupe5”.

Amânată din cauza dramei de la Mayerling, nunta va fi celebrată la 30 iulie 1890, la Ischl, alegere care demonstrează că s-a dorit să se dea ceremoniei un caracter strict familial. împăratul şi împărăteasa îşi ascund greu tristeţea. Elizabeth resimte nemilos această despărţire; cât despre Franz Joseph, el ştie că un alt gol tocmai s-a căscat în preajma lui şi se poate teme că, după plecarea fiicei lor, Elizabeth nu va mai rezista mult să nu răspundă la chemarea călătoriei.

Într-adevăr, după ce a trecut scadenţa, Elizabeth îşi reia viaţa itinerantă, nemaifăcând decât scurte sejururi la Viena sau alături de ai săi. Faţă de Marie-Valerie, care, în timpul unei vizite a mamei ei, ar vrea s-o reţină la castelul Lichtenegg, reşedinţa tinerei perechi, ea îşi justifică refuzul de a rămâne mai multă vreme: „Tocmai pentru că mă simt bine aici nu pot să rămân. Cuibul rândunelelor nu este potrivit pescăruşului de mare şi o viaţă de familie, fericită şi senină, nu este făcută pentru mine6”.

Aceşti ani de peregrinări atestă o instabilitate crescândă la Elizabeth. Străbate neobosită Europa, nereuşind să se statornicească vreodată durabil în vreun loc. Proiectul de a se stabili în Corfu este, sub acest aspect, exemplar: după ce multă vreme se gândise să se stabilească în insulă şi pusese să se construiască în acest scop Achilleionul, acum şederea aici o oboseşte şi hotărăşte să vândă vila. Explică ea însăşi perpetua nevoie de peregrinări:

„Dacă, după ce am ajuns undeva, aş şti că nu mai trebuie să plec niciodată de acolo, chiar şi un paradis ar deveni pentru mine un infern. Gândul că trebuie să părăsesc curând un loc mă emoţionează şi mă face să-l iubesc. Astfel, de fiecare dată îngrop un vis, prea curând spulberat, ca să suspin după altu17”.

Nu fără motiv se compară Elizabeth cu „Olandezul zburător”.

Fascinată de mare, îi descoperă corespondenţe cu frământările propriului ei suflet. La fel, îi plac acele lungi croaziere în care, departe de lumea oamenilor, trăieşte în ritmul unei naturi virgine. Dar ciudăţenia unora dintre comportamentele ei îi deconcertează şi îi neliniştesc pe apropiaţi: „Face lucruri care contrariază nu numai inima, dar şi raţiunea", se lamentează contesa Festetics, care va continua s-o însoţească în călătorii până la începutul anilor '90. Astfel, reminiscenţele Antichităţii nu sunt de ajuns, spre pildă, pentru a explica anturajului ei de ce, pe vreme rea, punea să fie legată de puntea velierului, ca să se poată bucura în voie de furtună. Era vorba doar despre extravaganţe sau era de bănuit sub aceste aparenţe semnul unui rău mai adânc? Mereu gata s-o apere pe Elizabeth împotriva atacurilor sau insinuărilor care şi-o luau drept ţintă, contesa Festetics admitea totuşi că „o umbră pluteşte deasupra sufletului ei9".

Pentru Franz Joseph, prilejurile de a o întâlni pe Elizabeth devin şi mai rare decât înainte. Acum, că Rudolf a murit şi fetele s-au măritat, ea se abţine adesea să vină chiar şi la sărbătorile care reuneau odinioară toată familia imperială. Franz Joseph suferea, cu siguranţă, că sărbătorea Crăciunul fără s-o aibă lângă el. Urările pe care i le adresează la München unde ea făcea Crăciunul lui 1892 alături de Gisela, au un ton destul de resemnat: „Dumnezeu să te binecuvânteze, să te ocrotească şi să ne dăruiască fericirea de a ne revedea. Nu putem nici dori, nici nădăjdui mai mult10".

Când se întorcea la Viena, împărăteasa se izola în apartamentele ei sau se închidea în vila Hermes, ceea ce avea consecinţe pentru viaţa de curte. Elizabeth se sustrage acum aproape complet obligaţiilor de reprezentare, faţă de care avusese mereu o aversiune, dar pe care, până atunci, le respectase, de bine de rău, în timpul şederilor la Viena. Mai mult decât în trecut, sarcina cădea, prin urmare, în seama lui Franz Joseph. Adăugată efectelor vârstei, această şubrezire a împărătesei face şi ea să pălească strălucirea vieţii de curte, care se ofileşte treptat, chiar şi după ce doliul oficial luase sfârşit.

Deoarece sejururile împărătesei la Viena se răresc, Franz Joseph îşi acordă câteva vacanţe suplimentare ca s-o întâlnească în unele dintre locurile ei de vilegiatură. Prima oară, în iarna lui 1893, se văd la Territet, pe malul lacului Leman. Pe urmă, îşi face obiceiul să se ducă pe Coasta de Azur franceză, la Cap-Martin, ca să petreacă împreună cu ea câteva zile. Neîndoielnic, nu-şi uită îndatoririle. În fiecare zi, un

curier special îi aduce de la Viena dosarele de rezolvat şi, în fiecare dimineaţă, la fel ca şi la Viena, el îşi face meseria de suveran.

Dar este fericit că o regăseşte pe Elizabeth. Nu-i trebuie mult să intre iar sub vraja ei, ceea ce, evident, nu scapă Mariei Festetics: „Cu farmecul ei, împărăteasa, notează ea, îl are pe soţul ei la degetul mic11". Şederile la Cap-Martin dau perechii imperiale şi prilejul de a întâlni vechi cunoştinţe. Astfel cei doi o frecventează pe împărăteasa Eugenie care locuieşte în împrejurimi. Timpul şterse de mult antagonismele care, în trecut, opuseseră casele lor. În schimb, Elizabeth şi Franz Joseph împărtăşesc cu Eugenie pierderea câte unui fiu în condiţii dramatice şi această comuniune în nenorocire îi apropie. Franz Joseph ar putea repeta fostei împărătese a francezilor vorbele spuse de Ludovic al XIV-lea mareşalului de Villeroy: „Nu mai eşti fericit la vârsta noastră".

Gloriettegasse

La Viena, compania Katharinei Schratt îi îngăduie lui Franz Joseph să scape de o completă singurătate. Dacă şi-o interzisese, cât timp ea locuise în centrul Vienei, are din nou acum, ca şi la Ischl, bucuria micilor dejunuri luate cu „prietena" lui.

Katharina se instalase, într-adevăr, în Hietzing, pe Gloriette-gasse, la numărul 9, într-o încântătoare casă în stil baroc, cu pereţi galbeni şi obloane verzi, pe care o putuse procura graţie ajutorului dat de împărat. Or, Gloriettegasse se învecinează cu parcul palatului Schönbrunn. Aşadar lui Franz Joseph îi este uşor să se ducă la ea când stă la Schönbrunn.

Katharina ştiuse să creeze în acest nou interior o atmosferă ce-i semăna, veselă şi caldă. Lui Franz Joseph îi plăcea să se afle aici pentru a gusta momente de destindere, după ce îşi consacrase câteva ore ale dimineţii studierii dosarelor. În timp ce savura deliciosul mic dejun pregătit de bucătăreasa Katha-rinei, faconda prietenei lui îl îndepărta de gândurile grave care, altundeva, îi stăpâneau spiritul. Se amuza de ultimele bârfe de la Burgtheater, se distra cu întâmplările povestite prin saloane sau zâmbea la vorbele de spirit cu care Katharina îşi presăra fermecătoarea trăncăneală.

Dar Katharina putea fi pentru el şi o utilă sursă de informaţii, mulţumită reţelelor ei de prieteni din societatea vieneză şi chiar din cercurile princiare. Astfel, ea îl număra printre cunoştinţele sale pe noul principe al Bulgariei, cu care întreţinea o corespondenţă şi pe

care îl întâlnea uneori la Karlsbad, cu prilejul curelor. Chiar dacă această prietenie îl cam irita, Franz Joseph putea trage şi foloase din informaţiile pe care i le aducea Katharina. Se mai întâmpla şi ca actriţa să-l primească pe împăratul ei într-un cadru mai intim şi ca micul dejun să le fie servit în dormitorul ei. Franz Joseph gusta incontestabil vraja acestui ceas încântător: „Nu te trezi prea devreme mâine dimineaţă, te rog, se poate citi în corespondenţa lui. Lasă-mă să vin să mă aşez pe patul dumitale. Ştii bine că nimic nu-mi face mai multă plăcere*2". Dar asemenea delicioase clipe nu se repetă în fiecare zi şi favoarea aceasta nu devine un obicei.

După micul dejun, Franz Joseph şi Katharina nu au decât de traversat o stradă ca să ajungă în parcul Schönbrunnului în care intră pe o poartă. La întoarcerea din plimbare, Franz Joseph era aşteptat nu rareori de câţiva gură-cască care îl ovaţionau în timp ce îşi însoţea prietena spre Gloriettegasse. Vizitele lui la actriţă au devenit într-adevăr repede de notorietate printre vienezi. Or, dacă relaţiile cu Katharina nu întruneau unanimitatea la curte, unde unora nu le plăcea locul pe care îl ocupa o femeie de rând în viaţa împăratului, populaţia dă dovadă în schimb de mult mai multă înţelegere.

În lunile de iarnă, scenariul nu mai putea fi acelaşi, Franz Joseph locuind atunci mai mult la Hofburg. O discretă intervenţie a împărătesei a permis găsirea unei soluţii. La cererea stăpânei sale, Ida Ferenezy şi-a pus apartamentul la dispoziţia împăratului. Fără îndoială, aici cadrul era mai puţin agreabil decât pe Gloriettegasse, dar Franz Joseph o putea întâlni pe Katharina şi lua cu ea micul dejun. Oricum, aceste momente au dobândit o asemenea importanţă în viaţa lui, încât îl cuprindea nostalgia de cum se despărţea de ea. Când, întorcându-se din Elveţia, nu o găseşte la Viena, îi scrie imediat la Monte Car-lo unde ea petrecea câteva săptămâni: „Cred că nu am tânjit niciodată atâta după dumneata ca de data aceasta şi mă aflu, de la întoarcerea din Elveţia, într-o asemenea stare de melancolie, că nu mai nădăjduiesc salvarea decât de la dumneata13".

Ataşamentul lui Franz Joseph ia şi forme foarte concrete. Numai la două luni după Mayerling, are grijă să adauge testamentului său un codicil prin care vrea să asigure viitorul prietenei sale. Acesta prevedea rezervarea unei sume de 500.000 de florini din averea împăratului pentru „actriţa curţii Katharina Kiss von Itebbe (născută Schratt) de care sunt legat prin prietenia cea mai adâncă şi mai curată

şi care a fost totdeauna loial şi fidel prezentă alături de mine şi de împărătească în clipele cele mai grele ale vieţii noastre14".

În fapt, suma va fi deblocată în 1911, ceea ce explică de ce nu se mai face menţiunea despre acest legat în ultimul testament al lui Franz Joseph. Adăugându-se la alte dovezi ale generozităţii împăratului, un palat pe Ring, o somptuoasă colecţie de bijuterii, ea îi va asigura Katharinei una dintre cele mai solide averi din capitala austriacă, chiar şi după prăbuşirea Monarhiei.

Moartea Elizabethei

Compania Katharinei nu îl scutea pe Franz Joseph de preocuparea pentru sănătatea împărătesei care nu înceta să se degradeze. Moralul Elizabethei era încă prăbuşit. Obsedată mai mult ca oricând de moarte, nu ieşea decât rareori din starea de melancolie care îi devenise un fel de a doua natură. Pe de altă parte, nici drasticul regim dietetic căruia i se supunea nu era făcut să-i liniştească nervii. Curele de slăbire au avut drept rezultat şi şubrezirea organismului, cu atât mai mult cu cât obsesia greutăţii corporale o conducea la adevărate aberaţii. Ajunsese să se hrănească în unele zile numai cu câteva portocale.

Poate mult şi bine s-o diagnosticheze un medic de la curte de edem de denutriţie, Elizabeth nu schimbă nimic din maniile ei care îl dezolează tot atât cât îl exasperează, pe Franz Jo-seph dar contra cărora avertismentele lui s-au dovedit mereu inoperante. Se şubrezise atât de tare, încât în ultimul an al vieţii, i se întâmpla să aibă mari dificultăţi la mers, în vreme ce, cu puţin timp în urmă, încă îşi istovea doamnele de companie care o urmau în lungile ei plimbări. Semnele decăderii ei atât fizice, cât şi morale sunt atât de evidente la începutul lui 1897, încât Franz Joseph consideră că trebuie s-o prevină pe Katha-rina Schratt care se pregătea să se alăture cuplului imperial la Cap Martin:

„Dacă vreodată aspectul, din nefericire răvăşitor, al împărătesei te şochează, nu arăta nimic, te rog. Tot aşa, evită să abordezi cu ea subiectul sănătăţii şi, dacă nu reuşeşti, încurajeaz-o şi, mai ales, nu-i recomanda nicio altă nouă cură, niciun alt nou remediu. O vei găsi pe împărătească absolut epuizată, foarte suferindă şi cu moralul la pământ. Îţi închipui cât de neliniştit pot să fiu. De data aceasta, vilegiatura pe superba Coastă de Azur va fi destul de tristă15".

Trebuie că neliniştea lui Franz Joseph era, într-adevăr, mare,

dacă îi destăinuie, la întoarcerea la Viena, prinţului Eulem-burg, noul ambasador german, grija pe care i-o stârnea starea de sănătate a împărătesei, adăugând că sejurul pe Coasta de Azur fusese irosit.

În timpul călătoriilor în străinătate, împărăteasa insista să nu fie obiectul unor măsuri speciale de securitate. Era acesta un alt motiv de nelinişte pentru Franz Joseph, căci anii respectivi sunt marcaţi, în toată Europa, de o serie de atentate anarhiste care îşi iau drept ţinte personalităţi de prim-plan, principi sau responsabili politici. Dar, şi aici, avertismentele lui nu serveau la nimic: „Cine ar vrea să atace o femeie bătrână ca mine?" se mulţumea să-i răspundă când încerca să-i atragă atenţia asupra acestei ameninţări. Fără îndoială, autorităţile ţărilor unde ea rămânea mai multă vreme aveau grijă să insta Franzloseph 509

leze un dispozitiv de securitate în jurul ei, dar, pentru a nu contraveni voinţei împărătesei, acesta nu era considerabil.

Primele luni ale lui 1898 nu s-au deosebit de anii precedenţi. Deşi Monarhia serba a cincizecea aniversare a domniei lui Franz Joseph, Elizabeth nu-şi face decât scurte apariţii în Austria. După o precipitată trecere prin Ischl, se duce la Bad Nauheim pentru cura prescrisă de medici. La sfârşitul lui august, ajunge în Elveţia unde are de gând să rămână o lună, la Territet, locul ei obişnuit de vilegiatură. Elizabeth îşi exprimă, fireşte, dorinţa ca Franz Joseph să vină şi el, dar numeroasele lui obligaţii, la întoarcerea din vacanţa de la Ischl, îndeosebi manevrele armatei imperiale şi regale, nu-i permit împăratului s-o facă.

La 9 septembrie, împărăteasa plănuise s-o viziteze pe baroana Julie de Rothschild, la Pegny, nu departe de Geneva. Îşi propune să-şi petreacă apoi noaptea în Geneva, la hotelul Beau Rivage, înainte de a porni a doua zi spre Territet cu vaporul regulat care o va lăsa la Montreux. Ca totdeauna, în asemenea cazuri, se deplasează incognito, sub numele de „contesa de Hohenembs". Totul s-ar fi desfăşurat normal dacă un jurnal genevez n-ar fi găsit de cuviinţă să anunţe prezenţa împărătesei Austriei la hotelul Beau Rivage.

Această indiscreţie stă la originea dramei. Într-adevăr, ştirea nu-i scapă lui Luigi Lucheni, un zidar italian de douăzeci şi şase de ani, care nutrea contra mai marilor acestei lumi o ură stârnită atât de repetatele eşecuri personale, cât şi de convingerile lui ideologice. Visând să se răzbune pe unul dintre aceştia pentru un şir deja lung de

dezamăgiri şi mizerii, el şi-l luase mai întâi drept ţintă pe contele de Paris, pretendentul la tronul Franţei, a cărui apropiată sosire la Geneva fusese anunţată. Contele de Paris schimbându-şi proiectele, Lucheni se putea întreba dacă soarta nu-i era încă o dată potrivnică.

Odată cu indiscreţia ziarului genevez, norocul îi surâdea în sfârşit. Încă de dimineaţă, Lucheni se postase în apropiere de Beau Rivage, pentru a urmări venirile şi plecările. Stătea încă la pândă când împărăteasa a părăsit hotelul, la începutul după-amiezii, ca să meargă la debarcader. Aici Lucheni o loveşte în piept cu o pilă pe care avusese grijă s-o ascută el însuşi. Pe moment, împărăteasa nu simte durerea. Dezechili-brându-se, doar alunecă la pământ, bogatul ei păr amortizând căzătura. Are încă puterea să parcurgă vreo sută de metri, dar, ajunsă pe ambarcaţiune, cade şi îşi pierde curând cunoştinţa.

Desfăcându-i îmbrăcămintea, contesa Sztâray, doamna de companie, descoperă în sfârşit rana. împărăteasa este imediat adusă la hotel, dar de-acum era prea târziu: medicii nu mai pot decât să constate decesul. Autopsia avea să descopere că lama pătrunsese 85 de milimetri şi traversase ventricolul stâng, provocând astfel o rană oricum mortală.

De cum a fost constatat decesul, contesa Sztâray telegrafiază la Hofburg. Ca să-l ferească pe împărat de un şoc prea brutal, nu-i comunică imediat moartea împărătesei: „Maiestatea Sa împărăteasa grav rănită. Rugămintea de a transmite Maiestăţii Sale cu menajamente", anunţă prima telegramă16. Franz Joseph lucra, ca în fiecare zi, în biroul său unde termina de studiat ultimele dosare înainte de a pleca la manevre. Niciuna dintre fiice neaflându-se atunci lângă împărat, îi revine contelui Paar, primul aghiotant, să-i ducă vestea. Dar Franz Joseph abia are timpul să ia cunoştinţă de conţinutul depeşei, când soseşte a doua telegramă: „Maiestatea Sa împărăteasa tocmai a decedat17".

Sub şoc, Franz Joseph este mai întâi ca şi încremenit. Apoi, încovoindu-se în fotoliu, lasă să-i scape: „De nimic nu voi fi, aşadar, scutit pe acest pământ", cuvinte care nu au înţelesul unui strigăt de revoltă, dar din care izbucneşte durerea pe care o poartă în ungherul cel mai tainic al fiinţei sale de la dispariţia lui Rudolf18. După câteva clipe, contele Paar îl aude murmurând pentru el însuşi: „Nimeni nu ştie cât ne-am iubit 19".

Această primă reacţie, din clipa când fortificaţiile eului cedează

sub talazurile durerii, exprima adevărul intim al lui Franz Joseph, acela din momentele când era singur cu el însuşi. Ea dă dreptate comentariilor care îi subliniază neclintirea dinaintea acestei noi încercări. Este adevărat că este de văzut aici o altă faţă a personajului său. Demnitatea funcţiei îi poruncea să-şi domine sentimentele, şi, în această împrejurare, ca şi în celelalte, a ştiut să-şi controleze emoţiile. Dar, când o revede pe Marie-Valerie, nu-şi poate opri lacrimile.

Desigur, în toate aceste zile, ca şi după moartea lui Rudolf, atenţia acordată treburilor de stat nu a slăbit. Simţul datoriei nu este totuşi suficient ca să explice de ce, chiar şi în asemenea clipe, îşi impunea această povară. Adevărul este că afla în muncă un refugiu. Prezenţa Katharinei i-a adus iarăşi o preţioasă îmbărbătare. În acest început de septembrie, „prietena" îşi luase câteva zile de vacanţă ca să se dedea alpinismului. Când a aflat de asasinarea împărătesei, s-a grăbit să se întoarcă la Viena. Franz Joseph nu uită să-şi exprime recunoştinţa: „Este atât de gentil din partea dumitale că te-ai întors. Cu cine altcineva aş putea vorbi mai bine despre cea dispărută20?"

În afară, viaţa lui Franz Joseph îşi regăseşte foarte repede ritmurile obişnuite. El îşi reia curând plimbările matinale alături de Katharina prin parcul Schönbrunnului, iar diplomaţii străini îşi pot asigura guvernele că se lasă absorbit, ca totdeauna, de muncă. Dar, chiar dacă obligaţiile lui şi prietenia unei făpturi omeneşti reuşesc să-l distragă, el purta în adânc o suferinţă cu atât mai grea cu cât era tăcută. Când l-a revăzut, prima oară după înmormântare, la sfârşitul lui septembrie, Marie-Valerie nu a putut decât s-o constate: „Ştiu cât de adâncă şi grea este suferinţa lui şi, dinaintea unei asemenea dureri, sunt neputincioasă21".

Cultul monarhiei

Noile nenorociri au avut drept efect consolidarea respectului cu care supuşii îl înconjurau pe Franz Joseph. Acesta tocmai ajunsese să dobândească trăsăturile de alte Herr, „bătrânul domn", pe care le-a reţinut memoria colectivă. La începutul anilor '90, contele Hiibner mai putea să noteze: „Are chipul unui om de 70 de ani, dar silueta unui tânăr22". Fotografiile confirmă această impresie. Dar, acum, chiar dacă şi-a păstrat legendarul pas elastic, stigmatele bătrâneţii se precizează. În pofida vigorii de care continuă să dea dovadă, începe să se cocârjeze şi sugerează tot mai mult imaginea unui bătrân stejar noduros.

Portretul lui Franz Joseph este omniprezent pe întregul teritoriu

al Monarhiei. Nu există loc public care să nu fie împodobit cu el. Multe sunt şi interioarele de rând sau burgheze în care stă atârnat pe perete. Multe sunt şi obiectele pe care, ca ilustrare a acestui cult popular ce-i împresoară persoana, efigia împăratului este gravată. Iar gură-cască la el se gândesc atunci când, scenă familiară în oraşele de garnizoană, muzica militară defilează interpretând imnul imperial, Gott erhalte den Kaiser.

Ca şi cu douăzeci de ani în urmă, manifestările care, cel puţin până la moartea împărătesei, au marcat, în 1898, a cincizecea aniversare a domniei atestă forţa acestui sentiment popular. La 24 iunie, 70.000 de copii defilează prin faţa lui, pe Ring:

„Magnifică şi emoţionantă [îi relatează el, puţin după, Ka-tharinei Schratt], festivitatea a fost foarte reuşită. Şaptezeci de mii de copii au defilat în lungi coloane compacte, pe Ring, în cea mai perfectă ordine, în sunetul muzicilor militare. Trecând, strigau ura. În pofida oboselii lungilor deplasări, încă de dimineaţă devreme, din cartierele cele mai depărtate, copiii erau plini de prospeţime. Era o plăcere să-i vezi cum îmi zâmbeau şi cu ce entuziasm strigau23".

Unele festivităţi iau un aer foarte pitoresc. În aceeaşi zi, Franz Joseph este aclamat, ca cel dintâi dintre ei, de 4.000 de vânători în ţinută, adunaţi la Schönbrunn. La 26 iulie este rândul cicliştilor să-i aducă omagiul, ceremonie desigur ciudată pentru acest împărat în genere refractar la invenţiile moderne.

Zece ani mai târziu, jubileul domniei dă loc altor manifestări spectaculare prin care se exprimă din nou ataşamentul popoarelor faţă de suveranul lor. Tineretul este asociat iarăşi la aceste serbări. Un cortegiu de 82.000 de elevi, băieţi şi fete, deschide la Schönbrunn ceremoniile jubileului. Acesta reînnoadă şi cu moda tablourilor vivante. Ca şi în 1878, organizarea defilării i-a fost încredinţată unui pictor: Hans Makart i-a cedat locul lui Karl Hollitzer. De această dată nu a mai fost vorba să i se prezinte lui Franz Joseph meseriile imperiului, ci un rezumat al armatei sale de la începuturile Casei de Austria. S-a avut în vedere şi ca această manifestare să exprime unitatea popoarelor Monarhiei în jurul coroanei împăratului. Într-adevăr, cu excepţia cehilor, nicio naţiune nu a lipsit. Timp de trei ore, Franz Joseph a salutat pe Ring vreo 12.000 de bărbaţi a căror varietate de costume şi uniforme ilustra nu doar succesiunea secolelor, ci şi diversitatea ţărilor habsburgice. În fine, după retrospectiva

istorică, a fost rândul armatei imperiale şi regale, ultimul meterez al Monarhiei, să-şi aducă omagiul lui Franz Joseph, şeful ei suprem, sub forma unei mari parade.

Această popularitate are, concomitent, o semnificaţie şi nişte consecinţe politice. Se înţelege de la sine că, adunând popoarele în jurul persoanei suveranului, ea a constituit un atu pentru Monarhie. Sir August Paget avea dreptate să sublinieze faptul când afirma, în 1893, în ultima lui depeşă ca reprezentant al curţii de la Saint-James la Viena: „Nu spunem prea mult dacă afirmăm că sentimentul de loialitate şi de ataşament faţă de împăratul Franz Joseph este ceea ce ţine în legăturile unităţii diferitele părţi ale acestui imperiu divizat şi disparat24".

Acest elogiu este totuşi cu dublu tăiş, căci el lasă să se înţeleagă, printre rânduri, şi fragilitatea ansamblului habsbur-gic. Ce altceva poţi crede, de fapt, despre o construcţie politică al cărui unic factor de unitate, oricât de esenţial ar fi el, este legătura dinastică? De fapt, celebrarea jubileelor nici măcar nu a calmat confruntările naţionale care sfâşiau Monarhia. În 1898, acutizarea acestora a ajuns să paralizeze funcţionarea Parlamentului austriac, în vreme ce, în Boemia, încăierările îi puneau mereu faţă în faţă pe germani şi cehi, iar în Galiţia tensiunile dintre polonezi şi ruteni se înăspreau.

Dinspre partea lor, în numele suveranităţii regatului Sfântului Ştefan, maghiarii îşi fixaseră drept obiectiv reducerea şi mai accentuată a legăturilor care îi uneau cu ţările cisleithaniene. Pe de altă parte, s-a remarcat absenţa cehilor de la defilarea care, zece ani mai târziu, a constituit punctul culminant al manifestărilor menite să serbeze a şaizecea aniversare a domniei. Chiar dacă erau singurii care nu participau la această mare întrunire sub semnul unităţii, defecţiunea lor era totuşi un semn exploziv al gravităţii contenciosului care îi opunea Coroanei. Chestiunea boemiană ocupa, în chiar centrul politicii cisleithaniene, un loc pe care nu-l va mai pierde.

Acest fapt este, el singur, un semn al radicalizării crescânde a dezbaterii politice. Într-adevăr, tendinţele care se conturaseră în cursul deceniului precedent se precizează şi se ascut. La majoritatea popoarelor, moderaţii pierd teren sub presiunea partizanilor unui discurs mai agresiv, iar contaminarea naţionalistă progresează. În paralel, partide de masă se organizează şi se instalează în avanscenă, contribuind astfel la schimbarea peisajului politic.

Căderea lui Taaffe

Guvernul contelui Taaffe a fost una dintre primele victime ale înăspririi a situaţiei. Primul-ministru sperase să reglementeze problema boemiană pe baza unui compromis între germani şi cehi. Având experienţa eşecului tentativei din 1871, se ferise să redeschidă dosarul constituţional, preferând să fixeze doar noi reguli pentru relaţiile dintre cele două popoare. Un astfel de compromis ar fi consolidat poziţia Cehilor Bătrâni, ameninţată de ascensiunea rivalilor lor, Tinerii Cehi. O dată înlăturată ipoteca boemiană, ar fi fost întrunite condiţiile pentru ca unii liberali, dintre cei moderaţi, să pună capăt opoziţiei lor şi să se alăture din nou coaliţiei guvernamentale.

Taaffe se putea crede aproape de ţintă atunci când reprezentanţii celor două popoare, sub conducerea lui Riger pentru cehi şi a lui Ernst von Plener pentru germani, parvin, la începutul lui 1890, la un acord, cu sprijinul nobilimii. Acesta prevedea împărţirea Dietei în trei curii. Germanii şi cehii vor dispune fiecare de câte una, cea de-a treia rămânând marii proprietăţi funciare. Pentru a dezamorsa problema şcolară, unul dintre polii ficşi ai conflictului dintre cele două naţionalităţi, se decide divizarea consiliului şcolar din Boemia în două secţiuni, una germană, alta cehă. În afară de aceasta, este prevăzută o clauză pentru protecţia minorităţilor. Pragul de la care o naţionalitate are dreptul, într-o comună, ca învăţământul să fie făcut în limba ei este fixat la 40 de copii de vârstă şcolară, în sfârşit, la nivelul cercurilor şi arondismentelor, tribunalele vor fi reorganizate pe baze naţionale.

Totuşi, încă de la încheierea lui, acordul era grav ameninţat. Tinerii Cehi fuseseră deliberat ţinuţi departe de negocieri. Or, audienţa lor în opinia publică nu încetase să crească. În 1890, Tinerii Cehi tocmai înregistraseră, cu câteva luni mai devreme, o substanţială creştere la alegerile pentru Dieta Boe-miei. Taaffe avea să plătească scump această greşeală. Luând parte la negocieri, Tinerii Cehi ar fi putut adopta un ton mai moderat şi, în cele din urmă, s-ar fi putut asocia la proiectul compromisului. Ţinuţi deoparte, s-au dezlănţuit împotriva acordului încheiat de Bătrânii Cehi. Un an mai târziu, vor culege roadele acestei supralicitări, triumfând în alegerile pentru Reichsrat, în vreme ce adversarii lor vor suferi o adevărată înfrângere. Deznodământul acesta are ca prim efect îngroparea compromisului, chiar înainte de a fi beneficiat de un început de aplicare. Eşecul mina

astfel o altă speranţă de conciliere a intereselor naţionale ale celor două popoare. El înseamnă totodată o severă lovitură pentru moderaţii din ambele tabere. Bătrânii Cehi, cel puţin în Boemia, au încetat practic să existe ca forţă politică, în timp ce, la germani, maximaliştii aveau de-acum înainte vântul în pupă.

Per total, iniţiativa lui Taaffe a produs un rezultat contrar celui pe care îl scontase. Departe de a consolida majoritatea, respectiv de a o lărgi, ea reuşeşte s-o slăbească. După înfrângerea Bătrânilor Cehi, componenta cehă a majorităţii guvernamentale nu mai este un partener sigur, iar marja de manevră a cabinetului Taaffe diminuează proporţional. În faţa acestor noi date, Taaffe demonstrează că nu era acel politician mediocru a cărui imagine a transmis-o tradiţia liberală. Rupând cu politica paşilor mărunţi, din care îşi făcuse o specialitate, el optează pentru o strategie dinamică. Reflecţia îl face, de fapt, să vadă în adoptarea sufragiului universal răspunsul la agravarea tensiunilor naţionale, pe care o ilustrează criza boemiană.

Nu era totuşi de ajuns ca el singur să aibă această convingere. Trebuia să fie convins şi Franz Joseph, ceea ce nu era simplu, căci el putea considera că această concesie făcută democraţiei miroase a iad. Dar Taaffe ştie să desfăşoare acele argumente care să-l ralieze la reformă. Îl face să-i împărtăşească analiza potrivit căreia păturile populare nu ar fi fost contaminate de virusul naţionalist în acelaşi grad ca burgheziile din diversele societăţi constitutive ale ansamblului cisleithanian. Accesul lor la exerciţiul politic prin dreptul de vot ar modifica perspectivele dezbaterii politice, proiectând pe primul plan interesele sociale şi economice, cu consecinţa de sperat că partidele vor tinde să se organizeze atunci în jurul acestor priorităţi şi că presiunea problemelor naţionale va diminua în aceeaşi măsură. De la această reformă, Franz Joseph şi Taaffe aşteptau, aşadar, o reîmpărţire a cărţilor, care să ducă la consolidarea Monarhiei.

Proiectul pus la punct de Taaffe nu ar fi introdus totuşi un vot universal integral. El menţinea, de fapt, sistemul curial. Astfel, curiile marii proprietăţi funciare şi camerele de comerţ şi industrie subzistau. Noii alegători aveau să fie chemaţi să voteze în curiile comunelor rurale şi comunelor urbane. Ceea ce era prea mult pentru partidele din coaliţia guvernamentală, deloc dispuse să-l urmeze pe primul-ministru pe un drum atât de periculos. Socotind că sufragiul universal le-ar pecetlui dispariţia, ele susţineau un sistem elitist care atribuia unei

minorităţi puterea. În acest punct, erau foarte aproape de liberali care, în majoritate, nu aderau la principiile democraţiei politice.

Dezavuat de partenerii din propria majoritate, Taaffe demisionează, deznodământ pe care Franz Joseph îl deploră, desigur, cum dă de înţeles remarca acidă pe care i-o adresează contelui Hohenwart, preşedintele grupului parlamentar al conservatorilor catolici, al căror rol fusese determinant în eşecul primului-ministru demisionar. „Eşti prea bătrân ca să construieşti, dar nu destul de bătrân pentru a demola", i-o spune în faţă lui Hohenwart, când acesta, sub pretextul vârstei, declină propunerea de a forma noul guvern25. pe Franz Joseph îl costa mult faptul că trebuia să se despartă de Taaffe, în care avea o mare încredere. Lunga colaborare dăduse relaţiilor dintre ei o turnură personală, care se deosebea de tonul raporturilor pe care miniştrii le aveau de obicei cu suveranul lor. Plecarea lui Taaffe punea astfel capăt unei perioade de paisprezece ani de stabilitate guvernamentală şi Franz Joseph se putea teme ca ea să nu deschidă o perioadă de turbulenţă politică.

Dar, oricât ar fi fost de iritat, Franz Joseph se comportă ca un monarh constituţional. El formează, într-adevăr, noul cabinet în jurul forţelor care se coalizaseră contra proiectului de reformă electorală. Şeful guvernului, prinţul Alfred Windisch-graetz, se sprijinea pe o majoritate care regrupa dreptele conservatoare şi pe liberali, adversari dintotdeauna, dar, în această circumstanţă, solidari în opoziţia lor faţă de sufragiul universal. Era, încă de la naştere, o coaliţie fragilă, de vreme ce se alcătuise în primul rând în jurul unui program negativ. Era previzibil să fie sever zguduită în clipa când se vor ridica acut problemele naţionale ce-i puneau faţă în faţă pe germani şi slavi.

Lucru confirmat de declanşarea afacerii Cilii, un orăşel din sudul Stiriei, cu majoritate germană, dar înconjurat de sate slovene. Cazul este exemplar pentru certurile şcolare, în care naţionalităţile se înfruntau cu străşnicie. În liceul din Cilii, germana beneficiase de o situaţie de monopol până la începutul anilor '90. Dar creşterea numărului de elevi de naţionalitate slovenă îi face pe sloveni să reclame introducerea bilingvismului. Patimile s-au aprins foarte iute în jurul acestei situaţii. Slovenii, membri ai majorităţii guvernamentale, nu ar fi înţeles să nu li se dea satisfacţie. Dinspre partea germană, opoziţia era cu atât mai vie cu cât regiunea era una de frontieră, între lumile germană şi slavă. Germanii din Cilii au primit ajutor mai ales din

partea liberalilor, alţi parteneri din coaliţia guvernamentală.

Cabinetul prinţului Windischgraetz nu rezistă acestei crize. Poate oricât primul-ministru să propună o soluţie mediană care prevedea limitarea bilingvismului la clasele mici. Era prea mult pentru germani, care văd aici amorsarea unui proces fatal. Trăgând consecinţele acestei divizări din sânul majorităţii lui, Windischgraetz preferă să-şi dea demisia în iunie 1895.

Pentru a-l înlocui, Franz Joseph face apel la contele Erich von Kielmansegg, Statthalter al Austriei Inferioare, care formează un guvern unde figurează câţiva înalţi funcţionari. Fără îndoială, trebuie luat ca un guvern de tranziţie. Din octombrie acelaşi an, Kielmansegg cedează locul contelui Kasimir Badeni, un aristocrat polonez, care se sprijină din nou pe o majoritate parlamentară. Ca şi pe vremea lui Taaffe, aceasta regrupează pe cei mai mulţi dintre aleşii slavi şi pe conservatorii catolici din ţările alpine. Dar, deşi Franz Joseph se simţea foarte la largul lui cu o echipă în care dominau înalţii funcţionari, acest interludiu are semnificaţia unei prime gripări a sistemului parlamentar austriac sub presiunea avântului naţionalismelor.

LUEGER, PRIMAR AL VIENEI

Ridicarea unor forţe politice noi îşi găseşte o ilustrare exemplară în cucerirea primăriei Vienei de către Lueger în fruntea creştin-socialilor. De la căderea neoabsolutismului, municipalitatea Vienei fusese controlată de liberali care făcuseră din ea unul dintre bastioanele lor. Până către mijlocul anilor ’80, nicio opoziţie serioasă nu a fost în măsură să le dispute puterea, astfel încât şi-au putut permite, ocazional, luxul de a se separa în mai multe tendinţe rivale.

Condiţiile luptei politice au început să se schimbe atunci când, profitând de estomparea lui Schonerer, Lueger a recurs la reasamblarea, în sânul aceleiaşi mişcări, a nebuloasei forţelor liberale care apăruseră şi se dezvoltaseră în cursul anilor precedenţi. Susţinut puternic de vaste reţele printre meseriaşi, prăvăliaşi, clasele mijlocii, noul partid, grupat sub conducerea şefului său carismatic, trece la asaltarea citadelei. Nici sistemul curial, nici regimul censitar nu opresc ascensiunea creştin-socialilor, care s-au putut crede aproape de ţintă în 1895. După alegerile din primăvară, cele două partide erau practic la egalitate şi Statthalterul Austriei Inferioare găseşte în acest rezultat indecis un motiv pentru a dizolva consiliul municipal. Dar, în septembrie, creştin-socialii repurtează o victorie zdrobitoare,

asigurându-şi 92 de locuri contra a doar 46 ale liberalilor. La 29 octombrie, Lueger este ales primar al Vienei.

Privirile se întorc atunci spre împărat de care atârnă urmarea. El poate ratifica alegerea lui Lueger sau îi poate opune ve-to-ul său. Fără discuţie că pe vremea aceea Franz Joseph avea serioase rezerve faţă de personalitatea lui Lueger. îi judeca sever accentele demagogice şi îi dezaproba antisemitismul. Probabil, vedea totodată în Lueger şi în creştin-sociali o faţă a democraţiei pentru care manifestase mereu prea puţină simpatie, oricâte concesii trebuise să facă spiritului timpului. Acesta era şi unul dintre argumentele pe care o delegaţie a episcopatului austriac, condusă de arhiepiscopul Pragăi, cardinalul Schönborn, le expusese de curând la Vatican, unde era urmărită cu interes ascensiunea noului partid, demers care, se înţelege de la sine, beneficia de cauţiunea imperială. Franz Joseph ştia bine şi că ungurii îl presau să refuze alegerea lui Lueger. Acesta nu-şi ascunsese niciodată ostilitatea faţă de maghiari, pe care îi denunţa ca pe groparii Monarhiei. Unii se temeau şi ca preluarea primăriei Vienei de către Lueger să nu antreneze o fugă a capitalurilor, mai ales a celor evreieşti, către Budapesta sau spre plasamente străine.

Franz Joseph decide să nu ratifice alegerea lui Lueger şi Consiliul municipal este încă o dată dizolvat. Dar măsura aceasta îşi ratează ţinta. Lueger şi creştin-socialii sunt plebis-citaţi în februarie 1896 de către alegătorii vienezi care le acordă o majoritate crescută. Franz Joseph ar fi putut să recurgă din nou la arma veto-ului. Dar ce se putea aştepta de la o nouă dizolvare după asemenea rezultate?

Criza nu întârzie să se răsfrângă asupra relaţiilor vienezilor cu împăratul, care a pierdut atunci ceva din afecţiunea lor. Franz Joseph nu mai era salutat cu aceeaşi spontaneitate în timpul deplasărilor între Schönbrunn şi Hofburg. Decât să lase să se învenineze o criză care, dacă blocajul era menţinut, risca să dăuneze dinastiei, mai ales într-un moment când Monarhia trebuia să înfrunte alte provocări, Franz Joseph optează pentru un compromis care să ofere o ieşire onorabilă ambelor părţi. Începe prin a-l primi pe Lueger în audienţă pe 27 aprilie. Apoi se află că îşi menţinuse „de data aceasta" refuzul de a ratifica alegerea şi că cel interesat se supusese acestei decizii. Cu alte cuvinte, hotărârea de excludere lansată contra lui Lueger fusese anulată.

Deşi salva aparenţele şi îi păstra lui Franz Joseph avantajul

iniţiativei, acest compromis are pentru creştin-sociali însemnătatea unei victorii. Franz Joseph nu se mai opunea succesului lor electoral. În aşteptarea sosirii lui Lueger, locul va fi ocupat de unul dintre tovarăşii lui, Joseph Strohbach, „un om de paie", ironizează liberalii, cu atât mai uşor cu cât Stroh chiar înseamnă „pai" în germană. Lungul marş al lui Lueger către puterea municipală va lua sfârşit un an mai târziu. La 8 aprilie 1897, Consiliul municipal îşi acordă din nou voturile lui Lueger. De data aceasta, ratificarea imperială nu se lasă aşteptată: acordul lui Franz Joseph vine pe 16 aprilie.

O dată trecut hopul, relaţiile dintre cei doi bărbaţi care de acum înainte sunt obligaţi să se vadă des, mai ales în timpul ceremoniilor oficiale, merg spre ameliorare. Franz Joseph a apreciat desigur faptul că Lueger se comporta ca un supus loial. În funcţia sa de prim magistrat al capitalei Monarhiei, Lueger a dovedit, pe de altă parte, un simţ al răspunderii mult mai mare decât ar fi lăsat să se presupună anumite vorbe sau purtări ale sale. Dacă se slujise de antisemitism ca de o pârghie, se fereşte, o dată ajuns primar al Vienei, să se atingă de condiţia administraţilor săi evrei. Şi mai ales, până la moartea lui, în 1910, conduce un vast program de modernizare pentru această metropolă care atinsese deja cifra de 1 674.000 de locuitori la schimbarea secolului.

Iniţiator al unui socialism municipal, Lueger consacră o parte importantă a acestor eforturi lucrărilor de asanare, dezvoltării marilor infrastructuri (aducţiuni de apă, construirea de uzine de gaz şi de centrale electrice) şi mijloacelor de transport (tramvai şi metro), fără a uita realizările sociale, precum finanţarea spitalelor şi o reţea de şcoli. Va reveni municipalităţii social-democrate de după primul război mondial să completeze această operă, mai ales aducând soluţii novatoare problemei locuinţelor pe care administraţia creştin-socială o neglijase. Considerat global, bilanţul lui Lueger în fruntea primăriei Vienei nu este mai puţin pozitiv. Opera lui va fi soclul pe care succesorii lui îşi vor putea instala politica.

Anul 1897 nu vede doar consacrarea creştin-socialilor, el este marcat totodată de un prim salt al partidului social-democrat. Dezvoltându-se, acesta îşi adaptează organizarea internă la pluralismul naţional al Cisleithaniei. Se transformă, efectiv, într-un partid cu structură federativă în jurul celor şase naţiuni principale (germani, cehi, polonezi, ruteni, italieni şi sloveni), administrându-şi

ele însele problemele proprii, sub autoritatea unui executiv comun. Social-democraţia nu putea totuşi spera să joace un rol pe scena parlamentară atâta vreme cât majoritatea clasei muncitoare era exclusă de la dreptul de vot. Or, un nou pas spre sufragiul universal este făcut în 1896. Contele Badeni nu se transformase, desigur, brusc într-un campion al democraţiei. Dar credea că nu poate fi ignorată forţa aspiraţiei spre sufragiul universal. Soluţia ar fi fost atunci aceea de a i se da satisfacţie, veghindu-se totodată la a i se limita consecinţele?

Acesta este sensul reformei pe care o supune votului în 1896. Ea instituie un sufragiu universal „corectat". Alături de cele patru curii existente, este creată o a cincea, în care vor vota toţi noii alegători, adică cinci milioane şi jumătate de persoane, pentru a desemna 72 de deputaţi. Acest sistem rămânea încă profund inegalitar, deoarece, în acelaşi timp, 5 402 de mari proprietari funciari alegeau 55 de deputaţi, iar cei 583 de electori ai camerelor de comerţ şi industrie desemnau 21. Dar că sufragiul universal favoriza partidele de masă, demonstraţia o fac imediat alegătorii în 1897. În curia a cincea sunt aleşi 15 social-democraţi, primii care vor lua loc în Reichsrat, şi cei mai mulţi dintre cei 28 de deputaţi creştin-sociali.

Vijelia

Anii anteriori lăsaseră să se bănuie ce încărcătură explozivă conţineau patimile naţionale. Digul se rupe în 1897, an care pentru Monarhie are cu siguranţă valoarea unei cotituri capitale. Societatea austriacă şi noua Cameră sunt zguduite de o adevărată vijelie după publicarea, la 5 aprilie, a doua ordonanţe lingvistice care prevedeau obligativitatea funcţionarilor în post în Boemia să stăpânească, începând din iulie 1901, germana şi ceha pe tot cuprinsul regatului.

Decizia contelui Badeni nu fusese câtuşi de puţin inspirată de voinţa de a-i agresa pe germanii din Boemia. Pe plan te-oretic, măsura putea părea rezonabilă. Dar, în afară de Galiţia, al cărei guvernator Badeni fusese înainte de a fi chemat la acesta Viena, nu avea decât o cunoaştere mediocră a realităţii austriece. Este evident că nu integrase în analiza lui suma de neîncredere şi gânduri ascunse care vor otrăvi pe viitor relaţiile dintre cele două popoare.

Faţă de ordonanţe, reacţia germanilor este imediată. Deja minoritari, ei se temeau că aplicarea ordonanţelor lingvistice va avea drept consecinţă lăsarea lor la cheremul cehilor. Oricum ea le ruina, cu

certitudine, speranţa de a obţine un statut de autonomie administrativă în teritoriile unde erau majoritari. Intrarea masivă a funcţionarilor cehi în aceste regiuni făcea imposibilă realizarea unui asemenea progres. În schimb, reforma dădea satisfacţie postulatului ceh privind unitatea regatului Boemiei, aşa cum îl exprima teza dreptului de stat.

Ordonanţele lui Badeni au avut efectul unui detonator. Opoziţiile, încă strunite de-a lungul ultimilor ani, scapă frâie-le şi Boemia devine teatrul unui şir de violenţe. Autorităţile trebuie să recurgă la forţă pentru a restabili ordinea în câteva oraşe din zonele germane. Dar agitaţia nu se limitează la Boemia. Mobilizate într-un soi de uniune sacră, partidele germane dau în Reichsrat bătălia împotriva „ordonanţelor scelerate". Schonerer, care iese iar la suprafaţă cu ocazia acestei crize, se dezlănţuie. Odată cu el, extremiştii dau tonul rezistenţei. De frică să nu fie acuzate de moliciune, de trădare chiar, celelalte partide, până şi creştin-socialii şi social-democraţii, adoptă poziţii intransigente. Doar conservatorii catolici se ţin deoparte faţă de această mişcare.

Totul ar fi fost foarte normal în această confruntare a punctelor de vedere antagoniste dacă, sub efectul patimilor mocnind în fiecare tabără, confruntările nu ar fi degenerat repede. Camera deputaţilor a fost ca luată de un vânt de nebunie. Toate tehnicile de obstrucţie au fost folosite. Oratorii erau întrerupţi sistematic prin invective sau prin trântirea pupitrelor. Foarte iute, dezbaterile scapă de sub controlul preşedintelui. Partizani şi adversari nu se mulţumeau să se agreseze verbal, cei mai excitaţi recurgeau şi la mâini. Cronicarul de la Figaro abia dacă şarjează atunci când se amuză să descrie una dintre aceste scene de tumult:

„Niciodată o haită de beţivani nu se bătuse, nu se rostogolise şi nu se muşcase în jurul unei tejghele, sub plesniturile de şervet ale birtaşului, precum aceşti legislatori în jurul tribunului lor, sub admonestările preşedintelui. Se discuta, zic ziarele, «un compromis provizoriu», când, deodată: «Canalie! Mocofanule!... Secătură!... Eunucule!... Escroc polonez!...» Dar astea nu erau decât nişte expresii moderate şi nimeni nu se gândea să se formalizeze, când un deputat german a ţâşnit de la locul lui, s-a căţărat pe birou şi a început să scuture ca un nebun clopoţelul preşedintelui, Dl Abraha-mowicz! Atunci, dl Abrahamowicz dispare, toată haita germană din Cameră se

năpusteşte, cu lovituri de pumni şi picioare, în mijlocul sălii, grupurile «se stabilesc pe poziţii strategice», apoi dl Abrahamowicz reapare cu alt clopoţel, îi este luat şi acesta, el şi-l ia înapoi, îi este din nou smuls, şi discuţia asupra «compromisului provizoriu» continuă astfel câtă-va vreme. Apoi grămada devine şi mai turbată şi bătaia, loviturile, urletele, scenele de frenezie, farsa, furia, pantalona-da nu întârzie să se transforme în demenţă. Deputatul Schone-rer apucă unul dintre fotoliile ministeriale şi îşi doboară colegii cu el, ca şi cu «o ghioagă»! Deputatul Potaczek înhaţă clopoţelul şi îl loveşte cu el în cap, cu toată puterea, pe deputatul Wolf! Deputatul profesor Pfersche, sugrumat de vecini, îşi scoate din buzunar «micuţul lui briceag» şi îl învârte prin aer ca să se apere! Altul, deputatul Wetter, mai jovial, goleşte carafa tribunei peste o grămadă care se rostogoleşte pe jos, şi, de altminteri, în acest timp toţi, se pălmuiesc, tropăie sau «se trag de bărbi» prin colţuri26".

Pentru a reinstala calmul, este votată o lege care autoriza excluderea pentru treizeci de zile a oricărui deputat care a încălcat grav regulamentul Adunării. Dar măsura are doar efectul de a provoca creşterea agitaţiei. Preşedintele se vede constrâns să apeleze la forţă pentru a-şi face hotărârile respectate. Schonerer, care se dedă cu dragă inimă la toate acestea, se află evident printre cei pe care poliţia trebuie să-i evacueze fără menajamente din incinta Parlamentului.

Nemairămânând circumscrise în Reichsrat, dezordinile cuceresc strada. Pangermaniştii nu sunt singurii care manifestă. Ei primesc întăriri de la vienezi, printre care se află mulţi dintre alegătorii lui Lueger, care sunt, fără nicio îndoială, excelenţi patrioţi austrieci, dar, neliniştiţi de soarta rezervată germanilor, îşi alătură glasurile linguşitorilor Prusiei şi intonează, împreună cu ei, cântece provocatoare, precum Wacht am

Rhein, pentru a-şi marca şi mai puternic opoziţia faţă de politica guvernului. În această toamnă a lui 1897, Viena are parte de un climat atât de înfierbântat, încât unii se tem de ce este mai rău.

Franz Joseph nu face, desigur, parte dintre aceştia, dar dinaintea înmulţirii tulburărilor şi paraliziei crescânde a instituţiei parlamentare, a putut crede că venise vremea să pună capăt nefericitei experienţe. Badeni îşi înaintase demult demisia ei. Reacţionând exact în felul său propriu, Franz Joseph începuse prin a-şi menţine încrederea în primul său ministru. Acţionând altfel, ar fi avut impresia

că cedează presiunii grupurilor care îl invitau să se despartă de el. Aceasta va fi totuşi atitudinea pe care o va adopta până la urmă. Dar, de cum a luat decizia, evenimentele s-au precipitat. Atât de aşteptată de germanii din Austria, demisia lui Badeni va fi acceptată pe 27 noiembrie.

Nu era totuşi de ajuns demisia unui guvern pentru potolirea crizei. Cele câteva luni de confruntări şi tulburări lăsaseră urme adânci. Repercutate de presă în Europa, subliniate de ambasadori în depeşele lor, scenele scandaloase care dezonoraseră Parlamentul austriac aduseseră o gravă atingere în străinătate prestigiului Monarhiei. Mulţi credeau că pot decela aici semnele unui proces de descompunere. Evoluţia internă nu era, de altfel, făcută să suscite optimismul.

Într-adevăr, tensiunea nu a scăzut după plecarea lui Badeni. Numai că fronturile s-au răsturnat. Cehii, care se bucuraseră de ordonanţe, acum se considerau lezaţi. Prezidat de baronul Paul von Gautsch, arhetipul înaltului funcţionar austriac, noul guvern nu aboleşte ordonanţele – ele nu vor fi abrogate decât în 1899 – dar le suspendă aplicarea, înlocuindu-le cu dispoziţii mai suple, care împărţeau Boemia în circumscripţii germane, cehe şi bilingve. Cehii lasă acum să izbucnească furia care îi bântuia. La Praga, studenţi germani care purtau ostentativ culorile corporaţiei lor sunt molestaţi în centrul oraşului; prăvăliile unor negustori germani sunt devastate; pentru a restabili ordinea, autorităţile nu văd alt mijloc decât decretarea stării de asediu.

Violenţelor cehe le răspunde extremismul unora dintre germani. Chiar dacă majoritatea germanilor din Austria erau satisfăcuţi de lăsarea în adormire a ordonanţelor lingvistice, pangermaniştii îşi vor desfăşura ofensiva contra monarhiei danubiene. Denunţând în biserica catolică un susţinător al statului habsburgic, Schonerer lansează mişcarea Los von Rom, care îi invită pe germanii din Austria să rupă cu catolicismul şi să se convertească la luteranism, prezentat ca religia naţională prin excelenţă. Chiar dacă rezultatele acestei campanii nu au fost spectaculoase, numărul transferurilor, aproape patruzeci de mii, nu este totuşi neglijabil. În schimb, asemenea tentative de ademenire au avut ca efect totodată îmbărbătarea marii majorităţi a catolicilor în fidelitatea lor faţă de Austria habsburgică.

Agravarea instabilităţii guvernamentale a fost o altă consecinţă

a prelungirii crizei. Cabinetele se uzau unul după altul, încercând să inventeze un compromis care să reglementeze problema boemiană. În mai puţin de trei ani, după demisia lui Badeni, s-au succedat patru guverne. Neexistând o majoritate parlamentară, în acei trei ani nu a fost votată nici legea cea mai măruntă. Miniştrii erau obligaţi să recurgă sistematic la articolul 14 din Constituţie care, faţă de o situaţie de excepţie, autoriza guvernul să se lipsească de aprobarea Camerelor.

Pe deasupra, paralizarea instituţiei parlamentare a contribuit fatalmente la slăbirea poziţiei Austriei în relaţiile cu Ungaria. Absenţa unei majorităţi a restrâns marja de manevră a guvernului de la Viena în negocierile cu omologul lui de la Budapesta în vederea reînnoirii decenale a compromisului. Desigur, pentru această situaţie, era prevăzută prelungirea cu un an a acordului precedent. Această clauză de salvgardare evita riscul unei rupturi automate, atunci când, la expirarea termenului decenal, persista un dezacord între cele două părţi. Ce era mai rău se evita astfel. Rămânea însă faptul că Ungaria era firesc ispitită să profite de fragilitatea puterii austriece pentru a-şi spori exigenţele şi a-şi lărgi aria suveranităţii.

CĂSĂTORIA LUI FRANZ FERDINAND

Permanenţa crizei, agravată şi mai mult de formele pe care le îmbrăca, îl loveşte pe Franz Joseph în mândria sa. „Am ajuns de râsul lumii întregi", se indignează e127. Dar asta nu este totul, în mijlocul atâtor griji, mai este confruntat şi cu proiectul de căsătorie al lui Franz Ferdinand. Acesta nu devenise oficial moştenitorul tronului decât la moartea tatălui său, în 1896. Dar, de fapt, el era moştenitorul încă de la dispariţia lui Rudolf, nimeni neînchipuindu-şi pe atunci cu seriozitate că lui Franz Joseph, i-ar putea succeda Karl-Ludwig dacă împăratul ar fi decedat subit.

Şi înainte de a izbucni afacerea căsătoriei lui, Franz Ferdinand avusese prilejul să-şi demonstreze forţa de caracter, când, în 1895, fusese diagnosticat de tuberculoză. Dacă medicul lui nu-şi pierduse speranţa de a-l salva, opinia comună în schimb îl considera condamnat. Întregul an cât durase tratamentul, moştenitorul simţise golul ce se căsca în jurul lui. Nu-i scăpase faptul că mulţi, anticipându-i sfârşitul apropiat, se orientau deja spre fratele lui, arhiducele Otto, care ar fi devenit noul moştenitor al coroanei, dacă el murea prematur. Se întrebase chiar dacă, instalându-l pe Otto în palatul Augarten, Franz Joseph nu cauţionase el însuşi această orientare. Dând piept cu

încercarea, refuzase soarta ce-i fusese menită, încordându-şi voinţa să învingă răul, şi până la urmă reuşise.

Franz Ferdinand manifestă aceeaşi hotărâre şi când se loveşte de opoziţia lui Franz Joseph la proiectul lui de a se căsători cu contesa Sophie Chotek. În timp ce fratele lui, Otto, se supusese şi, chit că îşi oferea compensaţii în afara legământului căsniciei, se căsătorise cu prinţesa saxonă ce-i fusese aleasă, Franz Ferdinand nu s-a temut să decline aranjamentele matrimoniale la care se gândise Franz Joseph pentru el. Şi iată că acum pretindea să-şi aleagă el însuşi tovarăşa de viaţă! O întâlnise pe Sophie Chotek pe când era în garnizoană la Praga. Foarte repede se născuse între ei un sentiment profund care a rămas totuşi multă vreme ascuns anturajului lor şi curţii.

A fost necesară intervenţia hazardului pentru ca secretul să fie dezvăluit. De la o vreme, Franz Ferdinand îi făcea regulat vizite uneia dintre mătuşile lui, arhiducesa Isabelle, la castelul ei din Halbturn. Nimănui nu i-ar fi trecut prin cap că această asiduitate se explica prin prezenţa la Halbturn a Sop-hiei Chotek, ca doamnă de companie; arhiducesa nu reuşea să găsească alt motiv decât interesul pe care moştenitorul tronului l-ar avea pentru una dintre cele trei fiice ale ei. Misterul este dezvăluit într-o zi din vara lui 1898, când Franz Ferdinand îşi uită ceasul de buzunar pe terenul de tenis al castelului. Când i-a fost adus obiectul, arhiducesa nu rezistă tentaţiei de a-l deschide, în speranţa că va găsi în el portretul aceleia dintre fiicele ei care reuşise să cucerească inima ilustrului oaspete. Surpriza i-a fost crudă când a descoperit chipul doamnei ei de companie. Rănită, nu se mărgineşte să-i notifice contesei concedierea, dar merge şi mai departe, aducând problema la cunoştinţa lui Franz Joseph, căruia îi revine de-acum înainte îndatorirea să o reglementeze în calitate de şef al familiei imperiale.

Dacă Franz Joseph crezuse la început că este vorba de o aventură, este rândul lui să fie uimit când Franz Ferdinand îl înştiinţează despre dorinţa lui de a se căsători cu contesa. Pentru Franz Joseph, o astfel de căsătorie era inacceptabilă. Familia Chotek era, fără umbră de îndoială, o familie foarte stimabilă din aristocraţia boemiană, care dăduse dinastiei un număr de excelenţi slujitori. Ultimul dintre ei, tatăl Sophiei, făcuse carieră în diplomaţie şi reprezentase, mai ales la Londra, Monarhia. Dar, chiar dacă respectabilitatea lor nu era în discuţie, casa Chotek nu figura printre

casele cu care un arhiduce, afortiori un moştenitor al coroanei, putea să facă o alianţă fără a aduce prejudicii rangului său. Refuzul lui Franz Joseph reflecta totodată sistemul lui de gândire şi de valori, în care dinastia ocupa un loc central. Într-o lume frământată de forţele schimbării, aceasta trebuia să rămână un pol fix. De aceea era important să se vegheze la respectarea regulilor care îi prezidau organizarea şi să fie îndepărtat orice factor de destabilizare.

Vreme de aproape doi ani, unchiul şi nepotul au rămas pe poziţiile lor: cel dintâi persistă în refuz, în timp ce al doilea este surd la toate mustrările şi rezistă la toate încercările de presiune exercitate asupra lui. La începutul lui 1900, Franz Ferdinand se adresează lui Franz Joseph printr-o scrisoare pentru a-i spune iarăşi că fericirea lui este legată de căsătoria cu contesa Chotek şi a-l asigura că nu ar putea să lucreze pentru binele Monarhiei decât dacă este fericit în viaţa privată:

„Dorinţa mea de a mă căsători cu contesa nu este rodul unui capriciu, ci este dictată de cel mai adânc ataşament, de încercările şi suferinţele îndurate vreme de câţiva ani… Căsătoria cu contesa este mijlocul de a face din mine, pentru tot restul vieţii, ceea ce vreau şi trebuie să fiu: un bărbat credincios datoriei sale şi fericit. Fără această căsătorie aş duce o viaţă nenorocită, cum o şi duc, care m-ar uza în permanenţă…

— Nu pot consimţi la o altă căsătorie şi nu o voi face, căci îmi repugnă, îmi este peste putinţă să mă unesc cu o altă femeie, fără iubire, şi s-o fac nefericită, deoarece inima mea aparţine contesei şi îi va aparţine veşnic”.

Concluzia scrisorii nu se fereşte să-l contrazică deschis pe Franz Joseph:

„Maiestatea Voastră să binevoiască a mă autoriza să-i spun pentru ultima oară că ea crede că această căsătorie va dăuna Monarhiei. Îmi îngădui să remarc foarte respectuos că eu voi fi chiar mult mai capabil să-mi împlinesc datoria faţă de Monarhie prin această căsătorie, căci, graţie ei, aş deveni un bărbat dornic de acţiune şi fericit, care va tinde cu toate puterile lui spre binele comun şi i le va consacra28”.

Se pare că aceste argumente nu l-au mişcat pe Franz Joseph. Mult mai persuasivă în schimb s-a dovedit cumnata lui, arhiducesa Maria-Thereza, a treia soţie a defunctului său frate Karl-Ludwig şi, în

această calitate, mama vitregă a lui Franz Ferdinand. La curte, Maria-Thereza era una dintre puţinele persoane a căror judecată Franz Joseph o preţuia. Or, ea trecuse hotărât de partea lui Franz Ferdinand. Dacă precedentele ei încercări se dovediseră infructuoase, o nouă intervenţie înfrânge, la începutul lui aprilie 1900, rezistenţa lui Franz Joseph. Totuşi, talentul de persuasiune al arhiducesei nu explică singur această schimbare. Se poate presupune că Franz Joseph nu voia să declanşeze o criză dinastică, chiar într-un moment când situaţia de pe fronturile interne se agrava primejdios. Dar, deşi a sfârşit prin a-şi anula veto-ul, a fixat totodată condiţii foarte severe pentru încheierea acestei căsătorii. Va fi vorba despre o uniune morganatică, „de mână stângă", după formula reţinută de tradiţie. Cu alte cuvinte, contesa Chotek nu va primi titlul de arhiducesă şi nu va putea deveni împărătească a Austriei; în ce-i priveşte pe copiii ce se vor naşte din această uniune, ei vor fi excluşi de la ordinea de succesiune.

Oricât de sever era aranjamentul, Franz Ferdinand i se supune. Era conştient, de fapt, că Franz Joseph nu va merge mai departe pe calea concesiilor. Acest compromis putea totuşi să anunţe unele dificultăţi. În particular, legea ungară ignora căsătoria morganatică. Pentru a evita capcana unei dezbateri parlamentare, deciziile împăratului-rege erau comunicate Adunărilor celor două jumătăţi ale Monarhiei. Totuşi, chiar dacă perspectiva era îndepărtată, nu trebuia dată la o parte ameninţarea ca, la moartea lui Franz Ferdinand, Ungaria să recunoască drept suveran pe unul dintre fiii săi, care însă nu ar putea domni în Austria.

Pentru ca situaţia să-şi găsească un epilog, mai trebuia ca Franz Ferdinand să depună oficial jurământ pe actul de renunţare pregătit de un comitet de experţi. Franz Joseph nu-şi scuteşte nepotul de rigoarea ceremonialului habsburgic. Solemnitatea ceremoniei trebuia să fie pe măsura gravităţii deciziilor. Toţi cei interesaţi, dinastia, Monarhia, Biserica sunt asociaţi la eveniment. La 28 iunie 1900, în Geheime Ratsstube de la Hofburg, s-au întrunit toţi arhiducii, ministrul Afacerilor Externe şi al Casei imperiale şi regale, cei doi prim-miniştri austriac şi ungar, înalţi demnitari ai curţii, cardinalul-arhiepis-cop al Vienei şi primatul Ungariei. Nu e de mirare că atmosfera era îngheţată şi orice participant ştia că acest deznodământ va lăsa urme. Tonul sec şi ameninţător cu care Franz Joseph a dat citire actului de renunţare părea să cheme trăsnetele cerului asupra celui care va îndrăzni să-l

încalce. Cât despre Franz Ferdinand, el a reuşit cu greu să disimuleze furia care îl stăpânea.

Ceremonia este urmată, la doar trei zile, de celebrarea căsătoriei în capela castelului Reichstadt din Boemia. Franz Joseph îşi subliniază încă o dată dezaprobarea, abţinându-se să asiste. Exemplul său este imitat de arhiduci, grijulii să nu sfideze mânia împăratului. Din familia imperială, doar Maria-Thereza a venit, confirmându-şi astfel până la capăt sprijinul faţă de Franz Ferdinand.

Căsătoria aceasta alterează definitiv relaţiile dintre împărat şi moştenitorul lui. Două personalităţi puternice s-au confruntat în jurul acestei mize şi fiecare dintre ele a suferit din cauza reculului la care a trebuit să consimtă. Chiar dacă lăsase să i se smulgă acordul, Franz Joseph a continuat să privească această unire ca pep atingere a ordinii care regla organizarea şi viaţa dinastiei. În plus, ce valoare avea jurământul depus de Franz Ferdinand? Când va urca pe tron, nu se va grăbi să rupă actul de renunţare?

În ceea ce-l priveşte, Franz Ferdinand a resimţit ca pe o umilinţă condiţiile ce i-au fost impuse. Ceremonia de depunere a jurământului avusese pentru el înţelesul unei adevărate degradări. Dar, în timpul oricărei alte ceremonii, rana se va deschide din nou. Ca dar de nuntă, Franz Joseph îi dăduse desigur Sophiei titlul de prinţesă de Hohenberg. Dar gestul nu schimba cu nimic faptul că ea nu aparţinea statutar familiei imperiale. Astfel, în ordinea protocolară, chiar şi ultima dintre arhiducese era plasată înaintea prinţesei de Hohenberg.

Plecarea Katharinei

Pentru Franz Joseph, 1900 nu a fost, hotărât, un an fericit. Lista contrarietăţilor se lungeşte: după problemele politice şi dinastice, iată că bătrânul împărat este lovit, până şi în viaţa privată, de o criză care-i zguduie relaţiile cu Katharina Schratt. După moartea împărătesei, Franz Joseph şi Katharina şi-au reluat cursul obişnuinţelor. Câteva semne par totuşi să indice o lentă degradare a relaţiilor dintre ei. Prietenia lui Franz Joseph faţă de Katharina nu întrunise niciodată unanimitatea la curte unde mulţi acceptau cu greu locul ocupat de o plebeiană în existenţa împăratului. Mai ales Marie-Valerie o privea cu un ochi critic, chiar dacă, pentru a-şi menaja mama, se străduia să-şi ascundă sentimentele.

Cât timp a trăit împărăteasa, protecţia ei o pusese pe Katharina la adăpost de orice rea-voinţă. Dar, Elizabeth dispărând, inamiciţiile

puteau deveni redutabile. Marie-Valerie, care, într-un fel, îşi însuşise moştenirea morală a împărătesei, nu se va folosi oare de influenţa asupra tatălui său pentru a încerca să-l desprindă de această prietenie? Franz Joseph nu va avea de gând să se recăsătorească? Imaginaţia Katharinei exagera desigur asemenea riscuri, cu atât mai mult cu cât apropierea unui moment important în viaţa ei de femeie îi sporea iritabilitatea. Franz Joseph trebuia să-i suporte tot mai des salturile de umoare. El însuşi nu era totdeauna uşor de frecventat. Sub efectul grijilor şi al vârstei, se mai întâmpla ca legendara lui curtoazie să fie prinsă pe picior greşit.

Incertitudinile care apăsau asupra carierei ei s-au adăugat la preocupările Katharinei. Vremea când, profitând de relaţiile cu împăratul, îşi putea alege rolurile, îşi impunea favoriţii, îşi lua fără risc libertăţi faţă de regulamentul teatrului, trecuse. Paul Schlenther, noul director al Burgtheaterului, nu era omul care să se lase nici impresionat de notorietatea unei actriţe, nici să-i suporte capriciile. Acest fost critic dramatic de la Vossische Zeitung, marele cotidian berlinez, era foarte hotărât să-şi exercite din plin puterea directorială. Chiar dacă recunoştea cu dragă inimă talentele Katharinei Schratt, a înţeles să hotărască el însuşi rolurile în care o va folosi. În rest, vârsta îşi făcea şi ea simţite efectele. Cum frumuseţea Katharinei se adumbrise, devenea dificil să-i fie încredinţate unele dintre rolurile în care excelase odinioară. Dar tocmai asta refuza ea să admită. De unde furia când vede scăpându-i printre degete câteva roluri. Se poate mult şi bine indigna, tuna şi fulgera, ameninţa. Zadarnic!

Or, în acest diferend care se exacerbează lună de lună, Ka-tharina nu a primit de la Franz Joseph sprijinul pe care îl aştepta. Nicio clipă acesta nu s-a gândit să-l concedieze pe Schlenther, aşa cum sperase ea. Mai mult, când, la expirarea contractului, Schlenther îi va face o propunere care nu-i rezerva un tratament de favoare, Franz Joseph o sfătuieşte să-şi stăpânească resentimentele şi să accepte. Urmează o nouă scenă, încă şi mai agitată decât celelalte, dacă judecăm după scrisoarea pe care i-o trimite el numaidecât, scrisoare mişcătoare prin tonul uneori aproape rugător şi care se cere reprodusă în ex-tenso, într-atât confirmă nevoia pe care o avea de prezenţa Katharinei:

„Scumpa şi buna mea prietenă.

De fapt, nu ştiu dacă mai pot folosi aceste cuvinte şi nu ar trebui

să scriu mai curând «Dragă Doamnă». Dar nu reuşesc să pierd nădejdea că norii negri de ieri se vor risipi şi că ne vom regăsi vechea şi fericita prietenie. Ai respins cu atâta încăpăţânare şi patimă dojenile şi sfaturile mele, totuşi sincere, întemeiate şi prielnice interesului nostru comun, încât m-am lăsat dus de o vehemenţă pe care o regret şi pentru care te rog din suflet să mă ierţi. În ceea ce mă priveşte, ţin mult să uit felul precipitat, insultător şi dureros pentru mine în care m-ai părăsit. Dar lasă-ţi vocea inimii să vorbească; analizează calm situaţia şi vei descoperi că nu ne putem despărţi. Gândeşte-te din nou la anii lungi de prietenie senină, la bucurii şi necazuri, mai ales la necazurile, vai, pe care le-am împărtăşit şi pe care m-ai ajutat să le suport. Gândeşte-te la scumpa noastră de neuitat pe care atâta o iubim amândoi şi care veghează asupra noastră ca un înger păzitor, şi nădăjduiesc că atunci vei fi dispusă la împăcare… în fiecare dimineaţă, încă de la trezire, primul gând se îndrepta totdeauna spre dumneata, perspectiva de a te vedea îmi dădea curajul să înfrunt ziua. Sunt sigur că inima dumitale cea bună nu ar vrea ca toate acestea să se schimbe şi ca eu să-mi închei bătrânele zile lipsit de scumpa dumitale companie care îmi dăruie căldură şi forţă. Felul în care ai plecat ieri, îmi pare rău să ţi-o spun, trezeşte în mine o îndoială faţă de sentimentele ce mi le porţi. Dar, dacă ţi-a rămas cât de puţin din această veche prietenie, vei înţelege cât de grea este pentru mine incertitudinea şi îmi vei da un semn, lăsându-mă să sper că totul poate să meargă bine din nou29".

De data aceasta, nu a fost vorba decât de o alertă. Criza definitivă survine atunci când, neţinând seama de sfatul lui Franz Joseph, Katharina îşi înaintează demisia directorului de la Burgtheater. Este perfect evident că o căutase cu lumânarea, contând pe o intervenţie a împăratului care, credea ea, nu putea lăsa lucrurile să meargă atât de departe. Or, Franz Joseph nu s-a clintit. Adăugându-se la neliniştile ei, această decepţie o decide pe Katharina să-şi reia libertatea.

Şederea lui Franz Joseph la Ischl, în acest 1900, se încheie trist. Acolo Katharina îi aduce la cunoştinţă hotărârea ei, după ce aşteptase să treacă celebrarea celei de-a şaptezecea aniversări a împăratului. Chiar dacă era rezultatul unei lungi maturaţii, vestea aruncă în stupoare întreg anturajul. Surprinderea Măriei-Valerie este totală atunci când, cu vocea înecată în lacrimi, cu trăsăturile descompuse, tatăl ei o anunţă că a doua zi avea s-o vadă pentru ultima oară pe

prietena lui.

În faţa acestei despărţiri, Franz Joseph are reacţiile obişnuite ale unui biet muritor. Torturat de durere, se mai agaţă încă de şubredele speranţe pe care i le oferă superstiţiile populare. Dacă, pe drumul de întoarcere, după scena de rămas bun, întâlneşte un coşar, vrea să vadă aici un semn că ruptura nu este definitivă. De fapt, această premoniţie nu-l va înşela, dar va trebui să aştepte aproape un an înainte de a se reîntâlni cu Katharina.

Guvernul Koerber

Consecinţă a crizei din relaţiile cu Katharina, Franz Joseph înfruntă trecerea în secolul următor într-o singurătate sporită.

Dar după dezlănţuirea de patimi care marcase ultimii ani, se poate măcar bucura de o scădere a tensiunii în partea austriacă a Monarhiei.

Stoparea instabilităţii guvernamentale ilustrează această ameliorare: numit în ianuarie 1900, guvernul Koerber va rămâne în funcţie până în decembrie 1904. Ernest von Koerber este un alt exemplu dintre acei înalţi funcţionari austrieci promovaţi cu regularitate în responsabilităţi politice. Înainte de a începe o carieră ministerială, ocupase posturi de prim-plan în administraţia căilor ferate şi în Ministerul de Interne. Neîndoielnic, dificultăţile nu au dispărut ca prin farmec. Cehii, desfăşurându-şi strategia lor de obstrucţie, reacţionează la abolirea ordonanţelor Badeni, decisă cu puţin înainte de cabinetul contelui Clary-Aldringen.

Nu mai mult decât predecesorii lui, Koerber nu va reuşi să rezolve contenciosul boemian. Dar aspectul nou este acela că vrea să răstoarne ordinea priorităţilor. Dacă, evident, nu le poate ignora, guvernul trebuie să vegheze ca să nu se lase acaparat de problemele naţionale, riscând astfel să se pomenească închis într-o logică, ce privilegia interese şi sentimente în contradicţie cu principiile pe care era aşezat ansamblul habsburgic. Pentru a ocoli această infernală capcană, Koerber înţelege să opună forţei distructive a naţionalismului creşterea economică şi sporirea prosperităţii. Angajându-se pe o cale care acorda prioritate intereselor materiale, spera să creeze acele condiţii care să permită dezamorsarea, apoi reglementarea conflictelor naţionale. În acest scop, lansează, cu aprobarea Reichsratului, un vast program cu un buget de un milion de florini, centrat pe construirea de căi ferate şi canale.

Guvernul Koerber se poate totodată lăuda cu unele succese politice. Pentru prima oară după câţiva ani, Reichsratul votează, în 1901, bugetul care îi este prezentat. Pe de altă parte, compromisul cu Ungaria este negociat până la termen. În vreme ce această scadenţă era aşteptată de mulţi ani cu nelinişte, primirea rezervată în 1901 lui Franz Joseph în Boemia confirmă climatul de destindere, dovedind de asemenea că pariul lui Koerber nu fusese nerealist. Chiar şi în regiunile unde confruntările erau cele mai dure, pragul rupturii nu a fost trecut. Ataşamentul domestic subzista, iar curentele secesioniste nu antrenau încă după ele decât minorităţi.

Deşi nu erau suficiente pentru a risipi îndoielile ivite în ultimii ani cu privire la viitorul Monarhiei, aceste rezultate susţineau un optimism renăscut, cum observa Karl Grabmayr, un deputat tirolez:

„Încă o dată, bătrâna noastră Austrie a depăşit cu succes încercarea grea la care a fost supusă indestructibila ei vigoare. După câţiva ani de teribilă criză, respirăm cu sufletul uşor şi ne spunem că păsările nenorocirii au ţipat prea devreme prevestind, cu o bucurie răutăcioasă şi cu multă îndrăzneală, declinul, ba chiar prăbuşirea glorioasei monarhii a Habsburgilor. Timid încolţeşte, ici-colo, nădejdea în vremuri mai bune; după o perioadă de resemnare mohorâtă, se înalţă şi creşte voinţa de a trăi30”.

Înseninarea va fi totuşi de scurtă durată. împinse o clipă pe al doilea plan, revendicările naţionale ies din nou curând în faţă. Redevenit teatru al unor încăierări furibunde, Parlamentul este iarăşi paralizat prin manevre de obstrucţie. Chiar dacă rezistă mai multă vreme decât predecesoarele lui, guvernul Koerber are de îndurat aceeaşi soartă. Epuizat de hărţuieli nesfârşite, primul-ministru îşi dă demisia în decembrie 1904.

Judecarea acestei experienţe nu se poate face decât în ansamblu. Înseamnă deja mult că a durat aproape cinci ani. Se cuvine, aşadar, să înscriem în beneficiul ei faptul că repusese Austria pe drumul stabilităţii. Dar bilanţul trebuie apreciat şi în raport cu obiectivele pe care şi le fixase Koerber. Or, aici suntem nevoiţi să constatăm distanţa dintre ambiţiile afişate şi rezultatele atinse. Dacă îşi fixase drept ţintă să facă naţionalismele să dea înapoi, Koerber, ca şi înaintaşii săi, sfârşeşte prin a sucomba sub povara presiunii acestora.

Trebuie, de aceea, să conchidem că a fost un eşec? Koerber ar fi trebuit să fie un magician ca să elimine într-un timp atât de scurt

dificultăţi acumulate de decenii. Politica lui nu şi-a dat, cu siguranţă, toate roadele, dar are meritul de a fi arătat una dintre căile pe care Monarhia şi-ar fi putut găsi salvarea. Analiza lui se întemeia, de fapt, pe constatarea că problemele naţionale nu epuizau realitatea austriacă. Acestea nu puteau oculta factorii care lucrau, dimpotrivă, în sensul integrării şi, în primul rând, faptul că Monarhia forma o unitate economică coerentă. Chiar dacă vocile divizării aveau deocamdată supremaţia, a lucra pentru dezvoltarea economiei însemna să fortifici solidarităţile concrete dintre popoarele ansamblului habsburgic.

Votul universal

Din clipa când îşi fixase ca obiectiv imunizarea maselor împotriva contagiunii naţionaliste, logicii acestei politici îi corespundea încercarea de a parcurge o nouă etapă pe calea democratizării sistemului electoral austriac. I-a revenit succesorului lui Koerber, baronul Gautsch, să dea formă acestui proiect. Chiar dacă încercarea nu a fost imediat încununată de succes, Gautsch le-a putut spune celor care îl combătuseră, în clipa când îşi părăsea funcţia, în primăvara lui 1906: „Oamenii se duc, ideile rămân. Căderea mea nu va înmormânta reforma electorală31". Într-adevăr, după el, Max Wladimir Beck reia imediat dosarul şi reuşeşte să ducă reforma până la capăt, obţinând votarea unui proiect care instituia sufragiul universal direct şi abolea sistemul curial pentru alegerea Camerei inferioare a Reichsratului – acesta era totuşi menţinut pentru diete.

Soluţiile acestea nu erau, desigur, independente de conjunctura internaţională. După manifestul din 30 octombrie 1905, prin care Nicolae al II-lea promitea sufragiul universal poporului rus, era dificil de imaginat că Austria putea rămâne în urmă. Ecoul stârnit de revoluţia rusă în unele pături ale societăţii nu fusese ignorat de responsabilii austrieci. În aceste condiţii, reforma electorală era înţeleasă şi ca un mijloc de a dezamorsa tensiunea născândă. Că neliniştea se numără printre resorturile politicii guvernului său, Gautsch o recunoaşte de altfel:

„La aceasta se adaugă [îi expune el lui Franz Joseph] evenimentele din Rusia şi, potrivit unor rapoarte demne de încredere, o efervescenţă cu siguranţă, foarte îngrijorătoare în mase care, resimţind dur limitarea drepturilor politice, scot în faţă faptul că ele consimt la grele sacrificii pentru stat, prin serviciul militar şi impozitele indirecte32".

Neliniște nu însemna totuși panică. Guvernele, nici al lui Gautsch, nici al lui Beck, nu erau strânse cu uşa. Austria lui 1905 nu se afla în starea de anarhie în care se scufundase, o clipă, Rusia. În plus, ameninţarea socialistă nu era pe atunci decât potenţială. Social-democraţia nu număra încă decât 12 deputaţi în Reichsrat. Şi, chiar dacă era adevărat că se mobilizase ca să obţină de la putere sufragiul universal direct, manifestaţiile ei de stradă nu fuseseră de ajuns pentru a decide guvernul să se angajeze pe această cale.

De fapt, partea cei-i revine lui Franz Joseph în această decizie este esenţială. Cum să nu sublimezi de exemplu faptul că, în momentul numirii, Gautsch era rezervat faţă de sufragiul universal? Nu devine un zelos campion al acestuia decât în ziua când s-a convins că reforma era dorită de Franz Joseph. Când l-a chemat să constituie noul guvern, Franz Joseph i-a încredinţat lui Beck misiunea de a reuşi acolo unde predecesorul lui eşuase. Această determinare a lui Franz Joseph nu trebuie totuşi interpretată ca un act de adeziune la democraţie. Calculul lui Franz Joseph nu se modificase de la începutul anilor ’90. De la această reformă care trebuia să recunoască păturilor populare o influenţă proporţională cu ponderea lor numerică, el aşteaptă, inversând priorităţile, un recul al tendinţelor centrifuge.

Franz Joseph ştia bine că instituirea votului universal va da o lovitură severă aristocraţiei, reducându-i, ca efect, reprezentarea în Camera inferioară a Reichsratului. Primind o delegaţie de nobili boemieni care îşi exprimă neliniştea, recunoaşte că „ea va pierde mult33”, dar nu-şi schimbă din această pricină orientarea. Vremurile noi pretindeau ca Monarhia să se sprijine pe o bază mai largă. Or, era de prevăzut că sufragiul universal va fi mai ales în folosul creştin-socialilor şi social-democraţilor.

De la vremea când se opunea accesului lui Lueger la postul de primar al Vienei, prevenţiile lui Franz Joseph împotriva creştin-socialilor căzuseră, ca să zicem aşa. Exerciţiul responsabilităţilor municipale, soliditatea bilanţului lor le conferă o aură de respectabilitate. Nu este departe vremea când, întăriţi prin aleşii catolici din ţinuturile rurale ale ţărilor alpine, creştin-socialii vor deveni o mare forţă conservatoare. La aceasta se adaugă faptul că profesează un patriotism habsburgic de bună factură.

Cu social-democraţii, problemele nu se puneau, evident, în aceiaşi termeni. De data aceasta este vorba de un partid care pretindea

să transforme radical societatea şi ale cărui opţiuni teoretice erau ostile principiului monarhic. Nu este, prin urmare, de temut că intrarea lor în forţă în Reichsrat va pregăti calea revoluţiei? în ceea ce-l priveşte, Franz Joseph face un calcul diferit, încurajat şi de Beck. Departe de a le accentua extremismul, participarea crescută a social-democraţilor la instituţia parlamentară, crede el, îi va face să recurgă la mijloace mai moderate.

De altfel, presupoziţiile ei teoretice nu împiedica social-democraţia să se acomodeze în practică cu evidenţa Monarhiei. Deşi propovăduise o transformare radicală a structurilor lui, Congresul de la Brünn recunoscuse deja în statul habsburgic o unitate politică şi economică viabilă. În continuare, Karl Renner, care dorează partidul cu un corp doctrinar privind chestiunea naţionalităţilor, îşi va situa reflecţia în interiorul acestui cadru.

Expusă în lucrări majore, precum Lupta naţiunilor austriece pentru Stat din 1902, Criza dualismului din 1904, gândirea lui se dezvoltă în jurul tezei autonomiei personale. Pentru a ieşi din criză, Renner propune stabilirea unui partaj net între problemele politice şi economice pe de o parte şi problemele naţionale pe de alta. În vreme ce tratarea celor dintâi presupune respectarea principiului teritorial, el îl respinge pentru cele din urmă. Susţinând că naţionalitatea este un atribut individual la fel ca şi apartenenţa religioasă, trage de aici concluzia că cetăţenii ar trebui chemaţi să se înscrie în cadastre naţionale, independent de legătura lor teritorială. Suma indivizilor ce constituie o naţiune ar alcătui astfel o persoană morală care ar avea drept misiune, mai ales în domeniul cultural, să satisfacă nevoile membrilor ei şi, pentru aceasta, ar poseda o legislaţie, un buget şi o administraţie proprie.

În ansamblu, chiar dacă realizarea lui ar fi trecut obligatoriu printr-o vastă remodelare a organizării ei interne, acest plan viza să dea Monarhiei o nouă vitalitate. Are, aşadar, puţină importanţă ce credea în detaliu Franz Joseph despre asemenea propuneri. Ceea ce reţinuse el este că logica opţiunilor social-democraţiei faţă de problema naţionalităţilor făcea din la un sprijin obiectiv al statului habsburgic.

Pentru a înlătura ultimele obstacole din calea adoptării sufragiului universal, Franz Joseph l-a ales pe Max Wladimir Beck, adică iarăşi un înalt funcţionar. Înainte de această turnantă din cariera

lui, el slujise, într-adevăr, statul, vreme de douăzeci de ani, la Ministerul Agriculturii. Beck interpretează chemarea împăratului ca pe un ordin. De altfel, totul era făcut să fie aşa. Deşi se număra, de câţiva ani, printre consilierii moştenitorului tronului, ale cărui interese le reprezentase în timpul punerii la punct a actului de renunţare, nu i s-a lăsat răgazul nici măcar să ceară aprobarea lui Franz Ferdinand, aflat în deplasare oficială în Spania. Când trimisul curţii i-a transmis dispoziţia de a se prezenta, fără întârziere, dinaintea împăratului, nu i s-a îngăduit nici să se schimbe!

Beck îşi pune în slujba reformei talentele lui de negociator şi simţul compromisului. De altfel, este convins că Monarhia, chiar prin structura ei pluralistă, nu poate fi guvernată decât printr-un compromis permanent. Sarcina nu era uşoară, căci opoziţiile rămân numeroase. Beck este confruntat mai ales cu delicata problemă a repartizării mandatelor între naţionalităţi, fiecare dintre ele apărându-şi aprig interesele. Exerciţiu primejdios: trebuia să se străduie să suprime nedreptăţile strigătoare la cer, veghind totodată să nu fie lezate acele popoare care beneficiau de sistemul anterior. Astfel, germanii se temeau să nu fie puşi în minoritate; dinspre partea lor, polonezii, susţinători loiali ai guvernelor cisleithaniene de câteva bune decenii, se temeau ca sporirea reprezentării interne să nu le compromită hegemonia în Galiţia.

Dar, atunci când Camera deputaţilor a sfârşit prin a aproba reforma, mai trebuia obţinută şi adeziunea Camerei Superioare. Este începutul unor noi confruntări. Majoritară în această adunare, nobilimea poate spera să tragă de aici un folos pentru a duce proiectul la eşec sau, măcar, pentru a-i edulcora conţinutul. Beck a trebuit să se angajeze fără rezerve pentru a împiedica orice modificare substanţială, cum era votul plural, susceptibil să-i denatureze sensul. Bătălia a fost cu atât mai dură cu cât facţiunea nobilimii ostile reformei beneficia de susţinerea lui Franz Ferdinand.

Pentru Beck, a fost cu siguranţă o încercare dureroasă să intre în opoziţie cu acest prinţ, de care îl legaseră până atunci relaţii foarte strânse şi despre care mulţi credeau că, atunci când va sosi clipa, îl va face primul său ministru. Putea el mult şi bine să încerce a-l descuraja să sprijine deschis ultimul palier al adversarilor unei reforme devenite inevitabilă, spunându-i că riscă, dacă persistă în această atitudine, să-şi compromită imaginea în opinia publică. Argumentul l-a lăsat rece pe

Franz Ferdinand. Spre deosebire de unchiul lui, el se aştepta ca sufragiul universal să fie în primul rând în avantajul adversarilor Monarhiei. De aceea, înţelegea să fie foarte limpede că nu participă în niciun fel la această politică: „Îi eram ostil, îi aminteşte el contelui Czernin, şi am protestat, deşi nu în mod formal, dar nimeni nu a ţinut seama de mine şi s-a acţionat împotriva voinţei mele34”.

Cu alte cuvinte, îndărătul acestei confruntări cu primul-ministru se profila un conflict cu Franz Joseph, chiar dacă Franz Ferdinand s-a ferit de orice iniţiativă nechibzuită. Într-adevăr, până la ultimul scrutin, Franz Joseph nu-şi drămuieşte manifestările oficiale de susţinere pentru Beck. Nimeni nu poate ignora importanţa pe care o acordă el acestei reforme. Angajarea împăratului atârnă mai greu decât ostilitatea lui Franz Ferdinand. I se poate măsura întregul impact în timpul votului decisiv, când opoziţia nu a mai întrunit decât o mână de ireductibili. Au fost desigur, printre aristocraţi, numeroşi aceia care cu moartea în suflet, „cu inima sângerândă”, cum subliniază contele Franz Thun, şi-au dat votul proiectului guvernamental, dar, în momentul votării, loialismul monarhic a predominat asupra celorlalte considerente.

După o bătălie atât de istovitoare, va da reforma cel puţin roadele pe care Franz Joseph le aştepta? Trebuie recunoscut că aplicarea ei nu a produs efecte miraculoase. Sufragiul universal nu a dat o lovitură de moarte naţionalismului. Dar i-a şi lipsit timpul pentru a-şi dezvolta toate consecinţele. În orice caz, aşa cum se prevăzuse, sufragiul universal va favoriza, începând cu alegerile din 1907, cele două partide de masă. Consolidaţi prin conservatorii din ţările alpine, care fuzionează cu ei, creştin-socialii deţin grupul cel mai numeros, cu 97 de aleşi. Ceilalţi mari beneficiari ai reformei, social-democraţii, îşi adjudecă 87 de locuri.

Dar sufragiul universal nu aduce scontata simplificare a peisajului politic. Dimpotrivă, după aceste alegeri, nu mai puţin de 28 de partide sunt reprezentate în Camera inferioară a Reichsratului. Cehii se împart acum între şase partide, polonezii între cinci. Apărea aici un alt factor de complexitate, care risca să facă Austria încă şi mai dificil de guvernat.

Totuşi, în ciuda multiplicării grupurilor politice, rezultatele lasă să se întrevadă posibilitatea unor evoluţii pozitive. Acestea confirmă, de fapt, existenţa altor poli de raliere decât apartenenţa naţională.

Fenomenul este evident în cazul social-democraţiei, al cărei grup parlamentar reuneşte deputaţi de mai multe naţionalităţi. Indiscutabil, el este mai puţin net în tabăra catolică. Grupul parlamentar al creştin-socialilor nu cuprinde decât aleşi germani. Dar alegerile fuseseră marcate şi de un avânt al catolicilor cehi. În general, scrutinul fusese, în ţările cehe, martorul unui recul al curentului naţionalist. Tinerii Cehi, care dominau aici scena politică încă din anii ’90, au fost devansaţi de agrarieni, reprezentanţi ai intereselor lumii rurale, care, împreună cu catolicii, lasă să se audă o voce mai moderată. Tot atâtea semne care par să arate că, deşi încă nimic nu fusese jucat, pariul lui Franz Joseph nu este unul nerealist.

Tensiuni cu Ungaria

Dezbaterea în jurul sufragiului universal nu s-a limitat la Austria. În aceeaşi perioadă, problema s-a aflat şi în centrul vieţii politice din Ungaria. Totuşi aici a căpătat o altă dimensiune. Franz Joseph folosea de fapt ameninţarea sufragiului universal ca pe o armă împotriva acelora care, vrând să golească de substanţă compromisul, căutau să transforme raporturile dintre Austria şi Ungaria într-o simplă uniune personală. Din 1867, Franz Joseph menţinuse regula – nu fără a depune un zel intempestiv, gândeau unii – de a respecta scrupulos obligaţiile pe care i le impunea Constituţia ungară. Logica dualismului făcea ca el să nu se mai poată institui ca protector al popoarelor supuse dominaţiei maghiare.

Dovada este dată în 1892, când o delegaţie de trei sute de români din Transilvania îi înmânează un memorandum unde sunt expuse doleanţele şi revendicările grupului lor naţional. Autorii iniţiativei sperau că Franz Joseph le va lua partea în faţa autorităţilor maghiare. Or, departe de a răspunde aşteptărilor lor, acesta refuză să se comporte ca arbitru. se mărgineşte să comunice documentul guvernului maghiar, care a reacţionat cu brutalitate. Asimilându-le demersul cu un act de înaltă trădare, i-a târât în justiţie pe memorandiş-tii români.

Puţin după aceea, pus în faţa aceleiaşi dileme, Franz Joseph a lăsat iarăşi să treacă datoria de monarh constituţional înaintea înclinărilor sale. Spre marea dezamăgire a foarte pioasei Marie-Valerie, care îl îndemna să se opună, a promulgat, în decembrie 1894, legea care instituia în Ungaria obligativitatea căsătoriei civile. Valul iscat de această criză nu s-a domolit repede. Franz Joseph s-a resemnat de

asemenea să accepte demisia contelui Kâlnoky. După un turneu al nunţiului apostolic în Ungaria, în timpul căruia acesta atacase viguros noua legislaţie, ministrul Afacerilor Externe intrase în conflict cu şeful guvernului de la Budapesta, baronul Bánffy, în privinţa ripostei de dat acestei ingerinţe în treburile regatului. Cu alte cuvinte, decât să lase criza să ia amploare, Franz Joseph prefera să sacrifice un ministru în care continua totuşi să aibă încredere.

În chip hotărât, erau departe vremurile când Viena impunea Ungariei propria voinţă. Situaţia chiar le dă argumente acelora care, observând un transfer progresiv al centrului de greutate al Monarhiei spre Budapesta, nu ezitau să vorbească despre o răsturnare a raportului de forţe.

Cele spuse de Franz Joseph Măriei-Valerie când îl presa să se opună politicii religioase a guvernului maghiar aruncă o lumină asupra comportamentului său: „Aşa e, dar când spui «nu», trebuie să-ţi şi poţi respecta vorba. Or, pentru asta nu am în Ungaria oamenii care ar trebui. Cei care, aşa zicând, sunt buni, nu sunt politic utilizabili35”.

Adevărul este că marja de manevră a dirigenţilor austrieci în Ungaria era îngustă şi că, deoarece o aflase pe pielea lui, Franz Joseph avea o limpede conştiinţă a situaţiei. Fără discuţie, atitudinea de moderaţie nu prezenta doar avantaje. Pe termen lung, ea risca să deturneze popoarele credincioase până atunci Monarhiei. Franz Joseph era totuşi decis să păstreze cât timp se va putea achiziţiile dualismului, adică prerogativele coroanei în domeniul diplomaţiei şi al unităţii armatei. Linia era trasată astfel încât ungurii nu puteau încerca s-o depăşească fără a provoca o criză gravă.

De altminteri Franz Joseph nu ignora faptul că aceasta era probabil inevitabilă. Logicii interpretării maghiare a compromisului şi presiunii crescânde a naţionalismului el le răspunde că revendicările maghiare se vor revărsa mai devreme sau mai târziu pe acest teren. Poate chiar a crezut că un astfel de conflict ar fi un bun prilej pentru reexaminarea relaţiilor dintre Ungaria şi restul Monarhiei. Este ceea ce lasă să se înţeleagă o scrisoare către Katharina Schratt, unde, notând cât este de confuză situaţia din Ungaria, declară că vrea să aştepte răbdător izbucnirea crizei pentru a trage cel mai mare folos, la momentul oportun:

„Imbroglio-ul creşte [adaugă el], şi nu sunt nemulţumit de acest proces de maturizare. Dar trebuie ca totul să meargă şi mai rău înainte

de a putea pune temelia pentru ceva mai bun şi, să sperăm, mai durabi136".

Ofensiva maghiară viza în primul rând armata. Dar ce valoare ar mai fi avut diplomaţia austro-ungară, în principiu comună, dacă această primă za a sistemului s-ar fi rupt? în trecut, discutarea legilor militare dăduse deja loc unor dezbateri inflamate, uneori însoţite de manifestaţii de stradă. Oamenii la putere de la Budapesta, negociatorii compromisului, apoi moştenitorii lor reuşiseră totuşi să nu se lase depăşiţi şi să menţină Ungaria în respectul angajamentelor semnate în 1867. Totuşi, spre sfârşitul secolului raportul de forţe tindea să evolueze. Aflat continuu la guvernare din 1867, partidul liberal suferea uzura normală a puterii.

La aceasta se adăuga avântul naţionalismului, profitabilă pentru partidul independenţei, condus de fiul marelui Kos-suth. Campion al uniunii personale, acesta face din problema armatei calul său de bătaie, socotind incompatibile cu suveranitatea naţională constrângerile impuse în acest domeniu de compromis. În primul rând, era vizat monopolul germanei ca limbă de comandă în armata imperială şi regală, care era semnul tangibil al unităţii instituţiei militare. Dar partidul independenţei avea alte exigenţe. El pretindea mai ales ca regimentele ungare să nu poată staţiona în afara Ungariei şi să le fie impusă obligaţia de a depune jurământ pe Constituţia ungară. Sensul acestor revendicări era limpede. Regimentele ungare trebuiau scoase de sub autoritatea Vienei pentru a constitui o armată naţională, care să primească ordine de la Budapesta.

Dar Franz Joseph tocmai la aceasta nu voia în niciun caz să consimtă. Armata era, împreună cu diplomaţia, ultima mare instituţie în care supravieţuia tradiţia monarhiei unitare. Reunit în idealul comun al slujirii dinastiei, corpul ofiţeresc forma un ansamblu sudat, încă imunizat faţă de influenţele corupătoare ale naţionalismului. Pentru Franz Joseph nici nu se punea, aşadar, problema să tolereze o politică ce şi-ar propune să ruineze această solidaritate.

Cum această campanie, întărită de susţinerea altor grupuri de opoziţie, se amplifică până ce guvernul pare a fi fost depăşit, Franz Joseph consideră că este de datoria lui să intervină. El profită, în septembrie 1903, de manevrele care aveau loc la Chlopy, în Galiţia, pentru a publica un ordin de zi, în care îşi afirmă solemn voinţa de a nu lăsa să se aducă vreo atingere unităţii armatei imperiale şi regale. Nu

este lipsit de semnificaţie faptul că hotărâse să-şi facă poziţia cunoscută, în timp ce se afla în mijlocul soldaţilor săi. Ceea ce dădea mai multă greutate mesajului său care, astfel, era cel al şefului suprem al armatei. Cuvintele împăratului sună fără ambiguitate:

„Comună şi una, aşa cum este ea, trebuie să rămână armata mea, forţa puternică ce apără monarhia austro-ungară împotriva oricărui duşman. Credincioasă jurământului ei, armata mea întreagă trebuie să-şi continue drumul, îndeplinindu-şi cea mai sfântă dintre datorii, pătrunsă de un spirit de unitate şi armonie care respectă particularităţile naţionale şi serveşte particularităţile fiecărui popor spre binele marelui întreg37".

Ordinul de zi stârneşte reacţii foarte contrastante, în general pozitive în Cisleithania, în schimb cel mai adesea negative la maghiari. În Cisleithania, fermitatea lui Franz Joseph recoltează un larg curent de aprobare. Ecou al acestei mişcări de adeziune, şeful guvernului, Ernest von Koerber, sprijină viguros atitudinea de rezistenţă faţă de pretenţiile ungureşti. Dincolo de Leitha, tonul este radical diferit. Aici predomină indignarea. Totuşi, după ce reamintise limitele a căror depăşire nu o va îngădui, Franz Joseph nu refuză modificări, care, fără a aduce atingere unităţii armatei, ar menaja amorul propriu al ungurilor.

Ilustrând voinţa de reconciliere, îşi dă acordul la majoritatea punctelor ce-i sunt supuse de un comitet de nouă membri ai partidului liberal, prezidat de contele István Tisza. Aceste măsuri prevăd, între altele, un transfer de ofiţeri unguri în unităţile ce servesc în Ungaria, o folosire mai frecventă a maghiarei în aceste regimente şi în şcolile militare. Se decide de asemenea că regimentele staţionate în Ungaria vor trebui să folosească maghiara în relaţiile cu autorităţile locale. În sfârşit, steagul naţional va putea flutura de-acum înainte alături de drapelul imperial pe edificiile militare.

Principal negociator al acestui acord, Tisza este apoi chemat de Franz Joseph să preia şefia guvernului ungar. Depozitar al moştenirii tatălui său, acest patriot ardent era convins că măreţia patriei sale depindea de menţinerea unor legături organice cu Austria. Lăsată în seama ei, Ungaria nu ar rezista multă vreme asaltului naţionalităţilor, fără a mai lua în calcul faptul că ar trebui să înfrunte singură uneltirile Rusiei. Opoziţia totuşi nu dezarmează. Socotind insuficiente măsurile anunţate de guvern, ea îşi menţine exigenţele şi nu îşi slăbeşte

presiunea.

Franzloseph 543

Departe de a se potoli, tensiunea mai urcă o treaptă. La rândul lui, Parlamentul din Budapeste devine teatrul violenţelor, în vreme ce deputaţii opoziţiei îşi înmulţesc manevrele de obstrucţie. Semn al ecoului stârnit de aceste campanii în opinia publică, impozitele se percep greu, iar înrolarea recruţilor înregistrează defecţiuni. Tocmai acesta este totuşi momentul ales de Tisza pentru a organiza noi alegeri. Vedea în ele singurul mijloc de a reinstaura ordinea în ţară, dar miza mai ales pe oboseala opiniei publice faţă de prelungirea climatului de anarhie.

Calculul său s-a dovedit greşit totuşi. În loc de a-i da dreptate împotriva extremiştilor, alegătorii i-au administrat lui Tisza, în ianuarie 1905, o severă înfrângere. Partidul liberal pierde majoritatea absolută; nu obţine decât 159 de mandate din cele 290 pe care le deţinea înainte. În plus, este devansat de partidul independenţei, puternic de-acum înainte cu grupul său de 166 de deputaţi la care se adaugă şi cei 98 de aleşi din micile formaţiuni de opoziţie.

În faţa acestei provocări, Franz Joseph nu se dă înlături de la un gest de forţă, atent totodată să lase deschise porţile pentru un compromis. Păstra în rezervă planul U, pregătit de statul major, care prevedea ocuparea militară a Ungariei, însoţită de o suspendare a Constituţiei. Dar voia să evite recurgerea la acest plan înainte de a fi epuizat toate mijloacele politice. De fapt, se gândea să facă în primul rând presiuni asupra noii majorităţi pentru a o determina să abandoneze acea parte a programului ei care venea în contradicţie cu unitatea Monarhiei. Pentru început, numeşte, în iunie 1905, un guvern extra-parlamentar sub conducerea unuia dintre puţinii unguri în care avea o desăvârşită încredere, generalul Geza de Fejervâry, pe atunci comandant al gărzii regale şi mare maestru al ordinului Maria Tereza.

Pentru a face opoziţia maghiară să se supună, Franz Joseph dispune de o armă redutabilă: ameninţarea cu votul universal, a cărui instaurare ar fi bulversat radical datele jocului politic. Este împins să ia această atitudine mai ales de Franz Fer-dinând, care adoptă aici o poziţie contrară aceleia pe care o susţinea în Cisleithania. În cazul Ungariei, nu se mai pune problema consecinţelor funeste pe care se presupunea că votul universal ar trebui să le antreneze în Austria. Deosebirea se explică prin aversiunea pe care moştenitorul tronului o

avea faţă de maghiari, pe care îi acuza că acţionează pentru prăbuşirea Monarhiei. De la această reformă, el aştepta, prin urmare, să le distrugă hegemonia în Ungaria. Astfel, li s-ar fin anulat şi mijloacele de a folosi dualismul ca să-şi atingă ţelurile.

Fermitatea manifestată de Franz Joseph are de ce să-l bucure pe nepot. La 23 septembrie, îi primeşte în audienţă, la Viena, pe şefii opoziţiei maghiare. În cinci minute, a fost spus totul. Pe un ton care nu admite replica, Franz Joseph le cere vizitatorilor săi să înceteze de a se pune de-a curmezişul reformelor hotărâte cu doi ani înainte, să renunţe la a reclama abandonarea germanei ca limbă de comandă şi, pentru a încheia, îi ameninţă că va impune votul universal în Ungaria.

Efectul întrevederii nu este imediat. Tensiunea continuă chiar să crească. Clasa politică maghiară rămâne pe aceleaşi poziţii. Cât despre Franz Joseph, el îşi accentuează presiunea. O nouă treaptă este suită în escaladă, în februarie 1906, când dizolvă Camera deputaţilor şi pune să fie evacuată Adunarea de către soldaţii unui regiment românesc. Şefii opoziţiei se aşteptau la o mobilizare a opiniei publice în favoarea reprezentării naţionale, ultragiată în drepturile ei. Dar nimic asemănător nu se produce. Nicio manifestaţie nu tulbură ordinea publică. Pentru opozanţii unguri, această lipsă de reacţie înseamnă începutul înţelepciunii. Cum să te mai îndoieşti, după aceea, de verdictul votului universal?

Puţin importă că noile alegeri amplifică rezultatele anului precedent, dând o majoritate zdrobitoare partidului independenţei. Acestea nu exprimau în continuare decât voinţa unei minorităţi din sânul populaţiei. Masele, atât cele urbane, cât şi cele rurale, rămâneau lipsite de expresie politică. De asemenea, în lumina comportamentului din timpul crizei actuale, clasele conducătoare maghiare se puteau teme să nu fie înecate sub greutatea numărului, în cazul lărgirii dreptului de vot. Pericolul era cu atât mai grav cu cât naţionalităţile ar fi beneficiat şi ele de reformă. Prin urmare, totul risca să ducă la o bulversare a raportului de forţe politice şi naţionale.

Faţă în faţă cu ameninţarea, şefii opoziţiei au acceptat în sfârşit să negocieze. Cum Franz Joseph nu dorise niciodată să împingă criza până la ruptură, a fost repede găsit un aranjament prin care se prevedea că aceste partide vor intra într-un guvern de coaliţie condus de Alexander Wekerle. Liderii lor acceptau ca reexaminarea problemei militare să fie amânată până după adoptarea sufragiului universal. Cu

alte cuvinte, criza se soldase cu menţinerea statu-quo-ului. Era, de fapt, foarte îndoielnic ca un nou proiect de lege militară să fie discutat prea curând, căci, doar dacă nu voia să cedeze unor tendinţe sinucigaşe, guvernul avea să se abţină cu siguranţă să ia iniţiativa unei reforme care ar institui sufragiul universal.

Franz Joseph iese aparent învingător din acest conflict. Totuşi nu exultă. Este evident că nu nutreşte nicio simpatie pentru majoritatea personalităţilor care alcătuiesc noul guvern. O întreagă lume de tradiţii şi amintiri îl desparte, de pildă, de Ferenc Kossuth. Cel puţin se poate felicita că-şi impusese condiţiile, ceea ce este totuna cu a spune că socoteşte că nu concedase nimic în privinţa esenţialului. Aceste sentimente amestecate se regăsesc puţin după într-o scrisoare către Katharina Schratt

„În ultimele săptămâni, s-a ajuns la aşa-zisa soluţie a crizei ungare, prin numirea unui nou guvern, care nu-ţi place (mie nici atât), dar, deoarece aceşti oameni mi-au acceptat condiţiile, trebuie să le încredinţez aplicarea lor38".

Franz Joseph nu credea totuşi că acest deznodământ punea Austria la adăpost de noi crize în relaţiile cu Ungaria:

„Dumnezeu să ne ajute, dar prevăd multe bătălii încă. N-am cedat nimic, dar îmi este imposibil, în circumstanţele prezente, să am încredere în viitor39".

Franz Joseph câştigase cu siguranţă această manşă. Dar nu este sigur dacă, pe termen lung, ieşirea din criză avea să se dovedească benefică pentru Monarhie. Indiscutabil opoziţia maghiară se resemnase în cele din urmă să accepte condiţiile lui Franz Joseph. Dar, mai înainte, el acordase deja Ungariei o serie de avantaje deloc neglijabile, astfel încât mulţi din cercurile militare se temeau că unitatea armatei era ameninţată. Este adevărat, comportamentul regimentelor maghiare în timpul Marelui Război va infirma aceste nelinişti.

Dar întrebarea este mai ales dacă nu fusese ratată o ocazie istorică. Această criză oferea posibilitatea de a repune în discuţie dualismul şi de a-l depăşi, în măsura în care, potrivit logicii sufragiului universal, s-ar fi dat locul cuvenit naţionalităţilor nemaghiare şi s-ar fi deschis astfel calea unui proces de reformare a structurilor Monarhiei. Adevărul este că Franz Joseph era foarte satisfăcut de dualism. îi recunoaşterea inestimabilul avantaj de a fi asigurat Monarhiei o

perioadă de stabilitate, deja lungă de patruzeci de ani. Prin urmare, prima lui grijă era funcţionarea armonioasă a compromisului. De aceea li se aplică, severitatea şi determinarea sa acelora care aspirau să-l de-manteleze, dar nu dorea câtuşi de puţin să se lanseze în aventura unei reforme instituţionale care ar fi reprezentat un salt în necunoscut. Aşadar, intervenise ca apărător al statu-quo-ului.

Această soluţie îl obliga mai ales să-i lase pe conducătorii de la Budapesta să-şi desfăşoare politica de maghiarizare pe seama celorlalte naţionalităţi, pe care o va accentua, în 1907, arsenalul legii şcolare pregătite de contele Apponyi, ministrul Instrucţiunii în noul guvern. Această acţiune risca să detaşeze rapid naţionalităţile de monarhia habsburgică, pentru că, lăsându-le în voia arbitrarului maghiar, aceasta nu-şi mai asuma vocaţia istorică de protectoare a popoarelor mici din Europa Centrală.

Noi date internaţionale

Ameninţarea era cu atât mai serioasă cu cât aceste popoare puteau fi ispitite să-şi întoarcă privirile spre alţi poli. Efectele perverse ale dualismului nu se mai opresc la frontierele ansamblului habsburgic. Iată că, într-o a doua fază, ele compromit şi poziţia internaţională a Monarhiei. Este adevărat că după anii ’80, când, de-a lungul unui şir de crize, noile date ale politicii balcanice se instalaseră pe teren, această zonă, cea mai sensibilă pentru interesele austro-ungare, cunoaşte până în 1903 o perioadă de relativă stabilitate.

În acord cu Franz Joseph, miniştrii Afacerilor Externe, contele Kâlnoky, apoi contele Agenor Goluchowski, un aristocrat polonez, sunt şi unul, şi altul partizanii statu-quo-ului. Susţinători ai unei linii conservatoare, ei nu caută o confruntare cu Rusia, ci sunt, dimpotrivă, partizanii unei politici de concertare cu Sankt-Petersburgul. Această orientare are un ecou favorabil la guvernanţii ruşi care aparţineau şi ei pe atunci taberei conservatoare. În plus, Rusia acordă, în aceşti ani, prioritate frontului asiatic. Expansiunea în Asia Centrală şi în Extremul Orient o acaparează în detrimentul celorlalte câmpuri de acţiune tradiţionale.

Anii ’90 sunt totuşi marcaţi de un eveniment menit să modifice considerabil peisajul internaţional. Ceea ce Bismarck în Balcanii în 1878

Avance dn irmeet fuott R.

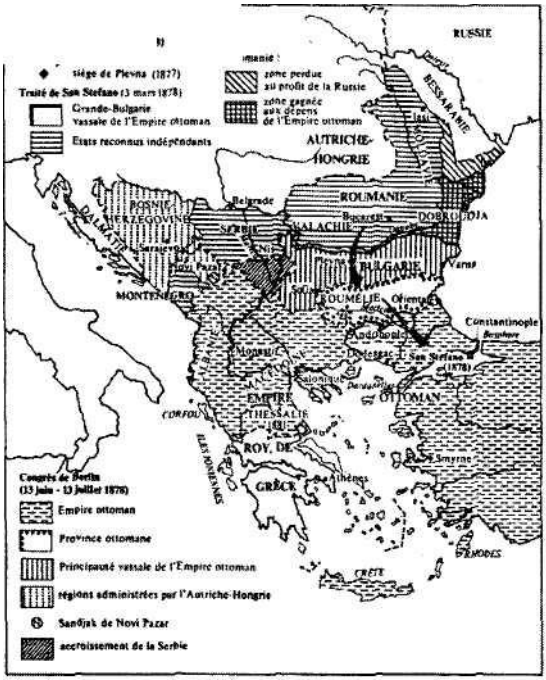

cercase mereu să evite, se săvârşeşte a doua zi după plecarea lui din cancelariat, în martie 1890. La douăzeci de ani după tratatul de la Frankfurt, Franţa reuşeşte, în sfârşit, să iasă din izolare, aliindu-se în august 1892 cu Rusia. Pentru Austro-Ungaria, pericolul nu este imediat, deoarece interesul Rusiei nu era să incendieze frontul balcanic într-un moment când era absorbită de propriile ambiţii în Extremul Orient.

Alianţa franco-rusă marchează o cotitură capitală. Ea se află în punctul de pornire a unei redistribuiri a cărţilor în jocul de relaţii dintre puteri. Clătinat deja de formarea axei Paris-Sankt-Petersburg, sistemul bismarckian se fisurează tot mai tare. Acordurile franco-italiene din 1900 şi 1902 şubreziseră Tripla alianţă până într-atât încât guvernanţii austro-ungari se pot întreba dacă Italia mai trebuie considerată un aliat sau era deja un duşman potenţial. După eşuarea tentativelor de a obţine ca Germania să-şi stopeze programul naval în schimbul unei alianţe militare, Anglia alege să se apropie de Franţa. Încheindu-şi contenciosul colonial, cele două ţări semnează, la 8 aprilie 1904, o convenţie care marchează actul de naştere al Antantei cordiale.

Dispozitivul austro-ungar din Balcani nu este ocolit de această

mişcare de fond. Serbia este prima verigă ce se rupe. Influenţa austriacă se bizuia aici, înainte de toate, pe o alegere personală a suveranului. Or, în noaptea de 11 spre 12 iunie 1903, regele Alexandru este asasinat împreună cu familia lui de un grup de ofiţeri care nu-i iartă că menţinuse înfeudarea ţării faţă de Austro-Ungaria. Nou episod al războiului ce-l poartă între ele cele două familii încă de la întemeierea statului sârb modern, Obrenovicii cedează locul Karaghiorghevicilor, a căror căpetenie preia demnitatea regală sub numele de Petru I. Totuşi, nu este vorba de o simplă revoluţie de palat. Noii deţinători ai puterii înţeleg să rupă cu politica de aliniere faţă de Austro-Ungaria şi să-i substituie un program pansârbesc. Câştigaţi de ideea unei răsturnări a alianţelor, vor să se întoarcă spre Rusia, „naţiunea mamă" a slavilor, de la care aşteaptă ajutor şi asistenţă.

Franz Joseph este informat de asasinarea aliatului său sârb în timp ce participa, ca în fiecare an, la procesiunea Sfintelor Taine. Dialogul lui cu ministrul Afacerilor Externe este scurt. La întrebarea lui: „Putem face ceva în această problemă?", Go-luchowski răspunde cu un „nu" lapidar40. Reflecţia lui Franz Joseph nu se limitează, evident, la acest schimb de cuvinte, dar, oricâtă oroare i-ar stârni evenimentele de la Belgrad, respinge ideea unei intervenţii. Se mărgineşte să-şi lase percepută reprobarea în scrisoarea prin care recunoaşte, în pofida a toate, faptul împlinit.

Şi totuşi, nu era tocmai acesta momentul potrivit pentru a strivi în faşă o mişcare care, dacă i se dădea posibilitatea să se dezvolte, risca să devină o ameninţare mortală pentru Monarhie? Conjunctura internaţională părea propice. Germania nu s-ar fi opus unei acţiuni ce viza să pună ordine în flancul sudic al Monarhiei. Încă inspirată de o orientare conservatoare, diplomaţia rusă părea dispusă să lase mână liberă Austro-Ungariei. În orice caz, Rusia ar fi fost împiedicată să intervină de angajarea ei în Extremul Orient, unde se afla în ajunul unui conflict armat cu Japonia. Atunci, de ce această pasivitate?

Fără îndoială, mulţi nu şi-au dat seama de importanţa evenimentului ce tocmai avusese loc la Belgrad. Pentru aceştia, datele obiective nu se schimbaseră. După, ca şi înainte de asasinarea lui Alexandru, Serbia rămânea un stat incapabil de o veritabilă acţiune autonomă. Franz Joseph nu se conduce totuşi după această analiză. Necedând iluziei puterii, el era, dimpotrivă, conştient de fragilitatea Monarhiei, pe care o accentuau şi criza internă din Cisleithania, şi

tensiunile persistente în relaţiile dintre Viena şi Ungaria. Resimţind, de pe poziţia în care era plasat, toate zguduirile care clătinau Monarhia, el bănuia care erau demonii cărora ar risca să le dea drumul, dacă se lansa într-o expediţie militară, în aparenţă chiar uşoară. Ştia că nu poate fi sigur că ar reuşi să domine aceste forţe ostile. Astfel, mai degrabă decât să ispitească soarta, prefera să lucreze pentru menţinerea păcii.

Acesta este înţelesul care trebuie dat întâlnirii din octombrie 1903 dintre Franz Joseph şi Nicolae al II-lea. O partidă de vânătoare la Miirzsteg oferă prilejul unor discuţii politice între cei doi suverani şi miniştrii lor de Externe. Degradarea situaţiei din Macedonia, unde populaţiile creştine îndurau tot mai greu suveranitatea otomană, le serveşte drept pretext. Dar, aflat în preajma războiului cu Japonia, Nicolae al II-lea voia mai ales să se asigure de neutralitatea Austro-Ungariei. Ţarul s-a putut reîntoarce satisfăcut. Rusia fusese pusă la adăpost de un război pe două fronturi. Cele două puteri se înţeleseseră, pe de altă parte, asupra unui plan menit să dezamorseze butoiul cu pulbere din Macedonia. În schimb, Rusia recunoscuse Austro-Ungariei dreptul de a înscrie partea occidentală a Balcanilor în aria ei de influenţă şi deci de a integra Serbia în fieful său politic.

Deşi Franz Joseph înlăturase soluţia unei intervenţii militare, relaţiile cu Serbia nu întârzie să se altereze. Proiectată pe primul plan, chestiunea sârbă avea să nu mai înceteze a obseda diplomaţia austro-ungară. Cu atât mai mult cu cât provoca implicaţii în interiorul Monarhiei. Proiectul guvernului de la Belgrad de a reuni într-un regat sârbesc pe toţi slavii din sudul Monarhiei nu ar fi avut, în afară de sârbi, decât un ecou limitat dacă terenul nu ar fi fost deja minat. La drept vorbind, discursul iugoslav nu-i seducea câtuşi de puţin pe sloveni care, ţinând direct de Viena, aveau parte de o administraţie, una peste alta, binevoitoare.

La croaţi, răul era mai avansat. Desigur, mulţi nu concepeau încă destinul Croaţiei altfel decât sub sceptrul Habsburgilor, chiar dacă respingerea dominaţiei maghiare era cvasi-ge-nerală. Sub conducerea partidului ţărănesc al lui Stjepan Rădic şi a partidului dreptului al lui Josip Frank, aceştia doreau înlocuirea dualismului printr-un sistem trialist care i-ar fi organizat în jurul croaţilor pe slavii din sudul Monarhiei şi i-ar fi deturnat astfel de la atracţia Serbiei. Totuşi, se contura şi printre croaţi un curent de dezafectare faţă de Monarhie.

Aici era vie decepţia că fidelitatea Croaţiei fusese atât de rău răsplătită. Reflex al acestei indispoziţii, tezele iugoslave câştigau teren în ciuda tradiţiei de ostilitate faţă de sârbi. În 1905, deputaţii croaţi şi sârbi din Dalmaţia au semnat o declaraţie comună. Peste trei ani, alegerile pentru Dieta din Agram (Zagreb) sunt câştigate de partizanii uniunii sârbo-croate. Deşi subţirimea corpului electoral – cam 2% din populaţie – limita semnificaţia acestui succes, el era totuşi indiciul unei mişcări de spirit printre elitele croate.

Neputând s-o supună prin forţă, Austro-Ungaria aplică Serbiei măsuri de retorsiune economică. Pentru a o îngenunchea, ar fi fost de ajuns închiderea pieţei austro-ungare faţă de produsele sârbeşti. Ispita de a recurge la această armă a fost mare, de vreme ce Monarhia era primul partener comercial al Serbiei de la care primea până la 80% din exporturile ei. În plus, marii proprietari maghiari îndemnau şi ei spre luarea acestei măsuri. Cum Serbia exporta în principal carne de porc spre Monarhie, era vorba de o concurenţă pe care ungurii o suportau tot mai anevoie. Închiderea frontierelor le-ar fi rezervat acea parte a pieţei interne pe care Serbia reuşise s-o cucerească.

Războiul vamal nu a dus totuşi la rezultatele scontate. Locul lăsat liber de Austro-Ungaria este curând ocupat de Germania, Anglia şi Franţa. Aceasta din urmă îi va furniza Serbiei mai ales echipamentul militar care mai înainte îi venea din Austro-Ungaria, cu consecinţa că Belgradul va prinde şi mai tare rădăcini în tabăra Antantei. Dar, peste toate, departe de a aduce Serbia pe calea moderaţiei, politica de boicot, considerată o nedreptate, va înăspri resentimentele acesteia faţă de Monarhie.

Anexarea Bosniei-Herţegovina

Agravarea tensiunii cu Serbia îi invită pe guvernanţii austro-ungari să consolideze alipirea Bosniei-Herţegovina la ansamblul Monarhiei. Dintre toate posesiunile lui Franz Joseph, Bosnia-Herţegovina era singura cu un statut nefixat limpede. Incertitudinea întreţinută de la Congresul de la Berlin privind soarta viitoare a acestor teritorii nu stânjenise serios Monarhia atâta vreme cât Serbia a rămas strâns legată de ea. Dar, după 1903, noile echipe de la putere nu se dau în lături s-o exploateze pentru a-şi împinge înainte pionii. Creată în 1905, societatea Slovensky Jug (Sudul Slav) desfăşoară, pornind de la Belgrad, o intensă propagandă prosârbă în Bosnia-Herţegovina.

Nu trebuie înlăturată nici eventualitatea unei tentative de întoarcere a puterii otomane în urma unor evenimente care i-ar servi interesele. Până în 1908, o astfel de ameninţare rămăsese pur teoretică. Dar iată că ea devine actuală, odată cu revoluţia Junilor Turci, la începutul lui iulie. Noii stăpâni de la Istanbul hotărăsc să aplice Constituţia din 1878, până atunci rămasă literă moartă, şi să organizeze alegeri în tot imperiul. Guvernanţii austro-ungari se pot, aşadar, teme că aceştia vor pretinde s-o facă şi în Bosnia-Herţegovina. Prin urmare, anexarea provinciei ar permite prevenirea pericolului.

Este totuşi de la sine înţeles că evenimentele din Turcia furnizau mai ales pretextul unei măsuri pentru care pledau în primul rând argumente ţinând de interesele superioare ale Monarhiei. Mai presus de toate, o permanentă prezenţă austro-un-gară în Bosnia-Herţegovina ar fi întărit linia de apărare a Monarhiei contra planurilor expansioniste ale Serbiei.

Conjunctura internaţională se preta la această operaţiune. Rusia nu-şi reconstituise încă forţele după înfrângerea în faţa Japoniei. La Viena se credea că, lipsită de ajutorul rusesc, Serbia nu va trece dincolo de un protest formal. În aceste condiţii, iniţiativa nu avea cum să pună serios în pericol pacea europeană. Nu intra, de altminteri, nici în intenţiile lui Franz Joseph şi nici în ale noului său ministru de Externe, baronul Alois von Aehrenthal, să profite de ocazie pentru a provoca o confruntare directă cu Rusia. Înainte de a fi chemat, în octombrie 1906, să-l înlocuiască pe Goluchowsky în fruntea diplomaţiei austro-ungare, Aehrenthal reprezentase Monarhia la Sankt-Pe-tersburg, unde îşi dobândise reputaţia de partizan convins al unei înţelegeri strânse cu Rusia.

Deopotrivă dorită şi de Franz Ferdinand, care, în spiritul defunctei Sfinte Alianţe, visa la formarea unui front comun al celor trei mari monarhii din Europa Centrală şi de Nord, numirea acestuia lăsa să se întrevadă preţul pe care Franz Joseph îl punea pe menţinerea bunelor relaţii cu Rusia. Aehrenthal se gândea chiar să ofere Rusiei, în schimbul acordului în problema Bosnia-Herţegovina, promisiunea de a o sprijini pentru a obţine de la comunitatea internaţională libertatea de trecere prin strâmtori, ceea ce ar fi permis flotei ei să aibă acces în Mediterana în orice anotimp. Dar conservatismul lui Aehrenthal nu era static spre deosebire de al predecesorilor lui. El concepea anexarea nu numai ca finalizarea procesului angajat în 1878, dar şi ca etapă pe

calea unor reglementări de ansamblu ale problemei slavilor de sud. El o integrează într-un plan care îşi fixa ca obiectiv unirea tuturor slavilor din sudul Monarhiei sub aceeaşi autoritate. Odată cu formarea acestui pol unitar, mai vast, mai populat decât mica Serbie, aceştia nu ar mai fi fost ispitiţi să privească peste frontiere. Lipsită de puterea ei de atracţie, Serbia şi-ar fi pierdut orice speranţă de a deveni Piemontul slavilor de sud.

Aehrenthal mergea şi mai departe, prevăzând pentru sfârşit o inversare a curentului de atracţie. Redus la el însuşi, supus presiunii acestui ansamblu care ar regrupa, la porţile lui, majoritatea slavilor de sud, statul lui Karaghiorghevici s-ar vedea condamnat să graviteze curând în orbita Monarhiei. Ba chiar cine ştie dacă, dezvoltându-şi consecinţele, logica acestei noi situaţii nu ar sfârşi prin integrarea mai târziu a Serbiei în corpul Monarhiei?

Pentru a-şi atinge scopurile, Aehrenthal nu dispunea totuşi decât de o marjă îngustă. Deşi admisese la Miirzsteg apartenenţa părţii occidentale a Balcanilor la aria de influenţă austro-ungară, nu era sigur că Rusia va accepta o anexare, decisă unilateral, a Bosniei-Herţegovina, afortiori înfeudarea Serbiei faţă de monarhia danubiană. Pentru a se opune, ea avea între cărţi atuul pe care îl constituia rezolvarea contenciosului cu Anglia, confirmată prin acordul semnat de cele două ţări la 30 august 1907. De-acum înainte, alianţa pecetluită între Franţa şi Rusia va fi consolidată de înţelegerea care le leagă, şi pe una, şi pe cealaltă, de Anglia. Exista, prin urmare, ameninţarea unor complicaţii pe plan diplomatic datorită formării unui front comun al celor trei puteri împotriva iniţiativei austro-ungare. Şansa Vienei consta în deficitul de pregătire militară a Rusiei, ceea ce o împiedica să se îndrepte spre o confruntare armată. Dar era oare de ajuns atât pentru a evita o criză internaţională, ale cărei consecinţe riscau să fie dăunătoare Monarhiei?

Criza a izbucnit datorită unei neînţelegeri. Neînţelegere involuntară sau provocată? O zonă de umbră persistă asupra acestui aspect. Şederea lui Alexei Isvolski, ministrul rus de Externe, la Karlsbad, în august 1908, a furnizat ocazia unei întâlniri cu Aehrenthal la castelul Buchlau, una dintre reşedinţele contelui Berchtold, reprezentantul Dublei Monarhii la Sankt-Petersburg.

Cum întrevederile s-au desfăşurat fără martori, ele sunt dificil de reconstituit cu deplină certitudine. S-a stabilit că Aehrenthal şi-a

informat interlocutorul despre intenţiile sale şi a promis Rusiei sprijinul diplomatic al Monarhiei pentru a obţine libertatea de trecere prin strâmtori. Isvolski nu pare să fi ridicat obiecţii de principiu contra anexării Bosniei-Herţegovina. Neînţelegerea se referă la momentul când ar fi trebuit să aibă loc anexarea. După aceea, Isvolski va susţine că nu fusese avansată niciodată, în vreme ce Aehrenthal va da asigurări că vorbise de un viitor apropiat.

Interpretările diferă şi asupra unui alt punct esenţial. Cei doi bărbaţi au căzut de acord cu privire la ţinerea unei conferinţe internaţionale care să reunească puterile cosemnatare ale tratatului de la Berlin, dar fără ca aparent să fi fost fixată cu precizie misiunea atribuită acestui areopag european. Pentru Aehrenthal, conferinţa nu ar fi trebuit să aibă altă misiune decât aceea de a ratifica anexarea Bosniei-Herţegovina. Cel mult, i-ar fi putut reveni reglementarea unor modalităţi practice. Is-volski nu înţelegea lucrurile astfel. După el, anexarea nu trebuie să aibă loc înainte ca Austro-Ungaria să fi fost autorizată de comunitatea internaţională. Intenţiile ascunse şi ale unuia, şi ale celuilalt sunt cu uşurinţă perceptibile. Dacă trebuia să se ţină un congres înainte de oficializarea anexării, acesta ar fi fost probabil tentat să pună pe tapet întregul dosar balcanic. Luând în consideraţie fie şi doar acest pericol, Austro-Ungaria ar fi riscat să nu obţină satisfacţie decât cu preţul unor compensaţii teritoriale faţă de Serbia. Pentru a fi la adăpost în primul rând faţă de această primejdie, Aehrenthal înţelegea să pună Europa dinaintea faptului împlinit. Tocmai acesta era un motiv suficient pentru ca Isvolski să dorească inversarea ordinii etapelor.

Când, la 5 octombrie, Franz Joseph şi Aehrenthal trec la fapte, fie că joacă surprinderea, fie crede sincer că a fost păcălit, Isvolski se revoltă şi protestează. Lui Aehrenthal, care evocă discuţiile de la Buchlau, îi răspunde că fusese pur şi simplu vorba de schimburi informale, fără încheierea unui acord care să aibă valoare diplomatică. Argumentul nu era lipsit de forţă, dar era insuficient ca să explice această înăsprire de atitudine. Cinci săptămâni se scurseseră de la întâlnirea de la Buchlau. După ce se despărţise de Aehrenthal, Isvolski vizitase mai multe capitale europene. Între aceste vizite, probabil că aceea de la Londra prezintă cea mai mare importanţă.

Adesea, deteriorarea relaţiilor anglo-austriece este datată de la anexarea Bosniei-Herţegovina. Efectul şi cauza nu trebuie însă

confundate. Londra şi Viena fuseseră multă vreme unite printr-o ostilitate comună faţă de intenţiile expansioniste ale Rusiei. Solidaritatea aceasta s-a manifestat îndeosebi în 1878, la Congresul de la Berlin, când lordul Salisbury se declarase gata să patroneze un proiect de anexare a Bosniei-Herţegovina. Ea mai fusese confirmată şi în martie 1887, când Austro-Ungaria se asociase cu Anglia şi Italia într-un pact mediteranean orientat, în parte, contra Rusiei. Fără îndoială, Anglia nu înţelegea să se lase deposedată de un drept de control asupra Balcanilor, unde avea interese, fie şi din pricina vecinătăţii lor cu Mediterana. Aşa că iniţiativa lui Aehrenthal, decisă fără o concertare prealabilă, nu putea decât s-o irite. Dar trebuia să existe un motiv şi mai puternic care s-o facă să se alăture acum Rusiei, a cărei influenţă nu încetase s-o combată, şi chiar o împinge spre fermitate.

Acest comportament trebuie, înainte de toate, înţeles ca o consecinţă a revirimentului intervenit la pragul dintre secole în politica externă a Londrei faţă de ascensiunea puterii germane, mai ales prin programul naval hotărât de Wilhelm al II-lea. Conştientizarea acestei ameninţări îi convinsese pe guvernanţii britanici de necesitatea unei apropieri faţă de Franţa, apoi faţă de Rusia, în vederea constituirii, împreună cu ele, a unui front antigerman. Dar tot în lumina acestei noi priorităţi, Anglia îşi va evalua în cele din urmă şi relaţiile cu Austro-Ungaria.

Or, aceasta era aliata Germaniei şi niciun semn nu arăta că se gândea să repună în discuţie această alianţă. Eduard al VII-lea, care urmase în 1901 la tron mamei sale, regina Victoria, nu-şi drămuise, desigur, eforturile să detaşeze Austria de Germania. Trecerile lui frecvente prin Ischl îi furnizau ocazii în acest sens. Aici, nu-i făcea doar plăcere să-l ia în câte o plimbare cu automobilul pe bătrânul împărat care, rebel în ce-l priveşte faţă de toate inovaţiile tehnice, nu folosise încă niciodată acest mijloc de transport. El se străduia totodată să-l convingă pe Franz Joseph să ia distanţă faţă de Germania. Neizbutind, i-a cerut să intervină, cel puţin, pe lângă Wilhelm al II-lea, ca să pună frână programului său naval, dacă nu acceptă să renunţe la el. În zadar. Franz Joseph rămăsese surd şi la argumentele, şi la solicitările oaspetelui său care, de ciudă, nu mai găseşte să-i spună, în particular, secretarului său, decât: „Împăratul mi se pare un om foarte bătrân41”.

Simţul onoarei îi poruncea lui Franz Joseph să nu dea urmare

propunerilor suveranului englez. Tot el îi interzicea să se preteze unei manevre dirijate împotriva aliatului său, respectiv să joace un rol care l-ar pune într-o poziţie falsă. Franz Joseph considera, poate, şi că nu avea de ales. În mijlocul redistribuirii constelaţiei internaţionale, alianţa germană îi apărea ca singurul element solid pe care Monarhia se putea bizui. Dar Anglia trăsese şi ea o concluzie din această fidelitate. Convinsă că nu va reuşi s-o detaşeze de Germania, nu mai avea acum motive să menajeze Austro-Ungaria.

Agitaţia stârnită de anexarea Bosniei-Herţegovina se amplifică până la punctul de a provoca o criză internaţională majoră. Aceasta preia ştafeta crizei marocane care îşi găsise cu doi ani mai devreme epilogul la Algesiras. Încurajat de Anglia, susţinut de Franţa, Isvolski reclamă insistent convocarea unei conferinţe internaţionale. Serbia se dezlănţuie, cu atât mai mult cu cât îşi dă seama de primejdia pe care ar reprezenta-o constituirea, la porţile ei, a unui pol care să reunească majoritatea slavilor de sud. Hotărâtă să împiedice realizarea planului austro-ungar, decretează pregătiri militare, socotind corect că sprijinul Rusiei nu-i va lipsi. Turcia îşi ridică şi ea glasul: drumul spre Sarajevo fiindu-i pe viitor definitiv retezat, reacţionează hotărând boicotarea produselor austro-ungare.

După ce se aflaseră la originea acestei furtuni, Franz Joseph şi Aehrenthal fac acum eforturi să calmeze jocul. Nu intra deloc în intenţiile lor să împingă confruntarea până la un conflict armat, chiar dacă nu excludeau eventualitatea ca agravarea tensiunii să-i constrângă, în ultimă analiză, la utilizarea forţei ca ultima ratio.

Exista totuşi, în armată, o puternică facţiune care pleda pentru un război preventiv împotriva Serbiei. Numit în 1906 în fruntea statului major general, Conrad von Hotzendorf, un protejat al lui Franz Ferdinand, era purtătorul de cuvânt al acesteia. Dornic să modernizeze instrumentul militar austro-ungar, purtat de o inteligenţă mobilă spre ample viziuni strategice, Conrad era totodată bântuit de teama că Monarhia va trebui să combată pe mai multe fronturi, în cazul unui conflict extins la întreaga Europă. Or, iată, conjunctura internaţională îi oferea o şansă unică de a elimina Serbia ca factor politic, fără riscul unei conflagraţii generale, deoarece nu era de temut ca Rusia, aflată încă sub şocul dezastrului din Extremul Orient şi al revoluţiei, să ridice mănuşa. Conrad ajunge chiar să spere că aceeaşi soartă îi va fi rezervată Italiei, despre care spunea că este convins că, la momentul

ales de ea, se va întoarce împotriva Monarhiei.

Argumentele nu captaseră adeziunea lui Franz Joseph. O asemenea campanie ar aduce, fără nicio îndoială, un succes facil armatei imperiale şi regale. Dar după aceea? Dacă era de prevăzut că Rusia se va resemna cu faptul împlinit al anexării Bosniei-Herţegovina, ar fi în schimb primejdios s-o forţezi până la capăt. Ea nu ar fi putut accepta să lase Austro-Ungaria să zdrobească Serbia, fără a-şi pierde complet prestigiul. Punând în mişcare mecanismul de alianţe şi înţelegeri, intervenţia ei ar fi fost semnalul unei generalizări a conflictului. Altminteri prompt în a-l susţine, Franz Ferdinand nu-l urmează pe Conrad pe acest teren, cum o dovedeşte această scrisoare către primul său aghiotant, comandantul Brosch von Aare-nau:

„Reţine-l, te rog, pe Conrad. Trebuie să pună capăt freneziei lui războinice. Ar fi grozav şi foarte plăcut să-i tocăm mărunt pe sârbii şi pe muntenegrenii ăştia. Dar la ce bun nişte lauri ieftin dobândiţi dacă va trebui să-i plătim printr-o criză europeană, dacă va trebui pe urmă să ne batem poate pe două sau trei fronturi, fără a putea face faţă42?"

Deşi în câteva rânduri fusese gata să degenereze, criza s-a sfârşit cu un epilog fericit pentru Monarhie. Turcii s-au lăsat convinşi să renunţe la opoziţie în schimbul unei compensaţii financiare. Dar era de la sine înţeles că cheia problemei se afla la Sankt-Petersburg. De alegerea Rusiei aveau să atârne, în ultimă analiză, următoarele evenimente. Dacă ea îşi mărginea susţinerea Serbiei la un sprijin moral, aceasta va fi condamnată să dea înapoi. Dacă, în schimb, o va încuraja într-o rezistenţă militară, un conflict armat devenea inevitabil.

În diferite reprize, Isvolski îi informase pe guvernanţii sârbi asupra limitelor sprijinului rusesc. Belgradul nu voia totuşi să creadă că apelurile la prudenţă erau ultimul cuvânt al Rusiei. A trebuit totuşi să-şi schimbe părerea la jumătatea lui martie 1909 când, sub apăsarea presiunilor exercitate de Germania, decisă să-şi susţină aliatul, responsabilii militari ruşi, întruniţi în consiliu, nu au avut altă soluţie decât să se pronunţe contra războiului. De acum înainte, Serbiei nu-i rămânea decât să se supună. Lipsită de speranţa unei asistenţe militare, ea hotărăşte să recunoască anexarea Bosniei-Herţegovina şi se angajează să întreţină relaţii normale cu Austro-Ungaria.

Acest deznodământ reprezintă pentru diplomaţia austro-ungară un incontestabil succes. „Cred că putem fi satisfăcuţi", îi destăinuie Aehrenthal contelui Berchtold când îl întâlneşte pentru prima oară

după încheierea crizei43. Fără discuţie, Bosnia-Herţegovina îşi păstra un statut special. Din cauza problemelor pe care le-ar fi ridicat integrarea ei în una sau alta dintre părţile Monarhiei, s-a decis să fie erijată în teritoriu de imperiu comun pentru Austria şi Ungaria, la fel cum Reichs-landul Alsacia-Lorena era pe atunci posesiunea comună a tuturor statelor germane. Dar, încheiere logică a procesului început în 1878, anexarea consolida prezenţa austro-ungară în Bosnia-Herţegovina şi întărea linia de apărare a Monarhiei faţă de turbulenta Serbie.

Pe de altă parte, criza a pus în evidenţă soliditatea alianţei dintre cele două puteri centrale. Franz Joseph poate înregistra cu satisfacţie faptul că sprijinul Germaniei nu-i lipsise niciodată în cursul ultimelor luni. Până la urmă, comunitatea internaţională s-a decis să recunoască faptul împlinit al anexării Bos-niei-Herţegovina. Astfel, Monarhia a făcut demonstraţia că, în pofida dificultăţilor interne, era încă în stare de un act de voinţă care îi conserva rangul de mare putere europeană.

Trebuie totuşi să ne întrebăm dacă nu cumva era vorba de o victorie à la Pirrus. La ieşirea din criză, Austro-Ungaria apare ca elementul perturbator în sânul concertului european. Cu atât mai mult cu cât fronturile deveniseră şi mai dure. Anglia îşi alesese clar tabăra, iar preferinţele Franţei nu erau un mister. Atât prin conţinut, cât şi prin procedura aleasă, iniţiativa lui Aehrenthal stârnise împotriva Monarhiei un resentiment de o asemenea violenţă încât, de-acum înainte, va trebui să se ţină seama de el ca de una dintre datele dosarului balcanic. Serbia depăşise repede „părăsirea" de către Rusia. Mai rămânea ura care o asmuţea împotriva monarhiei habsburgice, considerată acum duşmanul prin excelenţă.

Mai gravă încă pentru viitor era deteriorarea relaţiilor austro-ruse. Destinderea intervenită în raporturile dintre cele două puteri la sfârşitul anilor '80 era acum de domeniul trecutului. Chiar dacă situaţia militară îi interzicea o acţiune armată, Rusia nu-i ierta Dublei Monarhii felul în care o tratase. Pe de altă parte, dacă nu voia să-şi ruineze întregul credit, nu va putea să ţină în frâu la nesfârşit Serbia.

În totului tot, viitorul se arată încărcat de furtuni. Berchtold nu deforma realitatea când adresa ministrului său acest mesaj pesimist:

„Sunt adunate aici destule materii inflamabile pentru a provoca,

în condiţii mai favorabile, o explozie în strălucirea căreia Rusia va fi chemată să-şi serbeze redresarea44”.

Capitolul XII

Sarajevo

„Pn mai multe rânduri, de-a lungul ultimilor trei ani, Ş Franz Joseph îşi dovedise facultatea de adaptare la cir-JLcumstanţe şi capacitatea de iniţiativă. Impusese sufragiul universal, căruia elitele tradiţionale îi rămăseseră pe deplin ostile; aliind prudenţa cu fermitatea, soluţionase, fără neajunsuri grave pentru unitatea armatei, criza survenită în relaţiile cu Ungaria; în Bosnia-Herţegovina, transformase un regim de ocupaţie, teoretic provizorie, într-o anexare în toată regula. Aceste rezultate nu au fost opera unui singur om. Fusese nevoie şi de abilitatea lui Beck pentru ca proiectul de lege instituind sufragiul universal să fie adoptat de cele două camere; contribuţia lui Aehrenthal la anexarea Bosniei-Herţego-vina a fost evident esenţială. Dar, în orice caz, Franz Joseph a rămas figura centrală. Pentru reforma electorală, impulsul venise de la el şi poate că aceasta nu ar fi fost votată în Camera superioară fără angajarea sa personală; niciodată Aehrenthal nu şi-ar fi putut duce politica având împotriva sa dezaprobarea împăratului; cât despre dosarul maghiar, Franz Joseph l-a tratat personal de la un capăt la altul.

Nu cumva era totuşi vorba aici doar de succese de suprafaţă? Problemele de fond cu care se confrunta Monarhia nu-şi găsiseră, astfel, soluţia. Sufragiul universal nu se dovedise remediul miraculos pentru degriparea sistemului politic austriac; efectele perverse ale dualismului nu fuseseră eliminate; în sfârşit, iată că, în Balcani, ritmul crizelor se accelera, punând în pericol poziţia Monarhiei în regiune şi făcând tot mai obsedantă ameninţarea sârbească.

PÂNĂ LA CAPĂTUL PUTERILOR

Franz Joseph nu este scutit de neajunsurile vârstei. La sfârşitul lui 1900, o bronşită urâtă îl imobilizase deja două luni la pat. În 1911, alerta este şi mai serioasă. Venit să petreacă săptămâna Paştilor la Wallsee, noua reşedinţă a Măriei-Valerie, este silit, pradă unei tuse persistente, să nu iasă din casă. Medicii se temeau chiar pentru viaţa suveranului care a trebuit să se supună apoi unei lungi perioade de convalescenţă. În octombrie, Franz Joseph va fi victima unei noi răceli. O imprudenţă comisă în timpul nunţii arhiducelui Karl şi a prinţesei Zita de Bourbon-Parma antrenează o reşută.

Totuşi, chiar la apogeul maladiei, Franz Joseph nu numai că a continuat să urmărească îndeaproape treburile de stat, dar nu a contenit niciodată să trateze dosarele care îi erau pregătite zi de zi. Fără îndoială, aveau grijă să-i drămuiască forţele. Dar Franz Joseph nu trăia, din această pricină, zăvorât la Schönbrunn sau la Hofburg. Chiar dacă îi mărturiseşte Katha-rinei Schratt că adesea se simte obosit fizic, se supunea mereu, cu acelaşi simţ al datoriei, obligaţiilor legate de funcţia lui de suveran. Îşi impunea aceasta cu atât mai mult cu cât ştia ce mult contează ataşamentul faţă de persoana lui printre factorii de coeziune ai Monarhiei. După jubileul din 1908, alte mari manifestări, precum congresul euharistie mondial, organizat în 1912 la Viena, sunt o dovadă a acestei situaţii.

Dar, chiar şi dincolo de festivităţi excepţionale, Franz Joseph îşi poate da seama, la fiecare ieşire, de anvergura popularităţii sale. Deoarece nu mai trăia decât pentru Monarhie, popularitatea lui era un capital de care ea trebuia să beneficieze atâta vreme cât puterile i-o vor îngădui. În afara unor raţiuni majore, Franz Joseph nu se derobează de ceremoniile oficiale la care tradiţia îi cerea să apară. Nu s-a pus, prin urmare, problema să fie reprezentat de altcineva la ceremonia spălării picioarelor, din Joia Mare, sau să lipsească de la procesiunea Sfintelor Taine. Multă vreme a rămas încă accesibil supuşilor săi, în timpul audienţei generale săptămânale; ca şi în trecut, continua să inaugureze cu un perfect stoicism expoziţii şi congrese.

Ieşirile lui nu se limitau la capitală. Trebuia ca şi alţi supuşi, fie ei din părţile cele mai îndepărtate ale Monarhiei, să aibă deopotrivă posibilitatea de a-şi vedea suveranul. Pentru aceasta, Franz Joseph accepta încă să îndure oboseala unor lungi călătorii. În 1900, merge în Tirol, la serbările centenarului revoltei împotriva ocupaţiei franco-bavareze; la numai doi ani după anexarea Bosniei-Herţegovina, nu se dă înapoi nici din faţa primejdiilor, nici a oboselii unei călătorii în această depărtată provincie. Fiecare an, în fine, la începutul lui septembrie, îl regăseşte la manevrele armatei lui şi oricine îşi poate da seama că, în pofida vârstei, rămăsese un excelent călăreţ.

După alerta din 1911, programul activităţilor lui Franz Joseph este mai degajat, deşi această diminuare nu se atinge nici de orarele, nici de ritmurile lui de lucru. Nemaiducându-se decât în mod excepţional la Hofburg, rămâne aproape tot timpul la Schönbrunn. Apariţiile lui în public devin de-acum înainte rare. Cum deplasările

zilnice între palate luaseră practic sfârşit, doar în circumstanţe speciale le era dată vienezilor putinţa de a-şi vedea împăratul, cum s-a întâmplat la ceremonia comemorativă a victoriei de la Leipzig, în octombrie 1913, când, lângă statuia ecvestră a mareşalului Schwarzenberg, a salutat delegaţiile celor 97 de regimente austriece care luaseră parte la bătălie, apoi a asistat la o defilare a trupelor staţionate în capitală.

Dar, chiar dacă povara anilor îl silea să se arate mai rar, se făurise, de-a lungul timpului, în jurul persoanei sale un mit care îi suplinea absenţele. Prea puţină importanţă avea faptul că nu mai ieşea deloc din palatul Schönbrunn, căci oricine îl putea vedea în nenumăratele portrete care, din lârol până în Carpaţi, de la graniţele Galiţiei până la malurile Adriaticii, atârnau pe pereţi, chiar şi în cele mai izolate sate ale Monarhiei. Tablou, bust sau statuetă, imaginea lui se afla pretutindeni, pe măsura cultului care îl împresura, în forme câteodate naive. Până şi comerţul profitase de o asemenea mană cerească. Ce de servicii de ceai sau de cafea, ce de pahare, cuţite, obiecte uzuale de toate felurile erau decorate cu efigia lui! De pe toate acestea, Franz Joseph îşi învăluia supuşii cu o privire protectoare şi mulţi dintre ei îl vedeau sub trăsăturile unui părinte. Dincolo de frenezia disputelor, erau toţi de acord în respectul pe care i-l purtau. Fiecare ştia sau simţea că soarta lui era legată de acest bătrân care, din fundul palatului său, îşi guvernează statele şi ţine laolaltă popoare atât de disparate.

În viaţa bătrânului împărat, clipele de destindere erau rare. Ridicată la înălţimea unui rit, şederea la Ischl în iulie şi august reteza ceva din monotonia existenţei. Chiar dacă Franz Joseph rămânea şi aici credincios obişnuinţelor sale de lucru şi primea, când se ivea ocazia, suverani şi oameni de stat străini, timpul îi era organizat altfel decât la Viena. În ciuda nevoinţelor vârstei, nu voia să renunţe la bucuriile pe care i le dăru-iau vânătorile în Alpii Austriei Superioare şi contactul direct cu natura.

La Ischl, îi întâlnea şi pe cei mai apropiaţi membri ai familiei într-un cadru mai puţin solemn, fiicele lui făcându-i regulat vizite împreună cu copiii lor. Tovărăşia nepoţilor era una dintre ultimele sale bucurii. De asemenea, când i se ivea ocazia, îi plăcea să petreacă la Wallsee câteva zile lângă Marie-Valerie, care îi dăruise nu mai puţin de cinci nepoate şi patru nepoţi. Relaţiile cu aceştia dezvăluie o imagine

neaşteptată a lui Franz Joseph. Practicând arta de a fi bunic, nu ezita să se aşeze pe pământ ca să se joace cu nepoţii, se minuna de cadourile pe care le primiseră de Crăciun, lua chiar parte la partide de-a v-aţi-ascunselea spre marea lor plăcere:

„Singura mea fericire cât ai lipsit (îi scria Katharinei Schratt, cu câţiva ani mai înainte) au fost cei şapte nepoţi ai mei care au petrecut, împreună cu Valerie, câteva săptămâni la Schönbrunn. Cu vârsta, cazi în copilărie. Astfel mă potrivesc tot mai tare cu ei1…"

În afară de acest cel mai apropiat cerc, Franz Joseph se arată selectiv în relaţiile cu ceilalţi membri ai familiei imperiale. Contrastul dintre raporturile cu arhiducele Karl şi cu Franz Ferdinand are valoare de exemplu. Dacă asupra celui dintâi extinsese afecţiunea pe care i-o purta şi tatălui său, arhiducele Otto, oricine de la curtea imperială cunoştea antipatia faţă de cel de-al doilea. Nu-l putea ignora pe moştenitorul tronului, dar se străduia să-şi reducă la minimum relaţiile personale cu el şi cu familia lui.

Cel mai important pentru Franz Joseph era însă faptul că relaţiile cu Katharina Schratt depăşiseră criza care le tulburase. După plecarea ei, mai multe persoane, printre care prinţesa Gisela, prinţul Rudolf Liechtenstein, marele maestru al curţii, nu-şi precupeţiseră eforturile s-o convingă pe Katharina să pună capăt unei despărţiri care îl deznădăjduia pe împărat. Neîndoielnic, odată cu întoarcerea ei, în iunie 1901, nu totul redevenise ca mai înainte. Katharina trecea încă prin salturi de umoare. Acum, când nu mai era legată de Burgtheater, lipsea destul de des din Viena. Deşi era favorizată rareori de soartă, patima jocului o ducea des la Monte Carlo. Dar scrisorile ei o semnalează şi la Paris, la Alger, în Egipt. Cel puţin la Viena, Franz Joseph şi Katharina îşi reiau obiceiurile, sub rezerva că, din grija de a o scuti de deşteptări prea matinale, el nu-şi mai face apariţia la Gloriettegasse înainte de ora 9. Compania prietenei lui adăuga o rază de soare şi sejururilor împăratului la Ischl.

Katharina tot nu avea o poziţie oficială la curte. Dar opoziţiile faţă de influenţa ei, mai mult încă decât faţă de persoana ei, încetaseră. Aceia şi acelea, începând cu Marie-Valerie, care îi erau mai puţin favorabili, îşi putuseră da seama, prin proprie experienţă, cât de indispensabilă îi era suveranului prezenţa ei. Prietenia lor atingând o formă nouă de seninătate, Katharina înconjura bătrâneţea lui Franz Joseph cu o afecţiune care îi încălzea inima. Învăţată cu o viaţă de

răsfăţ, ea încerca să introducă în existenţa împăratului puţin din acel confort, pe care îl preţuia atâta pentru ea însăşi. Azi îi făcea cadou un halat de casă, mâine o coborâre din pat; sau se gândea să-i înveselească biroul cu un buchet; când mediciii-au interzis lui Franz Joseph să-şi mai fumeze virginiile, ea a avut grijă să nu fie lipsit definitiv de această plăcere şi i-a oferit, în schimb, ţigări mai slabe.

Toţi cei care îi stăteau aproape pe atunci lui Franz Joseph puteau verifica locul pe care Katharina Schratt îl ocupa în viaţa lui. Această însemnătate se citea în lucruri mărunte. Astfel Ketterl, ultimul valet de cameră al împăratului, observă febrilitatea împăratului când actriţa era anunţată la dejun. În clipele care precedau sosirea prietenei lui, Franz Joseph nu se putea împiedica să se ridice de câteva ori ca să-şi aranjeze ţinuta sau să-şi perie părul şi barba2.

Presiunea naţionalismelor

Clipele de destindere sunt cu atât mai preţioase cu cât, altminteri, grijile nu-l ocolesc pe Franz Joseph. Sufragiul universal nu-şi dezvoltase încă, probabil, toate consecinţele. Dar era deja evident că nu va fi panaceul sperat de unii. Practica nu răspundea speranţelor pe care mai ales Franz Joseph şi le pusese în el. Spartă în 28 de grupuri, reprezentarea populară nu putea alcătui o majoritate coerentă. Patimile naţionale continuau să domine scena parlamentară. Manevre de obstrucţionare paralizau periodic Camera inferioară a Reichsratului. Alegerile generale anticipate din 1911 nu au adus ameliorarea dorită. Cele două partide care se arătau mai deschise faţă de o concepţie supranaţională a destinului Monarhiei au înregistrat chiar reculuri.

La creştini-sociali, Lueger, decedat în anul precedent, nu are un veritabil succesor. Câţiva dintre locotenenţii lui sunt învinşi la Viena, unde se amorsează acum un proces care va duce, după primul război mondial, la o răsturnare a majorităţii municipale în favoarea social-democraţilor. În ce-i priveşte, social-democraţii sunt sfâşiaţi de o criză internă. Cuceriţi de febra naţionalistă, socialiştii cehi nu mai sunt satisfăcuţi de împărţirea partidului pe secţiuni naţionale. După ce sindicatele le arătaseră calea, majoritatea lor, neţinând seama de opoziţia Internaţionalei socialiste, în 1907 la Stuttgart, apoi în 1910 la Copenhaga, se despart de centrala vieneză.

Alegerile din 1911 ilustrează gravitatea conflictului. În Boemia, au fost numeroase confruntările dintre socialiştii germani şi cehi. Apoi,

deputaţii celor două naţionalităţi s-au instalat în grupuri parlamentare diferite şi li s-a întâmplat, în mai multe rânduri, să voteze în sensuri contrare. Este adevărat că această criză nu a mers până la o ruptură completă. „Separatiştii" nu au tăiat ultima legătură care îi unea cu partidul, iar congresul social-democraţiei austriece, vrând să lase uşa deschisă pentru o reconciliere, s-a ferit să ia măsuri de excludere, înţelepciunea câtorva personalităţi de prim-plan din cele două tabere mai prevala încă împiedicând consumarea unui divorţ oficial. Dar pentru cât timp? Social-democraţia era, la rândul ei, victimă a răului care rodea societatea austriacă. Chiar dacă, deocamdată, ireparabilul fusese evitat, capacitatea ei de rezistenţă faţă de acţiunea dizolvantă a patimilor naţionale era evident diminuată.

Evoluţia internă a social-democraţiei confirmă ponderea chestiunii boemiene în politica austriacă. Cei mai mulţi prim-miniştri fac eforturi să găsească termenii unui compromis care să înlăture această ipotecă, dar niciuna dintre tentative nu a putut fi dusă până la capăt. Toate se spulberă când dau piept cu intransigenţa celor două partide. Nu că nu ar fi existat moderaţi şi într-o tabără, şi în cealaltă. Dar glasul lor era acoperit de-al extremiştilor, dacă nu cumva nu-şi înăspreau ei înşişi discursul de frică să nu fie taxaţi de slăbiciune în faţa opiniei publice. Guvernele se extenuează încercând să concilieze exigenţe aparent contradictorii: de o parte dreptul de stat, în numele căruia cehii susţineau unitatea Boemiei, de cealaltă revendicarea unui statut de autonomie pentru teritoriile unde germanii erau majoritari. Termenii dezbaterii nu se schimbaseră aşadar. Poziţiile celor două tabere erau foarte distanţate.

Era totuşi cu putinţă de imaginat o construcţie juridică care să ţină loc de soluţie medie. Dar, pentru aceasta, ar fi trebuit să fie depăşite prejudecăţile care se acumulaseră între cele două popoare, gândurile ascunse pe care fiecare le bănuia la celălalt. Pe scurt, principalul obstacol în încheierea unui compromis care ar fi asigurat relaţiilor dintre germani şi cehi şansele unui nou început era de ordin psihologic. Mai mult decât din cauza unor dificultăţi materiale sau juridice, el era făcut imposibil de acest climat pătimaş, de această serie de neînţelegeri care împiedicau vocile moderaţiei să predomine.

Aceste înfruntări înveninau viaţa politică austriacă. Ele se prelungeau în Reichsrat, unde deputaţii germani şi cehi îşi continuă certurile. Agravarea conflictului germano-ceh se va regăsi în

Parlamentul rezultat din alegerile din 1911. Social-democraţii cehi îşi amestecă acum glasurile cu acelea ale partidelor naţionale; în cealaltă tabără, nu este indiferent faptul că partidul creştin-social, formaţiunea germană cea mai sensibilă la misiunea multinaţională a Monarhiei, nu reuşise să realizeze o străpungere la germanii din Boemia, în timp ce, dimpotrivă, pangermaniştii obţinuseră aici cele mai bune rezultate ale lor.

Reflectare a acestor antagonisme, mecanismele parlamentare continuă să fie gripate prin manevre de obstrucţionare; enorme scandaluri se declanşează pornind de la foarte puţin, în vreme ce discursuri interminabile împiedică sistematic dezbaterile să se deruleze în condiţii normale. Deşi fuseseră luate măsuri pentru a impune deputaţilor un cod de bună purtare, ele nu erau suficiente ca să instaleze calmul. Ultimul prim-ministru al perioadei, contele Karl von Strugkh, extrage un argument din această paralizie a instituţiei parlamentare pentru a proroga, în martie 1914, Camera inferioară a Reichsratului şi, urmând exemplul câtorva predecesori ai lui, pentru a guverna cu ajutorul articolului 14.

Guvernele regăsiseră, cel puţin, perspectiva duratei. După plecarea lui Beck în noiembrie 1908, se succed trei guverne până în 1914. Cabinetul baronului Bienerth durează aproape trei ani, din noiembrie 1908 până în iunie 1911; numit în noiembrie 1911, contele Ştiirgkh este încă în funcţie când izbucneşte războiul, în iulie 1914. Dar absenţa unei majorităţi coerente apasă asupra acţiunii guvernamentale. Reforma electorală din 1907 a fost ultimul mare proiect pentru care s-a bătut un guvern. Cabinete de gestionari înainte de toate, aceste guverne erau mult mai preocupate să scutească Monarhia de noi crize decât să promoveze iniţiative menite să reformeze sistemul politic sau societatea.

Ungaria rămăsese în centrul preocupărilor lui Franz Joseph. Totuşi, apogeul crizei cu Budapesta trecuse. Chiar dacă Franz Joseph a mai trebuit să facă faţă unor veleităţi de reformă în organizarea armatei, a izbutit să le dejoace fără dificultate. Problema reformei electorale era, firește, relansată periodic, dar fără a rezulta de aici vreo consecinţă practică. Franz Joseph a mai avut şi satisfacţia de a se ajunge la o majoritate pe placul lui. Alegerile din mai 1910 au fost marcate de o completă răsturnare de tendinţe: partidul lui Tisza recucerea majoritatea absolută, în vreme ce Kossuth şi ai lui sufereau o

înfrângere răsunătoare.

Consolidat prin acest triumf, Tisza va fi omul cheie al noii legislaturi. Ca preşedinte al Camerei deputaţilor, a reuşit, mai întâi, să facă să fie votat un proiect de lege prevăzând o creştere a cheltuielilor militare, ca şi a efectivelor sub drapel. Pentru a duce la eşec iniţiativele parlamentare vizând o reformă electorală, nu a ezitat, când a crezut necesar, să folosească mâna forte împotriva opozanţilor. Apoi, în iunie 1913, îşi reia postul de prim-ministru. Acest calvinist rigid era un om de convingeri, care alia unui patriotism mohorât un ataşament cu atât mai puternic cu cât era câştigat unirii dintre Ungaria şi Austria.

Chiar dacă relaţiile dintre ei erau lipsite de căldură – firea unuia nu era, la drept vorbind, compatibilă cu a celuilalt –, Tisza se bucura de stima suveranului său. Aceasta nu era, desigur, lipsită de rezerve. Franz Joseph nu ignora că Tisza se gândea îndeosebi la interesele maghiare şi că tradiţia imperială îi era străină. Dar Franz Joseph preţuia loialitatea acestui nobil al Ungariei care, pentru a rămâne credincios convingerilor lui, nu se sfiise, în circumstanţe dificile, să braveze impopularitatea. Asperităţile caracterului, fermitatea principiilor îl făceau un om greu de manevrat. Totuşi Franz Joseph îşi dădea seama că exista aici şi un capital de care Monarhia nu se putea lipsi.

Dar intransigenţa lui Tisza se aplică în Ungaria deopotrivă naţionalităţilor nemaghiare. Acestea nu aveau de aşteptat de la el nici blândeţe, nici slăbiciune. Presiunea, în realitate, nu slăbise. Nu se pusese nicio surdină politicii de maghiarizare căreia legea şcolară din 1907 continua să-i servească drept instrument privilegiat. Rezultatele difereau de la un popor la altul, slovacii şi germanii fiind cei mai afectaţi, în vreme ce slavii de sud şi românii rezistau mai bine.

Considerată global, această politică a repurtat totuşi nişte succese, cel puţin cantitative. Chiar dacă datele trebuie înregistrate cu o anume prudenţă, recensămintele decenale arată că între 1880 şi ajunul primului război mondial, procentajul maghiarilor în sânul populaţiei ungare trecuse de la 41, 2% la 48, 1%. Această politică a stârnit la majoritatea acestor popoare reacţii cu atât mai vii cu cât ea accelera procesul de conştientizare naţională şi îl îndruma spre căi politice. Măcar să li se fi dat posibilitatea de a-şi face auzite revendicările în cadrul instituţiilor oficiale. Dar în Camera rezultată din alegerile din 1913, lăsând deoparte reprezentarea Croaţiei care

beneficia de un statut particular de la compromisul din 1868, non-maghiarii nu numărau decât 18 aleşi.

În cursul acestor ani, fronturile se înăspresc şi de o parte, şi de cealaltă. Se organizează rezistenţele, se dezvoltă agitaţia la minorităţile supuse dominaţiei maghiare. În Croaţia, opoziţia a putut lua chiar forma violenţei. Câteva atentate şi l-au ales drept ţintă pe ban, şeful administraţiei numit de guvernul maghiar. Hotărât să asimileze orice repunere în discuţie a statu-quo-ului cu un act de înaltă trădare, acesta a reacţionat cu o fermitate extremă. Tisza nu ar mai fi fost el însuşi dacă ar fi lăsat să i se smulgă cea mai măruntă concesie. Decis să reducă opoziţia, el ripostează accentuând represiunea.

La urma urmei, intransigenţa lui se explică şi prin agravarea tensiunii internaţionale. Ceea ce oferă guvernanţilor unguri argumente care să le justifice fermitatea prin legăturile care uneau câteva dintre aceste mişcări naţionaliste cu unele puteri străine. Astfel, ei denunţau care mai de care amestecul României în efervescenţa care i-a cuprins pe românii din Transilvania. Nu le lipseau nici dovezile privind implicarea Serbiei în tulburările care zgâlţâiau Croaţia.

Dar asemenea ingerinţe străine îi ajutau pe responsabilii unguri deopotrivă să-şi atribuie o bună conştiinţă, căci, la urma urmei, intervenţiile externe nu ar fi avut niciun ecou dacă spiritele nu ar fi fost pregătite să le primească cu simpatie. Trebuia ca, într-adevăr, croaţii să fi fost împinşi până la capătul răbdării pentru ca, depăşindu-şi antipatia spontană, să răspundă apelului Serbiei.

Răul nu era probabil încă ireversibil. Separatismul nu cucerise ansamblul acestor populaţii, nici măcar elitele lor, adesea totuşi mai prompte să adere la soluţii extreme. Rămâneau, de exemplu, mulţi croaţii care preferau, respingând Serbia, o soluţie în cadrul Monarhiei. Se va mai descoperi apoi că unii reprezentanţi ai acestor popoare făceau parte pe atunci din anturajul lui Franz Ferdinand. Prin definiţie, aceştia nu şi-ar fi pus speranţele în moştenitorul tronului dacă nu ar mai fi crezut în viitorul Monarhiei. Dar, chiar dacă nu era ireversibil, răul progresase foarte mult. În câţiva ani, apăruseră, pe flancurile Ungariei, o serie de pulberării, situaţie deosebit de periculoasă care, mai mult decât în trecut, sensibiliza Monarhia la evenimentele din Balcani şi o făcea vulnerabilă la vânturile rele ce băteau în aceste regiuni.

Vijelii balcanice

Şirul de eşecuri suferite de Monarhie în Balcani sporea ameninţarea. Era vorba în fapt de consecinţele anexării Bos-niei-Herţegovina care se dovedea, la proba timpului, un succes artificial. Aehrenthal putea mult şi bine să fixeze menţinerea statu-quo-ului în Balcani drept obiectiv prioritar al diplomaţiei austro-ungare, confirmând astfel că fapta lui vitejească din 1908 se înscria într-o politică de inspiraţie conservatoare. Unda provocată de anexarea Bosniei-Herţegovina nu se potolise, iar Austro-Ungaria rămânea durabil instalată în postura de acuzat în faţa Europei. Contele Berchtold, viitorul succesor al lui Aehrenthal, va observa cu justeţe într-un raport adresat lui Franz Joseph, puţin după preluarea funcţiei:

„Nu trebuie să ne ascundem nouă înşine faptul că modalitatea în care am realizat anexarea Bosniei-Herţegovina a trezit în toate cancelariile marilor puteri un sentiment de neîncredere faţă de Monarhie şi a favorizat un acord fără precedent între ele privind aprecierea de dat politicii noastre orientale3".

Alături de orientarea defensivă a diplomaţiei sale, acest discredit al Monarhiei le era de folos tuturor statelor – şi ele erau multe – care, deşi afişau intenţii paşnice, ţinteau să distrugă statu-quo-ul din Balcani, fie încercând să-şi croiască acolo noi teritorii, fie ambiţionând să-şi asigure o zonă de influenţă.

Riposta a fost amorsată odată cu acordul încheiat între Rusia şi Italia la Racconinghi, în 24 octombrie 1909. Cele două părţi contractante s-au înţeles asupra menţinerii statu-quo-u-lui teritorial în Balcani, dar mai ales se angajau să se opună încercării oricărei puteri de a-l modifica. La un an după anexarea Bosniei-Herţegovina, era evident că Austria era cea vizată, chiar dacă nu era numită. Fără a mai pune la socoteală că lui Isvolski, care nu-i ierta lui Aehrenthal afrontul administrat, îi făcea plăcere să-i creeze dificultăţi, iar Rusia era în rolul ei căutând să-şi contreze rivala. Cât despre Italia, ea confirma, prin acest acord, mişcarea începută în 1900. De asemenea, trăgea pentru ea însăşi consecinţele crizei precedente, socotindu-se frustrată de compensaţia teritorială de care, în virtutea tratatului dintre cele două state, ar fi trebuit să beneficieze, potrivit dirigenţilor de la Roma, după anexarea Bosniei-Herţegovina de către Austro-Ungaria.

Acest acord relansează dezbaterea în jurul atitudinii de adoptat faţă de Italia. Germania se preface că nu ar nelinişti-o acest „tur de vals" cu Rusia. În Austro-Ungaria, poziţiile sunt, în schimb, foarte

contrastante. Credincios noii sale politici şi conştient de primejdiile pe care le-ar antrena o ruptură, Aehrenthal vrea să evite orice iniţiativă de natură să arunce Italia în braţele Antantei:

„Ar fi nerealist să considerăm Italia un partener ireproşabil [recunoaşte el]. Dar este în interesul Monarhiei să păstreze acest stat alături de ea, ca aliat, cât mai mult timp posibi14".

Dimpotrivă, socotindu-se confirmat în analizele lui, Conrad solicită măsuri care ar pune Monarhia la adăpost de ameninţare. Diferendul dintre cei doi bărbaţi nu întârzie să se acutizeze. Conrad îşi înmulţeşte rapoartele în care, pentru a-l convinge să-şi modifice politica, încearcă să-l alerteze pe ministrul Afacerilor Străine cu privire la accelerarea pregătirilor militare italiene; totodată, pledează pentru întărirea dispozitivului militar de pe flancul sudic al Monarhiei. În ceea ce-l priveşte, Aehrenthal resimte intervenţiile repetate ale şefului statului major general ca pe nişte intolerabile imixtiuni în sfera lui de competenţă, în vreme ce, pe fond, îl acuză că stânjeneşte grav acţiunea diplomatică austro-ungară. Sprijinul dat lui Conrad de Franz Ferdinand care, chiar admiţând necesitatea de a-l tempera, îi apreciază dinamismul şi voinţa de a moderniza instrumentul militar al Monarhiei, contribuie şi el la înveninarea diferendului.

În punctul unde ajunsese, conflictul nu mai putea fi tranşat decât printr-un arbitraj al împăratului. Dacă nu ar fi fost vorba decât de o departajare între cei doi bărbaţi, alegerea ar fi fost poate grea pentru Franz Joseph. Dar, mai mult decât o chestiune de persoane, este vorba aici de un arbitraj politic între două linii diametral opuse, una orientată spre menţinerea păcii, cealaltă acceptând riscul unui război. Atunci, nu este de mirare că Franz Joseph îi dă dreptate lui Aehrenthal, de vreme ce, în tot timpul domniei, miniştrii săi de Externe nu au dus niciodată o politică a cărei orientare să nu o fi stabilit el în prealabil. Este ceea ce îi aminteşte, pe un ton energic, lui Conrad, când îl primeşte în audienţă, la 15 noiembrie 1911:

„Aceste atacuri neîncetate, în particular aceste reproşuri necontenit repetate cu privire la Italia şi la Balcani, sunt dirijate împotriva mea. Eu sunt acela care a decis politica de urmat; această politică este a mea5".

În această explicaţie, care atinge fondul chestiunii, Franz Joseph livrează cheia politicii lui: „Politica mea este o politică de pace. Toţi trebuie să se acomodeze acestei politici. În acest spirit îmi face politica

ministrul meu de Externe6”.

Nu că Franz Joseph ar fi nutrit iluzii pe seama Italiei. Ştia bine că relaţiile cu Roma intraseră într-o perioadă de turbulenţă. Ştia la fel de bine că Italia se apropiase de ţările Antantei, nu ignora ţelurile ei în Balcani şi în teritoriile iredente şi chiar recunoaşterea că un război cu ea era eventualitatea cea mai probabilă: „Este foarte posibil să ajungem la război, este chiar probabil. Dar nu trebuie să-l facem noi câtă vreme Italia nu ne-a atacat7”.

Fără discuţie, iar aici Franz Joseph îi dădea dreptate lui Conrad, Monarhia nu trebuia să-şi neglijeze securitatea. Era important, prin urmare, să-şi pună armata în starea de a se putea confrunta cu încercarea unui război. Dar, în acelaşi timp, datoria diplomaţiei era să lucreze pentru menţinerea păcii. Altfel spus, în cazul Italiei, trebuia vegheat să nu fie rupte firele care o ţineau în alianţă cu Puterile Centrale, obiectiv care excludea orice iniţiativă deliberat agresivă, dar cerea, în schimb, de la responsabilii austro-ungari, prudenţă şi abilitate.

Franz Joseph voia să spere că răul cel mare nu era inevitabil. Diplomaţia austro-ungară nu trebuia, prin urmare, să-şi precupeţească eforturile de a amâna cât de mult posibil scadenţa, mizând pe scurgerea timpului. Ceea ce timpul începuse să desfacă, va reface, poate, tot el în alte circumstanţe. Datele care guvernează relaţiile dintre state nu sunt imuabile. Astfel, noi schimbări puteau convinge Italia să rămână în sânul alianţei, dacă nu s-ar fi comis în prealabil niciun gest ireparabil.

Aceste reguli erau valabile şi pentru Balcani, unde Monarhia trebuia să se străduiască să exercite o influenţă moderatoare, pentru a evita ca ciocnirea de interese şi pasiuni să provoace o conflagraţie în care i-ar fi fost foarte greu să nu fie antrenată. Prin urmare, nu intra în intenţiile lui Franz Joseph cucerirea de noi teritorii aici. Altfel spus, nu ar fi avut aprobarea lui un plan – aşa cum îl imaginase altă dată Aehrenthal, care însă revenise şi el asupra primelor intenţii – care şi-ar fi propus drept ultim scop încorporarea Serbiei în Monarhie.

Voinţa de pace se explică fără îndoială mai ales prin dorinţa lui Franz Joseph de a-şi încheia domnia fără a mai fi nevoit să treacă prin încercarea unui nou război. Dar, mai ales, experienţa îl învăţase că, dacă un război este totdeauna pentru un stat o comoţie redutabilă, în cazul Monarhiei, se adăuga un risc suplimentar care ţinea de

fragilitatea ei, aşa cum o puseseră în evidenţă tensiunile interne. Aceasta îl determina să se ferească de ispita recurgerii la forţă. Din cauza împletirii crescânde a intereselor statelor şi a împărţirii Europei în sisteme de alianţe antagonice, un conflict în care Austro-Ungaria s-ar fi angajat nu ar fi rămas multă vreme localizat. Dacă războiul trebuia să se generalizeze, cine ar fi putut susţine cu toată siguranţa că Monarhia va rezista unui asemenea cutremur?

Arbitrajul făcut de Franz Joseph îşi găseşte consecinţa logică în plecarea lui Conrad, care este îndepărtat din post la câteva zile după audienţă. Dar problema ridicată de acest diferend nu rămâne mai puţin deschisă. O politică precaută prezintă şi ea riscuri. Ea poate fi interpretată ca un semn de slăbiciune de către puterile ostile Monarhiei, incitându-le să ia iniţiative de natură a destabiliza Balcanii. În toţi aceşti ani, Monarhia nu încetase să fie confruntată cu o dilemă: să-şi dovedească forţa, dar cu riscul de a declanşa un proces care să se transforme într-un război, sau să opteze pentru prudenţă, cu primejdia de a suporta evenimentele şi de a lăsa câmp liber statelor care lucrau pentru slăbirea, respectiv pentru distrugerea ansamblului habsburgic. Dacă Franz Joseph alege a doua soluţie este pentru că i se pare mai bine adaptată situaţiei Monarhiei, dar marja de manevră a diplomaţiei austro-ungare promitea să fie strâmtă.

Voinţa de pace a lui Franz Joseph este supusă la o grea încercare. Războiul italo-turc care izbucneşte în septembrie 1911 reprezintă prima alertă serioasă. Fără îndoială, teatrele de operaţiuni rămân departe de Balcani. Bineînţeles, Austro-Ungaria are grijă să împiedice Italia să profite de acest conflict pentru a pune piciorul în Balcani. Înfrângerea Turciei nu poate totuşi rămâne fără consecinţe. Unele state balcanice încearcă să profite pentru a redeschide mai întâi dosarul macedonian, apoi pentru a elimina definitiv Turcia din Europa.

Conflictul italo-turc accelerează, de fapt, formarea unui front balcanic îndreptat simultan contra Vienei şi contra Istanbulului. Serbia şi Bulgaria dau exemplul, unindu-se, la 13 martie 1912, printr-un tratat la care nu întârzie să se asocieze Grecia şi Muntenegru. Austro-Ungaria este una dintre ţintele vizate de coaliţie. Prin articolul III din tratat, Bulgaria şi Serbia se angajează să se opună oricărei iniţiative a unei mari puteri care ar încerca să pună mâna pe o parte a teritoriului otoman. Cum tratatul era semnat sub auspiciile Rusiei, Austro-Ungaria reprezenta, în regiune, singura mare putere căreia i-ar

putea fi aplicată această clauză. Părţile contractante fac, evident, o profesiune de credinţă din voinţa lor de a apăra statu-quo-ul, dar, cum se întâmplă adesea, intenţiile lor erau, de fapt, riguros inverse, încheierea tratatului pregătea o împărţire a rămăşiţelor Imperiului Otoman din Europa.

Umbra Rusiei plana şi altfel asupra tratatului. El fusese precedat de o convenţie militară care reinstalase Bulgaria în orbita Sankt-Petersburgului. În paralel, Rusia inspirase apropierea Belgradului de Sofia, ieri încă fraţi vrăjmaşi, înainte de a le patrona înţelegerea. Se vede bine aici amploarea răsturnării raportului de forţe de la sfârşitul anilor ’80, când influenţa austro-ungară se afla la zenitul ei. În câţiva ani, Rusia îşi recâştigase avantajul.

În ceea ce o priveşte, Austro-Ungaria era practic izolată, nemaipăstrând din fostul său dispozitiv decât alianţa cu România. Şi aici putea nutri nelinişti faţă de Bucureşti, căci, deşi regele Carol îi rămăsese fidel, alianţa aceasta nu răspundea sentimentelor populaţiei, tot mai pornită împotriva Dublei Monarhii din cauza politicii duse de guvernanţii maghiari în Transilvania.

Cel puţin la început, evenimentele se desfăşoară fără ca Monarhia să aibă vreo influenţă asupra lor. Contele Berchtold, care îi urmează, în februarie 1912, lui Aehrenthal, răpus de un cancer, a trebuit să facă faţă curând ameninţării unui război. Pentru statele din Liga balcanică, ocazia era prea frumoasă, după înfrângerea turcească, pentru ca să nu vadă aici momentul prielnic de a da lovitura de graţie Imperiului Otoman. Berchtold poate foarte bine întreprinde un demers comun împreună cu Rusia pe lângă capitalele interesate, pentru a le opri să deschidă ostilităţile. Acestea dau cu atât mai puţină atenţie iniţiativei, cu cât cunosc sentimentele adevărate ale Rusiei.

Când războiul izbucneşte, Berchtold, sub acoperirea lui Franz Joseph, hotărăşte să nu intervină. Cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri, nu lipseau argumentele care să justifice pasivitatea: înainte de a arunca întreaga pondere a Monarhiei în balanţă, înţelepciunea îţi porunceşte să aştepţi ca să afli ce întorsătură va lua războiul; alianţa care uneşte statele din Liga balcanică este pur negativă; înţelegerea dintre ele nu va supravieţui victoriei; de cum se va pune problema împărţirii rămăşiţelor, învingătorii nu vor pregeta să se sfâşie între ei; abţinându-se să se compromită în prealabil, Monarhia va fi cu atât mai puternică pentru a juca rolul de arbitru.

Comportamentul partenerilor din Liga balcanică verifică, în bună măsură, previziunile lui Berchtold. De cum s-a pus problema fixării noilor frontiere, vechea rivalitate sârbo-bul-gară a reînviat. Ciocnirea intereselor antagonice se intensifică, astfel încât ostilităţile reîncep în iunie 1913, dar de această dată pe fronturi răsturnate. Serbia, Grecia şi România se unesc împotriva Bulgariei, pe care Turcia, la rândul ei, o atacă numaidecât în speranţa recuceririi unei părţi din teritoriile pierdute. Raţionamentul contelui Berchtold nu era totuşi mai puţin lacunar. Atitudinea de expectativă ascundea, vrând-nevrând, un recul al diplomaţiei austro-ungare. Pentru Monarhie, această soluţie însemna o modificare majoră a politicii sale, deoarece renunţa deopotrivă la apărarea statu-quo-ului şi se resemna la o transformare a hărţii Balcanilor.

Nu că Monarhia nu ar mai fi ştiut să arboreze tonul fermităţii. Chiar dacă nu mai făcea din menţinerea statu-quo-ului cuvântul de ordine al politicii ei, nu era gata să accepte orice. Îşi fixase în principal ca obiectiv crearea unui principat albanez care să împiedice Serbia să ajungă la Adriatica. Hotărâtă să-i priveze pe sârbi de un acces la mare, ea vedea aici un casus belli. Că nu erau doar vorbe în vânt, sârbii vor avea prilejul s-o constate pe propria piele. Când, în octombrie, trupele lor pătrund în Albania, Austro-Ungaria iese din rezervă pentru a soma Belgradul să se retragă fără întârziere. Cum Rusia nu consideră că această chestiune merită un război european, Serbia nu are altă soluţie decât să se supună injoncţiunii Vienei.

Diplomaţia austro-ungară se poate felicita că făcuse Serbia să se retragă. Succesul nu trebuia totuşi să ascundă faptul că, pentru Monarhie, bilanţul acestor doi ani este în mare parte unul negativ. Fixându-se pe chestiunea albaneză, ea îngăduise Serbiei să se mărească pe alte direcţii. La ieşirea din războaiele balcanice, regatul Karaghiorghevicilor nu mai era acel stat mărunt pe care mulţi îl socoteau o cantitate neglijabilă. Se născuse o Serbie Mare, pe care câteva victorii o îmbărbătează în certitudinea misiunii ei. Neîndoielnic că pe măsura creşterii prestigiului ei printre slavii din sud, ponderea ei pe flancul meridional al Monarhiei va spori.

În mod mai general, responsabilii Monarhiei nu puteau să nu constate că poziţia acesteia în Balcani se degradase într-atât încât trebuiau să se întrebe dacă nu se cuvenea să fie parţial reconsiderate bazele pe care era aşezată politica ei. Trebuiau să ţină seamă de

agresivitatea crescută a Serbiei, care nu-i ierta Austro-Ungariei că se pusese de-a curmezişul planurilor sale şi vedea în ea, mai mult ca oricând, inamicul declarat. Poate Berchtold să-i propună foarte bine folosirea pentru propriul comerţ a unuia dintre porturile faţadei adriatice a Austriei, că Pašić, primul-ministru sârb, interpretează această deschidere ca pe un semn al voinţei Vienei de a încorpora Serbia în sfera ei de influenţă economică.

În lumina evenimentelor din 1913, guvernanţii austro-ungari aveau de asemenea motive să se îndoiască de soliditatea alianţei române. Firește, România reînnoise, în 1912, tratatul care o lega de Monarhie. Totuşi, acesta nu o oprise să-şi alăture forţele acelora ale Serbiei în al doilea conflict balcanic. Prin urmare, n-ar fi fost Monarhia mai bine inspirată bazându-şi politica în regiune pe o înţelegere cu Bulgaria?

Cu siguranţă, Ferdinand, regele Bulgariei, nu era deloc apreciat la curtea de la Viena. Nu numai că Franz Joseph avea oricum prea puţină simpatie faţă de persoana suveranului bulgar, dar îi reproşa şi oscilaţiile permanente între Viena şi Sankt-Pe-tersburg; Franz Ferdinand îl detesta pe faţă şi propunea, dimpotrivă, o revigorare a alianţei române. Cele două state aveau totuşi interese comune. În timpul celui de-al doilea război balcanic, Bulgaria nu putuse rezista la asaltul forţelor coalizate împotriva ei. După înfrângere, a trebuit să abandoneze în mâna învingătorilor cea mai mare parte a achiziţiilor din conflictul precedent, la care s-a adăugat şi cedarea părţii meridionale a Dobrogei către România. Astfel, Austro-Ungaria şi Bulgaria aveau în comun faptul că erau marile perdante ale războaielor balcanice, cea dintâi pentru că suferise un grav eşec diplomatic, cea de-a doua pentru că fusese împiedicată să-şi realizeze programul de expansiune teritorială. Eşecurile lor şi ostilitatea faţă de Serbia creau condiţiile obiective ale unei alianţe între cele două ţări. Viena era totuşi împiedicată să înainteze prea mult în această direcţie de grija să nu provoace România, pe care o apropiere prea marcată faţă de Bulgaria risca s-o arunce definitiv în braţele Antantei şi ale Serbiei.

La începutul lui 1914, diplomaţia austro-ungară naviga între politici contradictorii, dorind să-şi consolideze relaţiile cu Sofia, dar fără să rupă cu Bucureştiul. Dacă demersul ei era ezitant, factorii care vor determina curând hotărârile diverşilor actori de pe scena

balcanică erau, în schimb, deja pe poziţie.

Factori de integrare

Tensiunile interne, deteriorarea poziţiei internaţionale a Monarhiei nu epuizau realitatea austro-ungară. În ciuda unor aparenţe, soarta ansamblului habsburgic nu era încă pecetluită. Contrar unei imagini răspândite de o istorie reconstruită ulterior, monarhia danubiană nu reprezenta un imens castel de cărţi de joc, gata să se năruie. Tumultul dezbaterilor parlamentare, gripajele instituţionale, antagonismele naţionale erau desigur indiciul unui rău profund. Ele nu trebuie totuşi să ascundă persistenţa unor factori de integrare care contrabalansau acţiunea forţelor centrifuge.

Nu poate fi considerat un dat minor faptul că erau puţine vocile care se ridicau să ceară dispariţia monarhiei danubiene. Existenţa ei continua să fie resimţită de majoritatea cancelariilor ca o necesitate europeană, dar, în special, majoritatea supuşilor ei nu-şi închipuiau că ar putea trăi într-un alt cadru. Chiar dacă trezea vreun ecou în unele burghezii, separatismul nu pătrunsese câtuşi de puţin la sate şi rămânea până la urmă un fenomen minoritar. Monarhiei îi era recunoscută în continuare misiunea de a federaliza popoarele mici din Europa Centrală, prea slabe ca să ducă o existenţă independentă dacă ar fi fost lăsate în seama lor.

Această opinie era împărtăşită şi de majoritatea adversarilor dualismului. Deşi se pronunţau pentru o reformare profundă a ordinii existente, aceştia erau de acord să o situeze în cadrul ansamblului habsburgic. Unii dintre cei care aveau să contribuie curând la destrămarea ei, făceau pe atunci afirmaţii lipsite de ambiguitate. Cine ar fi bănuit în Eduard Beneš pe unul dintre inamicii ei cei mai înverşunaţi, inventatorul sloganului „Distrugeţi Austro-Ungaria”, când scria:

„Se vorbeşte frecvent despre spulberarea Austriei. În ce mă priveşte, nu cred. Legăturile istorice şi economice… care înlănţuie popoarele austriece sunt prea puternice pentru ca această explozie să poată fi provocată. Sufragiul universal, ca şi democratizarea Austriei şi a Boemiei vor pregăti terenul pe care luptele naţionale se vor calma8”.

Tomás Masaryk, viitorul părinte fondator al statului cehoslovac, se arăta, în ultima lui intervenţie din Reichsrat, la fel de categoric:

„Pentru că nu vreau să mă las purtat de vise despre prăbuşirea Austriei; pentru că ştiu că Austria, cu defectele şi calităţile ei, este

destinată să trăiască, iau astăzi în serios proiectele de reformă. Proiectele noastre constituţionale şi administrative nu au drept scop slăbirea celorlalte naţionalităţi, ci consolidarea edificiului în totalitatea lui9".

Reformele intervenite în cursul acestor ani tindeau de altfel să arate că, deşi rivalităţile naţionale erau pline de încărcături explozive, nu erau totuşi insurmontabile. Exemplul este dat de Moravia, unde cehi şi germani căzuseră de acord, în 1905, asupra unui compromis care îmbina principiile de autonomie locală şi personală. Acesta prevedea, de fapt, împărţirea Dietei în două curii, una cehă, cealaltă germană, alegătorii înscriindu-se în cadastrul corespunzător apartenenţei lor naţionale, pentru a vota apoi în circumscripţii distincte. Meritul acestui sistem era acela de a recunoaşte fiecăruia dintre cele două popoare conducerea propriilor treburi, mai ales în domeniul cultural, totdeauna cel mai sensibil. Prelungire a acestei reorganizări a Dietei, divizarea fusese extinsă şi la autorităţile însărcinate cu problemele şcolare, de la comună până la nivelul provincial. Poate că trebuia regretat faptul că, pentru a dezamorsa aceste conflicte, fusese nevoie de separarea naţionalităţilor în loc de asocierea lor? Dar obiectivul vizat fusese atins. Conceput pentru a reduce motivele de fricţiune dintre cehi şi germani, compromisul direcţiona spre satisfacerea ambelor părţi şi, de fapt, tensiunile dintre cele două popoare intraseră în Moravia într-un proces de atenuare.

Interesul compromisului consta şi în faptul că nu rămăsese izolat. El servise ca model acordului prin care germanii, polonezii, românii şi rutenii s-au înţeles, puţin după aceea, pentru a-şi reglementa viaţa comună în Bucovina. Ideile lui directoare au inspirat şi înţelegerea pe care polonezii şi rutenii o îh-cheiaseră în Galiţia, în scopul de a pune capăt diferendului lor. Nimeni nu va şti vreodată dacă ar fi reuşit. Compromisul care trebuia să intre în aplicare în iulie 1914 va rămâne din pricina evenimentelor doar pe hârtie. Cel puţin, celelalte două acorduri avuseseră rezultate pozitive. Nu ne este, aşadar, interzis să credem că ele puteau deschide calea unei reglementări a contencioaselor naţionale în partea cisleithaniană a Monarhiei.

Aceste compromisuri îndeamnă, desigur, la corectarea stereotipului unei Austrii condamnate să explodeze sub acţiunea vătămătoare a antagonismelor naţionale. Ele indică de asemenea că nu

trebuie neglijate la aceste popoare nici voinţa, nici capacitatea de a imagina soluţii pozitive pentru ameliorarea relaţiilor dintre ele. Se poate obiecta că era vorba aici de soluţii doar locale. Dar să nu uităm că la acest nivel se trăiesc mai întâi relaţiile dintre grupurile naţionale. Este adevărat că Moravia şi Bucovina nu se numărau printre ţările Coroanei cele mai atinse de conflicte naţionale. În Moravia, mai ales, relaţiile dintre cehi şi germani nu luaseră niciodată o întorsătură atât de radicală ca în Boemia. În Galiţia, în schimb, înfruntările dintre polonezi şi ruteni erau, de multă vreme, deosebit de violente.

De fapt, în ajunul războiului, se pare că patimile naţionale începuseră să-şi piardă din intensitate. Tindea să iasă la iveală un anume sentiment de oboseală faţă de sterilitatea acestor lupte care ocultau adesea probleme cel puţin la fel de importante, cum era aceea a dezvoltării economice şi sociale. În Boemia, relaţiile dintre cehi şi germani continuă să pună problemele cele mai grave. Dar era obişnuit pe atunci să se spună că, după atâtea încercări de apropiere, cele două comunităţi nu mai erau separate decât de grosimea unei coli de hârtie, ceea ce nu însemna totuşi că un acord era iminent. Astfel, un climat de destindere încerca să mijească. Neîndoielnic, lucrurile se aflau doar la început. De aceea, situaţia era încă necesarmente fragilă, dar, la acest început al lui 1914, răul cel mare nu era, cu siguranţă, ineluctabil.

Poate că destinderea se explica şi prin accelerarea creşterii economice şi prin ameliorarea corelativă a nivelului de trai pe care Austro-Ungaria le cunoaşte începând cu ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Cum se întâmplă adesea, faptele nu dovedesc o coincidenţă riguroasă între fenomenele economice şi mişcările mentalităţilor. În acest sens, nu există mai bună dovadă decât dezlănţuirea patimilor naţionale chiar atunci când această fază de expansiune începea. Dar un asemenea decalaj nu are nimic surprinzător, căci este nevoie de timp ca spiritele să evolueze. În schimb, este probabil că această lucrare de maturaţie începea să-şi producă efectele în ajunul lui 1914.

Privită global, Austro-Ungaria continua să se situeze la jumătatea distanţei dintre societăţile Europei Occidentale şi acelea ale Europei Orientale. În zorii secolului al XX-lea, 68% din populaţia ei era încă rurală, în vreme ce 32% locuia în aglomerările urbane, faţă de 78% în Marea Britanie şi, în cealaltă extremă, 15% în Rusia. Este adevărat că spaţiul austro-ungar nu constituia totdeauna un ansamblu economic omogen. Mari disparităţi continuau să opună zone dinamice

şi regiuni aproape de subdezvoltare. Harta economică a Monarhiei nu se schimbase deloc, prezentând aceeaşi repartiţie în mase mari ca şi în anii ’70. Singura noutate veritabilă – dar una importantă – o reprezenta dezvoltarea unui pol industrial în Ungaria, mai ales în jurul Budapestei, dovadă că compromisul din 1867 avusese consecinţe şi pe plan economic.

Contrastele nu coincideau totuşi cu împărţirea în landuri cu rată înaltă de industrializare şi landuri predominant agrare. În vreme ce Boemia asocia o industrie şi o agricultură dinamice, dimpotrivă, Galiţia, unde industria rămăsese embrionară, avea o agricultură încă arhaică. Cât despre sectorul secundar, în continuă creştere, asamblează şi el unităţi de producţie foarte puţin asemănătoare. Alături de mari întreprinderi ca Bată sau Škoda al căror renume trecuse frontierele Monarhiei, artizanatul păstra un loc important. Or, dacă unele dintre produsele lui tradiţionale erau cotate şi în străinătate, orizontul multor meşteşuguri nu depăşea limitele micilor pieţe locale. Totuşi, tendinţa generală mergea spre modernizarea aparatului industrial austro-ungar. Sub acest aspect, este semnificativ că Dubla Monarhie nu absenta din noile sectoare de vârf ale dezvoltării industriale: industriile electrică, mecanică, chimică, farmaceutică.

În ciuda disparităţilor, spaţiul austro-ungar alcătuia un ansamblu economic integrat. Ceea ce nu înseamnă că era izolat de curenţii comerţului internaţional. Această deschidere spre exterior se afla de altfel la originea unor energice dezbateri interne. Neliniştite de concurenţa cerealelor de peste Atlantic şi din Rusia şi a producţiilor animaliere din ţările vecine, mediile agrariene cereau o sporire a protecţiei vamale. Dar Monarhia oferea oricum agriculturii şi industriei din ţările austro-ungare o vastă piaţă internă de aproximativ 51 de milioane de locuitori, ale căror nevoi creşteau odată cu creşterea nivelului de trai, chiar dacă pentru multe întreprinderi de mărime redusă perspectiva era încă teoretică. Curentele de schimburi tradiţionale persistă: Ungaria exporta spre Austria o parte a recoltei, în vreme ce ansamblul austro-boemian îi furniza acesteia mai ales produse manufacturate.

Dar, în detaliu, realitatea era cu siguranţă mai complexă. De când, la începutul domniei lui Franz Joseph, vămile interioare dintre Austria şi Ungaria fuseseră desfiinţate, produsele circulau liber pe întreg teritoriul Monarhiei. Clasa politică ungară reclama sistematic

reînfiinţarea acestor vămi în numele protejării producţiei naţionale. Dar, mai mult de formă, căci, beneficiile depăşind inconvenientele, Ungaria trăgea foloase din acest vast spaţiu comercial comun.

Aceeaşi complementaritate se regăsea şi în legăturile privilegiate care uneau anumite componente ale Monarhiei. Hin-terlandul Vienei se întindea până în Boemia, principalul pol industrial al Monarhiei, care constituia, laolaltă cu ţările austriece, un ansamblu economic integrat. Dificultăţile în care se va zbate republica austriacă, după ce, în 1918, aceste legături vor fi fost rupte, vor verifică a posteriori importanţa acestei solidarităţi, în sfârşit, nu trebuie uitat rolul Vienei ca distribuitoare de capitaluri. Marile bănci vieneze, Credit-Anstalt, Boden Creditanstalt, Länderbank, iradiau asupra ansamblului Monarhiei şi îi finanţau, în parte, dezvoltarea economică.

Sub anumite aspecte, cultura intervine şi ea ca factor de integrare. La acest punct, dezbaterea a fost complexă. În fond, se punea întrebarea dacă pluralismul naţional era compatibil cu afirmarea unei identităţi culturale austriece. Bazându-se pe achiziţiile deceniilor precedente, avântul culturilor naţionale autonome, care se bizuia pe toată gama modurilor de expresie, se număra printre marile înfăptuiri ale perioadei. Nu mai e vremea când, ca înainte de 1848, pentru a avea un public, Palacký trebuia, să publice în germană primul tom din a sa Istorie a Boemiei. De mult scriitorii nu mai aveau a se teme că nu vor fi citiţi decât în cercuri confidenţiale dacă scriau în limba lor maternă.

În plus, în această fază de afirmare, aceste culturi acordau un loc privilegiat temei naţionale. Fiecare în felul ei, literatura, muzica, pictura o tratează cu predilecţie. Diversele culturi nu se dezvoltau, evident, în interiorul unei lumi închise. Dar influenţele care se exercitau asupra lor aveau adesea ca origine centre exterioare Monarhiei. Înainte de a se afirma în ţara lor, un Munkăcsy, un Benezur, un Brozik suferiseră influenţa şcolii de la Barbizon sau frecventaseră şcoala lui Courbet. Mai târziu, opera lui Mucha avea să fie încă strâns legată de Paris.

Mai rămânea, în asemenea condiţii, un loc pentru p cultură austriacă, care să transcendă clivajele naţionale? întrebarea se afla şi în centrul controversei epistolare care îi opunea pe Ştefan George şi Hugo von Hofmannsthal. Dacă, aşa după cum credea George, o cultură se defineşte prin raportul cu limba care îi serveşte drept suport, ideea că ar putea să existe o cultură austriacă devine pur şi simplu un

nonsens. Astfel, în cazul germanilor din Austria, cultura lor nu va fi niciodată decât o ramură a culturii germane. În schimb, dacă, aşa cum susţine Hofmannsthal, Austria trebuie înţeleasă în primul rând ca un „concept spiritual" (geistiger Begriff), obstacolul pluralismului lingvistic încetează să mai fie insurmontabil. Un întreg fascicol de fapte indică bine, de altfel, realitatea unei arii culturale specifice în inima Europei, cu condiţia să admitem că această cultură nu se dezvolta independent de diversele culturi naţionale, ci le integra aportul, nutrindu-le totodată.

Această cultură se întemeia în primul rând pe o moştenire comună, în care barocul intervine ca o componentă majoră. Amprenta lui se citeşte în peisajele urbane ale întregii arii danubiene. Dar, solidar cu o societate în acelaşi timp agrară şi aristocratică, el nu corespunde doar unui moment al artei, ci poartă şi valori care, dincolo de secolele în care înflorise, modelaseră mentalităţile, chiar dacă şi alte influenţe se manifestaseră de-a lungul timpului. Atât ca estetică, cât şi ca mod al gândirii şi sensibilităţii, barocul este un dat permanent fără de care dezvoltarea culturală a ariei danubiene nu se poate înţelege. Verva lui terestră se întâlneşte la unii muzicieni ai timpului, precum Anton Bruckner, organistul abaţiei Sfântul Florian, unul dintre cele mai mari monumente de artă religioasă barocă. Sedus de rafinamentul lui, Hugo von Hofmannsthal va face din baroc una dintre sursele lui de inspiraţie, cum o dovedeşte Cavalerul rozelor; actualitatea lui este atestată şi de mişcarea Secession, mai ales prin operele unui Gustav Klimt sau ale unui Otto Wagner, ale căror rădăcini se scufundă în tradiţia barocă.

La începuturile ei, mişcarea Secession beneficiase de altminteri, un scurt interval, de sprijinul puterii. Aşa cum contau pe binefacerile dezvoltării economice pentru a exorciza demonii naţionalismului, unii guvernanţi austrieci voiau să mobilizeze arta în serviciul aceluiaşi obiectiv. Este adevărat că ar fi greu de vorbit de un stil Franz Joseph. împăratul nu a fost implicat în această iniţiativă, aşa cum fusese în croirea Ringului, apoi în construirea monumentelor de curte care jalonează marea arteră circulară. Pe deasupra, credincios gusturilor lui tradiţionale, Franz Joseph nu se recunoştea în îndrăznelile lui Art nouveau. Dar, cel puţin, nu punea patimă în judecăţile sale.

Această detaşare nu era împărtăşită de nepotul lui, Franz Ferdinand, pe care îl scandalizează aşa-zisele „turpitudini" ale

lucrărilor expuse de pictorii Secession, adică atmosfera de lascivitate ce se degajă din ele. Franz Ferdinand nu era singurul care se indigna. Protestele, atât ale apărătorilor moralei, cât şi ale trâmbiţaşilor naţionalismului, refractari faţă de o mişcare ce lăsa frâu liber unor forţe obscure, nu întârzie să condamne sprijinul pe care guvernul îl dăduse la început mişcării Secession. În fond, aspectul este puţin important, căci, chiar lipsit de cauţiunea oficială, stilul face şcoală şi îşi găseşte emuli în restul Monarhiei.

Astfel, o dată mai mult, impulsul venea de la Viena. Această influenţă se remarcă şi în peisajele urbane. Fără a mai pune la socoteală moştenirea barocului, centrele oraşelor au un aer înrudit, încă uşor de recunoscut de trecătorul de astăzi, care nu apare doar în edificiile oficiale, dar este vizibil şi în imobilele de locuit din cartierele frumoase. Fără nicio îndoială este şi acesta un semn al realităţii comuniunii de civilizaţie.

Franz Ferdinand în fond, Monarhiei nu-i lipseau atuurile. Trebuia doar să aibă grijă să nu le risipească şi, pentru aceasta, răspundea provocărilor ce-i erau lansate. Dinaintea amplorii acestei sarcini, unii se întrebau dacă Franz Joseph nu era prea în vârstă ca să conducă o politică raportată la o asemenea exigenţă. Franz Ferdinand împărtăşea cu siguranţă această părere. Chiar dacă se ferea să vădească deschis acest sentiment, nimeni nu ignora faptul că suferea din pricina lungimii domniei unchiului său. Nerăbdarea lui nu avea drept principal resort o banală ambiţie care nu reuşea să se disimuleze. Ea se explica în primul rând prin teama ca vremea Monarhiei să nu fi fost măsurată, ca fiecare an scurs să nu-i compromită puţin câte puţin şansele. Pe unchi şi nepot îi despărţea, de fapt, o divergenţă de fond. Acolo unde Franz Joseph socotea că Monarhia este un corp totodată prea complex şi prea fragil pentru a suporta măsuri brutale, Franz-Ferdinand estima, dimpotrivă, că doar remediile chirurgicale erau pe măsura gravităţii răului.

Relaţiile dintre cei doi bărbaţi nu fuseseră niciodată impregnate de simpatie. Ruptura intervenise odată cu criza provocată de proiectul de căsătorie al lui Franz Ferdinand, niciunul dintre cei doi protagonişti neiertându-i celuilalt că nu se supusese voinţei lui. În afară de aceasta, Franz Ferdinand resimţea ca pe un intolerabil afront rangul subaltern impus soţiei lui. De aceea, suveranul care o primea pe prinţesa de Ho-henberg ca pe o alteţă regală putea fi sigur că se asigurase de

favoarea lui Franz Ferdinand. Prinţul moştenitor preţuia cu atât mai mult un asemenea gest cu cât, fiind de partea lui Franz Joseph, curtea îi era rareori binevoitoare.

Dar acest conflict este şi reflexul unei profunde deosebiri temperamentale. Lui Franz Joseph nu-i scăpase faptul că forţa de caracter atribuită lui Franz Ferdinand ascundea o periculoasă înclinare spre violenţă. Comportamentul arhiducelui la vânătoare ilustra această tendinţă. În vreme ce Franz Joseph vedea în vânătoare mai ales un sport şi o relaxare, Franz Ferdinand, ca şi odinioară Rudolf, dădea pe faţă un soi de frenezie ucigaşă. Cortegiul impresionant de trofee care decora pereţii reşedinţei lui de la Konopiste, în Boemia, aruncă o lumină asupra acestui aspect neliniştitor al personalităţii sale. Acesta mergea mână în mână cu o neîncredere bolnăvicioasă, instalată încă din vremea tinereţii când, socotindu-l condamnat, îi văzuse pe curteni cum se orientau spre fratele lui mai mic.

Ca şi când ar fi luat act de neînţelegerea dintre ei, unchiul şi nepotul îşi drămuiau întâlnirile aflate în afara obligaţiilor oficiale de la care nu se puteau sustrage. Franz Joseph, căruia întrevederile între patru ochi îi erau penibile, nu-l primea decât rareori pe Franz Ferdinand în intimitate. De cealaltă parte, perspectiva de a-l întâlni pe Franz Joseph îl punea pe Franz Ferdinand într-o stare de febrilitate care, altfel, îi era puţin obişnuită. Oricât de puternică i-ar fi fost adesea hotărârea de a avea cu el o explicaţie de fond, maiestatea bătrânului împărat nu întârzia să i se impună. De asemenea, i se întâmpla frecvent să-şi piardă, în prezenţa lui, o parte din mijloace.

Nu stătuse niciodată în obiceiul lui Franz Joseph să împartă puterea. Nu era, firește, înclinat să facă o excepţie nici pentru Franz Ferdinand. Multă vreme, în afara îndatoririlor incumbate de însărcinările sale militare, acesta fusese limitat la un rol de reprezentare. „Știu mai puţin decât ultimul valet de la Schönbrunn”, se plângea el cu amărăciune10. În ciuda nerăbdării moştenitorului tronului de a fi asociat la putere, Franz Joseph îşi rezerva dominaţia asupra deciziilor politice; conducea el însuşi politica externă a Monarhiei; împotriva părerii lui Franz Ferdinand, instaurase sufragiul universal în Cisleithania; în pofida nepotului său, care îl îndemna spre soluţii radicale, îşi urmase drumul propriu în problemele maghiare.

Ca şi odinioară pentru Rudolf, Franz Joseph stabilise pentru Franz Ferdinand să se pregătească pentru meseria de suveran prin

cariera armelor. Această soluţie ajunge să fixeze limitele responsabilităţilor moştenitorului tronului. Am greşi totuşi dacă am reţine doar această explicaţie, căci soluţia amintea şi de legătura privilegiată care unea dinastia şi armata. împăratul fiind şeful suprem al armatei, iar aceasta putând fi chemată să slujească ca ultim meterez al Monarhiei, însemna să recunoşti locul eminent în stat al instituţiei militare, încredinţând înalte comandamente aceluia pe care ordinea de succesiune îl destina să urce pe tron.

Dar Franz Ferdinand nu datora doar titlului său faptul că avansase în ierarhia militară până la a deveni, în august 1913, inspector general al forţelor armate. În exercitarea acestor responsabilităţi, el desfăşurase o ardoare şi o competenţă care contrastau cu nonşalanţa diletantă a multor arhiduci. Avea sufletul unui oştean, ceea ce, evident, nu putea să-i displacă lui Franz Joseph-Pătruns ca şi el de ideea rolului armatei ca liant al Monarhiei, se deosebea totuşi de împărat printr-o mai mare sensibilizare faţă de importanţa tehnicii. În acord cu Conrad, era convins de urgenţa unei modernizări a forţei armate austro-ungare. Influenţa pe care şi-o asigurase în treburile militare îi servea drept pârghie pentru a încerca să intervină în deciziile politice. Obţinând rezultate desigur limitate în afara sferei sale de competenţă, dobândise în acest domeniu precis o autoritate suficientă pentru ca Franz Joseph să fie câteodată constrâns să negocieze cu el. Când, dându-i dreptate lui Aeh-renthal, împăratul îl demite pe Conrad din postul lui, această plecare a fost compensată prin numirea la Ministerul de Război a unui apropiat al prinţului moştenitor, generalul Auffenberg. Un an mai târziu, întoarcerea lui Conrad va antrena înlocuirea lui Auffenberg cu generalul von Krobatin, care, între alte merite, îl avea şi pe acela de a nu aparţine cercului arhiducelui.

Chiar dacă Franz Joseph păstra controlul asupra puterii, umbra lui Franz Ferdinand se întinde, an după an, asupra scenei politice. În pofida vigoarei de care bătrânul împărat dădea dovadă, era în firea lucrurilor ca Franz Ferdinand să poată fi chemat în orice clipă să-i urmeze. Iată un dat de care mediile politice erau obligate să ţină seama. De multă vreme, Franz Ferdinand înnodase contacte în aceste medii. Dar el reprezenta mai ales speranţa multora dintre aceia care, oameni politici sau publicişti, denunţau uneltirile maghiarilor în Ungaria şi protestau împotriva excesivei lor influenţe în sânul

Monarhiei. În acord cu catolicismul lui militant, întreţinea raporturi constante cu reprezentanţii partidului creştin-social; Friedrich Funder, directorul de la Reichspost, primul cotidian catolic austriac, se numără printre cei ascultaţi cu bunăvoinţă. Câteva personalităţi din aristocraţia boemiană, în care căsătoria îi asigurase prietenii, se aflau printre apropiaţii lui. Este cazul impetuosului conte Ottokar Czer-nin, care îl încuraja să folosească mâna forte împotriva maghiarilor. Reţeaua de relaţii a lui Franz Ferdinand se întindea până în Ungaria, unde număra reprezentanţi ai mai multor naţionalităţi, care aveau de suferit de pe urma politicii guvernului de la Budapesta.

Printre familiarii cercului său, se aflau, la loc de cinste, un slovac, Milan Hodza, viitor prim-ministru al Republicii Cehoslovace, un croat, Josip Frank, şeful partidului dreptului care desfăşura un program ostil totodată maghiarilor şi sârbilor, câţiva români, Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Aurel Popovici. Ultimul, mai ales, se impusese atenţiei lui Franz Ferdinand. FI trasase într-un eseu, Statele Unite al Austriei Mari, apărut în 1906, marile linii ale unui plan care, odată cu dispariţia dualismului, prevedea organizarea Monarhiei într-un mod federal, prin crearea a 15 entităţi teritoriale decupate după criterii naţionale, care s-ar fi bucurat de o largă autonomie, pe modelul cantoanelor elveţiene sau al statelor americane, dar ar fi fost legate organic de puterea centrală a cărei autoritate ieşea astfel, până la urmă, consolidată.

Aceşti bărbaţi erau de origini prea diferite pentru ca părerile lor să nu prezinte disonanţe. Se instalase totuşi obiceiul de a se vorbi despre un partid de la Belvedere, după numele reşedinţei vieneze a arhiducelui. Ceea ce trebuie înţeles, desigur, într-un mod informai. Ar fi să se meargă prea departe dacă s-ar vedea în cercul de la Belvedere o veritabilă contra-putere. În schimb, este neîndoielnic că Franz Ferdinand reprezenta centrul de raliere al unui curent al Austriei Mari, care credea în viitorul unei monarhii renovate, iar multiplele lui contacte dovedeau că se pregătea să preia schimbul.

Deşi se consulta şi primea păreri, Franz Ferdinand avea totuşi grijă să nu se lege prin angajamente, ca să-şi păstreze libertatea de acţiune pentru ziua când îi va urma lui Franz Joseph. Ar fi, prin urmare, hazardat să spunem ce fel de politică ar fi dus efectiv, dacă destinul nu l-ar fi împiedicat să urce pe tron. Prudenţa se impune cu atât mai mult cu cât, datorită influenţelor şi conjuncturii, intenţiile sale privind

reformele de aplicat se modificaseră de-a lungul anilor. Dar, cel puţin, resorturile reflecţiei lui nu variaseră niciodată.

Prima dintre aceste constante era, evident, aversiunea pe care o resimţea faţă de maghiari. îi luase de atâtea ori drept ţintă încât este greu să alegi printre declaraţiile în care îşi vărsa fierea împotriva lor. La drept vorbind, niciun maghiar nu se bucura de bunăvoinţă în ochii lui. Precum în această scrisoare către Aehrenthal, nu ostenea să-i denunţe pe unguri ca pe „nişte trădători care au luptat cu arma în mână contra suveranului şi dinastiei lor, l-au decăzut pe regele şi stăpânul lor" şi, credea el, ar fi fost gata s-o facă din nou'1. Ca şi Schwar-zenberg, care vedea în orice ungur un rebel potenţial, condamnarea lui nu ţinea seama de nuanţe:

„Aşa-zisul ungur «bun» nu există. Orice ungur, fie el ministru, prinţ, cardinal, burghez, arendaş sau slugă de casă, este un revoluţionar şi o canalie (în cazul cardinalului, canalia este exclusă, dar republicanul cu siguranţă nu) 12".

Dacă era adevărat, cum îi scria el lui Wilhelm al II-lea, că „toate dificultăţile cărora Monarhia trebuie să le facă faţă îşi găsesc originea la maghiari", concluzia se impunea de la sine:

„Dacă vrem ca Monarhia austriacă să cunoască ordinea şi calmul, dacă vrem ca ea să aibă posibilitatea de a duce, în legătură cu aliaţii săi, o politică externă activă şi favorabilă tuturor popoarelor, nu există decât un mijloc care este şi o necesitate: să distrugem preponderenţa ungurilor13".

Ceea ce, concret, însemna a condamna compromisul şi a semnala că raporturile austro-ungare trebuiau să se aşeze pe baze noi.

Pentru unguri, se anunţau vremuri grele. Chiar dacă nu cunoşteau în detaliu intenţiile lui Franz Ferdinand, ştiau destul pentru a bănui că, o dată liber să acţioneze, va folosi contra lor sabia. În aceste condiţii, nu este de mirare că îi întorceau antipatia pe care le-o purta. Când, în Marşul lui Radetzky, Jo-seph Roth înfăţişează ofiţeri maghiari din regimentul eroului său manifestându-şi bucuria la moartea „canaliei", după anunţarea atentatului de la Sarajevo, el nu face decât parţial operă de ficţiune. Din perspectiva ameninţărilor de care urcarea lui pe tron ar fi fost încărcată, dispariţia arhiducelui nu va lăsa mari regrete în oligarhia ungară. Mulţi, fără a vedea mai departe, vor saluta chiar aici, în forul lor interior, o intervenţie a providenţei!

Dimpotrivă, naţionalităţile supuse dominaţiei maghiare aveau

dreptul, în ochii lui Franz Ferdinand, la o solicitudine foarte specială. Exista aici, observa el, atât un paradox, cât şi o tăgăduire a justiţiei – să laşi popoare a căror fidelitate faţă de dinastie nu se clintise vreodată la discreţia unui grup naţional care se ridicase sistematic contra ei. Cu riscul evident de a le obosi loialitatea, şi aceasta într-o conjunctură internaţională tot mai îngrijorătoare.

Printre aceste popoare, românii reţineau în mod particular atenţia lui Franz Ferdinand. Atestat de prezenţa câtorva personalităţi române din Transilvania în anturajul lui, acest interes trebuie raportat la locul privilegiat pe care el îl destina României în sistemul diplomatic al Monarhiei. Mai trebuia ca ipoteca asupra problemei Transilvaniei să fie ridicată. Alianţa dintre Viena şi Bucureşti nu se va putea sprijini pe baze solide dacă situaţia românilor de aici nu va fi ameliorată. Acest exemplu ilustrează raportul strâns stabilit de Franz Ferdinand între reformele de realizat în interior şi liniile directoare ale politicii externe a Monarhiei.

Legătura este confirmată şi de simpatia insistentă pe care o arăta croaţilor:

„Spuneţi-le croaţilor voştri [îi destăinuie el în 1909 contelui Bombelles] că trebuie să-şi păstreze faţă de noi loialismul tradiţional; de cum voi fi pe tron, voi repara toate nedreptăţile ale căror victime au fost14”.

Virtuţile războinice pe care croaţii le puseseră, de multă vreme, în slujba Habsburgilor, pe treptele imperiului, însemnau un prim drept la solicitudinea acestuia care găseşte, bineînţeles, în ura lor faţă de maghiari un alt argument. Franz Ferdinand nu uita ce rol au jucat Jellacic şi armata lui în lupta contra Ungariei lui Kossuth. Dar eliberarea croaţilor de sub tutela maghiară pentru a organiza în jurul lor un pol de influenţă ar fi fost, în primul rând, cel mai bun mijloc de a dejuca intenţiile Serbiei.

De-a lungul anilor, Franz Ferdinand îşi putuse reprezenta diferit noua înfăţişare a Monarhiei după ascensiunea sa la tron; toate planurile lui aveau în comun aceeaşi voinţă de a-i coborî pe maghiari şi de a favoriza promovarea politică a românilor şi a croaţilor. Poate că începuse prin a se gândi la un federalism articulat pe ţările istorice, nu fără a face o excepţie din Ungaria care, împărţită între cinci entităţi, ar fi fost astfel nimicită. În continuare, ideile susţinute de Popovici i-au reţinut un moment atenţia, dar, spre 1908 – 1909, părea înclinat spre

un sistem trialist care i-ar fi reunit într-un singur ansamblu pe toţi slavii din sudul Monarhiei. În 1911, programul dezvoltat de şeful cancelariei sale militare, comandantul Brosch von Aarenau, îi deschidea noi perspective. Brosch îl sfătuia, de fapt, să profite de răgazul de şase luni lăsat noului suveran înainte de a depune jurământul pe Constituţia ungară pentru a negocia o revizuire a compromisului. În cazul unui eşec, ar fi fost liber să hotărască unilateral introducerea sufragiului universal şi formarea unui cabinet în care să fie reprezentate toate naţionalităţile regatului, fără a exclude, în ultimă instanţă, folosirea forţei ca şi în 1849.

Per total, chiar dacă acest ultim plan ţinea în rezervă posibilitatea unui acord, foarte problematică la drept vorbind, Franz Joseph şi Franz Ferdinand aveau faţă de Ungaria politici foarte diferite. Franz Joseph ştia să dea dovadă de energie şi să nu dea înapoi, dacă era nevoie, dinaintea unei crize, dar numai atunci când maghiarii încercau să anuleze obligaţiile faţă de Coroană pe care şi le recunoscuseră prin compromis. Totuşi, se abţinea să profite de ocazie pentru a impune o revizuire a compromisului, dovedind prin aceasta că politica sa era esenţialmente defensivă, având ca obiectiv prioritar apărarea staţii-qno-ului. Dimpotrivă, oricare ar fi fost planul, Franz Ferdinand opta pentru o politică dinamică ce viza, de această dată, nu să salveze compromisul, ci, dimpotrivă, să-l depăşească, strategie ofensivă care făcea aproape inevitabilă o confruntare directă cu maghiarii.

Deşi mai puţin nete, discordanţele îi separau pe Franz Joseph şi pe Franz Ferdinand şi pe terenul politicii externe. Contrar unei legende multă vreme colportate pe seama lui, Franz Ferdinand nu avea nimic de războinic cu orice preţ. îl vedem, dimpotrivă, susţinând sistematic o linie prudentă, în timpul diverselor crize din epocă. I se întâmpla chiar să rămână cu un pas înapoi faţă de Franz Joseph. Aşa stau lucrurile în 1908, când este împotriva anexării Bosniei-Her-ţegovina. În continuare, dezaprobând belicismul lui Conrad, se pronunţă împotriva unei intervenţii a Monarhiei în conflictele balcanice. Aceasta, îi spune el lui Berchtold, nu are altceva mai bun de făcut decât să privească liniştită, din loja ei, cum se sfâşie combatanţii unii pe alţii. Conrad, care ardea de nerăbdare să profite de ocazie pentru a doborî Serbia, îl aude spunând că nu vrea de acolo nici măcar „un prun sau o oaie15”.

Ostilitatea lui se explica îndeosebi prin convingerea lui că

Monarhia trebuia să evite antrenarea într-un conflict extern atâta vreme cât nu-şi soluţionase problemele interne. Dar ea se justifica şi prin alte considerente. Dacă Franz Ferdinand se opunea unui război cu Serbia, nu era vorba doar de circumstanţe. Pledoaria lui pentru pace nu însemna câtuşi de puţin că nu avea percepţia ascuţită a ameninţării pe care expansionismul sârbesc o reprezenta pentru Austria. Dar credea că se putea răspunde acestei provocări prin alte mijloace decât recurgerea la forţă. El aştepta de la o reformă care ar fi făcut din croaţi unul dintre pivoţii Monarhiei, tocmai să neutralizeze forţa de atracţie a Belgradului asupra celorlalţi slavi de sud.

Nu ignora nici faptul că un conflict cu Serbia ar fi ruinat probabil orice speranţă de apropiere de Rusia. Or, Franz Ferdinand aspira tocmai la reînnodarea firului rupt în perioada războiului Crimeei, pentru ca cele două puteri să regăsească drumul înţelegerii ca pe vremea când făceau front comun împotriva revoluţiei. Mai mult, dorea lărgirea alianţei austro-germane cu Rusia, prin care s-ar fi stabilit solidaritatea celor trei mari monarhii ale Europei Centrale şi de Nord.

Era important, prin urmare, ca Monarhia să-şi adapteze mijloacele politicii externe la acest obiectiv. Cu alte cuvinte, străduindu-se să facă inofensivă Serbia, ea trebuia să-şi interzică iniţiativele agresive, de natură să antreneze o reacţie violentă a Sankt-Petersburgului. Pentru Rusia, ca şi pentru Austria, avertizează Franz Ferdinand, o astfel de confruntare ar echivala cu o sinucidere, căci războiul s-ar încheia, în cele din urmă, prin surparea celor două monarhii. Singurul învingător ar fi revoluţia: „Trebuie oare, scrie arhiducele, ca împăratul Austriei şi ţarul să se azvârle reciproc de pe tronuri pentru a lăsa cale liberă revoluţiei16?”

Reconciliată cu Rusia, Monarhia şi-ar fi recuperat, totodată, libertatea de acţiune faţă de Italia. S-ar putea degaja astfel de o alianţă contra firii. Sentimentele lui Franz Ferdinand faţă de Italia erau, într-adevăr, lipsite de nuanţe: „Italienii sunt şi vor rămâne mereu duşmanii noştri”, nu se ferise să afirme. Exista deja contenciosul trecutului pe care refuza să-l anuleze: statul italian se construise împotriva Austriei pe principii revoluţionare, apoi comisese sacrilegiul de a ridica mâna contra papalităţii. În prezent, nu renunţa să-şi realizeze programul iredentist. Dacă a căutat să se alieze cu Austria o făcuse doar sub imperiul necesităţii. De cum se va ivi prilejul, nu va ezita să se întoarcă împotriva ei. Franz Ferdinand îşi rezuma concepţia

despre relaţiile austro-italiene într-o formulă simplă: „Orice slăbire a Italiei ne întăreşte17”.

Deşi erau de acord în privinţa obiectivului fundamental al menţinerii păcii, Franz Joseph şi Franz Ferdinand nu aveau asupra acestor două aspecte poziţii identice. Dacă şi-ar fi dat pe faţă fondul gândirii, Franz Joseph l-ar fi mustrat pe Franz Ferdinand pentru impulsivitatea lui şi i-ar fi reproşat că acordă un loc prea mare sentimentelor în alegerea soluţiilor politice, în ceea ce-l privea, nu avea, firește, o simpatie deosebită faţă de Italia, dar nu înţelegea să provoace din această cauză o ruptură cu ea. Dacă aceasta trebuie să aibă loc, iniţiativa îi va aparţine Romei.

De altfel, se arăta sceptic faţă de posibilitatea de a asocia Austria şi Rusia într-o alianţă. Oricât preţ ar fi pus pe solidaritatea monarhică, ştia bine că vremea Sfintei Alianţe trecuse. Nu era de ajuns să chemi statele la unire contra revoluţiei pentru ca ele să-şi conjuge politicile. Era necesară şi o convergenţă a intereselor materiale. Or, în cazul Austriei şi Rusiei, două tentative patronate de Bismarck, într-un trecut relativ apropiat, prima la începutul anilor ’70, a doua la începutul deceniului următor, se spulberaseră în rivalităţile lor din Balcani.

Din aceste eşecuri, Franz Joseph nu voia să tragă concluzia că un conflict era inevitabil şi că nu exista o altă atitudine de adoptat decât pregătirea pentru el. Dar, luând act de această realitate ca de un dat permanent, considera că este de datoria diplomaţiei să i se adapteze, făcând eforturi de a organiza în consecinţă raporturile dintre Austria şi Rusia astfel încât să evite ireparabilul, fără a pierde totuşi din vedere că o înţelegere între cele două puteri nu putea fi decât fragilă, deoarece ar fi fost mereu supusă unor presiuni opuse.

Atentatul

Cancelariile europene erau, aşadar, îndreptăţite să creadă că urcarea lui Franz Ferdinand pe tron va aduce schimbări importante, în nicio capitală totuşi, această scadenţă nu era aşteptată cu atâta nelinişte ca la Belgrad. Planul gândit de Franz Ferdinand pentru a rezolva problema slavilor de sud în avantajul Monarhiei făcea din el un om primejdios pentru Serbia. Ca să-şi atingă scopurile, statul sârb specula agravarea nemulţumirilor în teritoriile râvnite. Pentru a accelera procesul, nu s-a dat înapoi să trimită agenţi însărcinaţi să aţâţe tensiunile şi să facă propagandă prosârbească în mijlocul populaţiilor respective. Dar ce se va întâmpla dacă Franz Ferdinand va

reuşi să dezamorseze pulberăria?

Dorinţa arhiducelui de a revizui relaţiile austro-ruse sporea şi ea pericolul. Serbia nu putea spera, evident, să-şi realizeze programul fără sprijinul Rusiei. Deocamdată, reprezentanţii ruşi, începând cu ambasadorul, baronul Hartwig, nu-şi precupeţeau sprijinul. Dar toate aceste visuri ameninţau să se spulbere dacă Franz Ferdinand reuşea să reconcilieze Austria cu Rusia. Aproape sigur Serbia ar fi plătit atunci costurile acestei reapropieri. Lipsită de ajutorul Rusiei, nu ar fi avut alt viitor decât să reintre în orbita monarhiei habsburgice. Pe scurt, se impunea constatarea: dacă i va se lăsa posibilitatea să-şi desfăşoare politica, Franz Ferdinand se va pune de-a curmezişul ambiţiilor sârbeşti.

La Belgrad, unii se gândeau serios să ia măsurile necesare pentru a elimina acest obstacol. Iniţiativa nu venea de la guvern, ci de la statul major, unde câţiva ofiţeri întemeiaseră o societate secretă, „Mâna neagră", care aproape că ajunsese să se constituie ca stat în stat. Şeful „Mâinii negre", colonelul Dimitrievici şi adjunctul lui, comandantul Tankosici, supranumit Apis, nu erau nişte bărbaţi care să se dea îndărăt din faţa asasinării unui prinţ, nici din faţa consecinţelor care ar fi putut rezulta. Apis fusese unul dintre instigatorii complotului care dusese, în 1903, la exterminarea familiei Obrenovici. După aceea, nu fusese la fel de norocos în acţiunile sale. Unele dintre atentatele pe care le-a decis nu au ajuns la realizare, altele şi-au ratat ţinta. Toate aveau totuşi ca punct comun vizarea unor personalităţi care, din diverse motive, constituiau obstacole în îndeplinirea programului de unire a slavilor de sud sub autoritatea Serbiei. Este cazul, de exemplu, al principelui Muntenegrului sau al regelui Bulgariei. Dar demnitarii austro-ungari erau, bineînţeles, ţinte privilegiate pentru oamenii „Mâinii negre". Deja se plănuise asasinarea lui Franz Ferdinand în timpul călătoriei acestuia la să-rajevo, din 1910. Aveau să mai fie îndreptate atentate şi împotriva banului Croaţiei şi a reprezentanţilor Monarhiei în Bosnia-Herţegovina.

De acord cu obiectivele lor, responsabilii poliţiei sârbe sunt totuşi departe de a aproba în unanimitatea metodele „Mâinii negre". Dar, născut prin violenţă, noul regim nu se putea întoarce fără risc împotriva acelora cărora le datora puterea. Regele Petru şi miniştrii lui nu aveau, desigur, nicio simpatie pentru ofiţerii din „Mâna neagră", dar le era prea frică de ei pentru a întreprinde ceva împotriva acestor

oameni care nu ezitau să mânuiască bomba, pistolul sau pumnalul contra adversarilor, în fond, Dimitrievici şi Tankosici sunt personaje care ne-au devenit familiare la acest sfârşit de secol: nişte fanatici care, instalaţi în aparatul de stat şi beneficiind de această acoperire, practică terorismul ca mijloc de a modifica sau de a accelera cursul istoriei.

Or, s-a întâmplat că Franz Ferdinand proiectase să asiste, în ultimele zile ale lui iunie 1914, la manevrele trupelor staţionate în Bosnia-Herţegovina. La începutul lui iunie, el pare totuşi să ezite a da urmare proiectului. Se teme că nu va putea să suporte căldura puternică ce domneşte, în această perioadă a anului, în regiune. Pe de altă parte, începuseră să circule zvonuri neliniştitoare dând de înţeles că viaţa arhiducelui risca să fie în primejdie. Consultat, Franz Joseph îi lasă nepotului său libertatea de a decide. Nevrând, fără îndoială, să pară că dă înapoi din faţa ameninţării, Franz Ferdinand nu a schimbat, până la urmă, nimic din intenţiile lui.

Pentru această operaţiune, „Mâna neagră" recrutase câţiva tineri din boemă, gata să-şi jertfească vieţile pentru a lovi, în persoana arhiducelui, neamul blestemat al Habsburgilor. Naţiunea sârbă, le spunea entuziasmul lor, îi va saluta ca pe nişte eroi. Vrând să vadă aici o provocare deliberată, sentimentul naţional era, într-adevăr, revoltat de organizarea manevrelor chiar la porţile Serbiei. A fost şi mai lesne de aţâţat spiritele, când s-a spus că vizita lui Franz Ferdinand la Sarajevo, fixată pe 28 iunie, coincidea cu ziua de doliu când sârbii comemorau unul dintre cele mai întunecate evenimente ale istoriei lor: înfrângerea de la Kosovo, din 1389, în faţa turcilor, care a adus după ea dispariţia statului sârb pentru câteva secole.

După ce fuseseră antrenaţi la Belgrad, tinerii recrutaţi de „Mâna neagră", printre care şi Gavrilo Princip, al cărui nume va trece curând în posteritate, ajung în Bosnia, cu trei săptămâni înaintea atentatului, prin complicitatea gărzilor de frontieră, pentru a se întâlni la Sarajevo cu alţi agenţi care trebuiau să le completeze echipa. Nu le mai rămânea acum decât să aştepte sosirea lui Franz Ferdinand. Trebuia să nu mai survină niciun alt contra-ordin, care, în ultima clipă, să oprească acţiunea, ipoteză ce, în sine, nu era nerealistă, căci, graţie unor agenţi infiltraţi în „Mâna neagră", Pasici sfârşise prin a mirosi aceste preparative. Astfel se ridică problema complicităţii guvernului sârb.

Cu siguranţă, în intenţiile lui Pasici nu stătea să pună să fie asasinat Franz Ferdinand. Informaţi despre plan, miniştrii lui l-au

condamnat şi ei. Dar nu s-a luat nicio măsură concretă pentru împiedicarea atentatului. Pasici putea informa pe cale diplomatică sau prin alte canale autorităţile austro-ungare despre operaţiunea pusă la cale pentru a-l asasina pe Franz Ferdinand. Dar se abţine s-o facă. Mai avea posibilitatea să dea ordin colonelului Dimitrievici de a raporta instrucţiunile transmise echipei lui de la Sarajevo. Nu riscă s-o facă. În totului tot, ambasadorul sârb în post la Viena se mulţumeşte să-şi exprime, în faţa unui ministru austriac, temerea ca viaţa arhiducelui să nu fie în primejdie în timpul vizitei la Sarajevo, afirmaţie prea vagă pentru ca interlocutorul său să-i dea vreo urmare. Pasivitatea lui Pasici se explică probabil în primul rând prin refuzul lui de a provoca un conflict cu „Mâna neagră". Dar, la fel ca şi toţi ceilalţi responsabili sârbi, ştie totodată că, mai devreme sau mai târziu, era inevitabilă o confruntare directă cu Austro-Ungaria. Poate că această certitudine l-a ajutat să se resemneze, hotărându-l să lase evenimentele să se desfăşoare.

Toţi factorii dramei se aflau, aşadar, pe poziţii când, spre mijlocul dimineţii, Franz Ferdinand soseşte la Sarajevo, în compania soţiei sale. Explicându-se neîndoielnic prin grija de a nu indispune populaţia din Sarajevo printr-o excesivă desfăşurare de forţe, precaritatea dispozitivului de forţe prevăzut de autorităţi a uşurat sarcina complotiştilor. Un prim atentat are loc pe traseul spre Primărie, unde arhiducele trebuia să fie primit de notabilităţile oraşului şi ale regiunii. O bombă lansată de unul dintre cei şase conspiratori repartizaţi pe parcursul cortegiului loveşte doi ofiţeri aflaţi în maşina care venea imediat după aceea în care se aflau Franz Ferdinand şi ducesa.

După acest eşec, situaţia putea rămâne aici, dar Franz Ferdinand îşi exprimă dorinţa să le facă o vizită, înaintea plecării, celor doi răniţi, transportaţi la spitalul garnizoanei, ceea ce îi obliga să reia, cel puţin în parte, acelaşi itinerariu. Ar mai fi fost încă vreme ca trupa să evacueze străzile. Dar, ca singură măsură de securitate, s-a decis să fie evitat centrul oraşului. Maşinile se vor înşira de-a lungul cheiului Miljacka, ceea ce va face un al doilea atentat mai dificil.

Aici are loc intervenţia hazardului, prezent o dată în plus la întâlnirea cu istoria, sub forma unui fapt nesemnificativ, dar cu consecinţe incalculabile. Prima maşină o ia corect pe noul itinerar. Dar – mai trebuie vorbit de uşurătate? – uitaseră să notifice schimbarea de

parcurs şoferului celei de-a doua maşini, aceea în care se aflau Franz Ferdinand şi Sophie, împreună cu generalul Potiorek, guvernatorul Bosniei-Herţegovina, şi un aghiotant. Astfel, ajuns la bifurcaţia spre centrul oraşului, fără a ţine seamă de direcţia luată de primul vehicul, şoferul încetineşte ca să întoarcă, dar, văzând că a greşit, Potiorek îi ordonă să meargă drept înainte. Din cauza acestei manevre, a existat, aşadar, un scurt moment când maşina aproape că a stat pe loc. Destul pentru ca Gavrilo Princip, aşezat chiar acolo, să poată trage practic ca la ţintă, nimerindu-l de câteva ori pe Franz Ferdinand.

De data aceasta, „Mâna neagră" nu-şi ratase ţinta. Mai mult, a adăugat-o palmaresului său şi pe Sophie, lovită şi ea mortal. Înainte de a-şi pierde cunoştinţa, Franz Ferdinand mai are vreme să-i murmure la ureche: „Scumpă Sophie, să nu mori! Rămâi în viaţă pentru copiii noştri18". Dar, când maşina a ajuns la reşedinţa guvernatorului, medicii nu au mai putut decât să constate că ducesa murise. După câteva clipe, Franz Ferdinand îşi dă şi el sufletul. Era abia ora unsprezece, în acest timp, puţin a lipsit ca Princip să nu fie linşat de mulţime, care trece totodată la devastarea prăvăliilor ţinute de sârbi.

Aceste accesorii ale atentatului aveau să fie repede uitate. Dinaintea istoriei, a contat doar una dintre consecinţele întâlnirii de la Sarajevo: pentru monarhia austro-ungară şi pentru Europa, aceşti doi morţi vor fi cei dintâi ai unei ireparabile tragedii.

Capitolul XIII

Sfârşitul

Tu era „le-a anuază când vestea morţii lui Franz Perji dinând a fost adusă la cunoştinţa lui Franz Joseph de primul său aghiotant, contele Paar. Chiar dacă poate să ne uimească sensibilitatea, prima lui reacţie este revelatoare pentru sistemul său de gândire şi de valori: „Înspăimântător! a şoptit pentru el însuşi. Atotputernicul nu se lasă înfruntat. O putere mai înaltă a restabilit ordinea pe care eu nu am ştiut s-o menţin1".

Cuvintele acestea confirmă că, nici după paisprezece ani, nu se acomodase cu un compromis, la care desigur se resemnase, dar în care continua să vadă o pată pe onoarea Casei sale. Ele subliniază totodată locul prioritar ce revenea dinastiei în preocupările lui. Paznic al unei ordini superioare pe care o primise în păstrare de la strămunii lui, dar a cărei origine trecea dincolo chiar şi de aceia, Franz Joseph se învinovăţea că lăsase să fie încălcată. Deşi în prezent se simţea perfect

la îndemână în personajul unui suveran constituţional, în problemele dinastice, el continua să gândească, spre amurgul vieţii, potrivit categoriilor monarhiei de drept divin.

Nu era de aşteptat ca Franz Joseph să fie răvăşit de această năpastă, aşa cum fusese la sinuciderea lui Rudolf, apoi la asasinarea Elizabethei. Chiar în ziua dramei, Marie-Valerie l-a găsit, desigur, sub şocul veştii, dar şi-a dat seama că nu suferea. A doua zi, când îl vede, chipul şi cuvintele lui poartă pecetea gravităţii, dar emoţia din ajun dispăruse. Chiar se laudă că poate conta pe concursul noului moştenitor, arhiducele Karl. Afecţiunea pe care i-o purta evident strănepotului său de frate contrastase mereu cu răceala care dominase raporturile dintre el şi Franz Ferdinand. Drama era prea aproape ca să poată spune mai mult, dar încrederea pe care o acordă viitorului său urmaş nu era străină de calmul lui.

Ultimatumul

Că durerea i-a fost slabă sau nu, Franz Joseph ştia totuşi bine că, prin Franz Ferdinand, autorul atentatului vizase de fapt Monarhia. Dacă, până atunci, făcuse să prevaleze mereu partida moderaţiei, de data aceasta admitea din capul locului necesitatea unei reacţii contra Serbiei pe măsura gravităţii acestei agresiuni. Deşi nu au avut numaidecât dovada, toţi ştiau că la originea asasinatului se afla Belgradul. Rămâneau totuşi de hotărât natura, amploarea şi momentul ripostei. Asupra acestui punct capital de care depindea urmarea, s-au înfruntat mai multe teze.

Conrad, care se socotea confirmat de evenimente în analizele lui, şi ministrul de Război, generalul von Krobatin, nu vor să lase să scape ocazia pentru a pune Serbia în situaţia de a nu mai putea face rău. Din punct de vedere militar, acţiunea ar fi fost lipsită de risc, cu condiţia ca să rămână totuşi localizată. Astfel, pentru a evita internaţionalizarea conflictului, era important să se acţioneze cât mai repede posibil. Aflată încă sub şocul produs de atentat, Europa ar abandona Serbia în voia propriei sorţi, în vreme ce, o dată tulburarea trecută, clivajele tradiţionale ar ieşi la suprafaţă.

Spre deosebire de responsabilii armatei, primul-ministru maghiar punea în gardă împotriva unei acţiuni precipitate. Dacă, în timpul războaielor balcanice, îi reproşase lui Berchtold moliciunea, iată-l acum îndemnând la prudenţă, lâsza are prilejul să-şi desfăşoare argumentele în faţa lui Franz Joseph în timpul audienţei care îi este

acordată la 1 iulie. Rezervele lui sunt manifeste când enumera condiţiile pe care le pune pentru a-şi da acordul la o acţiune de represalii împotriva Serbiei. Nimic ireparabil, insistă el, nu trebuie întreprins atâta vreme cât implicarea în atentat a guvernului de la Belgrad nu va fi fost stabilită.

Se mai cuvine apoi ca Monarhia să-şi asigure, înainte de a lua vreo decizie, sprijinul Berlinului. Trebuie, în sfârşit, ca situaţia din Balcani să fi fost în prealabil clarificată, adică apropierea de Bulgaria să fie consolidată astfel încât să compenseze ezitările României. Toate aceste precauţii se explicau prin teama de o intervenţie a Rusiei. Era important, aşadar, să nu i se dea pretexte care s-o facă să ia această atitudine. Dacă Rusia s-ar decide să intervină, Monarhia trebuia să poată conta cu toată certitudinea pe sprijinul Germaniei. Era probabil şi ca, în ipoteza că aceste condiţii ar fi fost întrunite, Tisza să prefere totuşi să administreze Serbiei o înfrângere diplomatică decât să arunce zarurile unui război.

Cei de la Ministerul Afacerilor Străine nu sunt departe de a descoperi un Tisza subit timorat. Criza izbucnise chiar în momentul când, aşa cum reiese dintr-un memoriu redactat exact înaintea atentatului, Berchtold tocmai conchisese necesitatea de a reamenaja politica externă a Monarhiei în sensul unei mai mari fermităţi. Practicând un soi de autocritică, el admitea că Monarhia nu câştigase nimic abţinându-se să intervină în războaiele balcanice. Dimpotrivă, adversarii profitaseră ca să acumuleze puncte, în vreme ce poziţia ei internaţională se degrada. Pentru Austro-Ungaria, problema nu se punea doar în termeni de credibilitate. Expulzarea aproape completă a Imperiului Otoman din Europa o desemna, de fapt, drept viitoarea ţintă a naţionalismelor. Aşadar, nu doar capacitatea de a rămâne o mare putere era de-acum înainte pusă în cauză, ci chiar existenţa ei. Gravitatea primejdiei impunea Monarhiei să nu se mai lase provocată fără a reacţiona. Ieşind din pasivitate, ea trebuia să facă efortul de a relua iniţiativa al cărei obiectiv fusese reducerea Serbiei, principala vatră a uneltirilor antiaustriece, la neputinţă. Berchtold s-ar fi contrazis, prin urmare, dacă ar fi considerat, a doua zi după atentatul comis împotriva lui Franz Ferdinand, că Monarhia putea să nu ridice mănuşa şi de data aceasta. Cu alte cuvinte, este imediat adus în situaţia de a susţine teza soluţiei militare, chiar dacă pentru el era o evidenţă faptul că trebuia pregătită pe teren diplomatic.

Franz Joseph avea aceleaşi păreri ca şi ministrul său de Externe. împărtăşindu-i analiza, el convine că moderaţia afişată de Monarhie în cursul ultimilor ani s-a întors împotriva ei şi se arată hotărât să nu lase nepedepsită crima de la să-rajevo. Nu doar din această cauză îşi dă girul planului lui Conrad. Trecuse vremea când i se întâmpla să ia decizii precipitate. Dar mai ales nu putea ignora punctul de vedere al lui Tisza. Structura dualistă a Monarhiei îi crea obligaţia de a ţine seama de el. În plus, raportul de forţe din sânul ansamblului habsburgic interzicea, într-o atât de gravă situaţie, luarea unei decizii care să nu aibă aprobarea Ungariei. În marşul spre război, opoziţia lui Tisza era, aşadar, un obstacol de neocolit.

Înainte de a merge mai departe, trebuiau deci înlăturate obiecţiile lui Tisza. Dacă relaţiile cu Bulgaria şi România nu puteau fi lămurite în câteva săptămâni, era posibilă în schimb strângerea probelor împotriva Serbiei; în acelaşi timp, se propunea sondarea intenţiilor guvernanţilor germani. Acesta este înţelesul misiunii la Berlin a contelui Hoyos, colaboratorul cel mai apropiat al lui Berchtold în minister, demers cu atât mai necesar cu cât, neînţelegând totdeauna crisparea Vienei faţă de Serbia, diplomaţia germană dovedise recent, mai ales în timpul războaielor balcanice, o anume distanţare faţă de poziţia austro-ungară.

Contele Hoyos era purtătorul unei scrisori a lui Franz Jo-seph către Wilhelm al II-lea. Documentul interesează în mod deosebit, în măsura în care reflectă sentimentele bătrânului împărat din primele zile ale crizei, căci, deşi scrisoarea fusese redactată mai întâi la minister, Franz Joseph o supervizase înainte de a fi remisă destinatarului ei. Demonstraţia lui se ordonează în jurul a trei puncte. Având grijă să plaseze atentatul într-un context general pentru a contracara tentaţia de a vedea în el un fapt izolat, Franz Joseph îl prezintă ca pe rezultatul campaniilor panslaviste dirijate de la Sankt-Petersburg şi Belgrad concomitent împotriva Monarhiei şi împotriva Triplei Alianţe. „Atentatul, subliniază el, este consecinţa directă a agitaţiei întreţinute de panslaviştii ruşi şi sârbi cu singurul scop de a slăbi Tripla Alianţă şi de a distruge Imperiul Meu2".

În al doilea rând, el se străduieşte să arate că răspunderea guvernului de la Belgrad este direct angajată:

„Firele [complotului] duc până la Belgrad şi chiar dacă este probabil cu neputinţă de dovedit complicitatea guvernului sârb, nu ne

putem îndoi că politica sa, vizând reunirea tuturor slavilor de sud sub drapelul sârbesc, încurajează asemenea crime şi că perpetuarea acestei stări de lucruri constituie o ameninţare permanentă pentru Casa Mea şi Ţările Mele3".

La sfârşitul acestui raţionament, devine evident că o confruntare decisivă cu Serbia nu mai poate fi evitată. Gravitatea primejdiei nu lasă, afirmă Franz Joseph, altă soluţie Monarhiei decât să ia măsurile necesare pentru a sparge abcesul:

„După evenimentele îngrozitoare care tocmai au avut loc la Sarajevo [conchide el, luându-l pe Wilhelm al II-lea drept martor], vei fi convins că nu mai trebuie să gândim o reglementare, pe calea acordului, a conflictului care ne opune Serbiei şi că politica de pace a monarhilor europeni va fi ameninţată atâta vreme cât acest focar de agitaţie criminală va rămâne nepedepsit4".

Indiscutabil, pentru a nu-şi lega mâinile, Franz Joseph nu ajunge să vorbească expressis verbis de război. Astfel, calea rămâne deschisă şi altor opţiuni. Dar, chiar dacă cuvântul nu este folosit, el este subînţeles. Tonul, ca şi logica scrisorii dovedesc că Franz Joseph reţine ca ipoteză prioritară soluţia unei expediţii punitive împotriva Serbiei.

Scrisoarea lui Franz Joseph şi misiunea contelui Hoyos îşi ating scopul. Guvernanţii austro-ungari nu mai au a se teme că vor fi frânaţi de rezervele germane: recunoscând că interesele vitale ale aliatului lor sunt în joc, Wilhelm al II-lea şi Bethmann-Hollweg îi lasă mână liberă să hotărască soarta Serbiei. Nu ridică, prin urmare, obiecţii împotriva principiului unei operaţiuni militare. Mai mult, nu-şi ascund preferinţa pentru o soluţie radicală şi, în acest caz, dau sfatul să se acţioneze repede.

Asigurările primite de contele Hoyos şi repetate de ambasadorul german la Viena nu-i pot decât îmbărbăta pe partizanii războiului în dezbaterea lor cu Tisza. Poziţia primului-ministru ungar s-a mai în muiat totuşi. Susţinerea germană domoleşte o parte dintre temerile lui; manifestările de bucurie cu care fusese primită în Serbia vestea morţii lui Franz Ferdinand îl incită şi ele să se arate mai puţin conciliant. Dar nu doar din acest motiv se va ralia partidei războiului. Chiar dacă punctul lui de vedere începuse să evolueze, rămânea totuşi convins că ar fi fost mai înţelept ca Monarhia să se mulţumească a aplica Serbiei o înfrângere diplomatică usturătoare decât să fie expusă incertitudinilor unui război.

Consiliului de miniştri întrunit la 7 iulie, după întoarcerea de la Berlin a contelui Hoyos, îi revine sarcina de a tranşa şi de a propune împăratului hotărâri concrete. Alături de cei doi prim-miniştri, cisleithanian şi maghiar, contele Ştiirgkh şi contele Tisza, iau parte miniştrii însărcinaţi cu „afacerile pragmatice", contele Berchtold, ministrul de Finanţe, polonezul Bi-liriski, şi ministrul de Război, generalul von Krobatin. Cu excepţia lui Tisza, toţi se pronunţă în favoarea unei acţiuni militare rapide. Dar, din nou din aceleaşi motive, nu se poate respecta regula majorităţii. Se cade, prin urmare, de acord asupra unui compromis, care înlătura acţiunea militară imediată, dar prevedea trimiterea unui ultimatum la Belgrad. De răspunsul guvernului sârb vor depinde natura şi gradul ripostei. Nu totul este totuşi pus la punct. Urmarea avea să depindă mult de formularea ultimatumului, de condiţiile puse de Viena, căci, după cum avea să se opteze pentru război sau pentru dorinţa de a lăsa o şansă păcii, textul va putea fi modulat astfel încât fie să facă total improbabilă o acceptare, fie să nu închidă uşa unui acord.

Dezbaterea nu era încheiată. Textul ce avea să fie remis guvernului sârb trebuia să primească obligatoriu aprobarea lui Tisza. În aşteptare, necesitatea de a-l menaja antrenează o nouă întârziere. Era nevoie de timp pentru a redacta un proiect de ultimatum, apoi pentru a-i discuta termenii. Şi asta nu era totul. Berchtold îşi propune să întocmească un dosar care, argumentând demersul austro-ungar, să însoţească textul ultimatumului când acesta va fi comunicat cancelariilor europene. Şi aici era nevoie de timp. Pentru a alcătui dosarul, trebuiau alertate toate administraţiile şi instanţele afectate de acţiunile guvernului de la Belgrad şi de sprijinul dat de acesta mişcării pansârbeşti, să se primească răspunsurile lor, să se facă o triere a documentelor comunicate, care, în sfârşit, să fie clasate. Pe scurt, o muncă uriaşă care, într-o perioadă obişnuită, ar fi pretins câteva luni. A reprezentat, aşadar, o adevărată performanţă faptul că dosarul a fost încheiat în exact două săptămâni. Totuşi, această amânare suplimentară va arunca Europa în dramă.

Nimeni nu va putea fi sigur vreodată că războiul, dacă s-ar fi declanşat din primele zile ale lui iulie, nu ar fi degenerat. Este totuşi probabil că riscurile unei conflagraţii generale ar fi fost mai mici. Efectul de surpriză ar fi jucat atunci în favoarea monarhiei austro-ungare. Pusă în faţa faptului împlinit al invadării Serbiei, Rusia

nu ar fi trecut dincolo de un simplu protest, mai ales dacă armata austro-ungară ar fi repurtat o victorie rapidă. Dar, după un anumit interval, fiecare zi ce trecea făcea acest scenariu tot mai puţin credibil. Diplomaţii austro-ungari vor multă vreme să spere că Rusia se va ţine departe de un conflict. Informaţii primite la Viena îi făceau chiar să creadă că aceasta predica Belgradului moderaţia. Totuşi, la trei săptămâni după atentate, datele deja nu mai erau aceleaşi. Originea crizei aproape că fusese pierdută din vedere. Emoţia es-tompându-se, logica politică ieşea victorioasă, puterile îşi veneau în fire şi blocurile se reconstituiau. Din această clipă, pentru Monarhie, şansele de a evita o europenizare a crizei nu puteau evolua decât spre diminuare.

Trebuia aşteptată ziua de 19 iulie ca proiectul ultimatumului să fie discutat de Consiliul de miniştri. Reuniunea înregistrează ralierea lui Tisza la poziţia majorităţii. Continuându-şi evoluţia până la a accepta riscul unui război cu Serbia, acesta se convinsese în fine de necesitatea de a i se impune condiţii severe. Totuşi îşi condiţionează acordul de angajamentul solemn că Monarhia nu se va mări teritorial în detrimentul învinsei. Preocupat să evite o extindere a conflictului, elvedea în această asigurare un argument care ar opri Rusia să sprijine militar Serbia. Satisfacţia îi este dată, sub rezerva unor eventuale modificări în avantajul altor state, precum Bulgaria şi Albania. Se prevede ca această renunţare să fie notificată puterilor în momentul declarării războiului, dacă evenimentele vor ajunge acolo.

Textul ultimatumului este apoi supus lui Franz Joseph, care două zile mai târziu îl aprobă. Berchtold notează în Memoriile lui impresia pe care i-a lăsat-o suveranul în acest moment crucial:

„Împăratul era pe deplin conştient de adânca gravitate, aş zice chiar de tragismul acestei clipe istorice… Oricât de greu i-ar fi putut fi să ia o hotărâre despre care nu se putea îndoi că va fi încărcată de consecinţe, a luat-o demn şi senin şi a dat, fără a ezita, ordinul de executare5”.

După acordul lui Franz Joseph, nimic nu mai putea opri pornirea dispozitivului pus la punct de miniştri. Ultimatumul va fi notificat guvernului sârb la 23 iulie, orele 18. Acesta dispunea de patruzeci şi opt de ore pentru a-şicomunica ambasadorului Monarhiei la Belgrad răspunsul. Între timp, însoţit de dosarul ce justifica decizia austro-ungară, textul ultimatumului era adus, pe 24 iulie, la cunoştinţa cabinetelor din Berlin, Roma, Paris, Londra, Sankt-Petersburg şi

Istanbul.

Exigenţele pe care guvernul de la Belgrad era somat să le accepte vizau să asigure securitatea Monarhiei. Dar, dacă erau acceptate, ar fi dus, totodată, la eliminarea Serbiei ca actor politic. Deocamdată, Serbia trebuia să facă amendă onorabilă, iar pe viitor să ia măsuri drastice pentru a stopa continuarea uneltirilor ostile Austro-Ungariei, totul sub controlul vigilent al Dublei Monarhii. Se cerea, de fapt, guvernului sârb să condamne oficial campaniile de propagandă îndreptate contra Austro-Ungariei şi să recunoască faptul că în ele fuseseră implicaţi ofiţeri şi funcţionari sârbi. În plus, trebuia să se angajeze că va dizolva societăţile compromise în astfel de activităţi, să pedepsească cu extremă fermitate persoanele care vor încerca să relanseze această propagandă, să interzică orice publicaţii care ar căuta să aţâţe spiritele contra monarhiei austro-ungare şi ar desfăşura un program pansârbesc.

Viena mai cerea o epurare a administraţiei şi a armatei de toate elementele care participaseră la aceste campanii. Pentru a contracara tentativele de sabotaj, funcţionarii austro-ungari vor fi asociaţi la aplicarea acestor măsuri. În sfârşit, comandantul Tankosici, asupra căruia cădea bănuiala că a fost creierul atentatului, va fi pus, fără întârziere, în stare de arest. O acţiune judiciară va fi deschisă împotriva persoanelor implicate în complot. Pentru a se preveni o parodie de anchetă, funcţionarii austro-ungari vor fi abilitaţi să participe şi la aceasta.

Marşul spre război

După ce baronul Giest, ambasadorul austro-ungar, a remis guvernului sârb textul ultimatumului, pentru Franz Joseph şi conducătorii monarhiei începe o aşteptare de două zile. Franz Joseph îi convocase la Ischl, pentru după-amiaza zilei de 25 iulie, pe Berchtold, Krobatin şi Biliński ca să discute cu ei măsurile de luat, o dată ce va fi cunoscut răspunsul sârbesc. În cursul celor două zile, nu a transpirat nicio informaţie dinspre Belgrad. Singurul fapt nou este o cerere rusească de prelungire a duratei ultimatumului, care ajunge la Berchtold când acesta se afla deja în trenul pentru Ischl şi căreia nu i se dă nicio urmare.

Pentru Franz Joseph, 25 iulie începe ca o zi obişnuită. îl primeşte la masă pe ducele de Cumberland, împreună cu famiw

Frontul oriental (191

— Linia frontului la 31 decembrie victoriile austro-ungare în victoriile germane e victoriile ruseşti

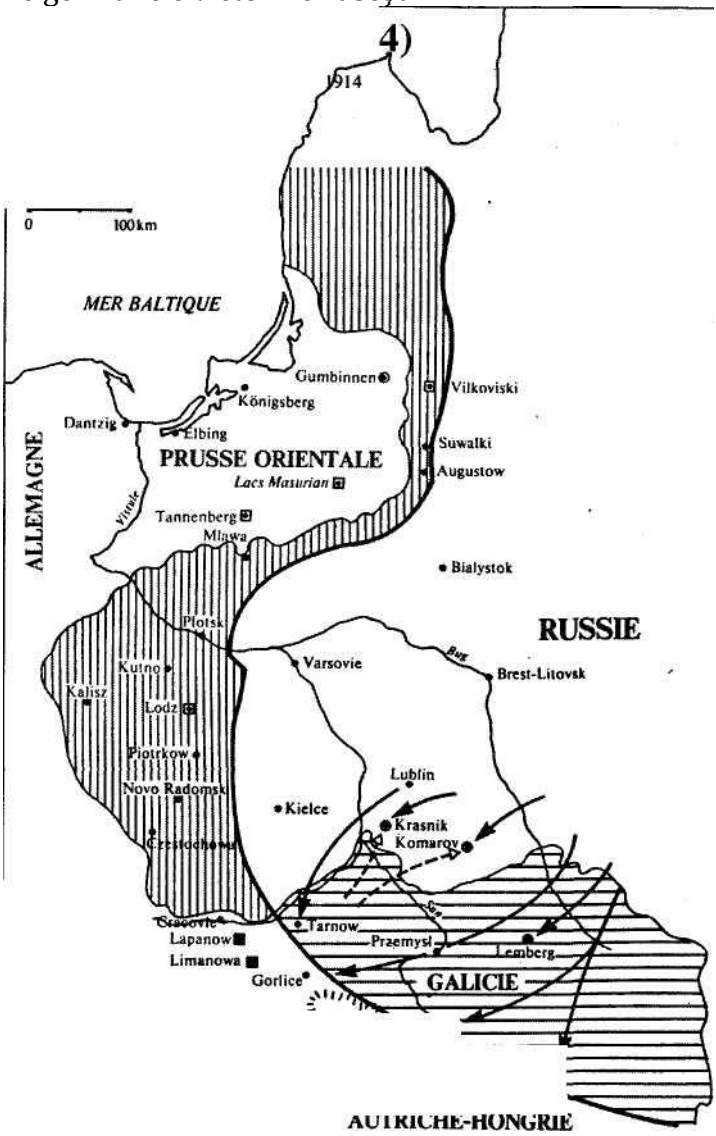

— ofensivele austriece în Rusia

contra-ofensivele ruseşti în Austria ” «/ – ţi” s* «C”. III teritoriul rus ocupat de germani!””, „l „L

upat de germani teritoriul austriac ocupat de ruşilia sa, dar în aşteptarea veştii care poate să cadă dintr-o clipă în alta, reuşeşte greu, notează colonelul Magutti, unul dintre aghiotanţii lui, să ascundă că

mintea îi era în altă parte.6 Berch-told, care ajunge la Kaiservilla după-amiază, îl găseşte, la rândul lui, „preocupat şi nervos7". Această impresie nu durează totuşi: când, spre seară, îl vede din nou, Franz Joseph îşi revenise şi nu mai manifesta semnele exterioare ale tulburării. Între timp, luase cunoştinţă de răspunsul guvernului sârb, comunicat baronului Giest doar cu zece minute înainte de expirarea răgazului. Belgradul accepta opt dintre cele zece pretenţii austro-ungare, nu totuşi fără a însoţi această acceptare de rezerve care îi diminuau semnificaţia. Dar, refuzând mai ales intervenţia funcţionarilor ungari pe teritoriul său, Serbia respingea condiţiile pe care le considera în contradicţie cu propria ei suveranitate. Socotind acest răspuns nesatisfăcător, baronul Giest rupsese pe loc relaţiile diplomatice şi părăsise fără întârziere Belgradul. În ceea ce-l privea, guvernul sârb decretase mobilizarea generală. Capitala regatului aflându-se prea aproape de graniţa celor două state, decisese, pe deasupra, şi replierea curţii la Nis.

Dacă dăm crezare contelui Magutti, care i-a înmânat lui Franz Joseph depeşa, împăratul ar fi murmurat pentru el însuşi, după ce a luat cunoştinţă de conţinutul ei: „Ruperea relaţiilor diplomatice nu înseamnă totuşi război18". Dar când, peste câteva momente, vin Berchtold şi Krobatin, nu se opune unui proces care, după orice logică, trebuia să ducă la război. Ministrului său de Externe îi dă dispoziţia „să meargă până la capăt" dacă, după o examinare minuţioasă, răspunsul sârbesc va trebui efectiv considerat nesatisfăcător. De pe acum, semnează decretul de mobilizare a opt corpuri de armată, conform schemei prevăzute în caz de război cu Serbia.

Între cele două atitudini, contradicţia nu este decât aparentă. Spre deosebire de majoritatea celor de la Ministerul de Externe şi a comandanţilor militari, a vrut fără îndoială să spere într-un răspuns pozitiv al Serbiei. Fără totuşi să-l creadă cu adevărat posibil. În câteva rânduri, în trecut, ţinuse pe loc câte un şef de stat major general, avocat înflăcărat al unui război preventiv, şi făcuse să prevaleze partida păcii. Dar, după atentatul de la Sarajevo, s-a convins repede că încercarea de forţă nu mai putea fi amânată fără primejdie. Nu era vorba doar de onoarea dinastiei şi de credibilitatea Austro-Ungariei ca mare putere. Sub semnul întrebării se afla însăşi Monarhia ca ansamblu multinaţional. Dacă Serbia era lăsată liberă să-şi desfăşoare acţiunea de subminare, va deveni repede cu neputinţă de oprit

accentuarea mişcării separatiste a slavilor de sud, secesiunea lor riscând să provoace un fenomen de gangrena care, din aproape în aproape, avea să afecteze întregul organism al Monarhiei. Pentru Monarhie, atentatul de la Sarajevo avea, prin urmare, însemnătatea întâlnirii cu propriul destin. Acesta este sentimentul ce transpare în cuvintele lui Franz Joseph. Încă de pe 9 iulie îi spusese lui Berchtold: „Nu mai putem da înapoiv După ce semnase ordinul de mobilizare, s-a despărţit de ministrul său de Externe spunându-i: „Du-te! Nu pot să fac altfel 10”.

Am greşi dacă am vedea în aceste afirmaţii doar grija lui Franz Joseph de a se împăca cu propria-i conştiinţă. Ele trebuie mai curând interpretate ca semn al unui conflict lăuntric. Chiar dacă socotea că nu are altă soluţie decât să spargă abcesul, Franz Joseph nu încerca să se iluzioneze. Motivele care îl făcuseră, în trecutul apropiat, să se opună războiului subzistau. Monarhia rămânea un corp fragil şi trebuia să-şi pună întrebarea dacă era capabilă să facă faţă unui război care va incendia întreaga Europă. Deşi datoria îi poruncea să meargă până la capăt, Franz Joseph nu putea da deoparte presentimentele care îl asaltau.

Înainte ca războiul să izbucnească, Franz Joseph face un gest de gentilom, în care se vede că hotărârile lui nu erau dictate de patimă. Întâmplarea a vrut ca criza să-l fi surprins pe comandantul şef al armatei sârbe, generalul Putnik, într-unul dintre numeroasele oraşe balneare ale Monarhiei. În ajunul unui conflict cu Serbia, se putea vedea aici o situaţie propice pentru dezorganizarea dispozitivului inamic. Astfel, când generalul Putnik este rechemat de guvernul lui, autorităţile militare de la Budapesta îşi asumă iniţiativa de a-l reţine. Dar Austria lui Franz Joseph nu cunoştea sistemul ostaticilor. La intervenţia personală a împăratului, generalissimul sârb este eliberat, apoi condus cu onorurile cuvenite rangului său până la frontiera ţării lui.

În vreme ce lăsaseră să treacă mai bine de trei săptămâni înainte de a reacţiona la atentat, de data aceasta nu se scurg decât trei zile între ordinul de mobilizare şi declaraţia de război adresată Serbiei. Tisza, ale cărui reţineri contribuiseră la întârzierea ripostei austro-ungare, îşi revizuise complet poziţia. Considerând că noi amânări ar spori riscurile internaţionalizării conflictului, el îl presează acum pe Franz Joseph să acţioneze mai repede:

„Cea mai mică ezitare sau nehotărâre [îi scrie el] ar afecta grav evaluarea energiei şi capacităţii de acţiune a Monahiei, ar influenţa comportamentul prietenilor şi adversarilor noştri, ca şi al elementelor indecise, şi ar avea consecinţe funeste11".

Ca argument în favoarea unei intervenţii rapide, contele Hoyos evidenţiază şi el, într-un comunicat către şeful de cabinet al împăratului, preocuparea de a preveni intervenţia altor puteri. Franz Joseph a fost de acord cu această analiză, căci, la 26 iulie, aprobă textul manifestului către popoarele mele în care anunţa supuşilor săi motivele care îl siliseră să declare război Serbiei şi îi chema să se adune sub comanda lui în această încercare. Se prevăzuse ca manifestul să fie făcut public la 29 iulie, adică a doua zi după ce declaraţia de război fusese notificată Serbiei. Mai rămânea să fie aprobat textul care să fie remis ministrului sârb al Afacerilor Externe. Lucru făcut în ziua de 27:

„Guvernul regal al Serbiei neräspunzând într-un mod satisfăcător notei ce i-a fost remisă de ministrul Austro-Ungariei la Belgrad pe data de 23 iulie 1914, guvernul imperial şi regal se află în necesitatea de a se îngriji el însuşi de salvgardarea drepturilor şi intereselor sale şi de a recurge pentru aceasta la forţa armelor… Austro-Ungaria se consideră, prin urmare, din acest moment în stare de război cu Serbia12".

La 28 iulie, guvernanţii austro-ungari mai voiau încă să creadă în posibilitatea de a se evita o extindere a conflictului. Nu a trebuit totuşi să aştepte mai mult de douăzeci şi patru de ore pentru ca evenimentele să-i silească să-şi reconsidere părerea. La 29 iulie, Rusia reacţionează, într-adevăr, la hotărârea Vienei, mobilizând treisprezece corpuri de armată destinate să opereze contra Austro-Ungariei. Această ripostă traduce în act promisiunea făcută Serbiei, la 25 iulie, de guvernul rus, că nu o va părăsi în voia sorţii, dacă va fi victima unei agresiuni.

Aici suntem obligaţi să constatăm că responsabilii diplomaţiei austro-ungare subestimaseră capacitatea de reacţie a Rusiei. Chiar dacă nu cunoşteau schimburile de mesaje dintre

Frontul oriental (1915) /
linia frontului în ianuarie
Minsk linia frontului în decembrie 1915 100 km

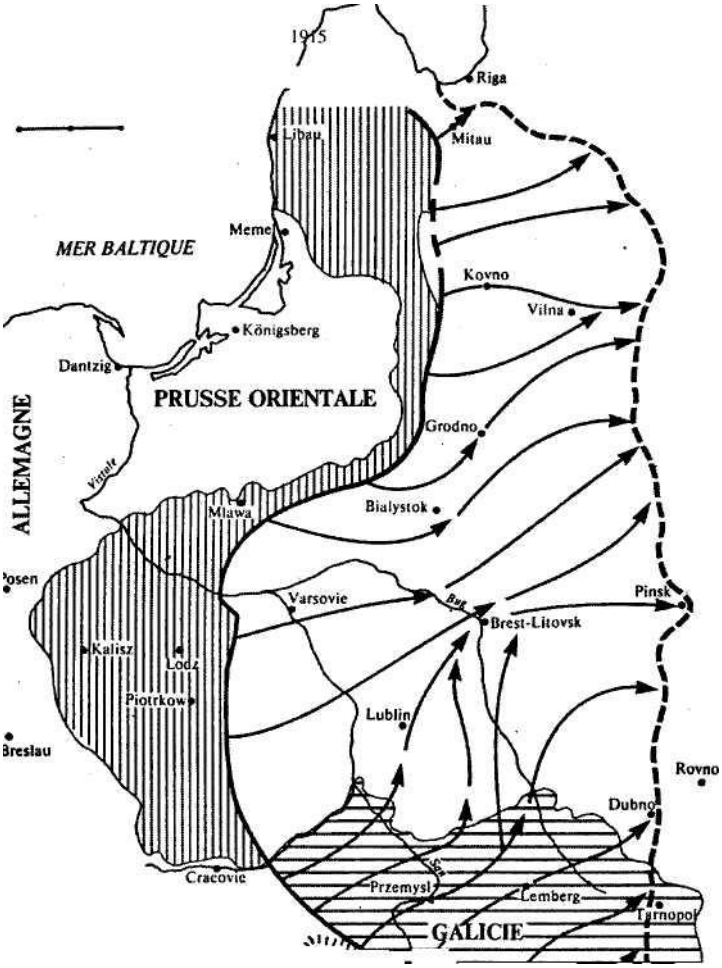

SILESIE

ofensivele germane şi austriş în Tvă»—, 9 –, februarie, martie, august şi r>, t «t, / / \ – [

octombrie 1915" rO/l e />KUJ/le I \!

teritoriul rus ocupat de germani iiinm în ianuarie 1915 AUTRICHE-HONGRIE

tentonul austriac ocupat de ruşi în ianuarie 1915

„" „" " iiinmnî? >» L. J

CHEHONGRIE * * * = 3 ţf

Sankt-Petersburg şi Belgrad, respingerea ultimatumului ar fi putut avea pentru ei valoarea unui semnal, sugerându-le că Serbia, înainte de a-şi decide termenii răspunsului, primise solide asigurări

din partea Rusiei. Indiscutabil, o întreagă serie de argumente raţionale militau împotriva intrării Rusiei în război. Armata rusă nu-şi încheiase refacerea forţelor după înfrângerea din partea Japoniei. Pe deasupra, precedentul lui 1905 era de natură să stârnească grave nelinişti. Un nou război putea deschide calea revoluţiei, riscând chiar să pună în primejdie însăşi existenţa regimului imperial. Dar, deocamdată, asemenea argumente aveau puţină greutate faţă de teama ca prestigiul Rusiei să nu fie iremediabil afectat dacă Austro-Ungaria ar fi fost lăsată să zdrobească Serbia. Cum Rusia lipsise deja Belgradul de sprijinul ei militar în 1909 şi în 1913, nu-şi mai putea îngădui, crede ea, o nouă dare înapoi, fără a admite să-şi piardă rangul de mare putere.

Angrenajul fatal se pusese în mişcare. Solicitate de criză, sistemele de alianţe funcţionau şi îşi dezvoltau consecinţele, încă de la început, Germania asigurase Austro-Ungaria de sprijinul ei. În faţa ameninţării internaţionalizării conflictului, păruse, desigur, un moment să ezite, dar ezitarea ei încetează din clipa când, escaladând încă o treaptă, Rusia decretase mobilizarea generală. În ceea ce o privea, Franţa ar fi dispus mijloace să oprească Rusia dacă i-ar fi dat de înţeles că nu avea intenţia să se alăture unui război în care interesele ei vitale nu erau în joc. Dar în acest sens intervenise deja la Sankt-Petersburg în timpul crizei bosniace. Nu putea, acum, să repete gestul, fără a-şi pune în primejdie alianţa cu Rusia.

Ultimele încercări de a opri Europa pe buza prăpastiei nu reuşesc să se concretizeze. Abia amorsate, ele sunt depăşite deja, victime ale accelerării evenimentelor. Sir Edward Grey, ministrul britanic de Externe, cere de exemplu Austro-Ungariei să se mulţumească cu luarea unui gaj, ocupând Belgradul, şi să supună pe de altă parte diferendul ei cu Serbia arbitrajului celor patru mari puteri europene. Politicos, răspunsul Vienei nu a fost altceva decât un refuz: primindu-i pe Berchtold şi pe Conrad, Franz Joseph se declară în dezacord cu o încetare prematură a ostilităţilor. Monarhia trebuia să-şi atingă în prealabil obiectivele politice pe care şi le fixase. Austro-Ungaria putea, pe de altă parte, să se îndoiască de imparţialitatea unui areopag, în care trei membri, Rusia, Franţa şi Anglia, îi erau a priori defavorabili, fie şi în grade diferite. Pentru a me-Franz Joseph 609

naja Germania care crezuse, o clipă, că găseşte în planul britanic o ieşire din criză, Berchtold are grijă să-şi cumpănească răspunsul:

Austro-Ungaria nu respingea procedura propusă de sir Edward Grey, dar, în acelaşi timp, refuza să-şi suspende operaţiunile militare. Totuşi, nimeni nu se lăsa păcălit: punctul al doilea anula concesia sugerată de cel dintâi. Oricum, odată cu mobilizarea generală a forţelor sale hotărâtă de Rusia la 30 iulie, înainte chiar ca în Consiliul de miniştri să se fi decis la Viena termenii răspunsului la planul britanic, acesta încetase ipsofacto să mai fie de actualitate.

Sub efectul iniţiativei ruseşti, conflictul ajunge să-şi modifice dimensiunile. Din balcanic, devine definitiv european. Reducând continuu şansele păcii, obsesia de a nu lăsa adversarii potenţiali să ia avans în preparativele militare domină acum toate celelalte preocupări. La 31 iulie, Germania ripostează printr-un ultimatum adresat concomitent Rusiei şi Franţei şi prin proclamarea „stării de pericol de război". În aceeaşi zi, Austro-Ungaria decide, la rândul ei, mobilizarea generală în scopul de a fi acoperită faţă de un atac rusesc.

Faptele se înlănţuie cu o logică inexorabilă. Neprimind răspuns de la Rusia la ultimatumul ei, Germania îi declară război. Franţa se mărgineşte să indice laconic că, în cazul unui conflict germano-rus, ea va acţiona conform propriilor interese, de unde trebuia să se înţeleagă că va respecta termenii alianţei cu Rusia. În consecinţă, Germania îi declară război la 3 august, în ceea ce o priveşte, Anglia nu făcuse niciodată un secret că nu va rămâne inertă dacă Germania va ataca Franţa. Violarea neutralităţii belgiene, prin aplicarea planului Schlief-fen, îi înlătură ultimele ezitări. Bucla se închide atunci când, în urma Germaniei, Austro-Ungaria declară, la 6 august, război Rusiei.

Inversarea raporturilor dintre Austria şi Rusia intervenită în timpul războiului Crimeei mersese, de data aceasta, până la capătul ei logic: armele aveau să tranşeze duelul când în surdină, când declarat, care opunea cele două imperii de şaizeci de ani. Franz Joseph însoţeşte deznodământul cu un gest simbolic, foarte caracteristic lui: chiar în ziua declarării războiului, îşi scoate de pe piept crucea Sfântului Gheorghe pe care Nicolae I i-o dăduse în 1849, în timpul campaniei din Ungaria, şi pe care, de atunci, nu încetase s-o poarte la uniformă, chiar şi în momentele când relaţiile dintre cele două imperii se aflau la cel mai coborât nivel.

Franz Joseph a avut satisfacţia să constate că popoarele sale răspund apelului. Dezlănţuirea luptelor naţionale făcuse uitată o prezicere a lui Bismarck: „Să urce împăratul Franz Joseph în şa, şi veţi

vedea că toate popoarele din imperiul său îl vor urma13". Cercurile conducătoare ale Monarhiei aşteptaseră nu fără o anume nelinişte testul mobilizării generale. Or, aceasta s-a desfăşurat în linişte, neizbindu-se de nicio formă de rezistenţă. Defecţiunile nu sunt mai numeroase decât prin alte părţi. Chiar şi la cehi, care vădiseră, în 1908, semne neliniştitoare de ezitare când Monarhia părea să se afle în ajunul unui conflict cu Serbia şi Rusia, sincopele au fost rare. Ba chiar, se observă aceleaşi manifestări de patriotism ca şi la ceilalţi beligeranţi.

Nu trebuie să ne înşelăm. Numeroasele probleme cu care Monarhia se confrunta pe scena internă nu dispăruseră ca prin farmec. De asemenea, era probabil ca, dacă războiul avea să dureze, entuziasmul din primele zile să se risipească, iar unitatea o clipă regăsită să fie supusă unor severe zgâlţâieli. Dar, deocamdată, şi orice ar fi rezervat viitorul, forţele de coeziune prevalaseră, iar loialismul monarhic putuse încă o dată să strângă laolaltă popoarele imperiului.

Primele eşecuri

Cel puţin în primele zile, Franz Joseph nu are motive să se bucure de evoluţia operaţiunilor militare. Pe frontul sârbesc, forţele austro-ungare bat pasul pe loc. Trei ofensive lansate în august, în septembrie, apoi în noiembrie, sunt sfărâmate de rezistenţa înverşunată a sârbilor. Cucerit în 1915, Belgradul este iute pierdut din nou. La începutul lui 1915, trupele austro-ungare revin pe poziţiile de pornire. Aceste eşecuri se explică în parte prin necesitatea în care se află Conrad de a evacua de pe flancul de sud câteva divizii de care avea imperioasă nevoie pe frontul oriental contra Rusiei. După câteva succese iniţiale, armata austro-ungară suferă un şir de eşecuri care, la sfârşitul lunii august, transferă războiul pe teritoriul Monarhiei.

Ca să-i înfrunte pe ruşi, Conrad nu primise de la înaltul Comandament german ajutorul pe care îl aştepta. Pentru că planul lui prevedea să scoată mai întâi Franţa din luptă înainte de a se întoarce împotriva Rusiei, statul major german îşi concentrase esenţialul forţelor pe frontul de vest. Pentru apărarea Prusiei orientale, nu fusese prevăzută decât o armată de acoperire cu care, răzbunând dezastrul cavalerilor teutoni, Hindenburg a repurtat la Tannenberg o victorie strălucită, fără a mai putea însă sprijini cele trei armate austro-ungare când acestea vor primi izbitura grosului forţelor ruseşti.

Bilanţul celor trei săptămâni de luptă, de la sfârşitul lui august

până la jumătatea lui septembrie, a fost grav mai ales în jurul Lembergului. Cea mai mare parte a Galiţiei a trebuit să fie evacuată. Armata austro-ungară pierduse o treime din efective, în morţi, răniţi şi prizonieri. În sfârşit, coloana vertebrală a armatei, corpul ofiţeresc, fusese decimat. Continuarea operaţiunilor nu va fi deloc mai norocoasă. Dusă, de această dată, cu sprijinul întăririlor germane, o contraofensivă nu ajunge la niciun rezultat. Mai grav, avansarea rusească continuând, Silezia şi Ungaria sunt direct ameninţate la sfârşitul lui noiembrie. Mobilizându-şi rezervele, Conrad reuşeşte să câştige, între 3 şi 14 decembrie, bătălia de la Limanova-Lapanov; victorie capitală, deoarece opreşte înaintarea rusească şi salvează Monarhia de o nouă invazie. Dar nu antrenează şi o răsturnare a situaţiei. După acest zvâcnet, frontul se stabilizează pentru iarnă.

Franz Joseph suferă, evident, din pricina acestor eşecuri ale armatei sale, dar, obişnuit să-şi stăpânească sentimentele, le acceptă cu un stoicism pe care în structura lui îl consolidase şi lungul şir de nenorociri care îi punctaseră existenţa. Instruit prin aceste experienţe dureroase asupra relativităţii evenimentelor şi lucrurilor, îl sfătuieşte chiar pe arhiducele Frederic, generalissimul titular al armatei austro-ungare, să-şi limiteze sancţiunile împotriva generalilor învinşi, căci, adaugă el, „şefi învinşi astăzi pot fi victorioşi mâine14”. Aceste cuvinte nu înseamnă că Franz Joseph intervine în mersul războiului, închis în palatul Schönbrunn din care practic acum nu mai iese, ia cunoştinţă de rapoartele care îi sunt aduse zilnic şi urmăreşte pe hărţi evoluţia operaţiunilor militare. Dar respectă cu stricteţe regula pe care şi-o impusese după decepţia din 1859. Spre deosebire de 1866, se abţine chiar de la orice intervenţie directă. Dacă îi ţinuse o lecţie lui Conrad când acesta contestase politica ministrului său de Externe, acum se fereşte să-i influenţeze soluţiile strategice şi îi dă mână liberă să conducă războiul.

Deschiderea unui al treilea front: defecţiunea Italiei

Franz Joseph continuă, în schimb, să-şi pună pecetea pe diplomaţia austro-ungară. După intrarea în război, pentru Monarhie, cea dintâi preocupare este atitudinea neutrilor, şi înainte de toate a Italiei. Încă de la începutul crizei, neîncrederea Vienei faţă de aliatul ei italian fusese manifestă. În săptămânile care precedaseră trimiterea ultimatumului către Serbia, Ballhausplatz-ul* nu crezuse de cuviinţă să se concerteze cu Roma, în vreme ce comunicarea cu Berlinul era

continuă. La drept vorbind, nimeni nu-şi făcea iluzii cu privire la şansa intrării Italiei în război de partea Puterilor Centrale. Cercurile conducătoare ale Monarhiei s-ar fi considerat foarte satisfăcute dacă Italia nu ar fi înclinat spre tabăra Antantei. Desigur, aceasta îşi anunţase, la 31 iulie, intenţia de a rămâne neutră. Dar discuţia nu se încheiase astfel. Exista temerea că nu era vorba aici decât de o atitudine de aşteptare. Devine, într-adevăr, foarte repede evident că Italia va încerca să-şi negocieze neutralitatea. În acest scop, putea invoca articolul VII din tratatul de alianţă care îi recunoaşterea dreptul la compensaţii în cazul modificării echilibrului de forţe din Balcani în favoarea Austro-Ungariei.

La Viena, toţi erau pe deplin conştienţi de importanţa mizei, îşi dădeau seama de gravitatea ameninţării la care s-ar fi expus Monarhia dacă ar fi trebuit să lupte pe un al treilea front, cu atât mai mult cu cât exemplul Italiei nu ar fi întârziat probabil să fie urmat de România. Astfel, Consiliul de miniştri, întrunit la 19 august pentru a hotărî poziţia Monarhiei, nu se opune să fie discutaţi cu Roma termenii unui aranjament. În chip de concluzie, Franz Joseph intervine ca să insiste asupra necesităţii de a se păstra un ton măsurat în aceste negocieri.

La o primă privire, poziţiile celor două părţi par greu de împăcat. Austro-Ungaria nu intenţionează, în ce o priveşte, să ofere eventuale compensaţii decât în Balcani sau în Meditera-na. Dinspre partea italiană, în schimb, chiar dacă revendicările nu aveau să fie formulate decât peste câteva luni, se subîn

— Numele pieţei vieneze unde se află Ministerul austro-ungar al Afacerilor Externe, prin extensiune, nume dat acestui minister (aşa cum în Franţa se spune Quai d'Orsay)

telegea că ele se vor referi la teritoriile aflate sub suveranitate austriacă: cu siguranţă Trentino, poate Trieste. Or, conducătorii austro-ungari excludeau orice atingere adusă integrităţii teritoriale a Monarhiei. Franz Joseph se arată categoric: „Aş prefera să pierd totul şi să mor în onoare decât să accept această odioasă tâlhărie", îi declară el unui trimis al lui Wilhelm al II-lea15. Altă dată, îi mărturiseşte arhiducesei Maria Josepha că ar fi gata să coboare în tranşee mai curând decât să cedeze Trentinol6.

Dictat înainte de orice de considerente morale, acest refuz era revelator pentru etica nutrită de valorile feudale, căreia Franz Joseph i-a rămas credincios până în ultima zi. Ca şi înainte de 1866, codul

onoarei îi interzicea să abandoneze o provincie a imperiului fără a trage sabia spre a o apăra. Argumente ceva mai politice puteau fi invocate de asemenea pentru a justifica această fermitate. Dând satisfacţie guvernului italian, Monarhia ar fi creat un precedent redutabil. O asemenea concesie ar situa-o într-o poziţie delicată pe viitor, când ar fi pusă în situaţia să respingă cererile de aceeaşi natură ce i-ar fi prezentate de alte state.

Până în ianuarie 1915, revendicările italiene au rămas în suspensie. Înainte de a se da în vileag, diplomaţia de la Roma voia să vadă ce întorsătură va lua războiul. În afară de aceasta, trebuia să lase negocierilor purtate în paralel cu ţările Antantei timpul de a se preciza. Dar, la începutul lui 1915, guvernului italian îi pare că a sosit momentul să-şi întețească presiunea asupra Austro-Ungariei, pe care eşecurile militare o făcuseră vulnerabilă. Dacă voia să evite deschiderea unui al treilea front, nu avea de-acum înainte altă soluţie decât să se supună condiţiilor italiene. La 11 ianuarie, pasul decisiv este făcut. Ambasadorul italian, ducele d'Avarna, îi remite lui Berch-told o notă a ministrului său, Sidney Sonnino, cerând deschiderea unor discuţii „cu privire la eventuala cedare a unui teritoriu ce aparţine actualmente monarhiei austro-ungare".

Responsabilii Monarhiei se pregătiseră demult pentru această cerere. La 9 ianuarie, Franz Joseph îi confirmase lui Berchtold refuzul său. Acesta i-l repetă interlocutorului lui. Dar, pentru Monarhie, situaţia nu se reduce la un tête-à-tête cu Italia. Ea mai trebuia să suporte şi o puternică presiune din partea aliatului său german, pe care îl îngrijora ameninţarea deschiderii unui nou front pe flancul sudic al Puterilor Centrale. Generoasă cu bunul altuia, Germania, care, în ce o privea, nu se gândise niciodată să renunţe la Alsacia-Lorena, îndemna Austro-Ungaria să sacrifice Trentino, dacă acest gest putea să oprească Italia de a trece în tabăra Antantei. Ea nu-şi precupeţeşte eforturile pentru a evita această defecţiune. Tschirschky, ambasadorul german, noul reprezentant al Reichului la Roma, sprijină pe faţă demersul italian. Pentru a-l convinge pe Franz Joseph să-şi revizuiască poziţia, Wilhelm al II-lea ajunge să mandateze pe lângă acesta un trimis special. Zadarnic! împăratul rămâne categoric în refuzul său. Divergenţa introduce în relaţiile dintre cei doi aliaţi un factor de crispare. La Viena, ingerinţa Berlinului într-o problemă ce ţinea de suveranitatea Monarhiei este socotită deplasată. În schimb, în ceea ce-i

privea pe germani, deja iritaţi de unele deficienţe ale armatei austro-ungare, suportau greu această încăpăţânare care, se temeau ei, risca să compromită şansele Puterilor Centrale.

Chiar dacă cererea italiană s-a izbit de un refuz, acest refuz nu întrunea totuşi unanimitatea în sferele conducătoare austro-ungare. Cei doi prim-miniştri propovăduiesc fără rezerve soluţia fermităţii. Tisza iese cu deosebire în evidenţă. Crezând că este vorba de o cacealma din partea Italiei, se declară convins că Roma nu va întârzia să-şi revizuiască poziţia dacă diplomaţia germană îşi va schimba tonul. El nu pierde din vedere că o concesie privind regiunea Trentino ar putea aduce mâine o alta privind Transilvania, de această dată în detrimentul Ungariei, dacă România ar prezenta-o ca pe un preţ de plătit pentru neutralitatea ei. Această intransigenţă îl neliniştește în schimb pe Berchtold. Temându-se de consecinţele unei rupturi, el îndeamnă să nu fie închise porţile dinaintea unui acord. La urma urmei, interesele vitale ale Monarhiei nu erau angajate în zona Trentino. Prin urmare, nu era mai nimerit acceptul de a o ceda, pentru a avea mână liberă în Balcani?

Divergenţa se va rezolva prin plecarea lui Berchtold, care, trăgând o concluzie din dezacordul său cu împăratul şi cu cei doi prim-miniştri, hotărăşte să se retragă. La 13 ianuarie, el este înlocuit cu baronul Stephan Burián, un ungur, partizan ca şi Tisza al unei politici ferme faţă de Italia. Numirea lui confirmă, dacă mai era nevoie, influenţa pe care Ungaria o dobândise în sânul Monarhiei. Franz Joseph dorea să-i propună lui Tisza acest post. Părea, într-adevăr, natural ca Tisza, fiind principalul artizan al plecării lui Berchtold, să fie chemat să-i succeadă. Probabil, Franz Joseph credea de asemenea că circumstanţele cereau un om energic în fruntea diplomaţiei. Astfel, ca şi pe vremea lui Andrâssy, postul cel mai înalt în ierarhia guvernamentală austro-ungară ar fi revenit primului-ministru maghiar. Firește, combinaţia nu se realizează. Socotindu-se indispensabil la Budapesta, Tisza declină oferta, dar îndrumă alegerea împăratului spre un alt ungur, foarte apropiat lui. La urma urmei, calculase bine că noul ministru va lucra în strânsă legătură cu el.

Schimbarea nu face totuşi decât să amâne scadenţa. După ce jucase, fără succes, cartea intransigenţei, Burián dă înapoi pas cu pas. Când se precizează ameninţarea ca Italia să intre în război, conchide, la rândul lui, că este necesară cedarea, dacă nu în totalitate, cel puţin în

mare parte, a regiunii Tren-tino. Tâsza îşi mai revizuieşte o dată politica. Cât despre Franz Joseph, el sfârşeşte prin a se supune ineluctabilului, nu fără a adăuga, ca şi în alte împrejurări, că nu va merge mai departe pe calea concesiilor.

Ratificată de Consiliul de coroană din 8 martie, decizia nu este totuşi suficientă pentru a satisface guvernul italian. Pe măsura negocierilor cu ţările Antantei, exigenţele îi sporiseră. Pe lângă Trentino în întregime, Monarhia ar fi trebuit să cedeze regiunea Bozen, Isonzo de sus cu oraşul Gorz (Gorizia), o parte din coasta adriatică, precum şi câteva insule situate în dreptul coastei dalmate, să consimtă la erijarea Triestelui în stat autonom, în sfârşit să renunţe la interesul pentru Albania. Cabinetul italian contase oare, într-adevăr, pe un răspuns pozitiv? În orice caz, atunci când Buriân îi înaintează o serie de contrapropuneri, fireşte în afara acestor exigenţe, dar care depăşesc concesiile pe care Austro-Ungaria afirmase că este gata să le facă pe 8 martie, el refuză să le examineze, se declară dezlegat de angajamentele pe care i le impunea tratatul de alianţă cu Monarhia şi îşi redobândeşte libertatea de acţiune.

Această ruptură se explică în esenţă prin tratatul pe care Italia tocmai îl semnase, la 26 aprilie, la Londra, cu ţările Antantei, cărora nu le fusese greu să-i ofere mai mult decât ceea ce Austro-Ungaria ar fi fost gata să-i acorde vreodată. Astfel, acolo unde Monarhia îi recunoştea posesiunea asupra regiunii Trentino, noii ei parteneri îi promit Tirolul până la Brenner. Pe scurt, pentru Italia, singurul avantaj al unui aranjament cu Viena ar fi fost să o scutească de război. Dar valul naţionalist izbândise şi aici. În plus, slăbită de eşecurile pe care le acumulase de nouă luni încoace, Austro-Ungaria părea să fie o pradă uşoară. Astfel, atunci când ultima treaptă a escaladei este atinsă, pe 23 mai, odată cu declaraţia de război a Italiei, nu poate fi vorba de o surpriză.

Chiar dacă Franz Joseph nu primeşte deznodământul cu inima uşoară, se simte eliberat cel puţin de o mare povară. îi repugna oricum să trebuiască să abandoneze, fără a fi pus mâna pe arme, supuşi şi teritorii aparţinând imperiului său. Acum, când Italia schimbase tabăra, resimte răsturnarea ca o trădare. Fără îndoială că urcau la suprafaţă sentimente pe care necesităţile politicii îl determinaseră să şi le domine, dar care nu se stinseseră cu adevărat niciodată.

În faţa acestei încercări, popoarele Monarhiei manifestă, cu

puţine excepţii, o coeziune care confirmă zvâcnirea din august 1914. În ciuda unei alianţe de mai bine de treizeci de ani, italienii fuseseră mereu socotiţi, în adâncul sufletului, nişte inamici ereditari. Adunând la un loc toate naţionalităţile, regimentele austro-ungare angajate în acest război vor dovedi o vitejie exemplară. Pe deasupra, deschiderea celui de-al treilea front plasează câteva grupuri naţionale în linia întâi. Expuşi pericolului unei invazii, tirolezii îşi redescoperă fără greutate tradiţiile de autoapărare. Slavii de sud, care aveau motive să se teamă de programul anexionist al italienilor, erau de asemenea direct ameninţaţi. Armata pe care Conrad o strânge în grabă pentru a încerca să păstreze valea Isonzoului este aşezată chiar sub comanda unui croat, generalul Boroevic.

Situaţia căreia Monarhia trebuia să-i facă faţă risca totuşi să devină repede dramatică. În ajunul ostilităţilor, Conrad nu le putea opune italienilor decât o slabă reţea defensivă. Chiar şi după ce fuseseră dirijate întăriri spre teatrul de operaţiuni, inamicul păstra o importantă superioritate numerică. Totuşi, italienii nu reuşesc să tragă foloase din acest dezechilibru. Înaintarea lor este oprită repede. Mai bine de un an, aveau să se succeadă şi practic să se anuleze ofensive şi contraofensive pentru controlul asupra Isonzoului de sus.

Redresarea din 1915

Franz Joseph mai avea şi alte motive de satisfacţie. Din 2 mai, o mare contraofensivă fusese lansată în Galiţia. De data aceasta, germanii acceptaseră să se angajeze masiv cu armata a unsprezecea de sub ordinele generalului von Mackensen. Străpungerea va fi imediată. Câteva săptămâni la rând, germanii şi austro-ungarii nu contenesc să avanseze. La 22 iunie, este recucerit Lembergul; la jumătatea lui iulie, ruşii sunt alungaţi aproape de pe întreg teritoriul Monarhiei pe care îl ocupaseră încă de la începutul ostilităţilor.

Frontul sârbesc se pune şi el din nou în mişcare, la începutul toamnei. În şase săptămâni, Serbia este scoasă din luptă. Acest succes fusese din nou rezultatul unei acţiuni combinate a armatelor austro-ungare şi germane, cărora li se alăturaseră bulgarii. Armata sârbă a reuşit desigur să evite dezastrul total. Putând fi evacuată pe nave de război franceze şi britanice, se va reorganiza şi va relua mai târziu lupta pe frontul de la Salonic. Dar, deocamdată, teritoriul sârbesc căzuse sub controlul Puterilor Centrale.

Satisfacţia cercurilor conducătoare ale Monarhiei nu era totuşi

deplină. Chiar dacă, în ansamblu, armata rezistase şocului, anul 1915 fusese martorul apariţiei unor simptome neliniştitoare, într-adevăr, la începutul lui aprilie, înainte de reluarea ofensivei pe frontul de răsărit, un prim regiment ceh se predase ruşilor practic fără luptă. Această defecţiune trebuia oare explicată doar ca efect al propagandei naţionaliste şi panslaviste? Care nu era, desigur, străină de evenimente. Dar şi alte regimente, germane şi ungureşti de data aceasta, vor fi atinse de acest fenomen, fără a trebui căutate obligatoriu motivaţii politice. Puţine vor fi regimentele care, pe toată durata războiului, să nu cunoască un moment de slăbiciune. Dar oricare ar fi fost raţiunile acestei debilităţi, autorităţile militare voiau să vadă aici un semn al ascensiunii unui curent defetist în opinia publică cehă şi considerau indispensabilă aşezarea Boemiei sub înaltă supraveghere.

Pe de altă parte, afectate deja de serioase divergenţe privind linia de conduită ce trebuia adoptată faţă de Italia, relaţiile austro-germane sufereau din pricina condiţiilor în care fuseseră repurtate victoriile. Atât în Galiţia, cât şi în Serbia, succesele se datoraseră în mare măsură intervenţiei diviziilor germane ale lui Mackensen. În ce-i privea pe austro-ungari, ei nu contestau, nici nu minimalizau importanţa acestei contribuţii, dar suportau greu să fie trataţi ca o cantitate neglijabilă. Ne-făcând un secret din puţina stimă pe care o aveau faţă de partenerul lor căruia îi subliniază pe întrecute carenţele, ofiţerii germani afişau un sentiment de superioritate care rănea mândria camarazilor lor austro-ungari. Doar intervenţia germană, insistau ei fără menajamente, salvase de la dezastru un aliat aflat în pragul prăbuşirii.

La vârf, reflex al acestor disonanţe, relaţiile dintre Conrad şi noul generalissim german, generalul von Falkenhayn, erau francamente proaste. Cei doi bărbaţi se confruntau nu doar asupra mersului războiului şi priorităţilor strategice. Şi autonomia armatei austro-ungare începuse să fie pusă în discuţie. Ca preţ al concursului lor, germanii înţelegeau să li se acorde conducerea operaţiunilor. Conrad, firește, se apăra cu unghiile şi dinţii. Dar, pe frontul de est, diviziile austro-ungare fuseseră deja integrate în armata a unsprezecea a lui Macken-sen. Şi mai semnificativ încă, acelaşi Mackensen primeşte comandamentul armatelor angajate în octombrie contra Serbiei.

Faptul fundamental rămâne totuşi acela că, în pofida intrării în

război a Italiei, fusese operată o redresare spectaculoasă. După victoriile din toamnă, prima ţintă de război a Monarhiei este atinsă odată cu ocuparea Serbiei. În răsărit, nu numai că ruşii mai ocupau doar o porţiune foarte limitată din teritoriul Monarhiei, dar războiul se purta acum pe teritoriul lor. În ciuda criticilor germane, Austro-Ungaria demonstrase, în cursul acestor primi doi ani ai conflictului, o remarcabilă facultate de recuperare. Golurile provocate de pierderile considerabile, atât umane, cât şi materiale, fuseseră astupate. De la începutul ostilităţilor, cinci milioane de persoane fuseseră mobilizate şi echipate. Oricâte rezerve ar trebui să aibă faţă de ele, aceste rezultate îl puteau bucura pe bătrânul împărat, care, închis în palatul Schönbrunn, devenise pentru supuşii lui un mit, dar milioane de oameni se băteau în numele lui.

Ultimele încercări

Anul 1916 începe totuşi rău pentru Monarhie. Cum frontul sârbesc nu mai exista, Conrad concepuse planul unei ofensive menite să scoată, la rândul ei, Italia din luptă. Solicitat să-şi dea concursul, Falkenhayn refuză. În ajunul atacului de la Verdun, generalissimul german nu înţelegea să scoată forţe din dispozitivul pe care îl alcătuise în vederea acestei ofensive de la care aştepta victoria în vest. Refuzul lui Falkenhayn nu slăbeşte hotărârea lui Conrad, dar nu îi lasă altă soluţie decât să lipsească frontul de est de câteva divizii. Posteritatea nu i-ar fi adus nicio vină dacă ar fi repurtat o victorie zdrobitoare. Dar, datorită proastelor condiţii climaterice din Alpi, declanşarea ofensivei a întârziat. Prevăzută pentru martie, aceasta nu va fi lansată decât la jumătatea lui mai. Astfel efectul de surpriză nu a mai putut funcţiona. Alertat de concentrările de forţe inamice, generalul Cadorna a avut timp să se pregătească pentru atac. Până la urmă, marele plan al lui Conrad eşuează. După câteva succese iniţiale, elanul trupelor austro-ungare se frânge în fortificaţiile italieneşti. După mai bine de o lună de lupte înverşunate, Conrad trebuie să se supună evidenţei şi să ordone oprirea ofensivei.

Decizia lui este motivată şi de întorsătura pe care evenimentele de pe frontul rusesc o iau brusc. Zguduiţi serios de atacul de la Verdun, francezii îi ceruseră aliatului lor să organizeze o operaţiune de diversiune care să-i silească pe germani să-şi slăbească presiunea. Lansată la 4 iunie, ofensiva generalului Brusilov reuşeşte mai presus de orice aşteptare. Lipsit de diviziunile care fuseseră transportate în

Trentino, dispozitivul austro-ungar cedează în câteva puncte. Efectul de surpriză a funcţionat aici din plin. Dar, în plus, se amplifică deficienţele constatate încă din anul precedent. Unele unităţi sunt agitate de o mişcare de panică, în vreme ce regimente cehe şi rutene trec la inamic. Pentru a redresa situaţia, Conrad nu se mulţumeşte să aducă cinci divizii de pe frontul italian. Trebuie de asemenea să se hotărască să ceară din nou concursul Germaniei.

Aceste evenimente nu au contribuit, desigur, la a-i face pe Conrad şi armata austro-ungară să crească în stima militarilor germani. Reichul nu-şi putea totuşi permite să lase să-i fie distrus principalul aliat. Trebuia, prin urmare, să accepte să arunce în luptă câteva divizii pentru a opri înaintarea rusească, într-adevăr, intervenţia produce efectele scontate. Ofensiva lui Brusilov începe să gâfâie la sfârşitul lui august; o lună mai târziu, înaintarea rusească era definitiv stopată. Bilanţul acestor patru luni de lupte nu este mai puţin încărcat. În câteva săptămâni, armata austro-ungară pierduse 750.000 de oameni, dintre care 380.000 de prizonieri. Războiul fusese readus pe teritoriul Monarhiei, unde ruşii reluaseră în stăpânire Bucovina şi cea mai mare parte din Galiţia.

Focul se întinde acum şi în Carpaţi. Cum era de aşteptat, succesul ofensivei ruseşti decide România, în ultimele zile ale lui august, să se ralieze Antantei. Doar răsturnarea cursului războiului pe frontul de est o oprise, în anul precedent, să urmeze exemplul Italiei. Dar, când armata austro-ungară pare pe punctul de a se nărui, nu vrea să lase să-i scape prilejul de a-şi desăvârşi unitatea naţională. Partida era, într-adevăr, disproporţionată. Românii nu aveau în faţă decât o reţea slabă de trupe care apărau Transilvania. Generalul Arz von Straussenburg nu poate decât să se străduiască să întârzie înaintarea inamică. Izbuteşte totuşi s-o facă foarte bine şi lasă astfel timp de pregătire unei contraofensive. Angajând unităţi germane, austro-ungare, bulgare şi turce, contraofensiva, lansată la sfârşitul lui septembrie, din centrul Transilvaniei şi până în sudul Dobrogei, răstoarnă cursul campaniei. Prinsă în cleşte, armata română dă înapoi sub loviturile ce-i sunt administrate. După ce a fost alungată din Transilvania, ea trebuie să abandoneze Bucureştiul Puterilor Centrale.

Franz Joseph urmărise evoluţia operaţiunilor de pe diversele fronturi cu sentimente amestecate. Anxietăţii din primele săptămâni îi făcuse loc acum uşurarea. După ce, o clipă, se clătinase, armata nu s-a

rupt, în ciuda asalturilor pe care le-a suportat. O altă dovadă în acest sens fusese dată pe frontul de sud, unde, supusă unor noi atacuri italiene, în vreme ce ofensiva rusă se desfăşura în Galiţia şi Bucovina, ea reuşise să-şi păstreze poziţiile. Satisfacţia era totuşi temperată de constatarea că deficienţele observate în 1915 nu fuseseră lichidate, ba chiar se agravaseră. Deficienţe ale trupei în anumite cazuri, dar şi deficienţe ale comandamentului. Pentru prima oară, Conrad este pus pe banca acuzaţilor. Eşecul ofensivei contra italienilor, consecinţele rezultate de aici pentru frontul de est îl plasau în poziţia de acuzat. Franz Joseph ajunge chiar să-l întrebe pe moştenitorul tronului despre oportunitatea de a-i căuta un succesor. Tânărul arhiduce care, după ce luptase în Trentino, comanda o armată pe frontul de est, deconsiliază, desigur, o atare schimbare. El nu se arată însă mai puţin critic faţă de şeful statului major general, astfel încât menţinerea lui Conrad în post seamănă mai degrabă a amânare.

Dar, peste toate, doar intervenţia germană salvase armata austro-ungară, în două rânduri, de la dezastru. De asemenea, Conrad nu putuse împiedica acea reamenajare a repartiţiei responsabilităţilor între aliaţi, ce reducea substanţial autonomia de manevră a monarhiei. Bizuindu-se pe importanţa crescândă a contribuţiei lor, germanii pretinseseră mai întâi şi obţinuseră să le revină dirijarea operaţiunilor pe acea porţiune a frontului de est care ţinuse până atunci de competenţa înaltului Comandament austro-ungar. După acordul dintre cei doi împăraţi, se convenise, la sfârşitul lui iulie, că acesta va trece sub autoritatea lui Hindenburg, comandantul-şef german în est. Din consideraţie faţă de moştenitorul tronului, singurul care scăpase de această tutelă a fost grupul de armate comandat de arhiducele Karl. Avuseseră totuşi grijă să-i ataşeze un şef de stat major german, în persoana generalului Seeckt, viitorul comandant al Reichswehr-ului.

Dar germanii voiau mai mult. Decepţiile succesive provocate de proasta concertare dintre diversele fronturi păreau să impună pentru ei necesitatea creării unui comandament suprem interaliat care să acopere toate teatrele de operaţiuni. Or, era limpede că un asemenea post nu putea reveni decât unui german. Cu alte cuvinte, această reformă avea drept efect subordonarea şi mai accentuată a Austro-Ungariei faţă de aliata sa. În ciuda protestelor lui Conrad, preocuparea pentru eficienţă îl convinge pe Franz Joseph să accepte. Un aranjament încheiat între cei doi împăraţi prevedea, aşadar,

plasarea lui Wilhelm al II-lea în fruntea ansamblului armatelor Puterilor Centrale, de unde decurgea că această responsabilitate supremă va fi practic exercitată de noul generalissim german, mareşalul Hindenburg. Monarhia nu se predase, firește, Germaniei cu mâinile legate. Acordul conţinea, printre altele, o clauză care obliga Reichul să respecte integritatea teritorială a aliatului său. Dar, în cel mai bun caz, aceasta nu era decât o consolare. Rămânea faptul că disparitatea apărută pe teren între Austro-Ungaria şi Germania era consfinţită acum printr-un text care lua act oficial de aceasta şi reamenaja în consecinţă raporturile dintre cele două puteri.

Chiar dacă situaţia militară fusese din nou redresată, Franz Joseph băgase de seamă că prelungirea conflictului favoriza în interior apariţia unor fermenţi de nemulţumire. Frumoasa unitate din primele luni începuse să se destrame. Odată cu trecerea timpului, constrângerile impuse de război deveneau tot mai greu de îndurat. Mai întâi grava penurie alimentară, cu care se confrunta populaţia civilă, îndeosebi în oraşe. Pierderea Galiţiei, unul dintre grânarele Monarhiei, ar fi fost de ajuns să ridice probleme. Din nefericire, recoltele din aceşti ani fuseseră sub media normală. Între 1914 şi 1916, au scăzut până la jumătate. Efectele acestei diminuări nu erau totuşi egal repartizate. Ungaria, care tradiţional furniza Austriei cereale, îşi păstrase recolta pentru ea. Chiar dacă această politică nu fusese suficientă pentru a o scuti de dificultăţi, o pusese cel puţin la adăpost de foametea care a lovit Cisleithania.

Prelungirea războiului favoriza şi reapariţia tensiunilor politice. Suspendarea instituţiilor parlamentare, deşi hotărâtă din cu totul alte motive încă din primăvara lui 1914, fusese acceptată ca o măsură justificată de situaţia excepţională. Doi ani mai târziu, ea nu mai beneficia de aceeaşi înţelegere. În mediile politice, nerăbdarea creştea. Mulţi doreau convocarea rapidă a Reichsratului pentru a oferi din nou popoarelor din Monarhie o tribună de unde să se poată exprima.

În special Boemia era atinsă de agitaţia spiritelor. După ce, în toamna lui 1914, Maeryk părăsise Monarhia, crease un comitet naţional cehoslovac care milita pentru unirea celor două popoare în sânul unui stat independent. Cu sprijinul jurnaliştilor şi universitarilor din cele două ţări, el se străduia să convingă guvernele Antantei că edificarea unei noi ordini în Europa Centrală impunea dizolvarea Austro-Ungariei şi accesul la independenţă al popoarelor încă supuse

jugului Habsburgilor. Chiar dacă începuse să câştige puncte în opinia publică, această propagandă încă nu-şi atingea ţinta, căci guvernelor le era greu să conceapă o Europă fără monarhia Habsburgilor, cu atât mai mult cu cât nu-şi pierduseră speranţa să o detaşeze de Germania. Chiar şi în Boemia, ecoul ei era încă limitat. Mediile politice tradiţionale, conservatori, agrarieni, catolici, îşi clamau fidelitatea faţă de Monarhie. Asemenea proclamaţii nu puteau totuşi masca existenţa unei nelinişti.

Afacerea Kramar stă mărturie. Acuzat de înţelegere cu o putere duşmană, în ocurenţă Rusia, tânărul lider ceh este arestat, apoi condamnat la moarte. Învinuirile reţinute de militari împotriva lui nu erau însă suficiente pentru a trage concluzia de trădare. În ceea ce-l priveşte, Franz Joseph pare să fi avut îndoieli. Că acuzaţia a fost sau nu exagerată, important era aici faptul că situaţia dovedea o îngrijorătoare modificare de spirit. Franz Joseph înţelegea foarte bine de altfel că aşa stau lucrurile, împotriva părerii acelora care, până şi în anturajul său, voiau ca sentinţa să fie executată ca să se dea un exemplu, îşi dă seama că moartea lui Kramar ar risca să provoace un divorţ ireparabil între opinia publică cehă şi Monarhie.

Deteriorarea climatului politic a fost pusă brutal în evidenţă la 21 octombrie 1916, de asasinarea primului-ministru, contele Ştiirgkh, faţă de care refuzul încăpăţânat de a convoca Reichsratul stârnise o impopularitate crescândă, cu atât mai mult cu cât opinia publică era tentată să-i impute tot lui şi dificultăţile de aprovizionare. Tocmai pentru că ajunsese să-l considere principalul obstacol în calea deblocării unei situaţii devenite în ochii săi insuportabilă, Friedrich Adler, fiul şefului partidului democrat, se hotărâse să-l asasineze.

Excluzând eventualitatea că a fost vorba de actul unui dezechilibrat, personalitatea asasinului dădea atentatului o semnificaţie politică. Franz Joseph înţelesese oare avertismentul? I-a lipsit timpul să ofere, prin acte coerente, un răspuns acestei întrebări. Cel mult a putut să-l înlocuiască pe Ştiirgkh cu Koerber, bărbat experimentat, care revenea la putere după doisprezece ani. O confidenţă făcută de Franz Joseph câtorva dintre apropiaţii săi, în toiul ofensivei lui Brusilov, ridică poate vălul de pe intenţiile lui. Atunci, s-ar fi declarat hotărât să ia iniţiativa de a reinstaura pacea în 1917, dacă războiul nu se termina în lunile următoare. Ar fi luat fiinţă acest proiect? Nu ar fi fost el împiedicat de aliatul german? Sau prestigiul

i-ar fi îngăduit lui Franz Joseph să izbândească acolo unde succesorul lui va eşua? Iarăşi, este cu neputinţă de dat un răspuns.

O certitudine pare totuşi definitiv dobândită: Franz Joseph îşi dăduse seama că timpul lucra împotriva Monarhiei. Analiza trimitea la îndoielile care, se pare, îl bântuiau încă din primele zile. Dacă îi dăm crezare lui Margutti, s-ar fi exprimat fără nicio ambiguitate pe acest subiect, la 18 august 1914: „Va fi acest război unul fericit pentru noi? Totul pare să indice contrariul", i-ar fi mărturisit e117. După doi ani de război, asemenea temeri nu puteau fi decât înteţite.

Moartea în cursul acestor doi ani, sănătatea lui Franz Joseph nu trecuse prin nicio alertă gravă. Dar cei ce îi stăteau regulat în preajmă constatau că forţele îi scădeau continuu. Declinul acesta scăpa, este adevărat, vizitatorilor ocazionali care, izbiţi de vigoarea spiritului său, elogiau atenţia susţinută pe care o acorda marilor dosare. Cele două observaţii nu erau totuşi contradictorii. Robusteţea constituţiei îi îngăduia încă lui Franz Jo-seph să se autoconstrângă, atunci când trebuia să-şi exercite profesia de suveran. În schimb, aşa cum subliniază Marie-Valerie în Jurnalul ei, din clipa când trecea la gesturile vieţii comune, încordarea slăbea şi oboseala ieşea tot mai mult în evidenţă.

Până în ultimele zile ale lui octombrie, starea de sănătate a lui Franz Joseph nu dăduse totuşi cu adevărat motive de îngrijorare. Dar semnele unei agravări (chinte de tuse, accese de febră, pierderea în greutate), apar brusc în primele zile ale lui noiembrie. Medicii diagnostichează reacutizarea unei zone de congestie pulmonară care, cu câţiva ani mai înainte, stătuse la originea unei alerte serioase. Boala nu are o progresie continuă. Cu puţin înainte de jumătatea lui noiembrie, se conturează chiar o ameliorare, astfel încât mijea speranţa că criza ar putea fi depăşită. De altminteri, Franz Joseph nu schimbase nimic în regimul său de lucru. Epuizarea lui extremă era totuşi evidentă pentru toţi. Capacitatea de atenţie îi slăbise. Câţiva vizitatori bagă de seamă că suveranului îi era uneori greu să-i urmărească. Fapt fără precedent, i se întâmplă să aibă momente de somnolenţă. Să se mişte, să se aşeze pur şi simplu într-un fotoliu sau să se ridice îl costă acum mari eforturi. Situaţia părea, aşadar, suficient de gravă pentru a se crede necesar ca arhiducele Karl să fie chemat la Viena.

Remisia constatată puţin înainte de jumătatea lui noiembrie nu

durează. Starea de sănătate a lui Franz Joseph se înrăutăţeşte curând, astfel încât un sfârşit fatal pare acum aproape. Temându-se că acesta se va petrece a doua zi, medicii consideră, în seara de 20 noiembrie, că a venit momentul luării unor dispoziţii în consecinţă. Totuşi, Franz Joseph se trezeşte a doua zi dimineaţa la ora trei şi jumătate, aşa cum îşi impusese de la începutul războiului şi, ca de obicei, se aşază la masa de lucru. După citirea dosarelor, generalul Bolfras, şeful casei lui militare, îi dă, ca în toate dimineţile, raportul asupra desfăşurării operaţiunilor militare. Până aici nimic neobişnuit. Dar, spre ora zece, apare capelanul curţii, din mâna căruia primeşte sfânta împărtăşanie. Hotărârea fusese luată în ajun, după avizul dat de medici. Pentru a nu-l nelinişti, marele majordom al curţii, prinţul Montenuovo, avusese grijă să-i spună mai înainte lui Franz Joseph că prelatul era însărcinat să-i transmită o binecuvântare din partea Sfântului Părinte. Or, uzanţa cerea ca o binecuvântare pontificală să fie precedată de împărtăşanie.

La prânz, febra urcă până la 39, 5 grade. Franz Joseph nu mai are puterea să se ridice. Deşi simţul lui de curtoazie protestează împotriva acestei lipse de bună-cuviinţă, trebuie să se resemneze să-i primească aşezat pe moştenitorul tronului şi pe arhiducesa Zita. Nu renunţă însă să-şi încheie lucrul. Cu preţul unui ultim efort, reuşeşte să termine dosarele ce-i fuseseră pregătite, să-şi pună ultimele semnături în josul actelor supuse examinării sale. Dar, înainte de a pune un punct final muncii zilnice, îşi lăsase capul să-i alunece în mai multe rânduri pe braţe. Toropit de oboseală şi febră, sfârşeşte prin a aţipi.

Când Marie-Valerie îl vizitează, puţin după masa de seară, îi mărturiseşte că se simte foarte rău. De fapt, fiica lui este foarte izbită de schimbarea survenită în câteva ore. Chipul lui Franz Joseph arde de febră; la întrebările fiicei sale, răspunde cu o voce înăbuşită, începând chiar să-şi caute cuvintele. Puţin mai târziu, când vrea să îngenuncheze pentru rugăciunea de seară, nu mai are putere şi trebuie să rămână aşezat în fotoliu. Apoi, trebuie să fie ajutat de doi lachei ca să se culce. Totuşi, se gândeşte mereu la ceea ce mai are de făcut. Când valetul de cameră vine să-i preia ordinele, mai poate să spună, rezumând o întreagă viaţă în ultimele sale cuvinte: „Mâine dimineaţă, la trei şi jumătate18”.

Acum Franz Joseph a adormit. Dar toţi ştiu că sfârşitul este aproape. În încăpere, câţiva membri ai familiei, înalţi demnitari ai curţii, colaboratori apropiaţi s-au adunat ca să-l vegheze pe muribund.

A venit clipa săvârşirii ultimului act al ritualului religios. Către ora opt şi jumătate, capelanul curţii este chemat la căpătâiul împăratului să-i dea ultima miruire. Brusc, îl apucă un acces de tuse, trupul i se ridică pentru o clipă, apoi cade în aşternut. S-a sfârşit. Medicul constată decesul. îi revine atunci Măriei-Valerie să facă ultimul gest de pietate filială, închizând ochii tatălui ei.

În jurul apartamentului împăratului, s-a strâns mulţimea. Din camera funerară lipseşte totuşi prietena din ultimii treizeci de ani care încă îi mai ţinea companie lui Franz Joseph alaltăieri, în ziua de Sfânta Elizabeta. Puţin după ora nouă, prinţul Montenuovo îi dăduse la telefon vestea, fără să mai adauge nimic. Dar, printr-o atenţie care dezvăluie delicateţea naturii lui, Karl, cunoscând afecţiunea profundă care o legase de străunchiul lui, îi cere curând Katharinei Schratt să vină la palat. De cum apare, noul împărat o conduce el însuşi lângă rămăşiţele pământeşti ale lui Franz Joseph. Acolo, într-un ultim gest de tandreţe, murmurând o rugăciune, Katharina depune doi trandafiri albi culeşi din sera de pe Gloriettegasse, între mâinile împăratului defunct.

Înainte ca Franz Joseph să ajungă la ultimul său lăcaş, se vor mai scurge nouă zile. Ceremonialul regiza moartea Habsburgilor tot aşa cum le regla viaţa. Pentru ultimul drum, Franz Joseph a fost îmbrăcat în uniforma de aparat de Feldmarschall, tunică albă şi pantalon roşu cu vipuşcă de aur. Pe tunică au fost fixate ordinul Lâna de aur şi crucile pe care le purta de obicei. Până şi în moarte este, aşadar, subliniată legătura privilegiată care îl unea cu armata sa. Timp de câteva zile, supuşii îl pot vedea odihnindu-se astfel pe patul său de campanie. Dar, după transferarea la Hofburg, se impune fastul marilor funeralii. Trupul lui Franz Joseph este aşezat pe un catafalc în capela curţii, o profuziune de buchete şi de coroane completând decorul funebru. Încă trei zile, mulţimea vienezilor va putea defila pentru a-i aduce un ultim omagiu.

În sfârşit, la 30 noiembrie, sub soarele palid al unei dimineţi de sfârşit de toamnă, înmormântarea îşi desfăşoară pentru ultima oară pompa habsburgică. Tras de opt cai negri, carul mortuar este precedat de trăsurile încărcate cu coroane şi de caleştile în care se află cei mai înalţi demnitari ai curţii. Vine apoi şirul trăsurilor care îi duc pe membrii familiei imperiale şi pe principii străini prezenţi în Viena. În mare uniformă, garda călare îl escortează pe defunct pe acest ultim

drum prin capitala sa, de-a lungul Ringului, apoi prin oraşul vechi până la catedrala Sf. Ştefan. După slujba funebră, cortegiul parcurge pe jos cele câteva sute de metri până la cripta Capucinilor. Înaintând cu paşi rari, perechea imperială deschide alaiul. împăratul, purtând mantaua lungă a ofiţerilor generali, şi împărăteasa, al cărei chip se ascundea sub un imens voal negru, sunt însoţiţi de fiul lor cel mare, micul arhiduce Otto, noul moştenitor al tronului.

Când cortegiul se opreşte, în sfârşit, în faţa bisericii Capucinilor, începe între marele maestru al curţii şi părintele abate dialogul ritual care trebuie să preceadă intrarea suveranilor în ultimul locaş şi prin care puterea temporală se înclină dinaintea gloriei lui Dumnezeu:

„— Cine eşti tu? Cine cere să intre aici?

— Eu sunt Maiestatea Sa împăratul Austriei, regele Ungariei.

— Nu-l cunosc. Cine cere să intre aici?

— Eu sunt împăratul Franz Joseph, rege apostolic al Ungariei, rege al Boemiei, rege al Ierusalimului, mare principe al Transilvaniei, mare duce al Toscanei şi Cracoviei, duce de Lorena, de Salzburg…

— Nu-l cunosc. Cine cere să intre aici?”

Numai atunci când, îngenunchind, prinţul Montenuovo spune: „Eu sunt Franz Joseph, un biet păcătos, şi implor mila Domnului”, vocea dindărătul porţii îngăduie: „Atunci poţi să intri 19”.

Când se deschide poarta grea, Franz Joseph ajunge în sfârşit la capătul pelerinajului său pe pământ. Încredinţat gărzii de fraţi capucini – ilustrare până şi în moarte a legăturii dintre dinastie şi Biserică –, poate să se odihnească acum în mijlocul străbunilor săi, alături de Elizabeth şi de Rudolf, aşteptând împlinirea voii Domnului.

Concluzie

f” într-o conversaţie cu Theodore Roosevelt, Franz Joseph se definea, în 1910, drept „ultimul monarh de modă

JL veche1”. Suveranii care domneau în celelalte state europene atunci când urcase el pe tron, în 1848, dispăruseră toţi de pe scena lumii. Decana monarhilor europeni, regina Victoria, se stinsese în 1901. În Rusia, apoi în Germania se succedaseră, înainte de Wilhelm al II-lea, trei suverani. În aceeaşi perioadă, Rusia avusese patru ţari. De la săvârşirea unităţii italiene, lui Victor-Emmanuel al II-lea îi urmaseră deja doi succesori. În Franţa, Al Doilea Imperiu cedase de mult locul celei de-A Treia Republici. Pe scurt, în acest început de secol, Franz Joseph apare ca patriarhul Europei monarhice.

Ce şaizeci şi opt de ani ai domniei lui Franz Joseph au fost marcaţi de o impresionantă serie de schimbări care au afectat ansamblul vieţii politice, economice şi culturale. Aparent independente unele faţă de altele, aceste fenomene sunt de fapt legate prin raporturi strânse. De-a lungul anilor, se conturaseră mişcări de fond care l-au îndepărtat pe Franz Joseph de lumea în care fusese crescut. După cântecul de lebădă al primului deceniu de domnie, vremea absolutismului trecuse definitiv. Monarhia a adoptat formele constituţionale ale regimurilor reprezentative.

Austria – mai mult decât Ungaria – intrase în era maselor, după cum o arată dezvoltarea noilor curente de gândire şi apariţia partidelor moderne orientate spre mulţimi. Chiar dacă Dubla Monarhie dovedea, în 1914, o întârziere netă în raport cu marile puteri economice ale vremii, schimbările erau şi aici profunde. Societatea feudală nu dispăruse odată cu abolirea sistemului seniorial, dar ponderea ei era în scădere. Deşi majoritatea populaţiei locuieşte încă la sate şi continuă să lucreze pământul, în câteva regiuni se formaseră poli industriali. Acestei creşteri îi era asociată accelerarea fenomenului de urbanizare, însoţită de o transformare a peisajului orăşenesc. Şi, în primul rând, cel dintâi dintre oraşe, Viena, reşedinţa imperială, trecuse în şaizeci de ani de la 430.000 de locuitori la mai mult de două milioane. Oricare îi erau dimensiunile şi funcţiile, oraşul aduna o populaţie eterogenă prin structura ei socială, câteodată şi prin compoziţia naţională, diferenţe ce îi reproduc adesea organizarea internă.

Aceste transformări sunt indisociabile de revoluţiile intervenite în ştiinţă şi tehnică. Ele începuseră prin a aboli constrângerile distanţelor şi timpului. Dacă la începutul domniei, mijloacele hipomobile şi navigaţia fluvială predominau de departe căile ferate, care nu existau decât prin câteva tronsoane, în 1914 Austro-Ungaria era acoperită de o reţea de 44.000 de kilometri de cale ferată. Şi iată şi automobilul care intra în scenă. Mâine va fi rândul avionului. În acelaşi timp, spectaculoase invenţii revoluţionează mijloacele de comunicare dintre oameni. Telefonul, fonograful, cinematograful îşi făcuseră apariţia. În fine, şi nu este aspectul cel mai puţin important, toate aceste schimbări materiale erau purtătoarele unor idei şi valori cu siguranţă puţin familiare lui Franz Joseph.

Lungimea domniei nu fusese oare nefastă pentru Monarhie?

Ridicată de această durată excepţională, întrebarea nu poate fi ocolită. Ne aducem aminte aici de cuvintele crude ale lui Ernest von Koerber în ochii căruia Franz Joseph ar fi deservit Monarhia în două rânduri, „prima oară prin tinereţea lui, a doua oară prin bătrâneţea lui2”. Dusă până la ultima limită a propriei logici, această reflecţie ne îndeamnă să ne întrebăm dacă Franz Joseph nu ar purta, în parte, răspunderea pentru prăbuşirea imperiului său, care, până la urmă, a avut loc la doar doi ani după moartea lui. Foarte repede manifestat, decalajul dintre sistemul său de gândire şi de valori şi tendinţele de fond ale epocii s-ar fi accentuat odată cu vârsta. Cu alte cuvinte, acuzaţia majoră adusă lui Franz Joseph este aceea de a fi blocat orice posibilitate de evoluţie pozitivă printr-o politică neadaptată sfidărilor lansate Monarhiei, respectiv decis imobilistă. I s-a reproşat mai ales că, prin refuzul de a rediscuta compromisul încheiat în 1867 cu Ungaria, lăsase dualismul să-şi dezvolte efectele perverse. În loc să dezamorseze pericolele acumulate de rivalităţile naţionale, practica dualismului ar fi ajuns la un rezultat invers. Libertatea acordată maghiarilor de a acţiona în Ungaria, în afara unui control real al Vienei, ar fi exacerbat aceste patimi până în punctul de a pune în primejdie chiar existenţa ansamblului habsburgic. În mod evident, Franz Ferdinand făcuse parte dintre cei care resimţeau dureros neajunsurile pricinuite de lungimea domniei. Nerăbdarea lui se explică mai puţin prin motivele banale ale unei ambiţii personale decât prin conştiinţa acută că zilele Monarhiei erau numărate.

Văzut astfel, imperiul lui Franz Joseph ar fi tocmai acea Cacanie descrisă de Robert Musil. Renunţând să-şi asume misiunea de centru de impulsionare, puterea şi-ar fi fixat drept obiectiv oprirea timpului din mers. Ca şi „Acţiunea paralelă”, imaginată de Musil în Omul fără însuşiri, care, prevăzută pentru a celebra cea de a şaptezecea aniversare a domniei, nu ajungea niciodată să prindă formă, roţile acestei imense maşinării s-ar învârti în gol. După modelul bunicului său, Francisc I, Franz Joseph ar fi ajuns să se teamă că deplasarea unei singure piese să nu antreneze surparea întregului edificiu. Dar, refuzând schimbarea, monarhia austro-un-gară ar fi devenit acel stat „care nu supravieţuia decât prin forţa obişnuinţei3”.

Oricât de fecundă ar fi, această interpretare nu respectă integral adevărul despre Franz Joseph. Este adevărat că, în viaţa lui de suveran, eşecurile politice şi înfrângerile militare au întrecut succesele. Acest

aspect nu poate fi eliminat din bilanţ. În schimb, este greu să rămânem la imaginea unui împărat lovit de imobilism. Deşi trăsăturile dominante ale caracterului său se fixaseră foarte devreme, nu trebuie să conchidem de aici incapacitatea lui Franz Joseph de a evolua. În destule împrejurări, a dovedit că facultatea de adaptare la situaţii noi nu-i era străină. Multă vreme chiar avusese obiceiul să ia decizii în grabă, astfel încât, nu îndeajuns coapte, ele îşi ratau câteodată ţinta. Diploma din octombrie, redactată într-o noapte, este caricatura acestei deprinderi. În unele cazuri, aceste schimbări iau alura unor veritabile răsturnări. Politica urmată în privinţa Ungariei este cel mai bun exemplu pentru asemenea întorsături. Socotiţi nişte rebeli la începutul domniei, ungurii nu numai că s-au reabilitat prin compromisul din 1867, dar dualismul le-a permis să dobândească o poziţie privilegiată în sânul Monarhiei. Trecerea de la neoabsolutism la un regim constituţional, într-un cadru mai întâi unitar, apoi dualist, ilustrează şi ea aptitudinea lui Franz Joseph de a accepta schimbarea, cu atât mai mult cu cât aceste soluţii veneau în contradicţie cu cele mai profunde înclinări ale lui. Chiar şi la apusul vieţii, el s-a mobilizat pentru a face să triumfe, împotriva majorităţii clasei politice oficiale, proiectul care instituia votul universal, reformă care, în principiu, trebuia să transforme profund sistemul politic austriac.

Este adevărat că încercările din primele decenii de domnie îl învăţaseră pe Franz Joseph să se teamă de modificările brutale de orientare. Progresiv, el optează pentru o politică a paşilor mărunţi, care îşi găseşte cea mai bună aplicare în epoca Taaffe. Lăsând în urmă precipitările tinereţii, acesta pune mai multă moderaţie în atitudini. Dar, mai ales, eliberat de spiritul de sistem, ajunge la un demers mai pragmatic. O asemenea politică este, fără discuţie, nespectaculoasă. Poate că îi lipsea strălucirea. Dar, prin prisma propriei experienţe, Franz Joseph se convinsese că aceasta era singura adaptată structurii eterogene a Monarhiei. Suma şi disparitatea intereselor de luat în seamă înlăturau soluţiile radicale. Acestea pretindeau, dimpotrivă, căutarea răbdătoare a compromisului. În aparenţă modest, dar care să nu excludă ţâşnirile.

Mai rămâne chestiunea ridicată de raporturile cu Ungaria după 1867. Aici, Franz Joseph nu poate fi absolvit de reproşul de imobilism. După aranjamentul încheiat cu Ungaria în 1867, pe care s-a obligat să-l aplice loial, a refuzat mereu să-l repună în discuţie. Chiar dacă se

opusese maghiarilor când aceştia căutau să orienteze raporturile dintre Austria şi Ungaria către o simplă uniune personală, nu profitase, în schimb, de niciuna dintre ocaziile care i se oferiseră pentru a reveni asupra transferurilor de suveranitate concedate în 1867. Soluţiile sale au fost incontestabil dăunătoare popoarelor supuse autorităţii maghiarilor. Iar pe termen lung, ele au fost, neîndoielnic, funeste pentru Monarhie. Totuşi nu au rezultat dintr-o incapacitate de a concepe schimbarea. Trebuie mai curând înţelese ca o reacţie la dezamăgirile din primele două decenii de domnie. Din aceste tatonări şi eşecuri, Franz Joseph trăsese învăţătura că Monarhia nu putea avea o organizare internă durabilă în afara unui acord cu Ungaria. După 1867, a rămas credincios termenilor compromisului care recunoştea în unguri unul dintre polii dominanţi ai Monarhiei. I-a respectat cu atât mai mult cu cât dualismul asigura statelor sale o stabilitate fără precedent de la 1848 încoace. Că aceasta fusese plătită prea scump era convingerea dobândită foarte devreme de Franz Ferdinand şi aici se află una dintre cauzele conflictului care l-a opus unchiului său. În ceea ce-l privea, Franz Joseph nu şi-a ascuns, desigur, imperfecţiunile dualismului. Dar, ştiind din experienţă cât de fragil era punctul de echilibru astfel atins, s-a temut că, repunându-l în discuţie, ar da drumul demonilor care apoi nu ar mai fi putut fi stăpâniţi.

Nu trebuie pierdut din vedere totuşi faptul că dualismul nu epuiza problema naţionalităţilor. Popoarele înscrise în aria cisleithaniană nu pot fi puse pe acelaşi plan cu grupurile naţionale ce ţineau de autoritatea Budapestei. Firește, compromisul a influenţat relaţiile lor cu Viena. Dar politica guvernelor austriece nu le-a împiedicat dezvoltarea naţională. Este lungă calea străbătută după 1848. La aceste popoare s-au format sau s-au consolidat elite care au jucat un rol crescând în diferite sectoare de activitate. Ele se exprimau în adunări, de la comună până la Reichsrat, aveau acces la posturi de responsabilitate în executivele locale, erau prezente în universitate, se afirmau în arte. Deşi fenomenul nu are pretutindeni aceeaşi amploare, deşi fiecare naţionalitate îşi are specificitatea sa, tendinţa nu este mai puţin generală. Realitatea acestei dezvoltări nu este contrazisă de crizele care zguduiau Monarhia sub presiunea revendicărilor sau neliniştilor naţionale. S-ar putea chiar susţine, fără teamă de paradox, că tocmai această dezvoltare genera conflictele. Oricum, nu se mai poate rămâne la imaginea simplificatoare şi polemică a Austriei ca

„închisoare a popoarelor".

Oricare ar fi bilanţul domniei lui, Franz Joseph rămâne, dintre toţi suveranii Austriei, cel mai popular alături de Maria Tereza. Apărut încă din timpul vieţii lui, mitul care s-a format în jurul persoanei sale a dăinuit până în zilele noastre. Nutrit de memoria colectivă, a fost îmbogăţit şi de creaţia literară. Turistului care vizitează Viena nu-i trebuie mult ca să se convingă. Vitrinele negustorilor de suveniruri şi ale librăriilor i-o confirmă: Franz Joseph este singurul împărat al cărui portret este reprodus pe cărţile poştale, în tiraj mare. Alt semn al acestei favori, o expoziţie consacrată recent primei perioade a domniei a avut un mare succes de public în perpetuarea mitului intră neîndoielnic o parte de nostalgie, părere de rău după tinereţea lor, la unii. Joseph Rotn, care a făcut atâta pentru dezvoltarea acestui mit, prin opere ca Marşul lui Radetzky şi Cripta Capucinilor, oferă un bun exemplu: „Toţi împăraţii austrieci sunt împăraţii mei, declară el într-un ziar vienez, în 1935. Dar împăratul Franz Joseph este împăratul meu personal, împăratul copilăriei şi tinereţii mele. Iată de ce, atunci când am fericirea să mă întorc în Austria, mă duc în pelerinaj la cripta Capucinilor ca să-l salut pe împăratul meu.4" Domniei lui Franz Joseph îi este adesea asociată o imagine de stabilitate. În ciuda războaielor, crizelor interne, patimilor naţionale, condiţiilor contrastante, această domnie, văzută prin prisma mitului, devine „acea vârstă de aur a siguranţei", descrisă de Ştefan Zweig5.

În pofida inovaţiilor tehnice, viaţa zilnică îşi păstrase încă ritmurile tradiţionale, în opoziţie cu accelerarea timpului din deceniile următoare. Dar această idealizare poate fi înţeleasă mai ales ca o reacţie, mai mult sau mai puţin conştientă, la multiplele răsturnări pe care le-a cunoscut Europa Centrală din 1918 încoace.

Mai presus de orice, trebuie să ne întoarcem la cuvintele spuse lui Theodore Roosevelt. Franz Joseph întrupează, de fapt, cu maiestate, o anume idee de monarhie. Deşi pragmatismul său îl convinsese de necesitatea anumitor concesii în spiritul timpului, a păstrat, de-a lungul întregii lui domnii, un adânc scepticism faţă de formele constituţionale ale puterii. Respectându-şi pe deplin obligaţiile la care subscrise-se atât în Austria, cât şi în Ungaria, a ştiut să-şi rezerve o largă sferă de autoritate în domeniile socotite de el fundamentale. Pe de altă parte, moştenitor al celei mai vechi dinastii europene, urmaş al împăraţilor Sfântului Imperiu, Franz Joseph a fost înconjurat de o aură

de maiestate care li se impunea celor din apropierea lui, ca şi supuşilor lui cei mai îndepărtaţi. Rudolf Sieghart poate vorbi în privinţa lui despre „o maiestate sacră", fără a trebui să-l suspectăm de o intenţie hagiografică. Nu pare exagerat să se spună că în jurul lui Franz Joseph s-a format un adevărat cult monarhic după ce intrase în vârsta maturităţii. Conştiinţa scrupuloasă cu care şi-a exercitat, până la capătul puterilor, profesia de suveran a atârnat mult aici. Lungul şir de nenorociri care i-au lovit familia a contribuit de asemenea. Dar mai ales în actele oficiale, el se arată întotdeauna înveşmântat într-o măreţie care îl separă de restul societăţii, de la cel mai umil până la cei mai de sus de pe scara socială. Bizuindu-se pe convingerea că distanţa sporeşte prestigiul, comportamentul lui exterior este dictat de o voinţă politică. Respectarea strictă a ceremonialului de curte, pompa habsburgică participă la acelaşi scop. Chiar dacă constrângerile rezultând de aici erau greu de îndurat, chiar dacă singurătatea era prea adesea preţul de plătit, ţinta vizată a fost atinsă.

Paradoxul vrea ca acest cult să se adreseze unui suveran care nu dovedea daruri excepţionale. Atuurile lui s-au numit simţul datoriei, cunoaşterea dosarelor, experienţa dobândită de-a lungul timpului. Dar Franz Joseph nu şi-a dominat secolul în felul unui Napoleon sau al unui Bismarck. Nu avea nici geniul unui constructor de imperiu, nici pe acela al unui strateg. Pe deasupra, în afara clipelor când era în situaţie de reprezentare, avea un mod de viaţă şi gusturi simple, chiar obişnuite. Contradicţia nu este totuşi decât aparentă. Relaţiile dintre Franz Joseph şi supuşii lui au de fapt o dublă faţă. Raporturile cu funcţionarii imperiului sunt o ilustrare exemplară. Că Franz Joseph le ţinea loc de model este o evidenţă. Dar termenii raportului pot fi inversaţi. Cel dintâi birocrat al Monarhiei, Franz Joseph reproduce desăvârşit trăsăturile şi valorile servitorilor statului. Acest mimetism nu a scăpat scriitorilor. Când, în Marşul lui Radetzky, Franz Joseph şi baronul von Trotta sunt puşi faţă în faţă de Joseph Roth, trebuie să te întrebi care dintre ei este dublul celuilalt.

Destinul lui Franz Joseph nu este lipsit de o dimensiune tragică. Prestigiul lui ţine unite cele cincizeci de milioane de supuşi şi cele unsprezece popoare strânse sub suveranitatea Habsburgilor. Dar toţi aceştia sunt cutreieraţi de tensiuni contrare, acţionaţi de forţe centrifuge. Imperiul lui Franz Joseph este, prin excelenţă, terenul de confruntare a doua logici şi a doua culturi antagonice: de o parte statul

multinaţional, moştenitor al unei lungi tradiţii, care, dincolo de Sfântul Imperiu, urcă până la Roma antică, de altă parte statul-naţiune, impus de naţionalism, idee-forţă a secolului al XIX-lea, care împinge spre remodelare harta Europei. Nu era scris ca această luptă să se încheie, în chip fatal, prin dizolvarea ansamblului habsburgic? Este prea uşor să pretinzi după evenimente că nu putea exista alt deznodământ. Istoria poate alege totdeauna între mai multe căi. Odată cu această înfruntare, destinul Monarhiei s-a împlinit. De-a lungul anilor şi încercărilor, lupta devenise mai aspră şi mai nesigură. Conştiinţa acută dobândită de Franz Joseph privind vulnerabilitatea imperiului său faţă de dinamica naţionalismului îi explică în mare măsură politica. Dar în creuzetul acestor lupte se pregătesc şi răsturnările care vor transforma radical faţa Europei, dramele ale căror consecinţe nu sunt încă epuizate. Sub acest aspect, Austria lui Franz Joseph nu este oare, ca să reluăm imaginea lui Karl Kraus, „laboratorul de experimentare" a declinului Europei?

Căsătoria arhiducelui Karl cu prinţesa Zita de Bourbon-Parma (1911).

Înmormântarea (30 noiembrie 1916).

Cronologie

1830 18 august. Naşterea lui Franz Joseph.

1832 6 iulie. Naşterea lui Ferdinand-Maximilian.

1833 30 iulie. Naşterea lui Karl-Ludwig.

1835 2 martie. Moartea împăratului Francisc I căruia îi urmează fiul său mai mare, Ferdinand I.

1842 15 mai. Naşterea lui Ludwig-Victor.

1848 3 martie. Discursul lui Kossuth în faţa Dietei Ungariei. 13 martie. Căderea lui Metternich.

15 martie. Promisiunea lui Ferdinand de a acorda o constitu-ţie.

17 martie. Formarea guvernului ungar sub preşedinţia contelui Batthyány.

8 aprilie. Carta Boemiei.

11 aprilie. Promulgarea Constituţiei ungare.

25 aprilie. Publicarea proiectului de constituţie al baronului Pillersdorf.

26 – 28 aprilie. Alegerea Parlamentului din Frankfurt.

29 aprilie. Sosirea lui Franz Joseph la armata din Italia.

6 mai. Franz Joseph primeşte botezul focului la Santa Lucia. 19 mai. Fuga familiei imperiale la Innsbruck.

25 iulie. Radetzky îi învinge pe piemontezi la Custozza.

7 septembrie. Abolirea sistemului seniorial de către Reichstag.

6 octombrie. Revoltă populară la Viena.

7 octombrie. Plecarea familiei la Olmiitz.

31 octombrie. Armata lui Windischgraetz recucereşte Viena. 21 noiembrie. Formarea guvernului condus de prinţul Felix Schwarzenberg.

2 decembrie. Abdicarea lui Ferdinand I şi urcarea pe tron a lui Franz Joseph I.

1849

7 martie. Dizolvarea Reichstagului şi promulgarea constituţiei acordate de Franz Joseph.

25 martie. Radetzky îi învinge pe piemontezi la Novară.

28 martie. Parlamentul de la Frankfurt îi propune lui Friedrich Wilhelm al IV-lea coroana Germaniei.

3 aprilie. Refuzul lui Friedrich Wilhelm al IV-lea. Mai. Începerea intervenţiei ruseşti în Ungaria.

26 mai. Înţelegerea dintre cei trei regi (Prusia-Hanovra-Saxa)

amorsează Uniunea retrânsă. 13 august. Capitularea ungară la Vilăgos.

1850

Martie-aprilie. Parlamentul Uniunii restrânse votează, la Er-furt, o constituţie federală.

27 – 28 noiembrie. Retragerea de la Olmiitz – Dizolvarea uniunii restrânse.

1851

Aprilie. Conferinţele de la Dresda.

31 decembrie. Patenta de la Saint-Sylvestre care aboleşte Constituţia din martie.

1852 5 aprilie. Moartea lui Schwarzenberg.

1853 18 august. Logodna lui Franz Joseph cu Elizabeth.»:

1854

27 martie. Anglia şi Franţa declară război Rusiei. 20 aprilie. Tratatul de alianţă austro-prusac.

24 aprilie. Căsătoria lui Franz Joseph cu Elizabeth la Viena. 2 decembrie. Tratatul de alianţă dintre Austria, Anglia şi Franţa.

1855 5 martie. Naşterea micuţei Sophie.

18 august. Semnarea Concordatului.

1856

30 mai. Tratatul de la Paris. 15 iulie. Naşterea arhiducesei Gisela.

1857 29 mai. Moartea micuţei Sophie.

20 decembrie. Ordonanţa care decide dărâmarea meterezelor Vienei.

1858

5 ianuarie. Moartea lui Radetzky.

2021 iulie. Întâlnirea dintre Napoleon al III-lea şi Cavour la Plombières.

21 august. Naşterea arhiducelui Rudolf.

1859

19 aprilie. Ultimatumul austriac adresat Piemontului.

13 mai. Contele Rechberg devine ministrul Afacerilor externe. 4 iunie. Înfrângerea de la Magenta.

11 iunie. Moartea prinţului Metternich. 26 iunie. Înfrângerea de la Solferino. 11 iulie. Armistiţiul de la Villafranca. 15 iulie. Manifestul de la Laxenburg.

1860

20 octombrie. Diploma din octombrie. Noiembrie. Plecarea Elizabethei în Madera.

18 decembrie. Intrarea lui Anton von Schmerling în guvern.

1861

28 februarie. Patenta din februarie.

14 martie. Crearea regatului Italiei.

8 aprilie. Dieta din Ungaria votează Adresa prin care se respinge Patenta din februarie.

23 iunie. Plecarea Elizabethei în Corfu.

21 noiembrie. Dizolvarea Dietei Ungariei.

1862 29 martie. Tratatul comercial franco-prusac.

29 septembrie. Bismarck devine prim-ministrul Prusiei.

1863

17 iunie. Deputaţii cehi părăsesc Reichsratul

16 august-l septembrie. Congresul Prinţilor de la Frankfurt.

1864

I februarie. Începerea intervenţiei austro-prusace în ducate.

9 aprilie. Despărţirea dintre Franz Joseph şi Ferdinand-Maximilian.

27 octombrie. Demisia contelui Rechberg căruia îi succedă contele Alexander von Mensdorff-Pouilly.

30 octombrie. Pacea de la Viena.

1865

Îl aprilie. Articolul lui Deák din Peşti Naplo.

1 mai. Se inaugurează Ringstrasse.

14 august. Convenţia de la Gastein.

20 septembrie. Manifestul imperial care suspendă Patenta din februarie. l;

14 decembrie. Convocarea Dietei Ungariei.

1866

8 aprilie. Tratatul de alianţă dintre Prusia şi Italia.:

12 iunie. Convenţia franco-austriacă cu privire la Veneţia.

24 iunie. Victoria de la Custozza. –: 3 iulie. Dezastrul de la Sadova.

26 iulie. Preliminariile păcii de la Nikolsburg. 23 august. Tratatul de la Praga. E

30 octombrie. Baronul Beust devine ministrul Afacerilor, terne.

1867

1 februarie. Arbitrajul lui Franz Joseph în favoarea dualismului.

17 februarie. Numirea contelui Gyula Andrâssy ca prim-ministru ungar.

29 mai. Votarea Compromisului de către Dieta din Ungaria. 8 iunie. Încoronarea lui Franz Joseph ca rege al Ungariei la Buda.

19 iunie. Executarea lui Maximilian la Queretaro. 18 – 20 august. Întâlnirea dintre Franz Joseph şi Napoleon al III-lea la Salzburg. Sfârşitul lui octombrie-începutul lui noiembrie. Vizita lui Franz Joseph la Paris.

21 decembrie. Promulgarea legilor constituţionale „ale regatelor şi ţărilor reprezentate în Reichsrat".

30 decembrie. Prinţul Karl Auersperg devine prim-ministru.

1868

22 aprilie. Naşterea arhiducesei Marie-Valerie.

Mai. Promulgarea legilor confesionale supranumite „legile din mai".

22 august. Declaraţia celor 88 de deputaţi cehi din Dieta Boe-miei.

Septembrie. Demisia prinţului Karl Auersperg, înlocuit în fruntea guvernului de contele Eduard Taaffe.

12 septembrie. Scrisoarea pastorală a monseniorului Rudigier, condamnând legile din mai.

1869 14 mai. Legea Hasner reglementând noua organizare

şcolară.

12 iulie. Condamnarea monseniorului Rudigier la 14 zile de închisoare.

Sfârşitul lui octombrie-sfârşitul lui noiembrie. Călătoria în Orientul Apropiat cu ocazia inaugurării Canalului de Suez.

13 decembrie. Prima mare manifestaţie muncitorească la Viena.

1870

1 februarie-3 aprilie. Cabinet prezidat de Leopold von Hasner. 4 aprilie. Contele Alfred Potocki devine prim-ministru.

18 iulie. Consiliul Coroanei decide că Austro-Ungaria va rămâne neutră în conflictul franco-prusac. Proclamarea dogmei infailibilităţii pontificale de către Conciliu.

19 iulie. Franţa declară război Prusiei.

30 iulie. Guvernul austriac denunţă Concordatul.

1871 18 ianuarie. Proclamarea Imperiului german la Versailles.

7 februarie. Formarea cabinetului Hohenwart. 10 mai. Tratatul de la Frankfurt.

14 septembrie. Înscrisul prin care Franz Joseph recunoaşte Boemiei dreptul de stat.

20 – 22 octombrie. Consiliile Coroanei consfinţeşte eşecul compromisului cu Boemia.

27 octombrie. Demisia cabinetului Hohenwart.

8 noiembrie. Beust este înlăturat din funcţia de ministru al Afacerilor Externe.

13 noiembrie. Contele Gyula Andrâssy devine ministrul Afacerilor Externe.

26 noiembrie. Prinţul Adolf Auersperg devine prim-ministru.

1872;

28 mai. Moartea arhiducesei Sophie. – l".

1873

20 aprilie. Căsătoria arhiducesei Gisela cu prinţul Leopold al Bavariei. are

1 mai. Inaugurarea Expoziţiei universale.

9 mai. Crahul bursei din Viena".

1874

21 ianuarie. Guvernul Auersperg depune o nouă serie de proiecte de legi confesionale.

7 martie. Pius al IX-lea condamnă proiectele de legi

confesionale.

1875 20 octombrie. Kâlmăn Tisza devine prim-ministrul Ungariei.

1876

2 iulie. Serbia şi Muntenegrul declară război Imperiului Otoman.

8 iulie. Întâlnirea dintre Franz Joseph şi Alexandru al II-lea la Reichstadt.

1877 7 februarie. Moartea lui Pius al IX-lea.

22 februarie. Alegerea lui Leon al XIII-lea".

18 martie. Convenţia militară austro-rusă.

12 aprilie. Intrarea Rusiei în războiul împotriva Imperiului Otoman.

1878

3 martie. Tratatul de la San Stefano. 8 martie. Moartea arhiducelui Franz-Karl.

13 iunie-13 iulie. Congresul de la Berlin.

20 iulie-20 octombrie. Ocuparea Bosniei-Herţegovina.

1879

15 februarie. Formarea cabinetului Stremayr cu contele Eduard Taaffe ca ministru de Interne.

27 aprilie. Nunta de argint a lui Franz Joseph şi a Elizabethei — Defilare pe Ring.

24 iunie-12 iulie. Alegerea Camerei deputaţilor din Reichsrat cu o majoritate formată de coaliţia forţelor conservatoare.

12 august. Formarea cabinetului Taaffe.

16 septembrie. Întoarcerea opoziţiei boemiene în Reichsrat.

7 octombrie. Semnarea tratatului de alianţă dintre Austro-Ungaria şi Imperiul german.

8 octombrie. Demisia contelui Andrâssy.

1881

14 martie. Asasinarea ţarului Alexandru al II-lea.

6 – 10 mai. Căsătoria arhiducelui Rudolf cu prinţesa Stéphanie de Belgia. 18 iunie. Înţelegerea celor trei împăraţi.

28 iunie. Tratatul secret austro-sârb.

20 noiembrie. Contele Gustav Kâlnoky devine ministru de Externe.

1882

20 mai. Tratatul cu Italia, dând naştere Triplei Alianţe. 2 iunie.

Programul de la Linz.

1883

30 octombrie. Tratatul secret de alianţă dintre Austro-Ungaria şi România.

1884

Septembrie. Întâlnirea dintre Alexandru al III-lea, Franz Joseph şi Wilhelm I la Skierniewice.

1885

August. Întâlnirea dintre Franz Joseph şi Alexandru al III-lea la Kremsier.

1886

Întâlnirea dintre Franz Joseph şi Katharina Schratt la pictorul von Angeli.

23 mai. Debutul corespondenţei dintre Franz Joseph şi Katharina Schratt.

1887

7 iulie. Ferdinand de Saxa-Coburg este ales principe al Bulgariei. 25 noiembrie. Se creează Vereignite Christen.

1889

I ianuarie. Congresul de unificare a social-democraţiei austriece la Hainfeld.

30 ianuarie. Moartea arhiducelui Rudolf la Mayerling. Martie. Abdicarea regelui Milan al Serbiei în favoarea fiului său Alexandru. 13 martie. Demisia cabinetului Tisza în Ungaria.

1890 f

31 iulie. Căsătoria arhiducesei Marie-Valerie cu arhiducele Francisc Salvator.

1891

27 august. Acordul franco-rus, amorsarea alianţei dintre cele două ţări.

1892 18 august. Semnarea convenţiei militare dintre Franţa şi Ruşi.

1893

29 octombrie. Demisia contelui Taaffe.

11 noiembrie. Prinţul Alfred Windischgraetz devine prim-ministru.

1895

15 mai. Demisia contelui Kălnoky căruia îi urmează contele

Agenor Goluchowski.

19 iunie. Demisia cabinetului Windischgraetz. 2 octombrie. Contele Kasimir Badeni devine prim-ministru. 29 octombrie. Karl Lueger este ales primar al Vienei. 5 noiembrie. Refuzul lui Franz Joseph de a ratifica alegerea lui Lueger.

1896

februarie-martie. Creştin-socialii obţin o majoritate de 2/3 la alegerile municipale din Viena.

8 aprilie. Lueger este din nou ales primar al Vienei.

27 aprilie. Primit în audienţă de Franz Joseph, Lueger renunţă provizoriu la postul de primar.

19 mai. Moartea arhiducelui Karl-Ludwig. Arhiducele Franz Ferdinand devine moştenitorul oficial al tronului.

1897

5 aprilie. Promulgarea ordonanţelor lingvistice ale contelui Badeni. 8 aprilie. Lueger este ales primar al Vienei.

16 aprilie. Franz Joseph ratifică alegerea lui Lueger. Noiembrie. Incidente violente în Camera deputaţilor din Reichsrat ca reacţie la ordonanţele lingvistice.

27 noiembrie. Contele Badeni este înlăturat din funcţie.

1898

7 martie. Contele Franz Thun devine prim-ministru. 10 septembrie. Asasinarea împărătesei Elizabeth de către Luigi Lucheni.

1899

23 septembrie. Demisia cabinetului Thun.

17 octombrie. Retragerea ordonanţelor lingvistice ale lui Badeni.

1900

18 ianuarie. Ernest von Koerber devine prim-ministru.

28 iunie. Actul de renunţarea care îi exclude pe moştenitorii arhiducelui Franz Ferdinand de la ordinea de succesiune.

1 iulie. Căsătoria arhiducelui Franz Ferdinand şi a contesei Sophie Chotek căreia Franz Joseph îi dă titlul de prinţesă de Hohenberg.

1902

I noiembrie. Acordul secret franco-italian".

1903

Îl iunie. Asasinarea regelui Alexandru al Serbiei şi a familiei lui.

17 septembrie. Ordinul de zi de la Chlopy.

30 septembrie-3 octombrie. Întâlnirea dintre Franz Joseph şi Nicolae al II-lea la Murzsteg.

3 noiembrie. Contele István Tisza devine prim-ministru în Ungaria.

1904

8 aprilie. Acordul franco-britanic.

31 decembrie. Demisia cabinetului Koerber.

1905

1 ianuarie. Baronul Paul von Gautsch devine prim-ministru. Ianuarie. Înfrângerea electorală a partidului liberal ungar. Iunie. Demisia guvernului Tisza căruia îi succedă un cabinet prezidat de generalul Geza von Fejervâry.

1906

8 aprilie. Constituirea unui guvern ungar de coaliţie sub conducerea lui Alexander Wekerle.

30 aprilie. Baronul Max Wladimir von Beck devine prim-ministru.

24 octombrie. Baronul Alois von Aehrenthal devine ministrul Afacerilor Externe.

18 noiembrie. Baronul Conrad von Hotzendorf este numit şeful Statului major general.

1907

20 ianuarie. Franz Joseph promulgă legea care instituie sufragiul universal în Cisleithania.

14 – 24 mai. Primele alegeri cu sufragiu universal, marcate de succesul creştin-socialilor şi social-democraţilor.

1908

5 octombrie. Anexarea Bosniei-Herţegovina.

7 noiembrie. Demisia cabinetului Beck.

25 noiembrie. Baronul Rochard von Bienerth devine prim-ministru.

1910

17 ianuarie. Demisia cabinetului Wekerle în Ungaria.

10 martie. Moartea lui Karl Lueger.

Mai. Victoria electorală a lui István Tâsza în Ungaria.

1911

Sfârşitul lui noiembrie. Îndepărtarea lui Conrad von Hotzendorf.

13 – 20 iunie. Alegerile pentru Camera deputaţilor din Reichsrat.

26 iunie. Demisia cabinetului Bienerth.

21 octombrie. Căsătoria arhiducelui Karl cu prinţesa Zita de

Bourbon-Parma. 3 noiembrie. Contele Karl von Ştiirgkh devine prim-ministru.

1912

17 februarie. Moartea contelui Aehrenthal căruia îi succedă contele Leopold Berchtold. 13 martie. Formarea ligii balcanice.

8 octombrie. Începutul primului război balcanic.

7 decembrie. Conrad von Hotzendorf este repus în funcţia de şef al Statului major general.

1913

10 iunie. Formarea celui de-al doilea cabinet lâsza. 25 iunie. Începerea celui de-al doilea război balcanic. 10 august. Sfârşitul celui de-al doilea război balcanic.

1914

Martie. Suspendarea Reichsratului.

28 iunie. Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand şi a ducesei de Hohenberg la Sarajevo.

23 iulie. Ultimatumul austro-ungar adresat Serbiei. 28 iulie. Austro-Ungaria declară război Serbiei. 30 iulie. Mobilizarea generală rusă.

31 iulie. Mobilizarea generală austro-ungară. Ultimatumul german adresat Rusiei şi Franţei – Germania se declară „în stare de pericol de război".

1 august. Germania declară război Rusiei.

3 august. Germania declară război Franţei.

4 august. Anglia declară război Germaniei.

6 august. Austro-Ungaria declară război Rusiei.

12 august. Anglia şi Franţa declară război Austro-Ungariei.

12 august-sfârşitul lui august. Eşecul primei ofensive austro-ungare împotriva Serbiei.

23 august-12 septembrie. Seria de bătălii care antrenează ocuparea unei mari părţi din Galiţia de către ruşi.

Noiembrie – decembrie. Eşecul unei noi ofensive împotriva Serbiei.

3 – 12 decembrie. Victoria de la Limanova-Lapanov asupra ruşilor.

1915

13 ianuarie. Demisia contelui Berchtold căruia îi succedă baronul Stephan Burian.

2 mai. Debutul contraofensivei austro-germane în Galiţia. 4 mai. Italia denunţă Tripla Alianţă.

23 mai. Italia declară război Austro-Ungariei.

22 iunie. Cucerirea Lembergului.

Jumătatea lui iulie. Ruşii sunt alungaţi de pe aproape tot teritoriul Monarhiei pe care îl ocupaseră de la începutul războiului.

6 octombrie. Începutul ofensivei austro-germane împotriva Serbiei.

24 – 25 noiembrie. Înfrângerea Serbiei.

1916 ui

15 mai-17 iunie. Eşecul ofensivei austro-ungare pe frontul italian. 4 iunie. Începutul ofensivei lui Brusilov. 18 august. România se alătură statelor Antantei. 21 octombrie. Asasinarea contelui Strugkh. 28 octombrie. Ernest von Koerber devine prim-ministru; 21 noiembrie. Moartea lui Franz Joseph la Schönbrunn. 30 noiembrie. Funeraliile lui Franz Joseph.

Note

CAPITOLUL I (pp. 9 – 22)

1. Citat în Franz HERRE, Kaiser Franz Joseph von Osterreich. Sein Le-ben-Seine Zeit, Köln, 1978, p. 29.

2. Citat în contele Egon Caesar CORTI, Vom Kind zum Kaiser. Kindlieit und erste Jugend Kaiser Franz Josephs 1. und seiner Geschwister, Graz-Sal-zburg-Viena, 1950, pp. 204 – 205.

CAPITOLUL II (pp. 23 – 74)

1. Citat în Jacques DROZ, L'Europe centrale, tvolution historique de l'idee de Mitteleuropa, Paris, 1960, p. 43.

2. Charles SEALSFIELD, Austria as it is: or sketches of continental co-urts, 1828, trad. germ. Osterreich, wie es ist, oder Skizzen von Filrstenhofen des Kontinents, Viena, 1919, pp. 5 – 6.

3. Id., p. 138.

4. Haus –, Hofund Staatsarchiv (HHStă), Viena, Familienurkunde Mr. 2347 B, fol 1 – 2.

5. Citat în Christoph THIENEN-ADLERFLYCHT, Graf Leo Thun im Vormărz. Grundlagen des bohmischen Konservatismus im Kaisertum Osterreich, Graz-Viena-Koln, 1967, p. 222, scrisoare a

contelui Leo Thun către contele Alexis de Tocqueville, 28 februarie 1846 (în franceză).

CAPITOLUL III (pp. 75 – 104)

1. Citat în F. HERRE, op. cit., p. 51.

2. Citat în Adam WANDRUSZKA, „Die Habsburgermonarchie von der Revolution zur Griinderzeit", catalogul expoziţiei Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs. Von der Revolution zur Griinderzeit (castelul Grafenegg, mai-octombrie 1984), 2 vol., I, p. 1.

3. Citat în J. DROZ, op. cit., p. 67, scrisoare a lui František Palacký către Comisia celor Cincizeci.

4. Citat în Franz SCHNURER (ed.), Briefe Kaiser Franz Josephs I. an seine Mutter 1838 – 1872, München, 1930, p. 92, scrisoare a mareşalului Radetzky către arhiducesa Sophie, Verona, 4 mai 1848.

5. Haus –, Hofund Staatsarchiv (HHStă), legatele arhiducesei Sophie, Journal, 13 – 15 martie 1848.

6. ld., 19 martie 1848.

7. ld., 25 martie 1848.

8. F. SCHNpRER, op. cit., p. 88, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Bozen, 27 aprilie 1848.

9. Ibid.

10. ld., pp. 93, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Verona, 6 mai 1848.

11. ld., p. 102, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Verona, 20 mai 1848.

12. ld., p. 97, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Verona, 11 mai 1848.

13. Ibid.

14. ld., pp. 102 – 103, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Verona, 21 mai 1848.

15. ld., p. 104, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Verona, 22 mai 1848.

16. Citat în Victor-L. TAPIE, Monarchie et Peuples du Danube, Paris, 1969, p. 305.

17. Citat în Paul MULLER, Feldmarseliall Furst Windischgraetz. Revolution und Gegenrevolution in Osterreich, Viena-Leipzig, 1934, p. 33, scrisoare a prinţului Alfred Windischgraetz către Friedrich von Gentz, Ta-schau, 6 octombrie 1830.

18. ld., p. 34, scrisoare nedatată (probabil puţin după 1830) a

prinţului Windischgraetz către prinţul Metternich.

19. Citat în E.C. CORTI, op. cit., p. 308.

20. HHStă, legatele prinţului Felix Schwarzenberg, Fasc. II, Nr. 61, scrisoare a mareşalului Radetzky către prinţul Felix Schwarzenberg, 31 octombrie 1848.

21. Citat în Heinrich Ritter von SRBIK, Deutsche Einheit, 4 vol., München, 1935 – 1942, 1, p. 389.

22. Citat în Rudolf KISZLING, Furst Felix Schwarzenberg: der politische Lehrmeister Kaiser Franz} osephs, Graz-Koln, 1952, p. 52.

23. Jurnalul arhiducesei Sophie, 2 decembrie 1848.

24. O descriere a ceremoniei se găseşte în contele Alexander von HUBNER, Ein] ahr meines Ubens, 1848 – 1849, Leipzig, 1891, pp. 319 – 322.

25. Jurnalul arhiducesei Sophie, 2 decembrie 1848.

CAPITOLUL IV (pp. 105 – 146)

1. Jurnalul arhiducesei Sophie, 16 decembrie 1848.

2. Citat în Joseph REDLICH, Kaiser Franz Joseph van Osterreich, Berlin, 1928, p. 60.»

3. Jurnalul arhiducesei Sophie, 7 ianuarie 1849.

4. ld., 6 mai 1849…

5. F. SCHNURER, op. cit., p. 126, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 28 august 1849.

6. Citat în baronul Josef Alexander von HELFERT, Geschichte Osterreichs vom Ausgange des Wiener Oktober-Aufstandes, 4 vol., Praga, 1869 – 1886, IV, p. 39.

7. Citat în P. MULLER, op. cit., p. 199, scrisoarea prinţului Win-dischgraetz către prinţul Felix Schwarzenberg, 15 ianuarie 1849.

8. Citat în Heinrich FRIEDJUNG, Osterreich van 1848 – 1860, 2 vol., Stut-tgart-Berlin, 1908 – 1912, 1, p. 148.

9. Jurnalul arhiducesei Sophie, 7 martie 1849.

10. li., 6 mai 1849.

11. Citat în contesa Marianna SZAPARY, Carl Grafiriinne, General-ad-judant des Kaisers Franz Joseph 1848 – 1859, Diss. dact, Viena, 1935, pp. 35 – 36, scrisoare a colonelului Schobeln către contele Grunne, Pesta, 3 martie 1849.

12. Citat în E.C. CORTI, Mensch und Herrscher. Wege und Schicksale Kaiser Franz josephs I. zwischen Thronbesteigung und Berliner Kongress, Graz-Viena, 1952, p. 24, scrisoare a prinţului

Windischgraetz către Franz Joseph, Olmiitz, 17 aprilie 1849.

13. F. SCHNURER, op. cit., p. 118, Varşovia, 21 mai 1849.

14. Citat în R. KISZLING, op. cit., pp. 169 – 170.

15. Citat în Arthur Karl de Baillamart BREYCHA-VAUTHIER, Une correspondance diplomatique et confidentielle d'il yalOO ans: des lettres de Met-ternich a Hubner (1849 – 1850), Roma, 1953, p. 50, scrisoare a prinţului Met-ternich către baronul Hubner, Bruxelles, 26 octombrie 1849 (în franceză).

16. Citat în Josef Karl MAYR (ed.), Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859, Graz-Viena-Leipzig, 1931, p. 204, 12 martie 1851.

17. H.R. von SRBIK, op. cit., II, pp. 80 – 91.

18. Citat în Otto HOETZCH (ed.), Peter van Meyendorff. Ein russischer Diplomat an den Hofen von Berlin und Wien. Politischer und privater Brief-wechsel 1826 – 1863, 3 vol., Berlin-Leipzig, 1923, p. 346, depeşă a baronului Meyendorff către contele Nesselrode, Viena, 15 – 27 noiembrie 1850.

19. Contele Friedrich Ferdinand von BEUST, Aus drei Vierteljahrhun-derten. Erinnerungen und Aufzeichnungen, 2 vol., Stuttgart, 1887, 1, p. 122.

20. Citat în H.R. von SRBIK, op. cit., II, p. 89.

21. Contele F.F. von BEUST, op. cit., I, p. 125.

22. F. SCHNURER, op. cit., p. 166, scrisoarea lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 26 august 1851.

23. Citat în E.C. CORTI, Mensch und Herrscher, p. 78.

24. Despre poziţia lui Metternich, cf. lucrarea clasică a lui Heinrich Ritter von SRBIK, Metternich. Der Staatsmann und der Mensch, 2 vol., München, 1925, II, pp. 442 – 450.

25. O. HOETZCH, op. cit., p. 416, depeşa baronului Meyendorff către contele Nesselrode, Viena, 3 – 15 septembrie 1851.

26. Despre Bach, cf. dizertaţia lui Hans LOEW, Alexander Freiherr von Bach, Viena, 1947.

CAPITOLUL V (pp. 147 – 222)

1. F. SCHNURER, op. cit., p. 176, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Viena, 6 aprilie 1852.

2. ld., p. 179, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Viena, 14 aprilie 1852.

3. Friedrich SCHUTZ, „Alexander Bach nach dessen eigenen

Mittei-lungen". Nene Freie Presse, 1883, Nr. 10504.

4. J.K. MAYR, op. cit., p. 217, 2 iunie 1851.

5. ld., pp. 445 – 446, 1 noiembrie 1857.

6. Joachim SCHONDORF (ed.), Varnhagen von Ense – Friedrich Fürst Schwarzenberg. Europäische Zeitenwende. Tagebucher 1835 – 1860, München, 1960, „Eine unlosliche Aufgabe" (16 septembrie 1851); „der Zerfall ungerer Gesellschaft" (18 august 1852); „Sozialismus und Absolutismus" (20 mai 1853).

7. Citat în Geza KOVESS, Feldzeugmeister Karl Ritter van Sciwenhals, Ein Lebensbild, Diss. dact, Viena, 1932, p. 15.

8. F. SCHNURER, op. cit., p.140, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 5 septembrie 1850.

9. Citat în E.C. CORTI, Mensch und Herrscher, p. 27.

10. Citat în Erika WEINZIERL, Die bsterreichischen Konkordate von 1855 und 1933, Viena, 1960, p. 43.

11. ld., p. 40.

12. H.R. von SRBIK, Metternich, II, pp. 454 – 459.

13. Citat în Georg FRANZ, Kulturkampf, Staat und katholische Kirche în Mitteleuropa von der Säkularisation bis zum Abschhtss des preussischen Kul-turkampfes, München, 1954, p. 116.

14. Citat în Osterreichische Rundschau, 1905/1V, p. 588.

15. ld., p. 589.

16. Despre relaţiile dintre politica şcolară şi problema naţionalităţilor, cf. Gerald STOURZH, Die Gleichberechtigung der Nationalitaten in der Verfassung und Venoaltung Osterreichs 1848 – 1918, Viena, 1985. Pentru perioada neoabsolutismului, vezi pp.41 – 44.

17. Jurnalul arhiducesei Sophie, 18 februarie 1853.

18. Walter HANSEN (ed.), Das Attentat auf Se. Majestat Kaiser Franz Josefl. am 18 Februar 1853. Vollstandige und authenthische Schilderung des entsetzlichen Ereignisses und der dariiber gepflogenen Untersuchungen. Mit den wichtigsten beziiglichen Proclamationen, Biilletins, Adressen, den vorzii-glichsten aus Anlass der glücklichen Rettung verfassten Gedichten, Pfaffenho-fen, 1978, p. 49.

19. Citat în Brigitte HAMANN, Elizabeth, Kaiserin wider Willen, Viena, 1982, p. 32, trad. franceză Elizabeth d'Autrkhe, Paris, 1985.

20. Ibid.

21. Jurnalul arhiducesei Sophie, 18 august 1853.
22. Ibid.
23. B. HAMANN, op. cit., p. 35.
24. Ibid.
25. F. SCHNURER, op. cit., p. 215, scrisoare a lui Franz JBS – eph către arhiducesa Sophie, Münich, 17 octombrie 1853.
26. Ibid.
27. Contele A. von HUBNER, Neufans de soiwenirs d'un ambassadeur d'Autriche a Paris sous le Second Empire, 2 vol., Paris, 1904 – 1908, I., p. 229.
28. Id., p. 230.
29. Ibid.
30. Id., pp. 230 – 231.
31. Jurnalul arhiducesei Sophie, 24 aprilie 1854.
32. Gerard de NERVAL, Voyage en Orient, Opere II, Gallimard, col. Pleiade, Paris, 1978, p. 36.
33. J.C. MAYR, op. cit., pp. 445 – 6, 20 decembrie 1857.
34. Citat în H. FRIEDJUNG, „Freunde und Gegner del Bauembefreiung", Historische Aufsätze, Stuttgart-Berlin, 1919, p. 61.
35. Citat în Alphons LHOTSKY, Geschichte des Institutsfur osterreichische Geschichtsforschung 1854 – 1954, Graz-Koln, 1954, p. 21 – 22; cf. Jean-Paul BLED, „Le comte Leo Thun et l'Institut fur osterreichische Geschichtsforschung", Austriacă, t. 6, 1978, pp. 79 – 93.
36. Baronul J.A. von HELFERT, Ober Nationalgeschichte und den gegenwărtigen Stand ihrer Pflege, Praga, 1853, p. 1.
37. Contele A. von HUBNER, Neufans de soiwenirs, I., p. 238.
38. Citat în Franz RAUCHENBERGER, Graf Bucl-Schanenstein. Seine Politik im Krimkrieg, diss. dact, Graz, 1967, p. 66.
39. J.K. MAYR, op. cit., p. 339, 30 septembrie 1854.
40. F. SCHNURER, op. cit., p.232, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 8 octombrie 1854.
41. Ibid.
42. Contele Friedrich REVERTERA, Mémoiren, arhivele familiei Re< vertera, Helfenberg, fondurile Friedrich Revertera, cartonul 47 C/IV/2, foaia 5.
43. O. HOETZSCH, op. cit., III, p. 140, depeşă a baronului Meyendorff către contele Nesselrode, Viena, 11 – 23 martie 1854.
44. B. HAMANN, op. cit., p. 81.

45. Id., p. 82.

46. F. SCHNURER, op. cit., p. 256, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 18 septembrie 1856.

47. Id., p. 270, telegramă a lui Franz Joseph către colonelul conte Wurmbrand, Ofen, 29 mai 1857.

48. Id., p. 280, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Viena, 3 noiembrie 1857.

49. Wiener Zeitung, 23 august 1858.

50. Citat în Otto ERNST (ed.), Franz Joseph I. În seinen Briefen, Vie-na-Leipzig-Miinchen, 1924, p. 108, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducele Ferdinand-Max, Viena, 17 iulie 1858.

51. Contele A. von HUBNER, op. cit., II, p.244.

52. Citat în Caii J. BURCKHARDT (ed.), Briefe des Staatskanzlers Fursten Metternich-Winneburg an den oslerreichischen Minister Allerhochsten Hauses und des Aussern Grafen Bucl-Schauenstein aus den Jahren 1852 – 1859, München, 1934, 8 mai 1858.

53. Despre politica lui Napoleon al III-lea, cf. Louis GIRARD, Napoleon III, Paris, 1986, pp. 278 – 292.

54. Georg NOSTTTZ-RIENECK (ed.), Briefe Kaiser Franz Josephs an Kai-serin Elizabeth, 2 vol., Viena-Miinchen, 1966, 1., p. 18, 11 iunie 1859.

55. F. SCHNURER, op. cit., p. 292, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Verona, 16 iunie 1859.

56. Ibid.

57. Ibid.

58. G. NOSTITZ-RIENECK, op. cit., p. 14, Verona, 7 iunie 1859.

59. Id., p. 20, Verona, 15 iunie 1859.

60. Ibid.

61. Id., p. 35, Verona, 8 iulie 1859.

62. Id., p. 28, Verona, 26 iunie 1859.

63. Citat în H.R. von SRBIK, Deutsche Einheit, II, p. 375.

64. G. NOSTITZ-RIENECK, op. cit., p. 35, Verona, 8 iulie 1859.

CAPITOLUL VI (pp. 223 – 289)

1. B. HAMANN, op. cit., p. 148.

2. Id., p. 155.

3. Ibid.

4. F. SCHNURER, op. cit., p. 309, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Corfu, 16 octombrie 1861.

5. B. HAMANN, op. cit., p. 183.

6. Biblioteca oraşului Viena, colecţia de manuscrise, legatele Fried-jung, conversaţie cu contesa Marie Festetics, 29 decembrie 1910.

7. Citat în J. Droz, op. cit., p. 133.

8. Citat în J. REDLICH, Das osterreichische Staats – und Reischsproblem, 2 vol., Leipzig, 1920 – 1926, 1., p.521 – 523.

9. Id., I., p. 535.

10. Citat în Walter GOLDINGER, „Von Solferino bis zum Oktoberdi-plom", Mitteilungen des osterreichischen Staatsarchivs, t. 3, 1950, p. 121.

11. F. SCHNURER, op. cit., p. 302, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 21 octombrie 1860.

12. Citat în Fritz FELLNER, „Kaiser Franz Joseph und das Parlament, Materialien zur Geschichte der Innenpolitik în den Jahren 1867 – 1873", Mitteilungen des osterreichischen Staatsarchivs, t. 9, 1956, p. 343.

13. Ferenc DEÂK, Peşti Naplo, 16 aprilie 1865.

14. F. SCHNURER, op. cit., p. 294, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Laxenburg, 1 septembrie 1859.

15. Id., p. 294, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 2 octombrie 1860.

16. Citat în Francis Roy BRIDGE, From Sadowa to Sarajevo. Theforeign policy of Austria-ungary, 1866 – 1914, Londra, 1972, p.9.

17. Scrisoare a contelui Bernhard Rechberg către baronul Alexander Bach, Viena, 8 ianuarie 1860, Verwaltungsarchiv (Viena), legatele Bach, carton 12, foaia 75 – 80.

18. Citat în Helmut BOHME, Deutschlands Weg zur Grossmacht. btu-dien zum Verhăltnis von Wirtschaft und Staat zoahrend der Keichsgrundun-gszeit 1848 – 1881, Köln-Berlin, 1966, p. 55.

19. Albert SCHĂFFLE, „Der preussisch-franzbsische Handelsvertrag", Deutsche Vierteljahresschrift, t. 3, 1863, p. 290.

20. A. SCHIFFLE, Aus meinem Leben, 2 vol., Berlin, 1905, 1., p. 95.

21. F. SCHNURER, op. af., p.320, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 13 august 1863.

22. Id., p. 323, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie. Frankfurt, 2 septembrie 1863.

23. Id., p. 324, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa

Sophie. Frankfurt, 2 septembrie 1863.

24. Citat în F. HERRE, op. cit., p. 196.

25. Citat în O. ERNST, op. cit., p. 154, scrisoare a lui Franz Joseph către Albert de Saxa, Viena, 16 februarie 1864.

26. Contele F.F. van BEUST, op. cit., I., p. 377.

27. Citat în Chester Wells CLARK, Franz Joseph and Bismarck. The diplomacy of Austria before the War of 1866, Cambridge, Harvard University Press, XXXVI, 1934, p. 81 [nota 108], depeşă a contelui Rudolph Apponyi către contele Bernhard Rechberg, 27 iunie 1864.

28. Id., p. 149, nota 139, scrisoare a lui Franz Joseph către Wilhelm I, 22 octombrie 1864.

29. Id., p. 290.

30. Id., p. 333, depeşă a Lordului Bloomfield către Lordul Clarendon, 21 ianuarie 1866.

31. Citat în J. REDLICH, Das osterreichische Staats-und Reichsproblem, I., pp. 804 – 808.

32.O. ERNST, op. cit., p. 164, scrisoare a lui Franz Joseph către Albert de Saxa, Viena, 20 iunie 1866.

33. Ibid.

34. Citat în Edmund van GLAISE-HORSTENAU, Franz fosephs Weg-gefährte. Das Leben des Generalstabschefs Grafen Beck, Zürich-Leipzig-Viena, 1930, p. 112.

35. Id., p.114.

36. Id., p. 118.

37. Contele Franz FOLLIOT DE CRENEVILLE, Tagebuch, HHStă, legatele Franz Folliot de Crenneville, cartonul 13, 1 iulie 1866.

38. Corespondenţa politică a Austriei, t. 492 (iulie-august 1866), Ministerul Afacerilor externe, depeşa diplomatică nr. 90 a ducelui de Gramont către Drouyn de Lhuys, 17 iulie 1866.

39. Depeşa telegrafică a lui Drouyn de Lhuys către ducele de Gramont, 13 iulie 1866.

40. G. NOSTIZ-RIENECK, op. cit., I., p. 49, Viena, 23 iulie 1866.

41. Id., p. 54, Schönbrunn, 28 iulie 1866.

42. Id., p. 55, Schönbrunn, 4 august 1866.

43. Id., p. 58, Schönbrunn, 7 august 1866.

44. Citat în A. WANDRUSZKA, op. cit., p.9.

45. F. SCHNURER, op. cit., p. 358, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 22 august 1866.

46. Ibid.

47. Ibid.

CAPITOLUL VII (pp. 290 – 388)

1. Citat în E.C. CORT1, Elizabeth. Die seltsame Frâu, Graz-Salzburg-Vie-na, 1954, p. 155.

2. G. NOSTITZ-RIENECK, op. cit., p. 41, Viena, 18 iulie 1866.

3. Id., pp. 44 – 45, Viena, 20 iulie 1866.

4. Id., p. 48, Viena, 22 iulie 1866.

5. Contele Ludwig BELCREDI (ed.), „Fragmente aus dem Nachlass des chemaligen Staatsministers Grafen Richard Beleredi", Die Kultur, t. 7, 1906, p. 300.

6. E.C. CORTI, Mensch und Herrscher, p. 387.

7. Citat în J. DROZ, op. cit., pp. 146 – 147.

8. B. HAMANN, op. cit., p. 270.

9. Le Temps, 11 iunie 1867.

10. HHStă, Kabinettsarchiv, cartonul 17, 1. Mapa 1862 – 1867, foaia 53 – 68 şi 91 – 97.

11. G. STOURZH, op. cit., p.56.

12. Bruno von FRANKL-HOCHWART (ed.), Briefioechsel zwischen Anastasius Gritn und Ludwig August Frankl, Berlin, 1897, p. 199.

13. E. WEINZIERL, op. cit., p. 103.

14. Wiener Zeitung, 17 octombrie 1867.

15. Kab. Archiv., Direktions akten, 5/1868.

16. Citat în Friedrich ENGEL-JANOSI, Osterreich und der Vatikan, 2 vol., Graz-Viena-K6 ln, 1958 – 1960, 1., p. 147.

17. Vaterland, 13 mai 1868.

18. Citat în Harry SLAPNICKA, Bischof Rudigier. Eine Bildbiographie, Linz, 1961, p. 52.

19. F. SCHNURER, op. cit., p. 377, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 25 august 1870.

20. Stenograficzm spraiuozdania Sejmu galicyjskiego (Protocoale steno-grafice ale Dietei din Galiţia), 13. posiedzenie (şedinţa 13), 4. sesji (sesiunea 4), 10 decembrie 1866, pp. 170 – 172.

21. Citat în Harald BACHMANN, „Riegers Mémoire an Napoleon III aus dem Jahre 1869", Festschrift zum 70. Geburtstag von Dr. Heribert Sturm, München-Viena, 1974, p. 184 (text reprodus în franceză).

22. Citat în Gustav KOLMER, Parlement und Verfassung în Osterreich, 8 vol., Viena, 1902 – 1914, L, p. 252.

23. Scrisoare a lui František Palacký către Saint-René Taillandier, Praga, 19 martie 1868, Literarni Archiv Narodniho Musea (Arhivele literare ale Muzeului Naţional), Praga, legatele Palacký, 1 /4/46.

24. HHStă, legatele von Braun, memoriu al Charlottei către Maximilian (începutul lui iulie 1866).

25. Scrisoare a Charlottei către Maximilian, 22 august 1866.

26. L'Univers-IIluştri, 9 noiembrie 1867

27. G. NOSTITZ-RIENECK, op. cit., I., p. 68, Paris, 24 octombrie 1867.

28. Id., p. 69, Paris, 25 octombrie 1867.

29. Citat în V.L. TAPIE, „Autour d'une tentative d'alliance entre ia France et l'Autriche, 1867 – 1870", Osterreichische Akademie der Wissenschaf-ten, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberkht 274, Bd. 5, p. 25.

30. Les Origines diplomatiques de la guerre de 1870 – 1871, culegere de documente publicate de Ministerul Afacerilor Externe, t. 11 – 29, Paris, 1920 – 1931, t. 25, p. 247.

31. G. NOSTITZ-RIENECK, op. cit., I, p. 84, Constantinopole, 29 octombrie 1869.

32. ld., p. 110, la bordul navei Creif, 15 noiembrie 1869.

33. ld., p. 115, 17 noiembrie 1869.

34. ld., p. 125, 20 noiembrie 1869.

35. ld., p. 140 – 141, 27 noiembrie 1869.

36. Citat în Hermann ONCKEN, Die Riieinpolitik Kaiser Napoleons III, 3 vol., Stuttgart, 1926, III, p. 74.

37. V.L. TAPIE, Autour d'une tentative, p. 33.

38. F. SCHNURER, op. cit., p. 377, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 25 august 1870.

39. ld., pp. 380 – 381, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 23 octombrie 1870.

40. Citat în Heinrich LUTZ, „Die Stellung der Habsburger Monarchie în Europa», catalogul expoziţiei Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs, p. 319.

41. Citat în Antonin Ottokar ZEITHAMMER, Zur Geschichte der bohmi-schen Ausgleichsversuche (1865 – 1871), 2 vol., Praga, 1912 –

1913, II, pp. 5 – 6; despre compromisul cu Boemia, vezi şi J.-P. BLED, Les Fondements du con-servatisme autrichien, 1859 – 1879, teză de doctorat de stat susţinută la Sorbona în decembrie 1982, 3 vol., II, pp. 805 – 839.

42. Ibid.

43. Notă pe marginea raportului lui Albert Schaffle către Franz Joseph, 18 mai 1871, Verwaltungsarchiv, legatele Hohenwart, carton 13, fasc. I., Nr. 89, foaia 107 – 125.

44. Textul rescrisului regal este reprodus în G. KOLMER, op. cit., II, pp. 172 – 173 şi în A.O. ZEITHAMMER, op. cit., II, p. 54.

45. Citat în Paul MOLISCH, Briefe der deutschen Politik în Osterreich von 1848 bis 1918, Viena-Leipzig, 1934, p. 75, scrisoare a lui Ignaz von Plener către fiul său Ernst, Viena, 6 aprilie 1871.

46. A.O. ZEITHAMMER, op. cit., II, p. 76.

47. Contele Leo THUN, Politisches Tagebuch, 21 aprilie 1872, Stârni Oblastru Archiv Litomerice (Arhivele de stat din Litomerice), pobocka Decin (secţiunea Decin), Rodinny Archiv Thun-Hohenstein (Arhivele familiale Thun-Hohenstein (Decin), pozustalost Leo Thun-Hohenstein (fondurile Leo Thun-Hohenstein), A3 XXI E7 4 a, pp. 41 – 42.

48. Le Temps, 10 mai 1873.

49. Cf. Roman SANDGRUBER, „Der grosse Krach", catalogul expoziţiei „Traum und Wirklichkeit. Wien 1870 – 1930" (martie-octombrie 1985), p. 68.

50. F. FELLNER, op. cit., 316.

51. Cari van STREMAYR, Erinnerungen aus dem Leben. Seinen Kindern erzahit, Viena, 1889, p. 56.

52. G. FRANZ, op. cit., pp. 147 – 148.

53. Ibid.

54. Ibid.

55. Citat în Colestin WOLFSGRUBER, Friedrich Kardinal Schwarzenberg, 3 vol., Viena-Leipzig, 1906 – 1917, III, pp. 433 – 434.

56. G. KOLMER, op. cit., II, p. 236.

57. E.C. CORTI., Mensch und Herrscher, p. 487.

58. Engelbert DEUTSCH, „Andrâssy und die Okkupation Bosniens und der Herzegovina", Osterreichische Osthefte, t. XII/1, 1970, pp. 23 – 24.

59. Stenographisclie Protokolle des Hauses der Abgeordneten

des osterreichischen Reichsrates, t. 8/414, 17.1.1879.

60. Theodor von SOSNOSKY, Die Balkanpolitik Osterreich-ungams seit 1866, Stuttgart, 1913, p. 175; cf. J.-P. BLED, „La question de Bosnie-Her-zegovine et la fin de l'ère liberale en Autriche", in Der Berliner Kongress von 1878. Die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung în Sudosteuropa in der zweiten Halfte des 19. Jahrhunderts, Actele colocviului de la Majenza despre „Congresul de la Berlin, 1878", Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1982, pp. 259 – 270.

61. ld., p. 177.

62. Citat în Hermann MUNCH, Bdhmische Tragodie. Das Schicksal Mit-teleuropas im Lichte der tschechisciten Frage, Brunswick, 1949, p. 369.

63. Citat în Emil LUDWIG, Bismarck, Paris, 1929, ediţie nouă 1984, p. 473.

64. ld., p. 484.

65. ld., p. 485.

66. Citat în Pierre RENOUVIN, Histoire des relations internationales, t. VI, Le XIX-me siècle, II. De 1871 a 1914, l'apoge de l'Europe, Paris, 1955, p. 101.

67. ld., p. 102.

68. E. LUDWIG, op. cit., p. 491.

69. Egon Caesar CORTI – Hans SOKOL, Kaiser Franz Joseph, Graz-Vie-na, 1960, pp. 209 – 210.

70. E.C. CORTI, Elizabeth, p. 270.

71. Citat în baronul Oskar von MITIS, Das Leben des Kronprinzen Rudolf, Leipzig, 1928, ediţie nouă, Viena-Munchen, 1971, p. 227.

72. Le Temps, 29 aprilie 1879.

73. Ibid.

74. Ibid.

CAPITOLUL VIII (pp. 389 – 413) 1.O. ERNST, op. cit., p. 34.

2. Ducele Ernst II von SACHSEN-COBURG-GOTHA, Aus meinem Leben. Aus meiner Zeit, Berlin, 1887, p. 51.

3. A. SCHĂFFLE, Aus meinem Leben, II, p. 69.

4. Alexander von SPITZMULLER, Kaiser Franz Joseph o/s Staatsmann, Viena, 1935, p. 7.

5. Contele Erich von KIELMANSEGG, Kaiserhaus, Staastmanner

und Politiker, Viena, 1965, p. 44.

6. Baronul Max Vladimir von BECK, „Der Kaiser und die Wahire-form", în Eduard Ritter von STEINITZ (ed.), Erinneningen an Franz] oseph L, Kaiser von Osterreich-Apostolischer König von Ungam, Berlin, 1931, p. 202.

7. Contele Albert APPONYI, „Franz Joseph als König von Ungam", în E.R. von STEINITZ, op. cit., p. 119.

8. A. SCHĂFFLE, op. cit., I., p. 237.

9. Scrisoare a lui Franz Joseph către baronul von Braun, Meran, 15 februarie 1871, HHStă, legatele von Braun, carton K.S. Franz Joseph.

10. H. FRIEDJUNG, „Kaiser Franz Joseph I, Ein Charakterbild", Historische Aufsätze, pp. 501 – 502.

11. Citat în contele Friedrich von BECK-RZIKOWSKY, „Das Dezen-nium vor dem Abschluss des Biindnisses mit dem Deutschen Reich", în E.R. von STEINITZ, op. cit., p. 85.

12. Baronul Albert von MARGUTTI, Kaiser Franz Joseph, Viena-Leip-zig, 1924, p.51.

13. Jurnalul arhiducesei Sophie, 5 iulie 1849 şi 14 august 1853.

14. F. SCHNURER, op. cit., p. 233, scrisoare a lui Franz Joseph către arhiducesa Sophie, Schönbrunn, 8 octombrie 1854.

15. G. NOSTITZ-RIENECK, op. cit., I, p. 71, Paris, 26 octombrie 1867, şi p.74, 30 octombrie 1867.

16. Nikolaus von HORTHY, Ein Leben filr Ungam, Bonn, 1953, pp. 58 – 59.

17. ERNST, op. cit., p. 158, scrisoare a lui Franz Joseph către Albert de Saxa, Viena, 11 aprilie 1852.

18. Id., p. 250, scrisoare a lui Franz Joseph către Albert de Saxa, Viena, 4 aprilie 1856.

19. Id., p.198, scrisoare a lui Franz Joseph către Albert de Saxa, Ischl, 16 august 1891.

CAPITOLUL IX (pp. 414 – 439)

1. N. von HORTHY, op. cit., p. 52.

2. Citat în Michael MCGARVIE, Francis Joseph I. A Study în Monarchy, Londra, 1976, p. 157.

3. Id., p. 92.

4. Contele Albert MENSDORFF, „Die Hofe von London und Wien", în E.R. von STEINITZ, op. cit., p. 302.

5. H.R. von SRBIK, „Kaiser Franz Joseph I. Charakter und

Regierun-gsgrundsätze", Aus Osterreichs Vergangenheit, Salzburg, 1949, p. 223.

6. Alexander NOVOTNY, „Der Monarch und seine Ratgeber", în Adam WANDRUSZKA-Peter URBANITSCH (ed.), Die Habsbtirgermonarchie, II, Viena, 1975, p. 60.

7. Despre organizarea Curţii, cf. Catalogul expoziţiei Uniform und Mode am Kaiserhof, Hofkleider und Ornate. Hofuniformen aus dem Monturde-pot des Kunsthistorischen Museums Wien (castelul Halbturn, mai-octombrie 1983).

8. O. HOETZSCH, op. cit., II, depeşă a baronului Peter von Meyen-dorff către contele Nesselrode, Viena, 24 februarie/8 martie 1851.

9. Eugen KETTERL, Der alte Kaiser. Wie nur Einer ihn sah, Vie-na-Munchen-Zürich-Innsbruck, 1929, ediţie nouă 1980, pp. 20 – 21.

10. Citat în E.C. CORTI-H. SOKOL, Der alte Kaiser, Graz-Viena-KOW, 1955, p. 152.

11. Friedrich FUNDER, Vom Gestern ins Heute, Viena, 1952, p. 496.

CAPITOLUL X (pp. 440 – 499)

1. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 56.

2. Vezi lucrarea, citată mai sus, a lui G. STOURZH, Die Gleichberechti-gung in der Verfassung und Verwaltung Osterreichs 1848 – 1918.

3. G. von NOSTITZ-RIENECK, op. cit., I, p. 190, Godollo, 1 noiembrie 1887.

4. Citat în Joan HASLIP, T/te Lonely Empress, Londra, 1965, p. 372.

5. Legatele Friedjung, Conversaţie cu contesa Marie Festetics, 6 martie 1913.

6. B. HAMANN, Elizabeth d'Antriche, p. 390.

7. Institutul de Istorie al Universităţii din Padova, Jurnalul contelui Alexander von HUBNER, 24 iulie 1878.

S. Jean de BOURGOING (ed.), Briefe Kaiser Franz] osephs an Katharina Schratt, Viena, 1949, ediţie nouă 1964, p. 41, 6 iunie 1886.

9. Citat în j. HASLIP, The emperor and the Actress, Londra, 1982, trad. franceză, L'Empereur et la Comedienne, Paris, 1985, p. 104.

10. J. de BOURGOING, op. cit., p. 51, 17 februarie 1887.

11. Id., p. 73, 14 februarie 1888.
12. Ibid.
13. Citat în Friedrich SAATHE (ed.), Anna Nahowski und Kaiser Franz-Joseph, Aufzeichungen, Viena, 1986, p. 140, 30 ianuarie 1889.
14. J. DE BOURGOING, op. cit., p. 73, 14 februarie 1888.
15. Baronul O. von MITIS, op. cit., p. 224; despre Rudolf, cf. excelenta biografie a lui B. HAMANN, Rudolf. Kronprinz und Rebeli, Vie-na-Munchen, 1978.
16. Baronul O. von MITIS, op. cit., p. 224.
17. Leopold von CHLUMECKY, Erzherzog Fram Ferdinands Wirken und Wollen, Berlin, 1929, p. 30.
18. B. HAMANN, Rudolf, p. 162.
19. Prinţesa STEPHANIE de Belgia, Ich solite Kaiserin werden, Leipzig, 1935, p. 82.
20. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 92.
21. Prinţesa STEPHANIE de Belgia, op. cit., p. 197.
22. Id., p. 198.
23. J. de BOURGOING, op. cit., p. 112, 5 februarie 1889.
24. Id., p. 113.
25. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 126.
26. Id., p. 129.
27. Id., p. 130.
28. J. de BOURGOING, op. cit., p. 121, 16 februarie 1889.
29. Id., p. 114, 5 martie 1889.
30. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 142.

CAPITOLUL XI (pp. 500 – 558)

1. J. de BOURGOING, op., cât, p. 124, 24 februarie 1889.
2. Arhivele Afacerilor Externe, Bonn, Osterreich 86, secret, 6 martie 1889.
3. Jurnalul arhiducesei Marie-Valerie, 24 mai, citat în B. HAMANN, Elizabeth d'Autriche, p. 565.
4. Id., 25 octombrie 1889, citat în B. HAMANN, p. 567.
5. Id., 21 august 1888.
6. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 173.
7. Constantin CHRISTOMANOS, Tagebuchblätter, Viena, 1899, p. 133.
8. HHStă, legatele Corn, documente pentru biografia împărătesei Elizabeth.

9. Ibid
10. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 173.
11. Id., p. 174.
12. J. HASLIP, L'Empereur et la Comedienne, pp. 213 – 214.
13. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 175.
14. J. HASLIP, L'Empereur et la Comedienne, p. 199.
15. J. de BOURGOING, op. cit., p. 284, scrisoare din 3 martie 1897.
16. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 234.
17. Ibid.
18. Ibid.
19. Ibid.
20. J. de BOURGOING, op. cit., p. 302, scrisoare din 26 iunie 1898.
21. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 241.
22. Id., p. 155.
23. J. de BOURGOING, op. cit., p. 299, scrisoare din 26 iunie 1898.
24. E.C. CORTI-H. SOKOL, Der alte Kaiser, p. 178.
25. Id, p. 181.
26. Le Figaro, 29 noiembrie 1897.
27. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 260.
28. Id p. 254.
29. J. de BOURGOING, op. cit., pp. 323 – 324, scrisoare din 7 martie 1900.
30. Citat în Hugo HANTSCH, Geschichte Osterreichs, 2 vol., Graz-Vie-na-Koln, 1950, 4. ed., 1968, II, p. 452.
31. Id., p. 461.
32. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p.303.
33. Citat în Johann Christoph ALLMAYER-BECK, Ministerprasident Beck, München, 1956, p. 143.
34. Id, p. 155.
35. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 189.
36. Ibid.
37. V.L. TAPIE, op. cit., pp. 375 – 376.
38. J. de BOURGOING, op. cit., p. 386, scrisoare din 2 mai 1906.
39. Id, p. 385, scrisoare din 11 aprilie 1906.
40. Citat în Josef SCHNEIDER (ed.), Kaiser Franz Joseph und sein

Hof. Erinnerungen und Schilderungen aus den nachgelassenen Papieren eines personlichen Ratgebers, Viena-Hamburg, 1984, p. 18.

41. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 299.

42. Citat în L.V. CHLUMECKY, op. cit., p. 99.

43. Citat în H. HANTSCH, Leopold Graf Berchtold Grandseigneur und Staatsmann, 2 vol., Graz-Viena-Koln, 1963, 1, p. 176.

44. Id., p. 133.

CAPITOLUL XII (pp. 559 – 594)

1. J. de BOURGOING, op. cit., p. 363, scrisoare din 12 mai 1902.

2. E. KETTERL, op. cit., p. 71.

3. H. HANTSCH, Berchtold, I, p. 308.

4. Erwin MATSCH (ed. par), November 1918 aufdem Ballhausplatz. nerungen Ludwigs Freiherrn von Flotow 1895 – 1920, Viena-Koln-Graz, 1982, p. 302.

5. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 363.

6. Ibid.

7. Ibid.

8. J. DROZ, op. cit., p. 198.

9. Ibid.

10. Karl TSCHUPPIK, Kaiser Franz] oseph I. Der Untergang eines Reiches, Dresda, 1928, p. 499.

11. Kriegsarchiv (Viena), Cancelaria Militară a lui Franz Ferdinand, carton 39, scrisoare a lui Franz Ferdinand către baronul Alois van Aeh-renthal, 20 iulie 1909.

12. Citat în Robert A. KANN, Erzherzog Franz Ferdinand Studien, Viena, 1976, pp. 114 – 115.

13. Id., p. 62.

14. J. DROZ, op. cit., p. 177.

15. Conrad von HOTZENDORF, Aus meiner Dienstzeit 1908 – 1918, 5 vol., Viena, 1921 – 1925, III, p. 127.

16. Baronul Carl von BARDOLFF, Soldat im alten Osterreich. Erinne-rungen aus meinem Leben, lena, 1938, p. 117.

17. R.A. KANN, op. cit., p. 214.

18. Citat în Friedrich WURTHLE, Die Spurfuhrt nach Belgrad. Die Hin-tergriinde des Dranias von Sarajevo 1914, Viena-Munchen-Zürich, 1975, p. 16.

CAPITOLUL XIII (pp. 595 – 627)

1. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 412.

2. H. HANTSCH, Berchtold, II, p. 567.
3. Id., II, p. 568.
4. Ibid.
5. Id., II, p. 603.
6. Baronul A. von MARGUTT1, op. cit., p. 412.
7. H. HANTSCH, Berchtold, II, p. 612.
8. Baronul A. von MARGUTTI, op. cit., p. 415.
9. H. HANTSCH, Berchtold, II, p. 588.
10. E.C. CORTI – H. SOKOL, op. cit., p. 421.
11. H. HANTSCH, Berchtold, II, p. 611.
12. Id., II, pp. 619 – 620.
13. E.C. CORTI-H. SOKOL, op. cit., p. 430.
14. Citat în Günther E. ROSENBERG, The Army of Francis Joseph, Pur-due University Press, West Lafayette, 1976, p. 181.
15. E.C. CORTI – H. SOKOL, op. cit., p. 437.
16. F. FUNDER, op. cit., p. 526.
17. Baronul A.V. MARGUTTI, op. cit., p. 431.
18. K. TSCHUPPIK, op. cit., p. 640.
19. Citat în contele DE SAINT-AULAIRE, Fmngois-Joseph, Paris, 1945, pp. 526 – 527.

CONCLUZIE (pp. 628 – 635)

1. J. REDLICH, Kaiser Franz Joseph, p. 13.
2. J. SCHNEIDER, op. cit., pp. 25 – 26.
3. Robert MUSIL, Der Mann ohne Eigensciwften, 1930, trad. franceză: L'Homme sans qualites, Paris, 1956, ediţia 5, 1982, 2 voi, I., p. 40.
4. Joseph ROTH, „In der Kapuzinergruft", Wiener Sonn-und Mon-tagszeihmg, 27 mai 1935.
5. Stefan ZWEIG, Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers, Stockholm, 1944, ed. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt, 1970, p. 14.
6. Rudolf SIEGHART, Die letzten Jahrzeimte einer Grossinacht. Menschen, Völker, Probleme des Habsburger Reiches, Berlin, 1932, p. 209.

Maria Tereza (1717 – 1890)
Francisc I
(Francisc-Stefan de Lorena) (1708 – 1765)
Joseph al II-lea

(1741 – 1790) împărat 1765 – 1790 °°Maria-Isabella de Parma + 1763
Maria-Josepha de Bavaria + 1767
Maria-Cristina
(1742 – 1798)
°°Albert de Saxa-Teschen + 1822
1
Leopold al II-lea
(1742 – 1792)
Împărat 1790 – 1792
— Marie-Louise de Spania + 1792
I
Maria-Carolina
(1752 – 1814)
coFerdinand al celor două Sicilii + 1825
regină de Neapole
I I
Mariî-Tereza Francisc al II-lea
(1767 – 1827) (1768 – 1835)
regină de Saxa împărat 1792 – 1835
1. Elizabeth de Württemberg + 1790
2. Maria-Tereza de Sicilia + 1807
3. Maria-Luiza de Modena + 1816
4. Carolina-Augusta de Bavaria + 1873
Ferdinand al III-lea de Toscana (1769 – 1824)
I Leopold al II-lea + 1870
I. Ferdinand al IV-lea + 1908
I ramura Habsburg-Toscana

HI Marie-Louise Franz-
Ferdinand I Karl
1 (1791 – 1847) (1793 (1802 –
– 1875) H «o 1. Napoleon I + 1878)
1821 împărat «„Sophi
wH 2. Contele Adam e de Bavaria
°°Maria-Ana de + 1872
H von Neipperg Savoia
+ 1884

+ 1829
H 3. Contele Karl von
H Bombelles + 1858

---

1 1 1
Franz-Joseph I Ferdinand-Maximilian Karl-Ludwig
(1830 – 1916) (1832 – 1867) (1835 – 1866)
H împărat 1848 – 1916 «Oiarlotte de Belgia t1927 – 1 Marguerita de Saxa + 1858
H – Elizabeth de Bavaria 2. Maria Armunziata de Sicilia + 1871
+ 1898 3. Maria-Tereza de Portugalia + 1844

H i i 1 1
H Sophie Gisela Rudolf Marie-Valerie
H (1855 – 1857) (1856 – 1932) (1859 – 1889) (1868 – 1924)
H prinţul Leopold °oStephanie de Belgia «>Franrisc
M de Bavaria + 1930 + 1945 Salvator + 1929
I
1
Elizabeth

Familia Habsburg-Lorena
I
Măria-Amelia
(1753 – 1804) *>Ferdinand de Parma
«802 ducesă de Parma r
Ferdinand
(1754 – 1816)
°° Beatrice de Modena t1829 ducesă de Modena
I.
Marie-Antoinette
(1755 – 1793)
Ludovic al XVI-lea al
Franţei M793
regină a Franţei

Max Franz (1784 – 1801
Karl
(1771 – 1847)
j ooHenrietta de Nassau-Weiburg t1829
urg1
I
Joseph (1776 – 1847)» 1. Alexandrina.
Pavlovna t1801 2. Hermina
Albert Karl-Ferdinand 1817 – 1895) (1818 – 1874)
de Anhalt-Bemburg «817
3. Maria-Dorothea de Württemberg + 1855
I linia palatină a Ungariei
I
Johann
(1782 – 1859)
Arma Plochl + 1885
I conţi de Meran
J
Rainer
(1783 – 1853)
°°Elizabeth de Savoia + 1868
Ludwig (1784 – 1864)
I
Rudolf
(1788 – 1831)
cardinal, prinţ episcop de Olmiitz
Ludwig-Victor (1842 – 1906)
Franz-Ferdinand
(1863 – 1914) °°contesa Sophie Chotek ducesă de Hohenberg + 1914
I
Otto
«Maria Josefa de Saxa + 1944
Karll
(1887 – 1922)
*>Zita de Bourbon-Parma
Dr. Otto de Habsburg-Lorena
(1912) «prinţesa Regina de Saxa-Meiningen

Bibliografie

ISTORIA GENERALĂ A MONARHIEI HABSBURGICE

BENEDIKT Heinrich, Monarchie der Gegensätze. Osterreichs Weg durch die Neiizeit, Viena, 1947.

HANTSCH Hugo, Geschichte Osterreichs, 2 vol, Graz-Vie-na-Koln, 1950, vol. 1, ed. 5, 1969, vol. 1, 1648 – 1918, ed. 4, 1968.

ZOLLNER Erich, Geschichte Osterreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, München, 1961, trad. franceză: Histoire de l'Autriche. Des origines a nos jours, Roan-ne, 1966.

TAPIE Victor-L., Monarchie et Peuples du Danube, Paris, 1969. GOERLICH Ernst Joseph – ROMANIK Felix, Geschichte Osterreichs, Innsbruck-Miinchen, 1977.

DOMNIA LUI FRANZ JOSEPH:

FRIEDJUNG Heinrich, Osterreich von 1848 – 1860, 2 vol., Stut-tgart-Berlin, 1908 – 1912.

SIEGHART Rudolf, Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht. Men-schen, Vo lker, Probleme des Habsburger Reiches, Berlin, 1932.

TAYLOR Alan J.P., The Habsburg Monarchy 1809 – 1918. A his-tory of the Austrian Empire and Austria-Hungary, Londra 1948, ed. 2, 1964.

MAY Arthur James, The Hapsburg Monarchy 1867 – 1914, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1965.

MACARTNEY Carlile Aylmer, The Habsburg Empire 1790 – 1918, Londra, 1969. Die Habsburgermonarchie, colecţie publicată sub direcţia lui

Adam W ANDRUSZKA şi Peter URBANITSCH.

Din cele 10 volume au fost deja publicate: vol. 1: Die wirtschaftâiche Entwicklung, Viena, 1973. vol. 2: Verwaltung und Rechtswesen, Viena, 1975. vol. 3: Die Völker des Reiches, Viena, 1980. vol. 4: Die Konfessionen, Viena, 1985. BLED Jean-Paul, Les fondements du conservatisme autrichien

1859 – 1879, teză de doctorat susţinută în 1982 la

Sorbona, 3 vol. Catalogul expoziţiei Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs. Von der

Revolution zur Grunderzeit (castelul Grafenegg, mai-octombrie 1984).

FRANZ JOSEPH

Lucrarea de referinţă este trilogia scrisă de contele Egon Cae-sar CORTI:

Vom Kind zum Kaiser. Kindheit und erste Jugend Kaiser Franz Josephs I. und seiner Geschzvister, Graz-Salzburg-Viena, 1950.

Mensch und Herrscher. Wege und Schicksale Kaiser Franz Josephs 1.

zzoischen Thronbesteigung und Berliner Kongress, Graz-Viena, 1952.

(în colaborare cu Hans SOKOL) Der alte Kaiser. Franz Joseph 1. bis zu seinem Tode, Graz-Viena-Koln, 1955.

O versiune abreviată a fost publicată sub titlul Kaiser Franz Joseph, Graz-Viena, 1960.

FRIEDJUNG Heinrich, „Kaiser Franz Josef I. Ein Charakter-bild", Historische Aufsätze, Stuttgart-Berlin, 1919, p.493 – 541.

MARGUTTI Albert baron von, Kaiser Franz Joseph, Viena-Leip-zig, 1924.

REDLICH Joseph, Kaiser Franz Joseph von Osterreich, Berlin, 1928. TSCHUPPIK Karl, Kaiser Franz Joseph I. Der Untergang eines Reiches, Dresda, 1928.

KETTERL Eugen, Der alte Kaiser. Wit nur Einer ihn sah, Viena-Miinchen-Zürich-Innsbruck, 1929, ediţie nouă.

1980. STEINITZ Eduard Ritter von (ed. par), Erinnerungen an Franz] oseph L, Kaiser von Osterreich-Apostolischer König von Ungam, Berlin, 1931. HELLER Eduard, Kaiser Franz Joseph I. Ein Charakterbild, Viena, 1934. SPITZMULLER Alexander baron von, Kaiser Franz Joseph als

Staatsmann, Viena, 1935. WECKBECKER baron Wilhelm von, Kaiser Franz Josefals Forderer der Kâinste, Viena, 1937.

SAINT-AULAIRE conte de François-Joseph, Paris, 1945. ELMER Hans, Franz Joseph I. von 1830 – 1859 im Urteil von Zeitgenossen und Nachwelt, diss. dact, Viena, 1948. SRBIK Heinrich Ritter von, „Kaiser Franz Joseph I. Charakter und Regierungsgrundsatze", Aus Osterreichs Vergagenheit, Salzburg, 1949, p.221 – 241. MACGARVIE Michael, Francis Joseph I. A study în Monarchy, Londra, 1960. MURAD Anatol, Franz Joseph I. of Austria and his Empire, New

York, 1968. ZELLER Ingrid, Die Tagebücher der Fliigeladjudanten des Kaisers

Franz Joseph L, diss. dact., Viena, 1969. LORENZ Willy, Franz

Joseph în uns, Viena, 1974. HERRE Franz, Kaiser Franz Joseph von Osterreich. Sein Leben – Seine Zeit, Köln, 1978. HASLIP Joan, The emperor and the Actress, Londra, 1982, trad.

franceză: L'Empereur et la Comedienne, Paris, 1985. BOSSI-FEDRIGOTTI Anton conte von, Kaiser Franz Joseph I.

und seine Zeit, Zürich-Munchen, 1978.

CORESPONDENŢA LUI FRANZ JOSEPH

ERNST Otto (ed. par), Franz Joseph I. În seinen Briefen, Vie-na-Leipzig-Miinchen, 1924.

SCHNURER Franz (ed. par), Briefe Kaiser Franz Josephs I. an seine Mutter 1838 – 1872, München, 1930.

BOURGOING Jean de (ed. par), Briefe Kaiser Franz Josephs an Katharina Schratt, Viena, 1949.

Franzloseph 677

NOSTITZ-RIENECK Georg (ed. par), Briefe Kaiser Franz Josephs an Kaiserin Elizabeth, 2 vol, Viena, 1966.

FAMILIA IMPERIALĂ

HASLIP Joan, The Lonely Empress, Londra, 1965.

CORTI Egon Caesar conte, Elizabeth. Die selfsame Frâu, Graz-Salzburg-Viena, 1954.

HAMANN Brigitte, Elizabeth, Kaiserin ohm Willen, Viena, 1982, trad. franceză: Elizabeth d'Autriche, Paris, 1985.

HASLIP Joan, Imperial Adveniurer. Emperor Maximilian of México, Londra, 1971.

MITIS Oskar baron von, Das Leben des Kronprinzen Rudolf, Leipzig, 1928, ediţie nouă, Viena-Miinchen, 1971.

HAMANN Brigitte, Rudolf. Kronprinz und Rebeli, Viena-Miinchen, 1978. CHLUMECKY Leopold von, Erzher-zog Franz Ferdinands Wirken und Wollen, Berlin, 1929.

FRANZEL Emil, Franz Ferdinand d'Este. Leitbild einer konservativen Revolution, Viena, 1964.

KANN Robert A., Erzherzog Franz Ferdinand Studien, Viena, 1976.

CURTEA

FRITSCHE Viktor Von, Bilder aus dem osterreichischen Hofund

Gesellschaftsleben, Viena, 1914. PROMINTZER Petra, Die Reisen Kaiser Franz josephs

(1848 – 1867), diss. dact, Viena, 1967.

BALTAZZI-SCHARSCHMID Heinrich – SWITSUN Hermann.

Die Familien Baltazzi-Vetsera im kaiserlichen Wien.

Viena-Koln-Graz, 1980. LIST Joachim, Beiträge Zur Stellung und Aufgabe der Erzherzoge unter Kaiser Franz Joseph L, diss. dact., Viena, 1982. Catalogul expoziţiei Uniform und Mode am Kaiserhof. Hofkleider und Ornate. Hofuniformen aus dem Monturdepot des

Kunsthistorischen Museums Wien (castelul Halbrurn, mai-octombrie 1983).

AMINTIRI – JURNALE – MĂRTURII

BEUST predrich Ferdinand conte von, Aus drei Vierteljahrhunderten. Erinnneningen und Aufzeichnungen, 2 vol.

Stuttgart, 1887. HUBNER Alexandre conte de Ein fahr meines Lebens 1848 – 1849.

Leipzig, 1891. Neufans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche a Paris sous le Second Empire, 2 vol.

Paris, 1904 – 1908. STREMAYR Cari von, Erinnerungen aus dem Leben. Semen Kindem erzăhit, Viena, 1899.

SCHĂFFLE Albert, Aus meinem Leben, 2 vol., Berlin, 1905. PLENER Ernst von, Erinnerungen, 3 vol., Stuttgart, 1911 – 1921. CONRAD VON HOTZENDORF conte Franz, Aus meiner

Dienstzeit 1908 – 1918, 5 voi, Viena, 1921 – 1925. BAERNREITHER Josef M., Fragmente eines politischen Tagebuches, editat sub îngrijirea lui Joseph REDLICH.

Viena, 1928. MAYR Josef Karl (ed. par), Das Tagebuch des Polizeiministers

Kempen von 1848 bis 1859, Graz-Viena-Leipzig.

1931. FUGGER Nora prinţesă, Im Glanz der Neuzeit, Zürich-Leipzig-Viena.

1932, ediţie nouă, Viena, 1980.

STEPHANIE prinţesă de Belgia, Ich solite Kaiserin werden, Leipzig, 1935. FUNDER Friedrich, Vom Gestern ins Heute. Aus dem Kaiserreich in die Republik, Viena, 1952.

HORTHY Nikolaus von, Ein Leben fur Ungam, Bonn, 1953. REDLICH Joseph, Schicksalsjahre Osterreichs 1908 – 1919. Das politische Tagebuch, ed. sub îngrijirea lui Fritz FEL-LNER, 2 vol, Graz-Koln, 1953 – 1954. KIELMANSEGG Erich conte von, Kaiserhaus, Staatsmanner und

Politiker, Viena, 1965.

SZEPS-ZUCKERKANDL Berta, Osterreich intim, Viena, 1970. MATSCH Erwin (ed. par), November 1918 aufdem Ballhausplatz.

Erinnerungen Luchvig Freiherm von Flotoiv 1895 – 192U.

Viena-Koln-Graz, 1982.

Franzloseph 679

PERSONALITĂŢI (MINIŞTRI, OAMENI POLITICI, GENERALI)

WERTHEIMER Eduard von, Grafjulius Andrâssy. Sein Leben und seine Zeit, 3 vol, Stuttgart, 1910 – 1913. SRBIK Heinrich Ritter von, Metternich. Der Staatsmann und aer

Mensch, 2 vol., München, 1925. ENGEL-JANOSI Friedrich, Graf Rechberg. Vier Kapitel zu seiner und Osterreichs Geschichte, München-Berlin, 1927. –, Der Freiherr von Hiibner 1811 – 1892. Eine Gestalt aus dem Osterreich Kaiser Franz] osephs, Innsbruck.

1933. MULLER Paul, Feldmarschall Furst Windischgraetz. Revolution und Gegenrevolution in Osterreich, Viena-Leipzig.

1934. SZAPARY Marianne contesă, Carl Graf Gâtinne, Generaladjudant des Kaisers Franz Joseph 1848 – 1859, Viena.

1935. LOEW Hans, Alexander Freiherr von Bach, diss. dact, Viena.

1947. KISZLING Rudolf, Furst Felix Schzvarzenberg: der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs, Graz-Koln, 1952. SCHENCK-SUDHOFF Emilie, Karl Graf Hohenwart, diss. dact.

1952. ALLMAYER-BECK Johann Christoph, Ministerprasident Beck.

München, 1956.

REGELE Oskar, Feldmarschall Radetzky. Leben und Leistung, Viena, 1957. –, Feldzeugmezster Benedek. Der Weg nach Königgrätz.

Viena-Miinchen, 1960. HANTSCH Hugo, Leopold Graf Berchtold. Grand Seigneur und

Staatsmann, 2 vol., Viena-Graz-Koln, 1963. THIENEN-ADLERFLYCHT Christoph, Graf Leo Thun im

Vormărz. Grundlagen des bohmischen Konservatismus im Kaisertum Osterreich, Viena-Graz-Koln.

1967. NOVOTNY Alexander, „Der Monarch und seine Ratgeber".

Die Habsburgermonarchie, II, Viena, 1975, p. 56 – 99. WHITESIDE Andrew G., The socialism offools. Georg Ritter van Schonerer and austrian pangermanism, Berkeley, 1975.

HAWLIK Johannes, Der Burgerkaiser. Karl Lueger und seine

Zeit, Viena, 1985. BERTIER DE SAUVIGNY Guillau-me de Metternich, Paris, 1985.

ISTORIA CONSTITUŢIONALĂ

KOLMER Gustav, Parlament und Verf Assung în Osterreich, 8

voi., Viena, 1902 – 1914. EISEMNANN Louis, Le Compromis austro-hongrois de 1867, ttude sur le dualisme, Paris, 1904. BELCREDI Ludwig conte (ed. par), „Fragmente aus dem

Nachlass des chemaligen Staatsministers Grafen

Richard Beleredi", Die Kultur, vol. 7, 1906, p. 300. ZEITHAMMER Antonin Ottokar, Zur Geschichte der bohmischen Ausgleichsversuche (1865 – 1871), 2 vol., Praga.

1912 – 1913. REDLICH Joseph, Das osterreichische Staats und Reichsproblem.

2 vol., Leipzig, 1920 – 1926. GOLDINGER Walter, „Von Solferino bis zum Oktoberdiplom".

Mitteilungen des osterreichischen Staatsarchivs, vol.3.

1950, p. 106 – 126. FELLNER Fritz, „Kaiser Franz Joseph und das Parlament. Materialien zur Geschichte der Innenpolitik în den

Jahren 1867 – 1873", Mitteilungen des osterreichischen

Staatsarchivs, vol. 9, 1956, p.287 – 347. FORSCHUNGSINSTITUT FUR DEN DONAURAUM (ed.

par), Der osterreichisch-ungarische Ausgleich von

1867. Vorgeschichte und Wirkungen, Viena, 1967.

VIAŢA POLITICĂ

CZEDIK Alois baron von, Zur Geschichte der k.k. Ministerien 1861 – 1916, 4 vol., Teschen-Viena-Leipzig, 1917.

MOLISCH Paul, Briefe der deutschen Politik în Osterreich von 1848 bis 1918, Viena-Leipzig, 1934.

FUCHS Alben, Geistige Stromungen în Osterreich, Viena, 1948.

WANDRUSZKA Adam, „Osterreichs politische Struktur. Die Entstehung der Parteien und politischen Bewe-gungen", în Geschichte der Republik Osterreich, ed. sub direcţia lui Heinrich BENEDIKT, Viena, 1954.

Franzloseph 681

EDER Karl, Der Liberalismus în Altosterreich. Geisteshaltung, Politik und Kultur, Viena-Miinchen, 1955.

ALLMAYER-BECK Johann Christoph, Der Konservatismus în Osterreich, München, 1959.

SUTTER Benhold, Die Badenischen Sprachverordnungen von 1897, 2 vol., Graz-Koln, 1960 – 1965.

JENKS William, Austria under the Iron Ring 1879 – 1893, Charlottesville, 1965.

PULZER Peter G.J., Die Entstehung des politischen Antisemitis-mus, în Deutschland und Osterreich, Gütersloh, 1966.

STOLZI Christoph, Die Ara Bach în Bohmen, München-Viena, 1971. HELLWING Isak-Marie, Derkonfessionelle Antisemitismus im 19. Jahrhundert în Osterreich, Vie-na-Fribourg-Bale, 1972.

KNOLL Reinhold, Zur Tradition der christlich-sozialen Parte. Ihre Frühund Entwicklungsgeschichte his zu den Reic-hsratswahlen 1907, Viena-Graz-Koln, 1973.

BOYER John W., Political radicalism în late imperial Vienna. Ori-gins of the christian-social movement 1848 – 1897, Chicago, 1981.

PROBLEMA NAŢIONALITĂŢILOR

MUNCH Hermann, Bohmische Tragodie. Das Schicksal Mittel-europas im Lichte der tschechischen Frage, Brun-swick-Berlin-Hamburg, 1949.

KANN Roben A., The multinaţional Empire. Naţionalism and naţional reform in the Habsburg Monarchy 1848 – 1918, 2 vol., New York, 1950, trad. germană cu titlul: Dos Nationalitătenproblem des Habsburgermonarchie. Geschichte und ideengehalt der nationalen Bestrebun-gen von Vormarz bis zur Auflosung des Reiches im Jahre 1918, 2 vol., Graz-Koln, 1964.

HANTSCH Hugo, Die Nationalitătenfrage im alten Osterreich Viena, 1953.

KRAMER Hans, Die Italiener unter der osterreichisch-ungarischen Monarchie, Viena-Munchen, 1954.

PLASCHKA Richard-Georg, Von Palackyy bis Pekaf. Geschichtswissenschaft und Nationalbeiousstsein bei den Tschechen, Graz-Koln, 1955.

DROZ Jacques, L'Europe Centrale. Exmlution historique de l'idee de Mitteleuropa, Paris, 1960.

VEITER Theodor, Die Italiener in der osterreichischen Monarchie. Eine volkspolitische und nationalitătenrechtliche Studie, Viena, 1965.

WANDYCZ Piotr S.The Poles in the Habsburg Monarchy", Austrian History Yearbook, 111/2, 1967, p.261 – 287.

PRINZ Friedrich, Prag und Wien 1848. Problem der nationalen und sozialen Revolution im Spiegel der Wiener Ministerratsprotokolle, München, 1968.

FORST-BATTAGLIA Jakub, die politischen Konservativen Gali-ziens und die Staiven (1866 – 1879), Diss. dact, Viena, 1979.

GOLDINGER Walter, „Das politische Element in der Wiener Hochbureaukratie (1848 – 1918)", Studia Austro-Polonica, vol. 1, 1978, p. 106 – 126.

URBANITSCH Peter, „Die Deutschen în Osterreich. Statistis-ch-deskriptiver Oberblick", Die Habsburgermonarchie, III/I, p. 33 – 153.

SUTTER Berthold, „Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen în Osterreich 1848 bis 1918", Die Habsburgennonarchie, III/I, p. 154 – 339.

KATUS László, „Die Magyaren", Die Habsburgermonarchie, III/I, p. 410 – 488.

KORALKA Jiří – CRAMPTON R.].Die Tschechen", Die Habsburgermonarchie, III/l, p.489 – 521.

BATOWSKI Henryk, „Die Polen", Die Habsburgermonarchie, III/I, p. 522 – 544.

BIHL Wolfdieter, „Die Ruthenen", Die Habsburgermonarchie.

III/I, p. 555 – 584.Die Juden" Die Habsburgermonarchie, 111/2, p. 880 – 948.

HITCHINS Keith, „Die Rumănen", Die Habsburgermonarchie, HI/1, p. 585 – 625. SUPPAN Arnold, „Die Kroaten", Die Habsburgermonarchie, III/l, p. 626 – 733. DIOR-DJEVIC Dimitrije, „Die Serben" Die Habsburgermonarchie, III/I, p. 734 – 774.

HOLOTIK L'udovit, „Die Slowaken", Die Habsburgermonarchie, III/2, p. 775 – 800.

PLETERSKI Janko, „Die Slowenen", Die Habsburgermonarchie, III/2, p.801 – 838.

CORSINI Umberto, „Die Italiener", Die Habsburgermonarchie, III/2. CASTELLAN Georges, „Dieu garde la PoFranz Joseph 683

logne!" Histoire du catholicisme polonais (1795 – 1980).

Paris, 1981. STOURZH Gerald, Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Osterreichs

1848 – 1918, Viena, 1985. MICHEL Bernard, La Mémoire de Prague. Conscience nationale et intelligentsia dans V histoire tcheque

et slovaque, Paris, 1986.

POLITICA EXTERNĂ

FRIEDJUNG Heinrich, Der Kampf um die Vorberrschaft în Deutschland 1859 – 1866, 2 vol., Stuttgart, 1897 – 1898.

SOSNOSKY Theodor, Die Balkanpolitik Osterreich-ungams seit 1866, Stuttgart-Berlin, 1913.

HOETZSCH Otto (ed. par), Peter von Meyendorff: Ein riissischer Diplomat an den Hofen von Berlin und Wien. Poli-tischer und privater Briefioechsel 1826 – 1863, 3 voi, Berlin-Leipzig, 1923.

SALOMON Henry, L'Ambassade de Richard de Metternich a Paris, Paris, 1930.

CLARK Chester Wells, Franz Joseph and Bismarck. The diplomacy of Austria before the War of 1866, Cambridge, Harvard University Press, XXXVI, 1934.

SRBIK Heinrich Ritter von, Deutsche Einheit. Idee und Wirklic-hkeit von Heiligen Reich his Königgrätz, 4 vol., München, 1935 – 1942.

STROHER Doris, Die Okupation Bosniens und der Herzegovina und die offentliche Meinung Osterreich-ungams, diss. dact, Viena, 1949.

RENOUVIN Pierre, Le XIXe siècle. I. De 1815 a 1871, Histoire des Relations internationales, vol. 5, Paris, 1954. –, Le XW siècle. II. De 1871 a 1914, Histoire des Relations internationales, vol.6, Paris, 1955.

FELLNER Fritz, Der Dreibund, München, 1960.

ENGEL-JANOSI Friedrich, Geschichte aufdem Ballhausplatz, Graz-Viena-Koln, 1963.

BOHME Helmut, Deutschlands Weg zur Grossmacht. Studien zum Verhăltnis von Wirtschaft und Staat umhrend der Reichsgrundungszeit 1848 – 1881, Köln-Berlin, 1966.

WANDRUSZKA Adam, Schicksalsjahr 1866, Graz-Viena-Koln, 1966. RAUCHENBERGER Franz, Graf Bucl-Scha-uenstein. Seine Politik im Krimkrieg, diss. dact., Graz, 1967.

JELAVICH Barbara, The Habsburg Empire în European Affairs 1814 – 1918, Chicago, 1969.

KANN Robert A.Kaiser Franz Joseph und del Ausbruch des Weltkrieges", Osterreichische Akademie der Wis-senschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte 274, vol. 3, Viena, 1971.

TAPIE Victor-L.Autour d'une tentative d'alliance entre la France et l'Autriche, 1867 – 1870", Osterreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte 274, vol. 5, Viena, 1971.

BRIDGE Francis Roy, From Sadoxoa to Sarajevo. Theforeign policy of Austria-ungary, 1866 – 1914, Londra-Boston, 1972.

GALANTAI József, Die Osterreichisch-ungarische Monarchie und der Weltkrieg, Budapesta,.1969.

LUTZ Heinrich, Osterreich-ungam und die Gründung des Deut-schen Reiches. Europaische Entscheidungen 1867 – 1871, Frankfrut-Berlin-Viena, 1979.

BLED Jean-Paul, „La question de Bosnie-Herzegovine et la fin de l'ère liberale en Autriche", in Der Berliner Kon-gress von 1878. Die Politik der Grossmachte und die Probleme der Modernisierung în Südosteuropa in der zweiten să lăe des 19. Jahrhunderts (Actele colocviului din Mayence despre „Congresul de la Berlin, 1878"), Wiesbaden, 1982, p.259 – 270.

ARMATA ŞI POLITICA MILITARĂ

GLAISE HORSTENAU Edmund von, Franz Josephs Weg-gefâhrte. Das Leben des Generalstabschefs Grafen Beck, Zürich-Leipzig-Viena, 1930.

ALLMAYER-BECK Johann Christoph – LESSING Erich, Die k. cu.) k. Armée 1848 – 1914, München, Viena, 1974.

SCHMIDT-BRENTANO Antonio, Die Armée în Osterreich. Militar, Staat und Gesellschaft 1848 – 1867, Boppard am Rhein, 1975.

ROTHENBERG Günther E., The army of Francis Joseph, Purdue" „" University Press, West Lafayette, 1976.

ECONOMIA ŢĂRILOR AUSTRIECE

BENEDIKT Heinrich, Die ivirtschaftliche Entwicklung in der

Franz Joseph Zeit, Viena-Miinchen, 1957. MAUS Herbert, O'sterreichs Wirtschaft 1848 – 1913. Konjunkturelle Dynamik und gesellschaftizeher Wandel im Zeitalter Franz Josephs l, Berlin 1972. KOMLOS John (ed. par), Economic Development in the Habsburg

Monarchy in the Nineteenth Century. Essays, Boulder, 1983.

POLITICA RELIGIOASĂ

FRANZ Georg, Kulturkampf, Staat und katholische Kirche în Mit-teleuropa von der Săkularisation bis zum Abschluss des preussischen Kulturkampfes, München, 1954.

WEINZIERL Erika, Die osterreichischen Konkordate von 1855 und 1933, Viena, 1960.

ENGEL-JANOSI Friedrich, Osterreich und der Vatikan, 2 vol., Graz-Viena-Koln, 1958 – 1960.

WINTER Eduard, Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religioase, naţionale und wissenschaftliche Strdmungen von 1790 – 1868, Berlin 1968.

LEWIS Gavin, Kirche und Partei im Politischen Katholizismus, Viena-Salzbourg, 1977.

CULTURĂ ŞI SOCIETATE

ZWEIG Ştefan, Dze Welt von gestern. Erinnerungen eines Europaers Stockholm, 1944.

LENTZE Hans, Die Universitästreform des Ministers Grafico Thun-Hohenstein, Viena, 1960.

JOHNSTON William M., The austrian Mind. An intellectual and social history 1848 – 1938, Berkeley, 1972, trad. germană: Osterreichische Kulturund Geistesgeschich

? v mi – e: te Geseuschaj: t und Ideea 2848 – 1938, Graz-Viena-Koln, 1972. SPRINGER Elizabeth, Geschichte und Kulturleben der Wiener

Ringstrasse Wiesbaden, 1979. SCHORSKE Carl E., Fin de Siècle Vienna. Poitics and Culture.

New York 1980. Catalogul expoziţiei Traum und

Wirklichkeit Wien 1870 – 1930 Viena (martie-octombrie 1985). MEYSELS Lucian O., în meinem Salon ist Osterreich. Berta Zuckerkandl und ihre Zeit, Viena-Munchen, 1985. BRUCKMULLER Ernst, Sozialgeschichte des Habsburgerreiches

1526 – 1918, Viena, 1986.

Catalogul expoziţiei Vienne 1880 – 1938. h' Apocalypsejoyeuse, Paris (februarie-mai 1986).

Tipografia MULTIPRINT laşi

Caisa Chişiniului 22, Iaşi, 6600 tel. 0232 – 211225, 2363SB, fax. 0232 – 211252